

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Danijel Crnčec

**MEDNARODNO PRAVO PODNEBNIH SPREMEMB IN ENERGETSKI
ODNOSI MED EVROPSKO UNIJO IN RUSKO FEDERACIJO**

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2018

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

mag. Danijel Crnčec

Mentor: doc. dr. Milan Brglez

**MEDNARODNO PRAVO PODNEBNIH SPREMEMB IN ENERGETSKI
ODNOSI MED EVROPSKO UNIJO IN RUSKO FEDERACIJO**

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2018

*Strangers passing in the street
By chance two separate glances meet
And I am you and what I see is me.
And do I take you by the hand
And lead you through the land
And help me understand
The best I can.*

Waters, Wright, Mason, Gilmour (1971)

Hvala Milanu za konstruktivne napotke in vsem bližnjim za podporo na poti.

IZJAVA O AVTORSTVU doktorske disertacije

Podpisani/-a **Danijel Crnčec**, z vpisno številko **21091378**, sem avtor/-ica doktorske disertacije z naslovom:
Mednarodno pravo podnebnih sprememb in energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predložena doktorska disertacija izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel/-a, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel/-a, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil/-a vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal/-a v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (UL RS, št. 16/07-UPB3, 68/08, 85/10 Skl.US: U-I-191/09-7, Up-916/09-16)), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko doktorske disertacije ter soglašam z objavo doktorske disertacije v zbirki »Dela FDV«.

V Ljubljani, dne **23. julija 2018**

Podpis avtorja/-ice: _____

Povzetek v slovenskem jeziku:

Mednarodno pravo podnebnih sprememb in energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo

Doktorska disertacija se ukvarja z mednarodnim pravom in mednarodnimi odnosi, ki kot dve strani istega kovanca odsevata razvoj sodobne mednarodne skupnosti. Obe področji sta bodisi vsako zase bodisi skupaj zanimali teoretike in proučevalce mednarodnih odnosov in mednarodnega prava v različnih zgodovinskih obdobjih in na različne načine. Številni izmed njih so v disciplini mednarodnih odnosov izhajali iz predpostavk realizma, kar je glede na izhodišča, podobna prevladujočemu pristopu pravnega pozitivizma v disciplini mednarodnega prava, razumljivo, a hkrati zanemarljivo bogastvo teorij, ki so se razvile v obeh disciplinah. Z razvojem teoretskih pristopov liberalizma in predvsem konstruktivizma, ki so dokončno presegli realističen okvir pristopov discipline mednarodnih odnosov k proučevanju mednarodnega prava, je prišlo tudi do pozivov k oblikovanju pristopov, ki so osredotočeni na reševanje konkretnih problemov in odprti za premislek, da lahko realnosti mednarodnega prava in mednarodne politike odražajo politiko moči, ki se povezuje z realizmom, za funkcionalne pomisleke, ki se povezujejo z institucionalizmom, za domače in mednarodne interakcije, ki se povezujejo z liberalizmom, in za normativne oz. idejne procese, ki jih poudarja konstruktivizem. Istočasno so se okrepili pozivi k eklektičnemu teoretiziranju, da bi lahko boljše razumeli inherentno kompleksne družbene in politične procese (npr. Katzenstein in Okawara 2001; Sil in Katzenstein 2010; Dunoff in Pollack 2013).

Osnovni namen pričujoče disertacije je doprinesti k **povezovanju disciplin mednarodnega prava in mednarodnih odnosov**, interdisciplinarnemu študiju mednarodnega prava in konkretno k razumevanju, kakšna sta **pomen in vloga mednarodnega prava za odnose med akterji v sodobni mednarodni skupnosti**. Pri tem je imela disertacija dvojen cilj. Prvič, prepoznati in razčleniti ključne koncepte izbranih teoretskih pristopov, ki osmišljajo odnos med mednarodnim pravom in mednarodnimi odnosi, ter jih povezati v konceptualno-analitski okvir, ki bo omogočil razumevanje in pojasnjevanje vloge in pomena mednarodnih pravnih norm za odnose med subjekti v sodobni mednarodni skupnosti. Drugič, na empirični ravni s pomočjo oblikovanega konceptualno-analitskega okvira razumeti in pojasniti vlogo in pomen mednarodnih podnebnih norm za razvoj energetskih odnosov med Evropsko unijo (EU) in Rusko federacijo (RF).

Disertacija kot študijo primera obravnava **energetske odnose med EU in RF v luči mednarodnega prava podnebnih sprememb**, kar temelji na treh razlogih. Prvič, energetska dimenzija mednarodnih odnosov in z njo povezan energetski prehod, ki se je začel v 18. stoletju, sta odločilno prispevala k pojavu globalnih (antropogeno povzročenih) podnebnih sprememb. V mednarodni skupnosti se je že oblikoval politični in pravni konsenz o nujnosti boja proti podnebnim spremembam in prehoda k trajnostni rabi energije, kar se neposredno odraža tudi v razvoju posebne veje mednarodnega prava podnebnih sprememb. Drugič, EU in RF sta poleg ZDA, Kitajske in Indije ključna mednarodna akterja pri naslavljanju problematike globalnih podnebnih sprememb in bosta v primeru neučinkovitega ukrepanja utrpeli resne posledice zaradi večjega števila in obsega ekstremnih vremenskih pojavov. In tretjič, EU in RF sta čisto okolje proglasila za enega izmed ciljev, za katerega si bosta prizadevala v medsebojnih odnosih. Čeprav je s krizo v Ukrajini leta 2014 prišlo do zamrznitve političnih in diplomatskih odnosov med EU in RF, to ne zmanjšuje potrebe po proučevanju vpliva norm na odnose med akterjema iz izbranega vidika, saj predstavlja področje energije za oba strateško dimenzijo njune tesne medsebojne odvisnosti (Closson 2009).

Disertacija po razčlenitvi izbranih teoretskih pristopov, ki osmišljajo odnos med mednarodnim pravom in mednarodnimi odnosi, oblikuje teoretski-analitski okvir, ki poveže štiri pokazatelje. Prvi izmed njih (**svobodna privolitev in sankcije**) temelji na konceptu privolitve države, da jo zavezuje neka mednarodna pogodba, kar je v središče pojmovanja prava postavil sodobni pravni pozitivizem. Teorija med razlogi, zakaj država pristane na mednarodno pogodbo, med drugim, navaja, da lahko neka mednarodna pogodba predstavlja i) interese države, ii) koordinacijski mehanizem, ki potrjuje to, kar bi države v vsakem primeru naredile, ali iii) izraz prepričanja, kaj je prav in kaj narobe, ki izvira iz identitete držav, njihovih interesov in obnašanja. Analiza zavrača tezo, da mednarodne pogodbe na področju podnebnih sprememb, npr. Kjotski protokol, v primeru RF predstavljajo mednarodne dogovore, ki bi odražali interese RF v boju proti podnebnim spremembam, koordinacijski mehanizem, ki bi potrjeval to, kar bi RF v boju proti globalnim podnebnim spremembam v vsakem primeru naredila, ali izraz prepričanja, ki bi izviralo iz identitete RF. Pri privolitvi RF v ratifikacijo Kjotskega protokola sta pomembno vlogo odigrala EU in vprašanje vstopa RF v Svetovno trgovinsko organizacijo. Glede na oblikovan sankcijski mehanizem Kjotskega protokola in upoštevajoč oceno RF, da bodo imele zaveze Kjotskega protokola zanjo resne družbene in gospodarske posledice, disertacija ugotavlja, da je imela RF, *inter alia*, druge razloge, na osnovi katerih je privolila v ratifikacijo Kjotskega protokola, kot le skrb za podnebne spremembe.

Disertacija se prek drugega pokazatelja (**lastni interes akterjev**) osredotoča na učinke pravil v mednarodnih odnosih. Takšna, instrumentalna, optika (Keohane 1997; von Stein 2013) poudarja, da bodo mednarodne norme igrale pomembno vlogo, če bodo neposredno vplivale na akterje ali oblikovale posebne okoliščine in zamejitve, ki vplivajo na interese posameznih akterjev. Z instrumentalno optiko se ukvarjajo tudi mednarodni pravniki, ki znotraj teorije pravnega procesa pri pojmovanju, zakaj države spoštujejo mednarodno pravo, izpostavljajo lastni interes držav in poštenost. Lastni interes držav v središče postavlja tudi Henkin (1968/1979), ki izhaja iz predpostavke, da države delujejo z namenom in racionalno po tem, ko zberejo in natančno pretehtajo vsa pomembna dejstva in dejavnike. Pomen prava v mednarodni skupnosti se kaže prek različnih mehanizmov (von Stein 2013), med katerimi disertacija na podlagi študije primera izpostavi (mednarodne) spodbude, pozitivne ali negativne, do katerih pride, kadar je upoštevanje mednarodnih obveznosti neki državi tako pomembno, da drugim ponudi določeno spodbudo za spoštovanje mednarodnih zavez (Hafner-Burton 2005). Lastni interes akterjev postavlja v ospredje tudi liberalni institucionalizem, ko poudarja, da sodelovanje držav, ki ga omogočajo ali podpirajo mednarodni pravni režimi, služi primarno uresničevanju interesov držav.

Analiza tretjega pokazatelja (**prepričevanje, skladnost mednarodnih podnebnih norm z dogovori med akterjema ter dojemanje legitimnosti norm in njihova internalizacija v odnosih**) kaže, da je v odnosih med EU in RF mehanizem prepričevanja pri sprejemanju mednarodnih podnebnih norm odigral le zamejeno vlogo. Vidnejšo vlogo so odigrala strateška pogajanja in kupčkanje, ki predstavljajo pomembne procese na začetni stopnji življenja mednarodne norme, ko si ključne države prizadevajo, da normo sprejmejo še drugi akterji. Analiza potrjuje, da (lahko) v življenjskem krogu norm potekajo različni družbeni procesi in logike delovanja, zaradi česar je sprememba na vsaki stopnji zaznamovana z različnimi akterji, motivi in mehanizmi vplivanja (Finnemore in Sikkink 1998). V obravnavani študiji primera je EU predstavljala akterja, ki ga skladno s teorijo prepoznamo kot zagovornika norme, ki je poleg prepričevanja uporabil tudi pozitivno spodbudo in v procesu strateškega kupčkanja dosegel vzajemno zadovoljiv dogovor z RF. Po začetku veljavnosti Kjotskega protokola sta EU in RF mednarodne podnebne norme in vprašanje njihove implementacije postopoma vnašali v (energetske) odnose – proces institucionalizacije mednarodnih podnebnih vsebin, ki se je med

EU in RF začel na najvišji politični ravni, je prehajal na nižje politične ravni ter se parcialno materializiral v skupnih dokumentih in konkretnih projektih. Slednje tako odpre tudi vprašanje morebitne mednarodne socializacije norm, ki (lahko) kot aktivni proces pripelje do internalizacije norm, tj. končne točke, v kateri so norme tako globoko ponotranjene, da jih jemljemo kot samoumevne (Koh 1997) in kot zadnja stopnja življenjskega kroga norm niso več predmet širše javne razprave (Finnemore in Sikkink 1998).

Do internalizacije mednarodne norme v nacionalni sistem države pride prek oblikovanja institucionalne navade, kar običajno vodi države, da rutinsko sledijo privzetemu vzorcu spoštovanja mednarodne norme. Analogno disertacija sklepa, da pride do internalizacije norme v mednarodnih odnosih prek oblikovanja institucionalnih struktur, skupnih pravil in odločevalskih procesov med akterji, kar spodbuja (samoumevno) spoštovanje norme. Analiza kaže, da je v odnosih med EU in RF sicer potekal določen proces mednarodne socializacije, v katerem sta akterja postopno vključevala vprašanja, povezana z razvojem in implementacijo mednarodnih podnebnih norm, v njune energetske odnose tako na ravni voditeljev in skozi institucionalizacijo na nižjih političnih in strokovnih ravneh kot tudi prek oblikovanja političnih in pravnih dogovorov ter skupnih projektov gospodarskega sodelovanja, predvsem na področju energetske učinkovitosti. Kljub temu pa EU in RF nista dosegli točke (končne) internalizacije mednarodnih podnebnih norm v njunih energetskih odnosih. Slednje se kaže tudi v tem, da se je RF navzlic uspešnemu sodelovanju v projektih skupnega izvajanja in postopnemu spreminjanju javnega mnenja, da gre za problem, s katerim se je treba ukvarjati, umaknila iz drugega ciljnega obdobja Kjotskega protokola, kar odpira prostor za nadaljnjo analizo.

Disertacija v nadaljevanju obravnava koncept legitimnosti oz. poštenosti, ki upošteva tako skladnost oblikovanja pravila z zakonitim procesom (Franck 1988) kot tudi vidik poštenosti pravila (Franck 1995) in ugotavlja, da je vprašanje distributivne pravičnosti mednarodnih podnebnih norm v energetskih odnosih med EU in RF ter širše izpostavljala predvsem RF. Zanja je vsako zamejevanje emisij toplogrednih plinov, ki bi upočasnjevalo njen gospodarski razvoj, škodljivo in izjemno težko politično in družbeno sprejemljivo. V kolikor v tem procesu ne bodo sodelovale vse (razvite) države, sploh največje onesnaževalke, so za RF takšne norme nepravilne, saj stroške prevzemajo le nekatere države. V obdobju od sprejemanja Kjotskega protokola do pogajanj o novem mednarodnem podnebnem dogovoru je RF svoje pojmovanje distributivne pravičnosti mednarodnih podnebnih norm razširila tudi na nujnost sodelovanja vseh večjih onesnaževalk, vključno z državami v razvoju (Kitajsko, Indijo idr.).

Skozi analizo zadnjega pokazatelja (**mednarodne podnebne norme in energetske odnosi med akterjema**) disertacija potrjuje, da ima mednarodno pravo poleg zavezujočnosti tudi druge pomembne funkcije za odnose med akterji (Onuma 2003; Slaughter Burley 1993; Chayes in Chayes 1995; O'Connell 1999; Koh 1997; Henkin 1968/1979; Keohane 1984/2005; idr.). Disertacija ugotavlja, prvič, da so mednarodne podnebne norme oblikovale okvir, ki je EU in RF omogočil povsem novo polje političnega delovanja ter sodelovanja na področju energije. Čeprav gre za področje mednarodnega normativnega urejanja, ki ga zaznamuje izjemna kompleksnost, določena znanstvena negotovost, pomembna vloga epistemične skupnosti in vidik pravičnosti, je razvoj mednarodnih podnebnih norm z Okvirno konvencijo, Kjotskim protokolom in Sporazumom iz Marakeša ter odločitvami Konference pogodbenic pripeljal do oblikovanja kreativnega tehničnega mednarodnega režima, ki je spodbudil EU in RF, da sta začeli vprašanje boja proti podnebnim spremembam obravnavati na najvišji politični ravni. To se je postopno prenašalo na nižje politične ravni, kjer disertacija izpostavlja predvsem Energetski dialog kot osrednji okvir energetskega sodelovanja med EU in RF. Ta je najprej deloval samostojno kot bilateralni mehanizem, z oblikovanjem Skupnih prostorov in kasneje

Partnerstva za modernizacijo pa se je ohranila njegova kontinuiteta in poglobil njegov obseg delovanja. Mednarodne podnebne norme so vplivale tudi na pravno, administrativno in strokovno sodelovanje med EU in RF, ki se je kazalo v vsebini dela tematskih skupin znotraj Energetskega dialoga, v oblikovanju in področjih sodelovanja v okviru Energetskega tehnološkega centra v Moskvi, v Skupni pobudi o energetske učinkovitosti ter izmenjavi informacij, dobrih praks in strokovnem svetovanju. Uradniki in strokovnjaki iz EU so prek Energetskega dialoga prispevali k oblikovanju zakonskih in podzakonskih aktov v RF tako na zvezni kot tudi na regionalni ravni. To delovanje in sodelovanje EU in RF se je na področju energije vzporedno nadgrajevalo v skupnih političnih in pravnih mednarodnih dokumentih. V Načrtu za energetske sodelovanje do leta 2050 sta si EU in RF za cilj postavili celo oblikovanje vseevropskega energetskega prostora in energetske učinkovitosti brez meja.

Drugič, razvoj mednarodnih podnebnih norm je pripeljal do oblikovanja povsem nove tržne dobrine, tj. kuponov zmanjšanja emisij toplogrednih plinov, in oblikovanja novega mednarodnega in regionalnih (ogljčnih) trgov. To je omogočilo ter, na podlagi pričakovanj in pravil za delovanje, spodbudilo sodelovanje različnih akterjev v energetske odnosih med EU in RF. Poleg sodelovanja birokracij in strokovnjakov je treba izpostaviti gospodarsko sodelovanje med zasebnimi in institucionalnimi akterji (EIB, EBRD, Ruske banke za gospodarski razvoj), ki so bili vpeti v skupne projekte znotraj Pobude o energetske učinkovitosti, Okoljskega partnerstva Severne dimenzije in Partnerstva za modernizacijo. Pomembno področje gospodarskega sodelovanja je predstavljalo skupno izvajanje projektov v okviru Kjotskega protokola, kjer so z RF kot gostiteljico v največji meri sodelovale države članice EU, RF pa je na globalni ravni gostila drugo največje število projektov skupnega izvajanja. Večina enot zmanjšanja emisij, izdanih s strani RF, je tako šla v države članice EU, ki so predstavljale najpomembnejšega partnerja RF pri skupnem izvajanju projektov.

In tretjič, mednarodne podnebne norme so vplivale na način in organizacijo obnašanja EU in RF ter drugih akterjev na področju energije ter njihovo komunikacijo s političnim, gospodarskim in kulturnim okoljem, ki pomembno določa (ne)uspeh sprejetih odločitev. Analiza je pokazala, da akterji pri svojem delovanju niso vedno dosledni, ter da lahko pri enakih ali podobnih vprašanjih v času delujejo na podlagi različnih logik. Disertacija prepozna RF kot akterja, ki je običajno deloval prvenstveno racionalno in strateško na podlagi nacionalnih interesov in logike posledic, kar pa se ni potrdilo v dveh točkah – neposredno pred začetkom izvajanja Kjotskega protokola, ko je RF zaostajala s sprejemanjem ustreznega nacionalnega pravnega okvira za sodelovanje v projektih skupnega izvajanja, in ob koncu prvega ciljnega kjotskega obdobja, ko je RF odstopila od nadaljnjega sodelovanja v Kjotskem protokolu. S tem je tudi izstopila iz zanje ugodnega in koristnega sodelovanja v projektih skupnega izvajanja, kar vrednotimo kot odmik od delovanja, ki izključno temelji na logiki posledic, k delovanju, ki upošteva (vsaj do določene mere) tudi logiko primernosti in (njeno) pojmovanje distributivne pravičnosti mednarodnih podnebnih norm.

Razvoj mednarodnih podnebnih norm ima določljiv vpliv na EU in RF ter njune energetske odnose, kar se kaže tudi skozi delovanje različnih mehanizmov. Nekateri od njih so izrazito racionalistični in temeljijo na oblikovanju novih interesov in spodbujanju vzajemno koristnega sodelovanja, drugi so normativni in se kažejo skozi proces, ki ga nekateri imenujejo socializacija oz. akulturacija mednarodnih norm (Koh 1997; Finnemore in Sikkink 1998; Goodman in Jinks 2004). Analiza kaže, da so med EU in RF procesi socializacije sprva potekali prvenstveno na podlagi interesov in logike posledic, a se je postopno razvijal tudi proces normativnega učenja, krepila se je skupna politična in pravna zavest EU in RF ter oblikovala določena skupna praksa na področju energije in boja proti globalnim podnebnim spremembam.

Poglabljanje pomena mednarodnih podnebnih norm in proces njihove socializacije pa ni prišel do točke, v kateri bi jih EU in RF ponotranjili do te mere, da bi jih dojemali kot samoumevne in da bi delovali rutinsko v smeri doseganja končnega cilja (Okvirne konvencije). Ta proces je potekal sorazmerno počasi zaradi močne instrumentalne logike delovanja ruske politične elite, hkrati pa je bil večkrat potisnjen v ozadje zaradi drugih, predvsem varnostno-vojaških, vprašanj, katerim sta EU in RF pripisovali večji pomen, in je bil končno tudi prekinjen, ko je prišlo zaradi dogajanja v Ukrajini do zamrznitve vseh rednih političnih odnosov.

Disertacija zaključuje, da predstavljata EU in RF v okviru razvoja mednarodnih podnebnih norm dopolnjujoča se akterja, ki razpolagata s precejšnjimi materialnimi, a različnimi zmožnostmi. EU razpolaga z zmožnostmi v dinamični obliki, tj. tehnološko in organizacijsko kapaciteto na področju energetske učinkovitosti in obnovljivih virov energije, RF pa predvsem z zmožnostmi v akumulirani obliki, tj. potencialom za izboljševanje energetske učinkovitosti in varčevanje z energijo. Mednarodne podnebne norme predstavljajo zanju intersubjektivne pomeni, ki so do določene mere zgodovinsko pogojeni in zaradi določenosti na mednarodni ravni eksogeno dani. Čeprav sta bila pomen in vloga mednarodnih podnebnih norm za odnose med EU in RF sprva neizrazita, so ravno te norme omogočile in v času spodbudile delovanje in **sodelovanje med EU in RF** na področju energije, ki je temeljilo na racionalnosti in strateških mehanizmih, a je postopno krepilo tudi normativno dimenzijo njunih odnosov. Dodatno je k približevanju kolektivnih predstav med EU in RF prispeval proces institucionalizacije v energetskih odnosih med EU in RF, ki je odražal razdelitev zmožnosti med EU in RF ter skladno z mednarodnimi podnebnimi normami v času v vedno večji meri omogočal in spodbujal delovanje in sodelovanje tudi drugih akterjev. S tem so mednarodne podnebne norme vplivale tudi na **razvoj idej in skupnih vrednot** v odnosih med EU in RF ter spodbujale uporabo razpoložljivih materialnih zmožnosti. Mednarodne podnebne norme so prispevale k procesu stabilizacije in oblikovanja določene normativne strukture v odnosih med EU in RF na področju energije, ki pa ni bil zaključen, zaradi česar EU in RF mednarodnih podnebnih norm nista celovito ponotranjili kot skupnih intersubjektivnih pomenov ter dela skupne in samoumevne normativne strukture, v kateri delujeta in sodelujeta na področju energije.

Zaključke disertacije lahko do določene mere povežemo z odnosom med pravom, legalizacijo in politiko, kot ga predstavita Abbott in Snidal (2013), kjer so države tiste, ki v mednarodni skupnosti oblikujejo mednarodno pravo, ki nato povratno vpliva na njihove interese in vrednote. Te pa v naslednji točki ponovno vplivajo na razvoj mednarodnega prava, kar posledično pripelje do kontinuiranega procesa, v katerem se pravo, interesi in vrednote medsebojno krepijo (Abbott in Snidal 2013). Ko se osredotočimo iz pomena in vloge mednarodnega prava za delovanje akterjev v mednarodni skupnosti na pomen in vlogo mednarodnega podnebnega prava za energetske odnose med EU in RF, predstavljajo norme eksogeno dan institucionalni okvir, ki je omogočil in določal polje delovanja ter spodbujal sodelovanje med EU in RF na področju energije. S tem je prihajalo do oblikovanja specifičnega političnega in pravnega okvira med akterjema, skozi katerega so se prek različnih mehanizmov (racionalističnih, normativnih ipd.) krepili tako skupni interesi kot tudi vrednote z razvojem sociološko normativne dimenzije odnosov. Čeprav v našem primeru ugotavljamo, da EU in RF v svoji odnosih na področju energije nista dosegli stopnje internalizacije mednarodnih podnebnih norm, bomo pritrdili Koskeniemi (2009, 412), da v pravu obstaja instrumentalni vidik, a za razliko od drugih disciplin pravo ni le ali pretežno instrumentalno, ampak ga lahko vidimo kot podlago prek katere se izvajajo, ocenjujejo in kritizirajo projekti. »Predstavlja platformo, prek katere, kot bi rekel Kant, uresničujemo našo svobodo« (ibid.).

In končno, dogajanje v Ukrajini je EU in RF pripeljalo do popolne zamrznitve rednih političnih aktivnosti in uvedbe obojestranskih sankcij ter s tem do najnižje točke odnosov v zadnjih 25 letih. Slednje še toliko bolj poudarja pomembnost ugotovitev pričujoče disertacije, da konstituirajo mednarodne podnebne norme in vprašanje boja proti podnebnim spremembam pomembno priložnost in polje za konstruktivno delovanje in sodelovanje med EU in RF, tako na mednarodni ravni pri sooblikovanju mednarodne podnebne politike kot tudi v njunih energetskih odnosih. Slednje bi tako lahko predstavljalo pomemben in potreben korak h krepitvi medsebojnega zaupanja med EU in RF in sodelovanju tudi na drugih področjih.

Ključne besede: mednarodno pravo, podnebne spremembe, energetski odnosi, odnosi EU-Rusija, Evropska unija, Ruska federacija

Summary in English language:

International Law of Climate Change and Energy Relations between the European Union and the Russian Federation

The doctoral dissertation examines international law and international relations, two areas often considered as two sides of the same coin, reflecting development of the contemporary international community. Both have, either separately or together, attracted the attention of theoreticians and researchers of international relations and international law throughout recent history and in different ways. Many in international relations have taken a realistic perspective and taken into account the assumptions of prevailing legal positivism in international law, this seems like a self-evident choice; however, it neglects the theoretical richness of both disciplines. Development of theoretical approaches of liberalism, and constructivism in particular, which ultimately surpassed the realistic framework of approaches in international relations to the study of international law, also encouraged the creation of approaches that are oriented towards solving concrete problems and open to reflections that realities of international law and policy reflect the politics of power, which relate to realism; functional considerations associated with institutionalism; domestic and international interactions associated with liberalism; and to normative processes emphasized by constructivism. At the same time, calls for eclectic theorization have been strengthened to better understand inherently complex social and political processes (e.g. Katzenstein in Okawara 2001; Sil in Katzenstein 2010; Dunoff in Pollack 2013).

The main objective of the dissertation is to contribute to the **integration of the disciplines of international law and international relations** and the interdisciplinary study of international law, and the understanding of the **importance and role of international law for relations between actors in the contemporary international community**. In this regard, the aim of this dissertation is twofold. Firstly, the dissertation aims to identify and analyse the key concepts of selected theoretical approaches, which study the relationship between international law and international relations, and to integrate them into a conceptual and analytical framework that would enable understanding and explanation of the role of international legal norms for relations between actors in contemporary international community. Secondly, at the empirical level, to understand and explain the role of international climate norms for the development of energy relations between the European Union (EU) and the Russian Federation (RF) using the designed conceptual and analytical framework.

As a case study, the dissertation deals with **energy relations between the EU and the RF in the light of international law of climate change**, which is based on three rationales. Firstly, that the energy dimension of international relations and the associated energy transition, which began in the 18th century, has made a decisive contribution to global (anthropogenic) climate change. The international community has already reached a political and legal consensus on the need to fight climate change and on the transition to sustainable use of energy, which is directly reflected in the development of international law of climate change. Secondly, that the EU and the RF are, besides the United States, China and India, the key international actors in addressing the issue of global climate change and will suffer severe consequences in case of its inadequate mitigation due to more frequent and intense extreme weather events. Thirdly, that the EU and the RF have declared that a clean environment is one of their priority relationship objectives. Although the crisis in Ukraine led to a halt of political and diplomatic relations between the EU and the RF, it does not eliminate the need to study the impact of norms on relations between actors from a chosen perspective, given that energy issues represent a strategic dimension of their interdependence (Closson 2009).

After analysing selected theoretical approaches, which study the relationship between international law and international relations, the dissertation creates a conceptual and analytical framework integrating four indicators. The first one of them (**consent and sanctions**) builds on the concept of consent of states to be bound by a treaty, which has been a cornerstone of modern legal positivism. The theory lists as reasons, why a state has consented to be bound, inter alia, that an international treaty may represent i) the interests of a state, ii) a coordination mechanism, that confirms with what states would likely do in any event, or iii) an expression of belief in terms of right and wrong stemming from individual states' identities, and includes characteristics that take account of their interests and behaviour. However, the analysis rejects the thesis that international treaties, e.g. Kyoto Protocol, in the case of the RF represent international agreements reflecting its interests in the fight against global climate change, a coordination mechanism confirming something that the RF would do in any case, or the expression of belief that would originate from the identity of the RF. In the process whereby the RF eventually consented to the Kyoto Protocol, the EU and the issue of WTO membership played an important role. Given the established Kyoto sanction mechanism and the assessment by the RF that Kyoto commitments would have serious social and economic consequences for it, the dissertation finds that the RF had, inter alia, more reasons to consent to the Kyoto Protocol than concern for the climate alone.

With the second indicator (**interest of actors**), the dissertation focuses on the effects of norms in international relations. This, instrumental, optic (Keohane 1997; von Stein 2013) emphasizes that an international norm will play an important role if it directly influences actors or creates specific circumstances and constraints that affect interests of individual actors. Instrumental optic is also used by international lawyers who, within the theory of legal process, highlight state interests and fairness in understanding why states respect international law. State interest is also highlighted by Henkin (1968/1979), who departs from the assumption that states act on purpose and rationally after collecting and carefully weighing all the important facts and factors. The role of law in the international community is manifested through various mechanisms (von Stein 2013). The dissertation uses a case study to highlight the (international) incentives, positive or negative, which arise when compliance with international norm is of such an importance for one actor, that the actor is willing to offer incentives to other actors (Hafner-Burton 2005). The interest of states is put forward also by liberal institutionalism by stressing that cooperation of states, which is facilitated or supported by international legal regimes, primarily serves for the realization of interests of states.

The analysis of the third indicator (**persuasion, compliance of international climate norms with agreements between actors and perception of legitimacy of norms and their internalisation in relations**) shows that in relations between the EU and the RF, the mechanism of persuasion played only a minor role when accepting international climate norms. A more prominent role was played through strategic negotiations and bargaining representing important processes at the initial stage of the life-cycle of norms whereby key states strive for the norm to be adopted also by other actors. The analysis confirms that various social processes and logic of actions (can) take place in the life-cycle of norms, which leads to a result that a change at each stage is marked by different actors, motives and influencing mechanisms (Finnemore and Sikkink 1998). In the case study at issue, the EU has acted and has been recognized, in accordance with the theory, as a norm supporter, which used, along with persuasion, also positive incentives to achieve a mutually satisfactory agreement with the RF in the process of strategic bargaining. Following the entry into force of the Kyoto Protocol, the EU and the RF started to gradually integrate international climate norms and the question of their implementation in their (energy) relations – the institutionalization process which was

including international climate norms was initiated at the highest political level. It gradually penetrated to lower political levels and partially materialised in common documents and projects opening also a question of potential international socialization of norms, which (could) as an active process lead(s) to the internalisation of norms, i.e. as a final point, when norms become so deeply internalized that we take them as self-evident (Koh 1997) and as at the end stage of life-cycle of norms they no longer represent a subject of a wider public debate (Finnemore and Sikkink 1998).

The internalisation of international norms into national systems occurs through the creation of institutional habit, which usually leads states to routinely comply with the default pattern of the international norm. Thus, this dissertation stands on the assumption that an analogous process occurs also in international relations between actors, where creation of institutional structures, common rules and decision-making processes encourage (spontaneous) compliance with the norm. The analysis establishes, that there was a certain process of international socialization in the relation between the EU and the RF as two actors were gradually including the issues related to development of international climate norms and their implementation in energy relations on several levels and in different manners; on the level of leaders as well as through institutionalization on lower political and expert levels, and through the creation of political and legal agreements and common projects of economic cooperation, particularly in the field of energy efficiency. Nevertheless, the EU and the RF have never reached the point of (complete) internalisation of international climate change norms in their energy relations. The latter has also been reflected in the fact that the RF withdrew from the second Kyoto period despite successful cooperation in projects of joint implementation and gradual changing of domestic public opinion on climate change. Such actions open the door for further analysis.

The dissertation subsequently analyses the concept of legitimacy that includes the coherence of rule-making with a legal process (Franck 1988) as well aspects relating to the fairness of the rule (Franck 1995). It finds that the issue of the distributive equity of international climate norms in energy relations between the EU and the RF has been highlighted by the RF in particular. The RF considers any reduction of greenhouse emissions which would slow down its economic growth as harmful and as such politically and socially unacceptable. Furthermore, as long as all (developed) countries do not participate in this process, especially the major polluters, the RF considers such norms as illegitimate as the costs of mitigation are born solely by some but not all countries. In the period from the adoption of the Kyoto protocol to the negotiations on a new international climate agreement, the Russian understanding of distributive equity of international climate change norms further evolved, stressing the need for participation of all major polluters, including developing states (China, India, etc.).

The analysis carried out on the last indicator (**international climate change norms and energy relations between the actors**) confirms that, in addition to compliance, international law also performs other relevant functions for relations between actors across the international community (Onuma 2003; Slaughter Burley 1993; Chayes in Chayes 1995; O'Connell 1999; Koh 1997; Henkin 1968/1979; Keohane 1984/2005; etc.). The dissertation shows, firstly, that international climate norms have created a context for a completely new political action and cooperation for the EU and the RF in the energy field. Even though it represents an area of international normative regulation characterized by; exceptional complexity; a certain amount of scientific uncertainty; the important role of the epistemic community; and the aspect of fairness, the development of international climate norms, together with the Framework Convention, Kyoto Protocol, Marrakesh accords and decisions of the Conference of Parties, has led to the formation of a creative technical international regime, which encouraged the EU

and the RF to address the fight against global climate change at the highest political level. Such action has gradually expanded to lower political levels, where the Energy Dialogue provided the main framework for energy cooperation between the EU and the RF. It initially functioned as a bilateral mechanism, deepened its scope with the creation of Common Spaces and the Partnership for Modernization thereby maintaining its continuity. International climate norms have influenced legal, administrative and expert cooperation between the EU and the RF, which was reflected in the work of thematic groups within the Energy Dialogue, in creation and cooperation within the Energy Technology Centre in Moscow, through the Joint Initiative on Energy Efficiency and through exchange of good practices and expert cooperation. EU officials and experts, cooperating within the Energy Dialogue, contributed to the drafting of laws and regulations in the RF at both federal and regional levels. This cooperation in the field of energy has been enhanced in parallel with the adoption of common legal and political international documents. In the Roadmap EU-Russia Energy Cooperation until 2050 the EU and the RF even set a goal to create a pan-European energy area and energy efficiency without borders.

Secondly, the development of international climate norms has led to the creation of an entirely new market good, namely coupons for emissions reductions of greenhouse gases, and the formation of new international and regional carbon markets. The latter enabled and, taking into account expectations and operating rules, facilitated the cooperation of various actors in the energy relations between the EU and RF. In addition to the cooperation of their bureaucracies and experts, economic cooperation between private and institutional actors (EIB, EBRD, Russian Bank for Economic Development) in projects within the Initiative for Energy Efficiency, Environmental Partnership of Northern Dimension and Partnership for Modernization should also be pointed out. Furthermore, an important area of economic cooperation related to projects on Joint Implementation under the Kyoto Protocol, where EU member states extensively cooperated with the RF hosting the second largest number of Joint Implementation projects globally. As a consequence, most of emission reductions units went to EU member states, which represented the most important partner to the RF.

Thirdly, international climate norms influenced the manner and organization of the EU's and the RF's behaviour with other actors in the energy field and their communication with political, economic, and cultural environment which significantly determines the successful realization of adopted decisions. The analysis has shown that actors have not always been performing consistently, and that they could adopt different logic in time for similar questions. The dissertation identifies the RF as an actor that acted primarily rationally and strategically on the basis of national interests and the logic of consequences. Such manner of action, however, cannot be confirmed at the following two instances – before the first period of Kyoto Protocol when the RF was lagging with the adoption of an appropriate national legal framework for participating in projects of Joint Implementation, and at the end of the first period when the RF withdrew from the implementation in the second period. As such, the RF also withdrew from the favourable participation in projects of Joint Implementation, which leads to a conclusion that (at least to some extent) the logic of appropriateness, based on the Russian understanding of distributive equity of international climate change norms, has prevailed.

The development of international climate norms has a distinctive impact on the EU and the RF and their energy relations, which is also reflected through the functioning of various mechanisms. Some of them are highly rationalistic and facilitate the creation of new interests and of mutually beneficial cooperation; others are normative and are manifested through a process of socialization or acculturation of international norms (Koh 1997; Finnemore in Sikkink 1998; Goodman in Jinks 2004). The analysis reveals that the socialization processes

between the EU and the RF took place and were primarily based on interests and logic of consequences. Nevertheless, the process of normative learning gradually developed, strengthening the common political conscience and an opinion of law (*opinio juris*) and developing certain common practice in energy relations and the fight against global climate change. However, the processes of deepening the role of international climate change norms and of their socializations in the relations between the EU and the RF has not been internalized to such an extent that the norms would be perceived as self-evident. This process has been relatively slow due to the strong instrumental logic of the Russian political elite, and has been repeatedly pushed into the background because of other issues, especially security ones, that have enjoyed much more attention, that is prior to their complete interruption due to the events in Ukraine, leading to the halt of all regular political relations between the EU and the RF.

The dissertation concludes that the EU and the RF are complementary actors in the context of international climate change norms, as they both have considerable material, albeit different capabilities available. The EU has dynamic capabilities, i.e. technological and organisational capacity in the field of energy efficiency and renewable sources. The RF, on the other hand, has mainly accumulated capabilities, i.e. potential to improve energy efficiency and energy savings. International climate change norms represent intersubjective meanings for the EU and the RF, which are to some extent historically determined and accepted as exogenous due to having been adopted at the international level. Although their role was initially insignificant in relations between the EU and the RF, it were precisely these norms that enabled, determined and in time encouraged **cooperation between the EU and the RF** in the energy field. This was at first based on rationality and strategic mechanisms, but gradually it strengthened also the normative dimension of energy relations between the EU and the RF in the context of the fight against climate change. Additionally, the process of institutionalisation of energy relations between the EU and the RF has contributed to the development and approximation of collective ideas, reflecting the distribution of their capabilities, and encouraged the cooperation of other actors in the field of energy in accordance with the international climate change legal framework. Thus, the international climate change norms influenced the **development of ideas and common values** in the relations between the EU and the RF, and as such encouraged the use of available material capabilities. International climate change norms have contributed to the process of stabilization and formation of a certain normative structure in relations between the EU and the RF. The latter, however has not been fully completed and the EU and the RF have not internalized international climate change norms as common intersubjective ideas and a normative framework in their energy relations.

The dissertation's conclusions can, to a certain extent, be linked to the relationship between law, legalization and politics, as presented by Abbott and Snidal (2013), where states create international law in the international community that then influences their interests and values. These again influence the development of international law. Consequently, this leads to a continuous process in which law, interests and values are mutually reinforcing. Narrowing the focus on the role of international law of climate change for energy relations between the EU and the RF, international norms represent an exogenous institutional and normative framework enabling and determining the space for interaction in the field of energy between the actors, which led to the creation of a specific political and legal framework that has enabled and encouraged, through different mechanisms (rationalistic, normative), the development of the normative dimension of their energy relations including the creation and strengthening of new mutual interests and values. Although our case study shows that the EU and the RF have not, however, reached the full internalisation of international climate change norms in their energy relations, it confirms, as Koskenniemi (2009, 412) states, the understanding that law contains

an instrumental aspect, however, law is not only or even predominantly instrumental, but it should be seen as a surface over which projects are carried out, assessed and criticized. “It is the platform over which, Kant would say, we make reality of our freedom” (ibid.).

Finally, the events in Ukraine have led to a complete halt of all political activities between the EU and the RF and to the introduction of bilateral sanctions, resulting in the lowest point of their relations in the past 25 years. This development underlines the significance of the findings in this dissertation, namely, that international climate change norms and the fight against global climate change constitute an important opportunity and field for constructive cooperation between the EU and the RF on the international level in creating international climate policy as well as in their energy relations. As such, the climate change norms and the fight against global climate change could represent an important and necessary step towards strengthening mutual trust and cooperation between the EU and the RF also on other fields.

Keywords: international law, climate change, energy relations, EU-Russia relations, the European Union, the Russian Federation

KAZALO VSEBINE

Kazalo slik.....	xvii
Kazalo tabel.....	xix
Seznam kratic.....	xxi
 UVOD.....	 1
 1 PREDMET IN METODOLOŠKI OKVIR DISERTACIJE.....	 3
1.1 Opredelitev področja in predmeta proučevanja.....	3
1.2 Utemeljitev izbire študije primera: mednarodno pravo podnebnih sprememb in energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo.....	11
1.3 Cilji in raziskovalna vprašanja disertacije.....	16
1.4 Metodološki okvir in struktura disertacije.....	19
1.5 Znanstveni prispevek disertacije.....	22
1.6 Zamejitve disertacije.....	24
 2 TEORETSKA OSMISLITEV PREDMETA PROUČEVANJA.....	 27
2.1 Kontekstualizacija.....	28
2.1.1 Razvoj mednarodnega prava in mednarodnih odnosov.....	28
2.1.2 Viri mednarodnega prava.....	33
2.1.3 Okoljska in podnebna vprašanja v sodobni mednarodni skupnosti.....	43
2.1.4 Odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo ter področje energije.....	45
2.2 Konceptualizacija.....	50
2.2.1 Mednarodno pravo in mednarodni odnosi kot predmet proučevanja.....	51
2.2.2 Skupne točke osrednjih teoretskih pristopov v disciplinah mednarodni odnosi in mednarodno pravo.....	82
2.3 Operacionalizacija.....	94
2.3.1 Interdisciplinarni vidiki vloge (spoštovanja) mednarodnega prava in funkcij mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti.....	94
2.3.2 Operacionalizacija: mednarodno pravo podnebnih sprememb in energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo.....	113

3	RAZVOJ MEDNARODNEGA PRAVA IN REŽIMA PODNEBNIH SPREMENB KOT OKVIRA ZA DELOVANJE EVROPSKE UNIJE IN RUSKE FEDERACIJE.....	118
3.1	Globalne podnebne spremembe kot pojav in problem v sodobni mednarodni skupnosti.....	118
3.1.1	Globalne podnebne spremembe kot fizikalni in antropogeni pojav.....	118
3.1.2	Globalne podnebne spremembe kot problem sodobne mednarodne skupnosti.....	129
3.2	Globalne podnebne spremembe kot predmet mednarodnopravnega urejanja in oblikovanje mednarodnega podnebnega režima.....	136
3.2.1	Okoljska problematika v sodobni mednarodni skupnosti do začetka oblikovanja Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja (do leta 1990).....	138
3.2.2	Podnebna problematika v sodobni mednarodni skupnosti do začetka oblikovanja Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja (do leta 1990).....	144
3.2.3	Oblikovanje in začetek veljavnosti Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja in Kjotskega protokola (od leta 1990 do leta 2007).....	153
3.2.4	Iskanje novega globalnega podnebnega dogovora (od leta 2007 do leta 2016).....	160
3.2.5	Ključne značilnosti mednarodnega normativnega urejanja problematike globalnih podnebnih sprememb v sodobni mednarodni skupnosti.....	168
3.2.6	Delni sklep: oblikovanje mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb.....	173
3.3	Mednarodno pravo in režim podnebnih sprememb.....	175
3.3.1	Ključni koncepti in splošna načela mednarodnega (običajnega) prava in režima podnebnih sprememb.....	175
3.3.2	Elementi mednarodnega (pogodbenega) prava in režima podnebnih sprememb.....	190
3.3.2.1	<i>Cilj Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja in z njo povezanih pravnih instrumentov.....</i>	<i>189</i>
3.3.2.2	<i>Načela Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja in z njo povezanih pravnih instrumentov.....</i>	<i>194</i>

3.3.2.3	<i>Obveznosti, ki izhajajo iz Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja in z njo povezanih pravnih instrumentov.....</i>	198
3.3.2.4	<i>Institucionalni okvir, ki izhaja iz Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja in z njo povezanih pravnih instrumentov.....</i>	213
3.3.2.5	<i>Doseganje cilja Okvirne konvencije Združenih narodov v luči Kjotskega protokola, Spremembe iz Dohe ter obveznosti, ki izhajajo iz Københavnskega dogovora.....</i>	228
3.3.2.6	<i>Pogled naprej: Pariški sporazum kot pomemben korak v razvoju mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb.....</i>	233
3.3.3	Delni sklep: relevantni obseg in vsebina mednarodnega prava podnebnih sprememb.....	240
3.4	Blaženje globalnih podnebnih sprememb.....	242
3.5	Sklep: razvoj in vsebina mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb kot okvir za proučevanje energetskih odnosov med Evropsko unijo in Rusko federacijo.....	249
4	ENERGETSKI ODNOSI MED EVROPSKO UNIJO IN RUSKO FEDERACIJO TER GLOBALNE PODNEBNE SPREMEMBE.....	255
4.1	Viri in mednarodna menjava med Evropsko unijo in Rusko federacijo.....	256
4.1.1	Analiza energetskih virov v Evropski uniji in Ruski federaciji.....	256
4.1.2	Mednarodna trgovina med Evropsko unijo in Rusko federacijo ter njuna energetska (so)odvisnost.....	266
4.2	Institucionalni okvir in razvoj energetskih odnosov med Evropsko unijo in Rusko federacijo.....	279
4.2.1	Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, Skupni prostori med Evropsko unijo in Rusko federacijo ter Partnerstvo za modernizacijo.....	280
4.2.2	Pogodba o energetski listini.....	285
4.2.3	Energetski dialog.....	287
4.2.4	Severna dimenzija.....	290
4.2.5	Odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo po začetku krize v Ukrajini.....	290
4.3	Energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo v luči problematike globalnih podnebnih sprememb.....	295
4.3.1	Odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo v 1990. letih.....	299

4.3.2	Odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo v prvem Putinovem obdobju (med leti 2000 in 2008).....	301
4.3.3	Odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo v času predsedniškega mandata Dmitrija Medvedeva in do krize v Ukrajini (med leti 2008 in 2014).....	307
4.3.4	Energetski dialog med Evropsko unijo in Rusko federacijo ter problematika podnebnih sprememb.....	310
4.3.5	Skupni prostori med Evropsko unijo in Rusko federacijo v luči problematike podnebnih sprememb.....	325
4.3.6	Severna dimenzija in Partnerstvo za modernizacijo v luči problematike podnebnih sprememb.....	332
4.4	Sklep: problematika podnebnih sprememb kot nova realnost v odnosih med Evropsko unijo in Rusko federacijo.....	336
5	SKLEP: VLOGA IN POMEN MEDNARODNEGA PRAVA PODNEBNIH SPREMEMB ZA RAZVOJ, VSEBINO IN NARAVO ENERGETSKIH ODNOSOV MED EVROPSKO UNIJO IN RUSKO FEDERACIJO.....	342
5.1	Svobodna privolitev in sankcije v mednarodnem pravu podnebnih sprememb ter energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo.....	344
5.2	Lastni interes Evropske unije in Ruske federacije v luči mednarodnega prava podnebnih sprememb ter energetski odnosi med njima.....	354
5.3	Vrednote, prepričevanje in internalizacija mednarodnih podnebnih norm v energetskih odnosih med Evropsko unijo in Rusko federacijo.....	366
5.4	Mednarodne podnebne norme in energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo.....	379
5.5	Namesto zaključka: mednarodno pravo podnebnih sprememb in energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo.....	395
5.6	Pogled naprej: energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo v luči Pariškega sporazuma.....	404
6	SEZNAM UPORABLJENIH VIROV.....	414
7	IMENSKO KAZALO.....	452
8	STVARNO KAZALO.....	454

Kazalo slik

- Slika 2.1: Struktura treh kategorij sil, ki so v interakciji
- Slika 3.1: Delež posameznih virov energije v svetovni ponudbi primarne energije v letu 1973 in 2013 (ang. *World total primary energy supply*)
- Slika 3.2: Koncentracija ogljikovega dioksida (v delcih na milijon) v ozračju v zadnjih 1100 letih
- Slika 3.3: Časovni potek izmerjenega povprečnega odklona prizemne temperature zraka nad kopnim in morjem na svetovni ravni v obdobju 1850–2012
- Slika 3.4: Sprememba povprečne količine toplote zgornjega sloja svetovnega morja (c) in sprememba višine gladine morja na svetovni ravni (d)
- Slika 3.5: Obseg pomladanske snežne odeje na severni polobli (a) in obseg poletnega arktičnega morskega ledu (b)
- Slika 3.6: Vsebnost ogljikovega dioksida v ozračju (a) ter delni tlak raztopljenega ogljikovega dioksida na površini svetovnega morja in neposredno merjen pH (b)
- Slika 3.7: Skupni antropogeni sevalni prispevek glede na leto 1750
- Slika 3.8: Značilni poteki vsebnosti toplogrednih plinov 2000–2100
- Slika 3.9: Sprememba letne povprečne prizemne temperature zraka na svetovni ravni
- Slika 3.10: Obseg morskega ledu na severni polobli (mesec september)
- Slika 3.11: Dvig povprečne višine morske gladine na svetovni ravni
- Slika 3.12: Povprečni površinski pH svetovnega morja
- Slika 3.13: Raven vsebnosti ogljikovega dioksida v ozračju (Keelingova krivulja)
- Slika 3.14: Obveznosti po Kjotskem protokolu in Sporazumu o porazdelitvi bremen za države članice EU-15
- Slika 3.15: Razkorak med napovedanim in ocenjenim potrebnim zmanjšanjem emisij toplogrednih plinov do leta 2030 (v Gt CO₂)
- Slika 3.16: Emisije ogljikovega dioksida v Ruski federaciji v obdobju 1985–2015
- Slika 3.17: Emisije ogljikovega dioksida v EU-15 in EU-28 z Islandijo skladno s Kjotskim protokolom v obdobju 1990–2014
- Slika 3.18: Skupni letni obseg antropogenih emisij toplogrednih plinov po posameznih skupinah plinov (1970–2010)
- Slika 3.19: Sprememba v skupnih emisijah toplogrednih plinov zaradi rabe fosilnih goriv
- Slika 3.20: Emisije toplogrednih plinov po posameznih gospodarskih sektorjih (za leto 2010)
- Slika 4.1: Poraba primarne energije (v Mtoe)
- Slika 4.2: Poraba primarne energije v Evropski uniji in Ruski federaciji v letu 2015

- Slika 4.3: Proizvodnja in poraba surove nafte v Evropski uniji in Ruski federaciji (v tisoč sodčkah dnevno)
- Slika 4.4: Proizvodnja in poraba zemeljskega plina v Evropski uniji in Ruski federaciji
- Slika 4.5: Proizvodnja in poraba premoga v Evropski uniji in Ruski federaciji
- Slika 4.6: Raba jedrske energije v Evropski uniji in Ruski federaciji
- Slika 4.7: Obnovljivi viri energije v Evropski uniji in Ruski federaciji (poraba v TWh)
- Slika 4.8: Neto uvoz energetskih virov v Evropsko unijo od leta 1990 do 2014
- Slika 4.9: Uvoz zemeljskega plina in utekočinjenega zemeljskega plina v Evropsko unijo (v milijon m³)
- Slika 4.10: Izvor urana, ki je bil dostavljen v jedrske obrate v Evropski uniji v letu 2015 (%)
- Slika 4.11: Izvoz surove nafte in njenih derivatov iz Ruske federacije v letu 2014 (v milijon sodčkah dnevno)
- Slika 4.12: Izvoz zemeljskega plina iz Ruske federacije po državah (2014)
- Slika 4.13: Delež izvoza ruskega premoga po posameznih državah
- Slika 4.14: Blagovna menjava Evropske unije z Rusko federacijo v obdobju 2005–2015
- Slika 4.15: Problematika podnebnih sprememb na vrhovih EU-Rusija
- Slika 4.16: Izdani emisijski kuponi (CERs in ERUs) po posameznih državah (do 1. januarja 2012, v milijonih ton CO₂)
- Slika 5.1: Ponazoritev trgovanja z ogljičnimi emisijami do 31. decembra 2013
- Slika 5.2: Izdani emisijski kuponi (CER in ERU) po posameznih državah (do 1. januarja 2012, v milijonih ton CO₂)
- Slika 5.3: Izdaja enot zmanjšanja emisij (ERU) v RF in Ukrajini

Kazalo tabel

- Tabela 2.1: Življenjski krog norm
- Tabela 2.2: Ključne in skupne predpostavke teorij realizma v mednarodnih odnosih in pravnega pozitivizma v mednarodnem pravu
- Tabela 2.3: Ključne in skupne predpostavke teorij liberalizma v mednarodnih odnosih in teorij pravnega procesa v mednarodnem pravu
- Tabela 2.4: Ključne in skupne predpostavke konstruktivizma v mednarodnih odnosih in mednarodnem pravu
- Tabela 2.5: Interdisciplinarno pojmovanje mednarodnega prava
- Tabela 2.6: Mednarodne norme in institucije iz vidika režimske teorije in mednarodnih pravnikov
- Tabela 2.7: Pokazatelji in ocenjevalna vprašanja v študiji primera
- Tabela 3.1: Nekatere ključne značilnosti posameznih scenarijev značilnih potekov vsebnosti
- Tabela 3.2: Pregled mednarodnih dogodkov in konferenc, ki so pomembni za razvoj razumevanja problematike pojava podnebnih sprememb v mednarodni skupnosti
- Tabela 3.3: Ocena zgodovinskih emisij toplogrednih plinov po največjih onesnaževalkah, 1850–2007
- Tabela 3.4: Končni cilj Okvirne konvencije Združenih narodov in vseh z njo povezanih pravnih instrumentov
- Tabela 3.5: Obveznosti, ki izhajajo iz Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja za vse pogodbenice
- Tabela 3.6: Obveznosti, ki izhajajo iz Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja za razvite države pogodbenice
- Tabela 3.7: Kjotski protokol: države Aneksa I in države Aneksa II
- Tabela 3.8: Toplogredni plini in področja/viri, ki jih zajema Kjotski protokol
- Tabela 3.9: Države vključene v Prilogo B in njihove obveznosti količinskega omejevanja ali zmanjševanja emisij v prvem obdobju 2008–12 (% glede na izhodiščno leto)
- Tabela 3.10: Obveznosti, ki izhajajo iz Spremembe iz Dohe za razvite države pogodbenice
- Tabela 3.11: Obveznosti, ki izhajajo iz Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja za Konferenco pogodbenic
- Tabela 3.12: Pregled zasedanj Konference pogodbenic
- Tabela 3.13: Projekti mehanizma čistega razvoja in izdane enote potrjenega zmanjšanja emisij*

- Tabela 3.14: Primerjava emisij toplogrednih plinov med EU-15 in Rusko federacijo leta 1990 in 2008*
- Tabela 4.1: Poraba primarne energije (v Mtoe)
- Tabela 4.2: Poraba primarne energije v Evropski uniji in Ruski federaciji v letu 2015
- Tabela 4.3: Proizvodnja in poraba surove nafte v Evropski uniji in Ruski federaciji (v tisoč sodčkih dnevno)
- Tabela 4.4: Skupne dokazane zaloge surove nafte (v tisoč milijon tonah)
- Tabela 4.5: Mednarodno trgovanje s surovo nafto (v tisoč sodčkih dnevno)
- Tabela 4.6: Proizvodnja in poraba zemeljskega plina v Evropski uniji in Ruski federaciji
- Tabela 4.7: Proizvodnja in poraba premoga v Evropski uniji in Ruski federaciji
- Tabela 4.8: Poraba jedrske energije v Evropski uniji in Ruski federaciji
- Tabela 4.9: Obnovljivi viri energije v Evropski uniji in Ruski federaciji (poraba v TWh)
- Tabela 4.10: Stopnja uvozne energetske odvisnosti Evropske unije, 2003–13 (v %)
- Tabela 4.11: Izvor uvožene primarne energije v Evropsko unijo (v %)
- Tabela 4.12: Pregled trgovanja z zemeljskim plinom po plinovodih med Evropo in Rusko federacijo
- Tabela 4.13: Uvoz zemeljskega plina in utekočinjenega zemeljskega plina v Evropsko unijo (v milijon m³)
- Tabela 4.14: Blagovna menjava Evropske unije in Ruske federacije v letu 2015
- Tabela 4.15: Blagovna menjava Evropske unije in Ruske federacije v obdobju 2005–2015
- Tabela 4.16: Blagovna menjava med Evropsko unijo in Rusko federacijo v letu 2015 (skladno s SITC)
- Tabela 4.17: Ključni koraki v sodelovanju Evropske unije in Ruske federacije na področju energije
- Tabela 4.18: Energetski dialog med Evropsko unijo in Rusko federacijo ter viri za analizo
- Tabela 4.19: Vrhovi EU-Rusija z rezultati in kronološki pregled ključnih konceptualnih dokumentov
- Tabela 4.20: Predstavitev nekaterih projektov, ki so bili pripravljeni in zagnani v okviru Energetskega dialoga med Evropsko unijo in Rusko federacijo (2001–2010)
- Tabela 4.21: Seznam skupnih energetskih projektov EU-Rusija
- Tabela 4.22: Ključni pravni in politični dokumenti, ki uokvirjajo odnose EU-Rusija
- Tabela 5.1: Odnosi EU-Rusija – področje energije in podnebne spremembe
- Tabela 5.2: Projekti skupnega izvajanja v Ruski federaciji (»Track 1« projekti)

Seznam kratic

AAUs	<i>Assigned Amount Units</i> , slov. enote dodeljenih količin
AFOLU	<i>Agriculture, Forestry and Other Land Use</i> , slov. kmetijstvo, gozdarstvo in druga raba zemlje
ADP	<i>Ad Hoc Working Group on the Durban Platform for Enhanced Action</i> , slov. <i>Ad hoc</i> delovna skupina za Durbansko platformo
AOSIS	<i>Alliance of Small Island States</i> , slov. Zavezništvo majhnih otoških držav
ARSO	Agencija Republike Slovenije za okolje
AWG-KP	<i>Open-ended ad hoc working group of the Kyoto Protocol</i> , slov. Odprta <i>ad hoc</i> delovna skupina Kjotskega protokola
CAF	<i>Cancun Adaptation Framework</i> , slov. Okvir za prilagajanje iz Cancuna
CDM	<i>Clean Development Mechanism</i> , slov. mehanizem čistega razvoja
CER	<i>Certified Emission Reduction</i> , slov. enota potrjenega zmanjšanja emisij
CFCs	<i>Chlorofluorocarbons</i> , slov. klorofluoroogljiki
CMP	<i>Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol</i> , slov. Konferenca pogodbenic, ki služi kot srečanje pogodbenic Kjotskega protokola
CO ₂	Ogljikov dioksid
COP	<i>Conference of the Parties</i> , slov. Konferenca pogodbenic
CTCN	<i>Climate Technology Centre and Network</i> , slov. Center in omrežje za podnebne tehnologije
ECT	<i>Energy Charter Treaty</i> , Pogodba o energetske listini
EMM	<i>Emissions Mitigation Mechanism</i> , slov. Mehanizem za blaženje emisij
ERU	<i>Emission Reduction Unit</i> , slov. enota zmanjšanja emisij
EU	Evropska unija
EURATOM	<i>European Atomic Energy Community</i> , slov. Evropska skupnost za atomsko energijo
EU ETS	<i>EU Emissions Trading System</i> , slov. sistem EU za trgovanje z emisijami
FAO	<i>United Nations Food and Agriculture Organization</i> , slov. Organizacija združenih narodov za prehrano in kmetijstvo
GEF	<i>Global Environment Fund</i> , slov. Svetovni sklad za okolje
HCFCs	<i>Hydrochlorofluorocarbon</i> , slov. hidroklorofluoroogljiki
ILC	<i>International Law Commission</i> , slov. Komisija za mednarodno pravo

IMO	<i>International Maritime Organization</i> , slov. Mednarodna pomorska organizacija
INC	<i>Intergovernmental Negotiating Committee</i> , slov. Medvladni pogajalski odbor
INDCs	<i>Intended Nationally Determined Contributions</i> , slov. predvideni nacionalno določeni prispevki
IPCC	<i>Intergovernmental Panel on Climate Change</i> , slov. Medvladni panel o podnebnih spremembah
ITMO	<i>Internationally Transferred Mitigation Outcomes</i> , slov. Mednarodno preneseni učinki blaženja
JI	<i>Joint Implementation</i> , slov. Skupno izvajanje
JISC	<i>Joint Implementation Supervisory Committee</i> , slov. Nadzorni odbor skupnega izvajanja
LNG	<i>Liquefied Natural Gas</i> , slov. utekočinjeni zemeljski plin
LRTAP	<i>Long-Range Transboundary Air Pollution Convention</i> , slov. Konvencija o onesnaževanju zraka na velike razdalje prek meja
LULUCF	<i>Land use, land use change and forestry</i> , slov. Raba zemljišč, sprememba rabe zemljišč in gozdarstvo
MDGs	<i>Millenium Development Goals</i> , slo. razvojni cilji tisočletja
NDCs	<i>Nationally Determined Contributions</i> , slov. nacionalno določeni prispevki
NDEP	<i>Northern Dimension Environmental Partnership</i> , slov. Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije
NF ₃	Dušikov trifluorid
OECD	<i>Organisation for Economic Cooperation and Development</i> , slov. Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
OZN	Organizacija združenih narodov
PCA	<i>Partnership and Cooperation Agreement</i> , slov. Sporazum o partnerstvu in sodelovanju
PEEREA	<i>Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects</i> , slov. Protokol k energetske listini o energetske učinkovitosti in okoljskih vidikih
PPC	<i>Permanent Partnership Council</i> , slov. Stalni partnerski svet
RCP	<i>Representative Concentration Pathways</i> , slov. Značilni poteki vsebnosti
RF	Ruska federacija
RMU	<i>Removal Unit</i> , slov. enota zmanjšanja emisij
SDGs	<i>Sustainable Development Goals</i> , slov. trajnostni razvojni cilji
SO ₂	Žveplov dioksid

SZ	Sovjetska zveza
TEC	<i>Technology Executive Committee</i> , slov. Tehnološki izvršni odbor
UL OZN	Ustanovna listina Organizacije združenih narodov
UNCED	<i>United Nations Conference on the Environment and Development</i> , slov. Konferenca Združenih narodov o okolju in razvoju
UNCSD	<i>United Nations Conference on Sustainable Development</i> , slov. Konferenca ZN o trajnostnem razvoju
UNEP	<i>United Nations Environment Programme</i> , slov. Program Združenih narodov za okolje
UNESCO	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i> , slov. Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo
UNFCCC	<i>United Nations Framework Convention on Climate Change</i> , slov. Konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja
UNGASS	<i>United Nations General Assembly Special Session on Sustainable Development</i> , slov. posebno zasedanje Generalne skupščine ZN o trajnostnem razvoju
UNHCE	<i>United Nations Conference on the Human Environment</i> , slov. Konferenca ZN o človekovem okolju
WMO	<i>World Meteorological Organisation</i> , slov. Svetovna meteorološka organizacija
WSSD	<i>World Summit on Sustainable Development</i> , slov. Svetovni vrh o trajnostnem razvoju
ZDA	Združene države Amerike

UVOD

Mednarodno pravo in mednarodni odnosi kot dve strani istega kovanca odsevata razvoj sodobne mednarodne skupnosti. Teoretiki in proučevalci mednarodnih odnosov so mednarodnemu pravu v zgodovini pripisovali različno vlogo in pomen, ki sta običajno v veliki meri odražala zgodovinsko in teoretsko ozadje, iz katerega so prihajali. Preteklo stoletje je npr. zaznamovala tako izjemna vera v pomen mednarodnega prava kot tudi razočaranje, ki je sledilo drugi svetovni vojni, v kateri je bila poteptana vera v temeljne človekove pravice, dostojanstvo in vrednost človeške osebnosti. A kljub temu je korpus mednarodnega prava še naprej izjemno rasel in sega danes na številna nova področja ter ureja tudi odnose med državami in drugimi subjekti mednarodnega prava.

Študij mednarodnega prava in njegov pomen za sodobne mednarodne odnose je od 1980. let naprej doživel svojevrstno renesanso, ko so teoretiki v obeh disciplinah iskali tudi odgovor na vprašanja, kako mednarodno pravo vpliva na obnašanje držav, nedržavnih akterjev in posameznikov. Danes vključuje pojmovanje mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti širok teoretski nabor pristopov, ki nanj bodisi gledajo kot le na obroben in nepomemben pojav bodisi utemeljujejo, da igra mednarodno pravo pomembno vlogo pri racionalnem odločanju akterjev, oziroma da so mednarodne norme sestavni del družbenega konteksta, v katerega so vpeti vsi akterji, zaradi česar pomembno vplivajo na identiteto, interese in moč akterjev. Sodobno proučevanje vloge mednarodnega prava v mednarodni skupnosti v vedno večji meri povezuje partikularne koncepte in metode različnih teoretskih pristopov ter se osredotoča na aktualna mednarodna pravna in politična vprašanja.

Disciplini mednarodnih odnosov in mednarodnega prava v zadnjih dveh desetletjih in pol zaznamuje tudi določena težnja k povezovanju, čemur želi slediti in doprinesti tudi pričujoča disertacija skozi obravnavo vprašanja: *»Kakšna sta vloga in pomen mednarodnih norm za razvoj, vsebino in naravo odnosov med akterji v sodobni mednarodni skupnosti?«*.

Pri tem se bomo v študiji primera osredotočili na področje mednarodnega prava podnebnih sprememb in mednarodne energetske odnose med Evropsko unijo (EU) in Rusko federacijo (RF). Slednji predstavljata dva izmed ključnih akterjev v mednarodni skupnosti v boju proti globalnim podnebnim spremembam, čisto okolje pa sta tudi na najvišji ravni proglasili za enega skupnih ciljev, h katerim si bosta prizadevali v njunih odnosih.

Pri proučevanju izbrane problematike bomo izhajali iz predpostavke, da je za njeno razumevanje in pojasnjevanje neobhodna teorija. Različne teorije nam namreč kot lažje omogočajo, da na kompleksne družbene pojave pogledamo iz različnih zornih kotov in služijo kot orodje, s katerim jih je mogoče poenostaviti in opredeliti ključne koncepte, ki omogočijo razumevanje proučevanih družbenih pojavov in procesov ter njihovo pojasnjevanje. Pristop k proučevanju izbrane problematike bo interdisciplinaren in pluralističen, saj bomo izhajali iz disciplin mednarodnih odnosov in mednarodnega prava, obravnava izbranega predmeta proučevanja pa bo potekala v več korakih. Konceptualizacija mednarodnega prava in mednarodnih odnosov bo namenjena identifikaciji in razčlenitvi ključnih teoretskih pristopov in konceptov, ki širše obravnavajo vlogo mednarodnih norm v sodobni mednarodni skupnosti, ter njihovemu povezovanju v konceptualno-analitski okvir, ki nam bo v nadaljevanju omogočil empirično analizo izbrane študije primera.

V nadaljevanju bomo najprej obravnavali nastanek in razvoj mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb kot dela strukture, znotraj katere delujeta akterja, nato pa se bomo posvetili analizi razvoja, vsebine in narave odnosov med EU in RF tako, da jih bomo postavili v kontekst razvoja mednarodnih podnebnih norm in preverjali, v kolikšni meri in na kakšen način (te) norme vplivajo na oba akterja in njuno delovanje ter s tem (so)oblikujejo in (so)določajo odnose med njima. Upoštevajoč, da so antropogeno povzročene podnebne spremembe prvenstveno posledica razvoja zadnjih dvesto petdesetih let, ki je temeljil na rabi fosilnih energetskih virov, se bomo pri proučevanju odnosov med EU in RF v kontekstu mednarodnih podnebnih norm posvetili njihovi energetski dimenziji. Slednja je poleg varnostne in gospodarske tudi ključna tako pri osmišljanju politične, ekonomske in varnostne soodvisnosti kot tudi pri reševanju problematike globalnih podnebnih sprememb.

V sklepnem delu disertacije bomo ovrednotili aplikativnost oblikovanega konceptualno-analitskega okvira in na podlagi ugotovitev disertacijo zaokrožili s premislekom o prihodnosti energetskih odnosov med EU in RF tudi na podlagi razvoja mednarodnega podnebnega prava, ki temelji na decembra 2015 sprejetem Pariškem sporazumu. Aktualnost reševanja problematike globalnih podnebnih sprememb in proučevanje vpliva mednarodnih norm na akterje, razvoj in naravo odnosov med njimi v sodobni mednarodni skupnosti predstavlja teoretski in empirični izziv ter skupaj z interdisciplinarnim pristopom k proučevanju izbrane problematike tudi možnost za prispevek disertacije k znanosti mednarodnih odnosov ter povezovanju disciplin mednarodnih odnosov in mednarodnega prava.

1 PREDMET IN METODOLOŠKI OKVIR DISERTACIJE

Prvo poglavje disertacije je namenjeno opredelitvi področja proučevanja in osmislitvi raziskovalnega problema. Pri tem razčlenimo, kateri so cilji disertacije in katere zamejitve smo načrtali pri proučevanju predmeta raziskovanja. Na osnovi opredeljenih ciljev disertacije izpeljemo raziskovalna vprašanja in iz njih teze, ki jih bomo v disertaciji preverjali. Sestavni del poglavja je tudi utemeljitev pri tem uporabljenega metodološkega pristopa v širšem pomenu in konkretnih v disertaciji uporabljenih metod družboslovnega raziskovanja. Poglavje se zaključuje z razčlenitvijo prispevka disertacije k znanosti o mednarodnih odnosih in zamejtvami disertacije.

1.1 Opredelitev področja in predmeta proučevanja

V znanosti mednarodnih odnosov obstajajo različna gledanja na **pojem mednarodne skupnosti**. Vladimir Benko, avtor temeljnih del za razvoj znanosti mednarodnih odnosov na slovenskem, utemeljuje (2000, 127–33), da izhajajo gledanja na mednarodno skupnost iz treh različnih stališč: i) da mednarodne skupnosti sploh ni; ii) da obstaja kot vsota subjektov in odnosov med njimi; in iii) da obstaja kot posebna oblika družbene organizacije. Čeprav bomo v disertaciji izhajali iz tretjega, tako imenovanega sociološkega gledanja na mednarodno skupnost, na kratko pogledjmo tudi prvi dve.

Prvo gledanje, da obstaja le stanje anarhije, v katerem delujejo države tako, da zasledujejo svoje interese, pri čemer nad njimi ne obstaja višji red, ki bi države v njihovem delovanju zamejeval, izhaja iz stališč Hobbesa in Hegla (Benko 2000, 128). Vojno razume kot naravno stanje stvari, saj se države v medsebojnih odnosih v nasprotju z ureditvijo znotraj držav ne soočajo z monopolom oblasti in fizične prisile. Drugo, institucionalistično, gledanje na mednarodno skupnost prav tako izhaja iz obstoja anarhije v mednarodnih odnosih, a zagovarja, da ga je mogoče preseči z razvojem mednarodnega prava, ki se mu države prostovoljno podreajo s tem, ko svoje medsebojne odnose pravno urejajo in solidarno prevzemajo dolžnosti in si priznavajo pravice (Benko 2000, 128–9). To gledanje izhaja iz vrste del mislecev, prvih teoretikov mednarodnega prava, Huga Grotiusa in drugih, ki poudarjajo nastanek in razvoj mednarodnih norm kot konstitutivnih za mednarodno skupnost. Subjekti v mednarodni skupnosti, primarno države, z njimi urejajo medsebojne odnose in določajo standarde vedenja. A institucionalistično pojmovanje mednarodne skupnosti je za namen pričujoče disertacije preozko, saj s tem, ko v ospredje postavlja države, zanemara druge akterje v mednarodni skupnosti, kot so številni nedržavni in transnacionalni akterji (Taylor in Curtis 2008). Med njimi vidno vlogo igrajo tudi

mednarodne vladne organizacije (Petrič 1980), ki danes pomembno sooblikujejo in vplivajo na mednarodne odnose ter sodobno mednarodno skupnost (Taylor in Curtis 2008; Benko 2000).

Tretje, sociološko, gledanje na mednarodno skupnost razširja spekter subjektov in si hkrati zastavlja vprašanja o njeni naravi (Benko 2000, 130). Mednarodno skupnost razume kot skupnost raznolikih akterjev, od primarno držav do vseh drugih, ki imajo moč in voljo vplivati na mednarodne odnose, pri čemer se med njimi razvijajo kompleksni odnosi na številnih področjih (pravnih, političnih, ekonomskih, kulturnih idr.). Na njihovo delovanje usmerjajoče delujejo objektivni dejavniki, ki ga bodisi zamejujejo bodisi omogočajo. S pomočjo mednarodnopravnih norm subjekti urejajo medsebojne odnose in določajo sprejemljive standarde obnašanja v sodobni mednarodni skupnosti (Benko 2000, 130–4). Mednarodno skupnost torej razumemo kot »skupnost, ki ima svoj obstoj, svoje cilje in interese in svojo lastno dinamiko« (Benko 2000, 130) in mednarodne odnose kot odnose med številnimi akterji oz. subjekti mednarodne skupnosti, tj. »n/osilci določene politične volje in moči, ki morejo z večjo ali manjšo težo vplivati na mednarodne odnose, največkrat s težnjo, da bi s svojimi ravnanji povzročili določene posledice« (Benko 2000, 136).

Mednarodne odnose v pričujoči disertaciji pojmuje kot odnose, ki »zajemajo ves prostor mednarodne skupnosti in vse subjekte, ki obstajajo v njej, ne glede na to, ali imajo naravo subjektov mednarodnega prava ali ne« (Benko 2000, 22). Sodobna mednarodna skupnost je splošna, saj zajema ves svet, v katerem živimo, in globalna, saj se v njej povezujejo in združujejo številne razsežnosti, od političnih, gospodarskih, ideoloških, vojaških in tehnoloških do pravnih, znanstvenih, kulturnih, okoljskih in drugih, ki jih zaznamuje različna medsebojna privlačnost (Benko 2000, 18–19). Sodobna mednarodna skupnost je heterogena, saj jo sestavljajo države, ki se nahajajo na različni stopnji razvitosti, z različnimi družbenoekonomskimi sistemi (Benko 2000, 19–20). In navsezadnje, sodobno mednarodno skupnost zaznamuje še ena značilnost, ki je ne zaznamo pri drugih preteklih (regionalnih) mednarodnih skupnostih, tj. sodobno mednarodno skupnost zaznamuje vprašanje preživetja (Benko 1997, 20). Poleg razvoja vojaške tehnologije in orožja za množično uničevanje nakopičenega v 20. stoletju, ki omogoča večkratno uničenje našega planeta, je, upoštevajoč predmet pričujoče doktorske disertacije, treba navesti izjemno intenzivno in obsežno okoljsko obremenitev in netrajnostni razvoj, ki smo jim priča zadnjih 250 let, kar postavlja pod vprašaj dolgoročno preživetje sodobne mednarodni skupnosti.

Kategorijo subjektov mednarodne skupnosti je treba ločevati od kategorije **subjektov mednarodnega prava**. Slednji, ki predstavljajo ožjo kategorijo, so tisti, ki »konstituirajo sistem mednarodnega prava« (Türk 2007, 83). Opredelimo jih kot nosilce pravne in opravilne sposobnosti (Degan 2000, 219). Pravna sposobnost označuje, da ima neka entiteta v mednarodni skupnosti pravice in obveznosti po mednarodnem pravu. Opravilna sposobnost pa označuje, da lahko ta entiteta samostojno terja svoje pravice, sklepa mednarodne dogovore in na splošno sodeluje pri oblikovanju in spreminjanju norm mednarodnega običajnega in partikularnega prava, kar zajema tudi neposredno in samostojno odgovornost za kršitve norm mednarodnega prava. Subjekti mednarodnega prava imajo torej pravno osebnost po mednarodnem pravu in naloga prava je, da odmeri takšne pravice in obveznosti takšnim entitetam, kot je treba. Pravna osebnost, ki zajema tako status, sposobnost, pristojnost kot tudi naravo in obseg partikularnih pravic in obveznosti, je relativen pojem, ki variira od okoliščin. Terja premislek o medsebojni povezavi med mednarodnopravnimi pravicami in obveznostmi ter sposobnostjo delovanja entitete (Shaw 2008, 195–6).

Krog in vrste subjektov mednarodnega prava so se v zgodovini mednarodnih odnosov spreminjale. Tekom 19. stoletja se je s prevlado pravnega pozitivizma uveljavil pogled, da je država edini subjekt mednarodnega prava, a danes velja stališče, da je nabor subjektov mednarodnega prava širši od države in zajema mednarodne vladne organizacije in nekatere druge entitete, ki so jim države podelile del mednarodnopravnih pravic in obveznosti ter delujejo v mednarodnem pravnem redu (Degan 2000, 219–20). Kljub temu države ostajajo daleč najbolj pomembne pravne osebe in primarni fokus družbenega delovanja v sodobni mednarodni skupnosti in s tem tudi mednarodnega prava (Shaw 2008, 197).

Konstitutivni element sodobne mednarodne skupnosti so tudi mednarodne norme, tj. pravila in načela mednarodnega prava, ki »služijo urejanju odnosov med državami« (Simmons 2008, 187). **Mednarodno pravo** opredelimo kot »sistem pravil, ki na pravni način urejajo odnose med subjekti tega prava« (Degan 2000, 3), oziroma kot »sistem pravnih načel in norm, s katerimi so določene pravice in obveznosti subjektov mednarodnega prava v njihovih medsebojnih odnosih in v mednarodni skupnosti« (Türk 2007, 19). Nastajalo je po poti dolgotrajnega razvoja mednarodnih običajev in sklepanja pogodb med državami. Predstavlja pravni sistem, ki ureja praktično vsa področja mednarodnega delovanja njegovih subjektov. V primeru pomanjkanja pravne norme lahko subjekti mednarodnega prava rešujejo medsebojna pravna vprašanja tudi s sklicevanjem na bolj abstraktne norme. Temeljna pravna načela, kot je načelo *pacta sunt*

servanda, pa povezujejo sistem v celoto (Türk 2007, 19–21). Pravni način urejanja odnosov med subjekti mednarodnega prava pomeni, da nosijo subjekti v primeru kršitev odgovornost po mednarodnem pravu. To norme mednarodnega prava ločuje od pravil kurtoazije in običajev v mednarodni skupnosti. S pojmom subjekti mednarodnega prava pa primarno označujemo suverene države kot prvobitne subjekte mednarodnega prava, ki so s svojim delovanjem v mednarodni skupnosti oblikovale tudi nekatere druge subjekte mednarodnega prava (Degan 2000, 4).

Mednarodno pravo se bistveno razlikuje od pravnega sistema na ravni držav, kjer obstaja jasna hierarhija med pravnimi akti in delitev oblasti. Kot poudarjajo domala vsi avtorji (npr. Benko 2000, 305–6; Türk 2007, 20; Degan 2000, 6), so v sistemu mednarodnega prava temeljne funkcije decentralizirane. Mednarodno pravo nima centralizirane zakonodajne, izvršne in sodne oblasti. Osrednjo vlogo v sistemu mednarodnega prava imajo suverene države, ki so v dvojni vlogi. Suverene države so tiste, ki imajo v rokah zakonodajno funkcijo, torej ustvarjajo norme mednarodnega prava, hkrati pa so tudi nosilke pravic in obveznosti. »Mednarodno pravo je pravo koordinacije, ker se ustvarja, spreminja, dopolnjuje in uporablja v odnosih med enakimi državami in drugimi subjekti mednarodnega prava, ki se mu podrejajo po načelu svobodne volje« (Degan 2000, 6).

V mednarodni skupnosti torej ne poznamo centralizirane sodne oblasti, ki bi imela obvezno pristojnost nad vsemi subjekti mednarodnega prava. Pristojnost za sodno reševanje sporov tako vedno temelji na obojestranskem pristanku strank v sporu (Degan 2000, 6). Poleg pravnih sredstev mirnega reševanja sporov imajo subjekti na voljo tudi diplomatska sredstva mirnega reševanja sporov. Z razvojem številnih mirnih sredstev, ukrepov samopomoči in tudi institucionalnih sankcij v primeru kršitev pridobiva mednarodni pravni red postopoma celovito podobo (Türk 2007, 22–4).

V mednarodni skupnosti tudi nimamo centraliziranega sistema sankcij, a v pravnem sistemu obstajajo raznovrstne sankcije, od samopomoči do institucionaliziranih mehanizmov v okviru OZN, kjer lahko v primeru najtežjih kršitev mednarodnega prava Varnostni svet odredi neoborožene in oborožene ukrepe zoper akterja, ki ogroža mednarodni mir in varnost (Türk 2007, 22–4). Čeprav se večina teh ukrepov, kot poudarja Degan (2000, 7), ne sprejema na temelju nepristranske uporabe obstoječega prava, je nabor možnih sankcij, s katerimi se lahko odgovori na bistveno kršenje norm mednarodnega prava, pripomogel k temu, da prihaja do

relativno redkih kršitev mednarodnega prava. Države običajno sprejemajo pravne obveznosti in jih upoštevajo v medsebojnih odnosih. Benko pri tem poudarja (1997, 306–7), da je obstoj politične družbe tisto, kar dela norme mednarodnega prava obvezujoče.

Kot smo zapisali že v uvodu, mednarodno pravo in mednarodne odnose vidimo kot dve plati istega kovanca, ki odsevata razvoj sodobne mednarodne skupnosti in sta bodisi vsako zase bodisi skupaj zanimali teoretike in proučevalce mednarodnih odnosov in mednarodnega prava na različne načine v različnih zgodovinskih obdobjih. Vloga mednarodnega prava z vidika delovanja držav v mednarodni skupnosti se je spreminjala tudi v času in prostoru. V zadnjem stoletju smo bili priča tako idealističnemu upanju v vlogo mednarodnega prava pri doseganju mednarodnega miru in varnosti kot tudi izgubi zaupanja v mednarodno pravo kot temelja za oblikovanje zunanje politike držav v 1930. in 1940. letih. Čeprav je po drugi svetovni vojni izšlo nekaj najbolj kritičnih del glede vloge mednarodnega prava v mednarodnih odnosih, je to ironično tudi obdobje, ko mednarodno pravo doživi izjemno rast tako po obsegu kot tudi po širitvi na nova področja, ki jih države začnejo postopno pravno urejati. Odnosi v mednarodni skupnosti postajajo izraženi in uravnavani v formalnih meddržavnih odnosih, uveljavi in razširi se tako dvostranski kot tudi večstranski pogodbeni način urejanja pravnih odnosov. S procesom dekolonizacije se razširi krog akterjev, ki jih mednarodno pravo zavezuje (Simmons 2008, 188–9). Mednarodno pravo se razširi iz javnega tudi na odnose med državo in posamezniki in drugimi nedržavnimi akterji. Poveča se število mednarodnih sodnih forumov in število primerov, ko države podelijo pristojnost razsojanja v mednarodnih sporih mednarodnim sodiščem. Z vzponom prava v meddržavnih in mednarodnih odnosih doživi svojevrstno renesanso tudi študij mednarodnega prava (Simmons in Steinberg 2006, xxix–xxxi).

Mednarodni pravniki se začnejo spričo procesa legalizacije mednarodnih odnosov (Abbott idr. 2000) osredotočati predvsem na vprašanje, ali mednarodni dogovori predstavljajo 'pravo' in ali lahko ta korpus pravil označimo kot mednarodni pravni sistem. Na drugi strani so se družboslovci osredotočili na vprašanje, zakaj vlade pristanejo na formalizacijo dogovorov, kakšne posledice ima to za njihova pričakovanja, prepričanja, razumevanja in še posebej, vedênje (Simmons 2008, 189–90). Razvili so se različni teoretski pristopi, ki na vprašanje, kako mednarodno pravo vpliva na odnose med državami, ponujajo različne odgovore.

Strukturni realisti npr. zagovarjajo, da so interesi močnih držav tisti, ki določajo vsebino mednarodnega prava, ki samo po sebi nima pomembnega in neodvisnega učinka na obnašanje

držav (Krasner 1982; Downs, Rocke in Barsoom 1996). Na drugi strani racionalni institucionalisti utemeljujejo, da lahko mednarodno pravo in mednarodne institucije vodijo do sodelovalnih, pozitivnih učinkov, do katerih drugače ne bi prišlo (Keohane 1982). Korak dlje gredo družbeni konstruktivisti, ki trdijo, da je racionalizem neustrezen ontološki pristop, saj zanemarja, da interesi in moč ne obstajajo neodvisno od družbenega konteksta, v katerega so vpeti akterji in trdi, da norme kot del družbenega konteksta pomembno vplivajo na identiteto, interese in moč akterjev (npr. Wendt 2001; Finnemore and Toope 2001).

Kot poudarjata Simmons in Steinberg (2006, xxxiv) pa se »sodobno proučevanje snuje bolj okoli partikularnih metod in konceptov, ki jih lahko vidimo kot hibride osrednjih pristopov. V vedno večji meri se zavestno udejanja proučevanje prek meta-teorij s fokusom na srednji ravni analize mednarodnih pravnih in političnih dogajanj«, kar bo tudi vodilo pričujoče doktorske disertacije, katere osnovni namen bo, kot smo že zapisali, doprinesi k povezovanju disciplin mednarodnega prava in mednarodnih odnosov ter razumevanju, kakšen je pomen in vloga mednarodnega prava za odnose med akterji v sodobni mednarodni skupnosti.

Mednarodne norme lahko imajo namreč v sodobni mednarodni skupnosti različne vloge. Ena od njih je ta, da delujejo kot sredstvo za predpisovanje in prepovedovanje določenih načinov obnašanja držav in drugih subjektov mednarodnega prava. V tem smislu predstavljajo »najbolj izstopajoče merilo za vzdrževanje reda v mednarodni skupnosti« (Benko 2000, 308). Mednarodne norme pripomorejo tudi k reševanju problemov, ki presegajo zmožnosti posamezne države, ali doseganju kolektivnih ciljev, pa najsi bo to mednarodni mir in varnost ali nastajanje ozonske luknje in višanje povprečne temperature Zemljinega ozračja in oceanov od konca 19. stoletja naprej.

Poleg predpisovanja in prepovedovanja določenega načina obnašanja, mednarodne norme državam tudi omogočajo neko (novo) delovanje. »Mednarodno pravo ne samo vzdržuje in ohranja, marveč tudi dopolnjuje sistem in strukturo mednarodnih odnosov tako, da nekatere sestavine političnih procesov pravno ne samo racionalizira, ampak tudi odpira pota politiki« (Benko 2000, 308). Države (in drugi subjekti mednarodnega prava) torej ustvarjajo norme mednarodnega prava, ki povratno vplivajo na njih in njihovo delovanje v mednarodni skupnosti. Države in drugi subjekti mednarodnega prava običajno spoštujejo mednarodne norme in se po njih ravna *in bona fide*. Tudi v primerih, ko pride do kršitev mednarodnega prava, države le nerade priznajo, da so pravo prekršile in ga tolmačijo na način, ki opravičuje njihovo delovanje

(Benko 2000, 307). Mednarodno pravo tako igra določeno vlogo in pomen pri oblikovanju zunanje politike držav ali zunanjega delovanja zveze držav, kot je EU, in s tem tudi pri razvoju, vsebini in naravi odnosov med subjekti v sodobni mednarodni skupnosti.

Odnosi med akterji se v mednarodni skupnosti vzpostavijo in razvijajo kot rezultat procesov, ki potekajo med njimi in so lahko bodisi sodelovalne bodisi tekmovalne ali konfliktne narave (Benko 2000, 269–92). Posebno obliko odnosov predstavljajo odnosi dominacije in odvisnosti, ki izhajajo iz zgodovinskih procesov kolonizacije in pojava kolonializma, ki je vzpostavil strukturo neenakih odnosov, ki se danes kljub zaključenemu procesu dekolonizacije nekdanjih kolonij in vzpostavitvi politične neodvisnosti od nekdanjih evropskih metropol ohranjajo skozi finančne, razvojne, tehnološke idr. strukture neokolonializma (Južnič 1980). Odnosi med akterji v mednarodni skupnosti običajno vsebujejo elemente tako sodelovanja kot tekmovanja in so posledično izjemno raznoliki ter večplastni. Segajo na številna področja in se med seboj prepletajo – govorimo o političnih, ekonomskih, pravnih, zgodovinskih, kulturnih idr. odnosih, ki se oblikujejo med subjekti mednarodnih odnosov.

Države (in drugi subjekti mednarodnega prava) kot akterji, ki lahko kot nosilci določene volje in moči vplivajo na dogajanje v mednarodni skupnosti, vstopajo v medsebojne odnose in ustvarjajo norme mednarodnega prava, s katerimi zasledujejo tako splošne cilje (mednarodni mir in varnost) kot tudi zelo specifične cilje (npr. reševanje vprašanja ozonske luknje in globalnega segrevanja ozračja in oceanov od konca 19. stoletja naprej). Ustvarjene norme mednarodnega prava na drugi strani določajo okvir njihovega delovanja, predpisujejo obnašanje in omogočajo (novo) delovanje. Poleg dejavnikov objektivnega značaja mednarodne norme torej povratno vplivajo tako na same akterje kot tudi na razvoj, vsebino in naravo njihovih medsebojnih odnosov v sodobni mednarodni skupnosti. Iz tega izhaja tudi izhodiščno vprašanje pričujoče doktorske disertacije, tj. kakšna je vloga in pomen mednarodnih norm za razvoj, vsebino in naravo odnosov med akterji v sodobni mednarodni skupnosti?

Izhajajoč iz izhodiščnega raziskovalnega vprašanja bomo v pričujoči disertaciji zasledovali dva cilja. Prvi, splošni cilj bo slediti proučevanju mednarodnega prava v mednarodnih odnosih, kjer nameravamo v procesu konceptualizacije identificirati teoretske pristope in koncepte, ki osmišljajo vlogo in pomen norm v mednarodnih odnosih, in jih povezati v smiselni konceptualno-analitski okvir, ki bo omogočil razumevanje njihove vloge in pomena pri gradnji odnosov med akterji.

Drugi, ožji cilj bo uporabili in preveriti oblikovani konceptualno-analitski okvir na izbrani študiji primera, tj. mednarodno pravo podnebnih sprememb in energetske odnosi med EU in RF, kjer nas bo vodilo operativno raziskovalno vprašanje, kolikšna in kakšna sta vloga in pomen mednarodnega prava podnebnih sprememb pri oblikovanju, razvoju in naravi odnosov med EU in RF. V študiji primera se bomo osredotočili na energetske vidike odnosov med EU in RF, saj ta za oba akterja predstavlja strateško dimenzijo njune tesne medsebojne odvisnosti (Closson 2009), hkrati pa gre za ključen vidik v naslavljanju problematike globalnih podnebnih sprememb na mednarodni ravni. S tem bo disertacija poskusila slediti proučevanju vloge mednarodnega prava v mednarodnih odnosih »prek meta-teorij s fokusom na srednji ravni analize mednarodnih pravnih in političnih dogajanj« (Simmons in Steinberg 2006, xxxiv).

Drugače od velikega dela literature o mednarodnih odnosih enota analize v pričujoči disertaciji ne bo država oziroma akter v mednarodnih odnosih, temveč bo enota analize odnos med akterjema. Odnosi med akterji v sodobni mednarodni skupnosti niso statični, ampak so dinamični in se med akterji razvijajo v času in prostoru. Na njih vplivajo tudi številni drugi akterji in objektivni dejavniki, ki skupaj z mednarodnimi normami zamejujejo ali omogočajo delovanje akterjev, zato je potrebno odnose med akterji proučevati kot proces. Odnosi med EU in RF se kronološko ne začneta z oblikovanjem EU in RF, kakršna ju poznamo danes ali v začetku 1990. let, temveč segajo nazaj v zgodovino, ko so se med območjema, kjer danes obstajata EU in RF, oblikovali kulturni, jezikovni, verski in kasneje politični, ekonomski in pravni temelji, ki danes pomembno zaznamujejo obseg, dinamiko in predvsem predznak odnosov med njima. Ti so bili zadnjih 25 let izjemno nestanovitni, saj so jih zaznamovala tako kooperativna kot tudi konfliktna obdobja. Med vprašanji, ki sta jih EU in RF obravnavali in reševali, pa so bila poleg političnih, varnostnih, ekonomskih in kulturnih pogosto energetska in okoljska.

Pri obravnavi odnosov med EU in RF, kjer se bomo osredotočili predvsem na njihovo energetske dimenzije, bomo proučevali konkretno vlogo in pomen, ki ju je imel razvoj mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb za razvoj, vsebino in naravo energetskih odnosov med EU in RF. Pri osmišljanju vloge in pomena mednarodnih norm za mednarodne odnose bomo analizo zastavili v dveh korakih. Najprej bomo proučili učinek norm na posameznega akterja, saj je le-ta konstitutiven in neobhoden za oblikovanje odnosov, pri čemer je treba upoštevati predpostavko, da (lahko) akter v odnos zavedno ali nezavedno vnaša spremembe, ki so delno ali v celoti rezultat mednarodnih norm. Pri analizi nas bo tako v prvem

koraku vodilo vprašanje, kolikšna in kakšna sta vloga in pomen mednarodnega prava podnebnih sprememb na ravni obeh akterjev, ki vstopata v proučevani odnos. V drugem koraku se bomo posvetili vprašanju, kolikšna in kakšna sta pomen in vloga mednarodnega prava podnebnih sprememb za razvoj, vsebino in naravo energetskega odnosa med EU in RF.

Problem, ki ga bomo skušali razrešiti v pričujoči doktorski disertaciji, je torej dvojen – najprej na teoretični ravni identificirati in razčleniti ključne koncepte izbranih teoretskih pristopov, ki obravnavajo odnos med mednarodnim pravom in mednarodnimi odnosi, ter jih povezati v konceptualno-analitski okvir, s katerim bomo lahko osmislili in pojasnili, kakšno vlogo in pomen imajo mednarodnopravne norme za odnose med subjekti v sodobni mednarodni skupnosti. Nato pa bo na empirični ravni naš cilj na primeru razvoja mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb, s pomočjo oblikovanega konceptualno-analitskega okvira, razumeti in pojasniti njegovo vlogo in pomen za razvoj odnosov med EU in RF na področju energije. Sklepna spoznanja, v katerih bomo ovrednotili aplikativnost oblikovanega konceptualno-analitskega okvira in ugotovitve v izbrani študiji primera, bodo oblikovane predvsem z uporabo sintetične, induktivne in deduktivne metode.

1.2 Utemeljitev izbire študije primera: mednarodno pravo podnebnih sprememb in energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo

Izbira študije primera temelji na treh razlogih. **Prvič, energetska dimenzija mednarodnih odnosov in z njo povezana energetska tranzicija sta odločilno prispevali k pojavu globalnih podnebnih sprememb.** Podnebne spremembe neposredno povezujemo z načinom in obsegom rabe fosilnih virov energije, ki so skupaj s številnimi tehnološkimi inovacijami omogočili izjemen gospodarski razvoj, dvig življenjskega standarda in rast svetovnega prebivalstva, a hkrati pripeljali do sprememb podnebnega sistema, ki danes pomembno vplivajo na način našega življenja. Obseg in intenzivnost škodljivih učinkov podnebnih sprememb se bosta brez dodatnih ukrepov, ki so v prvi vrsti povezani z globalnim zamejevanjem emisij toplogrednih plinov, v prihodnosti le stopnjevala (IPCC 2014a). Učinkovito blaženje podnebnih sprememb zahteva znatno in trajno zmanjšanje emisij toplogrednih plinov oziroma bolj trajnostno, učinkovito in spremenjeno rabo energije. Da bi dosegli ta cilj, pa je nujno preoblikovanje energetskega politika posameznih držav in zvez držav ter s tem energetskega odnosa med akterji v sodobni mednarodni skupnosti, zlasti tistimi, katerih odnosi na tem področju so, tako kot med EU in RF, vzajemno močno odvisni.

Pogled na **razvoj sodobne mednarodne skupnosti skozi energetska prizma** razkriva, da so bile naše potrebe po energiji pred industrijsko revolucijo precej skromne. Uporabljali smo energijo sonca, kurili les, šoto, slamo in posušen gnoj. Pri transportu smo se zanašali na živali in na morju s pomočjo vetra pripluli tudi do najbolj oddaljenih in neodkritih kotičkov našega planeta. Delo smo opravljali z lastnimi silami in s pomočjo živali ter preprostimi stroji na veter in vodo, ki so nam pomagali na primer pri črpanju vode in mletju žita. Odkritje in predvsem izpopolnitev parnega stroja v drugi polovici 18. stoletja predstavlja prvi korak v procesu spreminjanja načina in obsega rabe posameznih energetskih virov. Osrednji vir postane premog, ki ga začnemo uporabljati tudi za ogrevanje bivališč in energetska intenzivne industrijske procese, na primer proizvodnjo jekla. Od konca 19. stoletja dalje se je začela uveljavljati nafta, ki jo začnemo v obliki številnih derivatov uporabljati v različne namene. V 20. stoletju postane nafta nepogrešljivi energetski vir, ki pripelje v kombinaciji z odkritjem motorja na notranje izgorevanje do tehnološke revolucije v prometu in transportu. Uveljavitev zemeljskega plina v drugi polovici 20. stoletja v industriji, ogrevanju in proizvodnji električne energije zaokroži izjemen obseg in raznoliko rabo fosilnih goriv, s katerimi danes pokrivamo več kot štiri petine globalnih potreb po energiji (Kapustkin in Marganija 2008).

Izjemen porast rabe fosilnih goriv je v zadnjih 250 letih pripeljal tudi do obsežnega antropogenega sproščanja ogljikovega dioksida (CO₂) in drugih toplogrednih plinov v naše ozračje. Ti plini prispevajo k učinku tople grede, h globalnemu segrevanju našega planeta in drugim spremembam podnebne sistema, ki imajo številne negativne učinke, kot so topljenje polarnega ledu, ledenikov in permafrosta, zviševanje gladine morij, spreminjanje vzorca in količine padavin, kar vodi k večjemu številu ekstremnih vremenskih pojavov, kot so suše, širjenje puščav, hurikani, poplave idr. (IPCC 2007; IPCC 2013a; IPCC 2013b).

Spreminjanje značilnosti podnebne sistema na daljši rok imenujemo ne glede na vzroke, ki so pripeljali do njih, podnebne spremembe. Problematika antropogeno povzročenih podnebnih sprememb je v največji meri problematika rabe (fosilnih) energetskih virov.

Pojav globalnih podnebnih sprememb je bil na ravni mednarodne skupnosti prvič pravno formalno pripoznan kot problem leta 1992, ko države z Okvirno konvencijo Združenih narodov (ZN) o spremembi podnebja (Okvirna konvencija, tudi Konvencija) potrdijo njihov obstoj in škodljive učinke (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, preambula).¹ Konvencija

¹ *Okvirna konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja* – United Nations Framework Convention on Climate Change. Sprejeta v New Yorku 9. maja 1992 in skladno z 20. členom odprta za podpis na konferenci v

odpre vprašanje, kako ukrepati, ki se pet let kasneje materializira v Kjotskem protokolu.² Leta 1997 sprejeti protokol je prvi pogodbeni dokument, ki na mednarodni ravni zaveže skupino držav k zmanjševanju emisij toplogrednih plinov in predstavlja prvi konkretni korak mednarodne skupnosti v boju proti globalnim podnebnim spremembam. Konvencija in protokol oblikujeta pravno podlago in institucionalni okvir za delovanje pogodbenic ter kontinuirana mednarodna podnebna pogajanja, ki doživijo od leta 1995 dalje vsakoletni vrhunec ob koncu leta na Konferenci držav pogodbenic Okvirne konvencije in Kjotskega protokola. Kontinuirana podnebna pogajanja in mednarodne konference omogočajo postopni razvoj mednarodnega prava podnebnih sprememb (Crnčec 2012).

V zadnjih 25 letih je mednarodno pravo doživelo znaten normativni razvoj tako glede obsega pravnih pravil in načel, ki naslavlja problematiko globalnih podnebnih sprememb, kot tudi glede širjenja pravne (in politične) zavesti, da so podnebne spremembe antropogeno povzročene in da zahtevajo odločno ukrepanje, če želimo preprečiti ali vsaj zmanjšati njihove škodljive učinke. Korpus mednarodnih pravnih pravil in načel, ki ureja področje podnebnih sprememb, imenujemo **mednarodno pravo podnebnih sprememb**. To danes predstavlja posebno in jasno izoblikovano podpodročje mednarodnega (okoljskega) prava. Mednarodno pravo podnebnih sprememb s postopnim razvojem oblikujejo države v pretežno pogodbeni obliki tako, da v boju proti podnebnim spremembam prostovoljno sprejemajo dogovorjene obveznosti in si priznavajo pravice.

Drži, da države velikokrat zagovarjajo različne poglede na problematiko globalnih podnebnih sprememb, kar se navsezadnje neposredno odraža v najmanjšem skupnem imenovalcu, na katerega so še pripravljene pristati. A razvoj kolektivne zavesti, ki je v zadnjih dveh desetletjih nihala od zavračanja človekove odgovornosti za podnebne spremembe do zanikanja nujnosti po odločnem delovanju in priznanja, da so spremembe našega podnebnega sistema in njihovi škodljivi učinki skupna skrb vsega človeštva (Konvencija ZN o spremembi podnebja,

Rio de Janeiro 4. junija 1992. Skladno z 22. členom je stopila v veljavo 21. marca 1994, 90. dan po predložitvi 50. instrumenta ratifikacije ali pristopa. Konvencija ima 196 strank pogodbenic, 195 držav in eno organizacijo regionalne ekonomske integracije (EU) (UNFCCC 2015a).

² *Protokol k Okvirni konvenciji Združenih narodov o spremembi podnebja* – The Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. Sprejet na 3. konferenci strank pogodbenic Okvirne konvencije v Kjotu, 11. decembra 1997. Skladno s 24. členom je bil protokol odprt za podpis 16. marca 1998. Protokol je skladno s 23. členom stopil v veljavo 16. februarja 2005, 90. dan po predložitvi 55. instrumenta ratifikacije ali pristopa s strani pogodbenic Aneksa I, ki so skupaj izpustile v ozračje vsaj 55 % vseh izpustov CO₂ leta 1990. Protokol ima 192 strank pogodbenic, 191 držav in eno organizacijo regionalne ekonomske integracije (EU). Med strankami pogodbenicami ni ZDA, ki so protokol sicer podpisale 12. novembra 1998, a ga niso nikoli ratificirale (UNFCCC 2015b).

preambula), je pripeljal do razvoja pozitivnega prava. Posledično je prišlo do razvoja nacionalnih zakonodaj in številnih ukrepov ter praks na ravni držav in zvez držav, ki so v prvi vrsti namenjeni zmanjševanju emisij toplogrednih plinov. S tem bi naj države skladno z načelom skupne, vendar različne odgovornosti ukrepale sicer partikularno, a kumulativno preprečile, da bi se povprečna globalna temperatura dvignila za več kot dve stopinji Celzija, kar je v znanstveni skupnosti sprejeto kot meja, ko še lahko preprečimo nevarno človekovo vmešavanje v podnebni sistem.

Drugi razlog za izbiro študije primera predstavlja dejstvo, da sta **EU in RF** poleg Združenih držav Amerike (ZDA), Ljudske republike Kitajske (LR Kitajska) in Indije **ključna akterja na mednarodni ravni pri naslavljanju problematike globalnih podnebnih sprememb**. Poleg tega bosta v primeru neukrepanja mednarodne skupnosti tako EU in kot RF utrpela hude okoljske, ekonomske in humanitarne posledice.

EU in RF spadata med pet največjih svetovnih onesnaževalcev emisij CO₂ – v letu 2008 sta za ZDA in LR Kitajsko v ozračje izpustili približno petino vseh svetovnih emisij CO₂ (EPA 2015). Med državami Aneksa I pa sta se za ZDA uvrščali med tri največje onesnaževalke toplogrednih plinov. V primeru neučinkovitega ukrepanja glede globalnih podnebnih sprememb bosta obe tudi utrpeli resne posledice. RF je največja in najbolj hladna država na svetu, ki obsega tri podnebne pasove in je razdeljena na 18 podnebnih regij, zaznamovanih z neenakomerno razporeditvijo padavin in permafrostom, ki pokriva kar 70 % vse njene površine. Rosgidromet (2008) ocenjuje, da bo povprečna letna temperatura tal naraščala hitreje v primerjavi s svetovnim povprečjem, kar bo pripeljalo do obsežnega taljenja permafrosta, temperaturnih nihanj, suš in drugih morebitnih ekstremnih vremenskih pojavov, kot so na primer že bili obsežni gozdni požari poleti 2010.³ Podobno tudi v EU prihaja do rasti povprečne temperature, taljenja ledu, ki je v preteklih letih doseglo rekordne vrednosti, in obsežnih sprememb v razporeditvi padavin, ki se kažejo v vse pogostejših sušah in poplavih. Še bolj obsežne in ekstremne posledice globalnih sprememb so na tleh EU napovedane v prihodnje (EEA 2012).

Kljub temu se je vloga obeh akterjev na mednarodni ravni pri naslavljanju problematike globalnih podnebnih sprememb bistveno razlikovala. EU je v mednarodni skupnosti od vsega začetka aktivno sodelovala pri oblikovanju mednarodnega podnebnega režima in oblikovanju

³ Roshydromet (rus. *Росгидромет*) je zvezna služba, ki je v RF odgovorna za področje hidrometeorologije in opazovanja okolja.

mednarodnega prava podnebnih sprememb, kar se neposredno kaže v njeni vlogi pri oblikovanju Okvirne konvencije ZN o spremembi podnebja leta 1992 in sprejetju Kjotskega protokola leta 1997 (Bretherton in Vogler 2006). Z nastopom Busheve administracije v ZDA leta 1998 in umikom ZDA iz procesa oblikovanja mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb je EU prevzela vlogo voditelja (Vogler in Bretherton 2006; Vogler 2011), ki je doživela svoj vrhunec leta 2005 z uveljavitvijo Kjotskega protokola in v letih, ki so sledila s sprejemom obsežnega podnebno-energetskega paketa v EU, kar je neposredno kazalo na njeno željo, da bi vodila kot vzor vsem ostalim (ang. *'to lead by example'*) (Van Schaik 2012). Z neuspehom podnebnega vrha leta 2009 v Københavnu, kjer naj bi udeleženske sprejele nov zavezujoč sporazum, ki bi nadomestil nezadosten Kjotski protokol, se začne krhati tudi podoba EU kot voditeljice na področju boja proti podnebnim spremembam (Groen in Niemann 2013).

Ne glede na neuspeh podnebnih pogajanj v Københavnu je EU nadaljevala z razvojem podnebno-energetskega okvira in nadgrajevanjem ciljev na ravni EU. Na mednarodni ravni pa si je še naprej prizadevala igrati aktivno vlogo pri povezovanju razvitih držav in držav v razvoju v široko koalicijo, ki je zagovarjala ambiciozno ukrepanje v boju proti podnebnim spremembam in pomembno prispevala k uspešnemu oblikovanju Pariškega sporazuma.

RF si nasprotno od EU nikoli ni prizadevala za vodilno vlogo v boju proti globalnim podnebnim spremembam. V 1990. letih se je v največji meri ukvarjala sama s seboj, v novem tisočletju pa se je posvečala primarno gospodarskim in varnostnim vprašanjem. Šele s prihodom Dmitrija Medvedjeva na mesto predsednika leta 2008 je RF naredila prve korake na nacionalni in mednarodni ravni k bolj aktivni in odgovorni vlogi v boju proti globalnim podnebnim spremembam. Kot poudarja Lioubimtseva (2010), ima RF kot ena največjih onesnaževalk, ki ima hkrati največji kopenski ponor ogljika, izjemen potencial, da prevzame vidno vlogo v prihodnji mednarodni podnebni politiki.⁴ Kakorkoli, po vrnitvi Vladimirja Putina na predsedniški položaj leta 2012 se je RF umaknila iz Kjotskega protokola. Njeno vodstvo pa se je, kot poudarjata Kokorin in Korppoo (2013), postavilo v stanje pripravljenosti čakajoč, kaj bodo storile druge velike onesnaževalke (predvsem ZDA in LR Kitajska).

⁴ Skladno s Kjotskim protokolom nekatere človekove aktivnosti, ki prispevajo k zmanjševanju toplogrednih plinov v atmosferi in so povezane z uporabo zemlje, spremembo njene namembnosti in gozdarstvom, imenujemo ponori ogljika. Države lahko tako s pogozdovanjem, obnovo gozdov in bojem proti krčenju gozdov pomembno prispevajo k zmanjševanju toplogrednih plinov v atmosferi in učinka tople grede.

Tretji razlog za izbiro študije primera pa predstavlja dejstvo, da sta **EU in RF strateška partnerja** (Haukkala 2010), ki sta, ne glede na njuno različno vlogo pri naslavljanju globalnih podnebnih sprememb na mednarodni ravni, **čisto okolje proglasila za enega izmed ciljev, za katere si bosta prizadevala v medsebojnih odnosih**. Maja 2001 so v Moskvi voditelji EU in Ruske federacije na sedmem vrhu EU-Rusija izpostavili »močan interes po sodelovanju na področju okolja« in poudarili zavezo k spoštovanju »ciljev in načel Konvencije ZN o spremembi podnebja in Kjotskega protokola« (7th EU-Russia Summit Joint Statement 2001). Na naslednjem vrhu so se voditelji EU in RF dogovorili, da mora »okolje ostati pomembna prioriteta v njihovih medsebojnih odnosih« (8th EU-Russia Summit Joint Statement 2001), kar so nadgradili štiri leta kasneje, ko so v Moskvi sprejeli časovni načrt za oblikovanje štirih skupnih prostorov (ang. *Four Common Spaces*) z zavezo, da bodo »okrepili sodelovanje na področju podnebnih sprememb in uresničevanja Kjotskega protokola« (Council of the European Union 2005).⁵ EU in RF sta tako v novem tisočletju na agendo v medsebojnih odnosih postavili tudi vprašanje sodelovanja pri okoljskih vprašanjih, med njimi predvsem sodelovanje na področju globalnih podnebnih sprememb (Crnčec 2014).

Čeprav je s krizo v Ukrajini prišlo do zamrznitve odnosov med EU in RF ter uvedbo finančnih in gospodarskih sankcij, to ne zmanjšuje potrebe po proučevanju delovanja obeh akterjev v preteklosti in njihovih odnosov iz izbranega vidika. Preliminarna analiza namreč kaže, da je vprašanje boja proti globalnim podnebnim spremembam in njihovega umeščanja znotraj mednarodnih gospodarskih, razvojnih in energetskih odnosov med EU in RF prvenstveno izpostavljala (le) EU. RF pa je vprašanja boja proti podnebnim spremembam obravnavala precej pragmatično in oportunistno, zaradi česar se še toliko izraziteje riše potreba po proučevanju izbranega predmeta proučevanja, njegovega razumevanja in pojasnjevanja.

1.3 Cilji in raziskovalna vprašanja disertacije

Pričujoča doktorska disertacija, v kateri bomo proučevali širše mednarodno pravo in mednarodne odnose ter ožje vlogo mednarodnega prava podnebnih sprememb pri oblikovanju, razvoju in naravi energetskih odnosov med EU in RF, temelji tako na teoretski kot tudi na empirični analizi. V disertaciji bomo zasledovali dvojni cilj. Prvič, s povezovanjem in premoščanjem različnih (meta) teoretskih in metodoloških pristopov disciplin mednarodnih

⁵ Skupna področja (ang. *Common Spaces*), ki so bila oblikovana v okviru Sporazuma o partnerstvu in sodelovanju, pokrivajo skupno gospodarsko področje, ki obsega tudi okoljska vprašanja, skupno področje svobode, varnosti in pravice, skupno področje zunanje varnosti in skupno področje raziskav in izobrazbe.

odnosov in mednarodnega prava si bomo prizadevali na teoretski ravni prispevati k bolj celostnemu razumevanju vloge in pomena mednarodnega prava za odnose med akterji v sodobni mednarodni skupnosti. Drugič, z uporabo oblikovanega konceptualno-analitskega hibridnega aparata si bomo na empirični ravni prizadevali za razumevanje in pojasnjevanje vloge in pomena mednarodnega prava podnebnih sprememb za energetske odnose med EU in RF. Slednjega v literaturi o mednarodnih odnosih namreč ne zasledimo. Izhajajoč iz tega dvojnega cilja bomo v nadaljevanju opredelili osrednje teoretsko raziskovalno vprašanje in tri operacionalna raziskovalna vprašanja, ki bodo vodila analizo izbrane študije primera.

Prvi, teoretski, cilj bo torej slediti proučevanju mednarodnega prava v mednarodnih odnosih, ki se snuje »okoli partikularnih metod in konceptov, ki jih lahko vidimo kot hibride osrednjih pristopov, /.../ do česar prihaja zavedno v vedno večji meri prek meja meta-teorij« (Simmons in Steinberg 2006, xxxiv). Pri doseganju tega cilja bomo v disertaciji obravnavali izbrane teoretske pristope predvsem disciplin mednarodnih odnosov in mednarodnega prava, ki osmišljajo vlogo in pomen norm v mednarodni skupnosti, in

- i) opredelili njihove ključne predpostavke in koncepte,
- ii) jih kritično ovrednotili ter
- iii) izbrane koncepte povezali v konceptualno-analitski okvir, ki bo omogočil koherentno in celovito razumevanje (in pojasnjevanje) vloge in pomena mednarodnega prava pri oblikovanju, razvoju in naravi odnosov med akterji v sodobni mednarodni skupnosti.

Osrednje vprašanje pričujoče disertacije, ki bo vodilo pregled in kritično ovrednotenje relevantnih teoretskih pristopov in ključnih konceptov ter oblikovanje teoretsko-analitskega aparata, s katerim bomo v nadaljevanju analizirali izbrano študijo primera, bo: **»Kakšna sta vloga in pomen mednarodnih norm, tj. pravil in načel mednarodnega prava, za razvoj, vsebino in naravo odnosov med akterji v sodobni mednarodni skupnosti?«**

Drugi, empirični, cilj bo slediti proučevanju vloge mednarodnega prava v mednarodnih odnosih »s fokusom na srednji ravni analize mednarodnih pravnih in političnih dogajanj« (Simmons in Steinberg 2006, xxxiv) ter oblikovani konceptualno-analitski aparat uporabiti in preveriti na izbrani študiji primera, tj. mednarodno pravo podnebnih sprememb in energetske odnosi med EU in RF, kjer se bomo osredotočili na energetske dimenzije odnosov med njima. Slednja namreč za oba akterja predstavlja strateško dimenzijo njune tesne medsebojne odvisnosti (Closson 2009), hkrati pa gre za ključen vidik v naslavljanju problematike globalnih podnebnih

sprememb na mednarodni ravni. Proučevanje izbrane študije primera bo potekalo v štirih korakih, katere bodo vodila tri operativna raziskovalna vprašanja.

Najprej bomo opredelili razvoj, vsebino in obseg mednarodnih norm na področju globalnih podnebnih sprememb, kjer nas bo vodilo vprašanje: »**Kako je potekal razvoj, tj. nastanek, vsebina in obseg, mednarodnih norm na področju globalnih podnebnih sprememb?**«. To, sicer deskriptivno, raziskovalno vprašanje bo služilo pregledu in analizi razvoja mednarodnega prava podnebnih sprememb, katerega poznavanje je nujno, da bomo lahko v nadaljevanju proučili razvoj, obseg in naravo energetskega odnosov med EU in RF v luči razvoja mednarodnega prava podnebnih sprememb.

V drugem koraku, ki že vključuje aplikacijo oblikovanega konceptualno-analitskega aparata, bo cilj opredeliti in razumeti, kako in na kakšen način razvoj, vsebina in obseg mednarodnih norm na področju globalnih podnebnih sprememb vplivajo ter delujejo na EU in RF kot akterja, ki vstopata v proučevani odnos in imata hkrati v mednarodni skupnosti izjemno pomembno vlogo v boju proti podnebnim spremembam. Doseganje tega cilja bo vodilo vprašanje: »**V kolikšni meri in na kakšen način (ter zakaj) EU in RF v svoje medsebojne odnose vključujeta norme mednarodnega prava podnebnih sprememb?**«. Pri proučevanju vloge in pomena mednarodnega prava za delovanje obeh akterjev se bomo v tej točki zamejili le na vidike, ki jih akterja vnašata v medsebojni odnos, ki je predmet proučevanja.

V tretjem koraku bo cilj razumeti in pojasniti, na kakšen način mednarodne norme na področju globalnih podnebnih sprememb oblikujejo in vplivajo na razvoj, dinamiko in vsebino (energetskih) odnosov med EU in RF. Tretje operativno vprašanje, ki bo vodilo analizo izbrane študije primera, bo tako: »**Kolikšna in kakšna sta vloga in pomen mednarodnega prava podnebnih sprememb za razvoj, vsebino in naravo energetskega odnosov med EU in RF?**«. V okviru tega vprašanja bomo proučili, kako EU in RF v medsebojne odnose vnašata spremembe, do katerih pride na ravni akterja, in ugotovitve, kako razvoj mednarodnega prava podnebnih sprememb neposredno vpliva na razvoj, dinamiko in vsebino (energetskih) odnosov med njima.

Zadnji korak izbrane študije primera pa bo kritično ovrednotenje in sinteza ključnih ugotovitev, ki bo omogočila refleksijo in evalvacijo izpeljanega raziskovalnega procesa ter jasnosti in celovitosti oblikovanega konceptualno-analitskega aparata. Slednji bo na osnovi empiričnih

zaključkov tudi ustrezno deduktivno teoretsko in metodološko dopolnjen ali spremenjen. Prvi (teoretski) cilj disertacije tako predstavlja poskus doprinosa k znanosti mednarodnih odnosov s preseganjem meja tako posameznih disciplin kot tudi meja meta-teorij z oblikovanjem hibridnega konceptualno-analitskega aparata, ki bo temeljil na identificiranih ključnih konceptih osrednjih pristopov. Drugi (empirični) cilj in njegova uresničitve pa predstavlja poskus preverjanja in ponazoritve abstraktnih spoznanj o vlogi mednarodnih norm v sodobni mednarodni skupnosti na konkretnem primeru aktualnih pravnih in političnih dogajanj, ki je zaradi občutljivosti in kompleksnosti problematike pomemben tako za znanost kot tudi prakso sodobnih mednarodnih odnosov.

1.4 Metodološki okvir in struktura disertacije

Metodološki pristop bo interdisciplinaren in pluralističen. Pristopi, ki so se razvili v okviru disciplin mednarodnih odnosov in mednarodnega prava, ponujajo različna orodja in spoznanja pri proučevanju posameznih vidikov predmeta proučevanja. Pri pisanju pričujoče disertacije nas bo vodilo izhodiščno raziskovalno vprašanje, tj. kakšna sta vloga in pomen norm mednarodnega prava za razvoj, vsebino in naravo odnosov med subjekti v mednarodni skupnosti, iz katerega smo izvedli tri operativna raziskovalna vprašanja. Z njihovo pomočjo bomo sledili ciljema disertacije, tj. i) razčlenitvi teoretskih pristopov, ki proučujejo vlogo mednarodnega prava v sodobnih mednarodnih odnosih, in opredelitvi ter smiselni povezavi izbranih teoretičnih konceptov v konceptualno-analitski okvir, ki nam bo služil kot analitično orodje in metoda proučevanja, s pomočjo katerega bomo lahko ii) osmislili in na izbranem primeru mednarodno pravo podnebnih sprememb in energetske odnosi med EU in RF tudi pojasnili vlogo mednarodnih norm na proučevani vidik odnosov med izbranimi akterji.

Disertacija bo sledila proučevanju vloge mednarodnega prava v mednarodnih odnosih s fokusom na srednji ravni analize mednarodnih pravnih in političnih dogajanj in cilju analize izbranega predmeta proučevanja s pomočjo povezovanja različnih teoretskih konceptov in s tem kar najbolj celovitemu razumevanju večplastnosti in dinamike energetske odnosi med EU in RF v kontekstu mednarodnega prava podnebnih sprememb. Interdisciplinaren in pluralističen pristop, kjer bomo uporabili in povezali različne metode znanstvenega raziskovanja, pa bo namenjen doseganju čim višje ravni strokovne in analitične obravnave izbranega predmeta proučevanja. Analizo izbrane problematike bomo razdelili na tri vsebinska poglavja, pri tem pa bomo izbor in uporabo metod prilagodili konkretnim ciljem v posameznem poglavju obravnavane problematike in njenim vsebinskim zamejitvam.

Prvo vsebinsko poglavje (Teoretska osmislitev predmeta proučevanja) bo namenjeno teoretski osmislitvi predmeta proučevanja, ki ga bomo najprej umestili v širši kontekst (kontekstualizacija) tako, da bomo s pomočjo uporabe metode konceptualne analize in sinteze sekundarnih virov razčlenili pojem, naravo, razvoj ter subjekte mednarodnega prava in mednarodnih odnosov. Nadaljevali bomo z obravnavo vloge norm v mednarodni skupnosti in virov mednarodnega prava. Gre namreč za ključna področja in splošni okvir predmeta proučevanja, poznavanje katerega je neobhodno za to, da lahko v disertaciji celovito umestimo predmet proučevanja v širši kontekst razvoja in odnosa mednarodnega prava in mednarodnih odnosov. Podpoglavje kontekstualizacije bomo zaključili s pregledom literature, ki obravnava mednarodno pravo in mednarodne odnose kot predmet proučevanja ter osmišlja povezavo med njima. Slednje bo predstavljalo izhodišče za podpoglavje konceptualizacije, v katerem bomo s pomočjo analize sekundarnih virov razčlenili mednarodno pravo in mednarodne odnose kot predmet proučevanja ter skupne točke osrednjih teoretskih pristopov v disciplinah mednarodni odnosi in mednarodno pravo. V naslednjem podpoglavju bomo obravnavali interdisciplinarne vidike vloge (spoštovanja) mednarodnega prava in funkcij mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti. Sledila bo operacionalizacija, kjer bomo z metodo konceptualne analize razčlenili ključne koncepte za obravnavo izbranega predmeta proučevanja in jih s pomočjo metode sinteze povezali v konceptualno-analitski okvir. Tega bomo v zaključku podpoglavja ustrezno operacionalizirali, da nam bo služil kot analitično orodje in metoda proučevanja vloge in vpliva mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb na energetske odnose med EU in RF.

V naslednjem vsebinskem poglavju (Razvoj mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb kot okvira za delovanje Evropske unije in Ruske federacije) bomo najprej s pomočjo analize sekundarnih virov opredelili globalne podnebne spremembe kot fizikalni in antropogeni pojav ter problem sodobne mednarodne skupnosti. V nadaljevanju bomo analizirali razvoj mednarodnega prava in oblikovanje režima podnebnih sprememb, ki se v nasprotju z idejo fragmentacije mednarodnega prava (Koskenniemi 1997/2005) v zadnjem desetletju postopoma povezuje z vzpostavljanjem režima svobodne mednarodne trgovine in vprašanjem globalnega vodenja ter konstitucionalizacije mednarodnega prava (Klabbers in dr. 2009). Naša analiza bo potekala v dveh korakih.

V prvem koraku se bomo najprej s pomočjo analize ter sinteze primarnih in sekundarnih virov osredotočili na obravnavo zgodovinskega razvoja mednarodnega prava in režima podnebnih

sprememb. Našo obravnavo bomo zastavili po posameznih obdobjih (obdobje do leta 1990, obdobje oblikovanja in začetka veljavnosti Okvirne konvencije in Kjotskega protokola (1990–2007), obdobje iskanja novega globalnega sporazuma (2007–15)), pri tem pa se bomo naslonili pretežno na ključne primarne vire, tj. na mednarodnopravne akte, odločitve Konference pogodbenic Okvirne konvencije ZN o spremembi podnebja in Konference pogodbenic Kjotskega protokola, deklaracije in zaključne dokumente mednarodnih okoljskih konferenc, ki po svoji naravi sicer niso zavezujoči, a predstavljajo pomemben izkaz stanja in razvoja politične in pravne zavesti na področju mednarodnega boja proti podnebnim spremembam. Ta del bomo zaključili z opredelitvijo ključnih značilnosti normativnega urejanja problematike globalnih podnebnih sprememb v mednarodni skupnosti. V drugem koraku bomo z metodo besedne analize kot funkcionalne in primerjalne metode tolmačenja pravnih virov v skladu s pravili tolmačenja mednarodnih pogodb (Dunajska konvencija o pogodbenem pravu 1969, 31.–33. čl.; Pavčnik 2007) analizirali ključne koncepte, splošna načela in elemente mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb.⁶ Namen tega poglavja bo celovito analizirati, kako so se razvijale mednarodne norme na področju globalnih podnebnih sprememb ter kakšen je izkaz obstoječega veljavnega prava in delovanje režima, znotraj katerega potekajo procesi in odnosi med subjekti v mednarodni skupnosti. Poznavanje teh vsebin je namreč potrebno za obravnavo odnosov med EU in RF v luči razvoja mednarodnega prava podnebnih sprememb, ki bo predmet zadnjega vsebinskega poglavja.

Tretje vsebinsko poglavje (Evropska unija in Ruska federacija v luči razvoja mednarodnega prava podnebnih sprememb) bo namenjeno analizi energetskega odnosa med EU in RF v luči razvoja mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb. Uvodoma bomo analizirali energetske vire kot ključni (geografski) objektivni dejavnik v odnosih med EU in RF. Poleg norm, ki uravnavajo odnose med subjekti v mednarodni skupnosti, so namreč pomembni tudi objektivni dejavniki, ki vplivajo na odnose med subjekti »predvsem tako, da ustvarjajo pogoje za delovanje subjektov v mednarodni skupnosti« (Benko 2000, 136). Sledila bo analiza energetskega odnosa med EU in RF v luči razvoja mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb, v kateri bomo izhodiščno raziskovalno vprašanje obravnavali prek politične, pravne in gospodarske dimenzije energetskega odnosa med EU in RF na različnih ravneh – od najvišje ravni vrhov med EU in RF do drugih oblik institucionalnega sodelovanja. Našo obravnavo bomo dopolnili z analizo ključnih pravnih in političnih dokumentov, ki tvorijo pravno-politični

⁶ *Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb* – Vienna Convention on the Law of the Treaties. Sestavljena na Dunaju 23. maja 1969, začela veljati 27. januarja 1980.

okvir odnosov EU-Rusija, in z analizo gospodarskega sodelovanja med EU in RF, povezanega s področjema podnebnih sprememb in energije.

V sklepnem poglavju disertacije (Sklep) bomo z uporabo teorije kot analitičnega orodja in metode proučevanja (Brglez 2008) sklenili obravnavo vloge in pomena, ki ga ima mednarodno pravo podnebnih sprememb na razvoj, vsebino in naravo (energetskih) odnosov med EU in RF. Pri tem bomo ustrezno upoštevali ugotovitve predhodnih podpoglavij, kar nam bo s povezovanjem različnih teoretskih konceptov omogočilo razumevanje in pojasnjevanje vloge in pomena, ki ga imajo mednarodne podnebne norme za različne dimenzije (pravne, politične in ekonomske) energetskih odnosov med EU in RF.

1.5 Znanstveni prispevek disertacije

Prispevek disertacije k razvoju znanosti o mednarodnih odnosih lahko opredelimo v naslednjih treh točkah. Prvič, na ravni teoretskega pristopa k obravnavi izbrane problematike, kjer gre za poskus preseganja meja posameznih meta-teorij in združevanja izbranih konceptov relevantnih teoretskih pristopov različnih disciplin v konceptualno-analitski okvir, ki bo omogočil razumevanje vloge in pomena mednarodnega prava za odnose med akterji v sodobni mednarodni skupnosti in celovito študijo primera vloge in pomena mednarodnega prava podnebnih sprememb za energetske odnose med EU in RF. Drugič, poudarek bo na proučevanju odnosov med akterji in ne na akterjih, ki so tradicionalno predmet proučevanja v mednarodnih odnosih. In tretjič, v izbranem področju proučevanja, saj v obstoječi literaturi ni mogoče najti celovite interdisciplinarne obravnave (energetskih) odnosov med EU in RF v kontekstu mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb.

Prva točka se torej dotika **teoretske dimenzije disertacije**, ki bo sledila proučevanju mednarodnega prava v mednarodnih odnosih s ciljem oblikovati konceptualno-analitski okvir prek meja meta-teorij, ki bo gradil na povezovanju relevantnih konceptov izbranih teoretskih pristopov disciplin mednarodnih odnosov in mednarodnega prava. Takšen okvir bo omogočil kar najbolj celovito razumevanje odnosa med mednarodnimi normami in mednarodnimi odnosi ter prispeval k nadaljnemu povezovanju disciplin mednarodnih odnosov in mednarodnega prava, ki postaja pomembna razvojna smer obeh disciplin.

Poleg tega literatura, ki obravnava energetske problematiko, v velikem delu ne vsebuje teoretičnega dela ali pa vsebuje teorijo zgolj implicitno ter tako ne upošteva potrebe po

koherentnosti proučevanja (energetskih) odnosov in procesov med akterjema. Cilj oblikovati konceptualno-analitski okvir, ki bo nato služil kot analitično orodje in metoda proučevanja izbrane problematike, bo predstavljal pomembno dodano vrednost na področju izbranega področja proučevanja.

V drugi točki vidimo pomemben prispevek disertacije k znanosti mednarodnih odnosov v izbranem **predmetu proučevanja**, to so odnosi med akterji v mednarodni skupnosti (Jackson in Nexon 1999), k analizi katerih pristopamo skozi mednarodne norme. Mednarodnopravne norme, ki so v okviru sociološkega pojmovanja sodobne mednarodne skupnosti opredeljene kot eden izmed njenih elementov (Benko 2000), oblikujejo subjekti v mednarodni skupnosti (v prvi vrsti države) s ciljem uravnavati medsebojne odnose, pri čemer je vprašanje odnosa med tema elementoma (odnosi med subjekti in norme) pomanjkljivo obravnavano. Tradicionalno se disciplina mednarodnih odnosov namreč posveča proučevanju akterjev (običajno držav) in njihovem delovanju, rezultat katerega (torej odvisna spremenljivka) so mednarodne norme. V precej manjši meri pa je predmet proučevanja v mednarodnih odnosih vprašanje vloge in pomena mednarodnih norm kot neodvisnih spremenljivk za delovanje akterjev in odnose med njimi v sodobni mednarodni skupnosti. Pričujoča doktorska disertacija namerava prispevati ravno k tej manj raziskani, a v zadnjih treh desetletjih vedno bolj relevantni temi tako v disciplini mednarodnih odnosov kot disciplini mednarodnega prava.

Nazadnje, v tretji točki predstavlja pomemben prispevek disertacije k znanosti mednarodnih odnosov tudi izbrano **področje proučevanja**, saj v obstoječi literaturi ni najti obravnave razmerja med mednarodnopravnimi normami, ki urejajo problematiko podnebnih sprememb, in energetskimi odnosi med EU in RF. Na področju raziskovanja energetskih odnosov med EU in RF je osrednji poudarek predvsem na vprašanju zanesljivosti energetske oskrbe EU (npr. Clingendael 2004), vloge RF v njej (npr. Borisocheva 2007; Škuta 1999; National Energy Security Fund 2009) in vloge, ki jo igrajo energetski viri (zlasti zemeljski plin) pri izvajanju ruske zunanje politike (npr. Udovič in Mancevič 2008; Crnčec 2009).

Pristop k študiji primera bo izrazito pluralističen in interdisciplinaren, saj bomo povezovali disciplini mednarodnih odnosov in mednarodnega prava, pri tem pa bomo zajeli in proučili tudi izbrane mednarodne ekonomske vidike energetskih odnosov med EU in RF, brez katerih bi bila analiza delna in nekoherentna. Dodatni prispevek in dodano vrednost disertacije predstavlja torej tudi interdisciplinarnost obravnave izbrane problematike, ki združuje ekonomski,

mednarodnopravni vidik in vidik mednarodnih odnosov, kot treh oglišč trikotnika (koherentnega) proučevanja energetskih odnosov med EU in RF, od katerih se običajno zanemari (ali izpusti) eden od teh treh vidikov.

Končno, pri obravnavi izbrane problematike bomo uporabili različne kvantitativne (Harvey in Brecher 2002) in kvalitativne metode (Klotz in Prakash 2008) proučevanja mednarodnih odnosov in družboslovnega raziskovanja. Z njihovim združevanjem (Sprinz in Wolinsky-Nahmias 2004) oz. triangulacijo metod pa si bomo zagotoviti čim višjo raven strokovne in analitične obravnave izbranega predmeta proučevanja.

1.6 Zamejitve disertacije

Pri proučevanju izbrane problematike in študije primera bo zaradi kompleksnosti in obsežnosti teme treba postaviti nekatere zamejitve. Za razliko od večine literature o mednarodnih odnosih se disertacija ne bo posvečala analizi akterjev in njihovemu delovanju v mednarodni skupnosti, temveč bodo predmet pričujoče disertacije **odnosi med akterji** in znotraj tega vloga in pomen prava (tj. mednarodnih norm) za razvoj, vsebino in naravo odnosov med akterji v mednarodni skupnosti. Akterji bodo posredno predmet proučevanja le kot konstitutivni element odnosov pri analizi vloge in pomena mednarodnega prava na ravni posameznega akterja in vprašanja, kako te spremembe potem akterja vnašata v medsebojne odnose. Pri tem bomo izhajali iz disciplin mednarodnega (javnega) prava in mednarodnih odnosov. Procesi in odnosi med akterji v sodobni mednarodni skupnosti namreč potekajo v številnih oblikah ter med številnimi in raznovrstnimi sodelujočimi akterji in nekateri avtorji zagovarjajo tudi širšo obravnavo problematike odnosa med pravom in odnosi. Whytock (2014) na primer obravnava odnos med pravom in svetovno politiko, kjer proučuje pravo zunanjih odnosov in mednarodno zasebno pravo v odnosu do svetovne politike.

Pri oblikovanju konceptualno-analitskega okvira se bomo v disertaciji zamejili le na **izbrane teoretske pristope in koncepte**, ki upoštevajo in osmišljajo odnos med pravom in mednarodnimi odnosi. Cilj disertacije tako ne bo celovit pregled vseh teoretskih pristopov posameznih disciplin, temveč identifikacija relevantnih pristopov in zamejitev na ključne koncepte, ki jih bomo poskusili povezati v konceptualno-analitski okvir. Ta nam bo v nadaljevanju služil kot analitično orodje in metoda proučevanja, s katero si bomo prizadevali doseči kar najbolj celovito razumevanje izbranega predmeta proučevanja.

Pri proučevanju vloge in pomena mednarodnih norm za razvoj, vsebino in naravo odnosov med akterji v sodobni mednarodni skupnosti se bomo osredotočili le na **vidik mednarodnega prava podnebnih sprememb in energetske odnose med EU in RF**. Znotraj mednarodnega prava se bomo tako zamejili na proučevanje nastanka in razvoja korpusa pravnih norm in pravil, ki urejajo problematiko globalnih podnebnih sprememb (Hunter in dr. 2007; Bodansky in dr. 2008; Kiss in Shelton 2004; Kiss in Shelton 2007; Bodansky 2010) in s tem povezano oblikovanje mednarodnega podnebnega režima, ki se v določeni meri začinja povezovati z mednarodnim gospodarskim pravom in oblikovanim mednarodnim gospodarskim režimom (Kiss in Shelton 2004). Znotraj odnosov EU-Rusija pa se bomo osredotočili le na energetske vidik odnosov med akterjema, ki je ključen tako pri osmišljanju medsebojne politične, varnostne in ekonomske soodvisnosti EU in RF kot tudi pri reševanju problematike globalnih podnebnih sprememb.

Glede na precej ozko zamejitev tako pri vlogi in pomenu prava (vidik pravnega urejanja problematike globalnih podnebnih sprememb) kot tudi pri vsebinski dimenziji odnosov med akterjema (energetski vidik) je na eni strani treba poudariti, da so se vprašanja urejanja mednarodne podnebne problematike in njihovo umeščanje znotraj mednarodnih ekonomskih in razvojnih odnosov v zadnjem desetletju konstituirala kot ena ključnih na mednarodni agendi. Naslavljanje te problematike bo pomembno določilo odnos vseh akterjev v mednarodni skupnosti do posameznih fosilnih virov energije, tj. do njihove rabe in porabe v prihodnosti, kar bo celovito preoblikovalo današnje mednarodne energetske odnose, ki so ključni za gospodarski razvoj tako EU kot tudi RF. Vprašanje energetskega prehoda na okolju prijazne vire energije pa ni pomembno le na ravni mednarodne skupnosti in države, temveč je bistveno tudi na ravni lokalne skupnosti in posameznika, saj pomembno vpliva na naš način življenja in raven naše blaginje, zaradi česar se še toliko izraziteje riše potreba po proučevanju ravno te problematike, njenem razumevanju in pojasnjevanju.

Zgodovinska perspektiva odnosov med EU in RF bo vključila tudi kratek pregled nastanka in razvoja odnosov med akterji, ki so obstajali pred oblikovanjem današnje EU in RF, saj le-ti predstavljajo okvir delovanja obeh akterjev, ki ga je smotno in potrebno poznati, če ne želimo časovno in prostorsko umeščene odnose iztrgati iz historičnega, geografskega in družbenega konteksta. Upoštevajoč poznavanje okvira delovanja obeh akterjev bo poudarek na obravnavi obdobja **od leta 1992**, ko je mednarodna skupnost pripoznala globalne podnebne spremembe kot antropogeno povzročene in potrdila, da je treba ukrepati, **do konca leta 2012**, ko se je

izteklo prvo ciljno obdobje Kjotskega protokola (2008–12), v katerem so bile razvite države obvezane izpolniti kvantificirane cilje zmanjševanja emisij toplogrednih plinov. Analiza tega zgodovinskega obdobja (1992–2012) bo zasledovala razumevanje in pojasnjevanje vloge in pomena mednarodnih norm za razvoj (energetskih) odnosov med obema akterjema kot dela družbene realnosti. Torej kot procesa, ki vključuje spreminjanje mednarodnih norm in delovanja akterjev.

Končno, glede na izjemno kompleksnost in obsežnost proučevanja problematike globalnih podnebnih sprememb in njihovega umeščanja znotraj mednarodnih ekonomskih, razvojnih in energetskih odnosov, pri čemer metodološki aparat ne sledi njeni kompleksnosti, bo potrebna določena redukcija problematike. Pri proučevanju izbranega predmeta proučevanja se bomo osredotočili na (mednarodno) pravni, (mednarodno) politični in (mednarodno) ekonomski vidik razvoja energetskih odnosov med EU in RF v luči razvoja mednarodnega prava podnebnih sprememb, kjer bo osrednji del analize namenjen obdobju od leta 1992, ko je bila sprejeta Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, do konca leta 2012, ko se je izteklo prvo ciljno obdobje Kjotskega protokola.

V okviru disertacije bomo sicer iz vidika razvoja mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb naredili tudi pregled oblikovanja in sprejema Pariškega sporazuma (sprejet decembra 2015 na Konferenci pogodbenic v Parizu in odprt za podpis aprila 2016 na svetovni dan Zemlje v New Yorku). Ta pravni razvoj in njegove implikacije za odnose med subjekti v mednarodni skupnosti ne bo (in tudi ne more biti) del analize pričujoče disertacije, saj se bo njegova implementacija začela po letu 2020, ko se izteče še drugo ciljno obdobje Kjotskega protokola (2013–2020). Predstavlja pa izhodišče, na osnovi katerega bomo lahko skupaj z ugotovitvami disertacije opravili končno razpravo in podali oceno oz. predvideli morebitne implikacije za prihodnje (energetske) odnose med EU in RF.

2 TEORETSKA OSMISLITEV PREDMETA PROUČEVANJA

Drugo poglavje pričujoče disertacije je namenjeno osmislitvi treh ključnih raziskovalnih faz – kontekstualizaciji, kjer opredelimo širši okvir predmeta proučevanja, konceptualizaciji, kjer opredelimo in povežemo ključne koncepte izbranih teoretskih pristopov v konceptualno-analitski okvir proučevanja, in operacionalizaciji, kjer uporabljene koncepte prevedemo v merljive spremenljivke.

Cilj kontekstualizacije, ki je predstavljena v prvem podpoglavju, je najprej razčleniti, kako so se kot pojav v sodobni mednarodni skupnosti razvijali mednarodno pravo in mednarodni odnosi. Sledila bo razčlenitev virov mednarodnega prava, ki predstavljajo okvir, skozi katerega bomo pristopili k analizi razvoja in vsebine mednarodnega pozitivnega prava podnebnih sprememb v tretjem poglavju. V zaključku kontekstualizacije bomo kratko opredelili tudi problematiko okoljskih in podnebnih vprašanj v sodobni mednarodni skupnosti ter vidik energije v odnosih med EU in RF, s čimer bomo postavili splošen okvir našega področja proučevanja in izbrane študije primera.

Naslednji korak je konceptualizacija, katere cilj je obravnavati mednarodno pravo in mednarodne odnose kot predmet proučevanja ter relevantne teoretske pristope k proučevanju vloge norm mednarodnega prava v mednarodni skupnosti. K temu bomo pristopili skozi pregled razvoja teoretskega proučevanja v disciplinah mednarodni odnosi in mednarodno pravo. V njem bomo identificirali in kratko razčlenili ključne pristope v obeh disciplinah in njihove jedrne predpostavke, ki jih bomo interdisciplinarno povezovali in ožili v konceptualno-analitski okvir. Ta bo osredotočen predvsem na pojmovanje spoštovanja mednarodnih norm ter vlogo in pomen mednarodnega prava za razvoj, vsebino in naravo odnosov med akterji v sodobni mednarodni skupnosti.

Zadnje podpoglavje, operacionalizacija, bo namenjeno povezovanju interdisciplinarnih vidikov vloge mednarodnega prava in funkcij mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti, kar nam bo služilo kot podlaga za oblikovanje konceptualno-analitskega okvira z naborom pokazateljev in ocenjevalnih vprašanj. Pri tem bomo zasledovali cilj celovite obravnave izbrane problematike in študije primera ter doseganje zastavljenih raziskovalnih ciljev, tj. razumevanje in pojasnjevanje odnosa tako širše med normami mednarodnega prava in odnosi med akterji v mednarodni skupnosti kot tudi ožje med normami mednarodnega prava podnebnih sprememb in energetskega odnosa med EU in RF.

2.1 Kontekstualizacija

2.1.1 Razvoj mednarodnega prava in mednarodnih odnosov

Pričujoče podpoglavje je namenjeno kratkemu orisu zgodovinskega razvoja mednarodnega prava in mednarodnih odnosov, kjer bo cilj razumeti, na katerih področjih mednarodnega občeovanja je prišlo do razvoja mednarodnih norm in kako je ta proces vplival na odnose med državami kot prvotnimi subjekti mednarodnega prava. Zgodovinski razvoj namreč kaže, kako so subjekti mednarodnega prava postopoma prehajali od splošnih k vedno bolj specifičnim vprašanjem. Razumevanje procesa in načina urejanja mednarodnih problemov je pomembno za kasnejšo obravnavo izbranega predmeta proučevanja.

Nekateri koncepti mednarodnega prava so se oblikovali že v antičnih časih, a temelje modernega mednarodnega prava najdemo v razvoju zahodne kulture in politične organizacije, ki je temeljila na razvoju mednarodne skupnosti kot ločenih, suverenih in tekmujočih držav (Shaw 2008, 13 in 21).⁷ Sodobno mednarodno pravo, kot ga poznamo danes, se je začelo razvijati v Evropi v 17. stoletju, ko so države po koncu tridesetletnih verskih vojn sprejele načelo suverenosti kot temeljno načelo organiziranosti mednarodne skupnosti (Türk 2007, 27). Vestfalski mir je pripeljal do sistema suverenih držav, ki so bile enake v svojih pravicah. V Evropi se je oblikovalo ravnotežje moči med državami, ki je svoj vrhunec doživelo leta 1713, ko je bil sklenjen Utrechtski mir (Degan 2000, 49).

Za utemeljitelja mednarodnega prava velja nizozemski mislec in filozof Hugo Grotius, ki je v začetku 17. stoletja v delu *Mare liberum* postavil temelje mednarodnega prava na področju svobode morja in kasneje prava vojne in miru z delom *De iure belli ac pacis* (1625) (Türk 2007, 30–1). Mednarodno pravo se je v tem času nanašalo predvsem na urejanje za države ključnih področij, kot so bila vprašanja vojne in miru, plovbe po svetovnih morjih in vodenja diplomatskih odnosov med državami. Iz pregleda zgodovinskega razvoja mednarodnega prava izhaja, da je do pomembnih mejnikov v razvoju norm mednarodnega prava običajno prihajalo ob koncu večjih vojaških spopadov, ki so pomembno zaznamovali tudi razvoj tedanje mednarodne skupnosti.

⁷ Omenimo lahko na primer v kamen vklesano pogodbo med vladarjema mest Lagash in Umma 2100 let pr.n.št. v Mezopotamiji, ki je urejala mejo med mestoma, pogodbo med faraonom Ramzesom II. in hetitskim kraljem Hatušilijem III., ki je nastala leta 1278 pr.n.št. in končala vojno med njima. Od takrat so bile sklenjene tudi številne pogodbe med rivalskimi silami na Bližnjem vzhodu. Pomembno vlogo pri razvoju nekaterih danes uveljavljenih konceptov mednarodnega prava sta imeli antična Grčija in Rimska republika z rimskim pravom, ki je urejalo odnose med tujci in rimskimi državljani (*ius gentium*) (Shaw 2008, 13–18; Türk 2007, 27–9).

Če je bilo 18. stoletje obdobje intelektualnih idej in racionalističnih filozofij, ki so pomembno prispevale k razvoju doktrine mednarodnega prava, ugotavljamo, da so 19. stoletje zaznamovali praksa držav, razvoj in širjenje mednarodnega prava (Shaw 2008, 27). Pomemben mejnik v razvoju mednarodnega prava predstavlja Dunajski kongres, ki je potekal po koncu napoleonskih vojn v letih 1814–15. Države so na kongresu sprejele Pravilnik o rangu diplomatskih predstavnikov, obsodile trgovino s sužnji na morju in priznale načelo svobodne plovbe po vseh mednarodnih rekah (Degan 2000, 51). Podobno je bil po porazu carske Rusije v Krimski vojni (1853–6) za razvoj mednarodnega prava pomemben Pariški mir iz leta 1856. S Pariško pomorsko deklaracijo so države prepovedale piratstvo. Trpljenje in stradanje vojakov v bitki pri Magenti in Solferinu leta 1859 pa sta predstavljala izhodišče za oblikovanje nacionalnih društev Rdečega križa, Mednarodnega odbora Rdečega križa in sprejem Ženevske konvencije z dne 22. avgusta 1864 za izboljšanje položaja ranjenih v armadah na bojnem polju (Degan 2000, 52–3). Omenjena konvencija tudi predstavlja začetek razvoja mednarodnega humanitarnega prava.

V 19. stoletju se je mednarodno pravo geografsko širilo s širitvijo evropskih imperijev ter začelo teoretično in praktično odsevani evropske vrednote. To je bilo tudi obdobje osamosvajanja dežel Latinske Amerike, ki je pripeljalo do povečanja števila držav v mednarodni skupnosti (Shaw 2008, 27–8). Mednarodno pravo je doživelo pomemben razvoj s kodifikacijo nekaterih področij mednarodnega prava, npr. vojnega in diplomatskega (Türk 2007, 34–6).⁸ Druga polovica 19. stoletja pa je prinesla odpravo administrativnih ovir med državami z oblikovanjem številnih stalnih tehničnih mednarodnih organizacij, npr. Geodetske unije (1864), Telegrafske unije (1865), Obče poštne unije (1874) idr. (Degan 2000, 53).

Naslednji pomemben mejnik v razvoju mednarodnega prava sta predstavljali Haaški mirovni konferenci, ki sta se odvila leta 1899 in 1907. Na prvi konferenci leta 1899, ki je bila sklicana na pobudo ruskega carja Nikolaja II., je bilo s prvo Konvencijo o mirnem reševanju mednarodnih sporov ustanovljeno Stalno arbitražno sodišče v Haagu. Države so na konferenci sprejele tudi druge konvencije, ki so urejale vprašanja vojskovanja na kopnem in morju. Na naslednji konferenci leta 1907 je bilo sprejetih kar 14 konvencij, ki so vse (razen dvanajste) v veljavi še danes (Shaw 2008, 28; Degan 2000, 55).

⁸ Del diplomatskega prava je bil kodificiran leta 1815 na Dunajskem kongresu, velik del obstoječega vojnega prava pa je bil predmet kodifikacije leta 1856 in na haaških mirovnih konferencah leta 1899 in 1907.

Mednarodno pravo je v obdobju med Dunajskim kongresom in prvo svetovno vojno zaznamoval razvoj prakse držav, ki je na doktrinarni ravni krepil pravni pozitivizem. Ta je poudarjal pomembnost *védenja* držav v mednarodni skupnosti (Shaw 2008, 30). Temeljlil je na načelu soglasja volje držav ali privolitve, da sprejmejo mednarodnopravno obveznost (Türk 2007, 36–7). Pravni pozitivizem se je v 19. stoletju teoretsko razvijal v viktorijanski Angliji (Austin, Bentham) in kasneje v kontinentalni Evropi (Jellinek, Triepel). V 20. stoletju so bile s Kelsnovo čisto teorijo prava in deli Harta v 1960. letih utemeljene ključne predpostavke danes v disciplini mednarodnega prava prevladujočega teoretskega pristopa. Do prve svetovne vojne se je razvoj mednarodnega prava materialno in doktrinarno osredotočal na temeljna vprašanja meddržavnega delovanja suverenov oz. suverenih držav v takratni mednarodni skupnosti, ki so se prvenstveno dotikala vodenja vojne, reševanja sporov, svobode plovbe po morju in mednarodnega občejanja. Prek mednarodnih diplomatskih konferenc se je kodificiral velik del obstoječega mednarodnega običajnega prava.

Prva svetovna vojna je spodkopala temelje evropske civilizacije. Versajska mirovna konferenca je prinesla ustanovitev prve mednarodne organizacije, ki je vzpostavila sistem kolektivne varnosti s skupnim varovanjem mednarodnega miru in varnosti. Društvo narodov je vzpostavilo tudi mandatni sistem in določeno raven varstva človekovih pravic manjšin (Shaw 2008, 30–1). Poleg Društva narodov je bila ustanovljena tudi Mednarodna organizacija dela, ki deluje še danes (Degan 2000, 58–9). Ne glede na neuspeh Društva narodov pri ohranjanju miru je treba poudariti, da je bil po prvi svetovni vojni oblikovan pravni in politični okvir, ki je po drugi svetovni vojni služil kot izhodišče pri konsolidaciji Organizacije združenih narodov (OZN).

Razvoj mednarodnega prava v času Društva narodov je bil relativno skromen (Degan 2000, 59). Izpostaviti velja sprejem Statuta Stalnega meddržavnega sodišča, ki je bil leta 1945 podlaga za sprejem Statuta Meddržavnega sodišča in sprejem Ženevskega protokola (1925). Z njim so države prepovedale uporabo zadušljivih, strupenih in podobnih plinov ter bakterioloških sredstev v času vojne, kar so v času druge svetovne vojne spoštovale vse vojskujoče se strani (Degan 2000, 60). Pomemben dosežek predstavlja tudi sprejem Ženevske konvencije leta 1929 o ravnanju z vojnimi ujetniki. Leto poprej so države sprejele tudi Pariško pogodbo, s katero so obsodile zatekanje k vojni pri reševanju mednarodnih sporov in se ji odpovedale kot

instrumentu nacionalne politike v medsebojnih odnosih (Pakt Kellogg-Briand, 1. čl.). Hkrati so se zavezale, da bodo vse medsebojne spore reševale le z mirnimi sredstvi.⁹

Po drugi svetovni vojni je Društvo narodov nasledila OZN, ki je postala resnično univerzalna organizacija. Okoli Ustanovne listine Združenih narodov (UL ZN) se je začel razvijati nov ter v primerjavi z Versajsko mirovno ureditvijo in Društvom narodov precej bolj celovit sistem mednarodnega prava. Čeprav je ključna naloga OZN vzdrževanje mednarodnega miru in varnosti, predstavlja UL ZN temeljni normativni okvir in institucionalni sistem za reševanje političnih, varnostnih, ekonomskih, socialnih in pravnih vprašanj (Türk 2007, 44–5).

Veliko idej, ki so zaznamovale 19. stoletje, je po drugi svetovni vojni doživelo pravni razvoj. Število mednarodnih dogovorov in institucij se je izjemno povečalo, okrepil se je sistem arbitraže in razvijale so se mednarodne organizacije, kar je pomembno prispevalo k razvoju sodobnega mednarodnega prava, kot ga poznamo danes (Shaw 2008, 31). Kot odziv na grozote druge svetovne vojne je mednarodno pravo doživelo obsežen razvoj na področju človekovih pravic, humanitarnega prava in mednarodne kazenske odgovornosti posameznika. Razvoj mednarodnega prava po drugi svetovni vojni so zaznamovale tudi značilnosti razvoja v mednarodni skupnosti, med katerimi lahko izpostavimo razvoj napetosti med stalnimi članicami Varnostnega sveta OZN, povečanje števila držav zaradi procesa dekolonizacije, postopni (progresivni) razvoj mednarodnega prava in nadaljevanje njegove kodifikacije na številnih področjih (Türk 2007, 45–7).

Z nastankom Sovjetske zveze (SZ) in uveljavitvijo marksističnega gledanja na mednarodne odnose se je na področju SZ razvijal nekoliko drugačen pogled na mednarodno pravo (Shaw 2008, 31–7). Z zatonom hladne vojne in začetkom perestrojke pa se je začel proces preoblikovanja, ki je z razpustitvijo SZ in prehodom v večpolarni sistem mednarodnih odnosov začel poudarjati mednarodno sodelovanje, vlogo univerzalnih človekovih vrednot in reševanje globalnih problemov. Poudarjena je bila osrednja vloga OZN in univerzalnost mednarodnega prava. Podobno je bil od zahodnega pogleda na mednarodno pravo zaradi kulturnih in zgodovinskih razlogov drugačen kitajski. Pri urejanju razmerij v družbi sta imela pomembnejšo vlogo morala in vzor, kako se vesti. S konfucijansko filozofijo pomete komunistična revolucija, ki je poudarjala razredni boj. Do danes je Kitajska prevzela bolj aktivno vlogo v mednarodnih

⁹ *Pakt Kellogg-Briand – Kellogg-Briand Pact*. Podpisan v Parizu, 27. avgusta 1928, v veljavi od 24. julija 1929.

odnosih in pragmatičen pristop, ki teži k ohranjanju njene rastoče gospodarske moči. Za primarni vir mednarodnega prava jemlje mednarodne pogodbe. Vključila se je v svetovno politiko in postala stranka številnih mednarodnih pogodb, ki jih izvaja kot ostale države (Shaw 2008, 37–8).

Na mednarodne odnose in mednarodno pravo sta po drugi svetovni vojni odločilno vplivala razpad kolonialnih imperijev in proces dekolonizacije, ki je pripeljal tako do kodifikacije kot postopnega razvoja obsežnih področij mednarodnega prava. Krepil se je pravni pozitivizem, ki je proučeval prakso držav, ki je bila v tem obdobju izjemno dinamična in izrazito povezana z razvojem mednarodnega prava (Türk 2007, 47). Nove države so vneto sprejele ideje suverenosti in enakosti držav, načelo neuporabe oborožene sile in nevmešavanja, in hkrati vplivale na strukturo in razvoj mednarodnega prava. Vpliv novih držav se je najbolj čutil znotraj Generalne skupščine OZN, kjer so države zagovarjale pravico do suverenosti kolonialnih dežel in narodov v najkrajšem času in željo po gospodarski samoodločbi ali pravici do trajne suverenosti nad naravnimi viri. Širitev mednarodnega prava na področje ekonomije je bila ena od pomembnih smernic njegovega razvoja po drugi svetovni vojni in interesi držav v razvoju so se pogosto znašli v nasprotju z interesi razvitih držav. Vprašanja gospodarskega prava, prava morja in človekovih pravic so pomembno kazala na pojav nove ločnice med razvitim Severom in manj razvitim Jugom, k tradicionalni napetosti med procesoma univerzalizma in partikularizma mednarodnega prava pa je dodatno prispeval proces globalizacije (Shaw 2008, 38–41).

Po drugi svetovni vojni je torej prišlo do intenzivnega razvoja mednarodnega prava tako na področju pravne doktrine, kjer se je dokončno uveljavil pravni pozitivizem, kot tudi na vsebinskem področju, kjer so številna nova (specialna) področja postajala predmet mednarodnopravnega urejanja. Pri tem je bila dejavna Komisija za mednarodno pravo (ang. *International Law Commission (ILC)*), ki je delovala pod okriljem Generalne skupščine ZN. V mednarodni skupnosti se je s procesom dekolonizacije izjemno povečalo število držav, risati pa se je začela ločnica med razvitimi državami in državami v razvoju tako pri gospodarskih kot tudi razvojnih in okoljskih vprašanjih. Slednja so prišla na dnevni red mednarodne skupnosti v času zmanjševanja napetosti in z zaostrovanjem nekaterih globalnih okoljskih problemov, ki so presegali meje in zmožnosti nacionalnih držav. Razvoj tega področja bomo podrobneje razčlenili v tretjem poglavju.

2.1.2 Viri mednarodnega prava

V mednarodnem pravu ne obstaja hierarhija med pravnimi normami in akti, kot je to v pravnem redu držav (Degan 2000, 8). Kljub temu je treba poudariti, da nimajo vse norme mednarodnega prava enakega značaja in ozemeljske veljave. Glede na ozemeljsko veljavo ločimo med občimi pravili, ki delujejo v odnosu do vseh subjektov mednarodnega prava, *erga omnes*, in partikularnimi pravili mednarodnega prava, ki zavezujejo le subjekte, ki so na njih pristali. Pomembnejša je delitev na kogentna pravila (*jus cogens*) in dispozitivna pravila (*jus dispositivum*). Kogentna ali obvezna pravila splošnega mednarodnega prava so tista, ki jih je »sprejela in priznala celotna mednarodna skupnost držav kot pravilo, od katerega ni dovoljeno nobeno odstopanje in ga je mogoče spremeniti samo s poznejšim pravilom splošnega mednarodnega prava enake narave« (Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb, 53. člen). Vsaka mednarodna pogodba je nična, če je v nasprotju s kogentnim pravilom mednarodnega prava (ibid.). Z dispozitivnimi pravili pa si subjekti vzajemno priznavajo pravice in nalagajo obveznosti ter jih lahko tako z novimi dogovori spreminjajo, dopolnjujejo ali odpovedujejo (Degan 2000, 10–11).

»Mednarodno pravo je nastalo kot meddržavno pravo (*jus inter potestates*)« (Türk 2007, 20) na področjih, kjer se je izkazala potreba regulirati njihovo obnašanje tako, da se je nekatera dejanja dopustilo, zamejilo ali prepovedalo (Degan 2000, 5). Iz norm mednarodnega prava, ki jih vsebujejo viri mednarodnega prava, izhajajo subjektivne pravice in njim ustrezne obveznosti subjektov mednarodnega prava (Degan 2000, 13–14). Čeprav je termin 'viri' mednarodnega prava v obči rabi, med pravniki ne obstaja soglasje o njegovem pomenu. Nekateri ga povezujejo z osnovami obveznosti celega mednarodnega prava, drugi proučujejo dejavnike, ki vplivajo na razvoj mednarodnega prava, tretji ga razumejo kot dokazna sredstva (dokumentarne vire), da pravo obstaja (Degan 2000, 63).

V najbolj običajnem in preprostem pomenu, ki ga bomo uporabljali tudi v pričujoči disertaciji, predstavljajo viri mednarodnega prava vir pravic in obveznosti za subjekte mednarodnega prava. Kot poudarja Degan (ibid.) je treba kot vire mednarodnega prava razumeti tudi zapletene procese oblikovanja, spreminjanja in prenehanja veljavnosti pravnih pravil. Ko želimo opredeliti vire mednarodnega prava, se običajno sklicujemo na 38. člen Statuta Meddržavnega sodišča, ki predpisuje, da je naloga sodišča odločati v skladu z mednarodnim pravom, in našteva,

katere vire uporablja sodišče v sporih, ki se mu predložijo (Statut Meddržavnega sodišča, 38. člen)¹⁰:

Sodišče, katerega naloga je odločati v skladu z mednarodnim pravom v sporih, ki se mu predložijo, naj uporablja:

- a) meddržavne dogovore, bodisi splošne bodisi posebne, s katerimi so postavljena pravila, ki jih države v sporu izrečno pripoznavaajo,*
 - b) mednarodni običaj kot dokaz obče prakse, ki je sprejeta kot pravo,*
 - c) obča pravna načela, ki jih pripoznavaajo civilizirani narodi,*
 - d) sodne odločbe, s pridržkom določbe 59. člena, in nauk najbolj kvalificiranih pravnih strokovnjakov različnih narodov, kot pomožno sredstvo za ugotavljanje pravnih pravil.*
- Ta določba ne omejuje pravice Sodišča, da odloča o zadevi ex aequo et bono, če se pravdne stranke o tem sporazumejo.*

Pri presojanju, katere norme mednarodnega prava zavezujejo subjekte mednarodnega prava k določenemu ravnanju ali opustitvi ravnanja, je bistveno poznavanje virov mednarodnega prava (Škrk 1985, 147). Glede na zgoraj omenjeno razlikovanje norm mednarodnega prava, ki lahko učinkujejo bodisi *erga omnes* bodisi partikularno, predstavlja najpomembnejši vir mednarodnega občega prava mednarodni običaj, ki je pridobil avtoriteto pravne norme. Drugi vir občega mednarodnega prava predstavljajo obča (splošna) pravna načela. Pravila partikularnega mednarodnega prava pa se najpogosteje oblikujejo z dogovori, partikularni vir mednarodnega prava predstavljajo tudi nekateri enostranski pravni posli držav (Degan 2000, 64–5). Slednji sicer niso navedeni v 38. členu Statuta kot vir, ki ga uporablja sodišče pri sojenju. A kot bomo razčlenili v nadaljevanju, je sodišče v svoji sodni praksi pripoznalo, da so lahko nekateri enostranski pravni posli vir mednarodnega prava, kadar iz njih izhaja pravna posledica za subjekt, ki je posel izvedel, v njihovem razmerju z drugimi subjekti mednarodnega prava. Omenjeni formalni viri mednarodnega prava so t.i. poglavitni viri mednarodnega prava, ki so med seboj enakopravni in med njimi ni hierarhije. Meje med njimi niso več tako jasne kot nekoč in zato prihaja do medsebojnega prekrivanja. Poglavitni viri mednarodnega prava so med seboj neodvisni in vzporedni (Škrk 1985, 149). Kot pomožni sredstvi, ki služita za ugotavljanje pravnih pravil, uporablja Meddržavno sodišče sodne odločbe in nauk najbolj kvalificiranih pravnih strokovnjakov različnih narodov.

¹⁰ Statut Meddržavnega sodišča – The Statute of International Court of Justice. Sprejet kot priloga Ustanovni listini Združenih narodov 26. junija 1945, veljati je začel 24. oktobra 1945.

Mednarodno običajno pravo predstavlja najstarejši vir mednarodnega prava (Guggenheim v Škrk 1985, 151), ki pogosto ne obstaja v zapisani obliki. Statut Meddržavnega sodišča (38. člen) ga opredeli kot »mednarodni običaj kot dokaz obče prakse, ki je sprejeta kot pravo«. Ta zapis opredeljuje dva pogoja, ki morata biti kumulativno izpolnjena, da lahko neko prakso potrdimo kot normo običajnega prava. Prvi pogoj je dejanski obstoj prakse držav, ki mora biti splošno razširjena med relevantnimi državami. Pri presojanju razširjenosti prakse upoštevamo ukrepe držav in njihove izjave, pravne akte, diplomatske note, sodbe sodišč itd. Ta praksa mora biti enotna in razširjena, a ne nujno univerzalna, saj v praksi prihaja do kršitev, kar samo po sebi ne odpravlja neke običajne pravne norme (Türk 2007, 54–5).

Drugi je obstoj pravne zavesti, da gre za obvezujočo prakso (*opinio juris sive necessitatis*) (Škrk 1985, 151). »Obstaja veliko mednarodnih aktov, npr. na področju ceremoniala ali protokola, ki se uporabljajo skoraj enako, a so motivirana le iz vljudnosti, primernosti ali tradicije, in ne zaradi kakršnega koli občutka pravne dolžnosti« (North Sea Continental Shelf Cases, 77. odstavek). Ko subjekti mednarodnega prava ustvarjajo ali izvajajo normo običajnega mednarodnega prava, njihovo ravnanje dokazuje obstoj zavesti o tem, da gre za obvezujočo prakso zaradi obstoja pravne norme. Pravna zavest kaže na pomen ravnanja subjektov mednarodnega prava v mednarodni praksi. V primeru nasprotovanja nastanku norme običajnega prava morajo države svoje nasprotovanje izraziti, saj lahko v nasprotnem primeru druge države sklepajo, da prihaja (z molkom) do tihega sprejemanja obstoječe ali nastajajoče običajne norme mednarodnega prava (Türk 2007, 56). Mednarodno običajno pravo, ki je tudi služilo kot podlaga za številne kodifikacije v novem času, se nenehno razvija in pomembno dopolnjuje norme mednarodnega pogodbenega prava (Türk 2007, 53–4).

»**Obča pravna načela**, ki jih pripoznavajo civilizirani narodi« (Statut Meddržavnega sodišča, 38. člen),¹¹ zajemajo tista načela, ki so nastala v notranjih pravnih redih velikega števila držav, ali so jih sprejeli poglavitni pravni sistemi (Škrk 1985, 153). Degan (2000, 70) poudarja, da gre za načela najbolj splošne narave, ki so skupna vsem pravnim redom – vsem razvitim notranjim pravnim redom, mednarodnemu pravu in tudi transnacionalnemu in supranacionalnemu pravu. Ta načela niso nastala, da bi z njimi uredili nek konkreten odnos med konkretnima subjektoma,

¹¹ Zapis v Statutu ne gre tolmačiti kot, da se narodi ločujejo na civilizirane in necivilizirane. Türk (2007, 59) opozarja, da gre za zastarelo izrazje, saj je ta delitev že dolgo opuščena. Degan (2000, 76) nekoliko drugače poudarja, da je pravo značilno za civilizirane narode, torej so vsi narodi organizirani v državo civilizirani in enakopravni, saj so države med seboj pravno enake. Danes uporabljamo le izraz obča (ali splošna) pravna načela.

ampak so pomembna za sam obstoj pravnega sistema. Zaradi svoje splošnosti in temeljnosti so uporabljiva tudi za odnose med subjekti mednarodnega prava v mednarodni skupnosti in so našla svoj pozitivnopravni izraz tudi v mednarodnem pravu (Türk 2007, 59). Načeli dobre vere (*in bona fide*) in spoštovanja pogodb (*pacta sunt servanda*) sta na primer bistveni za obstoj slehernega pravnega sistema, tudi sistema mednarodnega prava. Večina običajnih pravnih načel deluje v mednarodnem pravu neodvisno od volje in pristanka držav, a njihova uporaba se lahko, kot opozarja Degan (2000, 76), na različnih področjih prava in v različnem času različno kaže.

V vseh razvitih pravnih sistemih so najbolj pomembna obča pravna načela že kodificirana ali pa so postala del uveljavljene sodne prakse. Tudi v mednarodnem pravu so postala del običajnega prava, poleg tega so bila potrjena v številnih konvencijah, ki so kodificirale ključna področja mednarodnega prava (npr. Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb) (Degan 2000, 74). Škrk (1985, 153) sicer opozarja, da 38. člen Statuta Meddržavnega sodišča ne predpisuje meril za presojo, katera načela lahko štejemo za obča pravna načela, a zapis se pogosto tolmači kot pooblastilo sodišču, da se v primeru pravnih praznin v mednarodnem pravu zateče k analogiji z notranjimi pravnimi redi držav (Degan 2000, 75). Na ta način so na primer nekatera obča načela iz rimskega prava služila kot navdih za nastanek nekaterih pogodbenih in običajnih pravil. Tako je npr. na podlagi načela *res extra commercium* prišlo do oblikovanja pravila, da se raziskovanje in izkoriščanje vesolja, vključno z Mesecem in drugimi nebesnimi telesi, opravlja v dobrobit vsega človeštva. Podobno je prišlo do razglasitve nekaterih mednarodnih objektov (morsko dno, podzemlje, ki je izven nacionalne pristojnosti držav) za skupno dediščino človeštva (Degan 2000, 75).

Mednarodne pogodbe so mednarodni pravni posli, s katerimi subjekti mednarodnega prava urejajo medsebojne odnose (Škrk 1985, 4). Do njih pride »zaradi soglasja volje dveh ali več subjektov mednarodnega prava s ciljem doseči učinek po mednarodnem pravu z ustvarjanjem pravic in obveznosti med njegovimi strankami« (Degan 2000, 121). Gre torej za partikularno in dispozitivno pravo, ki zavezuje le subjekte, ki so nanj pristali. Mednarodni dogovori so med seboj enakovredni, kar pomeni, da med njimi ne obstaja hierarhija.

Odsotnost hierarhije med mednarodnimi dogovori in viri mednarodnega prava predstavlja pomembno značilnost mednarodnega prava, ki se tako bistveno razlikuje od notranjih pravnih redov držav, kjer obstaja hierarhija med pravnimi normami in akti (Degan 2000, 122). Izjemo v mednarodnem pravu predstavlja le derogatorna klavzula v 103. členu UL ZN, ki določa, da

za države v primeru navzkrižja med obveznostmi po UL ZN in obveznostmi po kateremkoli drugem meddržavnem dogovoru prevladujejo njihove obveznosti po UL ZN.

Večina danes sklenjenih dogovorov je v pisni obliki, kar omogoča pogodbenim strankam, da jasno in natančno opredelijo medsebojne odnose. To jim zagotavlja, da oblikujejo želeno ravnotežje med vzajemnimi pravicami in obveznostmi ter tako dosežejo recipročnost in pravno varnost v mednarodnih odnosih. Oblikovanje mednarodnih pogodb ureja pravo mednarodnih pogodb, ki predstavlja posebno področje mednarodnega (običajnega) prava in temelji na nekaterih občih pravnih načelih, ki so skupna vsem vrstam dogovorov med katerimi koli subjekti (Degan 2000, 118–9).

Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb iz leta 1969 predstavlja pomembno kodifikacijo in postopni razvoj tega pravnega področja, ki je do danes v celoti postalo tudi del mednarodnega običajnega prava. Konvencija ureja sklenitev pogodb in njihovo uveljavitev, spoštovanje, uporabo in razlago, spremembe in dopolnitve pogodb, ničnost, prenehanje in ustavitev uporabe pogodb. Dve temeljni načeli prava mednarodnih pogodb sta že omenjeni *pacta sunt servanda* in *in bona fide*. Kot določa Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb (26. člen), vsaka veljavna mednarodna pogodba »zavezuje pogodbenice in te jo morajo izvajati v dobri veri«. Mednarodna pogodba se razlaga »v dobri veri v skladu z običajnim pomenom izrazov v mednarodni pogodbi v njihovem kontekstu ter glede na njen predmet in namen« (Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb, 31. člen). Kontekst zajema vsak dogovor, ki ga ob sklenitvi pogodbe dosežejo vse pogodbenice, in vsako listino, ki se nanaša na mednarodno pogodbo. Skupaj s kontekstom se upošteva tudi vsak kasnejši dogovor med pogodbenicami glede razlage ali uporabe določb pogodbe, vsaka poznejša dejanska uporaba mednarodne pogodbe, na podlagi katere nastane dogovor glede razlage pogodbe, in ustrezno pravilo mednarodnega prava, ki se lahko uporablja v odnosih med pogodbenicami (ibid.). Kadar je razlaga dvoumna ali nejasna oziroma privede do rezultata, ki je očitno nesmiseln ali nerazumen, se za razlago mednarodne pogodbe »uporabijo dodatna sredstva, predvsem pripravljalna dela (fr. *travaux préparatoires*) in okoliščine, v katerih je bila pogodba sklenjena« (Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb, 32. člen).

Če je pogodbeni praksa razširjena, lahko pride do oblikovanja običajnega pravila, a je treba nastanek in obstoj pravila mednarodnega običajnega prava dokazovati ločeno po merilih, ki veljajo za oblikovanje norm mednarodnega običajnega prava (Türk 2007, 57). Med

pogodbenim pravom in običajnim pravom lahko pride do prekrivanja, a pogodbene in običajne norme so enakovredne, vzporedne, imajo lastno vsebino in veljavnost, kar je Meddržavno sodišče utemeljilo v primeru vojaških in paravojaških dejavnosti ZDA proti Nikaragvi leta 1984, ko je sicer sprejelo pridržek ZDA glede uporabe večstranskih pogodb, a hkrati zapisalo, da tudi, kadar imata za primer pomembni pogodbeni in običajni norma enako vsebino, to ne pomeni, da sodišče ne more uporabiti norme običajnega prava (Military and Paramilitary Activities, 172.–82. odst.). S tem sodišče utemelji, da ima vsak vir mednarodnega prava ne glede na prekrivanje pravnih norm lastno vsebino in veljavnost.

Enostranskih pravnih poslov Statut Meddržavnega sodišča v 38. členu, kjer so naštet viri, ki jih uporablja Sodišče pri sojenju v sporih med državami, ne omenja. Tudi velik del doktrine jih ne omenja kot enega od enakovrednih poglavitnih virov mednarodnega prava. Kljub temu so bili, kot poudarja Degan (2000, 202), enostranski pravni posli eden najbolj pomembnih dejavnikov v običajnem procesu razvoja mednarodnega prava in ena najbolj pomembnih značilnosti v razvoju mednarodnega prava morja. V določenih situacijah lahko imajo enostranski pravni posli držav pravno posledico (Shaw 2008, 121–2; Henderson 2010, 77). Praksa držav glede enostranskih obljub in odrekov, nekatere sodbe Meddržavnega sodišča ter mnogi predpisi mednarodnega prava morja so umestili enostranske pravne posle kot poseben vir partikularnega prava (Degan 2000, 203).

V primeru Nove Zelandije proti Franciji in Avstralije proti Franciji (1974) je Meddržavno sodišče odločilo, da so imele enostranske izjave francoskih predstavnikov glede zaustavitve jedrskih poskusov v južnem Pacifiku učinek oblikovanja pravne obveznosti za Francijo, ki jo je dolžna spoštovati (Nuclear Tests, 45. odst.). Sodišče je potrdilo, da lahko imajo enostranski pravni posli pod določenimi pogoji pravno posledico za državo, ki je posel izvedla, in kot taki predstavljajo vir mednarodnega prava.

Türk (2007, 238) enostranske pravne posle opredeli kot mednarodnopravne posle, ki jih opravi subjekt mednarodnega prava in imajo pravno posledico. Ključen je namen subjekta, da se jasno in javno zaveže v dobri veri (Shaw 2008, 122). Pri tem veljajo za njih enaki pogoji kot za vse mednarodnopravne posle in jih najdemo kodificirane tudi v Dunajski konvenciji o pravu mednarodnih pogodb (Türk 2007, 238; Degan 2000, 204–5):

- avtor posla je lahko država ali drugi subjekt mednarodnega prava,

- predmet posla mora biti pravno dopusten (ne sme biti materialno neizvršljiv ali v nasprotju s kogentno normo mednarodnega prava),
- izražena volja mora odgovarjati dejanski volji avtorja (enostranski pravni posel je lahko ničen kot vsaka mednarodna pogodba skladno z Dunajsko konvencijo o pravu mednarodnih pogodb), in
- potrebna je primerna oblika.

Enostranski pravni posli lahko torej oblikujejo pravice za državo, ki jih je izvedla, in obveznost za druge države, da jih spoštujejo, če jih mednarodno običajno pravo predvideva in so v njegovih okvirih (Degan 2000, 212).

Meddržavno sodišče uporablja **sodne odločbe (judikatura)** skladno s Statutom Meddržavnega sodišča (38. člen) kot pomožno sredstvo za ugotavljanje pravnih pravil. Za sodbe sodišča velja, da so obvezne »samo za pravdne stranke in edinole glede tistega posebnega primera« (Statut Meddržavnega sodišča, 59. člen), kar pomeni, da v mednarodnem pravu ne poznamo precedenčnosti. Pomembna vloga sodne prakse in pravne znanosti je torej v tem, da pomagata pri iskanju in tolmačenju norm mednarodnega prava (Škrk 1985, 154). Kljub temu sodišče pri vsakem vprašanju sistematično pregleda svoje pretekle primere in jih v obrazložitvi sodb natančno navaja, s čimer zasleduje dosledno uporabo in razlago norm mednarodnega prava (Türk 2007, 60).

Shaw (2008, 110) poudarja, da v nekaterih primerih sodniki niso le ugotavljali obsega norm mednarodnega prava, ampak so naredili tudi korak v razvoju nekega področja mednarodnega prava in pri tem navaja primer Združeno kraljestvo proti Norveška (1949). V tem primeru Meddržavno sodišče oblikuje kriterije za določitev temeljne črte, od katere se meri teritorialno morje, ki so bili kasneje leta 1958 uveljavljeni z Ženevsko konvencijo o teritorialnem morju in zunanjem pasu. Shaw (ibid.) omenja še *Reparations Case*, *Genocide Case* in *Nottlebohm Case*, kjer je sodišče podobno naredilo določen korak v razvoju pravil na obravnavanem področju mednarodnega prava.

Med sodne odločbe sicer prištevamo tudi prakso mednarodnih arbitražnih sodišč in odločitve nacionalnih sodišč, ki se nanašajo na vprašanja mednarodnega prava (Lauterpacht v Škrk 1985, 154). V zadnjem obdobju narašča pomen prakse mednarodnih kazenskih sodišč (Shaw 2008, 111).

Poleg sodnih odločb uporablja Meddržavno sodišče kot pomožno sredstvo za ugotavljanje pravnih pravil tudi **nauk najbolj kvalificiranih pravnih strokovnjakov** (jurisprudenca ali pravoznanstvo, tudi pravna veda) različnih narodov (Statut Meddržavnega sodišča, 38. člen).

Zgodovinsko gledano je imela doktrina izjemno pomembno vlogo v razvoju mednarodnega prava, saj so imela v obdobju razcveta naravnega prava v 16., 17. in 18. stoletju analize in dela piscev, kot so bili Gentilli, Grotius, Pufendorf, Bynkershoek in Vattel, izjemno avtoriteto pri določanju obsega, oblike in vsebine mednarodnega prava. Kasneje so z vzponom pravnega pozitivizma in večjim poudarkom na suverenosti države to vlogo prevzele pogodbe in mednarodni običaji. Danes služijo pravna besedila predvsem kot metoda odkrivanja, kaj pravo v neki konkretni zadevi pomeni, kar pomaga pri urejanju in osvetlitvi strukture in oblike prava ter pojasnjevanju zgodovine in prakse norm mednarodnega prava (Shaw 2008, 112–13). Jurisprudenca je ključna za sistematičnost razlage, za opozarjanje na napake in za oblikovanje predlogov, ki so pomembni za prihodnji razvoj norm mednarodnega prava (Türk 2007, 61).

Zgoraj kratko razčlenjeni tradicionalni viri mednarodnega prava ne zajamejo vseh dokumentov in aktov, ki lahko imajo v sodobni mednarodni skupnosti pravni učinek ali so pomembni za razvoj, uporabo in tolmačenje norm mednarodnega prava. Avtorji na različne načine pristopajo k določanju in utemeljitvi vloge, ki jo imajo dokumenti in odločitve organov mednarodnih organizacij, sklepni akti mednarodnih konferenc in številni drugi dokumenti v mednarodnem pravu. Številni pišejo o ločeni kategoriji znotraj virov mednarodnega prava, t.i. **novih virih mednarodnega prava**, kamor pa (npr. iz vidika obvezujočnosti) precej različno umeščajo vire, ki jih sicer ne moremo uvrstiti med tradicionalne vire mednarodnega prava.

Za potrebe pričujoče disertacije bomo ločevali med akti, ki imajo pravno posledico in kot taki predstavljajo vir mednarodnopravnih pravil, in akti, ki jim glede na način sprejetja ni mogoče pripisati obvezujoče narave. V prvo skupino štejemo npr. sklepe Varnostnega sveta OZN po 7. poglavju UL, ki se dotikajo akcij v primeru ogrožanja mednarodnega miru in varnosti. Varnostni svet, ki ima kot organ OZN »prvenstveno odgovornost za ohranitev mednarodnega miru in varnosti«, deluje v imenu držav članic OZN (Ustanovna listina Organizacije združenih narodov, 24. člen) in sprejema na osnovi 7. poglavja UL ZN potrebne odločitve. »Člani Združenih narodov soglašajo v tem, da sprejemajo in izvršijo odločbe Varnostnega sveta v skladu s to Ustanovno listino« (Ustanovna listina Organizacije združenih narodov, 25. člen). Vsebina teh sklepov je do danes presegla jezikovno razlago UL ZN, pri tem pa so se, kot

poudarja Türk (2007, 63), sklepi Varnostnega sveta osamosvojili v samostojen vir mednarodnega prava. Meddržavno sodišče je potrdilo prevlado sklepov Varnostnega sveta nad mednarodnimi pogodbami skladno z derogatorno klavzulo iz 103. člena UL ZN.

Meddržavno sodišče je leta 1992 pri obravnavi zahteve po začasnih ukrepih v primeru Libije proti Združenemu kraljestvu glede interpretacije in uporabe Montrealske konvencije iz leta 1971 zaradi letalskega incidenta nad mestom Lockerbie zapisalo, da skladno s sistemom Ustanovne listine (zlasti 25. in 103. členom) obveznosti, ki izhajajo iz resolucije Varnostnega sveta v primeru kolizije z obveznostjo iz druge mednarodne pogodbe prevladajo (Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie, 37. in 39. odst.). V konkretnem primeru je šlo za resolucijo VS 748 in določila Montrealske konvencije.

V drugo skupino aktov uvrščamo vse ostale dokumente in odločitve organov mednarodnih organizacij, ki sicer po svoji naravi niso obvezujoči, a so, kot poudarja Škrk (1985, 158), »prispevali k nadaljnjemu razvoju mednarodnega prava na raznoraznih področjih človekovega delovanja ali so imeli pomemben političen vpliv na ravnanje subjektov mednarodnega prava«. Za njih pogosto uporabljamo tudi izraz 'mehko pravo' (ang. *soft law*). Mehko pravo označujemo včasih tudi kot *lex ferenda*, tj. 'pravo v nastajanju' ali 'pravo, kako bi morali biti' in ga običajno primerjamo z *lex lata*, oz. pravom, ki obstaja (Henderson 2010, 78). Že v 19. stoletju, ko se je krepil pravni pozitivizem, se je razvilo razlikovanje med pravom, ki se uporablja (*lex lata*), in predlogi, ki lahko predstavljajo pomembne pravne inovacije, a v danem trenutku še ne zavezujejo (*de lege ferenda*) (Türk 2007, 39).

Kljub temu, da ti akti nimajo obvezujočega značaja, igrajo pomembno vlogo pri ugotavljanju pravne zavesti in vsebine pravnih norm na nekem področju. V nekaterih primerih lahko tudi neposredno izražajo pravno zavest in stanje mednarodnega običajnega prava (Türk 2007, 63). Meddržavno sodišče je tako v primeru Nikaragva proti ZDA (1984) pri ugotavljanju pravne zavesti (pri točki glede prepovedi uporabe oborožene sile) zapisalo, da lahko *opinio juris* med drugim ugotavljamo tudi na primeru odnosa držav do določenih resolucij Generalne skupščine, še posebej resolucije 2625 (XXV) naslovljene »Deklaracija o načelih mednarodnega prava, ki zadevajo prijateljske odnose med državami skladno z Ustanovno listino Združenih narodov«. Sodišče tako zapiše, da je pristanek na takšne resolucije ena od oblik izražanja *opinio juris* v

odnosu do načel mednarodnega običajnega prava neodvisno od pogodbenih določil, na katere je država pristala (Military and Paramilitary Activities, 187.–201. odst.).

Akti, ki sicer nimajo pravno obvezujoče narave, lahko kljub temu pomembno prispevajo k izgradnji mednarodnega pozitivnega prava, kadar države v njih potrjujejo obstoječa pravila mednarodnega običajnega prava ali izražajo kolektivno voljo, in kažejo, v katero smer se bo gibal razvoj mednarodnega prava (Škrk 1985, 156). Med njimi je, tudi zaradi predmeta proučevanja pričujoče doktorske disertacije, treba navesti Stockholmsko deklaracijo o človekovem okolju, ki je bila sprejeta leta 1972 v Stockholmu na mednarodni konferenci ZN o okolju, in Deklaracijo iz Ria, ki je bila sprejeta na mednarodni konferenci o človekovem razvoju in okolju leta 1992, ki sta kljub neobvezujoči pravni naravi postavili temelje in vsebinsko izhodišče za postopni razvoj in kodifikacijo temeljnih načel na področju mednarodnega prava varstva okolja ter mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb.

Drugi odstavek 38. člena Statuta Meddržavnega sodišča omenja, da lahko Sodišče odloča o zadevi »*ex aequo et bono*, če se pravnice stranke o tem sporazumejo«. Gre za načelo t.i. zunanje ali abstraktne **pravičnosti**, o katerem se avtorji strinjajo, da ne predstavlja vira mednarodnega prava, lahko pa se Sodišče opre nanj, če se stranke v postopku o tem izrecno sporazumejo (Türk 2007, 61–2; Degan 2000, 65). Abstraktna pravičnost je lahko tudi zunaj pozitivnega prava, če se stranke o tem sporazumejo, a Škrk (1985, 154) poudarja, da Sodišče kljub temu ne more mimo vseh obstoječih norm mednarodnega prava, predvsem kogentnih norm mednarodnega prava. Meddržavno sodišče izključno na osnovi načela *ex aequo et bono* še ni razsojalo, je pa v nekaterih primerih uporabilo pravični premislek (ang. *equitable considerations*) v okviru norm mednarodnega prava, kar je treba ločiti od uporabe abstraktne pravičnosti (Shaw 2008, 1087). Slednja, ki jo poimenujemo tudi akcesorna ali notranja pravičnost, je izražena v pravnih normah (Türk 2007, 61) ter skladni in predvidljivi uporabi norm mednarodnega prava (Degan 2000, 65).

Razumevanje pojma in narave mednarodnega prava, ki je zgoraj opredeljeno skladno s prevladujočim pozitivističnim pristopom v sodobnem mednarodnem pravu, ter virov mednarodnega prava bodo za nas predstavljali okvir, znotraj katerega bomo v tretjem poglavju razčlenili razvoj mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb. Razvoj tega področja mednarodnega prava kaže, da se je mednarodno pravo po drugi svetovni vojni postopno razširilo na številna nova področja, kjer so se države srečale s problemi, ki imajo čezmejno

naravo in presegajo zmožnosti posamezne nacionalne države (dober primer predstavljata pojava tanjšanja ozonske plasti in globalnih podnebnih sprememb). Postopni razvoj mednarodnega prava na področju globalnih podnebnih sprememb je tako pripeljal do kompleksnega pravnega režima, ki se v vedno večji meri povezuje z drugimi področji mednarodnopravnega urejanja (predvsem razvojnimi in gospodarskimi) in tako pomembno vpliva na številna področja mednarodnih odnosov tako med državami kot tudi med drugimi akterji v sodobni mednarodni skupnosti.

2.1.3 Okoljska in podnebna vprašanja v sodobni mednarodni skupnosti

Čezmejna okoljska vprašanja in problemi niso pojav zadnjih nekaj desetletij, temveč smo se z njimi začeli ukvarjati že v 19. stoletju. Enega prvih primerov predstavljata rečni komisiji za Ren in Donavo, ki sta bili ustanovljeni na Dunajskem kongresu 1815 oz. s Pariško mirovno konferenco 1856, in sta predstavljali prvi multilateralni okvir za upravljanje z naravnimi viri (Greene 2006). Po drugi svetovni vojni so bili oblikovani številni globalni in regionalni dogovori na področju rastlinstva in živalstva ter ustanovljene številne organizacije, med katerimi naj omenimo predvsem specialne agencije ZN znotraj sistema ZN, ki se ukvarjajo z različnimi okoljskimi vidiki. Poudarjenost okoljskih tem je narasla v šestdesetih letih in leta 1968 je Generalna skupščina ZN sprejela švedski predlog za to, kar je leta 1972 postalo Konferenca ZN o človeškem okolju (Vogler 2008, 196), ang. *United Nations Conference on the Human Environment (UNCHE)*.

Konferenca v Stockholmu, kjer so bila sprejeta celovita izhodišča mednarodne skupnosti za varstvo okolja, je bila prelomna za mednarodno sodelovanje (Türk 2007). Šlo je tudi za prvo v vrsti od globalnih konferenc ZN, povezanih z okoljem, kar Haas (2004) označuje kot institucionalno inovacijo sedemdesetih, ko so se zaradi vedno večjih skrbi glede degradacije fizičnega okolja vlade mnogih držav obrnile na ZN. To je vodilo v sklic številnih globalnih konferenc, ki so naslavliale množico antropogenih aktivnosti s čezmejnimi in globalnimi okoljskimi posledicami.

Če so postale posebne globalne konference posvečene različnim vidikom človekovega vpliva na naravo stalnica v sedemdesetih letih, je pogostost takšnih konferenc v osemdesetih in devetdesetih močno upadla. Okolje sta, kot poudarja Vogler (2008, 196), namreč na obrobje mednarodnega dnevnega reda potisnila globalno gospodarsko nazadovanje in začetek druge hladne vojne, medtem ko se je globalno uničevanje okolja nadaljevalo. Zavedanje o novih

čezmejnih oblikah onesnaževanja (npr. pojav kislega dežja) in številna znanstvena spoznanja, da so mnogi okoljski problemi resnično globalni po obsegu (npr. tanjšanje ozonske plasti v stratosferi in ozonska luknja nad Antarktiko), so skupaj z naraščanjem zaskrbljenosti svetovne javnosti zaradi teh tem in sprostitev napetosti med Vzhodom in Zahodom vodili k drugi veliki konferenci ZN.

Podlago za Konferenco ZN o okolju in razvoju, ang. *the United Nations Conference on the Environment and Development (UNCED)*, ki je potekala leta 1992 v Rio de Janeiru, je predstavljalo slovito Brundtlandino poročilo iz leta 1987, kjer je bil prvič opredeljen koncept trajnostnega razvoja, ang. *sustainable development*. Poleg vprašanj soodvisnosti gospodarskega razvoja in globalnega okolja so bila osrednje pozornosti v znanstveni skupnosti, nacionalnih parlamentih in v medvladnih srečanjih deležna tudi vprašanja globalnega segrevanja in ohranjanja ozonske plasti. Problematiko tanjšanja ozonske plasti so države uspešno naslovile na Dunaju leta 1985 in Montrealu leta 1987, zaradi česar se je UNEP osredotočil na vprašanje globalnega segrevanja ter učinek tople grede kot na njegov temeljni vzrok (Bennett in Oliver 2002, 349).

Konferenca v Riu ali »Vrh o Zemlji«, ang. *the Earth Summit*, je bila največja mednarodna konferenca, ki je obeležila 20 let od konference v Stockholmu. Države so na njej želele spodbuditi razvoj in hkrati zaščititi globalno okolje ter ohraniti povezavo med njima (Bennett in Oliver 2002, 349). Ob koncu konference je bila podpisana tudi Okvirna konvencija ZN o podnebnih spremembah, ang. *the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC)* (Wolfrum in Philipp 1995, 491–2), ki je potrdila, da se je v mednarodni skupnosti oblikovalo soglasje, da globalne podnebne spremembe predstavljajo nevarnost naravnim ekosistemom in človeštvu, zaradi česar je potrebna usklajena mednarodna akcija, da bi zaščitili podnebni sistem za sedanje in prihodnje generacije (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja).¹² To soglasje se je materializiralo leta 1997 v Kjotu, kjer je bil sprejet dogovor, ki je razvite države zavezal k zmanjševanju emisij toplogrednih plinov v obdobju od leta 2008 do 2012.¹³ Razvoj dogodkov je pokazal, da gre za pomemben, a nezadosten korak, da bi uspešno naslovili problematiko globalnih podnebnih sprememb. Tako so si države leta 2007 v Baliju

¹² Okvirna konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja – United Nations Framework Convention on Climate Change. Sprejeta 9. maja 1992 v Rio de Janeiro, v veljavi od 21. marca 1994.

¹³ Protokol k Okvirni konvenciji Združenih narodov o spremembi podnebja – The Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. Sprejet v Kjotu, 11. decembra 1997. V veljavo je vstopil 16. februarja 2005.

zastavile cilj doseči zavezujoč dogovor, ki bi razširil in nadgradil režim, oblikovan s konvencijo leta 1992 v Riu de Janeiru in Kjotskim protokolom iz leta 1997 (Conference of the Parties 2007).

Tega cilja države leta 2009 v Københavnu sicer niso izpolnile, a so dosegle pomembno soglasje o nujnosti dogovora glede znatnega globalnega omejevanja emisij toplogrednih plinov (Conference of the Parties 2009).¹⁴ De Boer (EurActiv 2010), nekdanji glavni pogajalec ZN, je nato ciljni datum za oblikovanje dogovora postavil pred leto 2012, ko se izteče prvo ciljno obdobje Kjotskega protokola, tj. najkasneje na december 2011, ko je potekala konferenca pogodbenic v Durbanu. Tam dogovor sicer ni bil dosežen, se je pa Konferenca pogodbenic uspela dogovoriti o nekaterih pomembnih vprašanjih glede finančne pomoči in prenosa tehnologije državam v razvoju ter glede oblikovanja Durbanske platforme. S slednjo je bil zagnan nov krog pogajanj o oblikovanju globalnega podnebne dogovora, ki bo nasledil nezadostni Kjotski protokol po letu 2020, ko se izteče njegovo drugo ciljno obdobje. Po treh letih pogajanj je bil decembra 2015 dosežen Pariški sporazum.¹⁵

Mednarodnopravno urejanje problematike globalnih podnebnih sprememb pomembno vpliva predvsem na rabo in porabo (fosilnih virov) energije ter s tem na (prihodnji) razvoj gospodarstev držav, kar se bo v mednarodni skupnosti odrazilo na razvojnih, gospodarskih in predvsem na energetskih mednarodnih odnosih. Raba fosilnih virov energije namreč predstavlja osrednji vzrok emisij toplogrednih plinov in številne države, tako razvite države kot tudi države v razvoju, že pospešeno sprejemajo podnebno-energetske nacionalne in regionalne politike ter ukrepe in tudi vnašajo vprašanja povezana z bojem proti globalnim podnebnim spremembam v ekonomska, razvojna in druga čezmejna dvostranska in večstranska vprašanja z drugimi državami.

2.1.4 Odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo ter področje energije

Oskrba z energijo predstavlja poleg varnosti v ožjem pomenu, oskrbe s hrano in vodo eno izmed primarnih, tj. vitalnih, potreb sodobne družbe tako na mikro ravni posameznika kot tudi na makro ravni države in njenega gospodarstva. EU je danes energetsko močno odvisna od uvoza energetskih virov iz tretjih držav. Kot ena največjih svetovnih porabnic energije razpolaga z izredno majhnimi zalogami (fosilnih) virov, njena lastna proizvodnja pa je v upadanju, kar

¹⁴ Københavnski dogovor – *Copenhagen Accord*. Sprejet 18. decembra 2009 v Københavnu.

¹⁵ Pariški sporazum – *Paris Agreement*. Sprejet 12. decembra 2015 v Parizu, v veljavi od 4. novembra 2016.

pomeni, da njena uvozna odvisnost narašča kljub počasnemu upadanju obsega porabe končne energije.

RF na drugi strani razpolaga z ogromnimi zalogami energetskih virov. Njihov izvoz je po ruski finančni krizi konec 1990 let predstavljal temelj oživitve in gonilno silo rasti ruskega gospodarstva. Energetski viri so namreč po razpadu SZ predstavljali eno ključnih izvoznih dobrin, ki je polnila ruski proračun. Ta vloga se je ohranila vse do danes. Še več, izvoz surove nafte in zemeljskega plina bi naj skupaj z gradnjo novih plinskih prenosnih poti v Evropo omogočili ruskemu gospodarstvu uspešno reintegracijo v mednarodne ekonomske odnose. Poleg tega je zemeljski plin že v nekdanji SZ igral vidno vlogo kot sredstvo zunanje politike (Škuta 1999), v zadnjem desetletju pa vse bolj v ospredje prihaja tudi pri izvajanju ruske zunanje politike (National Energy Security Fund 2009).

Z vidika EU je tako eno večjih energetske varnostnih vprašanj uvozna odvisnost od ruskih energetskih virov in med njimi predvsem zemeljskega plina, saj samo RF zagotovi EU okoli 40 % vsega uvoza oz. kar četrtno vsega v EU porabljenega plina (Annual Report 2007/2008 2009, 30; European Commission 2017a). Še posebej je odvisnost od ruskega plina pereč problem v srednje in vzhodnoevropskih državah članicah EU, kar je bilo močno očitno v času zadnje plinske krize (januarja 2009). V luči povečevanja energetskih potreb in uvozne odvisnosti ob ponavljajočih se plinskih krizah, pomanjkanju političnega dialoga in potrebnih vlaganj v raziskovanje in razvoj novih nahajališč, se pod vprašaj upravičeno postavlja zanesljivost prihodnje oskrbe z energije v EU in predvsem njen odnos z RF kot njeno osrednjo dobaviteljico energetskih virov.

Evropski trg je zaradi svoje bližine, naraščajočega povpraševanja in ekonomske moči za RF izrednega pomena. Ruski plin na njem močno dominira – Gazprom, ki je v preteklosti na trge v EU običajno izvozil okoli tretjino svoje proizvodnje (Gazprom: Evropa 2016), je uspel delež izvoza v letu 2016 še povišati. V tem letu je podjetje kar 34 % vse svoje proizvodnje prodalo na trgih EU, v prihodnosti pa namerava svoj delež na evropskih trgih ohraniti ali pa ga še povečati (Gazprom: Evropa 2017).

Glede na napoved BP bi naj v naslednjih dvajsetih letih (tj. do leta 2035) poraba energije v EU upadla za 5 %, lastna proizvodnja pa kar za 10 %. Predviden je padec porabe surove nafte (-20 %) in premoga (-53 %), narasla bo poraba obnovljive energije (+126 %) in zemeljskega

plina (+20 %). Dominantni vir bo ostala surova nafta (delež 30 %), na drugem mestu bo zemeljski plin (27 %) (BP 2016). Čeprav bi naj na strani EU neto uvoz energentov rahlo upadel, bosta EU in RF ostali izjemno soodvisni. Na področju zemeljskega plina bo EU predvidoma kar 30 % svojih potreb uvozila iz RF (ibid.).

Med obema akterjema sicer obstaja dolga zgodovina medsebojne odvisnosti, trgovine in investicij na energetske področju, ki sega v 1960. leta. Od takrat se je odnos med njima uspešno razvijal ter prešel skozi vrsto nemirnih obdobij in kritičnih dogodkov tako politične in ekonomske narave kot tudi institucionalnih transformacij na obeh straneh (Feygin 2009).

RF se v zadnjem desetletju (ponovno) uveljavlja kot svetovna (energetska) velesila na podlagi ogromnih energetskih kapacitet, s katerimi razpolaga, in vloge, ki jo igra v mednarodni menjavi z energetskimi viri. Največjega odjemalca in najboljšega plačnika ruskih energentov predstavljajo ravno države članice EU, ki pa se zaradi problemov, s katerimi se sooča ruski energetski sektor, zaostajanja vlaganj v raziskave in razvoj novih nahajališč, povečevanja domačega povpraševanja in predvsem pristranske vloge kremelske politike, vedno bolj glasno sprašujejo o zanesljivosti oskrbe z ruskimi energenti.

V zadnjem desetletju smo bili tako v povezavi s problematiko velike uvozne odvisnosti od ruskih energentov (zlasti plina) priča pomembnim premikom v evropski energetske politiki in nasploh dojemanju problematike energetske varnosti v prihodnosti. Prvič, v mnogih državah članicah se odpira vprašanje nadaljnje rabe jedrske energije. Drugič, EU kaže močan namen in je že sprejela konkretne zaveze glede razvoja in rabe novih obnovljivih virov energije (sončne, vetrne in geotermalne energije ter biogoriv). In tretjič, EU se zavzema za razvoj t.i. nizkoogljičnih in brezogljičnih tehnologij (ang. *low-carbon* in *zero-carbon technology*) (Crnčec 2009). Oblikovanje skupnega energetskega trga in zanesljiva oskrba z energetskimi viri iz drugih regij skupaj z uveljavitvijo načela solidarnosti med državami članicami EU pomenijo korak naprej proti zmanjševanju uvozne odvisnosti od RF.

Poleg vprašanj energetske varnosti se je v EU v zadnjem desetletju uveljavil odločni pristop k boju proti globalnim podnebnim spremembam. Po eni strani se ta kaže na ravni EU s povezovanjem podnebnih in energetskih vprašanj ter razvojem ambiciozne podnebno-energetske zakonodaje, ki progresivno zasleduje cilje zmanjševanja emisij toplogrednih plinov, povečevanja rabe obnovljivih virov in energetske učinkovitosti. Po drugi strani pa gre tudi za

vprašanja, ki jih EU vnaša v polje zunanjih odnosov z drugimi državami, tudi njeno ključno energetska partnerico RF.

EU in RF sta strateška partnerja, ki sta 'čisto okolje' proglasila za enega skupnih ciljev. Maja 2001 je bil na 7. vrhu EU-Rusija v Moskvi izpostavljen »močan interes po poglobljanju sodelovanja na področju okolja« in zavezanost »ciljem in načelom Okvirne konvencije ZN o spremembi podnebja in Kjotskemu protokolu« (7th EU-Russia Summit Joint Statement 2001). Še več, na naslednjem vrhu leta 2001 so se voditelji EU in RF »strinjali, da mora okolje ostati osrednja prioriteta v njihovih odnosih« (8th EU-Russia Summit Joint Statement 2001). Maja 2005 so v Moskvi na 15. vrhu EU-Rusija ob podpisu časovnega načrta za oblikovanje štirih skupnih prostorov (ang. *Four Common Spaces*) potrdili da bodo "okrepili sodelovanje na področju podnebnih sprememb in implementacije Kjotskega protokola" (Council of the European Union 2005).

EU in RF spadata med državami Aneksa I Kjotskega protokola (poleg ZDA) med tri največje onesnaževalke in globalno (poleg Kitajske in Indije) med pet največjih onesnaževalk glede emisij toplogrednih plinov. Leta 2008 sta za ZDA in Kitajsko v ozračje izpustili okoli 1/5 vseh globalnih emisij toplogrednih plinov (EPA 2015). Obe bosta v prihodnosti tudi resno prizadeti zaradi škodljivih posledic podnebnih sprememb v primeru neuspešnega boja proti podnebnim spremembam. Rusija kot najbolj hladna država na svetu obsega tri podnebne pasove in je razdeljena na 18 podnebnih regij z zelo neenako porazdelitvijo padavin. Zaznamuje jo tudi permafrost, ki se razteza na kar 70 % njenega ozemlja. Povprečna temperatura bi naj v Rusiji naraščala hitreje kot globalno, kar bo imelo za posledico taljenje permafrosta, temperaturne anomalije, suše in druge potencialne vremenske izjemne pojave (Rosgidromet 2008), kot so bili npr. obsežni gozdni požari poleti 2010. Podobno bi naj tudi v EU v prihodnosti prišlo do sprememb v porazdelitvi padavin, dviga temperature ter manjšanja obsega ledu in snega (EEA 2012). Glede na to, da je mogoče z učinkovitim blaženjem in prilagajanjem znatno zmanjšati škodljive posledice podnebnih sprememb, je izjemno pomembno, kako bosta EU in RF naslavljali vprašanje podnebnih sprememb ne samo v multilateralnih forumih, kot je proces v okviru Okvirne konvencije, temveč tudi v njunih bilateralnih odnosih.

V mednarodnih forumih je EU aktivno vse od prvih začetkov sodelovala pri oblikovanju globalnega podnebnega režima, vključno z oblikovanjem in sprejetjem Okvirne konvencije leta 1992 in Kjotskega protokola leta 1997. S prihodom Busheve administracije v ZDA in

ameriškim umikom iz oblikovanja globalnega podnebne režima in izvajanja Kjotskega protokola je EU prevzela vlogo vodje v tem procesu, ki je kulminirala leta 2005 z začetkom veljavnosti Kjotskega protokola in nato v naslednjih letih s sprejemom celovitega podnebno energetskega zakonodajnega svežnja, kar je kazalo na ambicijo EU, da želi 'voditi z zgledom' (Van Schaik 2012). A o njeni vodilni vlogi se lahko vprašamo po neuspehu Konference pogodbenic leta 2009 v Københavnu 2009 (Groen and Niemann 2013).

RF si nasprotno ni nikoli prizadevala za vodilno vlogo na področju globalnega boja proti podnebnim spremembam – v 1990–ih letih se je ukvarjala predvsem z notranjimi vprašanji, po prehodu v novo tisočletje pa se je primarno osredotočala na gospodarska in varnostna vprašanja. Šele v obdobju po začetku izvajanja Kjotskega protokola je naredila nekaj korakov proti bolj aktivni vlogi na področju podnebnih sprememb tako na nacionalni kot tudi na mednarodni ravni. Kot poudarja Lioubimtseva (2010), ima RF kot ena osrednjih onesnaževalk in največji nacionalni zemeljski ponor ogljika »ogromen potencial, da prevzame bolj vidno vlogo v prihodnji mednarodni podnebni politiki«. Ne glede na to se je RF umaknila iz drugega obdobja Kjotskega protokola, pri pogajanjih glede novega globalnega podnebne sporazuma pa je RF zavzela precej zadržan pristop in opazovala, če se bodo predvidenemu novemu sporazumu pridružile tudi ZDA in Kitajska (Kokorin and Korppoo 2013).

Strnemo lahko, da sta EU in RF med največjimi globalnimi onesnaževalkami in da bosta obe resno prizadeti zaradi škodljivih posledic podnebnih sprememb. Obe predstavljata pomembna akterja v mednarodnem boju proti podnebnim spremembam, ki sta se dogovorila, da bosta pri tem sodelovala. Kljub vsemu pa sta EU in RF zelo različno pristopali k tej problematiki in delovanju na mednarodni ravni. Zaradi tega menimo, da je relevantno analizirati, kako je vprašanje globalnih podnebnih sprememb obravnavano v odnosih EU-Rusija.

Glede na to, da sta EU in RF podnebne spremembe proglasili za pomembno področje njunega medsebojnega sodelovanja in da jima v primeru neučinkovitega ali nezadostnega ukrepanja grozijo precejšnja tveganja in škodljive posledice, bi moralo vprašanje globalnih podnebnih sprememb predstavljati pomembno dimenzijo v odnosih EU-Rusija na najvišji politični ravni. Kakorkoli, hitri pregled odnosov EU-Rusija v zadnjih 25. letih navaja na domnevo, da sta se EU in RF v največji meri ukvarjali z aktualnimi perečimi vprašanji glede varnosti, energije, človekovih pravic in drugih mednarodnih zadev. Slednje je omogočalo le malo prostora za vprašanje globalnih podnebnih sprememb v njunih odnosih, zaradi česar se je, navzlic resnosti

problematike, vprašanje podnebnih sprememb v njunih odnosih kazalo le kot navidezno vprašanje, kateremu dejansko EU in RF nista posvečali potrebne pozornosti in ukrepov.

Razvoj mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb predstavlja globalni okvir boja proti podnebnim spremembam, znotraj katerega se razvijajo tudi politični, gospodarski in energetski odnosi med izrazito soodvisnima EU in RF. Upoštevajoč, da je ravno področje rabe energetskih virov v največji meri povezano z globalnimi podnebnimi spremembami, smo za predmet proučevanja in konkretno študijo primera izbrali vprašanja, kolikšna in kakšna sta vloga in pomen mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb za razvoj, vsebino in naravo energetskih odnosov med EU in RF. V naši študiji primera se bomo osredotočili na obdobje od leta 1992 do konca leta 2012, pri čemer bo poseben poudarek na prvem ciljnem obdobju Kjotskega protokola 2008–12, v katerem so bile razvite države pogodbenice Kjotskega protokola obvezane k določenim ciljem zmanjšanja emisij toplogrednih plinov.

2.2 Konceptualizacija

Mednarodni odnosi in mednarodno pravo sta na prvi pogled po vsebini v veliki meri sorodni disciplini in naključni opazovalec bi zagotovo predvideval, da bodo imeli mednarodni pravniki in proučevalci mednarodnih odnosov velik presek v svojih področjih raziskovanja. Disciplini sta se določeno obdobje pred drugo svetovno vojno ukvarjali s podobnimi vprašanji, ki so bila povezana z ustvarjanjem, tolmačenjem in uveljavljanjem mednarodnega prava. A druga svetovna vojna in izjemen razvoj realistične misli v mednarodnih odnosih, ki je odločno zavrnila idejo, da bi lahko mednarodno pravo predstavljalo pomemben dejavnik pri delovanju držav v mednarodni skupnosti, sta zaznamovala odnos med obema disciplinama, ki sta se v naslednjih štirih desetletjih razvijali po ločenih in le redko presekajočih se tirnicah. Mednarodni pravniki so na eni strani poskušali poudarjati avtonomijo prava nasproti politiki s tem, da so se osredotočali na prepoznavanje, kritiziranje in opravičevanje specifičnih pravnih pravil in odločevalskih procesov. Na drugi strani so se politologi le redko obračali k mednarodnemu pravu kot takemu, četudi so se ukvarjali s pojavi, ki so bili nedvoumno povezani z mednarodnim pravom (npr. mednarodno sodelovanje in mednarodni režimi).

Vzajemno zanemarjanje med disciplinama je začelo popuščati šele s koncem hladne vojne in povečevanjem pomena mednarodnih pravil in institucij. Konec 1980. let je Kenneth Abbot (1989) objavil manifest, v katerem je pozval k povezovanju obeh disciplin in interdisciplinarnemu študiju mednarodnega prava. Do prvih let novega tisočletja je tudi

disciplina mednarodnih odnosov ponovno 'odkrila' mednarodno pravo. V zadnjih dveh desetletjih pa smo priča povezovanju obeh disciplin in oblikovanju interdisciplinarnega pristopa (mednarodno pravo/mednarodni odnosi), kjer politologi uporabljajo nova orodja za proučevanje pravnih pojavov, pravniki pa nadaljujejo z vpeljevanjem spoznanj iz discipline mednarodnih odnosov. Kljub povezovanju in razvoju resnično interdisciplinarnega pristopa pa ostaja še veliko prostora za nadgradnjo in razvoj z nadaljnjim povezovanjem teoretičnih pristopov in empiričnih spoznanj obeh disciplin (Dunoff in Pollack 2013, 3–4).¹⁶

Pregled teoretičnega razmišljanja o mednarodnem pravu in mednarodnih odnosih bo služil identifikaciji pristopov, ki obravnavajo odnos med njima. Na osnovi pregleda bomo v nadaljevanju razčlenili ter obravnavali izbrane teoretske pristope in predvsem ključne koncepte, s katerimi skušajo teoretiki znotraj obeh disciplin razložiti vlogo prava v družbi in vprašanje spoštovanja mednarodnih norm s strani držav v sodobni mednarodni skupnosti. Slednje bo predstavljalo tudi naš konceptualno-analitski okvir za proučevanje vpliva mednarodnega prava podnebnih sprememb na energetske odnose med EU in RF.

Poudariti je treba, da ne gre za celovit in izčrpen pregled znanstvenega teoretiziranja mednarodnega prava in mednarodnih odnosov, ampak za oris izbranih prevladujočih teorij in pristopov, ki so, zaradi razčlenjevanja odnosa med mednarodnim pravom in mednarodnimi odnosi, za nas relevantni. Obe disciplini zaznamujeta dominantni paradigmi, ki sta si podobni v jedrnih ontoloških predpostavkah, to sta realizem v mednarodnih odnosih in pozitivizem v mednarodnem pravu, podobno pa velja za njima alternativne teorije (Armstrong, Farrel in Lambert 2015, 74).

2.2.1 Mednarodno pravo in mednarodni odnosi kot predmet proučevanja

Pri oblikovanju kratkega pregleda ključnih teoretičnih pristopov bomo črpali tako iz teoretičnega razmišljanja, ki ga najdemo znotraj discipline mednarodnih odnosov, kot tudi teoretičnega razmišljanja, ki ga najdemo znotraj discipline mednarodnega prava. Izhajali bomo iz okvirne periodizacije razvoja in stanja v teoretičnem osmišljanju in proučevanju mednarodnih odnosov, ki jo postavi Brglez (2006; 2008) v svojem delu o filozofiji družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih, ki jo bomo dopolnili s pristopi, ki so se razvijali znotraj

¹⁶ Nekateri mednarodni pravniki sicer poudarjajo, da sodelovanja med disciplinama ni bilo tako veliko in da je zamejeno le na manjše število piscev, ki se trudijo disciplini povezovati (Onuma 2003, 109; Koskeniemmi 2009, 410).

discipline mednarodnega prava.¹⁷ Hkrati bomo poskusili začrtati ključne vzporednice med sorodnimi pristopi disciplin mednarodnih odnosov in mednarodnega prava.¹⁸

Prvo obdobje obsega čas pred uradnim nastankom znanosti o mednarodni odnosih po prvi svetovni vojni. Čeprav so šele leta 1919 odprli oddelek za mednarodno politiko v Aberystwythu, s čimer je bil položen temelj za nastanek ločene akademske discipline, ki za predmet proučevanja jemlje mednarodne odnose, si ljudje že stoletja prizadevamo razumeti svetovno politiko (Smith in Baylis 2007, 4). V tem obdobju je bil premislek mednarodne stvarnosti v domeni znanih zgodovinskih filozofov in mislecev, ki so v svojih delih odsevali realnosti posameznih obdobj.

V misli o mednarodnih odnosih sta se okvirno oblikovala dva pogleda, ki sta črpala iz opisa naravnega stanja in njegovih posledic. Politično realističen je izhajal iz predpostavke, da je človeška narava slaba (egoistična) in nespremenljiva, 'utopističen' pa je zagovarjal, da je človeška narava dobra (altruistična) (Brglez 2008, 85–6). Pojavi se tudi vmesna pozicija mednarodnega prava, katere najbolj znan predstavnik je Hugo Grotius, ki velja za začetnika tako naravnopravnega kot tudi pozitivističnega dojemanja mednarodnega prava.

Pri proučevanju mednarodnega prava splošno razlikujemo med klasičnimi pristopi, med katere uvrščamo šolo naravnega prava, eklektični ali grotijanski pristop in pravni pozitivizem, ter sodobnimi teoretičnimi pristopi, ki izhajajo iz štirih osrednjih pristopov v politični znanosti in mednarodnih odnosih (realizma, liberalizma, institucionalizma in konstruktivizma). Ti pristopi so bili formulirani, da bi razložili naravo, delovanje in pomen mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti (Reus-Smit 2008, 114–9).

Začetek sodobnega mednarodnega prava zaznamuje razvoj koncepta ločenih, suverenih in tekmujočih držav. Z oblikovanjem nacionalnih držav in vzponom moderne države se pojavi

¹⁷ Omenjena periodizacija temelji na pristopih Lijpharta (1974), Holstija (1985/1989) in Wighta (1991/1994) in jo velja glede časovnih omejitev jemati zelo okvirno, saj »mnoge razprave še niso (ali pa preprosto ne morejo biti) zaključene« (Brglez 2008, 85). Brglez tako ločuje (Brglez 2008, 83–111):

- 1) obdobje do leta 1920: 'predzgodovina' znanosti o mednarodnih odnosih,
- 2) obdobje 1920–1950: razprava med idealisti in realisti,
- 3) obdobje 1950–1970: razprava med tradicionalnimi in 'znanstvenimi' pristopi,
- 4) obdobje od leta 1970 do danes: sodobne pozitivistične razprave,
- 5) obdobje 1980 do danes: nepozitivistične razprave.

¹⁸ Pri tem si bomo pomagali tudi s kronološkim pregledom Koha (1997), ki se v svoji obravnavi osredotoči predvsem na vprašanje, kako so posamezni pristopi v posameznih obdobjih obravnavali vlogo in pomen mednarodnega prava oz. vprašanje, zakaj narodi spoštujejo mednarodno pravo.

tudi doktrina suverenosti, ki jo Jean Bodin v svoji analizi razčleni kot potrebo po suvereni sili znotraj države, ki oblikuje zakone. Ti zavezujejo ljudstvo, suveren kot vrhovni zakonodajalec pa je podrejen božjim in naravnim zakonom. Podobno kot suveren je tudi država kot nosilec oblasti v odnosu do drugih držav nad pravom, kar predstavlja intelektualno izhodišče za razvoj pozitivistične misli v mednarodnem pravu (Shaw 2008, 21–2). Ta se pri razlaganju prava namreč osredotoča na proučevanje prakse držav (Türk 2007, 32).

A zgodnji teoretiki mednarodnega prava so bili povezani z idejami naravnega prava, ki so jih uporabljali kot podlago za razvoj svoje filozofske misli. Idejo naravnega prava so formulirali že filozofi stoiki v tretjem stoletju pr.n.št. kot korpus pravil, ki izvira iz človeškega razuma in ga tako ni mogoče zamejiti na eno skupino ali narod, ampak ima univerzalno naravo. Ravno ta element univerzalnosti je ključen za doktrino modernega prava (Shaw 2008, 17). Idejo naravnega prava ponovno odkrije renesansa, ki ustvari pogoje za neodvisno kritično misel in humanistični, sekularni pristop k življenju. Med pomembnimi teoretiki, ki so mednarodno pravo proučevali, ga izpeljevali iz naravnega prava v 15. in 16. stoletju, in veljajo kot pomembni začetniki sodobnega mednarodnega prava, so bili Francisco Vitoria (1480–1546), Francisco Suárez (1548–1617) in Alberico Gentili (1552–1608) (Shaw 2008, 22–3).

Za očeta sodobnega mednarodnega prava, kot ga poznamo danes, pa velja nizozemski mislec in filozof Hugo Grotius, ki je v začetku 17. stoletja, natančneje leta 1609, v delu *Mare liberum* opredelil načelo svobodne plovbe po morjih (Grotius 2011). Še pomembnejše delo je *De iure belli ac pacis*, ki izide leta 1625 v Parizu in velja za temeljno delo, s katerim se začneja disciplina mednarodnega prava. Grotius v svojih delih iz mednarodnega prava izvzame teologijo, poudari nepomembnost kakršnekoli obravnave božjega prava in zapiše, da bi bilo naravno pravo veljavno tudi brez Boga (Shaw 2008, 24). V svoji obravnavi pojava vojne se ne osredotoči na razloge, ki pripeljejo do vojne, temveč se ukvarja z vprašanjem, kako vojno zamejiti in voditi. Meni, da je vojna neizogibna, in ločuje med pravičnimi in nepravičnimi vojnami. Med pravičnimi razlogi našteva obrambo, povrnitev lastnine, uveljavitev obljube in izvršitev kazni. Razlogi za pravično vojno in omejitve vojskovanja, ki sestavljajo pravo narodov, izvirajo iz naravnih zakonov, ki so posredovani vsakemu posamezniku prek 'pravega razuma' (Cutler 1991, 44–5).

Grotijanska tradicija, ki se je razvila na osnovi del Grotiusa, zagovarja, da se mednarodna politika odvija v mednarodni družbi, v kateri držav ne zavezujejo le pravila preudarnosti ali

preračunljivosti, temveč tudi morala in pravo. Prepričanje, da je totalnost mednarodnih odnosov podrejena vladavini prava, je ena njenih osrednjih značilnosti. Hersch Lauterpacht je tako trdil (v Parry 2013, 300–1), da je grotijanska tradicija osrednja v mednarodnem pravu po drugi svetovni vojni in da pravo samo po sebi predstavlja moralni projekt, medtem ko je za pravo realizem obremenjen in destruktiven. Grotijanska tradicija, kot jo ubesedita Lauterpacht in Mary Ellen O'Connell, zagovarja moralno nujnost mednarodnega prava, njegovo zavezujočnost in normativno perspektivo za znanstveno ukvarjanje z njegovimi idejami in cilji (Cutler 1991, 41–2). Kritiko tega stališča poda Parry (2013), ki podrobno analizira trditvi, i) ali sploh obstaja smiselna opredelitev grotijanske tradicije v mednarodnem pravu od 1600 do danes, in ii) ali katerakoli tradicija, ki se začne z Grotiusom, dejansko podpira cilje sodobnega pravnega internacionalizma (ali druge nerealistične šole). Parry zagovarja (2013, 302–3), da Grotiusovo delo ne predstavlja jasne osnove za kontinuirano tradicijo, kot jo opisujejo Lauterpacht, O'Connell in drugi avtorji, in da zagotavljajo njegove ideje le šibko podporo razvoju sodobnih idej pacifizma, človekovih pravic in delno nacionalne suverenosti.

Po Grotiusu je v proučevanju mednarodnega prava mogoče zaznati delitev v dve šoli. Na eni strani je naravna šola skušala mednarodno pravo v celoti povezati z naravnim pravom. Med predstavniki lahko omenimo na primer Samuela Pufendorfa, ki je gledal na mednarodno pravo kot na moralistični sistem in zanimal veljavnost običajnih pravil ter zavračal pomen pogodb. »Naravno pravo je zagovarjalo teoretično konstrukcijo absolutnih vrednot, kar se je postopoma oddaljevalo od kompleksne politične realnosti« (Shaw 2008, 25). Na drugi strani se je razvijal pravni pozitivizem, ki je poudarjal probleme in prakso držav (Türk 2007, 32).

Predstavniki šole pozitivizma, na primer Richard Zouche in Cornelius van Bynkershoek, so pri proučevanju prakse držav izhajali iz teoretičnih metod, ki jih je sprejela renesansa, in skladno z empiricizmom Locka in Huma poudarjali znanstveno metodo eksperimenta in preverjanje hipotez – ključno je bilo, kaj se dejansko dogaja med tekmujočimi državami, in ne, kaj bi naj države storile glede na dana temeljna pravila naravnega prava. Dogovori in običaji, ki so jih države priznavale, so bili središče prava narodov (Shaw 2008, 25–6). 17. in 18. stoletje je tako v mednarodnem pravu zaznamovala doktrinarna razprava med zagovorniki teorije naravnega prava in pozitivisti, v kateri pravni pozitivizem navidezno prevlada nad filozofskimi temelji naravnega prava (Türk 2007, 32).

19. stoletje je bilo obdobje prakse držav in pravnega pozitivizma. Mednarodno pravo se z geografskim ekspanzionizmom evropskih držav internacionalizira in začne teoretično in praktično v večji meri odsevati evropske vrednote. Izpostavi se vprašanje odnosa med univerzalizmom in partikularizmom, ki se še danes občasno pojavlja v mednarodnem pravu (Shaw 2008, 27). Z uveljavljanjem konstitucionalizma in načela suverenosti narodov pride v evropskih državah v drugi polovici 19. stoletja do dramatičnih notranjih sprememb, ki povečajo moč parlamentarnih institucij in razširijo volilno pravico. Utrjuje se ideja prava kot recipročnega dogovora, ki ga ustvarjajo tisti, ki so mu podvrženi, in ki velja za vse enako v podobnih razmerah. Ko se ta ideja uveljavi v odnosih med državami, se začne pospešeno razvijati mednarodno pogodbeno pravo, ki nastane med suverenimi državami kot produkt pogajanj in jih zavezuje kot izraz soglasja njihove volje (Reus-Smit 2008, 104–5).

Skozi razvoj naravne in pozitivne šole mednarodnega prava je mogoče razbrati zapleten odnos med idealizmom in realizmom, tj. med idejo, kako bi naj bila urejena mednarodna skupnost, in kako dejansko je urejena. Razprava, ali naj pravna filozofija vključi etične standarde ali se naj zameji le na analizo prava, kakor obstaja, se nadaljuje še danes (Shaw 2008, 49). Pozitivistična šola, ki se je uveljavila v 19. stoletju, zagovarja proučevanje prava takšnega, kot je, tj. brez etičnih elementov. Osrednja ideja, ki vodi pozitiviste, je, da bi se morala jurisprudenca posvetiti empiričnemu proučevanju obstoječega prava in ne moralnemu teoretiziranju pravnih možnosti, kar je značilnost šole naravnega prava (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/2015, 80).

Ideja ločevanja prava in morale je bila osrednja tema, ki je dominirala v delih Utilitaristov, tj. družbenih reformatorjev in pravnikov pozitivistov v času viktorijanske Anglije, tj. na začetku 19. stoletja. Med njimi naj omenimo Johna Austina in Jeremyja Benthama, ki sta izhajala iz predpostavke, da pravo določajo tisti, ki so politično nadrejeni svojim podrejenim (Austin). Kot tako, ima pravo obliko povelja oz. ukaza suverena svojemu podrejenemu, ki ga lahko zreduciramo na verbalno obliko (Bentham). Oba sta se strinjala, da mora biti pravo splošno po svoji naravi, da mora izvirati iz neodvisnega vira, ki je nadrejen subjektu, in da mora biti ustrezno podprto s sankcijami. Glede na takšno opredelitev prava, mednarodno pravo ne predstavlja pristnega prava, saj pogoj suverena, ki postavi pravno normo, in sankcije ne obstajajo. Za Austina je bilo mednarodno pravo le 'pravo časti' (ang. *the law of honour*) (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/2015, 80–1).

Viktorijanski pozitivizem je precej pozornosti pritegnil v Nemčiji, kjer so konec 19. in v sredini 20. stoletja naredili revizijo Austinovega pozitivizma, s katero so utemeljevali, da se tudi mednarodno pravo klasificira kot pravo. Georg Jellinek je predlagal, da se države lahko podredijo pravnim obveznostim s tem, ko same postavijo meje svoje suverenosti, tj. same zamejijo svojo suverenost. Jellinek je zagovarjal, da je to (samo)zamejevanje držav povratno, kar kasneje zavrne Heinrich Triepel, ki je utemeljeval, da dogovori, ki ustvarjajo pravo, konstituirajo 'skupno voljo' držav. Po njegovem mnenju to dejanje skupne volje, ki je izrecno izraženo v pogodbah in implicitno v običaju, zavezuje države k spoštovanju mednarodnega prava. S tem je Triepel naredil pomemben korak od teoretiziranja prava kot ukaza s strani suverena k ideji (mednarodnega) prava kot izraza volje soglasja suverenih držav (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/2015, 81).

Revizija pozitivizma s strani Jellineka in Triepla je predstavljala pomemben korak v razvoju pozitivistične misli v mednarodnem pravu, ki sta ga v 20. stoletju z dokončno utemeljitvijo, da je treba pravo v celoti ločiti od morale, zaokrožila Hans Kelsen s čisto teorijo prava (1934 in 1960) in H. L. A. Hart leta 1961 s svojim osrednjim delom *The Concept of Law*.

Koh (1997, 2608–11) pri obravnavi vprašanja, kako so različni teoretiki v posameznih obdobjih gledali na vprašanje, zakaj države spoštujejo mednarodno pravo, ugotavlja, da so se do začetka 20. stoletja v oblikovala štiri različna pojmovanja:

- Austinovo, pozitivistično realistično pojmovanje, ki je poudarjalo, da države nikoli ne spoštujejo mednarodnega prava, ker le-to ni resnično pravo;
- filozofska tradicija proučevanja mednarodnopravnih obveznosti se je razcepila v Hobbesovsko racionalistično pojmovanje, ki priznava, da države občasno spoštujejo mednarodno pravo, če to ustreza njihovim interesom, in
- liberalno Kantovsko pojmovanje, ki je predvidevalo, da države splošno spoštujejo mednarodno pravo, pri čemer jih vodi občutek moralne in etične zavezanosti, ki izhaja iz upoštevanja naravnega prava in pravičnosti;
- pojmovanje na podlagi (pravnega) procesa, skladno s katerim države spoštujejo mednarodno pravo zaradi spodbujanja drugih držav, s katerimi sodelujejo v diskurzivnem pravnem procesu.

Drugo obdobje razvoja v teoretičnem razmišljanju in proučevanju mednarodnih odnosov opredeli Brglez (2008, 87) kot obdobje med idealizmom in realizmom, ki kronološko zajema

predvsem čas med letoma 1920 in 1950. Začetki znanosti o mednarodnih odnosih so, kot že omenjeno, sovpadali s koncem prve svetovne vojne in nastankom prve mednarodne organizacije Društva narodov, zasnovane na ideji kolektivne varnosti z nalogo »pospeševati mednarodno sodelovanje in zagotavljati mednarodni mir in varnost« (Pakt Društva narodov, preambula).¹⁹ Začetek znanosti o mednarodnih odnosih je odseval duh časa, ki je v znamenju političnega idealizma optimistično gradil na Wilsonovem liberalnem internacionalizmu.

Obdobje po prvi svetovni vojni in okvirno do leta 1950 v mladi disciplini mednarodnih odnosov zaznamuje t.i. prva velika razprava (Schmidt 2006, 10–12; Jackson in Sørensen 2010, 30–9), ki je potekala med med idealizmom in političnim realizmom. Prvi je bil v ospredju neposredno po prvi svetovni vojni, a se je z odstopanjem medvojne realnosti od želenega ideala pojavil politični realizem, ki gradi na egoistični naravi in interesih držav v mednarodni skupnosti. Čeprav mnogi kot njegovega začetnika vidijo E. H. Carra, je treba izpostaviti najbolj znanega političnega realista, Hansa Morgenthaua (1948/1995), ki je pripoznaval le eno realnost v mednarodnih odnosih – realnost držav. Morgenthau je utemeljil povojno realnost mednarodnih odnosov in prevlado realistične misli, ki je izjemno zaznamovala tudi proučevanje odnosa med mednarodnim pravom in politiko po drugi svetovni vojni.

Liberalizem, ki je bil v ospredju neposredno po prvi svetovni vojni, ima precej bolj optimističen pogled na človeško naravo kot realizem. Njegove osnove je postavil že Locke (sodobnik Hobbesa) s svojim delom *Dve razpravi o oblasti* (1690), kjer trdi, da so vsi ljudje rojeni svobodni in enakopravni ter sposobni razmišljati in posledično sodelovati, zaradi česar niso naklonjeni vojni. Locke, ki se je primarno ukvarjal s politično organiziranostjo v državi, je zagovarjal idejo družbene pogodbe med ljudstvom in vlado, okrepljeno zakonodajo, večinsko odločanje in odgovornost vladajočih. Podobno sta na mednarodni ravni odgovornost držav in svoboda posameznika dve predpostavki za bolj miroljuben mednarodni red in krepitev vezi med različnimi narodi prek povečane trgovine in čezmejnih stikov. Njegovo misel izpelje Immanuel Kant v svojem manifestu, *O večnem miru* (1795), v katerem piše o miru, ki temelji na sodelovanju med državami oz. republikami, katerih glavna vrlina je odgovornost vodilnih in močna, neodvisna zakonodaja (Dunne 2007, 241–4).

¹⁹ *Pakt Društva narodov* – Covenant of the League of Nations. Podpisan 28. junija 1919 v Versaillesu, v veljavi od 10. januarja 1920.

John Stuart Mill kasneje (1848) razčleni, da sta povečevanje mednarodne trgovine in stik med narodi tista, ki zmanjšujeta možnosti za vojno, saj krepita in multiplicirata osebne interese, ki vojni niso naklonjeni. Prost pretok blaga, storitev in dela vodi po mnenju liberalnih mislecev, ki zagovarjajo prosto trgovino (Adam Smith, Richard Cobden), k miru in blaginji (Armstrong, Farrell in Lambert, 2012/15, 88–90). A svetovni vojni, ki sledita v 20. stoletju, predstavljata velik udarec za razvoj liberalne misli. Kljub izjemnemu razvoju svetovne trgovine konec 19. stoletja in začetek 20. stoletja pride namreč do prve svetovne vojne, podobno kot pride v 1930. letih v demokratični Nemčiji na oblast nacizem, ki pahne svet v drugo svetovno vojno.

Tradicionalni realisti so, nasprotno, pri iskanju odgovora, kaj motivira države v mednarodnih odnosih, svoj analitični fokus osredotočali na moč držav in državne interese. Izhajali so iz del grškega misleca Tukidida o Peloponeški vojni v antični Grčiji ter del Thomasa Hobbesa in Niccole Machiavellija iz 15. in 16. stoletja. Vsi trije so poudarjali vedno prisotno tveganje vojne in politiko moči kot zakona človeškega ravnanja (Dunne in Schmidt 2007). Realisti so izhajajoč tako utemeljevali, da mednarodni dogovori ne vplivajo na delovanje držav, ampak le odražajo moč in interese držav, ki sodelujejo pri njihovem oblikovanju. V primeru, ko država upošteva pravo v nasprotju s svojimi interesi, pa realizem zagovarja, da je to zaradi prisile s strani močnejših držav. Kot osrednji pomanjkljivosti mednarodnega prava navajajo realisti njegovo decentralizirano naravo in pomanjkanje moči omejevanja (Simmons 2008, 191–2).

Med tradicionalnimi realisti smo že omenili E. H. Carra in Hansa J. Morgenthaua. Njuno delo je sovpadalo z začetki discipline mednarodnih odnosov, ko je prišlo leta 1919 na Univerzi v Aberystwythu do oblikovanja prvega oddelka za mednarodno politiko. Carr, ki je na tej univerzi, poimenovani po ameriškem predsedniku Woodrowu Wilsonu, kot prvi vodil omenjeni oddelek, je v svojem delu *The Twenty Years Crisis* (1939) napadel Wilsonov liberalizem. Okrivil ga je za kolaps svetovnega gospodarstva leta 1929 in vzpon fašizma v Evropi. Carr je v nasprotju z Wilsonovim idealizmom orisal svet takšen, kakršen v resnici je – kot svet, v katerem je le malo sovpadanja interesov in veliko igre moči med državami. Njegovo delo je imelo veliko vlogo pri oblikovanju in uveljavljanju mlade discipline mednarodnih odnosov in uveljavitvi realizma kot prevladujočega teoretskega razmišljanja (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/2015, 76–7).

Še večji pomen za mlado disciplino mednarodnih odnosov kot delo Carra je imel realističen traktat Morgenthaua *Politika med narodi: borba za moč in mir* (1948). Morgenthau je bil nemški emigrant v ZDA in je kot nekdanji proučevalec mednarodnega prava priznaval njegov

obstoj, a je zaupanje vanj izgubil zaradi vzpona nacizma v Nemčiji in začetka nove svetovne vojne. Morgenthau, ki se uveljavi kot najbolj vidni predstavnik klasičnega realizma v mednarodnih odnosih, je tako poudarjal (1948/1995, 384–5), da obstoj mednarodnega prava še ne pomeni, »da je kot pravni sistem tako učinkovit, kot so nacionalni pravni sistemi, in še zlasti, da je učinkovit pri miritvi in omejevanju boja za oblast na mednarodni sceni«.

Morgenthau je menil, da je mednarodno pravo primitivni tip prava, saj je skoraj v celoti decentralizirano, kar je neposredna posledica ustroja mednarodne družbe, ki je sestavljena iz suverenih držav in zato v njej ni centralne oblasti, ki bi postavljala pravila in sankcionirala kršitve. Poudarjal je, da si države pridržujejo pravico do tolmačenja mednarodnih dogovorov in selektivne uporabe njihovih določil. Sicer je priznaval, da so države mednarodno pravo v štiristo letih njegovega obstoja v večini primerov strogo spoštovale, a je to utemeljil kot posledico zbliževanja interesov in prevladujočih razmerij moči. Poudarjal je tudi ciničnost držav pri oblikovanju mednarodnega prava in izogibanje njegovi obvezujočnosti pri izvajanju zunanje politike. Po njegovem mnenju uporabljajo države mednarodno pravo predvsem kot podporo svojim nacionalnim politikam (Morgenthau 1948/1995, 382–419).

Realistična interpretacija je torej pesimistična, saj se osredotoča na moč in uporabo moči kot ključnega gibalnega delovanja držav (Shaw 2008, 53–5). Politični realizem, ki je v disciplini mednarodnih odnosov zavladal po drugi svetovni vojni, zagovarja, da države v mednarodni skupnosti sledijo le svojim nacionalnim interesom. Pri tem pravo, kot ga razumemo v notranjem redu držav, nima vloge v svetu. Za realiste so edina pomembna pravila – pravila politike, ki ni nič drugega kot le boj za oblast (Slaughter Burley 1993, 207).

Vloga mednarodnega prava pri oblikovanju zunanje politike držav in njihovem delovanju v mednarodni skupnosti se je spreminjala v stoletjih in razlikovala od države do države. Zaradi zgodovinske izkušnje v 1930. in 1940. letih so številni izgubili zaupanje v mednarodno pravo kot temelj za oblikovanje zunanje politike, saj so najtežje kršitve mednarodnega prava v tem času pokazale na neprimernost in nevarnost sklicevanja na pravo pri vodenju mednarodnih zadev. Po eni strani je po drugi svetovni vojni izšlo nekaj do mednarodnega prava najbolj kritičnih del, po drugi strani pa je to bilo obdobje poglobljanja in širjenja mednarodnega prava na številna nova področja mednarodnega sodelovanja. Pri oblikovanju novega povojnega ekonomskega, varnostnega in humanitarnega reda je pomembno vlogo odigral razvoj urejanja meddržavnih odnosov s pomočjo mednarodnih, zlasti večstranskih pogodb. Vzporedno je

proces dekolonizacije razširil krog akterjev, ki jih mednarodno pravo zavezuje, in obseg mednarodnega prava na praktično globalno raven (Simmons 2008, 187–8).

Realistična kritika vloge mednarodnega prava v mednarodni družbi, ki je slonela na izkušnji druge svetovne vojne in povojni bipolarni polarizaciji moči v mednarodni skupnosti, je postavila izjemen izziv mednarodnim pravnikom, ki so se ukvarjali pretežno z vprašanjem, od kod izvirajo viri mednarodnega prava, in (drugim) teoretikom mednarodnih odnosov, da utemeljijo pomembnost mednarodnega prava v mednarodnem redu. Osrednji pravni odgovor na postavljeni realistični izziv, ki je utemeljeval mednarodno pravo kot le »zbirko odvečnih maksim ali odlagališče pravnih racionalizacij« (Slaughter Burley 1993, 208), je bila rekonceptualizacija odnosa med mednarodnim pravom in politiko. Kljub skepticizmu ali ravno zaradi njega so realisti pomembno prispevali k proučevanju mednarodnega prava, saj so se drugi pisci morali soočiti s problemom endogenosti in pristranske izbire v empiričnih študijah (Simmons 2008, 192). Realistični skepticizem je tako pomembno prispeval k izboljšanju empiričnih študij glede učinkov prava (Simmons 2008, 193).

V 20. stoletju je ob družbenih nemirih in razkroju nekaterih nespremenljivih idej nekoliko zastala tudi šola pravnega pozitivizma, saj je pravo kot vedno doslej začelo odsevati osrednje pritiske časa. Pisci so začeli proučevati družbene pojave, njihov učinek na pravni red in naravo samega pravnega procesa. Pravo so začeli sprejemati kot metodo družbenega nadzora in funkcionalne analize so dobile prednost pred konceptualnimi pristopi. Oživela je tudi šola naravnega prava, ki se je ukvarjala z vprašanji mednarodne pravičnosti in oblikovanjem mednarodnih institucij. Danes številne ideje in načela mednarodnega prava, naj omenimo na primer načelo neuporabe sile v mednarodnih odnosih ter načelo spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, temeljijo na izročilu naravnopravne šole in pomembnosti etičnih standardov v mednarodnem pravnem redu (Shaw 2008, 52–4).

Tretje obdobje razvoja v teoretičnem osmišljanju in proučevanju mednarodnih odnosov opredeli Brglez (2008, 88) kot obdobje razprav med tradicionalnimi in 'znanstvenimi' pristopi, ki kronološko okvirno pokriva čas med letoma 1950 in 1970. Gre za t.i. drugo veliko razpravo v znanosti o mednarodnih odnosih (Schmidt 2006, 10–12; Jackson in Sørensen 2010, 39–41), ki odpira nekatera epistemološka in metodološka vprašanja. Na eni strani so bili tradicionalisti, ki so poskušali mednarodne odnose (in vlogo mednarodnega prava v njih) zgodovinsko razumeti, razložiti in utemeljiti s pomočjo dedukcije. Na drugi strani pa je behavioristično

gibanje v disciplino prineslo npr. vnaprejšnjo možnost zgolj parcialnega teoretiziranja, induktivno empiricistično paradigmo spoznavanja in kvantitativno metodologijo.

Na področju razvoja pravne misli je pomemben razvoj doživel pravni pozitivizem s čisto teorijo prava, ki jo je oblikoval Hans Kelsen, avstrijski pravnik, kot alternativo Austinovemu pozitivizmu 19. stoletja. Teorija je bila prvič objavljena leta 1934 in potem v veliki meri razširjena v drugi izdaji leta 1960. Kelsen je razumel pravo kot ukaz in utemeljeval, da sankcije niso vedno nujne za to, da pravo deluje. Pravni red je razumel kot sistem norm, ki določajo vzorce obnašanja in morajo biti v skladu s temeljno normo (nem. '*Grundnorm*'). »Pravo je treba predvsem izvzeti iz povezave, ki ga že od nekdaj veže z moralo« (Kelsen 2005, 27). Zanj je pravo kot moralna kategorija pomenilo isto kot pravičnost, ki predstavlja izraz pravega družbenega reda na splošno. Pri tem je hrepenenje po pravičnosti večno človekovo hrepenenje po sreči in se kot tako nahaja onstran vsakršnega izkustva. Gre torej za iracionalni ideal, ki se razlikuje od pozitivnega prava (Kelsen 2005, 27–30). »Naj bo še tako nepogrešljiva, za hotenje in delovanje človeka, s spoznanjem je ne moremo doseči. Temu je dano, ali bolje: naloženo le spoznanje pozitivnega prava« (Kelsen 2005, 29).

Kelsen je razumel mednarodno pravo kot prvobitni pravni red, saj ne vsebuje organov, ki bi skladno z načelom delitve dela, ustvarjali in izvrševali pravne norme (Kelsen 2005, 106). Odnos med mednarodnim in notranjim pravom je pojmoval strogo monistično – mednarodno pravo, ki ga država prizna kot zavezujoče, postane »del lastnega državnega pravnega reda, kot 'zunanje državno pravo', kar pomeni, da gre za skupek norm državnega pravnega reda, ki urejajo odnos do drugih držav in ki jih sprejemamo na podlagi 'priznanja'« (Kelsen 2005, 113). Kelsen je modificiral Austinovo zavračanje mednarodnega prava kot sistema, ki je vsiljeno s strani ukaza suverena, in trdil, da predstavlja mednarodno pravo primitivno obliko prava, ki je utemeljeno na samopomoči (Koh 1997, 2616).

Kljub pomembni reviziji pozitivistične misli je ena od osrednjih kritik čiste teorije prava ta, da se je Kelsen oprl na predpostavko temeljne norme, obstoj katere je bilo treba predvidevati in ne dokazati, kar je resen očitek pristopu k pravu, ki si je prizadeval biti znanstven (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/2015, 82). Eno izmed kritik je podal tudi H. L. A. Hart, ki velja za najbolj vplivnega pravnega pozitivista v 20. stoletju, saj je pomembno prispeval k razvoju pozitivnopravne misli in utemeljitvi mednarodnega prava kot prava.

Hart (1961) je v svojem delu *The Concept of Law* sprejel, da je treba pravo ločiti od morale, a je bil kritičen do (Austinove) konstitutivne vloge sankcij, ki bi jih naj te igrale pri uveljavljanju prava. Razločeval je med obvezo, ki temelji na prisili (ang. *being obliged*), in obvezo, ki temelji na pravni dolžnosti (ang. *an obligation to do something*). Izpostavil je, da Austinov pristop ne razločuje med prisilo in dolžnostjo, in predlagal teorijo prava, ki temelji na pravilih. Zanj so razviti pravni sistemi osnovani na primarnih pravilih, ki določajo materialnopravne obveznosti, in sekundarnimi pravili, ki omogočajo akterjem, da primarna pravila tolmačijo, izvajajo in spreminjajo. Pomanjkanje pravnih sankcij samo po sebi torej ni odločilno pri vprašanju, ali mednarodno pravo predstavlja pravo (Hart 1961, 208–31).

Po mnenju Harta (1961, 222) je mednarodno pravo po obliki zaradi odsotnosti sekundarnih pravil sicer podobno režimom primarnih pravil primitivnih družb, a se od njih razlikuje po vsebini zaradi pogosto izjemno razčlenjenih pravil. Hart poudarja, da je k trditvi Benthamu, sicer izumitelju izraza mednarodno pravo, da je mednarodno pravo preprosto dovolj analogno notranjemu pravu, treba dodati, da je mednarodno pravo analogno notranjemu pravu ne po obliki, temveč po vsebini (načelih, konceptih in metodah). Nobena druga družbena pravila niso tako blizu notranjemu pravu kot ravno mednarodno pravo (Hart 1961, 231). Kljub temu pa mu manjkata dve značilnosti, ki sta po mnenju Harta osrednji za sam koncept prava – sekundarna pravila za spreminjanje in razsojanje, ki omogočajo zakonodajo in delovanje sodišč, in enotno pravilo pripoznavanja virov prava, ki bi podalo splošne kriterije za identifikacijo mednarodnopravnih pravil. Dokler ne bodo akterji v mednarodnem sistemu internalizirali teh dveh značilnosti, bo mednarodno pravo po mnenju Harta le nabor primarnih pravil, ki jih bodo države spoštovale iz občutka moralne in ne pravne zavezanosti.

Kot poudarja Koh (1997, 2617), evropski teoretiki (za razliko od njihovih ameriških kolegov) nikoli niso polno sprejeli razkola med mednarodnimi odnosi in mednarodnim pravom. Med njimi izpostavlja Martina Wighta in Hedleya Bulla, ki sta razvila pojmovanje mednarodne skupnosti, ki temelji na skupni zavesti držav, in v kateri države spoštujejo mednarodno pravo iz primarno skupnostnih razlogov. Izhodišče za spoštovanje mednarodnega prava ne predstavlja izračuna stroškov in koristi posameznega dejanja, temveč dejstvo, da so posamezna pravila del širšega družbenega tkanja odnosov v skupnosti.

Behavioristično gibanje je v disciplino mednarodnih odnosov vneslo precejšnjo osvežitev z vpeljavo elementov psihologije, antropologije in sociologije, kar se odraža tudi v realističnih

teorijah. Zagon dobijo pravne teorije, ki poudarjajo večjo vlogo prava v družbi in pravo kot orodje za doseganje sprememb v družbi (Shaw 2008, 56). S tem pride do pomembnega preskoka v razumevanju vloge prava v mednarodni skupnosti. Če je tradicionalni pogled osmišljal mednarodno pravo kot niz pravil, ki so zamejevala delovanje neodvisnih držav, so nove teorije začele poudarjati mednarodni pravni red in njegovo vlogo pri obnašanju držav v mednarodni skupnosti (Shaw 2008, 58). Behavioristični pristop k mednarodnim odnosom so številni pisci prenesli tudi v mednarodnopravno teorijo.

Znotraj ameriške akademske pravne skupnosti se je začelo razvijati pojmovanje, ki je branilo mednarodno pravo, pri tem pa se je naslanjalo na ameriško razumevanje pravnega procesa. Teorija pravnega procesa (ang. *legal process theory*) je odreagirala na izziv realistov tako, da se je lotila osrednjih načel pozitivizma, tj. da pravo je in mora biti ločeno od morale. Zagovorniki tega pristopa so poudarjali, da mora pravo služiti družbenim ciljem, saj ne predstavlja le sistema pravil, temveč je sestavni del oblikovanja politik (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 92–3). Teorija pravnega procesa je v središče svetovnega reda postavila ljudi, pravo in etiko, zaradi česar je bila tarča kritik tradicionalnih mednarodnih pravnikov, ki so ji očitali zmanjševanje pravne vsebine predmeta in ignoriranje dejstva, da narodi običajno sprejemajo in upoštevajo mednarodno pravo, kot že obstaja (Shaw 2008, 59–61).

Iz teorije pravnega procesa sta izšli (politološko zasnovana) t.i. New Haven šola mednarodnega prava z Myresom McDougalom, Haroldom Lasswellom in drugimi sodelavci na univerzi Yale ter odvetniško zasnovan pristop na Harvardu, ki se je razvil v šolo mednarodnega pravnega procesa (ang. *international legal process*) z Abramom Chayesom, Thomasom Ehrlichom in Andreasom Lowenfeldom. New Haven šola je razumela proces kot upravičevanje politik in mednarodno pravo kot odločevalski proces, ki je namenjen naboru normativnih vrednot, šola mednarodnega pravnega procesa pa je osmišljala proces kot omejitev politikam in mednarodno pravo kot nabor pravil, ki so bile razglašene v pluralistični skupnosti držav in predstavljajo okvir za politični odločevalski proces. Njeni avtorji so preverjali, kako in do kolikšne mere pravo, pravniki in pravne institucije vplivajo na potek mednarodnih zadev oz. kakšen je pravni proces, v katerem se prilagajajo interesi in sprejemajo odločitve na mednarodni ravni (Koh 1997, 2618–9).

McDougal je zasnoval pristop, ki osmišlja pravo kot celovit proces sprejemanja odločitev in mednarodno pravo kot dinamični sistem, ki deluje znotraj partikularnega tipa svetovnega reda.

Pravo je razumel kot proces odločanja, tj. kot proces nenehne človeške interakcije, ki se neprestano razvija. Način njegovega razvoja zavisi od znanja in vpogleda odločevalca. Pravo je utemeljeval kot tok avtoritativnih in učinkovitih odločitev, ki se združuje s političnim in družbenim procesom (Koh 1997, 2620). Slednja sicer določata njegovo vsebino, a pravo pri tem ohranja ločeno identiteto kot pravo in predstavlja avtoritativen izraz skupnih družbenih vrednot. Glede na to, da mednarodne skupnosti ne razume kot skupnosti vrednot, je McDougal trdil, da se pravo predrugači tako v funkciji kot tudi obliki (Slaughter Burley 1993, 210–1). Pravne norme lahko torej razumemo kot podporo uresničitvi vrednot in manj kot ovire obnašanju. Pravila, ki se vedno znova oblikujejo in preoblikujejo, imajo funkcijo posredovanja zahtev, identifikacij in pričakovanj narodov glede svetovnega reda (ibid.).

Pomemben prispevek k razmišljanju, da pravo izraža ključne vrednote, je prispeval Richard Falk, ki je v 1960. letih deloval v okviru projekta Modeli svetovnega reda (ang. *World Order Models Project*). Za Falka (1967) sta bili enako pomembni vrednoti, ki bi ju naj pravo zasledovalo, svetovni mir in človekovo dostojanstvo. V času Kubanske raketne krize je svetovni mir služil najbolj temeljni vrednoti vseh vrednot – preživetju človeštva. Iz tega vidika je bil namen prava zagotoviti stabilnost in tekoče delovanje nevarnega mednarodnega sistema s tem, da je zagotavljal dogovorjena pravila in skupna pričakovanja glede delovanja držav ter proces za komunikacijo držav v času kriz in sodelovanje na tehničnih področjih (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 94).

Falk je utemeljeval, da je pravo lahko oblikovano kot niz pravil, ki predstavljajo odgovor na življenjske potrebe mednarodne družbe, ali kot politični proces, ki predstavlja tok avtoritativnih in učinkovitih odločitev s strani morebitnega nadnacionalnega odločevalca. V obeh primerih pravo predstavlja transcendenten red, ki bolj kot uveljavljanju specifičnih interesov posameznih nacionalnih akterjev služi krepitvi vrednot in interesov svetovne skupnosti. Pravo je redefinirano v odnosu na politiko, a zadevna politika ne izvira iz posameznih ideologij, temveč iz samostojne sistemske logike (Slaughter Burley 1993, 212).

Mednarodne pravne norme imajo tako v mednarodnih odnosih po mnenju Falka poleg funkcije zamejevanja oz. prepovedovanja tudi druge funkcije (ibid.):

- določajo meje dovoljenega,
- omogočajo proces komunikacije v krizi,
- zagotavljajo stabilna pričakovanja in pravila za delovanje pravno naravnanih birokracij,

- omogočajo režime in sodelovanje na tehničnih področjih,
- predstavljajo kriterij za racionalno delovanje nacionalnih vlad in drugih akterjev.

Če so McDougal in Lasswell, ki sta delovala skupaj v 1940. letih, ter Falk prispevali k razumevanju in utemeljevanju prava, katerega naloga je izražati temeljne vrednote, se je pojmovanje mednarodnega prava kot mednarodnega pravnega procesa dokončno razvilo konec 1960. in v 1970. letih. Glavni cilj je bil (empirično) pokazati, da je pravo pomembno, in določiti njegov vzročni učinek. To je predstavljalo pojasnjevalni pristop k mednarodnemu pravu – pristop, katerega namen je bil pokazati, kako (in v kolikšni meri) pravo vpliva na mednarodne odnose (Armstrong, Farrel in Lambert 2012/15, 94–5).

Za začetnike pristopa mednarodnega pravnega procesa, ki se ukvarja z vprašanjem »kako in v kolikšni meri pravo, pravniki in pravne institucije delujejo s ciljem vplivati na mednarodne odnose«, veljajo Chayes, Ehrlich in Lowenfeld (Slaughter Burley 1993, 213). Pri tem so se kot omenjeno naslonili na dela Henrya Harta, Alberta Sacksa in drugih teoretikov (ameriškega) pravnega procesa, ki so v svojem proučevanju prava izhajali iz vprašanj, čemu pravo služi, kako deluje in kakšen je odnos med pravom in družbo (Koh 1997, 2619).

Chayes, Ehrlich in Lowenfeld se kot mednarodni pravniki, ki so bili del Kennedyeve administracije, niso mogli strinjati s trditvami realistov discipline mednarodnih odnosov, ki so zagovarjali, da mednarodno pravo in pravniki v mednarodnih odnosih ne igrajo nobene vloge. Ne da bi zanikali pomembnost vsebine pravnih pravil, so Chayes in sodelavci v nizu primerov utemeljevali, da je pravni proces pomemben za (O'Connell 1999, 336–7):

- porazdelitev pristojnosti odločanja o mednarodnih zadevah,
- določanje posebnih regulativnih ureditev na nekem partikularnem področju,
- zamejevanje in organizacijo obnašanja posameznih akterjev,
- komunikacijo s političnim, gospodarskim in kulturnim okoljem, ki pomembno določa uspeh ali neuspeh sprejetih odločitev.

Chayes, Ehrlich in Lowenfeld so prišli do zaključkov, da čeprav pravo običajno ni bilo odločilno, je bilo pomembno za mednarodne zadeve. Skladno s tem so utemeljevali, da pravna vprašanja v večini primerov ne pridejo do sodišč, ampak so upoštevana v procesu sprejemanja odločitev, v katerem igrajo pravniki bolj pomembno vlogo kot sodniki ter pristanek bolj

pomembno vlogo kot ukaz. Poudarjali so, da mednarodno in nacionalno pravo vpliva na politično delovanje tako, da (Koh 1997, 2619):

- i) služi kot ovira nekemu delovanju,
- ii) predstavlja podlago za upravičevanje ali legitimacijo nekega delovanja,
- iii) zagotavlja organizacijske strukture, postopke in forume, znotraj katerih je mogoče doseči politične odločitve.

Chayes in Ehrlich sta v nadaljevanju proučevala Kubansko raketno krizo oz. situacijo na Cipru in tudi v konkretnih primerih dokazovala, da je pravo »zamejevalo«, »opravičevalo« in »organiziralo« dejanja odločevalcev, četudi jih ni narekovalo (O'Connell 1999, 337). Na trditve realistov sta odgovarjala, da pravo v nobenem od obravnavanih problemov ni bilo odločilno, a je pri vseh imelo pomembno vlogo (Slaughter Burley 1993, 213).

Vprašanje 'kako' še bolj široko razčleni Louis Henkin v svojem delu *How Nations Behave*, v katerem izhaja iz predpostavke, da mora mednarodno pravo ves čas braniti svoj obstoj in pomen za svetovno dogajanje. Henkin (1968/1979) je utemeljeval, da predstavlja pravo pomembno silo (ang. *major force*) v svetovnih zadevah, tako da na številne načine lajša, uravnava in omogoča mednarodne odnose (Slaughter Burley 1993, 214). Podpora njegovemu pojasnjevalnemu delu s strani drugih teoretikov predstavlja priznanje, da pravo pomembno prispeva k stabilnosti sistema in s tem liberalni vrednoti svetovnega miru (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 95). Henkin je spodbujal analizo prava prek vsebinskih pravil o njegovih funkcijah, naravi njegovega vpliva, priložnostih, ki jih ponuja, in omejitvah, ki jih postavlja.

Koh sicer poudarja (1997, 2621), da natančnejša analiza Henkinove razprave glede 'politike spoštovanja prava' razkriva, da njegova obramba mednarodnega prava sloni predvsem na utilitarističnih, racionalističnih temeljih. Henkin izhaja iz predpostavke, da države delujejo z namenom in racionalno po tem, ko zberejo in natančno pretehtajo vsa pomembna dejstva in dejavnike. Države običajno spoštujejo mednarodne obveznosti razen izjemoma, kadar prinaša kršitev bistveno večje koristi v primerjavi s stroški. Henkin je tudi identificiral številne zunanjepolitične in nacionalne dejavnike, ki so pomembni iz vidika spoštovanja prava, a jih ni posebej ločil na dejavnike, ki temeljijo na nacionalnem interesu ali skrbi za ugled države. Prav tako pri obravnavi nacionalnih razlogov ni razločeval med tistimi dejavniki, ki se med državami spreminjajo glede na nacionalno identiteto, in tistimi, ki predstavljajo birokratske ali psihološke razloge za notranje sprejemanje mednarodnih pravil. Henkin sicer zapiše, da prihaja s

sprejemanjem mednarodnih pravil tudi njihovo spoštovanje in nato navada ter vztrajanje pri nadaljnjem spoštovanju pravil, a potem nikjer ne razišče, v kolikšni meri je spoštovanje mednarodnega prava samo po sebi konstruktivistična dejavnost (Koh 1997, 2622).

Do 1970. in 1980. let so se mednarodna skupnost in materialni viri mednarodnega prava izjemno spremenili. Oblikovane so bile številne mednarodne institucije in mednarodni režimi, razširilo se je število nedržavnih akterjev, prepletli so se nacionalni in mednarodni sistemi. Vzporedno z razvojem teorije pravnega procesa na področju mednarodnega prava je liberalna agenda v mednarodnih odnosih kot odgovor na realistično kritiko začela raziskovati izjemen porast mednarodnih organizacij in institucij po drugi svetovni vojni, kar je pripeljalo do razvoja teorij liberalnega institucionalizma (funkcionalnega, neofunkcionalnega, teorije soodvisnosti). Te teorije so raziskovale, kako institucije spodbujajo sodelovanje med državami in celo nadomeščajo državo na nekaterih področjih. Teorija soodvisnosti (Keohane in Nye 1977/1989) je podrobno razčlenila izjemno zapleten in medsebojno povezan svet politik, v katerem delujejo nedržavni akterji in državne birokracije prek transnacionalnih omrežij in mednarodnih institucij (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 90).

Razprava med tradicionalnimi in znanstvenimi pristopi v proučevanju mednarodnih odnosov je prinesla pomemben premik pozornosti iz držav tudi na druge subjekte mednarodnih odnosov (Brglez 2008, 89) in spodbudila osmišljanje mednarodnega prava prek tradicionalnega razumevanja kot niza pravil, ki zamejuje delovanje neodvisnih držav v mednarodni skupnosti. Poudarjati je začela mednarodni pravni red in njegovo vlogo pri obnašanju držav in je tako ponudila odskočno desko naslednjemu obdobju, ki naredi pomemben korak v razvoju teoretičnega osmišljanja in proučevanja vloge mednarodnega prava v mednarodnih odnosih.

Četrto obdobje, ki kronološko obsega čas od leta 1970 do danes, zaznamujejo sodobne pozitivistične razprave, ki izpostavljajo pomen epistemologije in predvsem dedukcije. Metateoretična enotnost, ki temelji na skupnih empiricističnih predpostavkah,²⁰ je krinka empirične in teoretične raznolikosti, ki izpostavlja neorealistično, pluralistično (in neoliberalno) ter strukturalistično (ali marksistično) paradigmo (Brglez 2008, 90–5). Za nas bosta z vidika

²⁰ Sodobnim pozitivističnim razpravam so skupne naslednje empiricistične predpostavke (Neufeld 1995 v Brglez 2008, 90): i) korespondenčna teorija resničnosti, ki temelji na ločitvi subjekta in objekta raziskovanja, ii) metodološka enotnost znanosti, ki izhaja iz naturalizma, iii) vrednostna nevtralnost znanstvenega raziskovanja, ki dosledno ločuje dejstva in vrednote.

pregleda razvoja osmišljanja in proučevanja vloge mednarodnega prava v mednarodnih odnosih pomembni predvsem prvi dve.

Tradicionalni realizem se je v 1970. letih razcepil na dve struji. Angleška šola je pri proučevanju mednarodnega reda prevzela osrednji pomen moči in interesov, a začela priznavati mednarodno skupnost in vlogo skupnih družbenih namenov in institucij držav, ki omogočajo, da pravo v tej skupnosti zagotavlja stabilnost (Bull 2002/1977; Carr 1964/1999; Simmons 2008, 192). Neorealizem je nasprotno poudarjal objektivni strukturalizem. Waltz (1979) je prvič razložil med analizo na ravni posameznika, enote in sistema ter skozi kritiko in preoblikovanje sistemske teorije razvil strukturni realizem ali neorealizem. Politično strukturo je razgalil na temeljne odnose moči med državami in poudaril strukturo, znotraj katere akter deluje. Struktura določa delovanje akterja in je tudi rezultat njegovega delovanja (Lamy 2007, 267–8).

Z vidika mednarodnega prava zastavi Waltz mednarodni sistem zelo ozko, saj kot potencialne komponente strukture mednarodnega političnega sistema prepozna le anarhijo (kot urejevalno načelo – ang. *ordering principle*) in število velesil v sistemu (distribucija sposobnosti med enotami) (Waltz 1979, 88–101). Ti dve komponenti služita pri izpeljavi zakonov mednarodne politike, kjer po mnenju Waltza mednarodno pravo (v nasprotju z notranjim pravom držav) ne igra vloge diferenciacije in funkcionalne specifikacije enot ter nima zmožnosti samostojno povzročiti posledice (Slaughter Burley 1993, 217). Kasneje so neorealisti sicer skušali v mednarodno strukturo pripeljati norme, a le-te še vedno razumejo kot nepomemben in obrobni pojav in nasprotujejo, da bi države nacionalne interese kakorkoli podrejale mednarodnim pravnim zamejitvam (Mearsheimer 1994; Simmons 2008, 192).

Odgovor na realistični izziv je šel na strani discipline mednarodnih odnosov v smeri izpopolnjevanja in prilagajanja realizma. Osrednje vprašanje je bilo, kako vključiti pravo v okvir politike moči oziroma, kako so spremembe v mednarodnem političnem sistemu spremenile naravo in morebitno učinkovitost pravnih norm. Hoffmann, Kaplan in Katzenbach kot zagovorniki sistemske teorije artikulirajo vsaj eno morebitno vlogo mednarodnega prava. Hoffmana, ki je analiziral in primerjal odnos med mednarodnim pravom in svetovno politiko v treh zgodovinskih političnih sistemih (ravnotežje sil v času od Westfalskega miru do francoske revolucije, 19. stoletje in bipolarno ravnotežje po drugi svetovni vojni), je ravno hladna vojna kot obdobje pomanjkanja pristnega političnega soglasja ali skupnosti vrednot pripeljala do dvoma v vidnejšo vlogo mednarodnega prava, ki bi temeljila vsaj na njegovem minimalnem

spoštovanju (Hoffmann 1961). Bolj pozitivna sta bila Kaplan in Katzenbach, ki sta ugotovila, da SZ in ZDA vendarle delita skupen interes v ohranjanju minimalnih normativnih standardov, ki jima omogočajo znosno življenje. Hkrati sta tudi priznala, da je lahko z bipolarno strukturo mednarodnih odnosov konsistentna več kot le ena normativna struktura (Slaughter Burley 1993, 215–6).

Eno izmed vprašanj, s katerim se je soočal realizem in ga ni znal najbolje razrešiti, je bilo, kako pojasniti kontinuiran obstoj in relativno moč mednarodnih institucij po navideznem zatonu ameriške hegemonije. Tako klasični kot strukturni realisti so razlagali institucije kot posledico obstoja ameriške moči. Do konca 1970. in zgodnjih 1980. let pa se je razvila alternativna razlaga, ki njihovo delovanje rekonceptualizira kot študij mednarodnih režimov. Slednje opredeli kot načela, norme, pravila in odločevalske postopke, okoli katerih se približujejo (konvergirajo) pričakovanja akterjev na danem področju (Krasner 1982, 3 in 4).

Zgodnji režimski teoretiki, ki so izhajali iz neorealističnih predpostavk, da je država racionalna in egoistična, in da njeno vedenje pomembno določa struktura mednarodnega sistema, so spremenili strukturni realizem in zagovarjali, da institucije služijo namenu v lastnem interesu. Robert Keohane je šel še korak dlje (Keohane 1982; Keohane 1984/2005). Podobno kot Waltz (1979) je izhajal iz mikroekonomije in teorij racionalne izbire ter z rekonceptualizacijo strukturnega realizma pomembno pripomogel k oblikovanju funkcionalističnega (kasneje racionalističnega) pogleda na režime, ki razlaga obstoj in vztrajnost mednarodnih institucij v mednarodni politiki kot rezultat racionalnih kalkulacij sodelujočih držav (Slaughter Burley 1993, 218).

Keohane (1984/2005) je imel velik učinek na študij mednarodnega prava in mednarodnih institucij. Njegova funkcionalna teorija mednarodnih režimov je uspešno razložila to, kar realitom ni uspelo – zakaj je svet po drugi svetovni vojni v tolikšni meri postal organiziran v sodelovalne strukture. Izhajajoč iz racionalnega egoizma je utemeljeval, da pravila proizvajajo skupne koristi tako, da zmanjšajo negotovost, transakcijske stroške, ustvarjajo stične točke in dvigujejo pričakovanja glede upoštevanja mednarodnih norm. Povpraševanje po mednarodnih

režimih in njihov obstoj pa je razlagal kot posledico daljnovidnega razumevanja potrebe po pravilih, da bi lahko na daljši rok uživali koristi sodelovanja (Simmons 2008, 193).²¹

Ko je sredi 1980. let skladno z dogajanjem v mednarodni skupnosti razvoj doživela tudi liberalna misel z novim liberalnim institucionalizmom, ki je priznal prevlado države in sprejel zamejeno vlogo institucij kot mehanizmov za sodelovanje (s povečevanjem transparentnosti in gradnjo zaupanja), se je neoliberalizem odmaknil od proučevanja politične organizacije v državah in sprejel predpostavko neorealistov, ki države obravnava kot racionalne akterje. Neoliberalni institucionalisti so priznali, da so s tem naredili velik korak k neorealizmu. V 1990. letih so se ponovno vrnili k proučevanju ustroja držav, s katerim so želeli pojasniti odsotnost vojne med liberalnimi demokracijami. Čeprav so želeli realisti dokazati, da je bilo število liberalnih demokracij v zgodovini premajhno, da bi lahko statistično značilno dokazali odsotnost vojne med njimi, so liberalisti zagovarjali, da bodo na mednarodni ravni demokracije delovale z večjo verjetnostjo za mirno razreševanje razlik skozi institucionalne strukture kot nedemokracije (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 90–2).

Režimski teoretiki so razlagali sodelovanje skoraj v celoti v racionalističnem smislu – spoštovanje mednarodnega prava so razumeli predvsem kot posledico funkcionalnih koristi. Ugotovitev, da mednarodni režimi omogočajo vladam dosegati lastne interese prek sodelovanja, pa ni bila nova mednarodnim pravnikom, ki so skušali preseči opredelitev mednarodnega prava kot sistema omejitev in so poudarjali njegove spodbujevalne lastnosti. Primerjava obeh, po mnenju Slaughter Burley (1993, 220), kaže, da so politologi ponovno odkrili mednarodno pravo in ga na podoben način prek njegovih funkcij in vloge razlagali kot mednarodni pravniki. Za slednje je pri prebiranju te literature presunljivo ravno to, kako vztrajno so teoretiki mednarodnih odnosov zadržani pri uporabi 'besede na p' (pravo), čeprav »načela, norme, pravila in odločevalski postopki« predstavljajo to, kar pravo zajema (Koh 1997, 2625). Kakorkoli, tudi brez prisile in s tem potrebe po osrednjem uveljavljanju so lahko, kakor dokazujejo režimski teoretiki, pravila in odločevalski postopki uporabljeni za strukturiranje mednarodne politike (Slaughter Burley 1993, 221).

²¹ Tukaj kratko omenjamo le funkcionalistično teorijo mednarodnih režimov, ki je pomembno prispevala k analizi vloge mednarodnih norm v mednarodni skupnosti. Poleg nje poznamo še druge pristope k mednarodnim režimom, in sicer (Haagard in Simmons 1987 v Brglez 2008, 93–4):

- strukturalne, ki pri oblikovanju, obstoju in trdnosti mednarodnih režimov izpostavljajo hegemonsko stabilnost;
- strateške, ki sodelovanje znotraj režimov razlagajo s pomočjo teorije iger;
- in kognitivne, ki pri obstoju režimov izpostavljajo vlogo skupne ideologije, vedenja in prepričanja držav ter epistemičnih skupnosti.

Funkcionalistične teorije mednarodnih režimov, ki prevladujejo v mednarodnopravni teoretski misli, pa so kljub široki obravnavi naleteli na resno (konstruktivistično) kritiko, ki izpostavlja, da ne nudijo dovolj poglobljene razlage za oblikovanje mednarodnega prava in institucij (Simmons 2008, 194). Kratochwil in Ruggie (1986, 764) sta pri proučevanju mednarodnih režimov trdila, da »epistemologija fundamentalno nasprotuje ontologiji«. Ker so mednarodni režimi običajno opredeljeni kot družbene institucije, okoli katerih konvergirajo pričakovanja na specifičnih mednarodnih področjih, ima poudarek na približevanju (konvergiranju) pričakovani kot konstitutivni osnovi režimov nujno tudi intersubjektivno dimenzijo, česar pa njunem mnenju ni mogoče proučevati pozitivistično (ibid.).

Intersubjektivni pristop Ruggieja k vzponu, razvoju in spreminjanju mednarodnih režimov odpre pot k bolj sociološkemu in kontekstualnemu proučevanju mednarodnega prava in mednarodnih institucij. Medtem ko je Keohane k vprašanju režimov pristopal iz vidika povpraševanja oziroma potrebe po mednarodnih režimih, si Ruggie (1982) prizadeva za razumevanje mednarodnih dogovorov v kontekstu pomenov, ki jih običajno imajo vlade in države kot akterji glede na cilje njihovih družb. Skupaj s Kratochwilom sta med prvimi poudarjala inherentno sociološko naravo razvoja mednarodnih režimov (Simmons 2008, 196). Po njunem prepričanju je razumevanje namenov in ciljev akterjev ključno za razumevanje obstoja in delovanja mednarodnih institucij (Kratochwil in Ruggie 1986).²²

Pozitivistične paradigme so sicer teoretsko nesorazmerne, a metateoretsko (filozofsko) primerljive, »v kolikor izhajajo iz pozitivističnega pojmovanja znanosti in v kolikor skušajo kaj razložiti o istih referentih« (Brglez 2008, 93). Nepozitivistični pristopi, ki zaznamujejo še zadnje obdobje, ki ga bomo kratko obravnavali, pa so, po mnenju Brgleza (2008, 92–3), pripomogli k razpravi glede odnosa in primerljivosti različnih paradigem pojasnjevalne (eksplanatorne) teorije, ki so značilne za pravkar obravnavano obdobje. Nekateri razpravo med pozitivisti in postpozitivisti opredelijo kot tretjo veliko razpravo (Schmidt 2006), nekateri kot četrto veliko razpravo v mednarodnih odnosih (Daddow 2009).

²² Za več glej tudi Roter (1999), ki skladno z Guzzinijevo analogijo razčleni razvoj proučevanja mednarodnih režimov prek prikaza, ki je sestavljen iz dveh zgodb. Prva zgodba, »od zunaj« ali tudi režimska teorija, se ukvarja z raziskovanjem zunanjega okolja in vplivom tega okolja na znanstvenike. Druga zgodba, »od znotraj« ali teorije mednarodnih režimov, pa predstavlja prikaz znanstvenih ugotovitev o mednarodnih režimih, do katerih so se dokopali različni režimski teoretiki v dveh desetletjih njihovega proučevanja.

Zadnje obdobje v pregledu razvoja teoretičnega osmišljanja in proučevanja vloge mednarodnih odnosov Brglez (2008, 95–101) opredeljuje kot obdobje sodobnih nepozitivističnih razprav, ki zajema čas od leta 1980 do danes. Gre za pristope, ki »izpostavljajo človekovo subjektiviteto in vpetost sodobnih mednarodnih institucij v predobstoječe prakse ter so v nasprotju z metodološkimi vodili glavnega (racionalističnega) proučevanja mednarodnih odnosov« (Brglez 2008, 96). Omeniti velja, da so se že v okviru kritike režimske teorije pojavljale ugotovitve, da je pojmovanje osnove, vzrokov in najbolj splošnih značilnosti mednarodnih režimov mogoče le skozi intersubjektivno vzpostavljanje, ohranjanje in spreminjanje njihovega pomena med mednarodnimi akterji, kar pa je mogoče le skozi interpretativno nepozitivistično metodologijo (Brglez 2008, 96).

Pristop Kratochwila in Ruggieja k proučevanju mednarodnih režimov je bil skladen tudi s porajajočo se angleško šolo in tako predstavlja navdih za mnoge konstruktiviste (Simmons 2008, 196). Med nepozitivističnimi pristopi, ki se odmikajo od pozitivistične metodologije in empiricistične epistemologije, bomo sicer omenjali predvsem konstruktivistične pristope, ki so druga pomembna perspektiva, ki izide iz zgodnje režimske literature.²³

Konstruktivizem v mednarodnih odnosih črpa iz družbene in sociološke teorije, predvsem del Durkheima in Webra. Prvi je izhajal iz predpostavke, da so ideje pomembne v družbenem življenju in da v družbi predstavljajo realne dejavnike, ki jih ni mogoče zreducirati na druge dejavnike. Trdil je, da se ideje prenesejo prek družbene interakcije v družbena dejstva (npr. jezik, verska prepričanja in etične norme), ki vplivajo na vedenje. Vprašanje, kako ideje vplivajo na vedenje, je obravnaval Weber in oblikoval vzročno teorijo, ki predvideva, da najprej raziščemo pomen družbenih dejstev za posamezne akterje, in nato iz te perspektive proučimo dejanja akterjev v družbenem okviru (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 100).

²³ Brglez (2008, 97–101) glede na stopnjo kritičnosti do pozitivistične (predvsem empiricistične) epistemologije nepozitivistične pristope tipologizira na:

- i) zgodovinsko-sociološke pristope;
- ii) družbeno-konstruktivistične pristope;
- iii) nove normativne teorije mednarodnih odnosov;
- iv) neo-gramscijanske in ostale 'odprto' marksistične pristope;
- v) kritično-teoretične pristope;
- vi) feministične pristope;
- vii) postmodernistične in poststrukturalistične pristope; in
- viii) postkolonialistične pristope.

Konstruktivisti predpostavljajo, da zagotavljajo ideje družbeni okvir in omogočajo določeno družbeno akcijo, pri čemer je vpliv teh družbenih dejstev na vedenje mogoče znanstveno proučevati. Pri proučevanju pravnih pravil in norm izhajajo iz prepričanja, da je njihovo oblikovanje treba razumeti v širokem političnem smislu. Ker je politika sama po sebi družbena dejavnost, je ključno vprašanje, kdo bo sprejet kot legitimni akter in kaj kot pravilno sodelovanje (Simmons 2008, 196). Ključna so mednarodna pravila in norme, saj predstavljajo osrednjo točko za diskurzivne boje glede legitimnosti političnih akterjev in njihovega (mednarodnega in nacionalnega) delovanja. Če smo v preteklosti mednarodno pravo osmišljali le kot regulatorni režim, ločen od mednarodne politike, in pravni okvir ter institucionalne prakse namenjene zamejevanju političnega delovanja, kažejo številni aktualni primeri, da je strogo ločevanje politike in prava v vedno večji meri anahronistično (Reus-Smit 2004, 1). Diskurz o politiki je poln tako pravnega jezika in legitimnosti kot tudi realpolitike. »Pravniki so v središču vojaških aktivnosti enako kot strategji, pravna pravica predstavlja ravno tako vir moči kot denar in orožje, pravna suverenost, ki temelji na pravnih normah mednarodne skupnosti, pa postaja ključna determinanta moči države« (Reus-Smit 2004, 2).

Konstruktivistična kritika neorealistov in neoliberalistov ne obravnava, kaj le-ti poudarjajo, temveč česa ne obravnavajo oz. kaj ignorirajo, tj. vsebino in vire interesov države ter družbeno tkanje svetovne politike (Checkel 1998, 324). Konstruktivisti problematizirajo interese (držav in drugih akterjev), ki jih racionalisti v mednarodnih odnosih jemljejo za dane (Armstrong, Farrel in Lambert 2012/15, 101) ter pod vprašaj postavljajo materializem in metodološki individualizem, na katerem temelji večji del sodobne znanosti o mednarodnih odnosih. Svoj pristop osnujejo okoli dveh ključnih predpostavk (Checkel 1998, 325–6):

- okolje, v katerem akterji/države delujejo je tako družbeno kot tudi materialno;
- to ozadje jim omogoča razumevanje njihovih interesov (jih lahko 'konstituirajo').

Družbene strukture svetovne politike vsebujejo, po mnenju konstruktivistov, norme in identitete. Norme predstavljajo intersubjektivna prepričanja o družbenem in materialnem svetu, ki narekujejo, kaj lahko in kaj naj akterji naredijo v določenih okoliščinah. Ta prepričanja so intersubjektivna, saj veljajo med ljudmi in družbami (so torej 'družbena dejstva'). Norme vključujejo tudi prepričanja, kaj je pravilno in primerno, ter prepričanja, kaj je mogoče in učinkovito (Kratochwil 1998; Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 101–2). Norme torej ne le regulirajo dejavnosti, temveč delujejo na globlji ravni s tem, ko konstituirajo in omogočajo

delovanje – pravila, ki pomagajo določiti strukturo, ustvarjajo interese akterjev in določajo, kaj velja za primerno ravnanje (Barnett 2008, 333).

Konstruktivisti zagovarjajo, da sta mednarodno pravo in politika medsebojno konstitutivna, pri čemer prvega ne moremo dojemati le kot ovire delovanju držav, saj pomembno določa družbeni in politični sistem, ki nato omogoča nadaljnji razvoj in legitimacijo teh pravil. Sandholtz in Stone Sweet (2004, 270) priznavata, da močne države z največjo pogajalsko močjo pogosto pomembno vplivajo na oblikovanje pravil v mednarodni skupnosti s ciljem, da služijo njihovim interesom. Pomembni akterji oblikujejo tudi širše intelektualno in kulturno okolje, v katerem ostali akterji delujejo. Pojav in razvoj mednarodnih norm lahko ima učinek tudi na najmočnejše države prek različnih mehanizmov. Transnacionalnim akterjem in samim državam lahko npr. omogoči nove možnosti za uresničevanje njihovih političnih interesov. Velik del aktivnosti v sodobnem mednarodnem pravu se ukvarja s tem, kako akterji dojemajo, ponotranjijo in norme politično uporabijo znotraj pravnega okvira držav. Posamezniki, podjetja, nevladne organizacije in vladni uradniki v luči teh procesov spreminjajo svoje kognitivne sheme, vrednote in odločanje (Sandholtz in Sweet 2004, 270–1).

Mednarodno pravo je torej odraz družbenih ciljev. Razvoj mednarodnega prava in odnos držav do njega pa sta pomembno odvisna od normativnih in idejnih struktur, ki se same spreminjajo v procesu interakcije med akterji. Konstruktivisti se v tem delu pomembno ločujejo od analiz racionalne izbire, ki izhajajo iz predpostavke, da razvoj mednarodnega prava in odnos držav do njega pogojujejo njihovi materialni interesi. Številni konstruktivisti priznavajo racionalno utilitaristične načine, na katere akterji uporabljajo mednarodne norme, a poudarjajo učinek, ki ga imajo norme na države in druge akterje v mednarodni skupnosti (Simmons 2008, 197). Mednarodne norme predstavljajo izhodišče in okvir, znotraj katerega se oblikujejo in v času razvijajo ter preoblikujejo vrednote, cilji in identitete držav ter drugih akterjev v mednarodni skupnosti (Sandholtz in Sweet 2004, 271).

Checkel (2001) pri vprašanju, zakaj akterji spoštujejo norme vsebovane v režimih in mednarodnih institucijah, poskusi povezati racionalistične razlage, ki poudarjajo prisilo, analizo stroškov in koristi ter materialne spodbude, in konstruktivistične, ki poudarjajo družbeno učenje, socializacijo in družbene norme. Mednarodna pravila so pomembna v obsegu, v katerem oblikujejo razumevanje interesov ter dojemanje legitimnega obnašanja in narave sprejemljivega diskurza v mednarodnih zadevah, kar na primeru prava človekovih pravic

ugotavljata Goodman in Jinks (2004). Vsak takšen proces se odvija v specifičnem družbenem kontekstu, ki ne odseva le individualnih racionalnih kalkulacij posameznih akterjev, na katere se osredotočajo racionalistične teorije (Simmons 2008, 197).

Konstruktivizem si torej prizadeva prepoznati vlogo strukture in akterjev v svetovni politiki. Pri tem črpa iz strukturne teorije, ki dojema strukturo in akterje kot vzajemno konstituirane (Wendt 1999). Družbene strukture, ki obsegajo identitete in norme, namreč konstituirajo akterje, njihovo družbeno okolje in razpon družbenih dejanj. Akterji, ki delujejo skladno z oblikovanimi identitetami in normami, pa potrjujejo in krepijo obstoječo družbeno strukturo. Konstruktivizem pogosto pojmuje kot pretežno strukturno teorijo svetovne politike še zlasti, kadar imamo opravka z že uveljavljenim normativnim sistemom, v katerem so akterji norme že ponotranjili (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 103). Kljub temu nam konstruktivizem lahko mnogo ponudi pri osmišljanju vloge prava v mednarodni skupnosti.

Če se neorealizem pri pojmovanju delovanja držav npr. osredotoča le na materialno strukturo svetovne politike, tj. razdelitev moči, konstruktivizem nasprotno poudarja vlogo predhodnih družbenih struktur, ki dajejo pomen materialnim stvarjem in odnosom. Slednje razčleni Alexander Wendt v svojem delu *Social Theory of International Relations* (1999), ki velja za osrednje konstruktivistično delo v mednarodnih odnosih. Wendt (1999) izhaja iz koncepta strukturiranosti Anthonyja Giddensa in utemeljuje, da oblikuje mednarodna normativna struktura identitete in interese držav, ki pa s svojimi praksami in interakcijami to strukturo ponovno vzpostavljajo. Materialna sredstva pridobijo pomen za človekovo akcijo le prek strukture skupnega znanja, v katero so vpete (Barnett 2008, 328).

Wendt (1999, 246–312) poudarja, da je to, kar realisti jemljejo za dano, rezultat družbene strukture in pri tem predlaga, da lahko ima anarhija tri različne 'kulture' (hobbesovsko, lockovsko in kantovsko), ki temeljijo na različnih vlogah odnosov, tj. sovražnih, tekmovalnih ali prijateljskih. Te kulture prek družbene prakse sčasoma pridobijo logiko (oz. to logiko praksa ohranja), ki je lahko vojna, sodelovanje ali oblikovanje skupnosti.

Konstruktivizem dopušča in pojasnjuje normativno spremembo, ki jo povezuje s t.i. podjetniki norm (ang. '*norm entrepreneurs*'), tj. akterji, ki so lahko vizionarski voditelji v političnih skupnostih ali vodilne države v svetovnem sistemu, in ki imajo materialna sredstva, da spodbudijo normativno spremembo. Občasno je ta potrebna tudi, da se normativni sistem

uskladi s spremembo materialne realnosti. V tem primeru je običajno sprožilec nek zunanji šok normativnemu sistemu, ki lahko spodbudi tudi podjetnike norm. Normativna sprememba vključuje tudi družbene procese – argumentacijo in diskurzivne intervencije v normativni razpravi (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 104). Konstruktivistične razlage globalnega normativnega razvoja na področju človekovih pravic in varstva okolja poudarjajo tako vlogo družbeno opolnomočenih akterjev v transnacionalni družbi (voditelje aktiviste in nevladne organizacije) kot tudi vlogo materialno močnih naprednih držav (ibid.).

Finnemore in Sikkink (1998, 895) tako pojasnjujeta delovanje norm prek življenjskega kroga norm (ang. *norm life cycle*), ki ga razumeta kot proces v treh stopnjah – prvo predstavlja pojav norme (ang. *norm emergence*), sledi uveljavitev norme (ang. *norm acceptance*) in nato še internalizacija norme (glej tabelo 2.1).

Tabela 2.1: Življenjski krog norm

	1. stopnja: Pojav norme	2. stopnja: Uveljavitev norme	3. stopnja: Internalizacija norme
Akterji	Podjetniki norm z organizacijskimi platformami	Države, mednarodne organizacije, omrežja	Pravo, strokovnjaki, birokracija
Motivi	Altruizem, empatija, idejna predanost	Legitimnost, ugled, samopodoba	Konformnost
Dominantni mehanizmi	Prepričevanje	Socializacija, institucionalizacija, prikaz	Navada, institucionalizacija

Vir: Finnemore in Sikkink (1998, 898)

Razumevanje življenjskega kroga norm je pomembno za proučevalce (in odločevalce), saj lahko potekajo na različnih stopnjah različni družbeni procesi in logike delovanja. Sprememba na vsaki stopnji bi naj bila, po mnenju Finnemore in Sikkink (1998, 895–905), zaznamovana z različnimi akterji, motivi in mehanizmi vplivanja:

- za prvo stopnjo, ko se norma pojavi, je značilen mehanizem prepričevanja, saj morajo zagovorniki oz. podjetniki norme (ang. *norm entrepreneurs*) na mednarodni ravni poskusiti prepričati kritično maso ključnih državo (vodij norm), da jih sprejmejo, kar običajno poteka s pomočjo epistemičnih skupnosti v okviru neke organizacijske platforme (mednarodne organizacije, mednarodnih konferenc idr.);
- drugo stopnjo v večji meri zaznamuje dinamično posnemanje, ko poskušajo vodje norm socializirati druge države k spoštovanju norme – motivacija za spoštovanje norme s strani

preostalih držav je lahko različna, a po mnenju Finnemore in Sikkink (1998, 895) države k temu spodbudi kombinacija pritiska k spoštovanju norme, želja po povečanju mednarodne legitimacije in želja voditeljev držav po izboljšanju samopodobe; ko normo sprejme kritično število držav, norma doseže točko uveljavitve (ang. *tipping point*);

- na tretji, zadnji stopnji, akterji norme internalizirajo, tj. norme postanejo samoumevne in niso več predmet širše javne razprave.

Osnovni mehanizem za uveljavitev norme je, po mnenju Finnemore in Sikkink (1998, 902) aktivni proces mednarodne socializacije, ki pripelje do tega, da začnejo kršitelji norme le-to spoštovati. Socializacija zajema diplomatske pohvale ali grajanje, bodisi dvostransko bodisi večstransko, ki je okrepljeno z materialnimi sankcijami in spodbudami. Pri tem države niso edini agenti socializacije, temveč tudi mednarodne organizacije in omrežja podjetnikov norm. V procesu uveljavljanja norme začnejo države normo spoštovati zaradi razlogov, ki se nanašajo na njihovo identiteto kot članic mednarodne skupnosti. »Identiteta države je tista, ki temeljno oblikuje obnašanje države, in tudi nasprotno – identiteto države oblikuje kulturno-institucionalni okvir, znotraj katerega države delujejo« (ibid.).

Vprašanje odnosa med suverenimi državami in mednarodno družbo ter iskanje odgovora, zakaj države običajno spoštujejo mednarodno pravo, je predmet tudi nedavnih pristopov v teoriji mednarodnega prava, ki sodijo med splošne kritične pravne študije. Ti poudarjajo nekonsistentnost in nepovezanost, ki obstaja znotraj mednarodnega pravnega sistema ter pozornost preusmerjajo k analizi partikularnih področij mednarodnega prava. Pristop kritičnih pravnih študij poudarja pomen konceptualne analize, saj koncepti sami po sebi niso neodvisne entitete, ampak odražajo konkretna razmerja moči. Po njihovem mnenju je treba upoštevati povezavo med močjo držav in mednarodnimi pravnimi koncepti kot tudi način, v katerem ti koncepti samo po sebi odražajo politične dejavnike (Shaw 2008, 63–4).

Kritični teoretiki skušajo odstreiti odnose moči, ki so podlaga za družbene odnose, in jih tudi reproducirajo, vključno z ustvarjanjem znanja in odnosi, ki temeljijo na znanju. Za kritične kritike je tudi znanje 'za nekoga'. Po mnenju kritičnih pravnih študij akademiki pri proučevanju družbenih pojavov na njih projecirajo svoje nazore, zaradi česar ni mogoče priti do objektivnega vedenja o družbenih pojavih (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 105).

David Kennedy (1988) kot osrednji predstavnik kritičnih pravnih študij (znanih tudi kot ang. 'New Stream scholarhip') obravnava koherentnost mednarodnega prava kot nabora odnosov med diskurzivnimi področji virov, procesa in vsebine mednarodnega prava. Zanj je presenetljivo, kako ta različna področja mednarodnega prava, vsaka s svojo značilno doktrinarno strukturo in slogom utemeljevanja, sodelujejo in tekmujejo med seboj pri oblikovanju in vzdrževanju mednarodnega pravnega sistema, pri čemer so si njihove retorične prakse tudi izjemno podobne (Kennedy 1988, 36). Čeprav je težko z gotovostjo trditi, da projekcije in reference iz enega področja oblikujejo doktrino v katerem od drugih področij, izgleda, da kot celota konstituirajo mednarodno pravo kot enotno retorično tkanje in ga krepijo kot sistem normativne oblasti in prakse med suvereni (Kennedy 1988, 38).

Koskenniemi (1997/2005) v knjigi *From Apology to Utopia* opiše mednarodno pravo kot strukturo argumentativnih premikov in stališč. Njegova formalno-strukturalna analiza, v kateri podaja razlago mednarodnega prava kot »argumentativne prakse – preoblikovalnih pravil, ki podpirajo mednarodno pravo kot diskurz«, je v veliki meri slonela na binarnih nasprotjih med argumenti in stališči ter razmerjih med njimi (Koskenniemi 2012, 1). Slednje se se ujema s strukturnim normativnim pristopom konvencionalnega konstruktivizma. V delu *Blagi prosvetitelj narodov: vzpon in padec mednarodnega prava 1870–1960* pa se Koskenniemi (2012) odmakne od ideje, da bi bili normativna vsebina mednarodnega prava in z mednarodnim pravom povezani procesi primerni za namene vzročne analize (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 106). Kot kasneje ugotavlja Koskenniemi sam (2012, 1), je analiza v prvi knjigi pokazala mednarodno pravo kot nekaj statičnega, saj ni uspela pojasniti, zakaj so posamezni pravniki podprli določena stališča v določenih obdobjih in krajih, ter kakšna je bila 'politika' mednarodnih pravnikov.

Koskenniemi (2012) se zaradi tega v nadaljevanju odloči za drugačen pristop, predvsem v delu, kjer poskusi zamisli in utemeljitve Herscha Lauterpachta umestiti v zgodovinski okvir. Poskusi se otresti strukturalne metode in namesto o »idejah« govori o »rahločutnosti« (ang. *sensibility*), ker nedoločnost slednje omogoča, da jo podobno kot pojem »kulture« hkrati pojmuje kot odprto in zaprto. Mednarodno pravo torej ni skupek idej, niti ravnanj, temveč »rahločutnost, ki hkrati pomeni ideje in ravnanja, a vključuje tudi širše vidike političnih prepričanj, predstav o sebi in družbi, pa tudi strukturne omejitve, v katerih živijo in delajo tisti, ki se poklicno ukvarjajo z mednarodnim pravom (Koskenniemi 2012, 2). Mednarodno rahločutnost opisuje

kot zgodovinsko pogojeno in usmerjeno proti mednarodni reformi po modelu zahodnjaške civilizacije in institucionalne sodobnosti.

Koskenniemi mednarodnega prava tako ne označuje kot sklopa idej ali norm, temveč kot koncept rahločutnosti, ki kaže na bolj fluiden intersubjektivni svet – takšen, ki lažje prenaša nasprotovanje in spremembo (Koskenniemi 2012). Koskenniemi in podobno Shirley Scott proučujeta, kako razprave o legitimnosti podpirajo odnose moči v svetovni politiki, npr. kako razprave o varnosti in agresiji opolnomočijo ene države (zahodne države) in marginalizirajo druge (malopridne države ali ang. *'rogue states'*). Koskenniemi in Shirley Scott se tako uvrščata med kritične konstruktiviste in kritične pravne študije, ki si prizadevajo za odkrivanje prikritih odnosov moči, ki jih mednarodno pravo v svetovni politiki vsebuje in hkrati tudi ohranja (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 106).

Nekoliko manj razvit je konvencionalni konstruktivistični pristop k mednarodnemu pravu. Kljub temu menijo Armstrong, Farrell in Lambert (2012/15, 107), da predstavlja ta pristop bolj obetavno izhodišče za povezovanje s pozitivizmom in teorijo pravnega procesa kot kritične pravne študije, saj sprejema epistemologijo tradicionalnih in liberalnih pristopov k mednarodnemu pravu. Konvencionalni konstruktivizem si tudi prizadeva za razvoj objektivnega znanja o družbenem svetu in delovanju mednarodnega prava.

V luči uveljavljanja družbenega konstruktivizma v disciplini mednarodnega prava izpostavljajo Armstrong, Farrell in Lambert štiri prispevke in temeljna načela porajajočega se pristopa konvencionalnega konstruktivizma v mednarodnem pravu (2012/15, 107–10):

- poudarek je na normah (etičnih, političnih in pravnih) kot pojasnjevalnih spremenljivkah: norme določajo družbene situacije, tj. vloge akterjev in 'pravila igre'. Odnosi med državami imajo po Wendtu logike (hobbesovsko, lockovsko ali kantovsko), ki pa jih določa porazdelitev identitet in interesov med akterji, ne pa porazdelitev interesov in moči;
- koncept strukture, ki se znatno razlikuje od realističnega/pozitivističnega pojmovanja: najbolj prodorno ga razčleni Reus-Smit (1997; 2008), ki mednarodno pravo in multilateralizem opredeli kot 'temeljni instituciji', ki predstavljata generična elementa strukture mednarodne skupnosti, saj njuna praksa presega razdelitev moči in interesov v svetovnem sistemu. Ti temeljni instituciji temeljita na treh meta-vrednotah, ki predstavljajo podstat mednarodne skupnosti: "skupna prepričanja o moralnem namenu centralizirane

politične organiziranosti, organizacijskega načela suverenosti, in norme čiste postopkovne pravičnosti" (Reus-Smit 1997, 556);

- razumevanje agensov (ang. *agency*), ki priznava družbene temelje primata države, a hkrati vlogo nedržavnih akterjev pri vplivanju na normativno spremembo. Če temeljita državocentrični realizem in pozitivizem na materialni moči, poudarja konstruktivizem, podobno kot teorija pravnega procesa, vlogo nedržavnih akterjev. Pri tem se konstruktivisti osredotočajo na razlago procesa postopnega (progresivnega) normativnega razvoja, medtem ko se teoretiki pravnega procesa trudijo nanj vplivati;
- ne samo široke funkcije, temveč tudi globok konstitutiven učinek mednarodnega prava – svetovna politika vključuje vzajemno učinkovanje (ang. *interplay*) racionalne in družbene dejavnosti: tisto, kar šteje kot racionalno dejanje, je družbeno določeno z normami in identiteto (norme so tudi pogosto uporabljene s strani večših uporabnikov kulture). Oblikovanje norm, njihovo sprejemanje in spreminjanje vključuje politiko (Tooze 2000; Armstrong, Farrell in Lambert, 2012/15, 109).

* * *

Koh povzema (1997, 2632), da se je proučevanje vprašanja spoštovanja mednarodnega prava v tem obdobju razvijalo v treh različnih smereh, od katerih ima vsaka korenine v enem od omenjenih zgodovinskih pojmovanj (teorije spoštovanja). Prva je racionalistično instrumentalna struja, ki razume mednarodna pravila kot instrumente, s katerimi države zasledujejo doseganje svojih interesov. Med teoretike te struje znotraj discipline mednarodnih odnosov uvršča npr. Keohane, Snidala in Younga ter znotraj discipline mednarodnega prava Abbota in Setearja, ki utemeljujejo, da uporabljajo države na ravni mednarodnega sistema strategije sodelovanja za zasledovanje kompleksnih, raznovrstnih dolgoročnih nacionalnih interesov. Pri tem služi spoštovanje izpogajanih pravnih norm kot dobitna dolgoročna strategija v ponavljajoči se igri zapornikove dileme.

Druga smer je sledila kantovski liberalni misli in se oblikovala v dve ločeni struji. Prva je temeljila na Franckovem pojmovanju legitimnosti pravil, drugo pa je predstavljal liberalni pristop znotraj mednarodnih odnosov, ki je z Moravcsikom in Slaughterjevo poudarjal raven nacionalne strukture in liberalno identiteto držav kot ključni dejavnik pri vprašanju, ali države spoštujejo mednarodno pravo (Koh 1997, 2633).

Tretjo smer pa predstavlja konstruktivizem, ki se uveljavlja tudi na področju discipline mednarodnega prava. Konstruktivistični avtorji pripisujejo normam izjemno pomembno vlogo, saj izhajajo iz predpostavke, da »igrajo norme *konstitutivno* vlogo pri oblikovanju identitet in interesov akterjev ter v strukturi samega mednarodnega sistema« (Slaughter et al. 1998, 381). Konstruktivizem tako utemeljuje, da so države in njihovi interesi družbeno oblikovani prek skupnih filozofskih načel, identitet, pravil obnašanja in skupnih oblik diskurza. Države in interesi niso tisti, ki oblikujejo norme, temveč so za mednarodne odnose konstitutivna pravila in norme s tem, ko določajo, kdo so akterji in katera pravila morajo upoštevati, če želijo doseči, da njihovim specifičnim dejanjem sledijo določene posledice. Norme so torej ključne pri oblikovanju nacionalnih identitet. Koh pri tem poudarja (1997, 2633–4), da ima ameriška šola konstruktivizma tesne vezi z angleško šolo mednarodne družbe, ki osmišlja norme, vrednote in družbeno strukturo mednarodne družbe kot pomembne gradnike identitete akterjev, ki delujejo v njej. Države spoštujejo mednarodna pravila ne le zaradi svojih koristi ali stroškov glede na njihove interese, temveč tudi zato, ker ponavljajoča se navada spoštovanja norme preoblikuje njihove interese na način, da cenijo spoštovanje pravil.

Vsaka od teh smeri ima pomembno prepričevalno moč in močno dopolnjuje druge smeri. Koh sicer zaključuje (1997), da nobena od njih ne zagotavlja dovolj celovite teorije vloge mednarodnega prava pri spoštovanju globalnih norm in podaja še četrto smer, ki temelji na transnacionalnem pravnem procesu, kjer imajo pri razumevanju, zakaj države spoštujejo mednarodno pravo, pomembno vlogo *interakcija* znotraj transnacionalnega pravnega procesa, *interpretacija* mednarodnih norm in *nacionalna* internalizacija teh norm (Koh 1997, 2634).

Sklenemo, da se je proučevanje vloge mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti v disciplinah mednarodnih odnosov in mednarodnega prava sprva razvijalo parcialno in odsevajoč aktualne zgodovinske in družbene procese. Z razvojem racionalističnih pristopov v disciplini mednarodnih odnosov (vojno –izmov), ki so poudarjali t.i. 'logiko posledic', pa se je proučevanje mednarodnega prava izjemno poglobilo in razširilo. K proučevanju vloge mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti pa so v nadaljevanju pomembno prispevali konstruktivisti, ki poudarjajo t.i. 'logiko primernosti' (Abbott in Snidal 2013, 37) in normam pripisali *konstitutivno* vlogo pri oblikovanju identitet in interesov akterjev. Norme tudi usmerjajo in regulirajo obnašanje akterjev, saj pogosto zamejujejo njihov izbor odločitev in delovanje (Finnemore in Sikkink 1998, 894).

Čeprav številni teoretiki še vedno izpostavljajo en ali drugi pristop, se v vedno večji meri poudarja njihova komplementarnost in povezovanje. Proučevanje vloge mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti (lahko) namreč vključuje tako racionalistične kot tudi normativne procese in učinke. Proučevanje prava zahteva, po mnenju Abbotta in Snidala (2013, 37), priznavanje teoretičnega dopolnjevanja.

Podobno sta že konec 1990. let poudarjali Finnemore in Sikkink (1998). Po njunem mnenju racionalnosti ne moremo pri nobeni pomembni politični odločitvi ločiti od normativnega učinka, podobno kot ne moremo ločiti normativnega okvira od racionalne izbire. "Norme in racionalnost so tako intimno povezane" (Finnemore in Sikkink 1998, 888). Na nek način uveljavljeno nasprotje med konstruktivističnimi in racionalističnimi argumenti nakazuje, da vprašanja, ki jih proučujejo konstruktivisti (norme, identitete), niso racionalna, in podobno, da racionalisti ne morejo ali ne obravnavajo norm in identitet v svojih raziskovalnih programih.

Finnemore in Sikkink (1998, 909–10) poudarjata, da je ta razločnica neustrezna tako empirično kot tudi teoretično, saj je koristi akterjev mogoče specificirati kot družbene ali idejne enako kot materialne. Analizo odnosa med racionalnostjo in družbenim (normativnim) okvirom lahko glede na izhodiščno raziskovalno vprašanje zastavimo bodisi kot proučevanje racionalne izbire kot ustvarjanje družbenega okvira bodisi kot proučevanje družbenega okvira kot podlaga za racionalno izbiro. Obstaja namreč več možnih razlogov za spoštovanje norme in teoretiki se pogosto ne strinjajo (ravno) glede motivacije akterjev. Pogosti argumenti, da obnašanje akterjev temelji na normi ali interesih, izpušča poudarek, da lahko spoštovanje norme temelji na lastnem interesu akterja, ki je odvisen od tega, kako določimo interese in naravo norme (Finnemore in Sikkink 1998, 912).

2.2.2 Skupne točke osrednjih teoretskih pristopov v disciplinah mednarodni odnosi in mednarodno pravo

Disciplini mednarodnih odnosov in mednarodnega prava ponujata različne pristope k proučevanju vloge mednarodnega prava v mednarodnih odnosih. Teoretski pristopi so vsebinsko različni, a hkrati izhajajo iz nekaterih skupnih jedrnih predpostavk. Teoretična razhajanja lahko na eni strani hitro služijo kot ovira v interdisciplinarnem dialogu ali celo pripeljejo k vojni –izmov, na drugi strani pa lahko teoretsko bogastvo prispeva k napredku pri razumevanju konkretnih empiričnih problemov, vključno z vprašanji oblikovanja, tolmačenja in uveljavljanja mednarodnega prava (Dunoff in Pollack 2013, 11–13).

V mednarodnem pravu so številni eminentni teoretiki črpali iz predpostavk realizma in racionalizma, kar je glede na izhodišča, podobna prevladujočemu pristopu pravnega pozitivizma, razumljivo, a hkrati zanemarja bogastvo teorij discipline mednarodnih odnosov in s tem tudi možnosti njihove aplikacije pri proučevanju mednarodnega prava. Z razvojem teoretskih pristopov liberalizma in predvsem konstruktivizma, ki so dokončno presegli realističen okvir pristopov discipline mednarodnih odnosov k proučevanju mednarodnega prava, je prišlo tudi do pozivov k oblikovanju pristopov, ki se v večji meri osredotočajo na konkretne probleme in manj teorijo. Pristopi, ki so orientirani na reševanje problemov, so odprti za premislek, da lahko realnosti mednarodnega prava in mednarodne politike odražajo politiko moči, ki se povezuje z realizmom, funkcionalne pomisleke, ki se povezujejo z institucionalizmom, domače in mednarodne interakcije, ki se povezujejo z liberalizmom, ter normativne oz. idejne procese, ki jih poudarja konstruktivizem (Dunoff in Pollack 2013, 12).

Katzenstein in Okawara (2001, 154) tako poudarjata, da je zagovarjanje izbranega pristopa, ki je postalo zaščitni znak teoretskih razprav, neustrezno, saj kompleksna povezava med močjo, interesi in normami ne omogoča celovite analitične obravnave znotraj ene, katerekoli, teoretske paradigme. Skozi študijo primera japonskih in azijsko-pacifiških varnostnih zadev utemeljujeta, da je k obravnavi izbranega predmeta smotrnejše pristopati s selektivnim črpanjem iz različnih paradig, tj. z analitičnim eklekticismom. Stroge formulacije realizma, liberalizma in konstruktivizma žrtvujejo razlagalno moč zaradi interesa analitične čistosti, a pri razumevanju političnih problemov moramo običajno tehtati vzročni pomen različnih tipov dejavnikov, npr. materialnih in idejnih, mednarodnih in notranjih. Eklektično teoretiziranje in ne vztrajanje pri izbranih paradigmah je tako tisto, ki nam pomaga in omogoči razumeti "inherentno kompleksne družbene in politične procese" (Katzenstein in Okawara 2001, 167).

Pričujoče podpoglavje bo tako namenjeno kratkemu orisu ključnih in skupnih izhodiščnih predpostavk, ki tvorijo podstat posameznih osrednjih teoretskih pristopov v disciplinah mednarodnih odnosov in mednarodnega prava, kar nam bo predstavljalo izhodišče za razčlenitev njihovega pojmovanja vloge in pomena mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti. S tem bomo oblikovali konceptualno-analitski okvir, katerega namen bo omogočiti kar najbolj celovito obravnavo vloge in pomena mednarodnega prava podnebnih sprememb za razvoj, vsebino in naravo (energetskih) odnosov med EU in RF.

Realizem kot prevladujoča teorija discipline mednarodnih odnosov črpa iz antičnih del Tukidida in sodobnih besedil Hobbesa in Machiavellija. V obdobju med vojnama (Carr 1964/1999) in neposredno po njej (Morgenthau 1948) je realizem, izhajajoč iz zgodovine mednarodnih odnosov in dogodkov v 20. stoletju, zarisal mednarodne odnose kot realnost držav, ki predstavljajo edine pomembne akterje v mednarodni skupnosti. Po mnenju realistov je mednarodni sistem anarhičen in tekmovalen, v boju za prevlado pa so odločilni prvenstveno materialni dejavniki (npr. vojaška moč). Nematerialni dejavniki, kot so norme in institucije, pa so le obrobne značaja. Države predstavljajo racionalne akterje, ki so v končni točki odvisni od lastnih sposobnosti in samopomoči. Realistične pristope so razvijali številni eminentni proučevalci mednarodnih odnosov, ki so teorijo (od Waltza dalje) zasnovali na sistemskem fokusu – šele, ko s strukturnimi dejavniki ni mogoče celovito razložiti obnašanja držav, realisti odstrejo dogajanje v državi, da preverijo, kaj se dogaja (glej tabelo 2.2).

Tabela 2.2: Ključne in skupne predpostavke teorij realizma v mednarodnih odnosih in pravnega pozitivizma v mednarodnem pravu

	Mednarodni odnosi (MO)	Mednarodno pravo (MP)	MO/MP
Realizem v MO Pozitivizem v MP	1. <u>Države</u> kot edini pomembni akterji v mednarodni skupnosti 2. Mednarodni sistem je <u>anarhičen</u> in tekmovalen 3. <u>Materialni dejavniki</u> (npr. vojaška moč) so precej bolj pomembni kot nematerialni dejavniki (npr. norme, institucije) 4. Države so <u>racionalni akterji</u> in njihova dejanja so v končni točki odvisna od samopomoči 5. <u>Sistemeski fokus</u> – šele ko dejavniki strukture odpovedo pri razlagi obnašanja države, je treba pogledati, kaj se dogaja v njej (od Waltza dalje)	1. Pravo <u>ločeno od morale</u> in možen predmet empiričnega proučevanja 2. Mednarodno pravo kot <u>koncept zavezujočih pravil</u> , na katerega so države pristale	1. <u>Znanstveno proučevanje</u> družbenega sveta 2. <u>Moralna prepričanja izvzeta</u> – niso del teorij 3. Oba pristopa sta <u>državocentrična</u> 4. <u>Strukturna pristopa</u>

Vir: pripravljeno po Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15; Brglez 2008; Simmons 2008; Slaughter Burley 1993

Realizmu teoretsko soroden pristop v disciplini mednarodnega prava predstavlja pravni pozitivizem (ključne značilnosti povzete v tabeli 2.2), ki se je pojavil v zametkih že med leti 1500–1800 znotraj tradicije naravnega prava. Ključne elemente sta utemeljila Grotius in Vattel – izbira držav, običaj in dogovor. Pravni pozitivizem, ki je v doktrini prevladal v 19. stoletju, njegova sodobna izhodišča pa je utemeljil Hart v 1960. letih, strogo ločuje pravo od morale in izhaja iz stališča, da je lahko (mednarodno) pravo predmet empiričnega proučevanja.

Mednarodno pravo razume kot koncept zavezujočih pravil, ki izhajajo iz mednarodnih dogovorov ali mednarodnega običaja, na katere so države pristale.

Realizem v mednarodnih odnosih in pravni pozitivizem v mednarodnem pravu imata precej skupnih izhodišč. Oba se zavzemata za znanstveno proučevanje družbenega sveta in pri tem iz svojih teoretskih pogledov izvzemata moralna prepričanja. Oba pristopa sta izrazito državocentrična. Realizem države splošno obravnava kot biljardne krogle, kot akterje, ki so se zaradi tekmovalnega mednarodnega sistema dolžni obnašati racionalno. Za pravne pozitiviste pa so države ključne v razumevanju mednarodnega prava. Mednarodno pravo se sestoji prvenstveno iz pravil za države, na katere so suverene države kot osrednji subjekti mednarodnega prava pristale bodisi prek mednarodnih sporazumov bodisi prek običaja, ki je pridobil avtoriteto pravne norme. Nenazadnje, tako realizem v mednarodnih odnosih kot pravni pozitivizem v mednarodnem pravu predstavljata strukturna pristopa.

V (strukturnem) realizmu Waltza (1979) določa delovanje države v mednarodni skupnosti struktura mednarodne politike, ki vsebuje tri osnovne elemente: države, anarhijo in razdelitev zmožnosti med njimi. Med temi tremi elementi se spreminja le tretji, ki tako predstavlja ključno pojasnjevalno spremenljivko. Pravni pozitivizem v mednarodnem pravu pa dojema mednarodno pravo kot (pravna) pravila, ki so zavezujoča za države. Države imajo določeno vlogo pri oblikovanju pravil, a ko so pravila določena, so za države pravno zavezujoča na osnovi pravne dolžnosti in (možnosti) uporabe sankcij (glej tabelo 2.2).

Liberalistični pristopi v mednarodnih odnosih, ki črpajo svoja izhodišča iz del Lockeja, Kanta in Milla, gledajo precej bolj optimistično na človeško naravo kot realizem. Podobno kot pri realizmu se je tudi znotraj liberalistične struje razvila paleta pogledov, pri katerih lahko opredelimo in izpostavimo nekatera ključna načela skupna vsem liberalističnim pristopom v mednarodnih odnosih. Slednji v nasprotju z realizmom trdijo, da države niso edini akter v mednarodnih odnosih, in zagovarjajo pomembno vlogo posameznikov in skupin, tako v nacionalni kot tudi svetovni politiki. Če smo pri realističnim zapisali, da splošno gledajo na države v mednarodnih odnosih kot na biljardne krogle, ki so enovite in delujejo racionalno v tekmovalnem mednarodnem sistemu, zaradi česar ni potrebe, da bi proučevali njihovo notranjo organizacijo, je pri liberalistih ravno nasprotno. Notranja organizacija držav, po mnenju liberalistov, pomembno določa, kako države delujejo navzven, saj države niso (vedno) racionalne, ampak na njihovo delovanje pomembno vplivajo interesi domačih konstituent.

Liberalisti utemeljujejo, da lahko države (in drugi akterji) prek trgovinskega in/ali institucionalnega sodelovanja oblikujejo mednarodne vezi, ki povratno vplivajo na preference držav in njihovo politiko. Sodelovanje in soodvisnost držav pa pomembno prispevata k miru v mednarodni skupnosti (glej tabelo 2.3).

Tabela 2.3: Ključne in skupne predpostavke teorij liberalizma v mednarodnih odnosih in teorij pravnega procesa v mednarodnem pravu

	Mednarodni odnosi (MO)	Mednarodno pravo (MP)	MO/MP
Liberalizem v MO Teorija pravnega procesa v MP	1. <u>Države niso edini akterji</u> v svetovni politiki 2. <u>Notranja organizacija držav</u> je pomembna pri tem, kako delujejo navzven 3. Države lahko tvorijo <u>soodvisne vezi</u> prek trgovine in institucionaliziranega sodelovanja, ki lahko <u>povratno oblikujejo</u> preference in politike držav; soodvisnost držav prispeva k miru	1. Mednarodno pravo več kot pravila kodificirana v pogodbah in vsebovana v običajih; <u>mednarodno pravo kot uveljavljeni odločevalski procesi</u> , ki ohranjajo sisteme družbenega, političnega in strateškega reda (in obratno) 2. Pravo bi naj zasledovalo <u>ključne družbene vrednote</u> 3. <u>Širok nabor funkcij prava</u> : - regulira in zamejuje delovanje držav - spodbuja in omogoča mednarodne odnose s tem, ko omogoča komuniciranje, legitimacijo, potrjevanje, sodelovanje in sobivanje	1. <u>Vrednote</u> : teorija pravnega procesa poudarja vrednote družbe v nasprotju z amorálnostjo realizma in pozitivistično tezo ločevanja (prava in morale), liberalizem poudarja demokracijo in prosto trgovino 2. Države niso edini in najbolj pomembni akterji, <u>pomembna vloga drugih akterjev</u> 3. Ni strukturni pristop – <u>pluralnost akterjev</u> in poudarjanje pomembnosti njihovih vlog 4. <u>Širok nabor funkcij mednarodnega prava in institucij</u>

Vir: pripravljeno po Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15; Brglez 2008; Simmons 2008; Slaughter Burley 1993

Teorija pravnega procesa, ki predstavlja liberalne poglede v disciplini mednarodnega prava, je, podobno kot liberalizem v mednarodnih odnosih, izzvala prevladujoče realistično razmišljanje v mednarodnem pravu, ki zagovarja, da je treba pravo ločiti od morale. Teorija pravnega procesa skuša umestiti mednarodno pravo v politični okvir, znotraj katerega je mednarodno pravo oblikovano in v katerem deluje. Pristop pravnega procesa zagovarja, da predstavlja mednarodno pravo več kot pravila, ki so kodificirana v pogodbah in vsebovana v običajih. Mednarodno pravo razlaga kot uveljavljene odločevalske procese, ki ohranjajo družbeni, politični in strateški red, ki povratno ohranja te odločevalske procese. Po mnenju teoretikov pravnega procesa bi naj mednarodno pravo zasledovalo ključne družbene vrednote, med katerimi v prvi vrsti utemeljujejo človekovo dostojanstvo, svetovni mir in liberalno demokracijo. Mednarodno pravo pri tem, v nasprotju s pozitivističnim pojmovanjem, v

mednarodni skupnosti opravlja širok nabor funkcij. Ne samo da regulira in zamejuje delovanje držav, kot trdijo pozitivisti, temveč tudi spodbuja in omogoča mednarodne odnose s tem, ko omogoča komuniciranje, legitimacijo, potrjevanje, sodelovanje in sobivanje držav v mednarodni skupnosti (glej tabelo 2.3).

Liberalne pristope v mednarodnih odnosih in teoretike pravnega procesa združuje dejstvo, da so oboji nastali kot neke vrste odgovor na realistični izziv po drugi svetovni vojni, ki je mednarodno pravo označil za obroben pojav v mednarodnih odnosih in utemeljeval osrednjo vlogo držav na podlagi njihove (materialne) moči. V nasprotju z realisti tako oboji zagovarjajo, da država ni edini in osrednji akter v mednarodni skupnosti, ampak igrajo pomembno vlogo tudi številni drugi akterji. Oba pristopa zagovarjata pluralnost, kjer je poudarek ne toliko na strukturi, temveč prvenstveno na akterjih in njihovem vplivu, ki ga (lahko) imajo. Liberalni pristopi in teorija pravnega procesa nista strukturna pristopa. Skupno jima je, da povezujeta politiko in vrednote. V nasprotju z amoralnostjo realizma in pozitivistično tezo ločevanja prava in morale poudarjata vrednote družbe (teorija pravnega procesa) oz. demokracijo in prosto trgovino (liberalisti v mednarodnih odnosih). Mednarodnemu pravu pripisujeta širok nabor funkcij, ki ne samo regulirajo in zamejujejo delovanje držav (tako pravni pozitivisti), ampak tudi spodbujajo in na različne načine omogočajo komunikacijo in sodelovanje med državami (glej tabelo 2.3).

Konstruktivisti v mednarodnih odnosih, ki črpajo iz del Durkheima in Webra, pripisujejo mednarodnemu pravu, v primerjavi z liberalisti in teoretiki pravnega procesa, še večjo vlogo v mednarodni skupnosti s tem, ko utemeljujejo, da so norme konstitutivni del mednarodne skupnosti, saj konstituirajo in hkrati omogočajo delovanje akterjev. Izhajajo iz predpostavke, da so ideje tiste, ki zagotavljajo družbeni okvir za delovanje, njihov vpliv na vedenje pa je mogoče znanstveno proučevati. Po mnenju konstruktivistov so naše predstave o tem, kdo smo, tiste, ki v veliki meri določajo, kaj želimo. Naši interesi in enako interesi držav izhajajo torej iz identitet, ki skupaj z normami tvorijo družbeno tkanje svetovne politike. Norme se oblikujejo med akterji, predstavljajo pa njihova prepričanja o družbenem in materialnem svetu, ki jim sporočajo, kaj lahko in kaj naj naredijo v danih okoliščinah (kaj je pravilno/zakonito in primerno). Norme s tem delujejo globlje od le reguliranja in delovanja akterjev, saj delovanje konstituirajo in omogočajo (glej tabelo 2.4).

Tabela 2.4: Ključne in skupne predpostavke konstruktivizma v mednarodnih odnosih in mednarodnem pravu

	Mednarodni odnosi (MO)	Mednarodno pravo (MP)	MO/MP
Konstruktivizem v MO Konstruktivizem v MP	1. <u>Ideje</u> zagotavljajo družbeni okvir za delovanje, njihov vpliv na vedenje je mogoče znanstveno proučevati 2. Interesi izhajajo iz <u>identitet</u>, ki skupaj z <u>normami</u> tvorijo <u>družbeno tkanje</u> (ang. <i>social fabric</i>) svetovne politike 3. <u>Norme</u> so intersubjektivna <u>prepričanja</u> o družbenem in materialnem svetu, ki akterjem sporočajo, kaj lahko in kaj naj naredijo v danih okoliščinah (kaj je <u>pravilno in primerno</u>) 4. Norme delujejo globlje od le upravljanja (reguliranja) dejavnosti – <u>konstituirajo in s tem omogočajo delovanje</u>	1. Poudarek je na <u>normah</u> (etičnih, političnih in pravnih) kot pojasnjevalnih spremenljivkah 2. <u>Koncept strukture</u>, ki se znatno <u>razlikuje</u> od realističnega/pozitivističnega pojmovanja: mednarodno pravo in multilateralizem kot 'temeljni instituciji', ki temeljita na treh meta-vrednotah (te predstavljajo podstat mednarodne skupnosti): moralni namen države, načelo suverenosti, načelo čiste postopkovne pravičnosti 3. Razumevanje agensa (ang. <i>agency</i>): primat države ima družbene temelje, a <u>pomembna je vloga nedržavnih akterjev</u> pri vplivanju na normativno spremembo 4. <u>Široke funkcije</u> IN <u>globok konstitutiven učinek mednarodnega prava</u> – svetovna politika vključuje vzajemno učinkovanje (ang. <i>interplay</i>) racionalne in družbene dejavnosti: tisto, kar šteje kot racionalno dejanje, je družbeno določeno z normami in identiteto	

Vir: pripravljeno po Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15; Brglez 2008; Simmons 2008; Slaughter Burley 1993

Konstruktivistični pristop se v zadnjih letih v vedno večji meri uspešno uveljavlja tudi na področju discipline mednarodnega prava. Kljub temu, da so teoretiki (Koskeniemi in Scott, Kennedy), ki so izhajali iz konstruktivističnih izhodišč, večinoma zavzeli pristop, ki je bližje kritičnemu konstruktivističnemu pristopu, menijo Armstrong, Farrell in Lambert (2012/15, 107), da lahko konvencionalni konstruktivizem veliko ponudi v proučevanju mednarodnega prava, saj sprejema epistemologijo tradicionalnih realističnih in liberalističnih pristopov k mednarodnemu pravu. Tako predlagajo štiri prispevke in temeljna načela porajajočega se pristopa konvencionalnega konstruktivizma v mednarodnem pravu, ki smo jih že razčlenili in predstavljajo tudi izhodišča, ki bi jih pripisali konstruktivističnemu interdisciplinarnemu pojmovanju mednarodnega prava. Izhajajo namreč iz konstruktivizma mednarodnih odnosov in v polju discipline mednarodnega prava osmišljajo vlogo in pomen mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti (glej tabelo 2.4).

Konstruktivizem pojmuje (etične, politične in pravne) norme kot pojasnjevalne spremenljivke ter mednarodno pravo in multilateralizem kot temeljni instituciji, ki izhajata iz treh meta-

vrednot in predstavljata mednarodno strukturo, znotraj katere delujejo akterji. Konvencionalni konstruktivizem bi lahko zaradi tega označili kot strukturni pristop, a je treba poudariti, da se njegovo pojmovanje strukture, ki pomembno določa (konstituira in omogoča) delovanje akterjev, bistveno razlikuje od realističnega oz. pozitivističnega pojmovanja. Konstruktivisti pripisujejo državam primat v družbi, a hkrati poudarjajo vlogo nedržavnih akterjev, ki so pomembni predvsem pri vplivanju na normativno spremembo.

Mednarodno pravo ima po konstruktivističnem pojmovanju široke funkcije in, kar predstavlja bistveno širše in globlje pojmovanje vloge norm v družbi, konstitutiven učinek na delovanje akterjev. Akterji v mednarodni skupnosti delujejo skladno s tem, kar šteje kot racionalno dejanje, ki pa je določeno z normami in identiteto. Norme tako skupaj z identitetami akterjev konstituira in omogočajo njihovo delovanje (glej tabelo 2.4).

Tabela 2.5: Interdisciplinarno pojmovanje mednarodnega prava

Realistično	Liberalistično	Konstruktivistično
- deskriptivno	- predpisujoče	- pojasnjevalno
- izvzema vrednote	- promovira jedrne vrednote	- norme kot pojasnjevalne
- državocentričen	- pluralnost akterjev	- spremenljivke
- strukturni pristop (materialni)	- poudarek na akterjih (agency)	- prevlada države in civilna družba
- pravo kot pravila	- pravo služi vrsti funkcij	- strukturni pristop (družbeni)
		- pravo tvori svetovno politiko

Vir: Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 110

Če skozi omenjene tri pristope interdisciplinarno strnemo pojmovanje mednarodnega prava (glej tabelo 2.5), ugotovimo, da je realistično pojmovanje najožje in deskriptivno zastavljeno, pri tem pa izvzema vrednote in je državocentrično. Gre za strukturni pristop, ki pravo prvenstveno razume kot pravila, na katera so akterji pristali bodisi z mednarodnim dogovorom bodisi prek mednarodnega običaja, ki je pridobil avtoriteto pravne norme. Liberalistično pojmovanje zagovarja, da bi naj mednarodno pravo promoviralo jedrne vrednote (ima nalogo predpisovanja). Po mnenju liberalistov delujejo v mednarodni skupnosti poleg držav še številni drugi akterji, pravo pa ima številne funkcije, ki presegajo le regulacijo in zamejevanje delovanja držav. Konstruktivisti pa vlogo mednarodnega prava pojmujejo precej širše, saj ga razumejo kot diskurz predstavljanja identitet in sprejemanja norm. Diskurz v najširšem pomenu besede predstavlja komunikacijo, argumentacijo, namero in dejanje. Norme so tako skupaj z identitetami konstitutivne za delovanje akterjev (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 111–12).

V zadnjih letih smo bili na področju proučevanja mednarodnega prava priča tudi več poskusom združevanja pristopov. Enega takih sta ponudila Abbott in Snidal (2002; 2013), ki poudarjata povezovanje racionalističnih in konstruktivističnih pristopov skozi proučevanje dinamike legalizacije, ki jo razumeta kot »proces dodajanja, spreminjanja ali odvzemanja iz korpusa mednarodnega prava v pravnem sistemu skozi čas« (Abbott in Snidal 2013, 34). Avtorja utemljujeta, da se logiki primernosti in posledic povezujeta z različnimi razlogi, ki spremljajo pravo in legalizacijo. Te razloge označujeta kot vrednote in interese ter izhajata iz predpostavke, da uporabljajo raznoliki zasebni in javni akterji mednarodno legalizacijo kot neke vrste strategijo za zasledovanje svojih vrednot in interesov. Akterje tako opredelita ne glede na cilje, ki jih zasledujejo, temveč glede na logiko, na kateri temelji njihovo delovanje.

Akterji interesov (ang. *interest actors*) so racionalni, strateški akterji in izhajajo iz logike posledic. Njihova dejanja vodi namreč želja po maksimizaciji njihovih preferenc, ki sicer lahko vsebujejo normativne vrednote, a jih ti akterji še vedno zasledujejo na značilno strateške načine. Pri tem se poslužujejo pogajanj, dogovarjanj in kupčkanj, ki segajo na številna različna področja. Akterji vrednot (ang. *value actors*) so sociološki in normativni akterji, ki jih vodi logika primernosti, njihovo delovanje pa vodijo načelna prepričanja. Ti akterji si prizadevajo razširiti vrednote, ki jih vodijo, s ciljem, da bi jih sprejeli tudi drugi akterji. Zaradi tega akterji vrednot, kadar aktivno zasledujejo ta cilj, nastopajo tudi instrumentalno. Podobno morajo tudi akterji interesov prilagoditi svoje strategije, kadar želijo mobilizirati akterje vrednot (Abbott in Snidal 2013, 40–1; Bojinović Fenko 2008, 141).

Skladno s tem pojmovanjem logike delovanja akterjev razčlenjujeta Abbott in Snidal (2013, 43) tudi učinke prava in legalizacije na akterje. Pri tem ločujeta med učinki, ki vplivajo na vrednote, in učinki, ki vplivajo na interese. Prvi so rezultat povsem racionalističnih mehanizmov in izvirajo iz prava, ki prepozna vzajemno koristna ravnotežja. Drugi pa so rezultat socioloških mehanizmov, ki prispevajo k socializaciji ali akulturaciji pravnih praks (Finnemore and Sikkink 1998; Goodman in Jinks 2004). Drugi mehanizmi vključujejo tudi normativno učenje, ko akterji začnejo ceniti normativno kakovost pravil, ki so jih sicer sprejeli zaradi interesnih razlogov (Abbott in Snidal 2013, 42–3).

Povezovanje racionalističnih in konstruktivističnih pojmovanj Abbotta in Snidala v poskusu osmišljanja delovanja akterjev in učinkov prava na akterje ponuja uporabna konceptualna orodja tudi za proučevanje vpliva prava na odnose med akterji, saj nam mehanizmi delovanja prava (racionalistični in sociološki ter drugi mehanizmi, ki vključujejo učenje) pomagajo razumeti, kako akterji prek vpliva, ki jih ima pravo na njih, vnašajo interese in vrednote povezane z njihovim pojmovanjem mednarodnega prava v medsebojne odnose. S tem pridemo do vprašanja odnosa med pravom in politiko, ki je ključno v povezovanju mednarodnih odnosov in mednarodnega prava.

»Prava in politike ni mogoče ločiti. Sicer nista identična, a vplivata drug na drugega na več ravneh. Povezana sta v simbiotičen odnos ključnega pomena« (Shaw 2008, 68). Vrsta teorij in pristopov k mednarodnemu pravu ter konceptov, ki so jih razvili teoretiki pri osmišljanju vloge mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti, odraža tesni odnos med mednarodnim pravom in mednarodnimi odnosi, njegovo pomembnost in hkrati tudi številne inherentne težave, s katerimi se mednarodno pravo sooča. Danes so pravila mednarodnega prava, procedure in organizacije bolj vidne in učinkovite kot kadarkoli po letu 1945, kar nas napeljuje na zaključek, da je treba med seboj povezovati disciplini mednarodnega prava in mednarodnih odnosov (Slaughter Burley 1993, 205–6).

* * *

Preden se lotimo operacionalizacije ključnih konceptov je vendarle treba ponoviti znano misel, ki jo je leta 1981 zapisal Robert W. Cox (1986, 207): »Teorija je vedno *za* nekoga in *za* nek namen«. Ta misel je bila tudi njegovo izhodišče za oblikovanje kritične teorije, na katero se bomo naslonili tudi v pričujoči doktorski disertaciji pri proučevanju vloge in pomena mednarodnega prava za odnose med akterji, predvsem pri izbrani študiji primera in analizi vpliva mednarodnega prava podnebnih sprememb na politično, pravno in gospodarsko dimenzijo odnosov med EU in RF.

Vse teorije imajo perspektivo, ki izhaja iz pozicije raziskovalca v času in prostoru, še posebej v družbenem času in prostoru. Sofisticirana teorija seveda odseva in presega svojo perspektivo, a začetna perspektiva je vedno vsebovana v teoriji in je pomembna za njeno razlago. Osnovna naloga teorije je, da prepozna probleme družbe in časa, iz katerih izhaja, in realnost, s katero se spopada. S spremembo realnosti je treba stare koncepte nadomestiti z novimi, ki nastanejo v

prvotnem dialogu med teoretikom in partikularnim svetom, ki ga le-ta poskuša razumeti. Teorija lahko služi dvem ločenim namenom – prvi je, da predstavlja vodilo, kako reševati probleme družbenega časa in prostora, iz katerega izhaja; drugi je bolj reflektiven glede na sam proces teoretiziranja, tj. da se jasno zave lastne perspektive in odnosa do drugih perspektiv, kar potem odpre možnost izbora različnih veljavnih perspektiv. Vsak od teh dveh namenov je izhodišče za različno vrsto teorije (Cox 1986, 207–8).

Prvi namen nas pripelje do oblikovanja teorije, ki je usmerjena v reševanje problemov (ang. *problem-solving theory*). Ta jemlje svet takšnega, kot ga vidi, tj. kot okvir za delovanje s prevladujočimi družbenimi odnosi in odnosi moči ter institucijami, v katerega so organizirani. Splošni cilj teorij usmerjenih v reševanje problemov je zagotoviti, da ti odnosi in institucije tekoče delujejo in učinkovito naslavlajo posamezne probleme. Drugi namen pa nas pripelje do kritične teorije v smislu, da se odmakne od prevladujočega svetovnega reda in se vpraša, kako je do njega prišlo. Za razliko od teorij usmerjenih v reševanje problemov ne jemlje institucij in družbenih odnosov ter odnosov moči kot danih, ampak se sprašuje, od kod izvirajo, kako in po kakšnimi pogoji se spreminjajo. Zasleduje oblikovanje okvira za delovanje, ki ga teorije usmerjene v reševanje problemov jemljejo za svoje parametre. Izhaja iz partikularnega vidika človekovega delovanja in si prizadeva za oblikovanje slike celote, katere del je njen izhodiščni vidik, ter razumevanje procesov spreminjanja, katerih del sta izhodiščni vidik in celota (Cox 1986, 208–9).

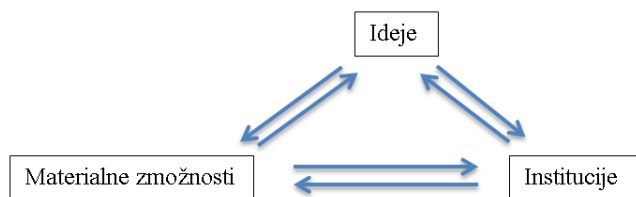
Cox izhaja iz historičnega materializma ter kritike neorealizma, iz česar izpelje temeljne predpostavke kritičnega pristopa k teoriji svetovnega reda, tj. (Cox 1986, 217–8):

- zavedanje, da delovanje ni nikoli popolnoma svobodno, ampak se odvija znotraj okvira za delovanje, ki konstituira tako njegovo problematiko kot tudi teorijo,
- okvir za delovanje, ki ima zgodovinsko strukturo, se v času spreminja in temeljni cilj kritične teorije je razumeti te spremembe, in
- na ta okvir je treba gledati od spodaj ali od zunaj v obliki konfliktov, ki se porajajo znotraj njega in odpirajo možnosti za njegovo transformacijo.

Okvir za delovanje predstavlja določeno razmerje sil, ki ne določa neposredno, mehanično delovanja, ampak predstavlja pritiske in zamejitve. Posamezniki in skupine se lahko gibljejo skladno s pritiski ali se jim uprejo, ne morejo pa jih ignorirati. V obsegu, v katerem se uspešno uprejo prevladujočim zgodovinskim pritiskom, oprejo svoje delovanje na alternativna,

porajajoča se razmerja sil, tj. neke vrste tekmovalno strukturo (ibid.). V strukturi so med seboj v interakciji tri kategorije sil (izražene kot potencial), tj. materialne zmožnosti, ideje in institucije, med katerimi obstaja recipročen odnos (glej sliko 2.1). Vprašanje, katera kategorija vpliva na katero, je vedno zgodovinsko vprašanje, na katerega je treba odgovoriti s študijo konkretnega primera (Cox 1986, 218).

Slika 2.1: Struktura treh kategorij sil, ki so v interakciji

Vir: Cox 1986, 218

Materialne zmožnosti so potenciali, ki jih ima akter za ustvarjanje ali uničevanje. V svoji dinamični obliki obstajajo kot tehnološke in organizacijske zmožnosti ter v svoji akumulirani obliki kot naravni viri, ki jih je mogoče tehnološko preoblikovati, kot zaloge opreme in bogastvo. Ideje so širše dveh oblik. Prvo predstavljajo intersubjektivni pomeni ali tisti skupni pojmi narave družbenih razmerij, ki težijo k ohranjanju navad in pričakovanj. Ti intersubjektivni pomeni v sodobni svetovni politiki, npr. tudi mednarodna pravna pravila, so, čeprav so v času trajni, zgodovinsko pogojeni. Realnosti svetovne politike niso bile vedno predstavljene na točno takšen način in ni nujno, da se to v prihodnosti ne bo spremenilo. Izvor idej je mogoče ugotavljati, kot tudi znake njihove šibitve. Druga oblika idej, ki so pomembne za zgodovinsko strukturo, so kolektivne predstave družbenega reda, ki jih imajo različne skupine ljudi. Te ideje so različna pojmovanja narave in tudi legitimnosti prevladujočih razmerij moči, pravičnosti, javnih dobrin itn. Če so intersubjektivni pomeni najširše skupni v neki partikularni zgodovinski strukturi in oblikujejo skupno podlago družbenega diskurza (vključno s konfliktom), lahko obstaja tudi več kolektivnih predstav, ki si nasprotujejo. Spopad tekmovalnih kolektivnih predstav je dokaz potenciala za alternativne poti razvoja, kar odpira tudi vprašanje morebitne materialne in institucionalne podlage za oblikovanje alternativne strukture (Cox 1986, 218–9).

Institucije odražajo prevladajoča razmerja moči ob njihovem nastanku in spodbujajo, vsaj na začetku, kolektivne predstave skladne s temi razmerji moči. Postopno institucije zaživijo svoje življenje in lahko postanejo tudi bojišče za nasprotujoče si težnje. Institucije so posebni

amalgami idej in materialne moči, ki nasprotno vplivajo na razvoj idej in materialnih zmožnosti. Institucionalizacija tako predstavlja sredstvo za stabilizacijo in ohranjanje določenega reda (Cox 1986, 219–20).

Cox metodo zgodovinske strukture aplicira na treh ravneh ali sferah aktivnosti (organizacija proizvodnje, oblika države in svetovni red), pri čemer je mogoče vsako od teh ravni proučevati kot nadaljevanje ali odraz dominantnih in tekmovalnih struktur. Vse tri ravni so medsebojno povezane. Spremembe v organizaciji proizvodnje bodo ustvarile nove družbene sile, ki povratno povzročijo spremembe v strukturi držav. Posplošitev sprememb v strukturi držav pa predrugači naravo svetovnega reda (Cox 1986, 220).

Na vprašanje, kakšna je vloga in pomen mednarodnega prava za razvoj, vsebino in naravo odnosov med akterji v sodobni mednarodni skupnosti, disciplini mednarodnih odnosov in mednarodnega prava ter posamezni pristopi, ki so se razvili znotraj njiju, ponujajo različne konceptualne leče, ki nekatere vidike poudarijo in nekatere popačijo. Če jih uporabimo komplementarno skupaj, pa lahko pomembno prispevajo k razumevanju zastavljenega raziskovalnega vprašanja. V drugem delu operacionalizacije bomo tako na podlagi opravljene konceptualizacije zarisali še konceptualno-analitski okvir proučevanja izbrane študije primera, tj. aplikacije konceptualnega zemljevida na obravnavo vloge in pomena mednarodnega prava podnebnih sprememb za razvoj, vsebino in naravo energetskih odnosov med EU in RF.

2.3 Operacionalizacija

2.3.1 Interdisciplinarni vidiki vloge (spoštovanja) mednarodnega prava in funkcij mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti

Desetletja se je v teoriji razprava vrtela okoli vprašanja, ali je mednarodno pravo sploh pravo, glede na to, da nima institucije, ki bi skrbela za spoštovanje mednarodnega prava. Kasneje so teoretiki mednarodnih odnosov utemeljili, da je mednarodno sodelovanje ne le mogoče in trajno, temveč tudi običajno. Leta 1968 je Henkin zapisal, da verjetno skoraj vse nacije spoštujejo skoraj vsa načela mednarodnega prava in skoraj vse svoje obveznosti skoraj ves čas. Teoretiki so se strinjali, da je uganka, celo do določene mere presenečenje, da države spoštujejo svoje pravne obveznosti (Keohane 1984/2005, 99), sploh, če upoštevamo, da temelji mednarodni sistem na prostovoljnem pristanku in izjemno skromnih prisilnih mehanizmih. Ta neprisiljeni normativni sistem (lahko) kljub temu prisili države, da spoštujejo oz. vsaj izkazujejo precejšnjo raven spoštovanja norm tudi, kadar jim to na kratki rok ne koristi. Posledično se postavlja

vprašanje, zakaj se torej države običajno prostovoljno podrejujejo mednarodnemu normativnemu sistemu (Franck 1988, 705).

Disciplini mednarodnega prava in mednarodnih odnosov sta se tako v zadnjih dveh desetletjih pri proučevanju vloge prava v družbi osredotočili na učinke pravil v mednarodnih zadevah. Keohane (1997) ločuje dve optiki – instrumentalno in normativno – ter poudarja, da obstajajo pomembne razlike, kako v obeh disciplinah tolmačimo to, kar vidimo. Na eni strani instrumentalna optika v izrazito manjši meri poudarja učinek skupnih norm in procesov njihove interpretacije na politiko držav, kar izpostavlja predvsem normativna optika. Nekateri avtorji sicer poudarjajo, da je takšno vzročno-posledično gledanje na vlogo prava v družbi problematično, ker ločuje vzročno razlago od funkcije moralne presoje, za katero so norme ključne (Kratochwil 1989). A s tem, trdi Keohane (1997), ne zanikamo, da prihaja do takšnih moralnih presoj. Kljub temu pa ostaja v razpravi glede vloge norm vzročno sklepanje osrednji element, četudi je, zlasti v kompleksnih situacijah, vedno do določene mere pomanjkljivo.

Instrumentalna optika se fokusira na interese in poudarja, da bodo pravila in norme igrali pomembno vlogo, če bodo vplivali na oblikovanje interesov posameznih akterjev. Mednarodne institucije obstajajo, ker izvajajo pomembne funkcije za države in lahko igrajo vidno vlogo, (a le) kadar njihova pravila oblikujejo posebne okoliščine in zamejitve, ki vplivajo na interese držav. Strožja različica instrumentalizma zagovarja, da države spoštujejo le pravila, ki jim ustrezajo in koristijo. Bolj kot je interes države v nasprotju z normo, več bo spreminjanja, ponovnega tolmačenja in kršenja norm. Spoštovanje norm bo v večji meri pojasnjeno z interesi in močjo kot z legitimnostjo. Nekoliko bolj subtilni instrumentalni argumenti pa dopuščajo, da pravila kot del okolja, v katerem delujejo države, vplivajo na obnašanje držav, saj spreminjajo spodbude ne le za države, temveč tudi druge akterje (interesne skupine, organizacije, posamezne politične odločevalce idr.) (Keohane 1997).

Instrumentalna optika ni v domeni le teoretikov mednarodnih odnosov, temveč se z njo ukvarjajo tudi mednarodni pravniki, ki pa opozarjajo (Chayes in Chayes 1995, 229), da se institucionalne analize preozko in preveč pasivno ukvarjajo z vprašanjem spoštovanja pravil, predvsem glede aktivne vloge režimov pri spreminjanju preferenc, oblikovanju novih možnosti, prepričevanju strank k večjemu spoštovanju norm ter pri vodenju razvoja normativne strukture v smeri splošnih ciljev režima. Keohane (1997) sicer priznava, da instrumentalizem nezadostno obravnava nepričakovane posledice človekovega delovanja, saj ne more ustrezno razložiti

situacij, v katerih današnje izbire oz. odločitve vplivajo na to, kaj bodo naslednji dan ljudje verjeli in kako bodo tolmačili svoje interese.

Mednarodni pravniki pogosto trdijo, da imajo norme in pravila vzročni učinek. Na norme in pravila je tako treba gledati tudi skozi normativno optiko. Učinka interesov in moči normativna optika ne zanika, temveč poudarja, da te razlage ne zadostujejo. Norme in pravila ne delujejo mehanično, ampak so vedno podvržena izpodbijanju, tolmačenju in ponovnemu tolmačenju. Še več, norme in pravila sama določajo pogoje za interpretativni dialog in imajo globok učinek na to, kako ljudje razmišljajo o vlogi držav in njihovih obveznostih ter s tem na obnašanje držav (Keohane 1997). Norme, predvsem pogodbene, imajo določeno avtoriteto, ki izvira iz samega dejstva, da so bile razglašene v sprejemljivem in uveljavljenem procesu oblikovanja mednarodnih dogovorov. Širše normativna moč (nekateri pravniki to imenujejo tudi legitimnost) temelji na dosti bolj kompleksnem procesu dialoga tolmačenja in uporabe pravnih norm, ki se razteza skozi daljše časovno obdobje. Ta proces je tesno povezan z zahtevo mednarodnih pravnih in političnih sistemov, da so države in drugi mednarodni akterji pripravljeni upravičiti svoja dejanja, ko se jih izzove (Chayes in Chayes 1995, 134).

Implementacija mednarodnega prava v večini ne temelji na obetu formalne uveljavitve in sankcijah, temveč na prepričanju odločevalcev v vladavino prava in občutku, da je pravo legitimno. V tem smislu je pomembno, da razumemo mednarodno pravo kot retoriko in se vprašamo, zakaj je (ali ni) kot takšna prepričljiva (Trimble 1990, 838). Legitimnost pravila, ki je po mnenju Francka (1988, 712) odvisna od štirih elementov (določenost, simbolična veljavnost, koherentnost in upoštevanje pravne hierarhije), predstavlja različno močan 'vlek k spoštovanju' (ang. *compliance pull*) pravil s strani držav.

Težko ovržemo, da nekatere države (občasno) sledijo instrumentalni optiki (Keohane 1997). Na delovanje držav večino časa vplivajo njihovi materialni interesi, kot jih dojemajo elite, in njihove relativne zmogljivosti (moč), ki jim omogočajo doseganje ciljev. Pomembnost instrumentalne optike je torej nesporna, odprto pa je vprašanje, ali je tudi zadostna, če želimo razumeti vlogo norm v sodobni mednarodni skupnosti. Keohaneovo ločevanje dveh optik, s pomočjo katerih proučujemo vlogo prava v družbi in učinek pravil v mednarodnih zadevah, nadgradi von Stein (2013) in opredeli dve skupini mehanizmov, ki vodijo k temu, da države spoštujejo norme – instrumentalne in normativne. Kot instrumentalne razčleni mednarodne

spodbude, recipročnost, ugled ter domače institucije in politike, kot normativne pa upravljanje (ang. *management*), identiteto ter legitimnost in poštenost (ang. *fairness*).

Instrumentalne mehanizme bi bilo sicer vabljivo povezati z disciplino mednarodnih odnosov in normativne z disciplino mednarodnega prava, a po oceni von Stein (2013, 478) bi bilo to nepravilno. Številni mednarodni pravniki se ukvarjajo z materialnimi stroški spoštovanja norm in številni teoretiki mednarodnih odnosov se ukvarjajo z normami, identitetami in legitimnostjo. Povrhu tega mehanizmi niso medsebojno izključujoči, ampak se v realnosti prekrivajo, dopolnjujejo in ne izključujejo.

Von Stein pri proučevanju mehanizmov, ki države vodijo k spoštovanju prava, slednjo razume kot »stopnjo, do katere se obnašanje države prilagodi temu, kar predpisuje ali prepoveduje dogovor« (von Stein 2013, 478). Takšna opredelitev zajema spoštovanje prava glede na pravila (t.i. spoštovanje prvega reda), ne vključuje pa spoštovanja sodb (t.i. spoštovanje drugega reda). Na tem mestu je treba opozoriti, da nekateri avtorji izpostavljajo, da razprava o spoštovanju mednarodnega prava pogosto nekritično izhaja iz splošnega razumevanja, da vprašanje spoštovanja prava enačimo (opredelimo) kot skladnost vedenja s pravnimi pravili, na osnovi česar se potem posvečamo merjenju, opazovanju in izboljševanju spoštovanja prava. Kingsbury (1998, 345–6) tako poudarja, da koncept spoštovanja prava nima in ne more imeti pomena, ki ne bi bil funkcija predhodne opredelitve narave in delovanja prava v tem teoretskem pristopu. Spoštovanje prava torej ni samostojen koncept, ampak črpa svoj pomen in uporabnost iz teorij, zaradi česar različni teoretski pristopi vodijo k bistveno drugačnim pojmovanjem, kaj predstavlja 'spoštovanje prava'. Kot raziskovalni koncept torej ni samostojen, ampak ga je treba proučevati odvisno od izbranega oz. uporabljenega teoretskega pristopa.²⁴

Nespoštovanje predstavlja spekter in ne dihotomije, samo ločevanje med mehanizmi pa je pripravljeno v analitične namene, saj se v realnosti mehanizmi ne izključujejo, temveč se prekrivajo in dopolnjujejo. Podobno so Armstrong, Farrell in Lambert (2012/15) pri obravnavi

²⁴ Kingsbury (1998, 370) tako npr. poudarja, da pravna pravila niso le opisni povzetki preteklih odločitev, temveč predstavljajo projekcije preteklosti v sedanost, ter jih je treba analizirati kot normativne družbene konstrukte skladno s časovno dimenzijo (in ne le preprosto kot kupčije, ki oblikujejo neke kontaktne točke). Za Kratochwila (1989, 197) pravo ni opredeljeno s formalnimi institucijami ali sistemi hierharchičnih nadrejenih načel, ampak nastaja v stalnem dialogu med normo in dejstvom ter sredstvi (procesom) in cilji (vsebino). Mednarodno pravo, kot vse pravo, je po oceni Toopeja (2000, 97) najbolje pojmovati kot obliko praktične obrazložitve, tj. kot retorike v svojem bogatem in antičnem smislu. Še korak dlje od pozitivističnega pojmovanja mednarodnega prava naredi npr. Koskeniemi (2012, 2), ki mednarodno pravo razume kot rahločutnost, ki vključuje tudi širše vidike političnih prepričanj, predstav o sebi in družbi.

interdisciplinarnih pogledov na mednarodno pravo razčlenili tudi vprašanje spoštovanja mednarodnega prava in posamezne teoretske koncepte, ki so jih razvili različni teoretski pristopi pri proučevanju tega vprašanja.

V tem delu tako izpostavljam izbrane teoretske pristope in ključne koncepte, s pomočjo katerih osmišljam vlogo mednarodnega prava v mednarodni skupnosti. Slednje razčlenimo in povežemo v konceptualno-analitski okvir na način, da nam bodo omogočili čim bolj celovito obravnavo vloge in pomena mednarodnih norm za odnose med akterji in ne le vprašanja spoštovanja norm na ravni akterja. Pri tem nas bo vodilo vprašanje, kako različni teoretski pristopi pojmujejo delovanje (in spoštovanje) prava ter njegovo vlogo in pomen za odnose med akterji v mednarodni skupnosti.

* * *

Realisti verjamejo, da je spoštovanje mednarodnega prava na splošno dobro (Morgenthau 1948). Še več, spoštovanje običajno ne potrebuje pretirane rabe prisiljevanja, saj države pogosto oblikujejo pogodbe, ki od njih terjajo toliko ali malo več, kot bi tudi storile, če pogodbe ne bi bilo (Downs, Rocke in Barsoom 1998). Nepolitično mednarodno pravo je v lastnem interesu držav, zato ga na splošno tudi spoštujejo. V primeru, da je potrebna prisila, pa običajno zadostuje grožnja močne države, da se prisili zadevno državo v spoštovanje. V primeru mednarodnih organizacij pa sprejete odločitve običajno odražajo interese močnih držav, zato je slednjim v interesu, da jih spoštujejo vse države, četudi niso (vedno) pristranske v njihovo korist. Realistične teorije tako ne predvidevajo, da močne države ne bodo sprejele ali se uklonile sodni odločbi proti njim v nekem posebnem primeru (Steinberg 2013, 163).

Podobno kot realisti v mednarodnih odnosih opredelijo tudi pravni pozitivisti dva razloga za upoštevanje mednarodnih norm s strani akterjev v mednarodni skupnosti. Prvega predstavlja koncept prisile, ki se (lahko) materializira v obliki sankcij, kadar se akter ne drži norme, in drugega privolitev držav, da jo neka mednarodna norma zavezuje (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 112).

Prisila (sankcije) predstavlja osrednji koncept, na katerem je svoje pojmovanje prava, ki temelji na ukazu suverena podrejenemu, zgradil Austin v 19. stoletju. Povezava med pravnimi normami in njihovim spoštovanjem je enoznačna in pogojena z učinkovitostjo sankcij. Kot smo

že razčlenili, je Austin pojmoval pravo kot neke vrste ukaz, ki pride od politično nadrejenega, suverenega vira, je splošen po svoji naravi, in je naslovljen na podrejene subjekte. Takšen ukaz, če naj predstavlja pravo, mora biti ustrezno podprt s prisilo, tj. sankcijami v primeru nespoštovanja (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 80–1).

Koncept privolitve oz. soglasja volje držav, da se zavežejo, so v središče svojega, v sodobni pravni doktrini tudi prevladujočega, pojmovanja (ne)spoštovanja mednarodnega prava v 20. stoletju postavili sodobni pravni pozitivisti. Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb tako že v preambuli omenja načelo svobodne privolitve, ki je skupaj z načelom dobre vere in pravilom *pacta sunt servanda* splošno priznано (Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb, preambula, 3. odstavek). V nadaljevanju konvencija kot oblike mednarodnih dejanj, s katerimi država »privoli, da jo mednarodna pogodba zavezuje na mednarodni ravni« našteje ratifikacijo, sprejetje, odobritev in pristop (Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb, 2. člen). V 9. členu določa konvencija, da se besedilo mednarodne pogodbe »sprejme s privolitvijo vseh držav, ki so sodelovale pri njegovi pripravi«, v 11. členu konvencije pa so določeni načini privolitve države, da jo mednarodna pogodba zavezuje, ki se lahko »izrazi s podpisom, izmenjavo listin, ki sestavljajo mednarodno pogodbo, ratifikacijo, sprejetjem, odobritvijo ali pristopom ali na kateri koli drug dogovorjen način«. Za državo velja tudi obveznost, da se mora »vzdržati dejanj, zaradi katerih bi se lahko izničila predmet in namen mednarodne pogodbe, če je /.../ izrazila privolitev, da jo mednarodna pogodba zavezuje, že pred njeno uveljavitvijo« (Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb, 18. člen). »Če država izrazi privolitev, da jo mednarodna pogodba zavezuje, po začetku njene veljavnosti, začne mednarodna pogodba zanjo veljati z dnem privolitve« (Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb, 24. člen, 3. odstavek).

V povezavi z obveznostmi tretjih držav pa konvencija v 34. členu določa, da »/m/ednarodna pogodba tretji državi brez njene privolitve ne nalaga obveznosti niti ji ne daje pravic«. Dunajska konvencija v 2. oddelku V. dela tudi natančno določa, v katerih primerih je mednarodna pogodba nična. Država se tako lahko sklicuje na »napako v mednarodni pogodbi kot na razlog za razveljavitev privolitve« (48. člen), »na prevaro kot razlog za razveljavitev svoje privolitve« (49. člen) in »podkupovanje kot na razlog za razveljavitev privolitve« (50. člen), da jo mednarodna pogodba zavezuje. Privolitev države je brez pravnega učinka tudi, če »je bila dosežena s prisilo njenega predstavnika z dejanji ali grožnjami zoper njega« (51. člen), ali če je

bila sklenitev mednarodne pogodbe »dosežena z grožnjo ali uporabo sile ob kršitvi načel mednarodnega prava iz Ustanovne listine Združenih narodov« (52. člen).

Privolitev je skladno s sodobno pravno pozitivistično doktrino osrednji koncept v (pogodbenem in običajnem) mednarodnem pravu mednarodnih pogodb. Kljub temu nekateri teoretiki poudarjajo, da (politične in/ali ekonomske) prisile skladno z dikcijo 52. člena Dunajske konvencije o pravu mednarodnih pogodb, ki se osredotoča le na grožnjo ali uporabo sile, ne moremo v celoti izključiti iz koncepta privolitve države, da jo neka mednarodna pogodba zavezuje. Pri tem se sklicujejo na Deklaracijo o prepovedi vojaške, politične in ekonomske prisile pri sklepanju mednarodnih pogodb (ang. *Declaration on the Prohibition of Military, Political or Economic Coercion in the Conclusion of Treaties*), ki je bila sprejeta na Dunajski konferenci, a ni bila vključena v končno konvencijo, zaradi česar po njihovem mnenju uporaba politične ali ekonomske prisile (ang. *coercion*), da država sklene neko mednarodno pogodbo, ni nujno protipravna (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 113).

Sankcije v mednarodnem pravu sicer delujejo na bolj splošni ravni na način, da so številna pravna pravila, na katere so države pristale prek mednarodne pogodbe ali oblikovanja običajnega prava, podprta z grožnjo sankcij. Države se sicer lahko z vztrajnim ugovarjanjem izognejo, da jih neko novo pravilo mednarodnega običajnega prava zavezuje, v kolikor pravila ne izražajo peremptorne norme mednarodnega prava, od katere odstopanje ni mogoče (Byers 1999, 104). A družbeni in politični pritisk običajno prevlada nad akterji, ki ugovarjajo uveljavitvi norme (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 113).

Zahteve posameznikov in interesnih skupin ter njihova relativna moč v družbi so, kakor povzema Moravcsik (2013, 83), temeljne sile, ki določajo politiko države skladno z liberalnimi teorijami. Vsaka država je vpeta v soodvisno domačo in nadnacionalno družbo, ki odločilno oblikuje osnovne namene ali interese, na katerih temeljijo njene politike, odnosi z drugimi državami, in v končni fazi tudi mednarodni red. Ta pristop od spodaj navzgor k proučevanju odnosov med državami, soodvisnost in oblikovanje preferenc ima značilne posledice za razumevanje mednarodnega prava.

Ključno vprašanje za liberaliste je – "Kdo vlada?" Države, ki so vpete v transnacionalno družbo, sestavljajo posamezniki, družbene skupine in uradniki z različnimi sredstvi, ideali in vplivom na državno politiko. Za razumevanje politike je treba torej opredeliti in pojasniti preference

relevantnih družbenih akterjev v državi, ki so odvisne od njihovih vsebovanih družbenih identitet in interesov. Ključni pogoj za te družbene skupine je globalizacija, ki jo liberalisti razumejo kot spremenljivo transnacionalno soodvisnost med družbenimi akterji, ki je lahko bodisi materialna bodisi ideološka. Politika države v mednarodni skupnosti lahko podpira, blokira ali usmerja globalizacijo. Država je namreč predstavniška institucija, ki agregira in kanalizira interese in ideale posameznih družbenih skupin glede na njihovo relativno težo v družbi, sposobnost organizacije in vplivanja v političnih procesih. Obstoje družbenih zahtev glede globalizacije, ki se prenašajo v preference države, je torej nujni pogoj za zunanjepolitično dejavnost države (Moravcsik 2013, 84).

Liberalizem izpostavlja tri različne vire preferenc države in s tem obnašanja države. Ker relevantni domači in transnacionalni družbeni akterji in konteksti varirajo v času in prostoru ter temah, varira tudi distribucija preferenc države in njenih politik. Idealistične liberalne teorije tako pripisujejo vodenje države soodvisnosti med družbenimi zahtevami, da se realizira zagotavljanje določenih oblik javnih dobrin. Trgovinske liberalne teorije povezujejo vodenje države z materialno soodvisnostjo med družbenimi akterji, ki imajo posebna sredstva ali ideale. Republikanske liberalne teorije pa poudarjajo razlike v političnem predstavnštvu. Čeprav razlikujejo liberalisti te tri kategorije za analitične namene, je njihova pojasnjevalna moč veliko večja, kadar jih uporabimo skupaj (Moravcsik 2013, 84–5).

Liberalne teorije pojasnjujejo sodelovanje med državami, kar lahko prenesemo tudi na mednarodno pravo in ugotovimo, da kadar pride do sodelovanja na področju prava, imamo za rezultat pravo. Slednje lahko torej predstavlja le koordinacijski mehanizem, ki potrdi to, kar bi države v vsakem primeru naredile (Moravcsik 2013, 91).²⁵ A vendarle igra pravo v nekaterih primerih bolj neodvisno vlogo. V teh primerih je treba liberalno teorijo uporabiti kot prvi korak pri ugotavljanju distribucije osnovnih preferenc. Šele potem v analizo vstopijo druge (institucionalne ali realistične) teorije za pojasnjevanje izbir posebnih pravnih oblik, vprašanja skladnosti in dolgoročnega razvoja. V tem okviru Moravcsik (2013, 92) nekoliko razširi Krasnerjevo znano metaforo – »ko liberalizem opredeli Pareto meje, pojasni realizem rezultate razdelitve ter institucionalizem prizadevanja za maksimizacijo učinkovitosti in upoštevanja«. Ta vloga liberalne teorije kot prvega koraka v multivzročni analizi je pomembna in v vedno

²⁵ Moravcsik (2013, 91) trdi, da je ta razlaga pogosto napačno označena kot realistična. Gre prej za surovo različico liberalne teorije, saj gre v večini primerov za konvergenco družbenih preferenc in ne centralizacijo vojaške moči, s katero razlagamo razlike v interesih držav.

večji meri priznana, a liberalizem lahko, po mnenju Moravcsika (2013, 92–100), kljub temu pomembno prispeva tudi k pojasnjevanju vloge mednarodnega prava:

- na institucionalizacijo in upoštevanje mednarodnega prava imajo namreč vpliv prihodnje preference posameznikov in družbenih skupin v državi;
- številna pravila mednarodnega prava neposredno uravnavajo obnašanje nedržavnih akterjev,
- številni mednarodni sistemi prisiljevanja so vertikalni in prvenstveno delujejo tako, da prenašajo mednarodne norme v nacionalne institucije in politike.

Domače institucije in politike lahko po mnenju liberalistov predstavljajo pomemben mehanizem spoštovanja mednarodnega prava, pri čemer se osredotočajo na vlogo sodišč, volitev in zakonodajalcev (in prepletanja njihovega delovanja). Pri tem izhajajo iz predpostavke, da spodbuja sodni sistem liberalnih držav spoštovanje mednarodnega prava. K temu bi naj prispevale tudi volitve, na katerih so voditelji kaznovani za svoje nespoštovanje mednarodnih obveznosti, zaradi česar imajo demokratični voditelji večjo spodbudo, da se jih držijo. Del literature je posvečen tudi vprašanju, kako lahko domači zakonodajni procesi spodbujajo ali zavirajo sklepanje mednarodnih dogovorov in sodelovanje držav (Putnam 1988; von Stein 2013, 483).

Zgodnji institucionalisti (Krasner 1982; Keohane 1984/2005) so si morali prizadevati, da so dokazali, da mednarodno pravo šteje. Če so želeli, da teoretiki mednarodnih odnosov resno vzamejo mednarodno pravo, so morali dokazati, da je lahko mednarodno pravo pomembno. Izkazalo se je, da je mednarodno pravo pomembno za področje sodelovanja, tj. vprašanje, ki je izjemno pomembno pri teoretikih mednarodnih odnosov. Te namreč zanima, kdaj in kako pride do sodelovanja v mednarodni skupnosti in kako se ga ohranja. Zgodnji institucionalisti so na primer poudarjali, da je mogoče realizirati absolutne koristi sodelovanja, kar je pomenilo, da sodelovanje presega igro ničelne vsote. Koremenos (2013, 59–60) tako trdi, da lahko institucionalizem pojasni tri velike teme v literaturi mednarodnih odnosov in mednarodnega prava – kako se mednarodni dogovori oblikujejo, tolmačijo in spoštujejo.

V nasprotju z realističnim pojmovanjem, institucionalisti utemeljujejo, da lahko ima pravo neodvisen učinek na obnašanje držav, kar pojasnjujejo s koncepti ugleda, povračila in recipročnosti ali angleško 3Rs (*Reputation, Retaliation, Reciprocity*). Guzman (2008) v svoji teoriji ugleda (ang. *reputational theory*) poudarja **argument ugleda**, s katerim pojasnjuje širok nabor pravnih pojavov, vključno z običajnim pravom, mehkim pravom, oblikovanjem pogodb

in spoštovanjem prava. Države sicer inherentno cenijo ugled, ki izvira iz spoštovanja mednarodnega prava, a po mnenju nekaterih teoretikov ima lahko ugled tudi materialne posledice. Države, ki spoštujejo pravo, lahko zaradi tega lažje in v večjem obsegu sklepajo dogovore z drugimi državami ter povečujejo koristi sodelovanja (Abbott in Snidal 2013, 32–3). Podobno lahko sloves nezanesljivosti zavira sodelovanje, saj so obljube takšne države nekredibilne. Vprašanje spoštovanja prava vpliva na sloves države v mednarodni skupnosti, ki je pomemben tudi za napovedovanje prihodnjega obnašanja, ne kaznovanje preteklih dejanj (Brewster 2009; Brewster 2013).

Simmons (2010) je s proučevanjem upoštevanja členov Sporazuma o Mednarodnem denarnem skladu preverjala neodvisni učinek pogodbenih obveznosti na obnašanje držav in ugotovila, da prihaja do spoštovanja določil v veliki meri zaradi pomislov držav o izgubi ugleda. Podobno Morrow (2007) ugotavlja, da igra na področju mednarodnega vojnega prava pomembno vlogo mehanizem recipročnosti, ki zaradi grožnje, da bodo druge države ravnale enako, odvrča od kršitev pogodbenih določil, h katerim so se države zavezale (Koremenos 2013, 73–4).

Von Stein pri proučevanju mehanizmov, ki poudarjajo spoštovanje prava prvenstveno na podlagi interesov držav (instrumentalni pristopi), poleg vprašanja ugleda ter vloge nacionalnih institucij in politik razčleni še (von Stein 2013, 479–80):

- **(mednarodne) spodbude:** upoštevanje mednarodnih določil je lahko pomembno državi ali skupini držav do te mere, da je pripravljena ponuditi drugim državam določeno spodbudo zato, da bi te spoštovale določene mednarodne zaveze. Spodbude so lahko pozitivne ali tudi negativne, kot primer pa lahko navedemo povezovanje vprašanja spoštovanja človekovih pravic v različnih trgovinskih sporazumih (Hafner-Burton 2005);
- **recipročnost:** teoretiki so dolgo pojmovali recipročnost kot učinkovit mehanizem sodelovanja, ki prispeva k temu, da lahko države, tudi kadar imajo takojšnje spodbude za kršitev danega dogovora, strategije 'oko za oko', ki neposredno povezujejo njihovo morebitno nespoštovanje s prihodnjimi povračilnimi dejanji, učinkovito odvrnejo od nespoštovanja. Mehanizem recipročnosti torej pomeni, da je, kadar obe stranki zaradi spoštovanja dogovora pridobita in sta pripravljeni recipročno odreagirati na kršitev druge stranke, grožnja vrnitve v situacijo, kjer ni dogovora, zadostna, da do kršitve v prvi točki ne pride (Guzman 2008).

Pristopi, ki so se razvili znotraj teorije pravnega procesa pri pojmovanju, zakaj države spoštujejo mednarodno pravo, izpostavljajo lastni **interes držav in poštenost** (ang. *fairness*). Lastni interes držav v središče postavlja Henkin (1968/1979), za katerega so države primarno racionalni akterji, ki vedno tehtajo med prednostmi, ki izhajajo iz spoštovanja mednarodnega prava, in stroški nespoštovanja. Po njegovem mnenju bodo države običajno spoštovale norme mednarodnega prava, razen če jim bo nespoštovanje prineslo pomembno prednost pred spoštovanjem. Pri tem vključujejo prednosti spoštovanja tako neposredne ugodnosti, ki izhajajo iz dane pogodbe, kot tudi splošne ugodnosti, ki izhajajo iz spoštovanja pravnega reda. Redko srečamo države, katerim bi bilo kršenje norm v državnem interesu, četudi jim to kratkoročno prinaša določene ugodnosti. Države bodo tako, ne všteti izjemoma neracionalnih dejanj, običajno upoštevale mednarodno pravo, razen če bi jim kršitev prinesla kratkoročne ugodnosti, ki predstavljajo pomembno korist v primerjavi s spoštovanjem mednarodnih pravnih določil (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 113).

Tudi liberalni institucionalizem v ospredje postavlja **lastni interes** – sodelovanje držav, ki ga omogočajo ali podpirajo mednarodni pravni režimi, služi primarno uresničevanju interesov držav. Slaughter Burley (1993, 220) povzema glavne funkcije in koristi, ki jih imajo mednarodni režimi po pojmovanju teoretikov režimskih teorij na eni strani in na drugi strani po pojmovanju mednarodnih pravnikov, kjer izpostavlja spoznanja teoretikov pravnega procesa (glej tabelo 2.6 v nadaljevanju). Mednarodne norme v obeh skupinah teoretskih pojmovanj zagotavljajo pravila igre, spodbujajo stabilna pričakovanja in ustvarjajo pogoje za urejena večstranska pogajanja. Mednarodne norme prispevajo k oblikovanju skupnih standardov in k boljšim informacijam, pomembno vlogo imajo tudi pri legitimiziranju delovanja držav, saj postavljajo kriterije, po katerih nacionalne vlade razumno delujejo in/ali opravičijo svoje delovanje. Mednarodne norme ustvarjajo tudi pogoje za decentralizirano delovanje in spodbujajo spoštovanje s pomočjo vključevanja mednarodnih norm v domače politične in birokratske procese, s čimer se spodbujajo rutinske navade spoštovanja (slednje sicer precej bolj temeljito razčlenijo konstruktivistični pristopi). Mednarodne norme in institucije izboljšujejo tudi vidik transparentnosti delovanja držav, ki je izjemno pomemben na številnih področjih mednarodnega sodelovanja, *inter alia* tudi mednarodnega varstva okolja in na področju boja proti podnebnim spremembam.

Tabela 2.6: Mednarodne norme in institucije iz vidika režimske teorije in mednarodnih pravnikov

Funkcije in koristi mednarodnih režimov	Funkcije in koristi mednarodnega prava
- Zmanjšujejo transakcijske stroške - Ustvarjajo pogoje za urejena večstranska pogajanja - Legitimizirajo in delegitimizirajo različna ukrepanja držav - Povečujejo simetričnost in izboljšujejo kvaliteto informacij - Omogočajo povezovanje z ustvarjanjem pogojev za decentralizirano izvrševanje: -- nadzor, -- povečujejo vrednost ugleda, -- ustvarjajo legitimne standarde obnašanja	- Zagotavljajo pravila igre; spodbujajo stabilna pričakovanja (Falk, Henkin, Chayes) - Oblikujejo učinkovita izhodišča: -- izogibanje potrebi po stalnih ponovnih pogajanjih in -- oblikovanje skupnih standardov, kjer se zdijo potrebni (Henkin) - Postavijo kriterije, po katerih lahko nacionalne vlade razumno delujejo in opravičijo svoje delovanje (Falk, Chayes) - Zagotavljajo proces komunikacije v krizi (Falk) - Ustvarjajo priložnosti za prepletanje nacionalnih in mednarodnih birokracij (Falk) - Spodbujajo spoštovanje z vključevanjem mednarodnih sporazumov v domače politične in birokratske procese, izboljšujejo transparentnost in spodbujajo rutinske 'navade spoštovanja'

Vir: Slaughter Burley 1993, 220

Akterji sledijo normam zaradi številnih razlogov. Norme pogosto predstavljajo dominantne ideje v družbi in so podprte s sankcijami, zaradi česar se jim akterji običajno podredijo, da bi se izognili sankcijam. Akterji lahko sledijo normam tudi zaradi uresničevanja lastnega interesa. Pristopi, ki pojasnjujejo spoštovanje prava prvenstveno na podlagi interesov, predstavljajo le eno optiko ali del slike, v kateri najdemo tudi vrsto drugih pristopov, ki kot ključno spremenljivko pri osmišljanju vloge mednarodnega prava v mednarodni skupnosti ne postavljajo interesov akterjev. Nekateri med njimi pojasnjujejo vlogo prava v družbi in nespoštovanje mednarodnih norm kot posledico neustreznega upravljanja, drugi poudarjajo, da so ključne ideje in norme, tretji pa poštenost in legitimnost. Ti pristopi so si precej raznoliki, a kot poudarja von Stein (2013, 485), hkrati enotni v tem, da spoštovanje mednarodnopravnih obveznosti držav ni prvenstveno pogojeno oz. motivirano z njihovimi skrbmi ali pomisleki glede posledic, ki bodo sledile morebitni kršitvi.

Med t.i. normativnimi pristopi (von Stein 2013, 485–7) najprej izpostavljam vprašanje spoštovanja mednarodnih norm kot **problem upravljanja** (ang. *management*). Držav ne zavezuje nobena pravna obveznost, da se morajo pridružiti neki mednarodni pogodbi. V mednarodnem pravu jih zavezujejo le obveznosti, na katere so države pristale prostovoljno, kar bi naj imelo po mnenju instrumentalistov za posledico, da države na splošno pristanejo le na obveznosti, ki so v njihovem interesu. V nasprotju z njihovo idejo, da bodo države v primeru

odsotnosti omejitev ali sankcij goljufale, zagovorniki teorije upravljanja utemeljujejo, da so vlade običajno nagnjene k spoštovanju mednarodnih obveznosti. To izhaja iz močnega občutka obvezanosti pravilom, o katerem lahko sklepamo na podlagi skrbnosti, ki jo namenjajo pogajanjem in vstopanju v mednarodne obveznosti. Države imajo zamejena sredstva in sledenje uveljavljenim pravilom pomembno prispeva k učinkovitosti, zato so norme pomembne in občutek zavezanosti, ki ga države običajno razvijejo, ko se pridružijo nekemu pogodbenemu režimu, pomembno vpliva na države, da si prizadevajo izpolnjevati svoje pravne obveznosti. Države podobno kot drugi pravni subjekti se čutijo zavezane, da uskladijo svoje delovanje skladno z veljavnimi normami (Chayes in Chayes 1993, 186–7).

Chayes in Chayes (1993, 187) ne zanikata, da ne prihaja do odločitev o nespoštovanju neke pravne norme, ki temelji na tehtanju koristi in stroškov, ki izhajajo iz same kršitve, še zlasti kadar pride do bistveno spremenjenih okoliščin. A nespoštovanje obveznosti je le redko namerno in preračunano dejanje, ampak običajno izvira iz (Chayes in Chayes 1993, 188):

- i) nejasnosti in nedorečenosti pogodbenih določil,
- ii) zamejitev zmogljivosti strank pogodbenic za izpolnjevanje obveznosti, in
- iii) v pogodbi predvidene časovne dimenzije družbenih in ekonomskih sprememb.

Na osnovi tega teoretiki upravljanja dvomijo, da mehanizmi, ki povečujejo strošek nespoštovanja, prispevajo k spoštovanju, še zlasti, kadar je razlog za nespoštovanje pravnih obveznosti problem zmogljivosti. V tem primeru namreč kazni ali povračilni ukrepi le poslabšajo pogoje, ki so vodili k nespoštovanju. Boljši pristop k spodbujanju spoštovanja tako predstavlja bolj transparentno zasnovan dogovor, reševanje sporov, tehnična in finančna pomoč (von Stein 2013, 486). Države spoštujejo mednarodna pravila ne zaradi sankcij, ampak ker so prepričane, da je treba norme spoštovati prek dinamike, ki jo ustvarjajo pogodbeni režimi, h katerim pripadajo. Ključni instrument za spoštovanje pogodb po mnenju Chayes in Chayes (1995) je ponavljajoč proces diskurza med pogodbenicami, pogodbeno organizacijo in širšo javnostjo (Koh 1997, 2601).

Pristop upravljanja (ang. *managerial approach*), ki sta ga razvila Chayes in Chayes, utemeljuje torej, da države običajno spoštujejo mednarodne norme ne zaradi prisile, temveč zaradi modela sodelovanja, ki navaja k spoštovanju norm skozi procese upravičevanja, diskurza in prepričevanja (Koh 1997, 2636). Suverenost tako ne predstavlja več svobode pred zunanjim vmešavanjem, ampak svobodo vstopati v mednarodne odnose kot član mednarodnih režimov.

Gonilo spoštovanja mednarodnih norm ni toliko strah države pred morebitnimi sankcijami, ampak strah izgube statusa prek zmanjšanja ugleda. Osrednja metoda, ki spodbuja spoštovanje norm, je ponavljajoč proces diskurza utemeljevanja in ne sankcij. Ključno vlogo igra torej pogodbeni režim, skozi katerega se odvija interaktivni diskurz utemeljevanja, v katerem se akterji sklicujejo na norme, jih interpretirajo in razčlenjujejo na način, ki spodbuja njihovo spoštovanje (Koh 1997, 2637–8).

Nekateri avtorji nekoliko drugače poudarjajo, da sta lahko upravljanje in povečevanje *ex-post* stroškov oz. kazni zaradi nespoštovanja tudi komplementarna mehanizma. Tallberg (2002) za primer navaja sistem v EU, ki temelji na izboljševanju zmogljivosti in spodbujanju držav članic k spoštovanju pravnih obveznosti, a hkrati sistem tudi zaznava in, kadar je potrebno, kaznuje nespoštovanje. Zmogljivost je vsekakor nujen pogoj za sposobnost države spoštovati pravne obveznosti, zaradi česar so se v številnih pogodbenih režimih, ki so bili vzpostavljeni na področjih, kjer je pomembno znanstveno in/ali tehnološko znanje, razvili mehanizmi krepitve zmogljivosti držav, tehnične in finančne pomoči (von Stein 2013, 487) (takšen primer predstavlja tudi mednarodni režim podnebnih sprememb).

Poleg pristopa, ki poudarja upravljanje (Chayes in Chayes 1995), se je vprašanja spoštovanja pravnih norm poglobljeno lotil tudi Franck (1988), ki meni, da je mednarodno pravo vstopilo v post-ontološko obdobje, v katerem ni treba več braniti njegovega obstoja, temveč lahko ocenjujemo njegovo vsebino mednarodnih pravnih pravil ter njihovo učinkovitost, izvršljivost, razumljivost in poštenost. Po njegovem utemeljevanju bi morala osrednji cilj mednarodnega pravnega sistema predstavljati **legitimnost**. Ta se nanaša na proces in ima svojo moralo – predstavlja prepričanje predvsem v pravilnost procesa (in ne pravilni vsebinski rezultat).

Franck (1988) je utemeljeval, da je pravilo legitimno, kadar posamezniki, ki jih pravilo naslavlja, verjamejo, da je bilo le-to oblikovano in velja skladno z zakonitim procesom. Legitimnost norme sestavljajo štiri komponente, na osnovi katerih vsebuje norma določen 'vlek k spoštovanju' (ang. '*compliance pull*') neodvisno od materialnih pogojev, ki vplivajo na prakso določene države (von Stein 2013, 490; Tesón 1992, 94):

- i) določenost (ang. *determinacy*): norma mora nedvoumno sporočati, kaj je dovoljeno in kaj ne;
- ii) simbolična veljavnost (ang. *symbolic validation*): norma prenaša avtoriteto prek simbolnih ritualov in drugih formalnosti;

- iii) koherentnost (ang. *coherence*): norma se nanaša na druga pravila v sistemu na načelni način;
in
- iv) upoštevanje (ang. *adherence*): norma ni oblikovana kar tako, ampak na način, ki ga organizirana skupnost sprejema.

Nekateri teoretiki, zlasti drugi kantovski analitiki (npr. Tesón 1992, 94–6), očitajo Francku, da daje pri razčlenjevanju legitimnosti kot osrednjemu cilju (namesto pravičnosti) prednost postopkovni pravilnosti in spoštovanju pravil pred vprašanjem moralnosti. Franck se k temu očitku vrne v svojem osrednjem delu, *Fairness in International Law and Institutions* (1995), v katerem opravi pomemben premik v razmišljanju od koncepta legitimnosti h konceptu poštenosti, s pomočjo katerega skuša razumeti mednarodna pravila. Ta opredeli kot poštena, če izpolnjujejo vsebinski in postopkovni dejavnik (von Stein 2013, 490):

- pravilo je pošteno, če ustreza pričakovanjem strank glede upravičenih stroškov in koristi;
- pravilo je pošteno, če je legitimno (kot opredeljeno zgoraj).

Franck odseva in hkrati dopolnjuje teorijo upravljanja (Chayes in Chayes 1995) ter utemeljuje, da upravljanje ni ključni mehanizem, ki vodi k spoštovanju mednarodnih norm, temveč je to **poštenost** (ang. *fairness*) samih mednarodnih pravil. Države spoštujejo mednarodno pravo, ker jih k spoštovanju potegne legitimnost (ali 'pravilni proces') in distributivna pravičnost (ang. *distributive justice*) (Koh 1997, 2601–2).

Koh (1997) podaja kritiko pristopov upravljanja in poštenosti ter ju združi z globljo analizo, kako transnacionalni pravni proces spodbuja interakcijo, tolmačenje in internalizacijo mednarodnih pravnih norm. Koh se tako kot številni konstruktivisti pri vprašanju spoštovanja osredotoča predvsem na proučevanje norm in identitet. Slednji poudarjajo, da imajo norme in identitete pogosto večjo težo pri (ne)spoštovanju neke norme kot premislek o stroških ali koristih. Ključni koncept, na katerega se opirajo Koh in konstruktivisti, pa je **internalizacija norm** oz. točka, v kateri so norme tako globoko ponotranjene, da jih jemljemo kot samoumevne. Številni konstruktivistični pristopi jemljejo doseganje internalizacije norm kot končno točko, do katere pa lahko vodi več mehanizmov (von Stein 2013, 488).

Koh (1997, 2645) povzema, da Franck ter Chayes in Chayes navzlic metodološkim razlikam pridejo do enakega intuitivnega odgovora, zakaj države spoštujejo mednarodno pravo. Franck utemeljuje, da obstaja večja verjetnost, da države spoštujejo pravila mednarodnega prava, če

jih dojemajo kot poštena, Chayes in Chayes pa, da kadar bodo morale države redno upravičevati delovanje s pomočjo pogodbenih norm svojim pogodbenim partnerjem. Obe analizi tako navajata, da je za večje spoštovanje mednarodnega prava ključna internalizacija. Slednjo opredeli (Koh 1997, 2646) kot transnacionalni pravni proces, ki poteka v treh fazah (interakcije, interpretacije, internalizacije):

- i) najprej eden ali več akterjev spodbudi interakcijo z drugimi akterji,
- ii) ta vodi k interpretaciji ali izjasnitvi akterjev glede neke mednarodne norme,
- iii) s čimer zasleduje akter internalizacijo (nove) interpretacije norme v notranji normativni sistem drugih akterjev.

Takšen transnacionalni pravni sistem je normativen, dinamičen in konstitutiven. Transnacionalno delovanje akterjev vodi k oblikovanju pravne norme, ki bo vodila prihodnje interakcije med akterji, slednje pa bodo nadalje prispevale k internalizaciji te norme. Ponavljajoče sodelovanje v takšnem procesu bo preoblikovalo interese in celo identiteto sodelujočih akterjev v procesu (ibid.).

Konstruktivisti v mednarodnih odnosih pa internalizacijo norm pojasnjujejo predvsem prek koncepta **socializacije**, ki jo razumejo kot proces, v katerem prepričanja, kaj je prav in kaj narobe, postanejo norme, ki povratno preoblikujejo identiteto držav, njihove interese in obnašanje (Risse in Sikkink 1999/2005, 11). Politična identiteta države namreč ne nastane v izolaciji, temveč v odnosu do in v interakciji z drugimi skupinami držav ter mednarodnih nedržavnih akterjev. Koncept socializacije je tako lahko uporaben pri razumevanju, kako mednarodna skupnost prenaša norme na svoje člane. Pri tem Risse in Sikkink (1999/2005, 11–17) ločujeta med tremi idealnimi oblikami socializacijskih procesov, ki se razlikujejo glede na logiko oz. obliko družbene interakcije, na kateri temeljijo, čeprav v realnosti potekajo hkrati:

- 1) proces adaptacije in strateškega kupčkanja: gre za instrumentalno prilagoditev na domače in tuje pritiske, ki je skladna z argumenti racionalne izbire in običajno zaznamuje zgodnje obdobje socializacijskega procesa;
- 2) proces moralnega ozaveščanja, zasramovanja, argumentiranja, dialoga in prepričevanja: gre za argumentativni (moralni) diskurz, v katerem so poudarjeni procesi komunikacije, argumentacije in prepričevanja, prek katerih akterji sprejmejo veljavnost in pomembnost norm v njihovih diskurzivnih praksah;
- 3) proces institucionalizacije ter habituacije: poudarja postopno institucionalizacijo norme, ko se akterji postopoma prilagodijo normi, sprejmejo njeno veljavnost in spremenijo svojo

retoriko ter začnejo argumentativni proces z nasprotniki norme. Ko je norma institucionalizirana v domače prakse, postopoma postane njeno spoštovanje »standardni operativni postopek«, saj jo akterji vzamejo kot samoumevno in ji sledijo iz same navade (in ne zaradi prisile ali lastnih prepričanj).

Proces socializacije, ki je značilen za proces uveljavljanja norme, povezujejo konstruktivisti z različnimi razlogi in mehanizmi. Med njimi lahko omenimo (Finnemore 1996; Finnemore in Sikkink 1998, 903–4; Armstrong, Farrel in Lambert 2012/15, 102; von Stein 2013, 488–9):

- i) **legitimacija** – oznaka, da gre za malopridno državo, ki ne spoštuje mednarodne norme, ima za države (in njihove voditelje) svojo ceno, saj je povezana z izgubo ugleda, zaupanja in verodostojnosti, ki prispevajo k pozitivnim učinkom odnosov med državami; države (in njihovi voditelji) poleg tega pazijo na mednarodno legitimacijo tudi zaradi vpliva na njihovo dožemanje s strani njihovih državljanov;
- ii) **konformnost**, ki dokazuje, da se je država prilagodila družbenemu okolju, h kateremu pripada, s čimer izpolnjuje psihološko potrebo, da pripada k skupini;
- iii) **samopodoba držav** (in njihovih voditeljev) v odnosu do drugih držav in akterjev v mednarodni skupnosti – nekateri voditelji spoštujejo mednarodne norme (tudi), ker želijo, da drugi o njih mislijo dobro in da sami o sebi mislijo dobro;
- iv) **učenje elit**, ki se lahko odvija pod grožnjo sankcije ali zaradi lastnega interesa;
- v) **institucionalizacija** nove mednarodne norme v uradno politiko, zakone v družbi in nacionalne organizacijske strukture, kar pripelje do vključitve norme v družbeno prakso.

K spremembi mišljenja in odnosa brez očitne prisile vodi tudi **prepričevanje** (Johnston 2001), ki ga Finnemore in Sikkink (1998, 914) opredelita kot "proces, v katerem postane delovanje akterjev družbena struktura, ideje postanejo norme in subjektivno postane intersubjektivno". Skupine, ki zagovarjajo določeno normo, si prizadevajo sprostiti močne občutke in utemeljiti argumente v prid spoštovanja norme (Keck and Sicking 1998). V tem procesu je ključna argumentacija in uspešno prepričevanje ima za rezultat spoštovanje norme (Von Stein 2013, 488). Vloga prepričevanja, da države spoštujejo mednarodno pravo, je izpostavljena predvsem v študijah, ki za svoj predmet jemljejo vprašanja varstva človekovih pravic in varstvo okolja.

Prepričevanje kot ključno sredstvo za vzpodbujanje spoštovanja mednarodnih norm uporabljajo predvsem nedržavni akterji. Ti igrajo izjemno pomembno vlogo pri zasledovanju postavljenih ciljev na omenjenih področjih varstva človekovih pravic in okolja, a razen prepričevanja

običajno nimajo na voljo drugih sredstev, s katerimi bi vplivali na državne akterje. Prepričevanje v prvi vrsti temelji na znanju in moralni drži tistih, ki ga uporabljajo kot sredstvo za doseganje spoštovanja mednarodnih norm. To so lahko poleg nedržavnih akterjev tudi države, kadar na voljo nimajo drugih sredstev (materialnih ali ekonomskih) (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 114–5).

Poleg uporabe mehanizma prisile in prepričevanja s strani držav in institucij, lahko na obnašanje akterjev in spoštovanje mednarodnih norm pomembno vpliva **akulturacija** (Goodman in Jinks 2004). Slednjo razumemo kot splošni proces sprejemanja prepričanj in vedenjskih vzorcev kulture, ki akterja obdaja, kar vodi do vedenjskih sprememb prek asimilacijskih pritiskov s strani bodisi drugih akterjev bodisi akterja samega. Goodman in Jinks (2004, 638) trdita, da je obnašanje akterja in vzorcev skupnosti delno funkcija družbene strukture – odnosov med posameznimi akterji in nekaterimi referenčnimi skupinami. Zaradi akulturacije prihaja namreč do sprememb v obnašanju akterja ne le s spreminjanjem njegovega mišljenja ali njegove strukture interesov, temveč tudi s spreminjanjem njegovega družbenega okolja. Akulturacija lahko tako pripelje do spoštovanja mednarodne norme tudi kadar med normo in prepričanju akterja obstaja določen razkorak. Za akterja je lahko pomembnejše od vsebine same norme dejstvo, da normo kot legitimno sprejema njegova referenčna skupina. Akter, za katerega je ključno to, kako ga dojema okolica, bo spremenil svoje obnašanje in spoštoval mednarodno normo, če bo to normo kot pravilo, ki ga je treba spoštovati, cenila njegova referenčna skupina. Akulturacija je tako konceptualno ločen družbeni proces, prek katerega prihaja do vpliva na obnašanje akterjev. Družbena struktura in ne sama vsebina norme je tista, ki šteje in vpliva na obnašanje akterjev v mednarodni skupnosti ter njihovo spoštovanje mednarodnih norm (Goodman in Jinks 2004, 703).

Pomemben dejavnik in/ali pokazatelj pri ugotavljanju, v kolikšni meri bodo države spoštovale normo mednarodnega prava, je lahko tudi **ujemanje mednarodne norme in nacionalnih pravnih sistemov držav** (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 114–5). Države, katerih nacionalni pravni sistemi se v večji meri ujemajo z mednarodnimi normami in *vice versa*, bodo redkeje kršile mednarodne norme kot države, kjer je to ujemanje manjše, oz. kjer je neujemanje med mednarodnimi in nacionalnimi normami večje (Checkel 1999).

Dodaten močan in z internalizacijo povezan mehanizem, ki prispeva h konsolidaciji norme in njeni splošni sprejemljivosti, je (lahko) ponavljajoče se obnašanje in navada (Finnemore in Sikkink 1998, 904). Velik delež spoštovanja norm razlagajo konstruktivisti kot **stvar navade**

ali rutine, torej nekaj, kar je vsakodnevno in avtomatično. Do internalizacije mednarodne norme v nacionalni sistem države pride prek oblikovanja institucionalne navade, kar običajno vodi države, da rutinsko sledijo privzetemu vzorcu spoštovanja mednarodne norme. Koh (1999, 2656–7) na primeru človekovih pravic razčleni različne strategije za internalizacijo mednarodne norme:

- družbena internalizacija, do katere pride, ko pridobi mednarodna norma toliko javne legitimacije, da to pripelje do njenega širokega splošnega spoštovanja;
- politična internalizacija, do katere pride, ko mednarodno normo sprejmejo politične elite in jo vključijo v vladno politiko;
- pravna internalizacija, do katere pride, ko je mednarodna norma prenešena v domači pravni sistem prek delovanja izvršne oblasti, interpretacije domačih sodišč, zakonodajne dejavnosti ali kombinacije teh treh. Do zakonodajne internalizacije pa pride, ko je mednarodna norma sprejeta prek zakonodajnega procesa tudi na nacionalni ravni skozi pravni akt, tj. zakon ali podzakonski akt, ali celo ustavo, kar morajo nato upoštevati državni uradniki kot del domačega pravnega tkanja.

Proces, v katerem prepričanja, kaj je prav in kaj narobe, postanejo norme je torej pogosto rezultat družbenega vpliva. Vlade in države namreč skrbijo, kako jih dojemajo druge države in družbena omrežja. **Možnost družbene nagrade ali kazni** jih tako posledično pogosto motivira k izpolnjevanju pravnih obveznosti. V takšnih primerih je družbena struktura tista, ki pomembno prispeva k spoštovanju določene mednarodnopravne obveznosti in manj sama vsebina norme. Končno točko socializacije (pa lahko) predstavlja internalizacija norme, ki nastopi takrat, ko akterji normo prevzamejo za samoumevno in jo začnejo spoštovati skoraj avtomatično. Pri tem igrajo pomembno vlogo tudi mednarodni forumi in konference, ki zagotavljajo informacije in omogočajo širjenje novih norm (Haas 2002). Internalizirane norme lahko, po mnenju Finnemore in Sikkink (1998, 904), postanejo izjemno močne in težko zaznavne, saj niso več v središču politične razprave in proučevanja.

* * *

Pri proučevanju, v kolikšni meri in kako mednarodne norme vplivajo na odnose med akterji v sodobni mednarodni skupnosti, pa ne bomo ostali osredotočeni le na vprašanje spoštovanja mednarodnega prava in na njegovo **zavezujočo funkcijo**, ki je ozko povezana z njegovo ideološko funkcijo upravičevanja vladnih politik in *statusa quo*. Ključne funkcije prava kot

sredstva družbenega nadzora je treba razumeti kot širok nabor načinov, na katere se pravo uporablja za nadzor, vodenje in načrtovanje življenja zunaj sodišč (Hart 1961). S poudarjanjem pomembnosti zavezujoče funkcije mednarodnega prava in zagovarjanjem njegovega spoštovanja se izgublja pomemben vidik mednarodnega prava kot orodja politike.

Mednarodno pravo ima tudi druge pomembne funkcije za odnose med akterji, med katerimi bomo v naši analizi še posebej pozorni na (Onuma 2003, 130– 8; Slaughter Burley 1993):

- **komunikativno funkcijo**; mednarodno pravo predstavlja skupni jezik in okvir za izmenjavo zahtev ter argumentativni proces med državami, kar lahko v kombinaciji s funkcijo zavezujočnosti prispeva, da se stranke v sporu gibljejo v isti smeri, tj. reševanju sporov na miren način;
- **funkcijo izražanja skupnih pogledov** v mednarodni skupnosti; mednarodno pravo uteleša in izraža skupne ideje in razumevanje konstitucionalne strukture in legitimna prizadevanja mednarodne skupnosti nasproti njenim raznolikim članom – mednarodno pravo predstavlja skupna pozitivna pravila obnašanja in prispeva k zbliževanju obnašanja njegovih raznolikih mednarodnih članov, s čimer prispeva k bolj tekočemu vodenju mednarodnih, transnacionalnih in medcivilizacijskih odnosov ter uresničevanje skupnih idej in prizadevanj mednarodne skupnosti;
- **upravičevanje in legitimacijo**; vsaka država upravičuje svoje obnašanje in poskuša zmanjšati legitimnost obnašanja držav, ki ji nasprotujejo, pri čemer države uporabljajo mednarodno pravo kot instrument upravičevanja. Občasno nekatere države tudi zavestno kršijo mednarodno pravo upoštevajoč morebitne koristi ali stroške, ki jih kršitev prinaša, kar kaže, da mednarodno pravo igra vlogo pri določanju in izvajanju politike. Države dojemajo mednarodno pravo kot pravo, ki vsebuje osnovne značilnosti prava, kot sta konsistentnost in pravičnost, zaradi česar vodi upravičevanje delovanja s pomočjo mednarodnega prava do samozamejevanja držav – ko država upravičuje neko dejanje z uporabo določenega pravila mednarodnega prava, potem se od nje pričakuje, da bo to pravilo tudi sama upoštevala v odnosu do drugih držav.

2.3.2 Operacionalizacija: mednarodno pravo podnebnih sprememb in energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo

V okviru aplikacije konceptualno-analitskega okvira na izbrani predmet proučevanja in študijo primera je treba opredeliti tri različne pristope k proučevanju mednarodnega (okoljskega) prava, to so: i) doktrinarni, ii) politični (ang. *policy approach*) in iii) razlagalni pristop. Ti trije pristopi

namreč ustrezajo tistim, ki jih Kronman povezuje z Webrovo sociologijo prava in označi kot i) dogmatični, ii) moralni in iii) sociološki pristop (Bodansky 2010, 8). Od teh treh pristopov bosta za potrebe pričujoče disertacije uporabljena predvsem doktrinarni in razlagalni pristop, ki ju bomo uporabili za operacionalizacijo konceptualno-analitskega okvira na naše izhodiščno raziskovalno vprašanje.

Prvi, t.i. doktrinarni pristop (ang. *doctrinal approach*), je najbolj običajen pristop, ki ga pri svojem vsakdanjem delu uporabljajo pravniki. Gre za poskus opredelitve pravnih norm in njihovih učinkov v obravnavanem primeru. Na začetku je izredno pomembno jasno proučiti vire mednarodnega prava, kar nam da potrebno orodje, da opredelimo, ali je neka norma priznana kot norma mednarodnega prava (Bodansky 2010, 8–9).

Doktrinarno bomo pristopili k prvemu cilju pričujoče doktorske disertacije, saj bo cilj tretjega poglavja opredeliti razvoj pravnih norm mednarodnega prava podnebnih sprememb. Naša analiza bo temeljila na analizi dveh ključnih virov mednarodnega prava, ki predstavljata osrednji vir pravnih norm na področju mednarodnega varstva okolja in boja proti podnebnim spremembam, tj. mednarodno običajno in predvsem pogodbeno pravo.

Pri obravnavi mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb se bomo osredotočili na razvoj, tj. na nastanek, vsebino in obseg mednarodnih norm na področju boja proti globalnim podnebnim spremembam. Poseben poudarek bomo skladno z realističnim pojmovanjem vloge mednarodnega prava namenili vprašanju prisile oz. pravnih mehanizmov sankcioniranja, ki so se oblikovali z namenom, da zagotovijo spoštovanje pogodbenih določil s strani pogodbenic. Skupaj z obravnavo razvoja, obsega in 'strogosti' oblikovanih sankcijskih mehanizmov (prisiljevanja) se bomo posvetili tudi vprašanju volje soglasja držav, oz. svobodne privolitve, ki je potrebno, da neka mednarodna pogodba pogodbenice zavezuje na mednarodni ravni. Rezultati (doktrinarne) obravnave razvoja področja mednarodnega prava podnebnih sprememb bodo predstavljali prvi korak in izhodišče za obravnavo izbrane študije primera.

Če se doktrinarni pristop osredotoča na vprašanje, kaj pravo *je*, se drugi, t.i. politični pristop (ang. *policy approach*), osredotoča na vprašanje, kaj bi pravo *naj bilo*. Čestokrat imamo občutek, da obstoječe norme bodisi nekega področja bodisi ne urejajo bodisi ga urejajo pomanjkljivo. Zlasti je to pomembno na relativno novih področjih, kjer so norme šele v procesu nastajanja, kar mednarodno okoljsko pravo in mednarodno pravo podnebnih sprememb

vsekakor je. Zatorej je pomembno raziskati ne samo vprašanje, kaj pravo *je*, ampak tudi, kaj bi *naj bilo*. Pri tem je ključno upoštevati tako cilje kot sredstva, da zastavljene cilje uresničimo. Implicitno ali eksplicitno je treba nasloviti mnoga ključna vprašanja. Kaj bi naj bil cilj oblikovane mednarodne politike in kdo naj jo širi? Kakšna naj bo njena pravna oblika in kakšne instrumente za izvajanje uporabiti? In končno, na koga naj bodo ti instrumenti naslovljeni (Bodansky 2010, 9–11).

Razmejitev med vprašanjem, kaj pravo je in kaj bi pravo naj bilo, ni vedno jasna. Pravne norme so pogosto nejasne ali pa dopuščajo različne interpretacije. Kljub temu omenjena pristopa predstavljata dva različna vidika. Politični pristop k pravu tako običajno uporabijo zakonodajalci v procesu zakonskega urejanja izbranega področja oz. države pri ustvarjanju mednarodnega pogodbenega prava. Doktrinarni pristop je na drugi strani značilen za pravnike pri interpretaciji in uporabi obstoječega prava. V naši analizi se bomo vprašanja, kaj bi naj pravo podnebnih sprememb bilo, dotaknili le posredno iz vidika akterjev, ki vstopata v proučevani odnos, saj celovita obravnava tega vprašanja ni namen pričujoče disertacije.

V nasprotju z omenjenima pristopoma, ki simbolizirata gledanje akterjev znotraj pravne stvarnosti (držav, sodišč, mednarodnih pravnikov, nevladnih skupin idr.), predstavlja tretji, t.i. razlagalni pristop (ang. *explanatory approach*), izhodišče značilno za politologe, ki proučujejo mednarodno okoljsko pravo »od zunaj«, da bi opredelili njegovo vlogo v sodobni mednarodni skupnosti. Politologi tradicionalno ločijo različne teorije, ki vsaka z različnim konceptualnim aparatom poskuša razložiti nastanek mednarodnih norm in njihov vpliv na človekovo obnašanje. Ta pristop se običajno osredotoča na vprašanje (ne)izoblikovanja mednarodnih okoljskih norm in vprašanje njihove (ne)učinkovitosti (Bodansky 2010, 12–3).

V zadnjem koraku obravnave izbranega predmeta proučevanja se bomo tako lotili analize vloge in pomena mednarodnega prava podnebnih sprememb za razvoj, vsebino in naravo energetskih odnosov med EU in RF. Pri tem se bomo pri proučevanju vloge prava za odnose med akterji osredotočili na obravnavo:

- obsega, v katerem pravilo mednarodnega prava odseva interese akterjev in vrednote, ki jih akterja na splošno pojmujejo kot pomembne v mednarodni skupnosti;
- obsega, v katerem akterji dojemajo oblikovanje in uporabo mednarodnega prava podnebnih sprememb kot legitimno, in obsega (učinkovitega) delovanja institucij, ki skrbijo za izvajanje prava;

- funkcij ali vlog, ki jih mednarodno pravo lahko poleg zavezujočnosti ima za odnose med akterji (komunikativna funkcija, izražanje skupnih pogledov v mednarodni skupnosti, upravičevanje in legitimacija obnašanja držav).

Izhajali bomo iz ugotovitev, kako je potekal razvoj mednarodnega prava podnebnih sprememb ter poznavanja njegove vsebine in obsega (tj. prvo raziskovalno vprašanje). Slednje nam bo predstavljalo okvir za obravnavo vprašanj, v kolikšni meri in na kakšen način (ter zakaj) EU in RF v medsebojne odnose vključujeta norme mednarodnega prava podnebnih sprememb (tj. drugo raziskovalno vprašanje), in končno, kolikšna in kakšna sta vloga in pomen mednarodnega prava za razvoj, vsebino in naravo energetskega odnosov med EU in RF (tj. tretje raziskovalno vprašanje). V obravnavi nas bodo vodili pokazatelji in okvirna ocenjevalna vprašanja prikazana v spodnji tabeli, ki so bili deduktivno izvedeni iz konceptualno-analitskega okvira. Ti pokazatelji in okvirna ocenjevalna vprašanja so opredeljeni za potrebe analitične obravnave izbranega predmeta proučevanja. Poudariti je treba, da v realnem svetu pokazateljev ni mogoče strogo ločevati in, da je upoštevanje mednarodnih norm s strani akterjev ter vpliv mednarodnih norm na njihove medsebojne odnose mešanica več razlogov, ki se (lahko) v številnih primerih tudi prekrivajo.

Tabela 2.7: Pokazatelji in ocenjevalna vprašanja v študiji primera

Pokazatelj	Ocenjevalna vprašanja
Svobodna privolitve in sankcije	<i>Kdaj in kako sta akterja privolila, da ju mednarodne podnebne norme zavezujejo?</i> <i>A so bila ob privolitvi uporabljena politična, ekonomska ali druga sredstva?</i> <i>Kje so sankcije opredeljene, kakšne so in kdaj do njih pride?</i> <i>Kdaj in na kakšen način sta akterja vprašanja privolitve in sankcij vnašala v njune energetske odnose ter kakšne so bile posledice?</i>
Lastni interes akterjev	<i>Kaj od akterjev terjajo dolžnosti in kakšne so pravice, ki izhajajo iz mednarodnih podnebnih norm?</i> <i>Kaj za akterja predstavlja (ne)izpolnjevanje dolžnosti in terjanje pravic, ki izhajajo iz mednarodnih podnebnih norm, v njunih energetskega odnosih?</i> <i>V kakšnem obsegu mednarodne podnebne norme odsevajo interese akterjev, ki jih slednja vnašata v njune energetske odnose?</i> <i>Kdaj in na kakšen način sta akterja ta vprašanja vnašala v njune energetske odnose?</i>
Prepričevanje, skladnost mednarodnih podnebnih norm z dogovori med akterjema ter dojetje njihove legitimnosti in njihova internalizacija v njunih energetskega odnosih	<i>Kdaj in na kakšen način je bilo v energetskega odnosih med akterjema prisotno prepričevanje v povezavi s spoštovanjem mednarodnih podnebnih norm?</i> <i>Kako ocenjujemo skladnost mednarodnih podnebnih norm z dogovori na področju energije, ki sta jih oblikovala akterja?</i> <i>Na kakšen način in v kolikšni meri so bile mednarodne podnebne norme institucionalizirane in internalizirane v njunih medsebojnih odnosih?</i> <i>Kako sta akterja dojetje legitimnosti mednarodnih podnebnih norm vnašala v njune energetske odnose?</i>

Mednarodne podnebne norme in energetski odnosi med akterjema	<i>Kakšna pravila igre, skupne standarde in pričakovanja so ustvarile mednarodne podnebne norme v energetskih odnosih med akterjema?</i> <i>Katera vzajemno koristna ravnotežja so akterjema omogočile mednarodne podnebne norme v njihovih energetskih odnosih?</i> <i>Na kakšen način in v kolikšni meri so mednarodne podnebne norme omogočile ali spodbudile akterja (in njune birokracije) k sodelovanju, skupnemu izvajanju, povečevanju vrednosti ugleda, ustvarjanju legitimnih standardov obnašanja, skupnih institucij idr. v njihovih energetskih odnosih?</i> <i>Kakšno vlogo so mednarodne podnebne norme odigrale v energetskih odnosih med EU in RF (zavezujočnost, komunikacija, izražanje skupnih pogledov, upravičevanje in legitimacija)?</i>

Vir: lastna priprava po analogiji s Pouliot 2010

V zaključku študije primera pa se bomo naslonili na Coxovo metodo zgodovinske strukture (1986), s pomočjo katere bomo preverili interakcijo idej, materialnih zmožnosti in institucij v treh korakih – najprej bomo analizirali odnose med EU in RF in se pri tem osredotočili predvsem na obdobje med letoma 1992 in 2012, nato bomo analizirali ključne pravne in politične dokumente, s katerimi sta akterja urejala medsebojne odnose, in na koncu tudi gospodarski vidik odnosov na področjih, ki so relevantna pri sprejemanju ukrepov v boju proti podnebnim spremembam.

Rezultate bomo v zaključni razpravi induktivno aplicirali na uporabljeni konceptualno-analitski okvir in opravili še premislek o njegovih potencialnih pomanjkljivostih, prispevku dobljenih rezultatov k teoretskemu pojmovanju vloge in pomena norm v mednarodnih odnosih ter potencialih za nadaljnje proučevanje izbranega področja.

3 RAZVOJ MEDNARODNEGA PRAVA IN REŽIMA PODNEBNIH SPREMEMB KOT OKVIRA ZA DELOVANJE EVROPSKE UNIJE IN RUSKE FEDERACIJE

3.1 Globalne podnebne spremembe kot pojav in problem v sodobni mednarodni skupnosti

Namen pričujočega podpoglavja je najprej opredeliti pojav podnebnih sprememb kot fizikalni in antropogeni pojav ter nato razčleniti problematiko podnebnih sprememb kot problem v mednarodnih odnosih in v mednarodnem pravu. V tem delu bomo tako podali kratek očrt in ključne značilnosti mednarodnega normativnega urejanja problematike v sodobni mednarodni skupnosti, ki bo predstavljal izhodišče za podrobnejšo razčlenitev in analizo mednarodnih podnebnih norm v četrtem poglavju disertacije. Zadnji del podpoglavja bo namenjen pregledu proučevanja problematike globalnih podnebnih sprememb. Glede na to, da gre za izjemno kompleksno in interdisciplinarno problematiko, ki po eni strani vključuje izjemno ozka specialna znanja nekaterih mejnih znanstvenih področij in po drugi strani presega posamezne znanstvene discipline, se bomo v našem pregledu okvirno osredotočili le na vprašanja in znanstvena dela relevantna za temo naše disertacije.

3.1.1 Globalne podnebne spremembe kot fizikalni in antropogeni pojav

Izraz podnebne spremembe (ang. *climate change*) se nanaša na spremembe stanja podnebja, ki jih lahko izmerimo (z npr. statističnimi testi) kot »spremembe v povprečju ali odstopanju njegovih značilnosti, ki se ponavljajo v daljšem obdobju, običajno desetletju ali še dlje« (IPCC 2014b, 5).²⁶ Do podnebnih sprememb lahko pride zaradi naravnih ali antropogenih (tj. s strani človeka povzročenih) procesov. Primeri prvih so spreminjanje sončnih ciklov in izbruhi vulkanov, primeri drugih pa so antropogeno povzročene spremembe sestave našega ozračja in spremembe rabe zemlje (ibid.).

²⁶ Ključno in vodilno znanstveno telo, ki proučuje problematiko podnebnih sprememb, je Medvladni panel o podnebnih spremembah (ang. *Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)*). Ustanovila sta ga Program ZN za okolje (ang. *United Nations Environmental Programme (UNEP)*) in Svetovna meteorološka organizacija (ang. *World Meteorological Organization (WMO)*) leta 1988 s ciljem podati znanstveno in nepristransko oceno trenutnega vedenja o podnebnih spremembah in njegovih morebitnih okoljskih in socio-ekonomskih posledicah. IPCC je tako znanstveno telo pod okriljem ZN, ki združuje tisoče uveljavljenih znanstvenikov z vsega sveta, katerih naloga je podati objektivno in celovito oceno trenutnega stanja podnebnih sprememb (IPCC 2015a). Do leta 2016 je IPCC izdal 5 poročil, zadnje v letih 2013 in 2014, ki temelji na podatkih za leto 2010.

Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja opredeli podnebne spremembe kot »spremembe podnebja, ki so nastale neposredno ali posredno zaradi človekovih dejavnosti, ki spreminjajo sestavo zemeljskega ozračja, in se poleg naravnih sprememb podnebja opazajo v primerljivih časovnih obdobjih» (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 1. člen).²⁷ Iz opredelitve razberemo, da Okvirna konvencija ločuje med podnebnimi spremembami, ki so posledica spreminjanja kemijske sestave ozračja zaradi človekovega delovanja (so antropogeno povzročene), in podnebnimi spremembami zaradi naravnega spreminjanja. Škodljivi učinki podnebnih sprememb so tisti, ki »imajo pomemben škodljiv učinek na sestavo, prožnost ali produktivnost naravnih in upravljanih ekosistemov, na delovanje družbenogospodarskih sistemov ali na človekovo zdravje in blaginjo« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 1. člen).

Človekove dejavnosti, ki spreminjajo sestavo zemeljskega ozračja in povzročajo podnebne spremembe, so vse tiste dejavnosti, ki prispevajo k emisijam toplogrednih plinov v ozračje in učinku tople grede. Pri slednjem gre za naravni pojav, ko nekateri plini v našem ozračju, ki jih zaradi tega imenujemo toplogredni plini, zadržijo del toplote, ki jo seva Zemljina površina, in nato to toploto sevajo nazaj proti površini Zemlje ter jo s tem dodatno segrevajo.²⁸ Učinek tople grede je eden od pomembnih naravnih pojavov in vzrokov, da je povprečna temperatura Zemljinega površja in z njo naše življensko okolje takšno, da je omogočilo razvoj tako pestrega življenja na našem planetu.²⁹

Med toplogredne pline štejemo ogljikov dioksid (CO₂), metan (CH₄), di-dušikov oksid (N₂O) in tako imenovane F-pline, ki obsegajo fluorirane ogljikovodike (HFC), perfluorirane

²⁷ Uradni slovenski prevod naziva konvencije, ki naslavlja problematiko podnebnih sprememb, ang. *United Nations Framework Convention on Climate Change*, je Okvirna konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja. V slovenskem prevodu besedila konvencije se za angleški termin 'climate change' uporablja izraz sprememba podnebja. V sodobni strokovni in poljudni literaturi se je sicer uveljavil in se tudi običajno uporablja termin podnebne spremembe, ki ga bomo uporabljali tudi v pričujoči disertaciji.

²⁸ »Toplogredni plini pomenijo tiste plinske sestavine ozračja, tako naravne kot antropogene, ki absorbirajo in ponovno oddajajo infrardeče sevanje« (Okvirna konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja, 1. člen). »Emisije pomenijo izpuščanje toplogrednih plinov in/ali njihovih predhodnikov v ozračje nad določenim območjem in v določenem obdobju« (ibid.).

²⁹ Naš planet namreč greje nam najbližja zvezda, Sonce. Ko sončeva vidna svetloba (kratkovalovna) doseže Zemljo, se približno tretjina te svetlobe odbije od naše atmosfere nazaj v vesolje, nekaj je vpije atmosfera, večina svetlobe pa nadaljuje pot do Zemljine površine, kjer se del svetlobe ponovno odbije, preostali del pa vpijejo oceani in kopno. Absorbirana svetloba greje oceane in kopno, ki to toploto sevajo nazaj v obliki infrardeče svetlobe. Infrardečo svetlobo vpijejo toplogredni plini v ozračju in del te toplote sevajo v vesolje in del nazaj na Zemljo. Del energije, ki jo Zemlja prejme od Sonca, torej ne uide nazaj v vesolje, kar povzroča, da je povprečna temperatura Zemljine površine višja, kot bi bila, če toplogredni plini ne bi absorbirali dela toplote, ki ga nazaj v vesolje seva površina Zemlje. Povprečna temperatura na površju Zemlje, ki je okrog 14 stopinj Celzija, bi bila brez učinka tople grede le okrog minus 18 stopinj Celzija (Jamšek idr. 2015).

ogljikovodike (PFC) in žveplov heksafluorid (SF₆) (ARSO 2015a). Emission Database for Global Atmospheric Research (EDGAR) skladno z osveženo opredelitvijo kjotskih toplogrednih plinov poleg zgoraj naštetih plinov zbira podatke še za dušikov trifluoroid (NF₃) in perfluoroetan (CF₆) (EDGAR 2015a). Da lahko učinek toplogrednih plinov med seboj primerjamo in seštevamo, je treba upoštevati njihov toplogredni potencial, ki je izražen v razmerju do CO₂ (ta ima dogovorno vrednost 1). Od leta 2013 naprej se emisije izračunavajo skladno s potenciali, ki so določeni v četrtem poročilu Medvladnega panela za podnebne spremembe (ang. *Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)*) (ARSO 2015a; IPCC 2007).

Človekov vpliv na podnebni sistem je mogoče neposredno povezati s povečevanjem toplogrednih plinov v ozračju in posledičnim povečevanjem toplotnega sevanja, kar se kaže v segrevanju podnebnega sistema (IPCC 2013a, 15).³⁰ Segrevajo se ozračje in oceani, spreminja se globalni vodni cikel, zmanjšuje se obseg snega in leda, zvišuje se povprečna globalna gladina oceanov in spreminjajo se nekateri skrajni podnebni pojavi. Izjemno verjetno je (ang. *extremely likely*), da je človekov vpliv osrednji vzrok zaznanemu segrevanju ozračja od sredine 20. stoletja naprej (IPCC 2013a, 17). IPCC je tîrmin 'izjemno verjetno' v petem poročilu opredelil kot 95–100 % možnost.

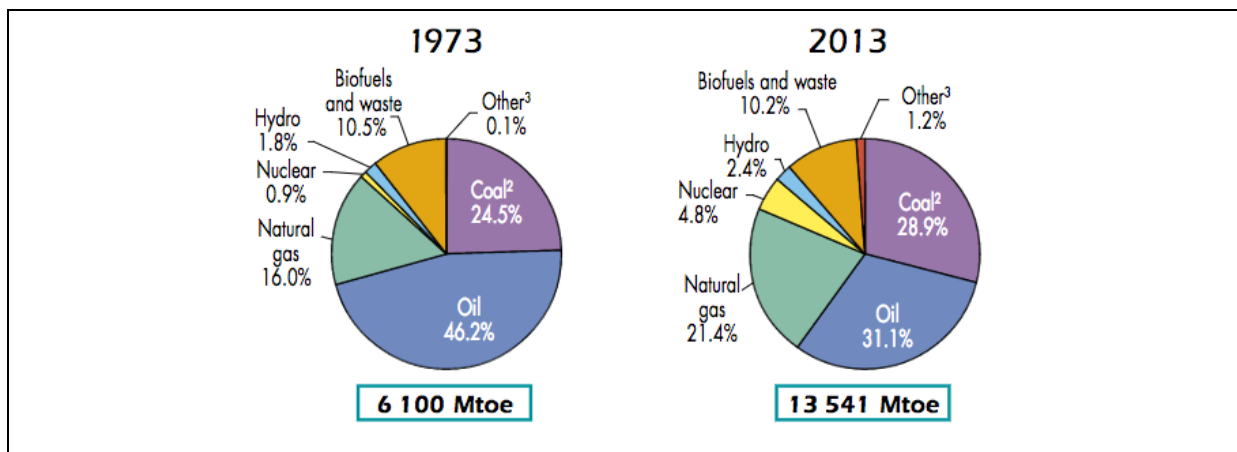
Koncentracija CO₂ in drugih toplogrednih plinov v ozračju se povečuje. Primarni razlog za njihovo povečevanje tiči v industrijski revoluciji in začetku obsežne rabe fosilnih goriv v industriji, prometu in drugih gospodarskih panogah. Če je razvoj parnega stroja v drugi polovici osemnajstega stoletja omogočil izjemno gospodarsko rast, ki je temeljila na rabi premoga kot osnovnega energetskega vira, sta iznajdba motorja na notranje izgorevanje in napredek v petrokemični industriji v 20. stoletju omogočila obsežno rabo naftnih derivatov. Konec 20. stoletja se je kot energetski vir v industriji in pri ogrevanju uveljavil tudi zemeljski plin (Kapustkin in Marganija 2008). Leta 2013 smo tako s fosilnimi gorivi zadostili štiri petine (natančneje 81,4 %) vse svetovne porabe po energiji (IEA 2015, 6).

Primerjava z letom 1973 (glej sliko 3.1) pokaže, da je delež fosilnih goriv v svetovni porabi primarne energije upadel za 5,3 % (iz 86,7 % na 81,4 %). V obdobju 1973–2013 se je sicer nekoliko spremenilo razmerje porabe posameznih virov primarne energije. Delež porabe surove

³⁰ Podnebni sistem pomeni celoto ozračja, hidrosfere, biosfere, geosfere ter njihovih medsebojnih učinkovanj (Okvirna konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja, 1. člen).

nafte je upadel iz 46 % na 31 %, povečala pa sta se deleža premoga (iz 24 % na skoraj 29 %) in zemeljskega plina (iz 16 % na 21 %). V štiridesetih letih se je obseg porabe energije sicer več kot podvojil (glej sliko spodaj), iz 6.100 Mtoe na kar 13.541 Mtoe.

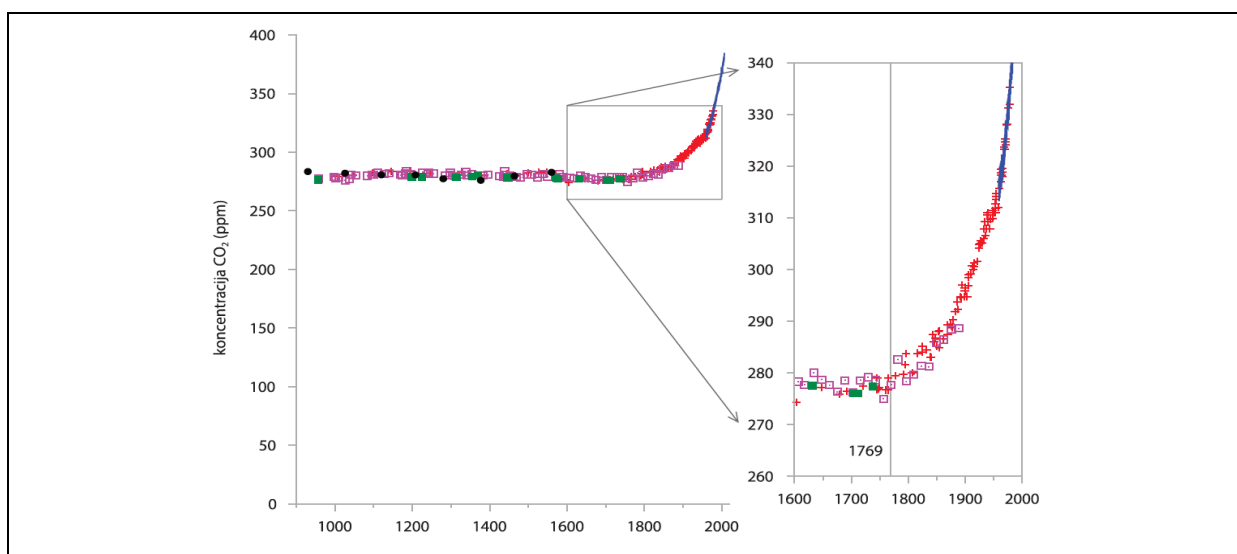
Slika 3.1: Delež posameznih virov energije v svetovni ponudbi primarne energije v letu 1973 in 2013 (ang. *World total primary energy supply*)

Vir: IEA 2015, 6

Vzporedno s širjenjem načinov in obsega rabe fosilnih goriv so se povečevale tudi globalne emisije CO₂ in drugih toplogrednih plinov. Slika na naslednji strani, ki prikazuje koncentracijo CO₂ (v delcih na milijon) za zadnjih 1100 let, kaže strmo povečevanje koncentracije CO₂ v ozračju od leta 1800 do danes.

Slika 3.2: Koncentracija ogljikovega dioksida (v delcih na milijon) v ozračju v zadnjih 1100 letih

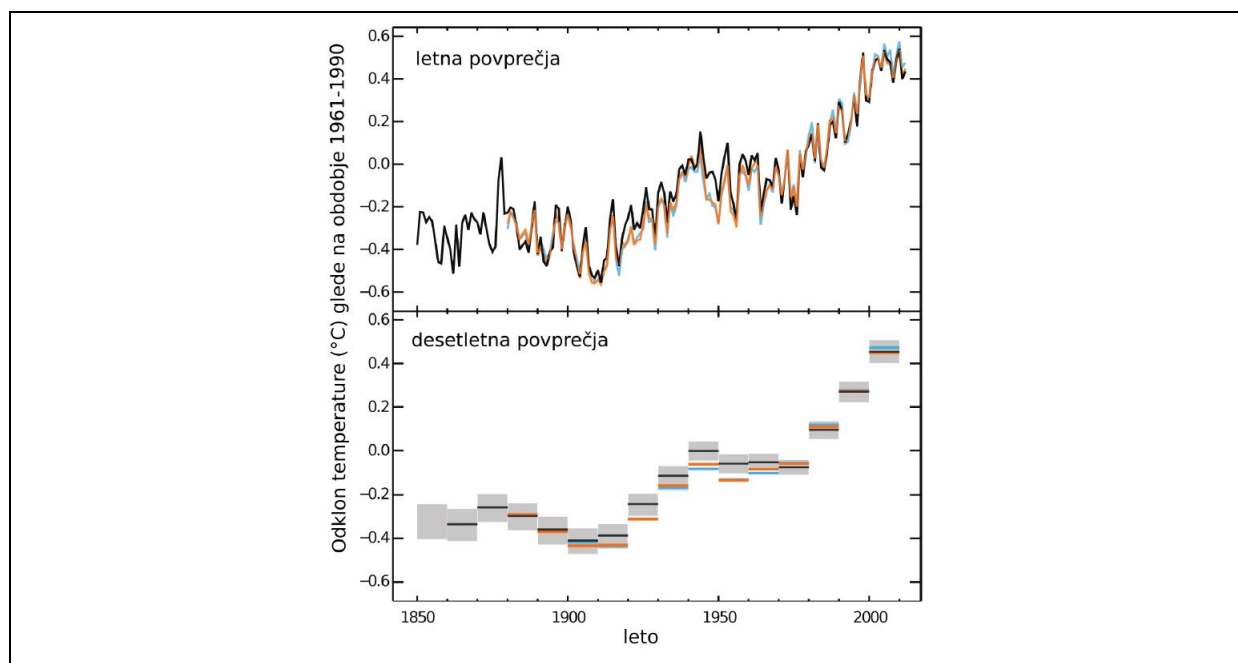

Vir: MacKay 2013, 6

Naravni tokovi CO₂ so v primerjavi z antropogenimi emisijami precej večji – biosfera letno v ozračje prispeva 440 gigaton CO₂ in oceani 330 gigaton, medtem ko znašajo antropogene emisije okoli 34 gigaton (leta 2000). A treba je poudariti, da so emisije biosfere in oceanov del naravnega ogljikovega cikla, v katerem enaki (naravni) tokovi CO₂ prehajajo spet nazaj v biosfero in oceane. To pomeni, da obstaja v ozračju, biosferi in oceanih ravnotežje, pri katerem je bila koncentracija CO₂ kljub velikim naravnim tokovom v zadnjih nekaj tisoč letih stalna. Antropogene emisije pa nasprotno kljub svoji majhnosti v primerjavi z naravnimi tokovi vztrajno in stopnjujoče povečujejo koncentracijo CO₂ v ozračju in s tem krepijo učinek tople grede in prispevajo k segrevanju podnebnega sistema (MacKay 2013, 8–10).

Antropogene emisije toplogrednih plinov naraščajo od predindustrijske dobe in so danes najvišje v človekovi zgodovini. Osrednja razloga za njihovo strmo naraščanje sta povečevanje prebivalstva in gospodarska rast, ki je temeljila na rabi fosilnih virov energije. Po ugotovitvah IPCC (2014a, 4) beležimo danes celo najvišje koncentracije CO₂, metana in dušikovih oksidov v ozračju v zadnjih 800.000 letih, kar je izjemno verjetno osrednji razlog za segrevanje podnebnega sistema, ki ga beležimo v drugi polovici 20. stoletja. Trend segrevanja podnebnega sistema je razviden tudi iz slike 3.3, ki prikazuje trend gibanja povprečne prizemne temperature zraka na svetovni ravni v obdobju od 1850–2012.

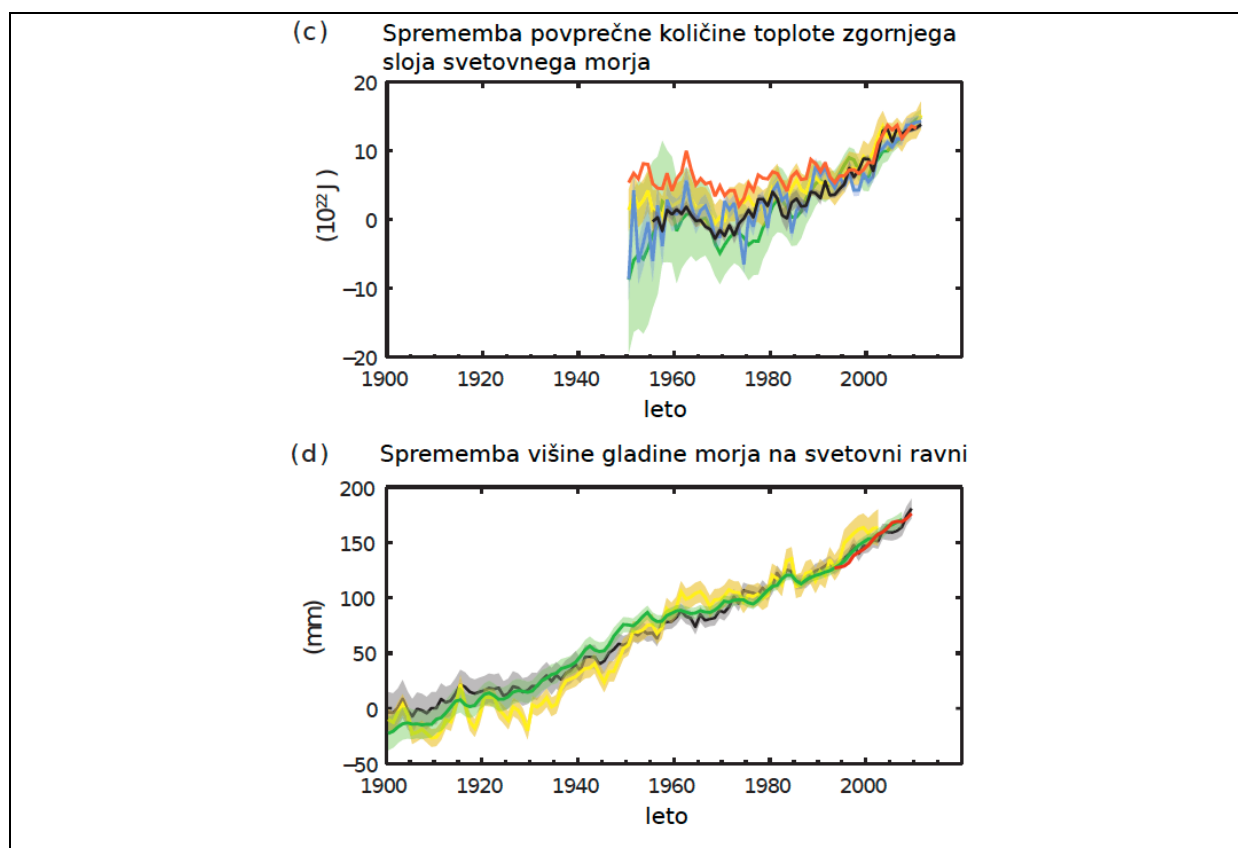
Slika 3.3: Časovni potek izmerjenega povprečnega odklona prizemne temperature zraka nad kopnim in morjem na svetovni ravni v obdobju 1850–2012

Vir: IPCC 2013b, 7

Zadnja tri desetletja so bila zaporedoma toplejša kot katero koli desetletje pred tem od leta 1850. Globalna povprečna temperatura ozračja in oceanov je v obdobju od 1880 do 2012 narasla za 0,85 stopinje Celzija. Zadnja tri desetletja na severni polobli so bila verjetno tudi najtoplejša v zadnjih 1400 letih (IPCC 2013a, 5). Povečanje energije (toplote) v podnebnem sistemu so v največji meri shranili oceani, ki so akumulirali kar 90 % porasta energije v obdobju od 1971 do 2010 in se zelo verjetno segreli v zgornji plasti (0–700 m) (IPCC 2013a, 8). Slika 3.4 kaže na trend segrevanja zgornjega sloja morja in dvigovanja gladine morij.

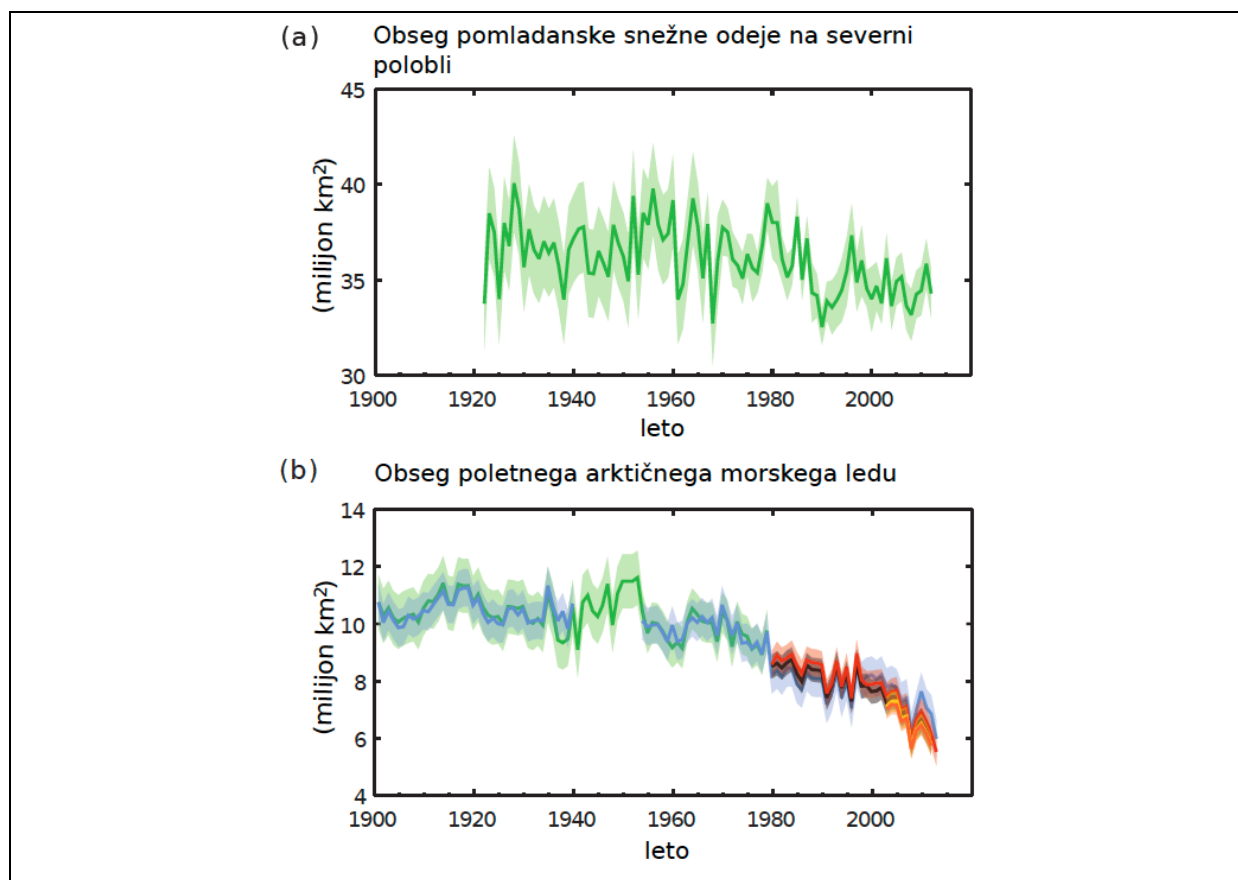
Slika 3.4: Sprememba povprečne količine toplote zgornjega sloja svetovnega morja (c) in sprememba višine gladine morja na svetovni ravni (d)

Vir: IPCC 2013b, 12

V zadnjih dveh desetletjih se je krčil led na Grenlandiji in Antarktiki, talili so se ledeniki širom po svetu, in led v Arktičnem morju. Sneg na severni polobli se še naprej krči (IPCC 2013a, 9). Slika (3.5) prikazuje obseg pomladanske snežne odeje na severni polobli (a) in obseg poletnega arktičnega morskega ledu (b). Iz nje je razviden trend upadanja tako obsega pomladanske snežne odeje na severni polobli kot obsega poletnega arktičnega ledu.

Slika 3.5: Obseg pomladanske snežne odeje na severni polobli (a) in obseg poletnega arktičnega morskega ledu (b)

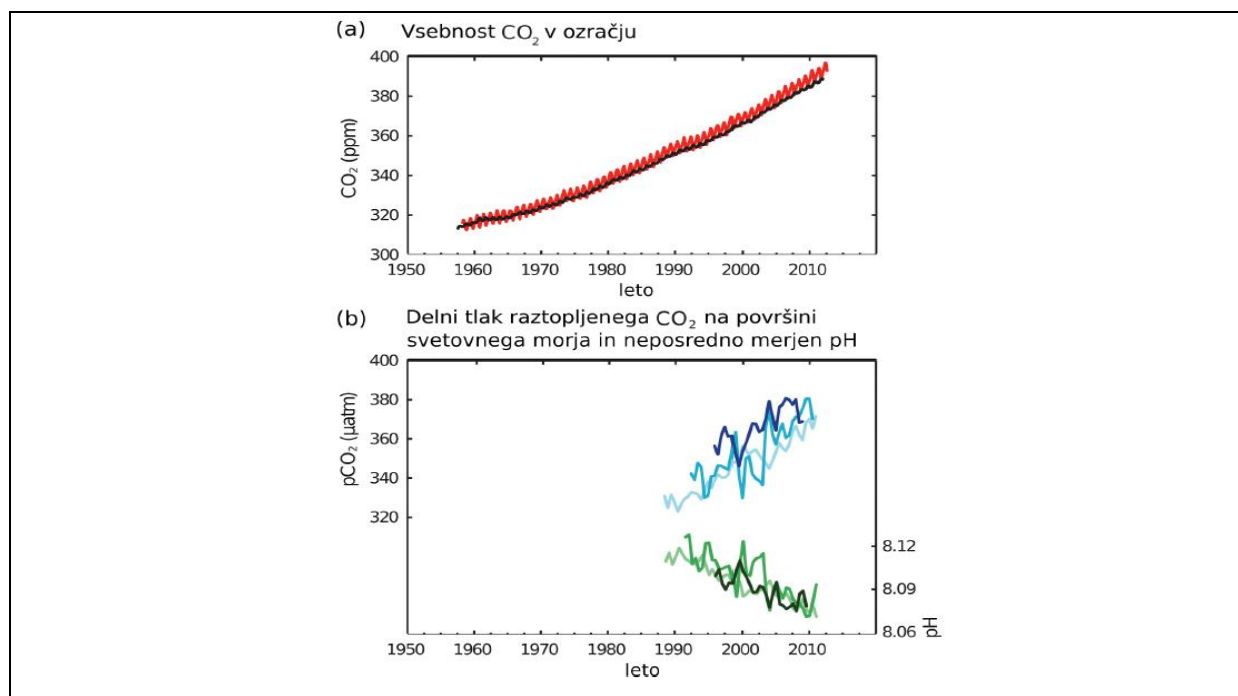

Vir: IPCC 2013b, 12

Porast gladine morij od sredine 19. stoletja je bil večji kot povprečni porast gladine v preteklih dveh tisočletjih. Od leta 1901 do 2010 je globalna raven gladine morij narasla za 19 centimetrov (IPCC 2013a, 11). Deleži CO₂, metana in dušikovih oksidov v ozračju so se povečali na raven, ki je v zadnjih 800.000 letih ne beležimo. Koncentracija CO₂ je od predindustrijskih časov narasla za 40 % v prvi vrsti zaradi emisij iz rabe fosilnih virov in sekundarno zaradi emisij, do katerih je prišlo zaradi spremenjene rabe zemljišč. Oceani so absorbirali okoli 30 % antropogenih emisij CO₂, kar je povzročilo njihovo zakislitev (IPCC 2013a, 11).

Slika 3.6 na naslednji strani prikazuje vsebnost CO₂ v ozračju (a) in delni tlak raztopljenega CO₂ na površini svetovnega morja in neposredno merjen pH (kislost) (b) od 1950 do danes. Iz slike (3.6) je razvidno, da obseg CO₂ v ozračju in v zgornjem delu oceana strmo narašča, vzporedno narašča tudi kislost oceanov.

Slika 3.6: Vsebnost ogljikovega dioksida v ozračju (a) ter delni tlak raztopljenega ogljikovega dioksida na površini svetovnega morja in neposredno merjen pH (b)

Vir: IPCC 2013b, 14

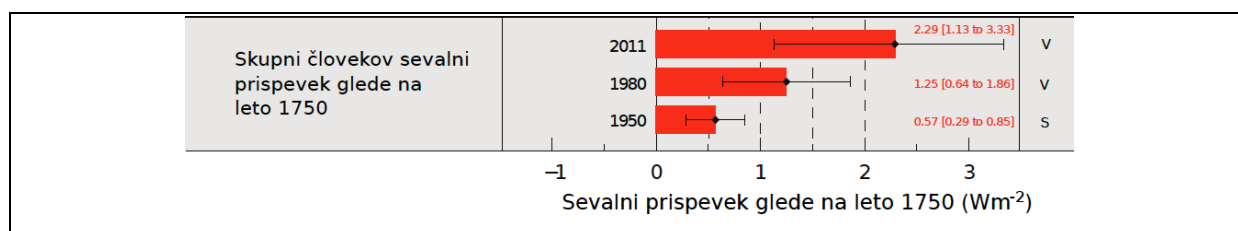
Količina energije (toplote) v podnebnem sistemu narašča. Ključni vzrok po ugotovitvah IPCC (2013a, 13) za to je strmo povečevanje deleža CO₂ in drugih toplogrednih plinov v ozračju od leta 1750 naprej. Naravne in antropogene snovi in procesi, ki spreminjajo obseg toplote na planetu, so torej gonilo podnebnih sprememb.

Spremembo v energetskih tokovih, ki jo povzročijo spremembe posameznih dejavnikov, ki bodisi povečajo bodisi zmanjšajo obseg energije (toplote), ki jo naš planet prejme od Sonca in nato odda nazaj v vesolje, imenujemo sevalni prispevek (ang. *radiative forcing*). Pozitivni sevalni prispevek vodi k segrevanju površine, saj prejemamo več energije, kot jo nato oddamo, in obratno. Skupni antropogeni sevalni prispevek za leto 2011 je bil glede na leto 1750 2,29 W/m² in se je povečeval hitreje od leta 1970 kot pred tem (IPCC 2013a, 13).

Slika 3.7 prikazuje skupni antropogeni sevalni prispevek glede na leto 1750. Iz nje je razvidno strmo povečevanje sevalnega prispevka merjenega v letih 1950, 1980 in 2011 (glede na predindustrijsko leto 1750), kar je neposredno povezano s povečevanjem koncentracije toplogrednih plinov v ozračju.³¹

³¹ Za bolj podrobne podatke o sevalnem prispevku po posameznih toplogrednih plinih glej IPCC 2013a, 13–14.

Slika 3.7: Skupni antropogeni sevalni prispevek glede na leto 1750

Vir: IPCC 2013b, 16

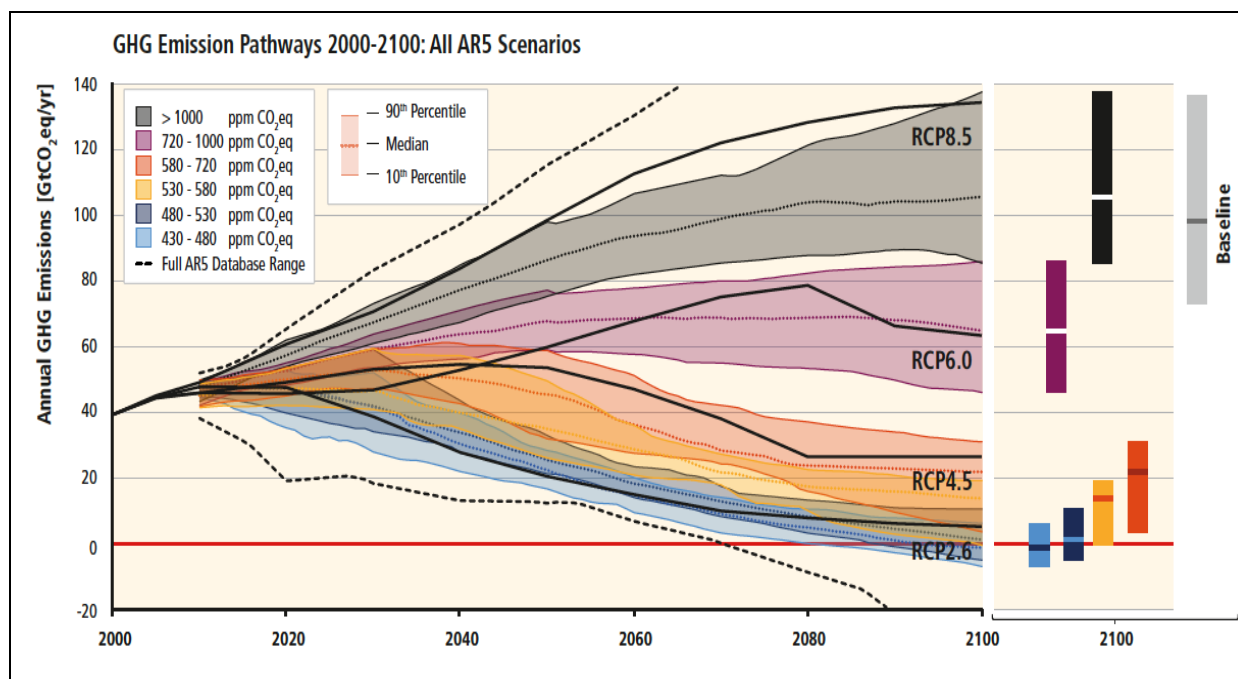
Človekov vpliv na podnebni sistem je 'jasen' (ang. *clear*), saj so antropogene emisije toplogrednih plinov daleč najvišje v zgodovini. Segrevanje podnebne sistema je 'nedvoumno' (ang. *unequivocal*) in podnebne spremembe že imajo široke učinke na človeka in naravno okolje (IPCC 2014a, 2). Številne spremembe, do katerih je prišlo v le nekaj desetletjih od 1950. let naprej, so brez primere v prejšnjih tisočletjih. Segrelo se je ozračje, segreli so se oceani, zmanjšal se je obseg snega in leda, dvignila se je gladina morij, povečala se je koncentracija toplogrednih plinov (IPCC 2013a, 4).

Nadaljnje emisije toplogrednih plinov bodo povzročale nadaljnje segrevanje in spremembe v vseh delih podnebne sistema, zato je po oceni IPCC (2013a, 19) potrebno znatno in trajno zmanjšanje emisij toplogrednih plinov, če želimo zamejiti škodljive učinke podnebnih sprememb. Obseg emisij CO₂ in drugih toplogrednih plinov bo namreč pomembno določal globalno segrevanje do konca 21. stoletja in po njem.

V okviru petega poročila IPCC so bili tako pripravljeni štirje novi scenariji, imenovani 'Značilni poteki vsebnosti' (IPCC 2013b, 30) (ang. *Representative Concentration Pathways (RCPs)*) (IPCC 2013a, 29). Razlikujejo se glede na sevalni prispevek v letu 2100 v primerjavi z letom 1750. Napovedi podnebnih sprememb in njihovih učinkov vključujejo informacije o prihodnjih emisijah ali koncentracijah toplogrednih plinov, aerosolov in drugih podnebnih vzpodbujevalcev, kar se izraža kot scenarij človekovih aktivnosti. Spodaj predstavljeni scenariji, ki jih je pripravila prva delovna skupina IPCC, se osredotočajo na antropogene emisije in ne vključujejo sprememb naravnih vzpodbujevalcev (npr. sončevega sevanja ali izbruhov vulkanov) ali naravnih emisij (npr. metana in dušikovega dioksida) (IPCC 2013a, 29). Ti scenariji zajemajo le človekove dejavnosti in trenutne ter (različne) prihodnje antropogene ravni emisij toplogrednih plinov v ozračje.

V vseh štirih scenarijih so koncentracije CO₂ v ozračju leta 2100 višje od današnjih zaradi emisij CO₂, do katerih bo predvidoma prišlo tekom 21. stoletja. Obseg kumulativnih emisij CO₂ in drugih toplogrednih plinov v 21. stoletju bo tako pomembno določal resnost, intenzivnost in obseg škodljivih učinkov podnebnih sprememb. Bolj znatno in trajno zamejevanje emisij toplogrednih plinov pomeni tudi manjši pozitivni sevalni prispevek in s tem manj škodljive posledice, po obsegu in resnosti, podnebnih sprememb. Slika 3.8 prikazuje omenjene štiri scenarije in obseg emisij CO₂ ter raven delcev CO₂ v ozračju do leta 2100.

Slika 3.8: Značilni poteki vsebnosti toplogrednih plinov 2000–2100

Vir: IPCC 2014c, 11

Prvi, najbolj optimističen, scenarij (RCP2.6), ki predstavlja potek zniževanja emisij toplogrednih plinov do leta 2100, vključuje blaženje učinkov podnebnih sprememb in prikazuje zelo majhen sevalni prispevek leta 2100 glede na leto 1750 (2,6 W/m²; za primerjavo – v letu 2011 je bil sevalni prispevek 2,29 W/m²). Po tem scenariju sevalni prispevek doseže vrh okoli leta 2020 in nato upada, po scenariju RCP4.5 pa sevalni prispevek doseže vrh okoli leta 2050 in se nato zmanjšuje do leta 2080, ko se stabilizira na ravni približno ravni polovice današnjih emisij. Po drugih dveh, najbolj pesimističnih scenarijih, scenarijih (RCP6.0 in RCP8.5) dosežemo vrh sevalnega prispevka šele okoli leta 2080 oz. proti letu 2100. Scenarij RCP6.0 vsebuje določene stabilizacijske ukrepe, medtem ko predstavlja scenarij RCP8.5 potek nezamejenega in obsežnega povečevanja emisij toplogrednih plinov do leta 2100.

Tabela 3.1: Nekatere ključne značilnosti posameznih scenarijev značilnih potekov vsebnosti

CO ₂ eq Concentrations in 2100 [ppm CO ₂ eq] Category label (concentration range) ⁹	Subcategories	Relative position of the RCPs ⁵	Cumulative CO ₂ emissions ⁵ [GtCO ₂]		Change in CO ₂ eq emissions compared to 2010 in [%] ⁶		Temperature change (relative to 1850–1900) ^{5, 6}					
			2011–2050	2011–2100	2050	2100	2100 Temperature change [°C] ⁷	Likelihood of staying below temperature level over the 21st century ⁸				
								1.5 °C	2.0 °C	3.0 °C	4.0 °C	
< 430	Only a limited number of individual model studies have explored levels below 430 ppm CO ₂ eq											
450 (430–480)	Total range ^{1, 10}	RCP2.6	550–1300	630–1180	–72 to –41	–118 to –78	1.5–1.7 (1.0–2.8)	More unlikely than likely	Likely	Likely	Likely	
500 (480–530)	No overshoot of 530 ppm CO ₂ eq		860–1180	960–1430	–57 to –42	–107 to –73	1.7–1.9 (1.2–2.9)	Unlikely	More likely than not			
	Overshoot of 530 ppm CO ₂ eq		1130–1530	990–1550	–55 to –25	–114 to –90	1.8–2.0 (1.2–3.3)		About as likely as not			
550 (530–580)	No overshoot of 580 ppm CO ₂ eq		1070–1460	1240–2240	–47 to –19	–81 to –59	2.0–2.2 (1.4–3.6)		More unlikely than likely ¹²			
	Overshoot of 580 ppm CO ₂ eq		1420–1750	1170–2100	–16 to 7	–183 to –86	2.1–2.3 (1.4–3.6)					
(580–650)	Total range	RCP4.5	1260–1640	1870–2440	–38 to 24	–134 to –50	2.3–2.6 (1.5–4.2)	Unlikely	Unlikely	More likely than not	More unlikely than likely	
(650–720)	Total range		1310–1750	2570–3340	–11 to 17	–54 to –21	2.6–2.9 (1.8–4.5)					
(720–1000)	Total range	RCP6.0	1570–1940	3620–4990	18 to 54	–7 to 72	3.1–3.7 (2.1–5.8)		Unlikely ¹¹	Unlikely ¹¹		Unlikely
> 1000	Total range	RCP8.5	1840–2310	5350–7010	52 to 95	74 to 178	4.1–4.8 (2.8–7.8)	Unlikely ¹¹	Unlikely ¹¹	Unlikely	More unlikely than likely	

Vir: IPCC 2014c, 13

Scenarij RCP2.6, ki vključuje stabilizacijo in precejšnje zmanjševanje emisij, kaže na dodatno povečanje obsega CO₂ v ozračju do leta 2100 za 630–1180 Gt, kar bi pripeljalo do koncentracije okoli 450 delcev CO₂ na milijon delcev v ozračju in dviga temperature za 1,5–1,7 stopinje Celzija glede na povprečno temperaturo v obdobju 1850–1900. Da bi dosegli to mejo, bi bilo treba znižati globalne emisije toplogrednih plinov do leta 2050 v obsegu 41–72 % in do leta 2100 za kar 78–118 % glede na raven iz leta 2010.

Scenarij nezamejenega povečevanja emisij RCP8.5 kaže na dodatno povečanje obsega CO₂ v ozračju do leta 2100 za 5350–7010 Gt, kar bi pripeljalo do koncentracije delcev CO₂, ki bi bila višja od 1000 delcev CO₂ na milijon delcev v ozračju, in dviga temperature za 4,1–4,8 stopinje Celzija glede na povprečno temperaturo v obdobju 1850–1900. Do tega bi pripeljalo povečanje globalnih emisij toplogrednih plinov do leta 2050 v obsegu 52–95 % in do leta 2100 za 74–178 % glede na raven iz leta 2010.

Vmesna scenarija RCP4.5 in RCP6.0 vključujeta določene ukrepe za zmanjševanje emisij, ki bi v prvem od teh dveh scenarijev prispevali k vrhu emisij okoli leta 2050 in postopnemu zmanjševanju, v drugem scenariju pa bi vrh dosegli šele okoli leta 2080, čemur bi sledilo le postopno zmanjševanje emisij. Sorazmerno z uspešnostjo zamejevanja emisij toplogrednih plinov se bo zamejili tudi dvig globalne povprečne temperature in s tem povezani škodljivi učinki podnebnih sprememb (glej sliko 3.8 in tabelo 3.1 za konkretne izračune po posameznem scenariju).

Tabela 3.1 prikazuje, da je v vseh štirih scenarijih možnost, da preprečimo dvig globalne povprečne temperature glede na predindustrijsko raven za več kot 1,5 stopinje Celzija zelo malo verjetna in težko dosegljiva. Tudi v scenariju RCP2.6, v katerem bi nemudoma sprejeli in začeli izvajati odločne ukrepe za zmanjševanje emisij toplogrednih plinov, obstaja le manjša verjetnost, da ostanemo pod omenjeno ciljno mejo. Ta scenarij (RCP2.6) je tudi edini, ki kaže, da obstaja verjetnost preprečiti dvig povprečne globalne temperature za več kot dve stopinji Celzija, kar je cilj, ki so si ga države določile v Okvirni konvenciji ZN o spremembi podnebja in potrdile v Pariškem sporazumu, ki je bil sprejet decembra 2015. Vsi ostali scenariji kažejo na znaten dvig globalne povprečne temperature, kar bo pripeljalo do pomembnih sprememb naravnega in človekovega okolja (več o globalnem segrevanju kot problemu sodobne mednarodne skupnosti ob koncu pričujočega podpoglavja).

3.1.2 Globalne podnebne spremembe kot problem sodobne mednarodne skupnosti

V prvem podpoglavju smo kratko razčlenili pojav podnebnih sprememb in ugotovili, da gre za enega ključnih naravnih procesov, ki po eni strani pomembno prispeva k zmerni povprečni globalni temperaturi ozračja in življenjskim pogojem, kot jih poznamo danes. Po drugi strani pa se je začelo naravno ravnovesje z antropogenimi emisijami toplogrednih plinov v zadnjih dvesto petdesetih letih počasi, a vztrajno spreminjati. Nadaljnje povečevanje obsega toplogrednih plinov v ozračju bo imelo v prihodnosti pomembne implikacije ne samo za naravne ekosisteme, temveč tudi za človeško družbo in način življenja, kot ga poznamo danes. Pričujoče poglavje je tako namenjeno kratki razčlenitvi ocene (škodljivih) posledic globalnih podnebnih sprememb, zaradi katerih znanstvena skupnost vztrajno opozarja, da je nujno (čim hitreje in čim bolj odločno) blaženje in prilagajanje na podnebne spremembe, ki nas bodo v prihodnosti v večjem ali manjšem obsegu (odvisno od ukrepov) z veliko verjetnostjo prizadele.

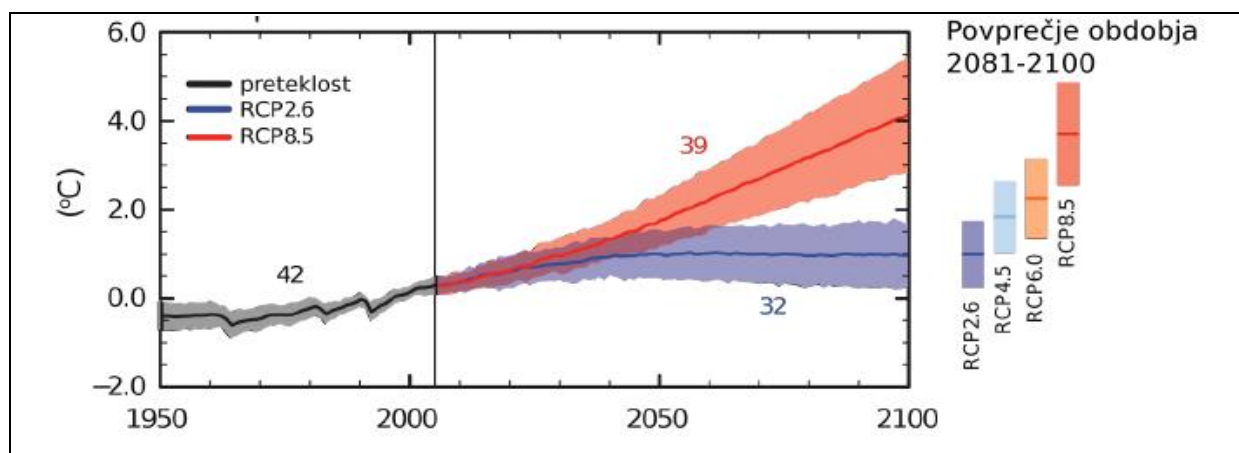
V prejšnjih desetletjih so podnebne spremembe ne glede na vzroke, ki so pripeljali do njih, že vplivale na naravne in človeške sisteme na vseh kontinentih in oceanih, kar kaže na občutljivost naravnih in človeške sistemov na spreminjanje podnebja (IPCC 2014a, 6). Od leta 1950 opazamo spremembe pri številnih izjemnih vremenskih pojavih, kot so povečevanje temperaturnih skrajnosti, povečanje skrajnosti visoke gladine morja in izjemno povečanje obsežnosti padavin v številnih regijah. Nekatere med njimi smo že povezali s človekovim delovanjem (IPCC 2014a, 7).

V številnih regijah je spreminjanje vzorca padavin in taljenje snega ter ledu predrugačilo hidrološke sisteme in vplivalo na kakovost ter obseg vodnih virov. Zaradi podnebnih sprememb so številne živalske vrste geografsko že spremenile svoje življensko okolje in selitvene vzorce, spremenilo se je njihovo število in interakcije med posameznimi vrstami. Številne študije ugotavljajo bolj pogoste negativne učinke podnebnih sprememb na obseg letnega pridelka (IPCC 2014b, 5). Učinki nedavnih skrajnih podnebnih pojavov, kot so vročinski vali, suše, poplave, cikloni in uničujoči požari, kažejo na visoko raven ranljivosti ter izpostavljenosti nekaterih ekosistemov in številnih človeških sistemov na podnebne spremembe. Nevarnosti povezane s podnebjem krepijo druge stresorje, ki imajo pogosto negativne učinke na preživetje, predvsem za ljudi, ki živijo v revščini. Izpostavljenost in ranljivost podnebnim spremembam povečujeta nasilne konflikte (IPCC 2014b, 7–8).

Po mnenju IPCC (2014a, 8) bodo nadaljnje emisije toplogrednih plinov v ozračje povzročile nadaljevanje segrevanja in dolgoročne posledice v vseh delih podnebnega sistema, kar bo povečalo verjetnost resnih, obsežnih in nepovratnih posledic za ljudi in ekosisteme. Če želimo zamejiti podnebne spremembe, je treba po oceni IPCC (ibid.) znatno in trajno zmanjšati emisije toplogrednih plinov, kar lahko skupaj s prilagajanjem na spremembe oblaži in zameji škodljive učinke podnebnih sprememb. Skupne emisije toplogrednih plinov bodo pomembno določale segrevanje ozračja in oceanov do konca 21. stoletja in še naprej.

Do konca 21. stoletja bo odvisno od obsega emisij toplogrednih plinov povprečna globalna temperatura narasla med 0,3 in 4,8 stopinje Celzija. Segrevanje ozračja bo še naprej variiralo tako znotraj leta kot med leti in bo regionalno različno (IPCC 2013a, 19). Slika 3.9 prikazuje spremembo letne povprečne prizemne temperature zraka na svetovni ravni do leta 2100, kjer sta poudarjena dva skrajna scenarija – bodisi nezamejenih emisij toplogrednih plinov (scenarij RCP8.5), kjer bi prišlo do velikega povečanja povprečne letne temperature zraka na svetovni ravni, bodisi uspešnega znatnega in trajnega zamejevanja emisij toplogrednih plinov (scenarij RCP2.6), kjer bi prišlo do dviga povprečne letne temperature zraka na svetovni ravni, ki bi verjetno bila nižja od dveh stopinj Celzija (za primerjavo spremembe letne povprečne temperature na svetovni ravni glede na obdobje 1850–1900 in obdobje 1986–2005 glej tudi IPCC 2014b, 13).

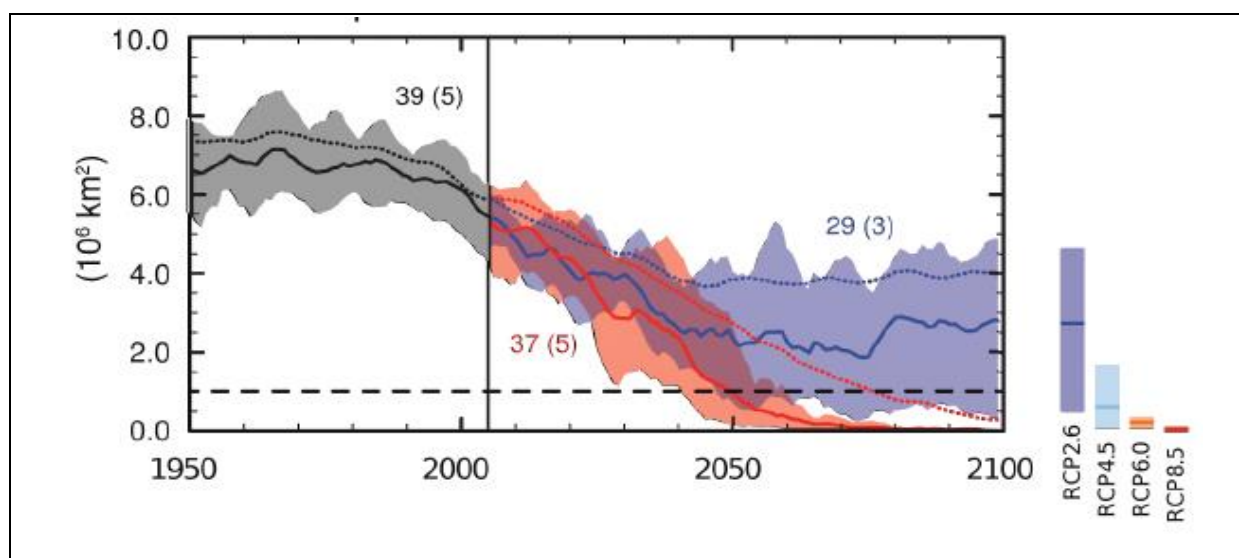
Slika 3.9: Sprememba letne povprečne prizemne temperature zraka na svetovni ravni

Vir: IPCC 2013b, 21

Globalno segrevanje v 21. stoletju bo vplivalo tudi na spremembe v globalnem vodnem ciklu, ki pa regionalno ne bodo povsod enake – prihajalo bo do regionalnih razlik in izjem, a razlike v obsegu padavin tako med suhimi in mokrimi področji kot tudi suhimi in mokrimi obdobji se bodo povečevale (IPCC 2013a, 20). Segrevanje oceanov se bo v 21. stoletju nadaljevalo, toplota bo prodirala v globlji ocean in vplivala na oceanske tokove. Ledeni pokrov na Arktičnem morju se bo zelo verjetno krčil in tanjšal, zmanjševala se bo pomladanska snežna odeja na severni polobli, še naprej se bo zmanjševal obseg svetovnih ledenikov (IPCC 2013a, 24). Iz spodnje slike, ki prikazuje obseg morskega ledu na severni polobli (za mesec september), je razvidno, da se bo v primeru neukrepanja obseg morskega ledu izjemno hitro zmanjševal in tudi izginil proti koncu 21. stoletja.

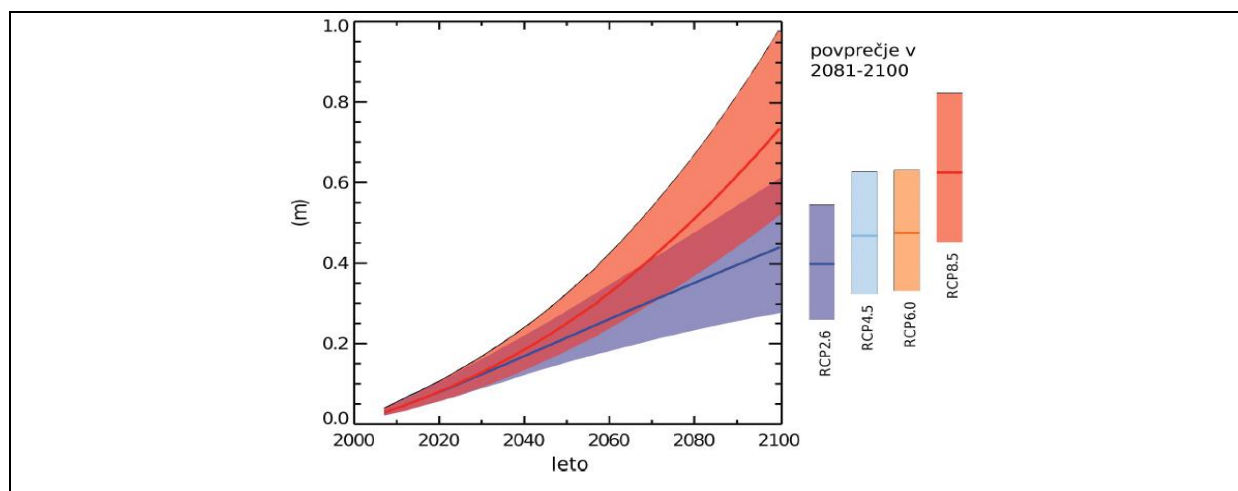
Slika 3.10: Obseg morskega ledu na severni polobli (mesec september)

Vir: IPCC 2013b, 21

Gladina morij se bo dvigovala – projekcije kažejo na dvig povprečne gladine morij za 26–82 cm. V 21. stoletju bo dvig povprečne gladine morij zelo verjetno presegel dvig gladine v obdobju od 1971 do 2010 predvsem zaradi segrevanja oceanov, taljenja ledenikov in ledenih površin (IPCC 2013a, 25). Iz slike spodaj, ki prikazuje dvig povprečne morske gladine na svetovni ravni, je razvidno, da obstajajo velike razlike v primeru znatnega in trajnega zmanjšanja emisij toplogrednih plinov (scenarij RCP2.6) in neukrepanja (scenarij RCP8.5) – v primeru neukrepanja lahko pride do dviga gladine svetovnega morja tudi za 100 cm.

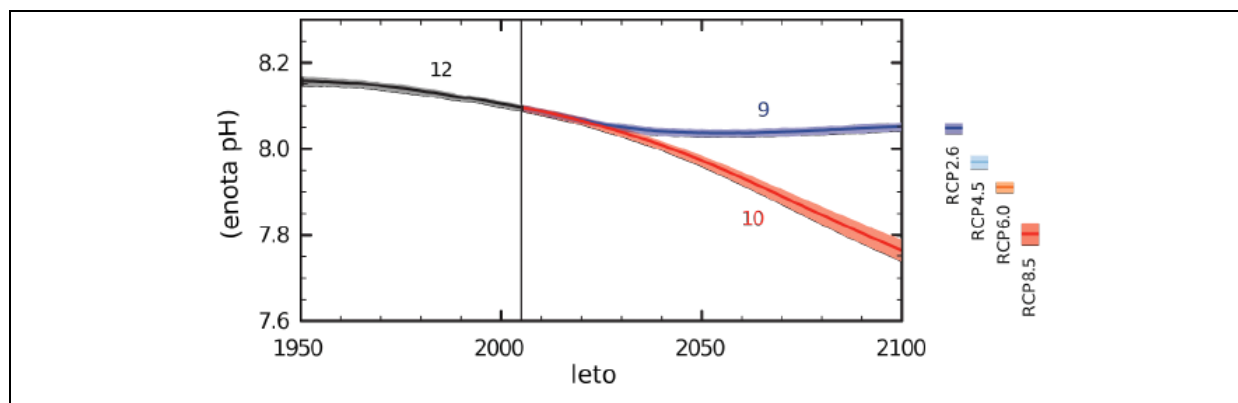
Slika 3.11: Dvig povprečne višine morske gladine na svetovni ravni

Vir: IPCC 2013b, 26

Podnebne spremembe bodo vplivale tudi na globalni ogljikov cikel tako, da se bo povečeval delež CO₂ v ozračju, oceani pa se bodo zaradi nadaljnje absorpcije CO₂ še bolj zakislili (IPCC 2013a, 26). Iz slike spodaj, ki prikazuje globalno kislost površine oceanov (enota pH), je razvidno, da bo v primeru neukrepanja prišlo do močne zakislitve oceanov.

Slika 3.12: Povprečni površinski pH svetovnega morja

Vir: IPCC 2013b, 21

Napovedi emisij toplogrednih plinov se sicer izjemno razlikujejo glede na prihodnje tako socio-ekonomske razvojne kot tudi podnebne politike (IPCC 2014a, 8), a povprečna temperatura površja bo naraščala v vseh scenarijih in obstaja velika verjetnost, da bodo vročinski valovi pogostejši in daljši, izjemne padavine pa bodo postale še bolj intenzivne in pogoste v številnih regijah. Še naprej se bodo segrevali in kislili oceani, njihova povprečna globalna gladina se bo dvignila (IPCC 2014a, 10). Podnebne spremembe bodo okrepile obstoječa in ustvarila nova tveganja za naravne in človeške sisteme, ki bodo razporejena neenakomerno in predvidoma večja za bolj izpostavljene skupine ljudi in skupnosti ne glede na raven razvoja držav (IPCC 2014a, 13). Četudi antropogene emisije toplogrednih plinov v celoti ustavimo, bodo številni vidiki podnebnih sprememb in z njimi povezani vplivi še vedno trajali več stoletij. Tveganje nenadnih in nepovratnih sprememb po mnenju IPCC (2014a, 16) narašča skupaj z magnitudo naraščanja segrevanja.

Ključna tveganja povezana s podnebnimi spremembami se razprostirajo na številne sektorje in regije. Zmanjševati jih je mogoče z omejevanjem stopnje in magnitude podnebnih sprememb – povečevanje magnitude segrevanja povečuje verjetnost resnih, trajnih in nepovratnih učinkov (IPCC 2014b, 12–14). Tveganja povezana s pitno vodo se pomembno povečujejo s povečevanjem koncentracije toplogrednih plinov v ozračju. Podnebne spremembe bodo v 21. stoletju pomembno zmanjšale obseg obnavljanja površinske in podtalne vode zlasti v najbolj suhih subtropskih regijah, kar bo povečalo tekmovanje za vodnimi viri med različnimi sektorji. Velikemu delu tako zemeljskih kot sladkovodnih vrst grozi povečano tveganje izumrtja glede na predvidene podnebne spremembe v 21. stoletju še posebej, ko bo prišlo do sovplivanja podnebnih sprememb in drugih stresorjev, kot so spreminjanje habitatov, prekomerno izkoriščanje, onesnaževanje in invazivne vrste. Po oceni IPCC (2014b, 14–15), predstavljajo magnitude in obseg podnebnih sprememb, kot jih predvidevajo scenariji srednjih in visokih emisij (scenariji RCP4.5, RCP6.0 in RCP8.5), veliko tveganje nenadnih in nepopravljivih posledic na regionalni ravni v sestavi in delovanju kopenskih in sladkovodnih ekosistemov, vključno z mokrišči.

Zaradi dvigovanja gladine svetovnih morij tekom 21. stoletja in kasneje bodo obalna in nižje ležeča področja doživela številne negativne učinke, kot so potopitev, obalna poplavljanja in erozija. Predvidene podnebne spremembe bodo do sredine 21. stoletja naprej pripeljale do prerazporeditve globalnih morskih vrst in zmanjšanja naravne raznovrstnosti v morjih, kar bo ogrozilo trajno proizvodnjo ribiške dejavnosti in delovanje drugih ekosistemov. Napovedi

srednjih in visokih emisij predstavljajo povečevanje kislosti oceanov v obsegu, ki predstavlja veliko tveganje za morske ekosisteme, zlasti polarne ekosisteme in koralne grebene, ki so najbolj občutljivi na spremembe. Povečevanje kislosti bo vplivalo tudi na psihologijo, obnašanje in dinamiko populacij posameznih vrst od fitoplanktona do živali. Podnebne spremembe bodo v splošnem tudi negativno vplivale na osrednji rastlinski pridelek (žita, riž in koruza) (IPCC 2014b, 17).

Podnebne spremembe bodo vplivale tudi na vidik varnosti preskrbe s hrano, vključno z dostopom do hrane, njeno uporabo in cenovno stabilnostjo. Številna tveganja povezana s podnebnimi spremembami se bodo koncentrirala v urbanih področjih, v ruralnih področjih pa bodo vplivala na razpoložljivost in ponudbo vode, varnost preskrbe s hrano, kmetijski dohodek vključno s spremembami glede pridelovalnih in nepridelovalnih področij po svetu (IPCC 2014b, 18–19).

Do sredine stoletja bodo predvidene podnebne spremembe vplivale na zdravje ljudi predvsem z zaostrovanjem zdravstvenih težav, ki že obstajajo. Največji učinki bodo v državah v razvoju z nizkim dohodkom. Podnebne spremembe bodo vplivale na povečanje razseljenosti ljudi, posredno bodo vplivale na povečana tveganja nasilnih konfliktov v obliki državljanskih vojn in medetničnih konfliktov, saj bodo krepile vzroke teh konfliktov ter poglobljale revščino in gospodarske šoke. Podnebne spremembe bodo zaradi učinkov na kritično infrastrukturo in ozemeljsko celovitost številnih držav vplivale na nacionalne varnostne politike teh držav. Učinki podnebnih sprememb bodo tekom 21. stoletja upočasnjevali gospodarsko rast, oteževali zmanjševanje revščine, spodkopavali varnost preskrbe s hrano, poglobljali obstoječe in ustvarjali nove vidike revščine predvsem v urbanih področjih in nastajajočih žariščih lakote (IPCC 2014b, 19–20).

Prilagajanje in blaženje predstavljata dopolnjujoči se strategiji za zmanjševanje in upravljanje tveganj, ki so povezana s podnebnimi spremembami. Znatno zmanjšanje emisij toplogrednih plinov v naslednjih desetletjih lahko zmanjša tveganja povezana s podnebnimi spremembami v 21. stoletju in naprej, izboljša obete za učinkovito prilagajanje, zmanjša stroške in izzive blaženja na daljši rok ter prispeva k bolj robustnemu trajnostnemu razvoju. Brez dodatnih prizadevanj (poleg teh, ki se že izvajajo) bo segrevanje ozračja do konca 21. stoletja kljub ukrepom za prilagajanje (zelo verjetno) vodilo k »zelo tveganim resnim široko razprostranjenim in nepovratnim globalnim učinkom« (IPCC 2014a, 17). Prilagajanje sicer lahko zmanjša

tveganje učinkov podnebnih sprememb, a za njegovo učinkovitost obstajajo meje, zlasti z večjimi magnitudami in stopnjami podnebnih sprememb. V kontekstu trajnostnega razvoja bodo na dolgi rok takojšnji ukrepi za prilagajanje povečali našo pripravljenost in prihodnje možnosti (IPCC 2014a, 19).

Obstaja več poti oz. scenarijev z možnostjo, da zamejimo segrevanje ozračja za dve stopinji Celzija glede na povprečno predindustrijsko raven. Te poti zahtevajo znatna zmanjšanja emisij toplogrednih plinov v nekaj naslednjih desetletjih in skoraj ničelne emisije CO₂ in drugih dolgotrajnih toplogrednih plinov do konca stoletja. Doseganje takšnih zmanjšanj emisij toplogrednih plinov vključuje znatne tehnološke, ekonomske, družbene in institucionalne izzive, ki pa se povečujejo v primeru zamika začetka njihovega izvajanja ali nerazpoložljivosti ustreznih tehnoloških rešitev. Zamejevanje segrevanja na nižji ali višji ravni vključuje podobne izzive, a v različnem časovnem okviru (IPCC 2014a, 20).³²

Številne možnosti prilagajanja in blaženja učinkov lahko pomagajo nasloviti posledice podnebnih sprememb, a nobena izmed njih ni zadostna sama po sebi – učinkovito izvajanje je odvisno od politik in sodelovanja na vseh ravneh in je lahko okrepljeno s povezanim odgovorom, ki združuje ukrepe prilagajanja in blaženja z drugimi družbenimi cilji (IPCC 2014a, 26). Prilagajanje in blaženje učinkov je odvisno od učinkovitosti institucij in vodenja, inovacij in investicij v okoljsko prijazne tehnologije in infrastrukturo, trajnostno življenjsko okolje in življenjski slog (ibid.).

Zaostrovanje podnebnih sprememb bo povečalo tudi izzive povezane s številnimi možnostmi za prilagajanje (ibid.). Podobno je pri blaženju učinkov podnebnih sprememb – obstajajo številne možnosti, a sam proces bo stroškovno najbolj učinkovit, če bo uporabljen celosten pristop, ki bo združeval ukrepe za zmanjševanje uporabe energije in intenzivnosti emisij toplogrednih plinov, dekarbonizacijo oskrbe z energijo, zmanjševanje neto emisij in povečevanje ponorov ogljika (IPCC 2014a, 28).

Čeprav se dinamika podnebnih sprememb hitro stopnjuje, je ta pojav skozi prizmo enega političnega mandata (in tudi človeškega življenja) izjemno težko osmisлити. Škodljive posledice podnebnih sprememb v obliki vedno bolj pogostih in obsežnih izrednih vremenskih pojavov

³² Za podrobnejšo razčlenitev glej IPCC 2014a in IPCC 2014b.

(suše, poplave, dezertifikacija, erozija idr.), ki npr. v vedno večji meri predstavljajo tudi vzroke (oboroženih) konfliktov in mednarodnih migracij, že vztrajno trkajo na vrata političnih odločevalcev. Skozi perspektivo razvoja človeške civilizacije, življenja na Zemlji in predvsem življenja našega planeta, ki se je oblikoval pred približno 4,5 milijarde leti, pa potekajo antropogeno povzročene podnebne spremembe z izjemno dinamiko in odpirajo vprašanje sposobnosti preživetja oz. suicidalnosti sodobne mednarodne skupnosti.

V zadnjih 25 letih se je o vzrokih in škodljivih posledicah (antropogeno povzročenih) podnebnih sprememb za naravne in človeške sisteme v veliki večini poenotila tudi znanstvena skupnost, kar je pripeljalo problematiko podnebnih sprememb na dnevni red mednarodne (politične) skupnosti, s čimer se je začel tudi razvoj mednarodnega pozitivnega prava in režima podnebnih sprememb, ki ga obravnavamo v nadaljevanju.

3.2 Globalne podnebne spremembe kot predmet mednarodnopravnega urejanja in oblikovanje mednarodnega podnebnega režima

Okoljska vprašanja ne predstavljajo novega pojava v mednarodni skupnosti, saj smo ljudje v zgodovini vedno imeli določen vpliv na okolje, ponekod tudi izjemno velik. Bodansky (2010, 18–19) tako npr. omenja, da so že antični Grki opazili problem izginjanja gozdov in erozije v hribovjih Atike. V dolini reke Nil so sloni, nosorogi in žirafe izginile že približno 2000 let pr.n.št. Izjemno dramatičen prikaz človekove moči in njegovega vpliva na naravo predstavlja tudi zaton civilizacije na Velikonočnih otokih v 16. stoletju, do katerega je prišlo zaradi prenaseljenosti in poseka gozdov (Diamond 2007, 79–119). Toda zavedanje, da predstavlja onesnaženje in izkoriščanje naravnih virov pomemben mednarodni problem v (sodobni) mednarodni skupnosti, vendarle nima tako dolge zgodovine in je večji razmah doživelo šele v drugi polovici prejšnjega stoletja. Sodobna mednarodna skupnost je tako, prvič v zgodovini mednarodnih odnosov in človeštva sploh, zaznamovana z vprašanjem preživetja. Gre za eno bistvenih značilnosti sodobne mednarodne skupnosti (Benko 1997), ki je postala prepoznavna s izjemnim razvojem (jedrske) vojaške tehnologije v prejšnjem stoletju, v zadnjih desetletjih pa se je zaradi resnosti in neslutnih razsežnosti globalnih okoljskih problemov prebila tudi v ospredje svetovne politike (Crnčec 2012, 56).

Z razvojem materialnih virov mednarodnega prava, med katere lahko uvrstimo na eni strani čezmejne okoljske posledice človekovega delovanja, npr. onesnaženje, kisli dež, tanjšanje ozonske plasti, segrevanje ozračja itd., in na drugi strani razvoj človekovega zavedanja, da gre

za probleme, k reševanju katerih je treba aktivno pristopiti na mednarodni ravni, je prišlo tudi do institucionalnega razvoja in oblikovanja formalnih virov mednarodnega prava, torej pravil in načel mednarodnega prava, ki urejajo problematiko globalnih podnebnih sprememb.

V nadaljevanju bomo kratko razčlenili zgodovino in razvoj okoljske in podnebne problematike v sodobni mednarodni skupnosti. Pri tem bomo izhajali iz kronološke kategorizacije razvoja globalnega režima podnebnih sprememb, ki sta jo postavila Bodansky in Rajamani (2016), a jo bomo nekoliko preoblikovali in nadgradili tako, da bomo vključili še osnovne poudarke razvoja okoljske problematike pred letom 1990 ter pogajanja o novem globalnem podnebnem sporazumu in Pariški sporazum, ki je bil dosežen decembra 2015 v Parizu in slovesno odprt za podpis na dan Zemlje, 22. aprila 2016 v New Yorku.³³

Kratek zgodovinski pregled razvoja okoljske in podnebne problematike v mednarodni skupnosti in mednarodnem pravu bomo razdelili na tri obdobja:

- 1) **obdobje do začetka oblikovanja Okvirne konvencije ZN o spremembi podnebja (do 1990)**, v katerem v sodobni mednarodni skupnosti prihajajo v ospredje različni okoljski problemi, ki zaradi svoje čezmejne narave prehajajo iz znanstvene v politično sfero. Tako prihaja do oblikovanja institucij in razvoja mednarodnega okoljskega prava na številnih podpodročjih, med katerimi je treba omeniti pojava tanjšanja ozonske plasti in globalnih podnebnih sprememb, ki se na agendi mednarodne (politične) skupnosti znajdeti v 1980. letih.
- 2) **Obdobje oblikovanja in začetka veljavnosti Okvirne konvencije ZN o spremembi podnebja in Kjotskega protokola (od 1990 do 2007)**, ki ga zaznamuje razvoj pogodbenega prava podnebnih sprememb, ki temelji na načelu skupne, vendar različne odgovornosti držav za globalne podnebne spremembe. V tem obdobju je bila sprejeta in vstopila v veljavo Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, države pa so izjemno veliko napora, tako

³³ Bodansky in Rajamani (2016, 4–23) razdelita zgodovino razvoja globalnega režima podnebnih sprememb sicer v šest obdobji:

- 1) *začetno obdobje* (ang. *foundational phase*), ki ga zaznamuje razvoj znanstvenega zavedanja in skrbi glede pojava globalnih podnebnih sprememb;
- 2) *obdobje oblikovanja dnevnega reda* (ang. *agenda-setting phase*), ki traja med leti 1985–88, ko vprašanje globalnih podnebnih sprememb preide iz znanstvene v politično sfero,
- 3) *predpogajalsko obdobje* (ang. *pre-negotiation period*) od 1988 do 1990, ko so se v proces vključile vlade držav,
- 4) *ustavno obdobje* (ang. *constitutional period*), ki je pripeljalo do sprejema in uveljavitve Okvirne konvencije ZN o spremembi podnebja;
- 5) *regulatorno obdobje*, ki se je osredotočilo na pogajanja, oblikovanje in implementacijo Kjotskega protokola od 1995 do 2007;
- 6) *drugo ustanovno obdobje* od leta 2007 do leta 2015.

političnega kot pravnega, vložile v oblikovanje Kjotskega protokola in dogovor o pravilih, ki določajo njegovo implementacijo.

- 3) **Obdobje iskanja novega globalnega dogovora (od 2007 do 2015)**, ki ga zaznamuje spoznanje, da obstoječi Kjotski protokol nezadostno naslavlja problematiko globalnih podnebnih sprememb, in predvsem sprememba v pristopu k reševanju te problematike, s katero skušajo države preseči delitev na razvite države in države v razvoju. S tem je bil oblikovan tudi temelj za bolj fleksibilen in *bottom-up* pristop k iskanju novega dogovora, do katerega po neuspehu v Københavnu leta 2012 vendarle pride decembra 2015 v Parizu.

3.2.1 Okoljska problematika v sodobni mednarodni skupnosti do začetka oblikovanja Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja (do leta 1990)

Začetki ukvarjanja z mednarodno okoljsko problematiko v sodobni mednarodni skupnosti segajo v 19. stoletje, ko je prišlo do ustanovitve rečnih komisij za Ren in Donavo (Greene 2006, 452–3). Rečna komisija za plovbo po reki Ren, ki je bila ustanovljena na Dunajskem kongresu leta 1815 po koncu napoleonskih vojn, predstavlja prvi multilateralni okvir za upravljanje z naravnimi viri. Številni regionalni in globalni dogovori na področju rastlinstva in živalstva ter mednarodne organizacije, ki so bile kasneje ustanovljene in se ukvarjajo z različnimi okoljskimi vprašanji, kažejo na to, da se je v sodobni mednarodni skupnosti razvijalo zavedanje o okoljskih problemih in potrebi po njihovem reševanju tudi na mednarodni ravni.

Po drugi svetovni vojni so bile v sklopu sistema ZN oblikovane številne mednarodne organizacije, med katerimi je treba omeniti predvsem specialne agencije ZN. Organizacija ZN za prehrano in kmetijstvo (ang. *United Nations Food and Agriculture Organization (FAO)*), ki je bila ustanovljena leta 1945, navaja kot enega izmed svojih ciljev ohranjanje naravnih virov; Organizacija ZN za izobraževanje, znanost in kulturo (ang. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)*) je leta 1947 ustanovila Mednarodno zvezo za varovanje narave; Mednarodna pomorska organizacija (ang. *International Maritime Organization (IMO)*) je leta 1954 s Konvencijo za varovanje morja pred onesnaženjem z nafto dobila odgovornost na področju onesnaževanja morja (Crnčec 2012, 58).

Čeprav so bili, kot smo zapisali v uvodu k temu poglavju, okoljski problemi kot pojav in posledica človekovih aktivnosti 'prisotni' že v preteklosti, smo šele pred nekaj desetletji onesnaženje in izčrpavanje naravnih virov pričeli dojemati kot mednarodni problem. Vprašanje, ali nek pojav označimo za 'problem', je v določeni meri odvisno od človekovega dojemanja in

vrednot. Nastanek mednarodnega okoljskega prava je tako po mnenju Bodanskya (2010, 19) povezan s spremembo človekovega zavedanja, kar lahko delno razložimo z gospodarskim razvojem in dvigom življenjske ravni. K razvoju okoljske ozaveščenosti je pomembno prispevala tudi znanost, ki je z novimi znanstvenimi odkritji opozarjala na probleme in pozivala k njihovem skupnemu reševanju. Dober primer predstavlja ugotovitev švedskih znanstvenikov, da je pojav kislega dežja v skandinavskih državah pomembno povezan z emisijami žveplovega dioksida (SO₂) v Angliji in Nemčiji, kar je predstavljalo osrednje gonilo za organizacijo mednarodne konference v Stockholmu leta 1972 in oblikovanje leta 1979 sprejete Konvencije o onesnaževanju zraka na velike razdalje prek meja (ang. *Long-Range Transboundary Air Pollution Convention (LRTAP)*).³⁴ Podoben pomen za postopni razvoj mednarodnega okoljskega prava so imela tudi druga znanstvena dognanja, npr. o pojavu ozonske luknje in segrevanju ozračja, kar bomo razčlenili v nadaljevanju.

Zanimanje (zlasti razvitih) držav za okoljska vprašanja povezana z onesnaževanjem in ohranjanjem naravnega okolja je izjemno naraslo v šestdesetih letih 20. stoletja. Leta 1968 je Generalna skupščina ZN sprejela predlog Švedske za organizacijo mednarodne konference. Leta 1972 je tako v Stockholmu potekala Konferenca ZN o človekovem okolju (*United Nations Conference on the Human Environment, UNCHE*) (Vogler 2008, 196). Konferenca je predstavljala prvo v vrsti globalnih konferenc ZN, povezanih z okoljem, kar Haas (2004, 257) označi kot institucionalno inovacijo sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ko so se zaradi vedno večjih skrbi glede degradacije fizičnega okolja mnoge vlade držav obrnile na ZN. To je nato vodilo v sklic številnih globalnih konferenc, ki so naslavliale množico človekovih aktivnosti s čezmejnimi in globalnimi okoljskimi posledicami (Crnčec 2012, 59).

Države so za moto konference v Stockholmu izbrale »Samo ena Zemlja« (ang. *Only One Earth*), saj so želele poudariti primarno enotnost in medsebojno povezanost življenjskega okolja. Na konferenci je bila sprejeta Deklaracija o človekovem okolju (ang. *Declaration on the Human Environment*), ki predstavlja enega ključnih mejnikov, ko govorimo o oblikovanju mednarodnega okoljskega prava (Stephens 2007, 235). Deklaracija vsebuje številna načela, ki se kasneje uveljavijo kot splošna načela na področju (mednarodnega) varstva okolja in številna

³⁴ Konvencija o onesnaževanju zraka na velike razdalje prek meja – *Long-Range Transboundary Air Pollution Convention*. Sprejeta 13. novembra 1979 in v veljavi od 16. marca 1983.

med njimi najdemo tudi na področju boja proti podnebnim spremembam.³⁵ Konferenca v Stockholmu je pomembna tudi zaradi tega, ker so na njej revne države izpostavile povezavo med okoljskimi vprašanji in njihovimi zahtevami po razvoju, pomoči in spremembi mednarodnih gospodarskih razmerij. Konferenca je privedla do ustanovitve Programa ZN za okolje (ang. *United Nations Environment Programme (UNEP)*). Številne vlade so po konferenci ustanovile nacionalna ministrstva za okolje (Greene 2006; Crnčec 2012, 59).

V sedemdesetih letih je UNEP pripravil še tri globalne konference, povezane z okoljem (Bennett in Oliver 2002, 346–8):

- junija 1976 Konferenco ZN o človekovih naseljih (ang. *UN Conference on Human Settlements – HABITAT*),
- marca 1977 Konferenco ZN o vodi (ang. *UN Water Conference*),
- avgusta in septembra 1977 Konferenco ZN o dezertifikaciji (ang. *UN Conference on Desertification*).

Navzlic velikemu številu globalnih konferenc v 1970. letih, ki so bile posvečene različnim vidikom človekovega vpliva na naravo, je bilo okolje v 1980. letih potisnjeno na rob mednarodne agende zaradi globalnega gospodarskega nazadovanja in ponovnega naraščanja napetosti med ZDA in SZ. Šele zavedanje o novih čezmejnih oblikah onesnaževanja (npr. pojav kislega dežja) in številna znanstvena spoznanja, da so mnogi okoljski problemi resnično globalni po obsegu (npr. tanjšanje ozonske plasti v stratosferi in ozonska luknja nad Antarktiko), so skupaj z naraščanjem zaskrbljenosti svetovne javnosti in sproščanjem napetosti med blokoma konec 1980. let spodbudili aktivno naslavljanje nekaterih perečih okoljskih tem in iskanje resnično globalnih rešitev, kar je ob 20. letnici konference v Stockholmu pripeljalo do druge velike okoljske konference, Konference ZN o okolju in razvoju (ang. *United Nations Conference on the Environment and Development (UNCED)*) (Vogler 2008, 196–8).

* * *

Preden obravnavamo Konferenco ZN o okolju in razvoju, na kateri je bila sprejeta (za naš predmet proučevanja ključna) Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, bomo razčlenili, kako je problematika globalnih podnebnih sprememb sploh prišla na agendo mednarodne

³⁵ Deklaracija o človekovem okolju – *Declaration on the Human Environment*. 1972. Sprejeta v Stockholmu med 5. in 12. junijem 1972.

skupnosti. Poleg poudarka v Brundtlandinem poročilu o medsebojni odvisnosti gospodarskega razvoja in globalnega okolja sta bili v znanstveni skupnosti, nacionalnih parlamentih in na medvladnih srečanjih osrednje pozornosti deležni vprašanja globalnega segrevanja in ohranjanja ozonske plasti.

Najprej je na agendo mednarodne skupnosti v 1980. letih prišla problematika tanjšanja ozonske plasti, za katero je bilo ugotovljeno, da vodi k vrsti nevarnih tveganj za zdravje človeka in drugih bitij. Tanjšanje ozonske plasti, ki deluje kot filter za škodljive UV-B sončeve žarke, povzroča večjo pojavnost kožnega raka in sive očesne mrežice, pri čemer so še posebej ranljivi otroci. Večji obseg škodljivih UV-B žarkov zmanjšuje obseg planktona v oceanih, kar vpliva na zmanjšanje staležev rib, in negativno vpliva na rast rastlin, kar se kaže v zmanjševanju kmetijske produktivnosti. Dodatno UV-B žarki krajšajo življenjsko dobo določenih materialov in povečujejo raven prizemnega ozona, ki je v prevelikih količinah škodljiv za zdravje ljudi (European Commission 2007).

Leta 1985 je bila sprejeta Dunajska konvencija o varovanju ozonske plasti (ang. *Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer*),³⁶ s katero so države potrdile pojav ozonske luknje na Antarktiki in se zavezale, da bodo »sprejele potrebne ukrepe skladno z določili te konvencije in protokoli v veljavi, katerih pogodbenica so, da bi zaščitile človekovo zdravje in okolje pred nevarnimi učinki, ki izvirajo ali lahko izvirajo iz človekovih aktivnosti, ki spreminjajo ali lahko spreminjajo ozonsko plast« (Dunajska konvencija o varovanju ozonske plasti, 2. člen). Države so se v ta namen dogovorile, da bodo na osnovi relevantnih znanstvenih in tehničnih premislekov ter skladno s sredstvi, ki jih imajo na voljo (Dunajska konvencija o varovanju ozonske plasti, 3. člen):

- a) sodelovale s pomočjo sistematičnih opazovanj, raziskav in izmenjave informacij z namenom boljše razumevanja in ocenitve učinkov človekovih aktivnosti na okolje zaradi spreminjanja ozonske plasti;
- b) sprejele ustrezne zakonodajne ali administrativne ukrepe in sodelovale pri harmonizaciji ustreznih politik, da bi nadzorovali, zamejili, zmanjšali ali preprečili človekove aktivnosti pod njihovo pristojnostjo ali nadzorom, v kolikor bo ugotovljeno, da imajo ali lahko imajo te aktivnosti negativne učinke zaradi spreminjanja ali možnega spreminjanja ozonske plasti;

³⁶ Dunajska konvencija o varovanju ozonske plasti – *Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer*. Sprejeta 22. marca 1985 na Dunaju, v veljavi od 22. septembra 1988.

- c) sodelovale pri oblikovanju dogovorjenih ukrepov, postopkov in standardov za implementacijo te konvencije, vključno s sprejemanjem protokolov in aneksov;
- d) sodelovale s pristojnimi mednarodnimi telesi, da bi implementirale to konvencijo in protokole, katerih pogodbenica so.

Pogodbenice so se v konvenciji dogovorile tudi o oblikovanju sekretariata in konference pogodbenic, ki se bo redno sestajala in skrbela za stalen nadzor nad implementacijo konvencije (Dunajska konvencija o varovanju ozonske plasti, 6. člen). Dve leti kasneje je sledil sprejem Montrealskega protokola o substancah, ki zmanjšujejo ozonsko plast (ang. *Montreal Protocol on Substances That Deplete the Ozone Layer*), ki je bil v mednarodni skupnosti široko sprejet in predstavlja izjemen korak naprej pri varovanju ozonske plasti.³⁷ Protokol je 16. septembra 1987 podpisalo 46 držav, veljati pa je začel, skladno s 1. odstavkom 16. člena, 1. januarja 1989. H konvenciji in protokolu je do leta 2016 pristopilo 197 pogodbenic (UNTC 2016a), oz. 196 držav in EU. Nazadnje je h protokolu januarja 2012 pristopil Južni Sudan in s tem potrdil njegovo univerzalno sprejemljivost (UNEP 2016a).

Montrealski protokol je bil oblikovan s ciljem, da se zmanjša proizvodnja in poraba snovi, ki škodujejo ozonu in s tem prispevajo k tanjšanju ozonske plasti, tj. plasti plinov v zgornjem delu atmosfere, ki opravlja ključno vlogo pri varovanju ljudi in drugih živih bitij pred škodljivimi sončevimi ultravijoličnimi žarki (UV-B).³⁸ Določa skupine snovi, ki škodljivo vplivajo na obseg ozonske plasti, in ukrepe glede obvladovanja njihove globalne proizvodnje in porabe. Te skupine snovi so klasificirane glede na kemično družino in navedene v aneksih h protokolu. Protokol predvideva nadzor nad približno 100 snovmi, za vsako izmed njih pa je predvidena časovnica za opuščanje proizvodnje in rabe. Kot končni cilj je na podlagi znanstvenih dognanj in tehnoloških informacij določena popolna odprava njihove proizvodnje in rabe (UN.org 2016a). Protokol vsebuje tudi unikatno določilo, ki omogoča pogodbenicam protokola, da se hitro odzovejo na nova znanstvena dognanja in sporazumejo glede morebitne pospešitve zniževanja proizvodnje in rabe problematičnih kemičnih snovi. Te prilagoditve nato

³⁷ Montrealski protokol o substancah, ki zmanjšujejo ozonsko plast – *Montreal Protocol on Substances That Deplete the Ozone Layer*. Sprejet 16. septembra 1987 v Montrealu, v veljavi od 1. januarja 1989.

³⁸ V 1970. letih so znanstveniki namreč odkrili, da bi lahko določeni kemični izdelki uničevali ozon in tanjšali ozonsko plast. Nadaljnje preiskave so pokazale, da rast proizvodnje kemikalij, kot so klorofluorogljiki (CFC) in hidroklorofluorogljiki (HCFC) v razpršilih, hladilnikih in hladilnih napravah, pomembno prispevajo h kopičenju ozonu škodljivih snovi v atmosferi, zaradi česar je prišlo do tanjšanja ozonske plasti in nastajanja t.i. ozonske luknje nad Antarktiko (European Commission 2007, 6).

avtomatično veljajo za vse pogodbenice protokola. Od sprejema prvotnega protokola je bilo besedilo protokola skladno z 9. odstavkom 2. člena prilagojeno že šestkrat (ibid.).

Poleg omenjenih prilagoditev lahko pogodbenice Montrealskega protokola skladno s 4. odstavkom 9. člena sprejmejo tudi spremembe protokola, ki pa jih morajo pred začetkom veljavnosti tudi ratificirati. Pogodbenice so tako sprejele štiri spremembe, t.i. Londonski amandma leta 1990, Københavnski amandma leta 1992, Montrealski amandma leta 1997 in Pekinški amandma leta 1999, s katerimi so med drugim omogočile nadzor nad novimi kemičnimi snovmi in oblikovale finančni mehanizem, ki bi naj pomagal državam v razvoju pri uveljavljanju protokola (UNEP 2016b). Multilateralni sklad za izvajanje Montrealskega protokola, ki deluje v okviru protokola, je od leta 1991 financiral mejne stroške v višini prek 3 milijard ameriških dolarjev, ki jih imajo zaradi izvajanja določil protokola države v razvoju, in tako dopolnjeval aktivnosti, ki jih izvaja Svetovni sklad za okolje (ang. *Global Environment Fund (GEF)*) v državah v tranziciji (The World Bank 2016).

Pogodbenice Montrealskega protokola se tudi redno srečujejo in sprejemajo odločitve, katerih cilj je omogočiti učinkovito implementacijo protokola. V 22 srečanjih pogodbenic protokola je bilo sprejetih prek 720 odločitev (UNEP 2016b). Montrealski protokol je od svoje uveljavitve leta 1989 prispeval k znatnemu upadu svetovne proizvodnje in porabe snovi, ki tanjšajo ozonski plašč. Največja pozornost je bila primarno posvečena kemičnim snovem, ki imajo večji škodljiv učinek na tanjšanje ozonske plasti, kot so klorofluorogljiki (CFC) in haloni. Opuščanje rabe hidroklorofluorogljikov (HCFC), ki imajo manjši učinek na ozon, je bilo v Montrealski protokol vključeno leta 1992. Polna opustitev njihove rabe in proizvodnje je predvidena za leto 2030 v razvitih državah in 2040 v državah v razvoju (UN.org 2016a). Panel Montrealskega protokola za znanstveno ocenjevanje (ang. *The Montreal Protocol's Scientific Assessment Panel*) ocenjuje, da bo izvajanje protokola omogočilo povrnitev ozonske plasti na njeno predindustrijsko raven med leti 2060 in 2075. Zaradi uspešnega uveljavljanja protokola v razvitih državah in državah v razvoju je Kofi Annan, nekdanji generalni sekretar ZN, že leta 2003 poudaril, da je »Montrealski protokol morebiti najbolj uspešen mednarodni dogovor do tega dne« (U.S. Department of State 2016).

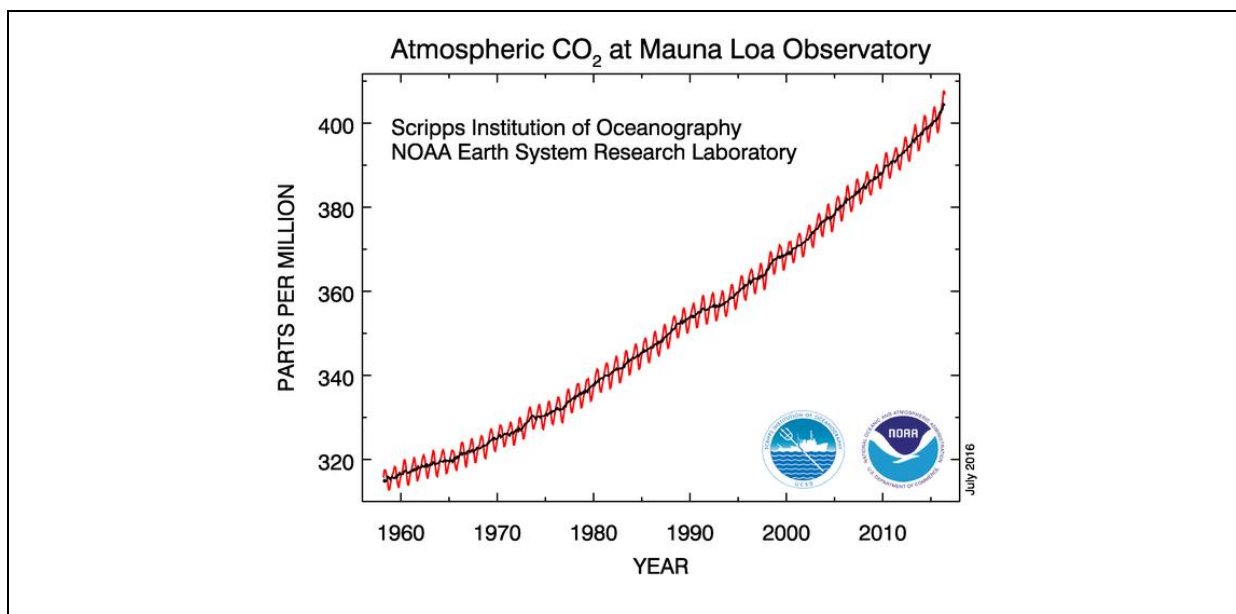
3.2.2 Podnebna problematika v sodobni mednarodni skupnosti do začetka oblikovanja

Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja (do leta 1990)

Druga pomembna okoljska tema (poleg pojava tanjšanja ozonske plasti), ki pride na agendo mednarodne skupnosti v 1980. letih, je bila problematika globalnih podnebnih sprememb. Čeprav je Svante Arrhenius, švedski fizik in kemik (dobitnik Nobelove nagrade za kemijo leta 1903), že leta 1896 izračunal, da bi podvojitev CO_2 v atmosferi vodila k zvišanju povprečne prizemne temperature za od 5 do 6 stopinj Celzija (Arrhenius in Holden 1897), s čimer je načrtoval okvire teoriji o globalnem segrevanju, je ostala problematika globalnih podnebnih sprememb zamejena na znanstveno sfero vse do 1980. let. Razumevanje te problematike se je razvijalo le postopoma. Ena redkih nekontroverznih in splošno sprejetih točk je bila t.i. Keelingova krivulja, ki prikazuje naraščanje koncentracije CO_2 v ozračju (glej sliko 3.14), kar je vodilo k začetni zaskrbljenosti znanstvene stroke konec 1960. in začetek 1970. let.

Leta 1957 je mlad ameriški znanstvenik, Charles David Keeling, pričel z opazovanjem CO_2 v zemeljski atmosferi na dveh najbolj odročnih in divjih točkah – Južnem polu in na vrhu vulkana Mauna Loa na Havajih. Leta 1958 je Keeling začel tudi z neposrednimi kontinuiranimi meritvami CO_2 v ozračju, na osnovi katerih temelji njegova krivulja, ki kaže naraščanje ravni CO_2 v ozračju (BBC 2007). Leta 1958 je bilo v ozračju 315 delcev CO_2 na milijon delcev, podatki iz julija 2016 pa kažejo, da smo dosegli že 404 delce CO_2 na milijon delcev (NOAA 2016).

Slika 3.13: Raven vsebnosti ogljikovega dioksida v ozračju (Keelingova krivulja)

Vir: NOAA 2016

V 1970. in 1980. letih je napredek v računalništvu omogočil znanstvenikom, da so razvili bolj sofisticirane računalniške modele ozračja, ki so kljub precejšnji negotovosti vodili k povečevanju sprejemljivosti teorije globalnega segrevanja. Leta 1979 je potekala prva svetovna podnebna (znanstvena) konferenca, kjer so znanstveniki obravnavali, kako lahko podnebne spremembe vplivajo na človekove aktivnosti in jih spoznali za resen problem. Sprejeli so deklaracijo, v kateri so pozvali svetovne vlade naj »predvidijo in preprečijo morebitne podnebne spremembe, ki izvirajo iz človekovih aktivnosti, in so lahko škodljive za dobrobit človeštva« (UNFCCC 2016a). Konferenca je tudi podprla načrte za ustanovitev Svetovnega podnebnega programa (ang. *World Climate Programme*).

Sredi 1980. let so znanstveniki ugotovili, da zaradi človekovih aktivnosti k učinku tople grede poleg CO₂ prispevajo tudi drugi plini, kot so metan in dušikovi oksidi, kar je vodilo k zaključku, da je problem bolj resen, kot so sprva ocenjevali. Natančne meritve globalne povprečne temperature v 1980. letih so kazale na njeno naraščanje od sredine 20. stoletja. Poleg napredka znanstvenega razumevanja problematike sta k razvoju javne in politične pozornosti prispevala tudi aktivno nastopanje določenega kroga znanstvenikov, ki so si prizadevali, da bi problematiko predstavili na mednarodni ravni, in odkritje ozonske luknje, kateremu je sledila potrditev, da gre za posledico emisij kloroflouroogljikov. S tem je bila potrjena teza, da lahko človekove aktivnosti vplivajo na globalno ozračje (Bodansky in Rajamani 2016, 5–6).

Z naraščanjem znanstvenih podatkov je naraščala tudi raven zaskrbljenosti in konec 1980. in začetek 1990. let je prišlo do številnih mednarodnih konferenc, ki so se osredotočale na pojav podnebnih sprememb. Na njih so okoljevarstveniki, znanstveniki in politični odločevalci obravnavali tako znanstvene kot tudi politične vidike in pozivali h globalnim ukrepom. Kot ključne lahko navedemo konferenco v Beljaku oktobra 1985, konferenco v Torontu junija 1988, konferenco v Ottawi februarja 1989, konferenco Tata v New Delhiju februarja 1989, konferenco v den Haagu marca 1989, ministrsko konferenco v Nordwijku novembra 1989, konferenco v Kairu decembra 1989, konferenco v Bergnu maja 1990, in drugo svetovno podnebno konferenco novembra 1990 (UNFCCC 2016) (glej tabelo 3.2).

Na konferenci v Beljaku oktobra 1985 je sodelovala majhna skupina znanstvenikov, ki jih je odlikovalo znanje v oblikovanju podnebnih modelov. Njihov splošni zaključek je bil, da lahko v prvi polovici 21. stoletja pričakujemo zvišanje povprečne globalne temperature, ki bo višje kot katero koli zvišanje temperature v zgodovini planeta (WWH 2016).

Leta 1988 je bil ustanovljen Medvladni panel za podnebne spremembe, ki predstavlja »mednarodno telo za ocenjevanje znanosti o podnebnih spremembah« (IPCC 2013c). Ustanovila sta ga Svetovna meteorološka organizacija in UNEP s ciljem zagotoviti političnim odločevalcem redne ocene znanstvene podlage podnebnih sprememb, njihovega vpliva na prihodnja tveganja in možnosti za prilagajanje in blaženje (ibid.).

Junija 1988 je v Torontu potekala podnebna konferenca o spreminjanju atmosfere in njenih posledicah za globalno varnost (ang. *The Changing Atmosphere: Implications for Global Security*), ki jo je organizirala kanadska vlada, in kjer so se sodelujoče države strinjale o priporočilu o zmanjšanju svetovnih emisij ogljika za 20 % glede na leto 1988 do leta 2005, o razvoju globalne okvirne konvencije za zaščito ozračja in oblikovanju svetovnega sklada za podnebje, ki bi se delno financiral iz davkov na fosilna goriva (Conference Statement 1988, 298). S konferenco v Torontu je problematika globalnih podnebnih sprememb prešla iz znanstvene sfere v politično, saj so se vlade prvič neposredno lotile vprašanja globalnih podnebnih sprememb. S konferencami, ki so sledile, se je vprašanje globalnih podnebnih sprememb tudi uveljavilo kot pomembna točka na dnevnem redu mednarodne skupnosti.

Na podnebni konferenci v Torontu so se države tudi dogovorile, da bodo podprle delo IPCC in kot že omenjeno začele z oblikovanjem celovite globalne konvencije kot okvira za kasnejše protokole o zaščiti podnebja, kar naj bi aktivno zasledovali na mednarodni delavnici o pravu in politiki v začetku leta 1989, politični konferenci glede podnebnih sprememb na visoki ravni spomladi 1989, svetovni energetske konferenci v Kanadi 1989 in drugi svetovni podnebni konferenci v Ženevi junija 1990 (Conference Statement 1988, 297–8).

Tata konferenca je potekala v New Delhiju od 21. do 23. februarja 1989 in velja za prvo mednarodno podnebno konferenco, ki je bila posvečena vprašanju držav v razvoju. Na konferenci v Haagu marca 1989, kjer je sodelovalo tudi 17 voditeljev držav, pa je bila sprejeta deklaracija, s katero so pozvali k oblikovanju novega institucionalnega vodstva, ki bi s soglasnimi odločitvami skrbelo za podnebje in se borilo proti globalnemu segrevanju (Združeni narodi Generalna skupščina 1989a).

Marca 1989 je v Haagu potekala mednarodna konferenca, na kateri je sodelovalo 24 držav, ki so ob koncu podpisale deklaracijo glede okolja, v kateri so priznale »temeljno dolžnost ohraniti ekosistem« in »pravico živeti dostojanstveno v sprejemljivem globalnem okolju« in posledično

obveznost skupnosti narodov nasproti sedanjim in prihodnjim generacijam storiti vse, kar je mogoče, da se ohrani kakovost okolja (Sands 2003, 295). Države so v tej deklaraciji pozvale tudi k oblikovanju nove institucionalne oblasti pod okriljem ZN za boj proti globalnemu segrevanju in vodenju pogajanj o potrebnih pravnih instrumentih (Shaw 2008, 878).

Novembra 1989 je na Nizozemskem, v mestu Noordwijk, potekala ministrska konferenca, ki jo pogosto navajajo kot ključni mejnik na poti pri določanju mednarodnih ciljev na področju emisij CO₂. Na njej je sodelovalo 67 predstavnikov držav, 11 mednarodnih organizacij in Evropska komisija. V sprejeti deklaraciji so priznali (UNFCCC 2016b):

potrebo, da je treba ob zagotavljanju stabilnega razvoja svetovnega gospodarstva stabilizirati emisije CO₂ in drugih toplogrednih plinov, ki jih ne nadzoruje Montrealski protokol. Industrializirane države so se strinjale, da bi morale doseči takšno stabilizacijo v najkrajšem možnem času na ravni, ki bo ustrezen po mnenju IPCC in druge svetovne podnebne konference načrtovane za november 1990. Po mnenju številnih industrializiranih držav bi morale takšno stabilizacijo emisij CO₂ kot prvi korak doseči najkasneje do leta 2000.

Čeprav niso bile vse industrializirane države pripravljene na konkretne zaveze, je bila ta izjava prvi korak h kasnejšemu oblikovanju zavez. V deklaraciji so države podprle delo IPCC in načrtovano drugo svetovno podnebno konferenco. IPCC bi naj raziskal izvedljivost zmanjšanja emisij CO₂ za 20 % glede na leto 1990 do leta 2005, kot je predlagala konferenca v Torontu, in možnost, da bi dosegli okvirni cilj rasti gozdov za 12 milijonov hektarov letno do začetka 21. stoletja (ibid.). V deklaraciji so države tudi eksplicitno zapisale, da »okoljska škoda ogroža pravico do dostojnega življenja« (Center for Human Rights and Environment 2011).

Države so v Noordwijku potrdile številna ključna načela pomembna za podnebni sporazum, ki vključujejo koncept podnebnih sprememb kot skupne skrbi človeštva, načelo skupne, vendar različne odgovornosti, suvereno pravico držav, da upravljajo s svojimi naravnimi viri, in nujnost trajnostnega razvoja. Deklaracija vsebuje tudi konkretne predloge ukrepov, ki so povezani z emisijami, financiranjem, raziskovanjem in nadzorovanjem (UNFCCC 2016b).

Decembra 1989 je v Kairu potekala svetovna konferenca o pripravi na podnebne spremembe (ang. *World Conference on Preparing for Climate Change*), kjer je sodelovalo prek 400 udeležencev, ki so ob koncu konference sprejeli t.i. Dogovor iz Kaira (ang. *the Cairo Compact*),

ki določa, da terjajo podnebne spremembe sodelovanje vseh narodov in tudi multilateralnih organizacij, industrijskega in finančnega sektorja, znanstvenih in izobraževalnih institucij ter okoljskih skupin. Dogovor oriše ključne teme, ki bi morale biti prednostne na agendi mednarodne skupnosti (UNFCCC 2016c):

- oblikovanje okvirnega podnebnega dogovora, ki bi ga sprejeli na Konferenci ZN o človekovem okolju in razvoju;
- podpora držav delu IPCC in pristop vseh držav k Montrealskemu protokolu;
- sprejem nacionalnih in regionalnih ukrepov, ki bodo podlaga boju proti globalnim podnebnim spremembam na mednarodni ravni;
- razvite države bi naj zagotovile sredstva državam v razvoju za soočanje s podnebnimi spremembami;
- mednarodni in nacionalni ukrepi, ki bi upočasnili svetovno rast prebivalstva, ki je brez primere v zgodovini;
- nujni ukrepi za prilagajanje na posledice podnebnih sprememb, ki jih ni mogoče preprečiti (omenjeni kmetijstvo, otoške države, okoljski begunci).

Maja 1990 je v norveškemu Bergnu potekala konferenca na temo trajnostnega razvoja (ang. *Bergen Conference on Sustainable Development*), na kateri je sodelovalo 34 ministrov za okolje in komisar Evropske skupnosti za okolje. Osrednja tema konference so bile podnebne spremembe in ministri so se osredotočili na potrebo, da industrializirane države zamejijo emisije toplogrednih plinov s pomočjo bolj učinkovite in okolju prijazne rabe energije. Potrdili so, da evropske in severnoameriške države zabeležijo okoli 70 % svetovne porabe energije in izrazili pripravljenost, da »prevzamejo osrednji del odgovornosti za zamejevanje ali zniževanje emisij toplogrednih plinov« (UNFCCC 2016č). Večina držav se je tudi strinjala, da bo stabilizirala emisije na ravni leta 1990 do leta 2000, a zaradi nasprotovanja ZDA in še nekaterih drugih držav do sprejema specifičnih zavez ni prišlo. V sprejeti deklaraciji so ministri izrazili močno podporo delu IPCC, ki predstavlja ključni forum za znanstveno oceno podnebnih sprememb, in ponovili zahtevo izraženo na predhodnih konferencah, da naj IPCC razišče možnost 20 % zmanjšanja emisij toplogrednih plinov do leta 2005. S tem so nakazali, da so se vodilne gospodarske države pripravljene soočiti s podnebnimi spremembami. V deklaraciji so države podprle dve ključni načeli – previdnostno načelo in načelo skupne, vendar različne odgovornosti za podnebne spremembe (ibid.).

Ustanovitev IPCC je decembra 1988 podprla tudi Generalna skupščina ZN, ki je na temo podnebnih sprememb na plenarnem srečanju sprejela resolucijo, v kateri je prepoznala podnebne spremembe kot »skupno skrb človeštva«, saj je podnebje ključni pogoj za življenje na Zemlji, in določila, da bi bilo treba sprejeti pravočasne ukrepe glede podnebnih sprememb v globalnem okviru (Združeni narodi Generalna skupščina 1988, 1. in 2. odstavek). Vlade, medvladne in nevladne organizacije ter znanstvene institucije pa je pozvala, da podnebne spremembe obravnavajo kot prednostno temo z namenom raziskati in razumeti vse vire, vzroke in posledice podnebnih sprememb, ki so posledica človekovih aktivnosti (Združeni narodi Generalna skupščina 1988, 6. odstavek). Generalna skupščina ZN je obravnavala vprašanje podnebnih sprememb tudi na plenarnem srečanju tudi leta 1989, 1990 in 1991.

Leta 1989 je Generalna skupščina ZN na decembrskem plenarnem srečanju sprejela novo resolucijo, v kateri je »poudarila potrebo po urgentnem naslavljanju problematike podnebnih sprememb« (Združeni narodi Generalna skupščina 1989b, 1. odstavek) ter pozvala vlade in medvladne organizacije k omejitvi in zmanjšanju aktivnosti, ki lahko škodljivo vplivajo na podnebje, pri čemer naj ustrezno vlogo odigrajo tudi nevladne organizacije in industrija (Združeni narodi Generalna skupščina 1989b, 3. odstavek).

Leta 1990 pa je Generalna skupščina sprejela odločitev, da ustanovi »enoten medvladni pogajalski proces pod okriljem Generalne skupščine, ki ga bosta podpirala UNEP in Svetovna meteorološka organizacija, za pripravo učinkovite okvirne konvencije o podnebnih spremembah« (Združeni narodi Generalna skupščina 1990, 1. odstavek). Določeno je bilo, da bo pogajanja vodil Medvladni pogajalski odbor (ang. *Intergovernmental Negotiating Committee (INC)*), ki bo odprt vsem državam članicam ZN in specializiranim agencijam ZN (Združeni narodi Generalna skupščina 1990, 1. in 2. odstavek). Pogajanja, za katera je bilo določeno, da bodo potekala v več rundah in največ dva tedna, naj bi bila namenjena pripravi učinkovite okvirne konvencije o spremembi podnebja, ki bo vsebovala ustrezne zaveze in druge povezane pravne instrumente, o katerih se bodo sporazumeli. Okvirna konvencija bi tako morala biti pripravljena pred Konferenco ZN o človekovem okolju in razvoju junija 1992 in na voljo za podpis v času konference (Združeni narodi Generalna skupščina 1990, 7. odstavek). Decembra 1991 je Generalna skupščina pozvala Medvladni pogajalski odbor k pospešitvi pogajanj in njihovemu pravočasnemu zaključku ter sprejemu okvirne konvencije o podnebnih spremembah, ki bo vsebovala ustrezne zaveze, in z njo povezane pravne instrumente (Združeni narodi Generalna skupščina 1991, 2. odstavek).

Oktoberja in novembra 1990 je v Ženevi potekala druga svetovna podnebna konferenca, ki je predstavljala pomemben korak proti globalnemu podnebnemu dogovoru. Pred samo konferenco je IPCC izdal svoje prvo poročilo, v katerem je zapisal, da »emisije, ki so posledica človekovih aktivnosti, znatno povečujejo koncentracijo toplogrednih plinov v ozračju« (UNFCCC 2016d). To poročilo je bilo tudi odskočna deska za prvo srečanje Medvladnega pogajalskega odbora na temo oblikovanja konvencije o podnebnih spremembah.

Na drugi svetovni podnebni konferenci v Ženevi je bila sprejeta ministrska deklaracija in odločna izjava s strani znanstvenikov in tehnoloških strokovnjakov, v kateri so poudarili tveganja, ki izhajajo iz podnebnih sprememb. Drugi del konference je namreč obsegal razpravo med šefi vlad in ministri 137 držav ter Evropsko skupnostjo. Pred tem so že potekala pripravljala pogajanja med vladnimi uradniki glede besedila, ki bi ga predložili ministrom, kjer je bil najtrši oreh vprašanje, ali določiti cilj zmanjšanja emisij in ga navezati na CO₂.

Končna deklaracija, ki je bila sprejeta po težavnih pogajanjih, ni prinesla soglasja o zavezujočem cilju, saj ZDA niso želele prevzeti obveznosti, da bi do leta 2000 stabilizirale emisije CO₂ na ravni iz leta 1990, kar je izzvalo precej kritik s strani znanstvene skupnosti (UNFCCC 2016e). Kljub temu je imela konferenca in sprejeta ministrska deklaracija pomembno vlogo v razvoju mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb, saj so države z njo potrdile številna načela, ki so bila izpostavljena v razpravah o podnebnih spremembah, vključno s konceptom podnebnih sprememb kot skupne skrbi človeštva, načelom enakosti in skupne, vendar različne odgovornosti držav na različnih stopnjah razvoja, konceptom trajnostnega razvoja in previdnostnim načelom (ibid.).

Tabela 3.2: Pregled mednarodnih dogodkov in konferenc, ki so pomembni za razvoj razumevanja problematike pojava podnebnih sprememb v mednarodni skupnosti

1896	Osnove teorije o globalnem segrevanju	Arrhenius izračuna, da bi podvojitev CO ₂ vodila k zvišanju temperature ozračja za 5–6 stopinj.
1960	Meritve CO ₂ v ozračju	Keelingova krivulja, ki pokaže naraščanje koncentracije CO ₂ v ozračju.
1972	Konferenca o človekovem okolju	Ustanovljen je UNEP.
1979	Prva svetovna podnebna konferenca	Znanstvena konferenca: podnebne spremembe lahko predstavljajo resen problem; znanstvena skupnost pozove politike k ukrepanju.
1985	Konferenca v Beljaku	Znanstvena konferenca: v prvi polovici 21. stoletja lahko pričakujemo visok porast povprečne globalne temperature.
1987	Sprejem Montrealskega protokola	Montrealski protokol o snoveh, ki škodljivo delujejo na ozonski plašč, je skupaj z Dunajsko konvencijo o zaščiti ozonske plasti (sprejeta 1985) uspešno naslovil problematiko tanjšanja ozonske plasti.
1988	Ustanovitev IPCC	Mednarodno telo za ocenjevanje znanosti o podnebnih spremembah.
1988	Konferenca v Torontu	Poziv k 20 % znižanju emisij CO ₂ do leta 2005. Poziv k oblikovanju celovite okvirne konvencije glede podnebnih sprememb.
1988	Zasedanje GS ZN	GS podpre ustanovitev IPCC in označi podnebne spremembe za 'skupno skrb človeštva'.
1989	Tata konferenca	Prva mednarodna podnebna konferenca posvečena vprašanjem držav v razvoju.
1989	Konferenca v Noordwijku	Ob zagotavljanju stabilnega razvoja svetovnega gospodarstva je treba stabilizirati emisije CO ₂ in drugih toplogrednih plinov, ki jih ne nadzoruje Montrealski protokol.
1989	Konferenca v Kairu	Sprejeti Dogovor iz Kaira določa, da terjajo podnebne spremembe sodelovanje vseh narodov in tudi multilateralnih organizacij, industrijskega in finančnega sektorja, znanstvenih in izobraževalnih institucij ter okoljskih skupin.
1989	Zasedanje GS ZN	GS poudari potrebo po urgentnem naslavljanju problematike podnebnih sprememb in pozove vlade in medvladne organizacije k omejitvi in zmanjšanju aktivnosti, ki lahko škodljivo vplivajo na podnebje.
1990	Konferenca v Bergnu	Razvite države so izrazile pripravljenost, da »prevzamejo osrednji del odgovornosti za zamejevanje ali zniževanje emisij toplogrednih plinov«.
1989	Vrh v Haagu	Poziv k novi institucionalni oblasti za boj proti podnebnim spremembam, vključno s soglasnim odločanjem.
1990	Prvo poročilo IPCC	IPCC oceni, da se bo globalna povprečna temperatura višala za 0,3 stopinje Celzija na desetletje v primeru neukrepanja.
1990	Druga svetovna podnebna konferenca	Znanstvena skupnost pozove razvite države k odločnemu ukrepanju (stabilizaciji emisij TGP), tj. k oblikovanju ciljev in/ali nacionalnih programov ali strategij. Politična deklaracija brez zavezujočih ciljev (nasprotovanje ZDA).
1990	Zasedanje GS ZN	GS oblikuje enoten medvladni pogajalski proces pod okriljem GS, da bi s pogajanjem oblikovali okvirno konvencijo o podnebnih spremembah.

Vir: lastna priprava

Okviren pregled mednarodnih aktivnosti povezanih s pojavom globalnih podnebnih sprememb kaže, da je bila ta problematika vse od oblikovanja teorije o globalnem segrevanju konec 19. stoletja do 1980. let zamejena na znanstveno sfero, kjer je zavedanje o tveganjih in posledicah raslo vzporedno z novimi znanstvenimi dognanji in tehnološkim razvojem. Kritična točka je

bila dosežena v drugi polovici 1980. let, ko se države s sprejetjem Dunajske konvencije in Montrealskega protokola uspešno dogovorijo o ukrepih proti tanjšanju ozonske plasti. Odkritje, da so za tanjšanje ozonske plasti krive antropogene dejavnosti, je skupaj z uspešnim reševanjem problema tanjšanja ozonske plasti dodatno opogumilo znanstveno skupnost, da je začela medije in politično skupnost aktivno opozarjati na problematiko globalnih podnebnih sprememb, ki jo je tudi uspešno prenesla v politično sfero.

Problematika globalnih podnebnih sprememb je postala ena od osrednjih točk na agendi mednarodne skupnosti konec 1980. in začetek 1990. let. Vlade držav so z oblikovanjem IPCC ter številnimi regionalnimi in globalnimi, strokovnimi in političnimi dogodki aktivno podprle znanstveno raziskovanje pojava podnebnih sprememb, potrdile nekatera ključna načela in začele proces iskanja okvirnega globalnega dogovora, s katerim bi naslovile to problematiko.

Konec 1980. in v začetku 1990. let so se v pogajanjih med državami že začele kazati tri ključne značilnosti iskanja globalnega dogovora o podnebnih spremembah (Bodansky in Rajamani 2015, 8–10):

- 1) **delitev med razvitimi državami** glede zavezujočih, kvantitativnih omejitev emisij toplogrednih plinov, ki se očitno pokaže na konferenci v Noordwijku, kjer evropske države podprejo pristop ciljev in časovnega razporeda, ki je bil uporabljen v primeru kislega dežja in ozonske luknje, medtem ko temu nasprotujejo ZDA (skupaj z Japonsko in SZ), saj poudarjajo rigidnost takšnega pristopa in zagovarjajo nacionalne posebnosti, nadaljnje znanstvene raziskave ter razvoj nacionalnih strategij in programov na nacionalni in ne mednarodni ravni;
- 2) **delitev med razvitimi državami in državami v razvoju** glede njihovih obveznosti, ki se pokaže na drugi svetovni podnebni konferenci leta 1990, ko so države v razvoju po vzoru oblikovanja posebnega sklada za pomoč državam v razvoju pri uresničevanju Montrealskega protokola o snoveh, ki škodljivo delujejo na ozonsko plast, na Londonski konferenci (tudi leta 1990), vztrajale, da okoljska konferenca v Riu de Janeiru, ki je bila načrtovana za leto 1992, posveti enako težo okolju in razvoju. Države v razvoju so želele večjo zastopanost in uveljavitev, da gre pri podnebnih spremembah tudi za razvojno vprašanje, zaradi česar so si prizadevale pogajanja iz relativno ozkih, tehničnih okvirov znotraj IPCC predstaviti pod okrilje Generalne skupščine ZN, kar jim je tudi uspelo z resolucijo Generalne skupščine decembra 1990;

3) **delitev med državami v razvoju**, kjer so bile ene bolj zaskrbljene zaradi podnebnih sprememb in so tudi zagovarjale bolj odločne cilje, druge pa so poudarjale razvoj in izkoreninjenje revščine. Na eni strani je tako prišlo do oblikovanja skupine majhnih otoških držav, ki jih je povezoval strah pred dvigom morske gladine. Te države, ki so podpirale odločne in hitre ukrepe, so se na drugi svetovni podnebni konferenci tudi povezale v zavezništvo (ang. *Alliance of Small Island States (AOSIS)*), ki je v nadaljevanju odigralo pomembno vlogo pri pogajanjih glede okvirne konvencije. Na drugi strani so bile države izvoznice nafte, ki so dvomile v znanost podnebnih sprememb in zagovarjale bolj počasen pristop. Nekje vmes so nastopale Brazilija, Kitajska in Indija, tj. velike države v razvoju, ki so poudarjale, da boj proti podnebnim spremembam ne sme kršiti njihove suverenosti in predvsem pravice do (gospodarskega) razvoja. Te države so izrazito poudarjale zgodovinsko odgovornost razvitih držav, ki so v veliki meri povzročile globalne podnebne spremembe, in dolžnost, da jih ustrezno naslovijo.

3.2.3 Oblikovanje in začetek veljavnosti Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja in Kjotskega protokola (od leta 1990 do leta 2007)

Konferenca ZN o okolju in razvoju (ang. *United Nations Conference on the Environment and Development (UNCED)*), ki je potekala od 3. do 14. junija 1992 v brazilskem Rio de Janeiru, je bila do takrat največja mednarodna konferenca, tako po obsegu kot po temah, s katerimi se je ukvarjala, in je obeležila 20 let od prve globalne okoljske konference v Stockholmu. ZN so si prizadevali, da bi vlade premislile o gospodarskem razvoju in poiskale način, kako zaustaviti uničevanje neobnovljivih naravnih virov in onesnaževanje našega planeta (UN.org 2016b). Podlago za »Vrh o Zemlji« (ang. *the Earth Summit*) je predstavljalo t.i. Brundtlandino poročilo iz leta 1987. Poročilo je pripravila Svetovna komisija za okolje in razvoj, ki jo je vodila Gro Harlem Brundtland, nekdanja norveška predsednica vlade. V njem je bil prvič opredeljen koncept trajnostnega razvoja (ang. *sustainable development*), in sicer kot razvoj, ki izpolnjuje potrebe sedanjosti, ne da bi škodil sposobnosti prihodnjih generacij, da izpolnjujejo svoje potrebe (Združeni narodi Generalna skupščina 1987). Osrednje mesto v konceptu trajnostnega razvoja je bilo namenjeno ideji pravičnosti med generacijami (t. i. medgeneracijska pravičnost) in pravičnosti znotraj generacije, tj. med bogatimi in revnimi (t. i. znotrajgeneracijska pravičnost) (Thomas 2008, 370; Crnčec 2012, 59).³⁹

³⁹ Koncept trajnostnega razvoja je bil prenesen tudi v enega izmed osmih Razvojnih ciljev tisočletja (ang. *Millennium Development Goals (MDGs)*) poimenovan Okoljska trajnost (ang. *Environmental Sustainability*). Milenijski razvojni cilji so bili s strani vlad sprejeti leta 2001 in so zajemali obdobje do leta 2015. Čeprav cilji niso

Priprave na konferenco ZN o okolju in razvoju, ki jih je vodil Kanadčan Maurice F. Strong, so vključevale številne nevladne organizacije. Trajale so dve leti in pripeljale do soglasja o vsebini končnih dokumentov, ki so bili nato sprejeti na konferenci. Najtežja so bila sicer pogajanja o zavezah o finančni pomoči za izboljševanje okolja (Vogler 2008, 198).

Konferenca je pritegnila veliko število ljudi iz vseh področij in požela izjemno mednarodno medijsko pozornost.⁴⁰ Predstavniki 172 držav, od katerih jih je bilo kar 108 na ravni šefa države ali predsednika vlade, so odobrili tri, sicer pravno nezavezujoče, dokumente (UN.org 2016b):

- Agendo 21 (ang. *Agenda 21*), ki predstavlja podroben načrt za doseganje ciljev konference;
- Deklaracijo iz Ria o okolju in razvoju (ang. *Rio Declaration on Environment and Development*), ki podaja 27 načel za trajnostni razvoj;
- Izjavo o načelih za doseganje trajnostnega razvoja svetovnih gozdov (ang. *Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation, and Sustainable Development of all Types of Forests*).

Sodelujoče države so na konferenci želele spodbuditi razvoj ter hkrati zaščititi globalno okolje in ohraniti povezavo med njima (Bennett in Oliver 2002, 349). Sporočilo konference, ki je sicer obravnavala izjemno kompleksne probleme, je bilo preprosto – tako revščina kot prekomerna potrošnja bogatega prebivalstva škodljivo obremenjujeta okolje. Vlade so prepoznale potrebo po preoblikovanju mednarodnih in nacionalnih načrtov in politik, da bi zagotovile upoštevanje okoljskih vplivov njihovih gospodarskih politik. Pri tem je okoljska učinkovitost postala vodilno načelo tako za gospodarski kot vladni sektor (UN.org 2016b).

bili v celoti izpolnjeni, so zagotovili okvir, znotraj katerega so vlade oblikovale svoje politike in razvojne programe, katerih namen je bil izkoreniniti revščino in izboljšati življenja revnih ljudi (UN.org 2016). Ciljem sicer očitajo, da so pomanjkljivo naslavljali vzroke revščine in spregledali neenakost med spoloma ter holistično naravo razvoja. Tako so 'pozabljali' na ključne vzroke revščine, niso omenjali človekovih pravic in niso specifično naslavljali gospodarskega razvoja. Čeprav so teoretično zadevali vse države, so bili to cilji, ki bi jih naj dosegle revne države s finančno pomočjo razvitih držav (Guardian 2015, 19. januar). Na podlagi odločitve sprejete na konferenci Rio+20 so bili na podlagi obširnega globalnega posvetovalnega procesa leta 2015 sprejeti novi cilji za obdobje 2015 –30, t.i. Trajnostni razvojni cilji (ang. *Sustainable Development Goals (SDGs)*), ki bi naj gradili na milenijskih razvojnih ciljih. Trajnostni razvojni cilji in sprejeta Agenda za trajnostni razvoj 2030 so precej širši kot milenijski razvojni cilji v naslavljanju vzrokov revščine in univerzalne potrebe po (trajnostnem) razvoju, ki ustreza vsem (UNDP 2016a). Eden od ciljev, tj. cilj št. 13: Podnebni ukrepi (ang. *Climate Action*) neposredno naslavlja problematiko podnebnih sprememb in poziva k sprejemu nujnih ukrepov za boj proti podnebnim spremembam in njihovim posledicam (UNDP 2016b).

⁴⁰ Konferenco je spremljalo skoraj 10.000 novinarjev. Na njej je sodelovalo več kot 2400 akreditiranih opazovalcev ter 17.000 udeležencev na vzporednih forumih (UN.org 2016b).

Dvotedenska konferenca je bila vrhunec procesov, ki so se pričeli leta 1989, in je vključevala tako pogajanja kot tudi načrtovanje in izobraževanje držav članic ZN, kar je pripeljalo do sprejema že omenjene Agende 21. Ta je bila kljub določenim pogajalskim kompromisom po besedah Mauricea Stronga »zgodovinski trenutek za človeštvo« (UN.org 2016b), saj bi njena implementacija predstavljala okoljsko najbolj celovit in učinkovit program ukrepov k trajnostnemu razvoju. Svetovni vrh o razvoju in okolju je vplival na vse naslednje konference ZN, ki so se dotikale odnosa med človekovimi pravicami, prebivalstvom, družbenim razvojem, ženskami in človekovimi naselji ter potrebo po okoljsko trajnostnemu razvoju.⁴¹

Ob koncu konference je 153 držav skupaj z Evropsko komisijo podpisalo tudi Okvirno konvencijo ZN o spremembi podnebja in Osnutek konvencije o biološki raznovrstnosti (ang. *Draft Convention on Biological Diversity*) (Wolfrum in Philipp 1995, 491–2). Za spremljanje napredka pri uresničevanju ciljev konference so bili ustanovljeni trije mehanizmi, in sicer Komisija ZN za trajnostni razvoj (ang. *UN Commission on Sustainable Development*), Medagencijski odbor za trajnostni razvoj (ang. *Inter-agency Committee on Sustainable Development*) in Svetovalni odbor na visoki ravni za trajnostni razvoj (ang. *High-level Advisory Board on Sustainable Development*) (UN.org 2016b).

Sprejem Okvirne konvencije o spremembi podnebja predstavlja pomemben mejnik v razvoju mednarodnega prava podnebnih sprememb, saj mednarodno okoljsko pravo kljub dinamičnemu razvoju v 1970. in 1980. letih ni imelo na razpolago ustreznih rešitev za boj proti podnebnim spremembam. Obstoječe pogodbeno pravo je pokrivalo le čezmejno onesnaženje zraka prek

⁴¹ Leta 1997 je ob peti obletnici UNCED potekalo posebno zasedanje Generalne skupščine ZN o trajnostnem razvoju v New Yorku (*United Nations General Assembly Special Session on Sustainable Development (UNGASS)*), katerega naloga je bila pregled izvajanja zavez iz Ria, zasedanje pa je postalo znano kot »Vrh o Zemlji II« (*Earth Summit II*) (Seyfang 2003, 224). Ob deseti obletnici UNCED, leta 2002, je v Johannesburgu potekal Svetovni vrh o trajnostnem razvoju (*World Summit on Sustainable Development (WSSD)*), ki je nakazal na spremembo pri razumevanju koncepta okolja in razvoja – razprava je potekala ob zavedanju pomena globalizacije in hudega stanja, v katerem je afriška celina, pri čemer so jasno izpostavili odpravo revščine ter pomembnost napredka pri zagotavljanju pitne vode, sanitarno-higienskih razmer in izboljšav v kmetijstvu (Vogler 2008, 198). Leta 2012 je ob dvajseti obletnici UNCED-a ponovno v Riu de Janeiru potekala Konferenca ZN o trajnostnem razvoju (*The United Nations Conference on Sustainable Development (UNCSD)*). Odločitev o njeni organizaciji so države sprejele z resolucijo Generalne skupščine marca 2010 (Združeni narodi Generalna skupščina 2010). Konferenca, ki je obeležila 20-letnico konference v Riu (UNCED) in 10-letnico konference v Johannesburgu (WSSD), je potekala junija 2012 v Braziliji na najvišji možni ravni, vključno z udeležbo predsednikov držav in šefov vlad. Posvečena je bila dvema ključnima vprašanjem (United Nations 2016);

- i) kako oblikovati zeleno gospodarstvo, da bi dosegli trajnostni razvoj in izkoreninili revščino;
- ii) kako izboljšati mednarodno usklajevanje glede trajnostnega razvoja.

Voditelji 192 držav so ob koncu konference sprejeli zaključni dokument, *The Future We Want*, v katerem so obnovili politično zavezo k trajnostnemu razvoju in se, *inter alia*, dogovorili o oblikovanju novih trajnostnih razvojnih ciljev, ki bodo gradili na milenijskih razvojnih ciljih (Združeni narodi. Generalna skupščina 2012).

meja (LRTAP) in tanjšanje ozonske plasti (Dunajska konvencija in Montrealski protokol), običajno pravo pa kljub temu, da je vsebovalo splošna načela glede onesnaženja zraka (npr. 21. načelo Stockholmske deklaracije) ni zagotavljalo specifičnosti in gotovosti za učinkovito naslavljanje problematike globalnih podnebnih sprememb (Bodansky in Rajamani 2015, 10).

V mednarodni skupnosti in mednarodnem pravu je obstajala potreba po oblikovanju ustreznega pravnega okvira, o čemer se je strinjala tako znanstvena kot politična skupnost na številnih mednarodnih dogodkih, ki so se odvijali v drugi polovici 1980. let. Decembra 1990 je Generalna skupščina z oblikovanjem že omenjenega Medvladnega pogajalskega odbora sprožila proces, v okviru katerega je več kot 150 držav na petih srečanjih razpravljalo o zavezujočih dokumentih, ciljih in časovnem razporedu za zmanjšanje emisij toplogrednih plinov, finančnih mehanizmov, prenosu tehnologije in načelu skupne, vendar različne odgovornosti razvitih držav in držav v razvoju za pojav podnebnih sprememb (UNFCCC 2016d). Rezultat pogajanj je bila Okvirna konvencija, ki je bila slovesno sprejeta v Riu de Janeiru 9. maja 1992 na konferenci UNCED, v veljavo pa je stopila, skladno s prvim odstavkom 21. člena, 21. marca 1994, ko je bila dosežena njena 50. ratifikacija. Konvencija je bila odprta za podpis od 4. junija 1992 do 19. junija 1993, ko jo je podpisalo 165 držav. Ima 197 pogodbenic, kot zadnja je k njej pristopila Palestina, 18. decembra 2015 (UNTC 2016b).

Proces pogajanj glede Okvirne konvencije, ki je potekal v Medvladnem pogajalskem odboru, je zaznamovalo nekaj specifik, ki so odločilno vplivale na zaključek pogajanj in sprejem Okvirne konvencije. Bodansky in Rajamani izpostavljata (2015, 11):

- postavljeni časovni rok, ki je določal, da naj bo Okvirna konvencija sprejeta na konferenci UNCED, je močno vplival na vlade, ki so si zaradi medijske izpostavljenosti procesa UNCED prizadevale za podpis konvencije v Riu;
- pri oblikovanju konvencije so imele osrednjo vlogo vlade, medtem ko so nevladne organizacije in znanstvena skupnost v primerjavi s predhodnimi konferencami igrale le obrobno vlogo;
- čeprav so obravnavali realne probleme s potencialno znatnimi realnimi posledicami, so bila pogajanja pogosto prvenstveno semantična in ne vsebinska – formulacije so bile dogovorjene zaradi svojega političnega in pravnega pomena, ne toliko vsebinskega;
- prizadevanje za soglasni sprejem konvencije je nekaterim državam (predvsem ZDA) omogočilo znatno pogajalsko težo (praktično veto) glede končnega besedila.

Države so se že pred začetkom pogajanj strinjale, da bodo sledile modelu oblikovanja okvirnega dogovora, ki opredeli, kaj je problem in oblikuje pravni in institucionalni okvir za nadaljnje delo. To nato običajno poteka v obliki rednih srečanj pogodbenic, t.i. konference pogodbenic, kjer se z nadaljnjimi pogajanjmi iščejo specifične rešitve, ki jih nato pogodbenice sprejmejo z ločenim dogovorom, običajno v obliki protokola, h kateremu morajo pristopiti ločeno. Protokol stopi v veljavo, ko doseže za to določen prag ratifikacij, a le za pogodbenice, ki so k njemu pristopile. Na takšen način je uspešno potekalo reševanje problematike tanjšanja ozonske plasti, zato so se države že leta 1988 strinjale o enakem pristopu k reševanju problematike globalnih podnebnih sprememb. Generalna skupščina je takšen pristop potrdila leta 1990 z ustanovitvijo enotnega medvladnega pogajalskega procesa za pripravo učinkovite okvirne konvencije o podnebnih spremembah (Združeni narodi Generalna skupščina 1990, 1. odstavek).

Večina držav se je na eni strani strinjala, da naj okvirni dogovor vsebuje osnovne elemente okvirne konvencije, na drugi strani pa je ostalo odprto vprašanje, ali vključiti dodatna določila. Bodansky in Rajamani navajata (2015, 11–12), da Okvirna konvencija odraža težnjo ZDA, ki bi jo lahko poimenovali 'okvirna konvencija plus'. Okvirna konvencija ne vsebuje pravno zavezujočih ciljev, kot so to zagovarjale države članice Evropske skupnosti in AOSIS, a se vseeno razteza prek običajne okvirne konvencije s tem, ko ustvarja finančni mehanizem in primerjalno močan implementacijski mehanizem vključno z zahtevami poročanja in mednarodnim pregledom.

Ne glede na to države z Okvirno konvencijo niso uspele rešiti vseh razlik, zato predstavlja konvencija le enega izmed korakov v procesu podnebnih pogajanj ter razvoja mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb, ki teče še danes. Pogodbenice Okvirne konvencije se namreč od leta 1995 srečujejo na t.i. podnebnih pogovorih (ang. *Climate talks*) in ob koncu vsakega leta na t. i. Konferenci pogodbenic (ang. *Conference of the Parties (COP)*), da bi ocenile napredek pri reševanju vprašanj, povezanih s podnebnimi spremembami, in sprejele potrebne nadaljnje korake za doseganje v Konvenciji opredeljenega cilja.

Okvirna konvencija je stopila v veljavo skladno s 1. odstavkom 23. člena 21. marca 1994 (UNTC 2016b), kar je bilo manj kot dve leti po njenem sprejemu. Na prvi Konferenci pogodbenic (COP 1) leta 1995 v Berlinu so se pogodbenice strinjale, da so zaveze pomanjkljive in sprejele odločitev o Berlinskem mandatu, s katero so sprožile nov pogajalski proces, ki je imel za cilj doseči dogovor, s katerim bi okrepili zaveze industrializiranih držav, tako z

oblikovanjem politik in ukrepov kot tudi določitvijo kvantificiranih omejitev in ciljev znižanja antropogenih emisij toplogrednih plinov znotraj določenih časovnih okvirjev (Conference of the Parties 1995, 4–5). Pogajanja so se zaključila s sprejemom protokola 11. decembra 1997 na tretji Konferenci pogodbenic Okvirne konvencije (COP 3), ki je potekala v Kjotu na Japonskem. Kjotski protokol, ki je stopil v veljavo 16. februarja 2005, uvaja na osnovi načela skupne, vendar različne odgovornosti konkretne zaveze zmanjševanja emisij toplogrednih plinov za industrializirane države.

Podrobna pravila za njegovo implementacijo so bila sprejeta na sedmi Konferenci pogodbenic Okvirne konvencije (COP 7), ki je potekala leta 2001 v Marakešu, Maroku, in so znana kot Marakeški sporazum (ang. *Marrakesh Accords*). Prvo obdobje Kjotskega protokola, ki je trajalo pet let, se je začelo leta 2008 in zaključilo leta 2012 (UNFCCC 2016a).

Pri pogajanjih glede Kjotskega protokola se je ponovil vzorec razhajanj med posameznimi skupinami držav, ki ga je bilo mogoče prepoznati že pri pogajanjih glede Okvirne konvencije, in nekatere že omenjene značilnosti, ki so se prvič pokazale že konec 1980. in začetek 1990. let, ko je problematika globalnih podnebnih sprememb prišla na agendo mednarodne skupnosti. Kot povzemata Bodansky in Rajamani (2016, 12–13) so pogajanja spremljali pomisleki nekaterih držav, če je potrebno oblikovanje pravno zavezujočih ciljev, zaradi česar so pogajanja vse do konca stala na mrtvi točki glede treh vprašanj, tj.:

- ciljev zniževanja emisij toplogrednih plinov za industrializirane države, kjer je EU sprva predlagala 15 % znižanje emisij glede na raven iz leta 1990, medtem ko so druge industrializirane države (predvsem ZDA in Avstralija) zagovarjale precej nižje cilje;
- vključevanja mehanizmov prilagodljivosti, kjer so na eni strani ZDA zagovarjale prilagodljivost in stroškovno učinkovitost doseganja ciljev s pomočjo kreditov za doseganje emisij v drugih državah in ukrepov, ki zmanjšujejo obseg CO₂ v ozračju (pogozdovanje in ukrepi v kmetijstvu), medtem ko je EU zagovarjala naj države prvenstveno dosežejo cilje z znižanjem nacionalnih emisij;
- vključevanja ciljev za države v razvoju, kjer so ZDA zagovarjale mehanizem, ki bi omogočal, da države v razvoju prostovoljno sprejmejo cilje zniževanja emisij, čemur so slednje močno nasprotovale.

V nasprotju z Okvirno konvencijo, ki je pogodbenice zgolj spodbujala k stabilizaciji emisij toplogrednih plinov, Kjotski protokol industrializirane države (t. i. države Aneksa 1) zavezuje

k skupnemu zmanjšanju emisij toplogrednih plinov (Kjotski protokol, 3. čl., 1. odst.) v povprečju za 5,2 % glede na leto 1990 v obdobju 2008–2012.⁴² Kjotski protokol določa obveznost znižanja emisij toplogrednih plinov za države članice EU za 8 % glede na leto 1990, ZDA za 7 %, Kanado in Japonsko za 6 %, Ruska federacija pa naj bi stabilizirala svoje emisije na ravni iz leta 1990. Poleg držav članic EU Kjotski protokol določa obveznost znižanja emisij še za Avstralijo, Kanado, Belorusijo, Islandijo, Japonsko, Liechtenstein, Norveško, Švico, Turčijo in Ukrajino. ZDA Kjotskega protokola kasneje sicer niso ratificirale.

Kjotski protokol je bil rezultat vzajemnih popuščanj – ZDA so pristale na strožje cilje, EU na mehanizme prilagodljivosti, države v razvoju pa so bile izvzete iz ciljev. Čeprav je protokol predstavljal izjemen dosežek, je veliko vprašanj prepustil prihodnjim pogajanjem in ohranil manevrski prostor, ki so ga v okviru določanja pravil za implementacijo protokola države skušale izkoristiti tudi za preoblikovanje sprejetih obveznosti. Kot navajata Bodansky in Rajamani (2015, 14), je na eni strani EU poskusila določiti kvantitativne cilje za izpolnjevanje obveznosti razvitih držav prek trgovanja z emisijami, medtem ko so na drugi strani ZDA poskušale omiliti svoj cilj zmanjšanja emisij z vključevanjem kreditov za aktivnosti pri ponorih in prepričati nekatere države v razvoju, da sprejmejo lastne cilje zmanjševanja emisij. Okvir za nadaljnja pogajanja glede implementacijskih pravil je bil določen na četrti Konferenci pogodbenic Okvirne konvencije (COP 4) v Buenos Airesu (Conference of the Parties 1999a). Pogajanja bi se morala prvotno zaključiti s šesto Konferenco pogodbenic novembra 2006 v Haagu (COP 6), a so propadla zaradi vprašanja kreditov iz dejavnosti v povezavi s ponori (Bodansky in Rajamani 2016, 14).

Ko je marca 2001 novoizvoljena Busheva administracija v ZDA zavrnila ratifikacijo Kjotskega protokola, so države v nasprotju z nekaterimi napovedmi uspele doseči pomemben politični kompromis na srečanju v Bonnu glede operativnih pravil za implementacijo Kjotskega protokola, ki so jih potrdile z Marakeškim dogovorom novembra 2001, kar je omogočilo začetek ratifikacijskega procesa Kjotskega protokola (UNFCCC 2016d). Ironično je, kot poudarjata Bodansky in Rajamani (2015, 14), da Marakeški dogovor v veliki meri odraža stališče ZDA, ki so ga zagovarjale tekom pogajanj, saj ne nalaga nobenih kvantitativnih

⁴² *Kjotski protokol k Okvirni konvenciji Združenih narodov o spremembi podnebja* – Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. Sprejet v Kjotu, 11. decembra 1997, v veljavi od 16. februarja 2005.

zamejitev glede mehanizmov prilagodljivosti in omogoča znatne kredite iz naslova ukrepov pri ponorih.

Potem ko je januarja 2005 EU oblikovala prvo in največjo shemo trgovanja z emisijami toplogrednih plinov, ki zajema skoraj polovico vseh emisij v EU, je 16. februarja 2005, po ratifikaciji s strani RF, začel veljati Kjotski protokol. Decembra tega leta je v Montrealu vzporedno s konferenco pogodbenic Okvirne konvencije potekala tudi prva konferenca pogodbenic Kjotskega protokola (CMP 1).⁴³ Januarja naslednje leto pa je začel delovati mehanizem čistega razvoja (ang. *Clean Development Mechanism (CDM)*) (UNFCCC 2016d).

Obdobje oblikovanja in vstopa v veljavo Okvirne konvencije ZN o spremembi podnebja in Kjotskega protokola (od 1990 do 2007) je po eni strani zaznamoval pozitivnopravni razvoj mednarodnega prava podnebnih sprememb v obliki Kjotskega protokola in pravil za njegovo izvajanje, s čimer so pogodbenice Okvirne konvencije naredile korak naprej v boju proti podnebnim spremembam in določile kvantificirane cilje zmanjševanja emisij toplogrednih plinov za industrializirane države. Na drugi strani pa je prišlo do poglobljanja političnih razhajanj med pogodbenicami Okvirne konvencije, kar se je najbolj očitno materializiralo v izstopu ZDA iz kjotskega procesa. Z začetkom veljavnosti in izvajanja Kjotskega protokola je mednarodna skupnost kljub temu uspela pri življenju ohraniti kjotski proces, čeprav je bilo na dlani, da so zaveze industrializiranih držav premajhne, da bi lahko pretehtale rast emisij toplogrednih plinov v državah v razvoju, in da bo treba poiskati nov dogovor, h kateremu je glasno pozivala znanstvena skupnost in drugi nedržavni akterji, če naj mednarodna skupnost odločno in predvsem učinkovito naslovi problematiko globalnih podnebnih sprememb.

3.2.4 Iskanje novega globalnega podnebnega dogovora (od leta 2007 do leta 2016)

Kljub pravnemu okviru, ki ga je določila Okvirna konvencija, in zavezam, ki so bile sprejete s Kjotskim protokolom, se je v mednarodni skupnosti hitro uveljavilo stališče, da je oblikovan okvir pomanjkljiv in cilji nezadostni. Carlson (2009, 31) povzema dve ključni pomanjkljivosti, ki sta bili v znanstveni skupnosti najpogosteje izpostavljeni (v Crnčec 2012, 62):

- prvič, Okvirna konvencija in Kjotski protokol ne zagotavljata pravnih sredstev proti državam, ki bi vztrajale pri nadaljnjem povečevanju svojih emisij toplogrednih plinov;

⁴³ Slov. Konferenca pogodbenic, ki služi kot srečanje pogodbenic Kjotskega protokola, ang. *Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol (CMP)*.

- drugič, sistem zmanjševanja emisij, ki je bil oblikovan z Okvirno konvencijo in Kjotskim protokolom, je nezadosten in ne bo uspel zamejiti ali vidneje upočasniti globalnih podnebnih sprememb, saj so zaveze industrializiranih držav premajhne – njihovo zniževanje emisij bo v vsakem primeru izničeno s hitro rastjo emisij v državah v razvoju.

Dober primer predstavljata Kitajska in ZDA kot dve največji onesnaževalki – Kitajska je leta 2007 po obsegu emisij toplogrednih plinov prehitela ZDA, a kot država v razvoju kljub ratifikaciji tako Okvirne konvencije kot tudi Kjotskega protokola ni zavezana k zmanjševanju svojih emisij toplogrednih plinov. Nasprotno morajo industrializirane države spoštovati sprejete zaveze le, če so Kjotski protokol tudi ratificirale. ZDA kot država z drugimi največjimi emisijami toplogrednih plinov na svetu tega niso storile in zato jih Kjotski protokol ne zavezuje. Oboje posledično pomeni, da sta ostali dve največji onesnaževalki, ki sta bili leta 2007 kumulativno odgovorni za okoli 40 % vseh svetovnih emisij toplogrednih plinov, izven oblikovanega sistema zmanjševanja emisij toplogrednih plinov v ozračje, s katerim bi naj (učinkovito) reševali problematiko globalnih podnebnih sprememb.⁴⁴

Že na prvi konferenci pogodbenic Kjotskega protokola in 11. konferenci pogodbenic Okvirne konvencije (COP 11) decembra 2005 se je začela razprava, kako bi podnebni režim oblikovali po letu 2012, ko se zaključi prvo obdobje Kjotskega protokola (2008–12). Takrat so države podprle začetek dveh novih procesov in oblikovale (Bodansky in Rajamani 2016, 15):

- odprto ad hoc delovno skupino, katere naloga je bila razpravljati o prihodnjih zavezah za industrializirane države po letu 2012 v okviru Kjotskega protokola (ang. *Open-ended ad hoc working group, AWG-KP*) (Conference of the Parties of the Kyoto Protocol 2005a);
- dialog glede dolgoročnih aktivnosti sodelovanja v okviru Okvirne konvencije (ang. *Dialogue on long-term cooperative action*), ki je poudarjal tako razvoj in izkoreninjenje revščine kot tudi vlogo tehnologije. Dialog je pokrival vse države pogodbenice, a ni bil zavezujoč in ni imel mandata za odpiranje pogajanj, ki bi vodila k novim zavezam (Conference of the Parties 2005a).

Dialog je s svojim delom formalno zaključil, ko je njegovo poročilo 'vzela na znanje' 13. konferenca pogodbenic (COP 13), ki je potekala leta 2007 na Baliju. Pogodbenice so se na konferenci strinjale, da je treba spodbuditi dolgoročno sodelovanje, kar je vodilo do obsežnih

⁴⁴ ZDA so bile do leta 2006 največji svetovni onesnaževalec – v ozračje so spustile kar 20 % vseh globalnih izpustov ogljika, nato jih je po obsegu izpustov prehitela Kitajska (EIA 2008, 7).

pogajanj, ki so se zaključila s sprejemom Balijskega akcijskega načrta (ang. *Bali Action Plan*). Z Balijskim akcijskim načrtom se je pričel »celovit proces, ki bo omogočil polno, učinkovito in trajno implementacijo Konvencije s pomočjo dolgoročnega načrta sodelovanja, sedaj, do leta 2012 in po njem, da bi dosegli dogovorjeni izid in sprejeli odločitev na njenem 15. srečanju« (Conference of the Parties 2007, 1. odstavek).

Balijski akcijski načrt, ki je pokrival pet kategorij (skupna vizija, blaženje, prilagajanje, tehnologija in financiranje), je določal, da bi naj novi dogovor *inter alia* določal »skupno vizijo za dolgoročno ukrepanje, ki bo vključevala dolgoročni cilj zmanjševanja emisij, s katerim bi skladno z načeli Konvencije dosegli njen končni cilj«, in »okrepljene nacionalne in mednarodne ukrepe na področju blažitev podnebnih sprememb, ki bodo vključevali tako merljive in preverljive nacionalne cilje ali ukrepe razvitih držav kot tudi ustrezne nacionalne ukrepe držav v razvoju v okviru trajnostnega razvoja, ki bodo podprti s tehnologijo, krepitvijo zmogljivosti in financami« (ibid.).

Vsebinsko izhodišče Balijskega akcijskega načrta in konference v Københavnu je bilo četrto poročilo IPCC, ki navaja (IPCC 2007, 30), da je na osnovi opazovanj rasti povprečnih globalnih temperatur zraka in oceanov, taljenja ledu ter naraščanja gladine morja segrevanje podnebnega sistema »nesporno«. Za vzrok navaja poročilo zelo verjetno ugotovljeno povečanje antropogenih koncentracij toplogrednih plinov. Pri tem je zelo verjetno opredeljeno kot 90 % zanesljivo (IPCC 2007, 36–41). Prva delovna skupina IPCC je potrdila, da je bilo 11 od zadnjih 12 let po letu 1850 najtoplejših, da se je globalna temperatura v zadnjem stoletju povišala za 0,74 stopinje Celzija, da se je ta trend v zadnjih 50 letih kar podvojil (povišanje za 0,13 stopinj Celzija na desetletje), da se bo v tem stoletju globalna temperatura povišala še za 1,8–4,0 stopinj Celzija ter da bo skupaj z zviševanjem temperature in taljenjem polarnega ledu ter ledenikov rasla tudi gladina morij (različni scenariji kažejo na rast od 18 in celo do 59 centimetrov) (IPCC 2007, 30–3). IPCC je še poudaril, da ima globalno segrevanje že dramatičen in negativen učinek na živali, rastline in vode v različnih delih sveta kot tudi, da bodo v največji meri prizadeti ravno najbolj revni (IPCC 2007, 50–3; Crnčec 2012, 64).

Kljub glasnim opozorilom in pozivom, ki so prihajali iz znanstvene skupnosti, ter odločitvi o začetku novih pogajanj konferenca v Baliju ni ponudila jasnega zagotovila, da bo mednarodna skupnost dejansko sposobna doseči dogovor o znatnem zmanjšanju emisij. Države so se na eni strani sicer strinjale o obstoju tveganj posledic podnebnih sprememb na človeško družbo in o

nujnosti takšnega dogovora (Carlson 2009, 32–3), a se na drugi strani niso uspele dogovoriti niti o njegovi pravni obliki niti o njegovi ambicioznosti. Že v začetni fazi novega procesa pogajanj je bilo razvidno, da so ZDA na morebitni novi dogovor gledale kot na neke vrste mehko alternativo Kjotskemu protokolu (Bodansky in Rajamani 2016, 15–16). Pogajanja so potekala dve leti, a države kljub temu na konferenci pogodbenic v Københavnu leta 2009 (COP-15) niso uspele doseči v Baliju 'dogovorjenega izzida'. Zadnjo noč je sicer bil dosežen ohlapen dogovor, t.i. Københavnski dogovor (ang. *Copenhagen Accord*).

Po dveh letih se pogajanja na konferenci Københavnu namreč zaradi izjemno različnih stališč niso premaknila iz mrtve točke in proti koncu konference je gostitelj, danski premier Rasmussen, v poskusu, da bi rešil konferenco, organiziral pogajanja na visoki ravni vzporedno z uradnimi pogajanjmi, da bi se dogovorili o elementih političnega dogovora. Ta pogajanja, ki jih Konferenca pogodbenic sicer ni odobrila, se niso povezovala z uradnimi in zadnjo noč doseženi Københavnski dogovor je bil ob svoji predstavitvi zadnje jutro na konferenci celo kategorično zavrnjen s strani nekaterih pogodbenic Okvirne konvencije tako zaradi postopkovnih nepravilnosti kot tudi zaradi vsebinskih pomanjkljivosti (Bodansky in Rajamani 2016, 16). Upoštevajoč določilo, da so odločitve Konference pogodbenic Okvirne konvencije lahko sprejete le soglasno, je konferenca pogodbenic Københavnski dogovor 18. decembra 2009 z odločitvijo 2/CP.15 le 'vzela na znanje' (Conference of the Parties 2009).

Države so s Københavnskimi dogovorom potrdile, da predstavljajo podnebne spremembe enega največjih izzivov človeštva, in poudarile močno politično voljo za boj proti njim. Zavezale so se, da bodo upoštevajoč, da porast temperature naj ne bi bil višji od 2 stopinj Celzija, na podlagi enakosti in v okviru trajnostnega razvoja okrepile dolgoročno sodelovanje v boju proti podnebnim spremembam (Conference of the Parties 2009, 1. odstavek). Pri tem si bodo prizadevale, da bodo emisije čim prej dosegle vrh.

Razvite države so obljubile državam v razvoju, da jim bodo pri prilagajanju zagotovile ustrezno, predvidljivo in trajnostno finančno pomoč, tehnologijo in pomoč pri krepitvi zmogljivosti (Conference of the Parties 2009, 2. in 3. odstavek). Države Aneksa I Konvencije so se zavezale, da bodo uresničile, samostojno ali kolektivno, kvantificirane cilje zmanjšanja emisij toplogrednih plinov, kot jih bodo same predložile sekretariatu do 31. januarja 2010 (Conference of the Parties 2009, 4. odstavek). Države, ki niso države Aneksa I, pa bodo v okviru trajnostnega razvoja izvedle ukrepe za zmanjšanje emisij toplogrednih plinov vključno s tistimi, ki jih bodo

predložile sekretariatu do 31. januarja 2010. Najmanj razvite države in majhne otoške države pa bodo lahko izvedle ukrepe s podporo na prostovoljni osnovi (Conference of the Parties 2009, 5. odstavek).

Države so priznale ključno vlogo zmanjševanja emisij s spodbujanjem pogozdovanja (Conference of the Parties 2009, 6. odstavek) in se dogovorile o oblikovanju Københavnskega zelenega podnebnega sklada (ang. *Copenhagen Green Climate Fund*), prek katerega bi naj razvite države zagotovile finančna sredstva državam v razvoju v višini 30 milijard dolarjev v obdobju 2009–12 in nato do leta 2020 letno 100 milijard dolarjev za ukrepe prilagajanja in blaženja (Conference of the Parties 2009, 8.–10. odstavek). Ustanovile so Tehnološki mehanizem (ang. *Technology Mechanism*), s katerim bi naj spodbujale razvojne aktivnosti in prenos tehnologije v podporo ukrepom prilagajanja in blaženja (Conference of the Parties 2009, 11. odstavek). V zaključku so pozvale k oceni uresničevanja sporazuma do leta 2015 v luči cilja Okvirne konvencije in tudi v odnosu do možnosti dviga temperature za največ 1,5 stopinje Celzija (Conference of the Parties 2009, 12. odstavek).

Københavnski dogovor kljub temu, da ga je Konferenca pogodbenic v zaključku 'vzela na znanje', nima formalnega pravnega statusa v procesu Okvirne konvencije (Bodansky in Rajamani 2016, 17). Njegovo vsebino so pogodbenice Konvencije formalno vključile v proces Okvirne konvencije s sprejemom t.i. Sporazuma iz Cancuna (ang. *Cancun Agreements*) na naslednji Konferenci pogodbenic (COP 16), ki je potekala leta 2010 v Cancunu. Sporazum iz Cancuna, ki predstavlja celovit dogovor vlad o pomoči državam v razvoju pri njihovem boju proti podnebnim spremembam, formalno ustanovi Zeleni podnebni sklad, Tehnološki mehanizem in Okvir za prilagajanje iz Cancuna (ang. *Cancun Adaptation Framework (CAF)*) (UNFCCC 2016d). Cilj slednjega je spodbuditi ukrepe na področju prilagajanja, vključno z mednarodnim sodelovanjem (UNFCCC 2016h).

Na Konferenci pogodbenic, ki je potekala konec leta 2011 v Durbanu (COP 17), pa so se pogodbenice zavezale, da bodo do leta 2015 oblikovale »protokol, drug pravni instrument ali pravno zavezujoč dogovorjen izid za vse pogodbenice Konvencije« (Conference of the Parties 2011, 1. odstavek). Konferenca pogodbenic je oblikovala Ad hoc delovno skupino za Durbansko platformo (ang. *Ad Hoc Working Group on the Durban Platform for Enhanced Action (ADP)*), katere cilj je bil voditi pogajanja, ki bi se morala zaključiti najkasneje leta 2015,

da bi lahko dogovor, ki bo pokril obdobje po letu 2020, sprejeli na 21. srečanju strank konference v Parizu (Conference of the Parties 2011, 4. odstavek).

Konferenca pogodbenic se je v Durbanu torej odločila za oblikovanje povsem novega procesa pogajanj, ki bi naj pripeljal do zelenega dogovora, kljub temu, da je že obstajal Balijski akcijski načrt, katerega cilj je bil ravno tako oblikovati nov globalni dogovor, ki bi nadomestil Kjotski protokol po letu 2012. Bodansky in Rajamani v povezavi s tem izpostavljata (2016, 18), da so videle države v razvoju Balijski akcijski načrt kot določeno prepreko med njimi in razvitimi državami, zato so nekatere države (npr. ZDA) vztrajale na oblikovanju povsem novega procesa.

Poudariti je treba, da v odločitvi o oblikovanju Durbanske platforme ni niti omembe pravičnosti niti načela skupne, vendar različne odgovornosti ali zmogljivosti držav. Večina razvitih držav meni, da se je gospodarska in politična realnost od leta 1992, ko je bila Okvirna konvencija oblikovana, spremenila, in da je treba načelo skupne, vendar različne odgovornosti tolmačiti kot dinamični koncept, ki se razvija skupaj z razvojem gospodarske in druge realnosti (ibid.). Številne države, ki so bile leta 1992 označene kot države v razvoju, so po gospodarski moči (BDP per capita) že prehitele nekatere države Aneksa I. Številne države v razvoju, predvsem Kitajska in Indija, so takšnemu tolmačenju načela skupne, vendar različne odgovornosti ostro nasprotovale, in kot bomo videli v nadaljevanju, so načela pravičnosti in skupne, vendar različne odgovornosti ter različnih zmogljivosti držav ohranile pomembno mesto v Pariškem sporazumu, ki je bil sprejet decembra 2015.

Srečanje v Durbanu leta 2011 je bilo izjemno pomembno ne le zaradi oblikovanja novega pogajalskega procesa, temveč tudi zaradi razjasnitve statusa Kjotskega protokola. Njegovo prvo obdobje 2008–12, se je bližalo h koncu in po letih negotovosti so se države dogovorile o podaljšanju protokola, kar so formalno potrdile s sprejemom Spremembe iz Dohe (ang. *Doha amendment*) na naslednji konferenci strank Konvencije, 8. decembra 2012, v Dohi (COP 18). Za uveljavitev spremembe, ki določa drugo obdobje Kjotskega protokola (tj. obdobje 2013–20) (Conference of the Parties 2012a), je skladno z 20. in 21. členom Kjotskega protokola potrebnih 144 instrumentov o sprejemu. Do aprila 2017 je Spremembo iz Dohe ratificiralo le 76 pogodbenic Kjotskega protokola (UNTC 2017a), zato ostajata začetek veljavnosti Spremembe iz Dohe in usoda Kjotskega protokola v drugem ciljnem obdobju negotova.⁴⁵

⁴⁵ Od 37 držav, ki so navedene v Aneksu B Kjotskega protokola in imajo skladno z njim zavezujoče cilje, je k drugemu obdobju (do aprila 2017) pristopilo le manj kot polovica držav, med njimi večinoma države z manjšimi

Od Konference pogodbenic v Dohi leta 2012 (COP 18) do Konference pogodbenic decembra 2015 v Parizu (COP 21), se je zvrstil niz intenzivnih pogajanj, katerih namen je bil tlakovati pot k oblikovanju novega sporazuma in njegov sprejem v Parizu. Že v Dohi so se pogodbenice Okvirne konvencije dogovorile, da bodo najkasneje konec leta 2014 v Limi na Konferenci pogodbenic (COP 20) razpravljale o 'elementih osnutka besedila dogovora', ki bi naj bil nato pripravljen do maja 2015 (Conference of the Parties 2012b, 9. odstavek).

27. septembra 2013 je IPCC objavil poročilo prve delovne skupine, ki je naslovila področje (znanosti) podnebnih sprememb. V njem je zapisala, da je segrevanje podnebnega sistema neizpodbitno, in da so od leta 1950 številne zaznane spremembe, do katerih je prišlo v nekaj desetletjih, hujše od sprememb, do katerih je prihajalo tekom tisočletij. Po ugotovitvah IPCC sta se ogrela ozračje in oceani, zmanjšal se je obseg leda in snega, dvignila se je raven morij, povečala se je koncentracija toplogrednih plinov (IPCC 2013a).

Pogodbenice Okvirne konvencije so se decembra 2013 srečale na konferenci v Varšavi (COP 19) in se dogovorile, da bodo pospešile Durbansko platformo in pripravile elemente novega dogovora do marca 2014 ter prvi osnutek dogovora do decembra 2014, ko bo potekala naslednja Konferenca pogodbenic v Limi (COP 20). Formalni osnutek dogovora bi naj predstavile najkasneje maja 2015 s ciljem, da se pogajanja uspešno zaključijo decembra 2015 v Parizu na 21. Konferenci pogodbenic (COP 21). Pogodbenice so se v Varšavi tudi odločile, da bodo pričele oz. pospešile pripravo t.i. predvidenih nacionalno določenih prispevkov, ang. *Intended Nationally Determined Contributions (INDCs)*, s katerimi bodo prispevale k cilju Okvirne konvencije v jasni in transparentni obliki najkasneje do decembra 2015 oz. idealno do pomladi 2015. Pogodbenice so se tudi dogovorile, da bodo do konference v Limi decembra 2014 določile, katere informacije bo treba vključiti pri oblikovanju nacionalno določenih prispevkov (Conference of the Parties. 2013, 2. odstavek). V Varšavi so se pogodbenice Okvirne konvencije dogovorile tudi o pravilih za zmanjševanje emisij zaradi krčenja in degradacije gozdov ter o mehanizmu za reševanje izgub in škode (ang. *Mechanism to address loss and damage*) povzročene zaradi podnebnih sprememb (UNFCCC 2016i).

emisijami toplogrednih plinov. Japonska, Nova Zelandija in Ruska federacija so sodelovale v prvem obdobju, a niso sprejele ciljev določenih za drugo obdobje. Kanada je od Kjotskega protokola odstopila leta 2012, ZDA ga nikoli niso ratificirale.

31. marca 2014 je IPCC objavil poročilo druge delovne skupine, ki je obravnavala ranljivost in izpostavljenost človeških in naravnih sistemov, zaznane učinke in prihodnja tveganja podnebnih sprememb. Poročilo druge skupine, ki je bilo s strani vlad 195 držav preverjeno in potrjeno, je obravnavalo tudi potencial in zamejitve za prilagajanje na podnebne spremembe v prihodnosti. Poročilo tretje skupine, ki se je ukvarjala s preprečevanjem podnebnih sprememb, je bilo objavljeno aprila 2014, kar je omogočilo, da je bilo novembra 2014 objavljeno zbirno poročilo, ki je služilo kot znanstvena podlaga za pogajanja v okviru Durbanske platforme.

Na 20. Konferenci pogodbenic (COP 20), ki je potekala decembra 2014 v Limi, so udeleženske obravnavale elemente novega dogovora in tako naredile pomemben korak k oblikovanju prvega formalnega osnutka, ki bi moral biti objavljen najkasneje maja 2015, in sprejet najkasneje decembra 2015 v Parizu na 21. Konferenci pogodbenic (COP 21). Pogodbenice so se tudi dogovorile o pravilih, kako bodo priglasile svoje prispevke k novemu dogovoru. T.i predvideni nacionalno določeni prispevki (INDCs) bi naj predstavljali temelj za boj proti podnebnim spremembam po letu 2020, ko bo v veljavo stopil nov dogovor. V odločitvi je Konferenca pogodbenic eksplicitno poudarila »zavezo o oblikovanju novega ambicioznega dogovora v letu 2015, ki bo odražal načelo skupne, vendar različne odgovornosti in s tem povezanih zmožnosti, v luči različnih nacionalnih okoliščin« (Conference of the Parties 2014, 3. odstavek). Konferenca pogodbenic se je strinjala, da naj bodo INDCs bolj napredni od trenutnih ukrepov (Conference of the Parties 2014, 10. odstavek) in pri tem pozvala države, da sporočijo tudi svoje ukrepe povezane s prilagajanjem na podnebne spremembe oz. da komponento prilagajanja vključijo v svoje INDCs (Conference of the Parties 2014, 12. odstavek).

Decembra 2015 so pogodbenice Konvencije na 21. Konferenci (COP 21) po dveh letih intenzivnih pogajanjih le dosegle t.i. Pariški sporazum (ang. *Paris agreement*) v boju proti podnebnim spremembam in o pospešitvi ter okrepitvi ukrepov in finančnih vlaganj, ki so potrebni za prehod v trajnostno nizkoogljično prihodnost (UNFCCC 2016j).

Ključni namen Pariškega sporazuma je okrepiti globalni odziv na grožnjo podnebnih sprememb s ciljem, da se prepreči dvig povprečne temperature ozračja za več kot 2 stopinji Celzija glede na predindustrijsko raven. Pri tem Pariški sporazum določa, da si bodo pogodbenice prizadevale za zamejitev dviga povprečne globalne temperature za največ 1,5 stopinje Celzija. Sporazum naslavlja tudi področje prilagajanja na podnebne spremembe ter vprašanja financiranja, prenosa tehnologij in krepitev zmogljivosti v državah v razvoju in najbolj ranljivih državah, kar je

ključno za doseganje osrednjega cilja. Pariški sporazum določa, da naj vse pogodbenice sporočijo svoje nacionalno določene prispevke (ang. *Nationally Determined Contributions, NDCs*), s katerimi bodo po svojih najboljših močeh prispevale k doseganju osrednjega cilja. Države bi naj svoje NDCs v prihodnosti progresivno povečevale in redno poročale o svojih emisijah. Skladno s Pariškim sporazumom bo vsakih pet let potekal tudi globalni pregled, katerega cilj bo oceniti kolektivni napredek k doseganju namena sporazuma in informirati o nadaljnjih individualnih ukrepih pogodbenic (UNFCCC 2016i, UNFCCC 2016j).

Skladno z 20. členom je bil Pariški sporazum odprt za podpis 22. aprila 2016, na svetovni dan Zemlje, na sedežu ZN v New Yorku. Sporazum je bil odprt za podpis državam in regionalnim gospodarskim organizacijam, ki so pogodbenice Okvirne konvencije, do 21. aprila 2017. Pomemben korak k uveljavitvi Pariškega sporazuma je predstavljal formalni pristop ZDA in Kitajske, dveh držav z največjimi emisijami toplogrednih plinov na svetu, ki sta družno objavili pristop k sporazumu in podporo odločnemu ukrepanju v boju proti podnebnim spremembam v začetku septembra na srečanju G-20, ki je potekalo v kitajskem mestu Hangzhou (Delo 2016). Skladno s 1. odstavkom 21. člena je Pariški sporazum začel veljati 30. dan po tem, ko ga je ratificiralo vsaj 55 držav, ki so odgovorne za vsaj 55 % globalnih emisij. To se je zgodilo 4. novembra 2016. Do aprila 2017 je imel Pariški sporazum 194 podpisnic, od tega je sporazum ratificiralo 143 podpisnic (UNTC 2017b).⁴⁶

3.2.5 Ključne značilnosti mednarodnega normativnega urejanja problematike globalnih podnebnih sprememb v sodobni mednarodni skupnosti

Problematika globalnih podnebnih sprememb ima nekatere značilnosti, ki pomembno zaznamujejo proces njenega normativnega urejanja na mednarodni ravni (Benedick 1999; Crnčec 2012). Prva in osrednja je **narava pojava globalnih podnebnih sprememb** – podnebne spremembe so tako kot nekateri drugi pereči okoljski problemi našega časa sad antropogenih aktivnosti in resnično globalne v svojem obsegu. Gre za izjemno zapleten in kompleksen pojav, ki ga še vedno zaznamuje določena stopnja znanstvene negotovosti. Do podnebnih sprememb prihaja postopoma z akumulacijo učinkov antropogenega delovanja v času in prostoru. Predvidene posledice bodo dolgoročne in bodo zaznamovale naš prihodnji način življenja. Večina vzrokov je povezana z razvojem tehnologije in znanosti, povečevanjem prebivalstva in gospodarsko rastjo, zato preventivni ukrepi na kratki in dolgi rok prinašajo izjemno velike

⁴⁶ Slovenija je Pariški sporazum podpisala 22. aprila 2016 in ratificirala 16. decembra 2016 (UNTC 2017b).

stroške. Zaradi globalnosti samega pojava je posledično potreben tudi globalni odgovor, ki je mogoč le z usklajeno akcijo vseh držav in drugih akterjev, pri čemer bodo nujne tudi nove oblike sodelovanja med njimi (Benedick 1999, 5–6; Crnčec 2012, 63).

Pri naslavljanju problematike globalnih podnebnih sprememb je tako treba najprej oceniti fiziološke vidike podnebnega sistema in podnebnih sprememb, nato ranljivost socio-ekonomskega in naravnega sistema na podnebne spremembe, negativne in pozitivne spremembe podnebnih sprememb ter možnosti za prilagajanje. Pri tem je treba razmisliti glede medsebojne povezanosti ranljivosti, prilagajanja in trajnostnega razvoja. Končno, treba je oceniti možnosti za preprečevanje podnebnih sprememb s pomočjo zmanjševanja ali preprečevanja emisij toplogrednih plinov in spodbujanja dejavnosti, ki pomagajo pri zajemanju teh plinov iz ozračja. To so tudi področja proučevanja podnebnih sprememb, ki jih pokrivajo posamezne delovne skupine IPCC (IPCC 2015b).

Druga pomembna značilnost problematike globalnih podnebnih sprememb je **vloga epistemičnih skupnosti**, znanosti in znanstvenikov, ki jo igrajo pri proučevanju pojava podnebnih sprememb (Benedick 1999, 6–7; Crnčec 2012, 64). Kompleksnost in zapletenost globalnih podnebnih sprememb namreč terja sodelovanje strokovnjakov in znanstvenikov iz številnih področij in zajema vprašanja, ki se nahajajo na samih mejah sodobne znanosti. Ker ni mogoče oblikovati enoznačnih znanstvenih zaključkov, je iz političnega vidika reševanja problematike nujno oblikovanje širokega znanstvenega soglasja tako glede narave in obsega podnebnih sprememb ter naravnih in socioekonomskih posledic kot tudi njihove blažitve in prilagajanja. Vloga znanosti in udeležba znanstvenikov pri pojasnjevanju pojava podnebnih sprememb je ključna pri političnem iskanju rešitev na mednarodni politični ravni. Osrednjo vlogo pri tem igra IPCC – njegova poročila najprej pripravijo neodvisne skupine več tisoč strokovnjakov in znanstvenikov iz celega sveta, nato pa jih potrdijo tudi predstavniki držav, s čimer jih sprejmejo kot objektivno znanstveno podlago za mednarodna pogajanja, katerih cilj je ustrezno nasloviti problematiko podnebnih sprememb (IPCC 2013d; IPCC 2016a).

Zadnje, peto, poročilo IPCC je tako bilo podlaga za pogajanja, ki so konec leta 2015 pripeljala do zavezujočega globalnega sporazuma, ki bo po letu 2020 nadomestil Kjotski protokol (IPCC 2015c).⁴⁷ Še nikoli prej ni znanstvena skupnost ter tako izjemno veliko število strokovnjakov

⁴⁷ Peto poročilo je predstavljalo najbolj celovito oceno podnebnih sprememb, ki je bila kdaj koli pripravljena. Prek 830 znanstvenikov iz več kot 80 držav je bilo izbranih, da so oblikovali skupine avtorjev, ki so pripravljale poročilo.

in znanstvenikov igralo takšne izrazite vloge na mednarodni ravni pri reševanju nekega vprašanja (Benedick 1999, 6–7; Crnčec 2012, 64).

Znanost in znanstvena skupnost je v zadnjih treh desetletjih odigrala ključno vlogo pri iskanju in doseganju soglasja, da so podnebne spremembe antropogeno povzročene in da je potrebno odločno ukrepanje na globalni ravni, da se preprečijo najhujše posledice za današnje in prihodnje generacije. Vloga znanstvenikov pri proučevanju vzrokov, ki so pripeljali do podnebnih sprememb, njihove narave in posledic je postala sestavni del reševanja problematike podnebnih sprememb na mednarodni ravni, saj znanstveniki kot epistemična skupnost določajo objektivne cilje, ki jih mora mednarodna politika rešiti, če se želimo v kar največji meri izogniti škodljivim posledicam podnebnih sprememb oz. se na njih kar najbolje prilagoditi. Strokovna in znanstvena skupnost tako določa okvir, znotraj katerega mednarodna skupnost in v prvi vrsti države iščejo soglasje o prihodnjih aktivnostih tako na mednarodni ravni kot tudi na regionalni, nacionalni in lokalni ravni. Pri tem znanstvena skupnost ni vedno delovala povezovalno, saj je predvsem v začetnem obdobju proučevanja pojava podnebnih sprememb tudi nekritično zavračala nasprotna pogleda in z nepriznavanjem lastnih napak vnašala določeno mero negotovosti v objektivnost znanstvenih dognanj, kar je oteževalo odločevalski proces na mednarodni ravni (Crnčec 2012, 64).

Tretja pomembna značilnost urejanja problematike globalnih podnebnih sprememb na mednarodni ravni je **izjemna kompleksnost mednarodnih pogajanj** (Benedick 1999, 7–8; Crnčec 2012, 64–5), ki se odvijajo na mednarodnih konferencah, na katerih poleg pogodbenic Konvencije ZN o spremembi podnebja in Kjotskega protokola sodelujejo še številni drugi, nedržavni, akterji. Leta 1985 so pri podpisu Dunajske konvencije za varstvo ozonske plasti sodelovale le tri nevladne organizacije. Dve leti kasneje je bil sprejet Montrealski protokol o substancah, ki škodljivo vplivajo na ozonski plašč, ki ga je sprva podpisalo 24 držav. Do danes so v mednarodna podnebna pogajanja vstopile vse države sveta in številni drugi akterji, od vladnih in nevladnih organizacij, do velikih transnacionalnih podjetij in znanstvene skupnosti, interesnih skupin in vplivnih posameznikov. S povečanjem raznovrstnosti in števila udeleženih akterjev ter zaostrovanjem podnebnih sprememb je rasla tudi pozornost medijev in svetovne javnosti.

Pri tem so črpali iz del več kot 1000 avtorjev, ki so prispevali, in prek 1000 strokovnjakov, ki so poročilo pregledali. V okviru petega poročila je bilo ocenjenih prek 30.000 znanstvenih prispevkov (IPCC 2015c).

Pogajanja so postala strokovno izjemno kompleksna in medijsko izpostavljena – pogajalski proces (predvsem njegov zaključni del) običajno podrobno spremljajo številni mediji in svetovna javnost, ki ocenjujejo, komentirajo in neposredno kritizirajo rezultate tudi s pomočjo najnovejših informacijsko komunikacijskih tehnologij ter družbenih omrežij (Twitter, Facebook, Youtube idr.). S povečevanjem kompleksnosti pogajanj in števila udeležencev se je spremenila tudi struktura pogajanj, ki sedaj v različnih oblikah potekajo skozi daljše časovno obdobje (Crnčec 2012, 64–5).⁴⁸

Kompleksnost pogajanj, obsežen krog sodelujočih akterjev in izjemna medijska izpostavljenost sta tudi izjemno zaznamovali zlasti podnebni konferenci leta 2009 v Københavnu in leta 2015 v Parizu, kjer je Konferenca pogodbenic iskala soglasje o dogovoru, ki bi ustrezno nadomestil oz. nasledil nezadostni Kjotski protokol.

Četrta pomembna značilnost urejanja problematike globalnih podnebnih sprememb na mednarodni ravni je **vidik pravičnosti** tako med posameznimi državami, skupinami držav kot tudi med posameznimi generacijami (Benedick 1999, 8–10; Crnčec 2012, 65–6). Antropogeno povzročene globalne podnebne spremembe imajo svoj zgodovinski izvor v neomejeni proizvodnji in potrošnji relativno majhnega števila visoko industrializiranih držav, ki so dosegle visoko raven družbene in gospodarske blaginje na račun intenzivnega izkoriščanja naravnih virov in velike okoljske obremenitve naravnega okolja. Na drugi strani imamo veliko število držav v razvoju in nerazvitih držav, ki predstavljajo štiri petine svetovnega prebivalstva in sledijo enakemu (za planet nevzdržnemu) vzorcu razvoja utemeljujoč, da je njihova prioriteta izkoreniniti revščino in dvigniti življenjsko raven svojih prebivalcev.

⁴⁸ Leta 2009 v Københavnu sta tako npr. potekali 15. konferenca pogodbenic Okvirne konvencije in 5. Konferenca pogodbenic Kjotskega protokola. Države so zasledovale cilj, ki je bil postavljen z Balijskim akcijskim načrtom dve leti prej, da bodo izpogajale in sprejele mednarodni dogovor, ki bo vstopil v veljavo po izteku prvega ciljnega obdobja Kjotskega protokola. Pogajanja glede novega dogovora so potekala od konference na Baliju leta 2007 in v dveh letih se je poleg Konference pogodbenic decembra 2008 v poljskem Poznau zvrstilo osem rund podnebnih pogovorov (ang. *climate change talks*), v Bangkoku, Bonnu in Accri leta 2008 in ponovno v Bonnu (trikrat), Bangkoku in Barceloni leta 2009. Na pogajanjih je samo v Københavnu sodelovalo 10.500 delegatov, ki so predstavljali pogodbenice Okvirne konvencije in Kjotskega protokola. Ti so se srečevali znotraj različnih delovnih skupin in na različnih ravneh. Samo na konferenci v Københavnu se je zvrstilo prek 1000 uradnih, neformalnih in skupinskih srečanj (UNFCCC 2015a). Konferenco je spremljalo kar 13.500 opazovalcev, predstavnikov nevladnih okoljskih organizacij, različnih drugih interesnih skupin in predstavnikov transnacionalnih podjetij, ki so vzporedno razpravljali na več kot 400 srečanjih. Izjemno pomemben del dogajanja so dopolnjevali praktično vsi svetovni mediji, ki so podrobno spremljali in pogajalski proces in poročali o rezultatih – na konferenci je bilo akreditiranih prek 3000 novinarjev, organiziranih je bilo prek 300 tiskovnih konferenc, prek 220 razstav držav, ZN, drugih mednarodnih organizacij in civilne družbe (UNFCCC 2015c; Crnčec 2012, 65).

Nasprotno pa razvite države poudarjajo nujnost trajnostnega razvoja in opuščanje preteklih razvojnih vzorcev danes razvitih držav, ki so sloneli na intenzivnem izkoriščanju fosilnih virov energije in obsežni okoljski obremenitvi, kar vodi do nezaupanja med bogatimi državami Severa in revnimi državami Juga. Vprašanja pravičnosti se dodatno pojavljajo tudi znotraj posameznih skupin držav. Nekatere velike države v razvoju kot Kitajska, Brazilija in Indija ter države OPEC imajo drugačna stališča do urejanja podnebne problematike in konkretno zamejevanja emisij toplogrednih plinov kot male otoške države. Tudi med razvitimi (državami članicami EU in ZDA, Kanado, Avstralijo) obstajajo različna stališča do odgovornosti in potrebnih ukrepov, ki bi jih morale nase prevzeti posamezne države. Končno, problematika globalnih podnebnih sprememb in širše koncept trajnostnega razvoja odpira vidik medgeneracijske pravičnosti, tj. vprašanje v kolikšni meri naj sedanja generacija spremeni svoj način življenja zaradi ukrepov, ki bodo v največji meri koristili prihodnjim generacijam (Crnčec 2012, 65–6).

Peta pomembna značilnost reševanja globalne podnebne problematike na mednarodni ravni je **kreativnost iskanja rešitev in ukrepov**, ki jo odsevajo tudi mnoge druge mednarodne okoljske rešitve (Benedick 1999, 10; Crnčec 2012, 66). Številne mednarodne pogodbe so bile kreativno oblikovane kot dinamični in prilagodljivi instrumenti z inovativnimi ukrepi (Türk 2007, 309), ki so na področje varstva okolja in reševanja podnebne problematike vnesli številne nove institucionalne rešitve. Dober primer predstavlja npr. učinkovito reševanje problematike tanjšanja ozonske plasti, kar je v veliki meri omogočil Montrealski protokol z inovacijo, da se vsako leto opravi ustrezna revizija dogovora, ki bo upoštevala spremenjene razmere in omogočila krepitev protokola ter uspešno zasledovanje cilja dogovora skladno z razvojem znanstvenega razumevanja tanjšanja ozonske plasti.

Dober primer predstavlja tudi Kjotski protokol z oblikovanjem treh inovativnih tržno naravnanih mehanizmov, ki bi naj pogodbenicam omogočili hitrejšo in lažje zmanjševanje skupnih emisij toplogrednih plinov (Crnčec 2012, 66). Pariški sporazum podobno v svojem 6. členu predvideva oblikovanje mehanizma, ki bo pripeval k zmanjševanju emisij toplogrednih plinov in podpiral trajnostni razvoj, ter oblikovanje okvira za netržne pristope k trajnostnemu razvoju. Kako bosta mehanizem in okvir delovala, bo Konferenca pogodbenic določila, v procesu, ki bi naj bil zaključen najkasneje leta 2018 s pregledom v letu 2017 (Yeo 2016).

3.2.6 Delni sklep: oblikovanje mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb

V procesu obravnave izhodiščnega raziskovalnega vprašanja, kakšna je vloga in pomen mednarodnega prava za razvoj, vsebino in naravo odnosov med akterji v sodobni mednarodni skupnosti, smo si za prvi operativni korak v študiji primera postavili cilj obravnavati razvoj, tj. nastanek, vsebino in obseg mednarodnih norm na področju globalnih podnebnih sprememb.

Problematika podnebnih sprememb ima v luči oblikovanja teorije o globalnem segrevanju ozračja brado dolgo prek sto let. Kljub temu je bila problematika zamejena na znanstveno sfero vse do sredine 1980. let, pri tem pa so jo spremljali številni dvomi. Z razvojem tehnologije, znanosti in sistematičnih meritev se je v znanstveni sferi postopoma uveljavil pogled, da gre za pojav, ki je sad antropogenih dejavnosti s potencialnimi izjemno škodljivimi posledicami za naravne in človeške sisteme. Po odločnem in mednarodnopravno inovativnem reševanju problematike tanjšanja ozonske plasti, za katero se je (ravno tako) potrdilo, da je rezultat človekovih dejavnosti, je začela znanstvena skupnost politične odločevalce aktivno opozarjati tudi na problematiko podnebnih sprememb. Konec 1980. let se je v mednarodni skupnosti zvrstila serija mednarodnih konferenc, na katerih so prisostvovali tako znanstveniki kot tudi politiki, in problematika podnebnih sprememb se je uveljavila na dnevnem redu kot področje, kjer obstaja potreba po regulaciji človekovih dejavnosti s ciljem, da se prepreči dvig globalne povprečne temperature za več kot dve stopinji Celzija.

Mednarodnopravno urejanje problematike, ki se je na Konferenci ZN o okolju in razvoju materializiralo v Okvirni konvenciji ZN o spremembi podnebja, je v veliki meri črpalo iz načel, ki so bila sprejeta leta 1972 na Konferenci ZN o človekovem okolju, Brundtlandinega poročila (1987) in pristopa, ki je bil uporabljen na področju reševanja tanjšanja ozonske plasti sredi 1980. let z Dunajsko konvencijo (1985) in Montrealskim protokolom (1987). Ta pristop dveh korakov (ang. *Two-Step Approach*) (Susskind 1994) predstavlja v prvem koraku oblikovanje okvirnega dokumenta (konvencije), ki mu nato sledi še zavezujoč dogovor o konkretnih ukrepih (protokol). Prednost takšnega pristopa je, da omogoča kar najširšemu krogu držav vključitev v proces reševanja zadevne problematike, v katerem se najprej s splošnim dogovorom sporazumejo o problemu, nato pa še o konkretnih zavezah. Njegova slabost pa je iskanje najmanjšega skupnega imenovalca, ki še omogoča strinjanje držav, kar lahko hitro vodi tako v razočaranje nekaterih akterjev kot tudi v nezadostnost sprejetih ukrepov (Crnčec 2012).

Postopni razvoj mednarodnega pogodbenega prava in režima podnebnih sprememb se je nadaljeval s sprejemom Kjotskega protokola leta 1997 in pogajanji o pravilih za njegovo izvajanje, ki so bila sprejeta leta 2001 v Marakešu. Protokol je določil kvantitativna zmanjšanja emisij toplogrednih plinov za industrializirane države, ki zgodovinsko nosijo največje breme in odgovornost za povzročene podnebne spremembe (v povprečju 5,3 % glede na leto 1990), in hkrati potrdil poseben položaj držav v razvoju, njihova prizadevanja za izkoreninjenje revščine in pravico do razvoja. Protokol je vzpostavil več prilagodljivih mehanizmov, katerih namen je bil industrializiranim državam omogočiti kar največ prilagodljivosti pri načinu in v časovnici izpolnjevanja določenih obveznosti ter spodbuditi prenos tehnologije in okrepiti zmogljivosti v državah v razvoju.

Protokol je vstopil v veljavo leta 2005, a še preden se je začel izvajati (prvo ciljno obdobje petih let je trajalo od 2008–2012), so se države na Konferenci pogodbenic leta 2007 na Baliu dogovorile o akcijskem načrtu, ki bi naj pripeljal do novega celovitega sporazuma, ki bi se začel izvajati po koncu prvega ciljnega obdobja Kjotskega protokola. Države so se namreč glede slednjega strinjale, da ne predstavlja zadostnih zavez, s katerimi bi dosegli temeljni cilj Okvirne konvencije, tj. da se prepreči dvig globalne temperature za največ dve stopinji Celzija.

Kompleksna pogajanja med pogodbenicami, katerih interesi so se izjemno nasprotovali, so se kljub pritiskom mednarodne strokovne in laične javnosti zaključila neuspešno, saj Konferenca pogodbenic v Københavnu leta 2009 ni uresničila Balijskega cilja in dosegla celovitega zavezujočega mednarodnega sporazuma, s katerim bi odločno in učinkovito nadaljevali boj proti podnebnim spremembam. Skupina držav, med katerimi so bile ZDA in države skupine BASIC, je zadnjo noč sicer izpogajala dogovor, s katerim pa se je Konferenca pogodbenic naslednje jutro le seznanila.⁴⁹

Københavnski dogovor je temeljil na prostovoljnih prispevkih posameznih držav, ki pa kumulativno niso dosegali zastavljenega cilja Okvirne konvencije. Dogovor tudi ni bil mednarodno pravno zavezujoč. Kakorkoli, ta dogovor je bil leta 2010 na Konferenci v Cancunu vključen v proces Okvirne konvencije, pogodbenice pa so se v letih 2011 in 2012 na konferencah v Dohi in Durbanu dogovorile o nekaterih pomembnih vidikih mednarodnega sodelovanja na področju prenosa tehnologije in finančne pomoči. V Dohi je bila sprejeta tudi

⁴⁹ Skupina držav BASIC zajema Brazilijo, Južnoafriško republiko, Indijo in Kitajsko, ki so se povezale s ciljem enotnega delovanja na Konferenci pogodbenic v Københavnu (COP 15) (Hallding in dr. 2011).

Sprememba iz Dohe, ki uvaja drugo ciljno obdobje Kjotskega protokola (2013–2020), v Durbanu pa dogovor o platformi za nov proces pogajanj o novem sporazumu, ki bo urejal ukrepanje po letu 2020. Ta proces pogajanj je bil uspešno zaključen decembra 2015 s sprejemom Pariškega sporazuma.

V tem delu smo razčlenili razvoj mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb ter njegove ključne značilnosti, s čimer smo obravnavali del prvega operativnega raziskovalnega vprašanja. Drugi del, ki se nanaša na razvoj vsebine in obsega mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb bomo ovrednotili v nadaljevanju, na podlagi česar bomo v zaključnem delu pričujočega poglavja lahko ovrednotili prvo operativno raziskovalno vprašanje: kako je potekal razvoj, tj. nastanek, vsebina in obseg mednarodnih norm na področju globalnih podnebnih sprememb. S tem bomo zaokrožili tudi operacionalizacijo raziskovalnega vprašanja za obravnavo izbrane študije primera.

3.3 Mednarodno pravo in režim podnebnih sprememb

3.3.1 Ključni koncepti in splošna načela mednarodnega (običajnega) prava in režima podnebnih sprememb

Mednarodno običajno pravo nalaga vsem državam in drugim subjektom mednarodnega prava obveznosti, ki ne izvirajo iz konkretnih pogodb, ampak temeljijo, kot smo že zapisali, na splošni praksi držav, ki jo spremlja zavest, da je ta praksa pravno zavezujoča (*opinio iuris*). Ravno zaradi teh dveh konstitutivnih značilnosti običajnega prava se velikokrat znajdemo pred vprašanjem, kakšen je trenutni izkaz in vloga mednarodnega običajnega prava na določenem področju, saj je zahtevno določiti in utemeljiti obstoj dosledne pravne zavesti, *opinio iuris*, in prakse držav, ki sta potrebni za formiranje običajnopravnega pravila.

Na področju mednarodnega varstva okolja igra primarno vlogo mednarodno pogodbeno pravo, medtem ko je mednarodno običajno pravo sekundarnega pomena (Sands 2003, 143). Na področju boja proti podnebnim spremembam je temeljnega pomena Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, sprejeta leta 1992, in drugi z njo povezani pravni instrumenti, ki predstavljajo mednarodni pogodbeni okvir, znotraj katerega poteka boj proti globalnim podnebnim spremembam na mednarodni ravni.

Kljub osrednji vlogi mednarodnega pogodbenega prava na področju mednarodnega varstva okolja in boja proti podnebnim spremembam igrajo pomembno vlogo splošna načela, ki jih

najdemo v pogodbenem pravu, zavezujočih odločitvah mednarodnih organizacij, praksi držav in zavezah, ki izhajajo iz t.i. 'mehkega prava' (Sands 2003, 231). Številna izmed teh načel, ki jih bomo kratko obravnavali v nadaljevanju, so na podlagi prakse držav in zavesti, da gre za zavezujočo prakso, postala del mednarodnega običajnega prava in s tem pridobila avtoriteto običajne pravne norme, ki je zavezujoča za vse subjekte mednarodnega prava. Upoštevajoč, da imamo na področju mednarodnega varstva okolja relativno skromno sodno prakso in nekatera nasprotujoča si tolmačenja prakse držav, je pogosto težko določiti natančen pravni status posameznega načela. Ne glede na to so v nadaljevanju obravnavana načela splošna v smislu, da so potencialno zavezujoča za subjekte v mednarodni skupnosti pri dejavnostih, ki jih izvajajo ali odobrijo in imajo učinek okolje (ibid.).

Pred sprejemom Okvirne konvencije ZN o spremembi podnebja so države in drugi akterji globalne okoljske probleme, in med njimi problematiko podnebnih sprememb, obravnavali na številnih mednarodnih konferencah in drugih dogodkih, kjer so ob zaključkih običajno sprejeli vrsto nezavezujočih dokumentov v obliki deklaracij in izjav. Praksa sprejemanja deklaracij in drugih pravno nezavezujočih aktov na številnih mednarodnih konferencah je tako pripeljala do oblikovanja določenega korpusa 'mehkega prava', ki ga Bodansky (1995) obravnava pod pojmom 'deklarativno pravo'. V njem so se oblikovali in razvili številni koncepti in načela, za katere je značilno, da so postali široko sprejemljivi in danes nastopajo kot okvir, znotraj katerega se razvija mednarodno okoljsko pravo (Kiss in Shelton 2007, 89).

Ta načela zapolnjujejo pravne praznine in služijo kot indikator osnovnih značilnosti pravnih institucij ter kot temeljne pravne norme in smernice pri tolmačenju pogodbenih določil (Kurukulasuriya in Robinson 2006, 36). Čeprav se stališča, katera izmed načel lahko štejemo kot del mednarodnega običajnega (okoljskega) prava, razlikujejo (Estrin in Kennedy 2014, 65), se avtorji strinjajo, da predstavljajo ta načela splošno usmeritev, ki jo mora pozitivnopravni razvoj na področju varstva okolja in boja proti podnebnim spremembam upoštevati. Kot taka torej predstavljajo neke vrste utemeljitev za pravo, ne da bi samo po sebi (nujno) predstavljala zavezujočo normo. Raven abstraktnosti nekaterih načel je tolikšna, da se iz njih ne da izpeljati jasne obveznosti z določeno mero gotovosti (Kiss in Shelton 2007, 89).

Vsi ključni nezavezujoči normativni instrumenti iz področja mednarodnega varstva okolja in boja proti podnebnim spremembam vsebujejo določena načela, ki so bila nato vključena in opredeljena v mednarodnih pogodbah in jurisprudenci, kjer so dobila tudi konkretni pomen

(ibid.). Splošna načela najdemo torej v mednarodnih pogodbah, zavezujočih aktih mednarodnih organizacij, praksi držav in zavezah, ki izhajajo iz nezavezujočih dokumentov (t.i. 'mehkega prava'), kot so npr. deklaracije sprejete na mednarodnih okoljskih konferencah, resolucije Generalne skupščine idr. (Sands 2003, 231). Splošna načela so v večini primerov prešla tudi v nacionalne pravne rede držav. Izhajajoč iz mednarodnih pogodb in drugih mednarodnih aktov je tako mogoče izpostaviti splošna načela, ki imajo široko, ne nujno tudi univerzalno, podporo in so pogosto del prakse. Zapletenost in prepletenost okoljskih problemov je tista, ki botruje dejstvu, da je specifična regulacija na mednarodni ravni izjemno zahtevna. Zaradi tega igrajo ta načela pomembno vlogo v določanju splošnega pristopa predvidevanja in preventivnega delovanja, saj naše razumevanje okolja ne dohaja naše zmožnosti njegovega, velikokrat nepovratnega, spreminjanja (Kiss in Shelton 2007, 89–90).

Načela, ki jih navajajo in razčlenjujejo različni avtorji, se sicer ne pokrivajo v celoti, kljub temu pa se avtorji strinjajo o ključnih načelih.⁵⁰ V nadaljevanju se bomo osredotočili na načela in koncepte mednarodnega okoljskega prava, ki so ključni za razvoj mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb, med katerimi izpostavljamo:

- A. suverenost nad naravnimi viri in odgovornost ne povzročati škodo okolju drugih držav ali na področjih izven nacionalne pristojnosti;
- B. načelo preventivnega delovanja (ang. *Principle of preventive action*);
- C. previdnostno načelo (ang. *Precautionary principle*);
- D. načelo onesnaževalca plača (ang. *Polluter pays principle*);
- E. načelo trajnostnega razvoja;
- F. načelo skupne, vendar različne odgovornosti (ang. *Common but differentiated responsibility*);

⁵⁰ Sands (2003, 231–90) na prvem mestu izpostavlja obveznost, ki jo odražata 21. načelo Stockholmske deklaracije in 2. načelo Deklaracije iz Ria, tj. suverenost držav nad njihovimi naravnimi viri in odgovornost ne povzročati čezmejne okoljske škode. V nadaljevanju našteje in razčleni še načelo preventivnega delovanja, načelo sodelovanja, načelo trajnostnega razvoja, previdnostno načelo, načelo onesnaževalca plača in načelo skupne, vendar različne odgovornosti.

Kiss in Shelton (2007, 89–110) pišeta o »občih pravnih načelih«, ki jih kategorizirata v tri skupine:

- vsebinska načela (preprečevanje škode; previdnost; onesnaževalca plača; trajnostni razvoj);
- postopkovna načela (dolžnost vedeti; dolžnost obvestiti in se posvetovati; sodelovanje javnosti);
- načela pravičnosti (medgeneracijska pravičnost; skupna, vendar različna odgovornost; pravična raba skupnih virov).

Kurukulasuriya in Robinson (2006, 2–38) kot temeljna načela in koncepte mednarodnega okoljskega prava izpostavljata trajnostni razvoj, integracijo in medsebojno povezanost; medgeneracijsko in znotrajgeneracijsko pravičnost; odgovornost za čezmejno škodo; transparentnost, sodelovanje javnosti in dostop do informacij in pravnih sredstev; sodelovanje in skupna, vendar različna odgovornost; previdnost; prevencija; načelo onesnaževalca plača; dostop in izkoriščanje naravnih virov; skupna dediščina in skupna skrb človeštva; dobro upravljanje.

G. načelo sodelovanja.

A. Suverenost nad naravnimi viri in odgovornost ne povzročati škode okolju drugih držav ali na področjih izven nacionalne pristojnosti predstavljata dva nasprotujoča si cilja, znotraj katerih so se oblikovala pravila mednarodnega okoljskega prava (Sands 2003, 235). Oba povezuje in združuje 21. načelo Stockholmske deklaracije iz leta 1972, ki določa, da »imajo države, skladno z UL ZN in načeli mednarodnega prava, suvereno pravico izkoriščati lastne vire skladno z lastnimi okoljskimi politikami, in odgovornost zagotoviti, da aktivnosti znotraj njihove pristojnosti ali nadzora ne povzročajo škode okolju drugih držav ali področjem izven njihovega nadzora« (Stockholmska deklaracija 1972, 21. načelo).⁵¹ Suvereno pravico držav izkoriščati svoje naravne vire in odgovornost ali obveznost ne povzročati škode okolju drugih držav ali na področjih izven njihove pristojnosti potrdi tudi 2. načelo Deklaracije iz Ria. Načeli predstavljata temeljno obveznost mednarodnega okoljskega prava in vir za nadaljnje oblikovanje bolj specifičnih pravnih pravil (Sands 2003, 236).

Splošna obveznost preprečevati škodo izhaja iz znanega in pogosto navajanega arbitražnega primera *Trail Smelter*, v katerem je arbitražno sodišče leta 1941 utemeljilo, da so načela odgovornosti držav uporabna tudi v primeru čezmejnega onesnaženja. Slednje posledično pomeni, da lahko države odgovarjajo zasebnim subjektom ali drugim državam za onesnaženje, ki povzroča znatno škodo osebam ali lastnini (Kiss in Shelton 2007, 19). Omenjeno 21. načelo Stockholmske deklaracije, ki državam nalaga odgovornost zagotoviti, da dejavnosti pod njihovo pristojnostjo ali nadzorom ne povzročajo škode okolju v drugih državah ali področjih izven njihove nacionalne pristojnosti, najdemo, *inter alia*, v 2. členu Okvirne konvencije ter številnih drugih mednarodnih pravno zavezujočih in političnih dokumentih.

Meddržavno sodišče je v svetovalnem mnenju glede legalnosti uporabe ali grožnje z uporabo jedrskega orožja ugotovilo (Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons 1996, 29. odstavek), da:

»okolje ni abstraktno (ang. *abstraction*, *op. p.*), ampak predstavlja življenjski prostor, kakovost življenja in zdravje človeških bitij, vključno s prihodnjimi generacijami. Obstoj splošne obveznosti držav zagotoviti, da aktivnosti znotraj njihove pristojnosti in njihovega nadzora spoštujejo okolje drugih držav ali področij izven nacionalnega nadzora, je sedaj del korpusa mednarodnega prava, ki se nanaša na okolje«.

⁵¹ Stockholmska deklaracija – *Stockholm Declaration*. 1972. Sprejeta 16. junija v Stockholmu na Konferenci ZN o človekovem okolju.

Slednje je Meddržavno sodišče potrdilo v sodbi glede projekta Gabčíkovo-Nagymaros (Madžarska proti Slovaški) (Gabčíkovo-Nagymaros Project 1997), ki jo je izreklo leta 1997.

Splošna obveznost preprečevati čezmejno onesnaženje zahteva od države primerno skrbnost, kar označuje preudarno ravnanje v dobri veri z namenom upravljati zasebne in javne dejavnosti, ki potekajo pod njeno pristojnostjo ali nadzorom in so potencialno škodljive okolju. Kot poudarjata Kiss in Shelton (2007, 91), to načelo ne označuje absolutne obveznosti, da država prepreči vso škodo, ampak od vsake države zahteva, da prepreči dejavnosti, za katere je znano, da lahko povzročijo znatno okoljsko škodo.

Splošna obveznost preprečevati škodo se v različnih oblikah pojavlja v številnih mednarodnih okoljskih instrumentih, katerim je skupno preprečiti, da se stanje okolja ne poslabša, kar ima za posledico varstvo in ohranjanje okolja. Načelo ima izjemno široko podporo, kar kaže na njegovo osrednjo vlogo na področju mednarodnega varstva okolja, in potrjuje, da suverenost držav pri izvajanju pravic do izkoriščanja svojih naravnih virov ni absolutna, ampak je podvržena znatnih zamejitvam okoljske narave (Sands 2003, 246).

B. Splošna obveznost preprečevati čezmejno okoljsko škodo izhaja iz mednarodne odgovornosti države, z njo pa je tesno povezano tudi **načelo preventivnega delovanja** (ang. *Principle of preventive action*). To načelo narekuje, da se je treba izogibati povzročanju okoljske škode ne glede na morebitne čezmejne učinke, kar temelji na medsebojni povezanosti delov okolja in dejstvu, da je pogosto nemogoče popraviti okoljsko škodo (Kiss in Shelton 2007, 91). Obveznost preprečevati škodo izhaja iz aplikacije načela suverenosti države, medtem ko načelo preventivnosti teži k zmanjševanju okoljske škode same po sebi, ne glede na to, ali gre za čezmejno okoljsko škodo. Načelo preventivnega delovanja narekuje, da je treba sprejeti ukrepe na začetni ravni in, če je le mogoče, še preden je do škode prišlo.

Načelo preventivnega delovanja je potrdilo tudi Meddržavno sodišče v že omenjenem primeru Gabčíkovo-Nagymaros Project, ko zapiše, da se “zaveda, da so na področju varstva okolja potrebni nadzor in preprečevanje (ang. *prevention*, op. p.) zaradi pogosto nepopravljivega značaja škode, ki je povzročena okolju, in omejitev, ki so inherentne samemu mehanizmu reparacij za takšen tip škode” (Gabčíkovo-Nagymaros Project 1997, 140. odstavek). S tem Meddržavno sodišče nedvoumno potrdi in utemelji, da sta na področju (mednarodnega) varstva

okolja potrebna nadzor in preventivno delovanje, saj je pogosto zaradi povzročene škode naravno okolje nemogoče povrniti v prvotno stanje (Sands 2003, 246–7).

C. Previdnostno načelo (ang. *Precautionary principle*) se je začelo pojavljati v mednarodnih pravnih instrumentih šele sredi 1980. let. Nanaša se na situacije, s katerimi je povezana določena znanstvena negotovost (Sands 2003, 267–8). Deklaracija iz Ria v 15. načelu določa, da v primerih, kjer obstaja »grožnja resne ali nepovratne škode, pomanjkanje znanstvene gotovosti ne bo razlog za odlašanje s stroškovno učinkovitimi ukrepi, da se prepreči okoljska degradacija« (Deklaracija o okolju in razvoju iz Ria 1992, 15. načelo).⁵² To načelo še določa, da bodo države previdnostno načelo uporabljale skladno s svojimi zmožnostmi.

Prva mednarodna pogodba, ki omenja previdnostno načelo, je Dunajska konvencija o varovanju ozonske plasti iz leta 1985 in kasneje z njo povezani Montrealski protokol. Previdnostno načelo najdemo *inter alia* v Deklaraciji iz mednarodne konference, ki je potekala leta 1990 v Bergnu, v povezavi s trajnostnim razvojem, in v Okvirni konvenciji ZN o spremembi podnebja, kjer 3. odstavek 3. člena določa, da naj pogodbenice (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 3. člen, 3. odstavek):

sprejmejo vnaprejšnje ukrepe, da bi predvidele, preprečile ali kar najbolj zmanjšale vzroke spremembe podnebja in ublažile njene škodljive učinke. Kadar grozi resna ali nepopravljiva škoda, pomanjkanje popolne znanstvene zanesljivosti ne bi smel biti razlog za odlaganje teh ukrepov. Pri tem naj bodo politike in ukrepi, ki se nanašajo na spremembo podnebja, stroškovno učinkoviti.

Na splošni ravni lahko, po mnenju Kissa in Sheltona (2007, 95), previdnostno načelo razumemo kot najbolj razvito obliko prevencije, ki (p)ostaja podlaga za razvoj okoljskega prava. Sands (2003, 267–8) na eni strani navaja, da predstavlja previdnostno načelo usmeritev za razvoj in uporabo mednarodnega okoljskega prava, kjer obstaja določena znanstvena negotovost, na drugi pa izpostavlja, da nekateri avtorji poudarjajo tudi potencial tega načela za prekomerno urejanje in zamejevanje človekovih dejavnosti.

D. Načelo onesnaževalec plača (ang. *Polluter pays principle*) vzpostavlja obveznost, da stroške onesnaženja nosi oseba, ki je odgovorna za povzročitev onesnaženja. Načelo je bilo

⁵² Deklaracija o okolju in razvoju iz Ria – *Rio Declaration on Environment and Development*. 1992. Sprejeta 14. junija na Konferenci ZN o okolju in razvoju v Riu de Janeiru.

oblikovano s strani držav članic Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (ang. *Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)*) kot gospodarsko načelo in najbolj učinkovit način razdelitve stroškov preprečevanja onesnaženja in ukrepov nadzora. Osnovni namen načela je spodbujati racionalno rabo redkih okoljskih virov in se izogibati motnjam v mednarodni trgovini in naložbam (Kiss in Shelton 2007, 95). Sands sicer poudarja (2003, 279–80), da je pomen tega načela in njegova aplikacija v konkretnih primerih precej odprta pri tolmačenju, še zlasti glede narave in obsega stroškov ter okoliščin, v katerih to načelo izjemoma ne bi bilo uporabljeno. Kljub temu je načelo onesnaževalec plača deležno precej široke podpore, njegove praktične implikacije pa se kažejo v razdelitvi gospodarskih obveznosti pri okoljsko škodljivih dejavnostih.

Načelo onesnaževalec plača ni bilo deležno enake podpore ali pozornosti kot npr. previdnostno načelo (ali tudi načelo preventivnosti), zato Sands (2003, 280) dvomi, da je to načelo že pridobilo status splošne veljavnosti kot načelo mednarodnega običajnega prava. Močna nasprotovanja nekaterih držav nadaljnjemu razvoju tega načela se kažejo v kompromisni dikciji 16. načela Deklaracije iz Ria, ki določa, da bi si naj nacionalni organi »prizadevali za internalizacijo okoljskih stroškov in uporabo ekonomskih instrumentov ob upoštevanju pristopa, da bi moral onesnaževalec, načeloma, nositi stroške onesnaževanja ob upoštevanju javnega interesa, in ne da bi izkrivljal mednarodno trgovino in naložbe« (Deklaracija o okolju in razvoju iz Ria 1992, 16. načelo). Številne države, tako razvite države kot države v razvoju, namreč menijo, da je načelo onesnaževalec plača uporabno na nacionalni ravni, medtem ko ni vedno primerno za urejanje odnosov in odgovornosti med državami na mednarodni ravni (Sands 2003, 281).

Načelo onesnaževalec plača je najlažje uporabiti v prostoru, kjer vlada enotno pravo, npr. na ravni države ali zveze držav, kot je EU, kjer je to načelo tudi zelo dobro opredeljeno in implementirano (Kiss in Shelton 2007, 96–7).

Kiss in Shelton (2007, 90–8) označita splošno obveznost preprečevati škodo (v povezavi z njim razčlenita tudi načelo preventivnega delovanja), načelo previdnosti, načelo onesnaževalec plača, in načelo trajnostnega razvoja kot vsebinska načela mednarodnega okoljskega prava. Ta izhajajo iz prvih primerov dvostranskih sporov zaradi čezmejnega onesnaženja, ki so pokazali, da so okoljski problemi splošni in v veliko primerih presegajo dvostranski okvir, kar je vodilo

k razvoju vsebinskih načel, katerih namen je splošno usmerjati vedenje držav na področju mednarodnega varstva okolja.

E. Načelo trajnostnega razvoja ima idejno dolgo zgodovino v mednarodnih pravnih instrumentih, a tîrmin kot tak se je začel pojavljati v mednarodnih pogodbah sredi 1980. let. Trajnostni razvoj se najbolj pogosto povezuje z Brundtlandinim poročilom (Kiss in Shelton 2007, 97), kjer je opredeljen kot (Združeni narodi. Generalna skupščina 1987, 2. poglavje, 1. odstavek):

razvoj, ki ustreza potrebam sedanjosti, ne da ogrožal sposobnosti prihodnjih generacij, da zadostijo svojim potrebam. Vsebuje dva ključna koncepta:

- koncept 'potreb', še zlasti bistvenih potreb najbolj revnih na svetu, katerim bi morali nameniti izključno prednost; in*
- idejo omejitve, ki nam jo postavlja raven tehnologije in družbene organizacije, v povezavi s sposobnostjo okolja, da zadosti sedanjim in prihodnjim potrebam.*

Trajnostni razvoj in varstvo okolja sta zajeta v 14. načelu Deklaracije iz Ria, ki določa, da mora varstvo okolja predstavljati sestavni del razvojnega procesa, da bi dosegli trajnostni razvoj, zaradi česar razvoja in varstva okolja ne moremo obravnati ločeno (Deklaracija o okolju in razvoju iz Ria 1992, 14. načelo). Načelo trajnostnega razvoja se pojavlja v številnih mednarodnih pogodbah, pravnih instrumentih in odločitvah mednarodnih sodišč, ki neposredno ali posredno podpirajo koncept trajnostnega razvoja in načelo, da imajo države obveznost zagotoviti trajnostno rabo naravnih virov. Po mnenju Sandsa (2013, 254) je koncept trajnostnega razvoja pridobil avtoriteto norme mednarodnega običajnega prava. Nanj se je v primeru Gabčíkovo-Nagymaros Project naslonilo tudi Meddržavno sodišče.

Kot izhaja iz številnih mednarodnih pogodb sestavljajo načelo trajnostnega razvoja štirje pravni elementi (Sands 2003, 253–66):

- medgeneracijska pravičnost, ki se kaže v potrebi po ohranjanju naravnih virov za dobrobit prihodnjih generacij;
- trajnostna raba, ki se kaže v cilju izkoriščati naravne vire na način, ki je trajnosten, preudaren, racionalen, moder ali primeren;
- znotrajgeneracijska pravičnost, ki se kaže v 'pravični' rabi naravnih virov, kar implicira, da naj raba virov v eni državi upošteva tudi potrebe drugih držav;

- povezovanje okolja in razvoja, ki se kaže v potrebi, da se zagotovi vključevanje okoljskih vidikov v gospodarske in druge razvojne načrte, programe in projekte, ter da se razvojne potrebe upoštevajo pri doseganju okoljskih ciljev.

Kiss in Shelton (2007, 104–9) ločeno izpostavljata načela, ki temeljijo na konceptu pravičnosti, med katere štejeta zgoraj omenjeno medgeneracijsko pravičnost in načelo skupne, vendar različne odgovornosti, ki ga kratko razčlenimo v nadaljevanju.

E. Načelo skupne, vendar različne odgovornosti (ang. *Common but differentiated responsibility*) se je razvilo na podlagi uporabe koncepta pravičnosti v mednarodnem pravu ob upoštevanju, da nosijo razvite države industrializiranega severa zgodovinsko odgovornost za večino okoljske degradacije (Kiss in Shelton 2007, 107), in priznavanju, da je treba pri razvoju, uresničevanju in tolmačenju mednarodnega okoljskega prava upoštevati posebne potrebe in zmožnosti držav v razvoju (Sands 2003, 285).

Deklaracija iz Ria sicer ne omenja zgodovinske odgovornosti, a njeno 7. načelo določa, da bodo države (Deklaracija o okolju in razvoju iz Ria 1992, 7. načelo):

sodelovale v duhu globalnega partnerstva, da bi ohranile, obvarovale in obnovile zdravje in celovitost ekosistema Zemlje. V luči različnih prispevkov h globalni degradaciji okolja imajo države enako, vendar različno odgovornost. Razvite države priznavajo njihovo odgovornost v mednarodnem uresničevanju trajnostnega razvoja iz vidika obremenitve njihovih družb na globalno okolje in tehnologij ter finančnih virov, s katerimi razpolagajo.

Načelo skupne, vendar različne odgovornosti vsebuje dva elementa. Prvi je skupna odgovornost vseh držav za varstvo določenega naravnega vira ali dela okolja tako na nacionalni, regionalni kot globalni ravni, ki ima za posledico določeno pravno obveznost, da države preprečijo morebitno škodo s sprejemom nacionalnih okoljskih standardov in mednarodnih okoljskih obveznosti. Drugi element, tj. različna odgovornost, pa temelji na upoštevanju okoliščin, ki so pripeljale do določenega okoljskega problema in se nanašajo na vlogo oz. prispevek posameznih držav k njegovi povzročitvi ter na njihove zmožnosti preprečiti, zmanjšati in nadzorovati tveganja (Sands 2003, 286–7).

Širše tolmačenje načela skupne, vendar različne odgovornosti zagovarja, da naj razvite države plačajo za (preteklo, sedanjo in prihodnjo) škodo, ki so jo v preteklosti povzročile z

gospodarskim razvojem, ki je temeljil na intenzivnem izkoriščanju naravnih virov. Mednarodna skupnost se danes npr. sooča z globalnimi podnebnimi spremembami in tanjšanjem ozonske plasti zaradi preteklega védenja razvitih držav, ki so s svojimi obsežnimi negativnimi okoljskimi eksternalijami zamejile razvojne možnosti držav v razvoju. Družbenih in okoljskih stroškov svoje pretekle industrializacije razvite države niso nikoli poplačale, s čimer so se nepravilno okoristile in bi tako morale, tj. bi bilo pravično, posledično poskrbeti za ustrezno redistribucijo teh koristi. Razvite države bi morale skladno s tem tolmačenjem načela skupne, vendar različne odgovornosti ne samo prevzeti vodilno vlogo pri reševanju globalnih okoljskih problemov, temveč tudi plačati za spremembe ali omejitve v razvoju, ki jih morajo države v razvoju sprejeti zaradi reševanja globalnih okoljskih problemov. Države v razvoju skladno s tem zagovarjajo, da so upravičene do virov in tehnologije s strani razvitih držav, in da morajo razvite države internalizirati okoljske stroške njihove sedanje in prihodnje industrializacije (Kiss in Shelton 2007, 107–8).

Načelo skupne, vendar različne odgovornosti je široko vključeno v mednarodne okoljske sporazume na način, da običajno poziva ali predvideva, da razvite države prevzamejo vodilno vlogo pri reševanju obstoječih globalnih okoljskih problemov. Države delijo odgovornost varovati okolje, a se njihov prispevek razlikuje glede na njihovo preteklo odgovornost in dejanske zmožnosti. Nekateri sporazumi odražajo v določeni meri tudi širše tolmačenje načela skupne, vendar različne odgovornosti in vsebujejo določila o finančni pomoči in prenosu tehnologije s strani razvitih držav državam v razvoju. Poleg Montrealskega protokola o snoveh, ki škodljivo vplivajo na ozonski plašč, je na tem mestu treba omeniti tudi Okvirno konvencijo ZN o spremembi podnebja in z njo povezane pravne instrumente, kjer je predstavljalo vprašanje finančne pomoči in prenosa tehnologije izjemno pomembno vprašanje v pogajanjih in je tudi odločilno zaznamovalo razvoj pogodbenega prava in režima na področju boja proti podnebnim spremembam.

Ocene absolutnih vrednosti zgodovinskih emisij posameznih držav se zaradi pomanjkanja podatkov, različnih metodologij, sprememb meja idr. razlikujejo, a vsem ocenam je skupno, da je peščica industrializiranih držav odgovornih za veliko večino vseh antropogenih emisij toplogrednih plinov od leta 1850 do danes. Če za primerjavo navedemo podatke World Resources Institute (glej tabelo spodaj), vidimo, da so za prek 70 % vseh antropogenih emisij toplogrednih plinov v obdobju od leta 1850 do 2007 odgovorne ZDA, Kitajska, RF, Nemčija, Združeno kraljestvo, Japonska, Francija, Indija, Kanada in Ukrajina. Ta ocena, ki zajema

podatke do leta 2007, se je do danes že nekoliko spremenila v prvi vrsti zaradi velikega porasta emisij v državah v razvoju, predvsem Kitajske in Indije.

Tabela 3.3 Ocena zgodovinskih emisij toplogrednih plinov po največjih onesnaževalkah, 1850–2007

	Država	1850–2007 (Mt)	Delež (%)
1	ZDA	339,174	28,8
2	Kitajska	105,915	9,0
3	Rusija	94,679	8,0
4	Nemčija	81,194	6,9
5	Združeno kraljestvo	68,763	5,8
6	Japonska	45,629	3,87
7	Francija	32,667	2,77
8	Indija	28,824	2,44
9	Kanada	25,716	2,2
10	Ukrajina	25,431	2,2
	SKUPAJ	847,99	71,98

Vir: Pripravljeno po podatkih World Resources Institute 2016

Države v razvoju so v procesu postopnega razvoja mednarodnega pogodbenega prava uspešno uveljavljale vprašanje pravične delitve virov in bremen zaradi več razlogov (Kiss in Shelton 2007, 105):

- države v razvoju razpolagajo z večjim delom naravnih virov, ki jih želijo uporabiti za svoj gospodarski razvoj, medtem ko razvite države poudarjajo potrebo po njihovi ohranitvi in trajnostni rabi (npr. deževnega gozda kot ponora ogljika);
- razvite države so zaradi rabe naravnih virov v preteklosti in gospodarskega razvoja zgodovinsko odgovorne za večji del onesnaženja;
- države v razvoju lahko zaradi revščine in šibkih institucij legitimno zagovarjajo, da ne morejo sodelovati ali spoštovati (v enaki meri kot razvite države) mednarodnih okoljskih sporazumov.

Stališče držav v razvoju temelji na tem, da predstavljajo določene obveznosti mednarodnega okoljskega prava za nekatere izmed njih neproporcionalno breme zaradi okoljske škode in onesnaženja, do katerega je prišlo v razvitih državah, hkrati pa razvite države niso (pravično) delile koristi, ki so jih v preteklosti pridobile z okolju škodljivimi dejavnostmi.

Skrb glede pravične razdelitve bremen za varstvo okolja je poleg Okvirne konvencije tudi v številnih drugih primerih vodila v oblikovanje različnih finančnih mehanizmov, izjem, določil

glede prenosa tehnologije, prilagodljivosti glede časovne uveljavitve mednarodnih obveznosti ipd. Krepitev zmogljivosti prek finančne pomoči in prenosa tehnologije je široko vključena v globalne večstranske okoljske sporazume in pogosto predstavlja tudi pogoj za uresničevanje obveznosti na strani držav v razvoju. V Okvirni konvenciji ZN o spremembi podnebja je izrecno zapisano, da bo (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen, 7. odstavek):

/o/bseg učinkovitega izpolnjevanja obveznosti iz konvencije pogodbenic držav v razvoju /.../ odvisen od učinkovitega izpolnjevanja teh obveznosti razvitih držav pogodbenic glede na finančne vire in prenos tehnologije. Pri tem pa je treba dosledno upoštevati, da sta gospodarski in družben razvoj ter odprava revščine prvi in najpomembnejši prednostni nalogi pogodbenic držav v razvoju.

Citirano določilo 4. člena Okvirne konvencije, ki opredeljuje obveznosti pogodbenic, v primeru pogodbenic držav v razvoju vzpostavlja hierarhijo njihovih nalog, kjer sta gospodarski in družben razvoj ter odprava revščine prednostni nalogi. Obseg izpolnjevanja obveznosti Okvirne konvencije je še dodatno pogojen z učinkovitostjo izpolnjevanja obveznosti razvitih držav pogodbenic glede na finančne vire in prenos tehnologije.

F. **Načelo sodelovanja** je zapisano v 24. načelu Stockholmske deklaracije in 27. načelu deklaracije iz Ria. Prvo določa (Stockholmska deklaracija 1972, 24. načelo), da bi morale države na enakopravni osnovi obravnavati mednarodne zadeve, ki zadevajo varstvo in izboljševanje okolja, in da je sodelovanje, večstransko in dvostransko ali dr., bistveno za učinkovit nadzor, preprečevanje, zmanjševanje in odpravljanje škodljivih okoljskih učinkov. 27. načelo v Deklaraciji iz Ria dodaja (Deklaracija o okolju in razvoju iz Ria 1992, 27. načelo), da bodo države in ljudje sodelovali v dobri veri in v partnerskem duhu pri izpolnjevanju načel deklaracije in nadaljnjem razvoju mednarodnega prava na področju trajnostnega razvoja.

Razvoj in uporaba pravil glede mednarodnega sodelovanja na področju okolja se navezuje na načelo 'dobrega sosetstva', ki ga najdemo v 74. členu UL ZN v povezavi s socialnimi, gospodarskimi in trgovinskimi zadevami.^{53 54} Tradicionalno se sodelovanje na področju varstva

⁵³ XI. poglavje Ustanovne listine ZN vsebuje Deklaracijo glede nesamoupravnih ozemelj, kjer je določeno, da (Ustanovna listina ZN, 74. člen):

*/č/lani Združenih narodov soglašajo tudi v tem, da mora njihova politika glede ozemelj, za katera se uporablja to poglavje, nič manj kakor glede njihovih matičnih ozemelj, **temeljiti na splošnem načelu dobrega sosetstva**; pri tem je treba primerno upoštevati koristi in blaginjo ostalega sveta v socialnih, ekonomskih in trgovinskih zadevah.*

⁵⁴ Ustanovna listina Združenih narodov – Charter of the United Nations. Podpisana 26. junija 1945 v San Franciscu, v veljavi od 24. oktobra 1945.

okolja sklicuje na uporabo načela *sic utere tuo ut alienum niso laedas*, tj. uporablaj svojo lastnino na način, da ne motiš drugih (Sands 2003, 249).

Obveznost sodelovanja je potrjena v praktično vseh mednarodnih okoljskih sporazumih. V Okvirni konvenciji pogodbenice tako »priznavajo, da globalni pomen spremembe podnebja zahteva najširše možno sodelovanje vseh držav in njihovo udeležbo pri učinkovitem in ustreznem mednarodnem odzivu« (preambula). Splošna obveznost sodelovanja je bila v različnih mednarodnih sporazumih prevedena tudi v bolj specifične zaveze glede zagotavljanja informacij in sodelovanja v procesu odločanja (Sands 2003, 250).

Kiss in Shelton (2007, 98–104) v svoji obravnavi splošnih načel mednarodnega okoljskega prava kot posebne kategorije izpostavljata načela postopka, ki jih lahko povežemo z načelom sodelovanja, to so:

- **dolžnost vedeti**; zbiranje zanesljivih podatkov, njihova izmenjava in kontinuirana presoja so nujni za oblikovanje in izvajanje okoljskega prava in politik. Pri tem so se razvile in se uporabljajo tehnike nadzorovanja, poročanja in spremljanja;
- **dolžnost obvestiti in posvetovati se**; država, ki namerava pričeti z dejavnostjo, ki bi lahko imela znaten učinek na okolje druge države, mora le-to obvestiti in se z njo posvetovati. Države bi morale »predhodno in pravočasno zagotoviti obvestilo in pomembne informacije potencialno prizadetim državam glede dejavnosti, ki lahko imajo znatne škodljive čezmejne okoljske vplive, in se posvetovati s temi državami v zgodnji fazi in v dobri veri« (Deklaracija o okolju in razvoju iz Ria 1992, 19. načelo);
- **sodelovanje javnosti**; 10. načelo Deklaracije iz Ria temelji na predpostavki, da je okoljska vprašanja najbolje obravnavati na ustrezni ravni s sodelovanjem vseh prizadetih državljanov. V nadaljevanju določa, da naj ima vsak posameznik na nacionalni ravni dostop do ustreznih informacij, ki jih imajo javni organi in se tičejo okolja, in možnost sodelovati v procesu odločanja. Države naj tako omogočijo in spodbujajo ozaveščenost javnosti in sodelovanje na način, da se zagotovi dostop do podatkov. Hkrati morajo države zagotoviti tudi učinkovit dostop do sodnih in upravnih postopkov ter pravnih sredstev (Deklaracija o okolju in razvoju iz Ria 1992. 10. načelo). Sodelovanje javnosti temelji na pravici, da lahko tisti, ki so lahko prizadeti zaradi nekega ukrepa, soddločajo o prihodnjih okoljskih vprašanjih. V Okvirni konvenciji ZN o spremembi podnebja je izobraževanju, usposabljanju in ozaveščanju javnosti namenjen cel 6. člen, ki natančno predpisuje načine,

kako naj pogodbenice glede na svoje zmožnosti spodbujajo in omogočajo vlogo javnosti na državni in mednarodni ravni.

Na podlagi prakse subjektov mednarodnega prava, prvenstveno držav in mednarodnih organizacij, so se postopoma oblikovala načela in pravila, ki so po svoji naravi splošna na način, da predstavljajo okvir, znotraj katerega se postopno razvija pogodbeno pravo. Avtorji različno utemeljujejo, katera od teh splošnih načel so prešla v mednarodno obče pravo in kot taka postala zavezujoča za vse subjekte mednarodnega prava. Sands (2003, 289) izpostavlja, da njihov status ostaja odprt, saj so se načela oblikovala v relativno kratkem času, poleg tega obstajajo nasprotovanja glede tega, kaj načela predstavljajo v praksi in kaj naj bi predstavljala v praksi, in nenazadnje, praksa držav tolmačenja in uporabe teh načel se še vedno razvija.

Ne glede na to pa ugotavljamo, kot bomo podrobneje razčlenili v nadaljevanju, da so se države pri razvoju mednarodnega pogodbenega prava na področju podnebnih sprememb eksplicitno naslonile na nekatera predstavljena splošna načela. S kodifikacijo in/ali postopnim razvojem so ta načela postala del mednarodnega pogodbenega prava, ki zavezuje pogodbenice, kar v primeru Okvirne konvencije ZN o spremembi podnebja, ki je univerzalno sprejeta, pomeni, da zavezuje vse države (in EU) v sodobni mednarodni skupnosti.

Splošna načela, ki smo jih razčlenili, so pomembna za mednarodnopravno urejanje varstva okolja in ožje problematike podnebnih sprememb. Ta načela kažejo na vedenjske vzorce med državami in drugimi mednarodnimi akterji, saj artikulirajo kolektivne težnje, ki igrajo pomembno vlogo na dolgi rok in zamejujejo tako razpravo o razvoju mednarodnega prava kot tudi pogajanja, ki vodijo do bolj preciznih norm (Bodansky 2010, 200). Pri tem imajo splošna načela določen pomen za delovanje držav, kjer pa Bodansky razločuje med (2010, 202–3) med vplivom na neposredno obnašanje držav, vplivom na sodišča in vplivom na razvoj prava.

Vpliv na neposredno obnašanje držav je po oceni Bodanskya (ibid.) precej zamejen, saj so države sposobne uporabljati in tolmačiti načela mednarodnega okoljskega prava na način, ki jim relativno malo škoduje na ugledu v mednarodni skupnosti. Vpliv na sodišča je na mednarodni ravni podobno precej zamejen, saj igrajo sodišča in arbitražna razsodišča majhno vlogo pri naslavljanju mednarodnih okoljskih problemov. Vpliv splošnih načel je po oceni Bodanskya (ibid.) najpomembnejši na razvoj prava (skozi pogajanja), saj splošna načela mednarodnega okoljskega prava nastopajo kot meta-norme, ki oblikujejo okvir, znotraj

katerega se odvijajo pogajanja in kupčevanja pri razvoju bolj specifičnih pravil, običajno pogodbenih. Splošna načela tako določajo meje pri oblikovanju predlogov in argumentov in čeprav ne določajo rezultata, usmerjajo pogajanja tako, da postavljajo pogoje razprave, zagotavljajo standarde za ocenjevanje in služijo kot podlaga za kritiko predlogov drugih držav.

3.3.2 Elementi mednarodnega (pogodbenega) prava in režima podnebnih sprememb

Namen pričujočega podpoglavja je obravnavati ključne elemente mednarodnega (pogodbenega) prava in režima podnebnih sprememb. Če smo v predhodnem podpoglavju razčlenili njun razvoj, bomo v tem podpoglavju analizo globalnih podnebnih sprememb kot predmeta mednarodnopravnega urejanja in oblikovanje mednarodnega podnebnega režima dopolnili s podrobno obravnavo obstoječega veljavnega prava, *lex lata*, pri čemer se bomo osredotočili na Okvirno konvencijo ZN o spremembi podnebja in Kjotski protokol k Okvirni konvenciji. Njuno analizo bomo dopolnili z obravnavo drugih relevantnih primarnih virov, kot so odločitve Konference pogodbenic, in tudi sekundarnih virov, kar na bo omogočilo opredeliti in razčleniti pravni okvir, ki se je oblikoval in veljal v obdobju od leta 1992 do konca leta 2012, torej v obdobju, ki predstavlja časovno zamejitev, v kateri bomo proučevali predmet naše disertacije. Za analizo vloge in pomena mednarodnega prava za razvoj, vsebino in naravo (energetskih) odnosov med EU in RF v naslednjem poglavju je potrebno poznavanje razvoja in stanja obstoječega korpusa prava na področju globalnih podnebnih sprememb.

Ne glede na to, da bomo obravnavo odnosov med EU in RF časovno zamejili z letom 2012, ko se je izteklo prvo ciljno obdobje Kjotskega protokola, bomo analizo obstoječega mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb dopolnili z obravnavo Pariškega sporazuma, ki je bil dosežen konec leta 2015 in se bo začel izvajati po letu 2020. Poznavanje mednarodnega pravnega okvira, ki je že začel veljati in se bo implementiral v prihodnosti, je potrebno za to, da lahko ob koncu disertacije opravimo sklepno razpravo o vlogi in pomenu mednarodnega prava podnebnih sprememb za energetske odnose med EU in RF v obdobju po letu 2020.

3.3.2.1 Cilj Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja in z njo povezanih pravnih instrumentov

Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja v svojem drugem členu kot končni cilj Konvencije in vseh z njo povezanih pravnih instrumentov, ki jih lahko sprejme Konferenca pogodbenic, določa »doseči ustalitev koncentracije toplogrednih plinov v ozračju na takšni ravni, ki bo preprečila nevarno antropogeno poseganje v podnebni sistem« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 2. člen). Nadalje je določeno, da naj bi bila ta raven »dosežena v takšnem časovnem obdobju, ki ekosistemom dovoljuje naravno prilagoditev spremembi podnebja, ki zagotavlja, da ne bo ogroženo pridobivanje hrane, in ki omogoča trajnostni gospodarski razvoj« (ibid.).

Pri opredelitvi končnega cilja se Konvencija osredotoča na koncentracijo toplogrednih plinov in ne na emisije kot take, saj izpostavlja kumulativni obseg toplogrednih plinov v ozračju, ki zaradi človekovih aktivnosti od sredine 18. stoletja narašča, in povečevanje koncentracije delcev toplogrednih plinov v ozračju (glej Keelingovo krivuljo za koncentracijo CO₂ v ozračju). Obseg emisij toplogrednih plinov v nekem obdobju v zgodovini ima glede na različne koncentracije toplogrednih plinov v ozračju tudi različne implikacije za podnebni sistem, naravne in človeške sisteme.

V Konvenciji opredeljeni končni cilj določa, da naj bi bila raven, ki bo preprečila nevarno antropogeno poseganje v podnebni sistem, dosežena v takšnem časovnem obdobju, ki ekosistemom dovoljuje naravno prilagoditev spremembi podnebja. A tega, kdaj točno oz. kako hitro bi to naj bilo, Konvencija ne določa. Podobno tudi Kjotski protokol ne določa, kdaj bi naj dosegli končni cilj Konvencije. Tako Okvirna konvencija kot Kjotski protokol sta glede časovne dimenzije doseganja končnega cilja nedoločna in puščata državam precej manevrskega prostora pri tolmačenju, kdaj bi naj to naj bilo. Pogodbenice Okvirne konvencije se dolgo časa niso uspele dogovoriti niti o tem, kje bi naj bila raven, ki bo preprečila nevarno antropogeno poseganje v podnebni sistem, niti o časovnem obdobju, ki ekosistemom dovoljuje naravno prilagoditev spremembi podnebja, zagotavlja, da ne bo ogroženo pridobivanje hrane, in hkrati omogoča trajnostni gospodarski razvoj.

Šele leta 2009 so pogodbenice izhajajoč iz četrtega poročila IPCC s Københavnskimi dogovorom, vsebina katerega je bila nato v formalni proces Okvirne konvencije pripeljana s Sporazumom iz Cancuna leta 2010, uspele doseči soglasje o upoštevanju »znanstvenega

pogleda, da bi morala biti rast temperature nižja od 2 stopinj Celzija« (Conference of the Parties 2009, 1. odstavek). V Sporazumu iz Cancuna so pogodbenice to potrdile in dodale, da bi morale vse pogodbenice »sprejeti urgentne ukrepe za doseganje tega dolgoročnega cilja, ki je skladen z znanostjo in na osnovi pravičnosti«. Pogodbenice so priznale tudi »potrebo po premisleku, da bi ta dolgoročni cilj okrepili, vključno glede na rast globalne povprečne temperature za 1,5 stopinje Celzija« (Conference of the Parties 2010, 4. odstavek).

Decembra 2015 sprejeti Pariški sporazum v svojem drugem členu navaja, da si sporazum »pri izboljševanju implementacije Konvencije, vključno z njenim ciljem, prizadeva za krepitev globalnega odziva na grožnje podnebnih sprememb s tem, da se »zameji dvig globalne povprečne temperature precej pod 2 stopinjama Celzija nad predindustrijsko ravniyo in si prizadeva za zamejitev dviga temperature na 1,5 stopinje Celzija nad predindustrijsko ravniyo zavedajoč se, da bi to znatno zmanjšalo tveganja in posledice podnebnih sprememb« (Conference of the Parties 2015, 2. člen).

Pariški sporazum v nadaljevanju glede časovnega okvira najprej ponovi, kar je bilo doseženo že v Københavnu, tj. da si bodo pogodbenice »prizadevale doseči globalni vrh emisij toplogrednih plinov v najkrajšem možnem času, upoštevajoč, da bo doseganje vrha trajalo dlje v pogodbenicah državah v razvoju« (Conference of the Parties 2009, 2. odstavek; Conference of the Parties 2015, 4. člen). V nadaljevanju nato nekoliko natančneje določi, da si bodo pogodbenice po tem, ko bodo dosegle globalni vrh emisij toplogrednih plinov, »prizadevale za hitra znižanja emisij skladno z najboljšo razpoložljivo znanostjo, da bi dosegli ravnotežje med antropogenimi emisijami med viri in njihovimi ponori v drugi polovici tega stoletja« (Conference of the Parties 2015, 4. člen).

Doseganje končnega cilja Okvirne konvencije in vseh z njo povezanih pravnih instrumentov, ki jih lahko sprejme Konferenca pogodbenic, je neločljivo vezano na trajnostni razvoj. Boj proti podnebnim spremembam in doseganje končnega cilja Konvencije, tj. ustalitev koncentracije toplogrednih plinov v ozračju na ustrezni ravni in nato njihovo zniževanje v ustreznem časovnem obdobju, je mogoče le na način, ki »zagotavlja, da ne bo ogroženo pridobivanje hrane, in ki omogoča trajnostni razvoj (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 2. člen), oz. »v kontekstu trajnostnega razvoja in prizadevanj za izkoreninjenje lakote« (Conference of the Parties 2015, 2. člen). Okvirna konvencija in Pariški sporazum tako poudarjata odnos med

podnebnimi ukrepi, odzivi in posledicami na eni strani ter enakopravnim dostopom do trajnostnega razvoja in izkoreninjenjem revščine na drugi strani.

Končni cilj Okvirne konvencije je bil torej opredeljen na način, ki državam pogodbenicam omogoča precej maneverskega prostora pri tolmačenju, kdaj bi to naj bilo. Šele s Sporazumom iz Cancuna, ki je v proces Okvirne konvencije pripeljal vsebino Københavnskega dogovora, je bilo nekoliko jasneje določeno, da je meja, da se prepreči nevarno antropogeno poseganje v podnebni sistem, dvig globalne povprečne temperature za največ dve stopinji Celzija nad predindustrijsko ravni. Na osnovi tega so znanstveniki uspeli izračunati še dovoljeni obseg emisij, s katerim ne bi presegli določenega dviga povprečne globalne temperature, in oblikovati scenarije, ki predvidevajo različne dinamike zmanjševanja globalnih emisij toplogrednih plinov in s tem tudi časovne okvire doseganja končnega cilja.

Korak naprej pri iskanju soglasja glede bolj natančne opredelitve časovnega okvira, v katerem je treba doseči končni cilj Okvirne konvencije, predstavlja Pariški sporazum, ki vendarle določa, da bi si naj pogodbenice prizadevale doseči globalni vrh emisij v najkrajšem možnem času in pri tem upošteva, da bo doseganje vrha emisij trajalo dlje v pogodbenicah državah v razvoju. Skladno s Pariškim sporazumom pa si bodo države po tem, ko bo dosežen globalni vrh emisij toplogrednih plinov, prizadevale za hitro znižanje emisij, da bi dosegli ravnotežje med antropogenimi emisijami in njihovimi ponori v drugi polovici tega stoletja.

Kritiki Pariškega sporazuma upoštevajoč ohlapno dikcijo izpostavljajo (Harvey 2015, 14. december), da sporazum ne vsebuje jasnega cilja glede leta, kdaj bi naj dosegli vrh emisij, in da je dvoumen v delu, kjer določa doseganje ravnotežja emisij toplogrednih plinov z njihovimi ponori, saj ni jasno, kaj to pomeni v smislu dejanskega zniževanja emisij.

Tabela 3.4: Končni cilj Okvirne konvencije Združenih narodov in vseh z njo povezanih pravnih instrumentov

Končni cilj Okvirne konvencije in z njo povezanih pravnih instrumentov		(določilo)
Kaj?	- doseči ustalitev koncentracije toplogrednih plinov v ozračju na takšni ravni, ki bo preprečila nevarno antropogeno poseganje v podnebni sistem	Okvirna konvencija, 2. člen
	- rast temperature bi morala biti nižja od 2 stopinj Celzija	Københavnski dogovor, 1. in 4. odstavek
	- premislek o krepitvi tega cilja z omejitvijo dviga globalne povprečne temperature za 1,5 stopinje Celzija	
	- zamejiti dvig globalne povprečne temperature precej pod 2 stopinjama Celzija nad predindustrijsko ravniyo in prizadevati si za omejitev dviga temperature na 1,5 stopinje Celzija nad predindustrijsko ravniyo - prizadevati si doseči globalni vrh emisij toplogrednih plinov v najkrajšem možnem času - prizadevati si za hitra znižanja emisij skladno z najboljšo razpoložljivo znanostjo, da bi dosegli ravnotežje med antropogenimi emisijami med viri in njihovimi ponori	Pariški sporazum, 2. in 4. člen
Zakaj?	- ker človekove dejavnosti znatno povečujejo koncentracijo toplogrednih plinov v ozračju, ker to povečanje stopnjuje naravni učinek tople grede in ker bo to povečanje imelo v povprečju za posledico dodatno segrevanje zemeljske površine in ozračja, kar lahko škodljivo vpliva na naravne ekosisteme in človeštvo	Okvirna konvencija, 2. odstavek preambule
Kdaj?	- v takšnem časovnem obdobju, ki ekosistemom dovoljuje naravno prilagoditev spremembi podnebja	Okvirna konvencija, 2. člen
	- doseči globalni vrh emisij toplogrednih plinov v najkrajšem možnem času, upoštevajoč, da bo doseganje vrha trajalo dlje v pogodbenicah državah v razvoju	Københavnski dogovor, 2. odstavek
	- ravnotežje med antropogenimi emisijami med viri in njihovimi ponori v drugi polovici tega stoletja	Pariški sporazum, 4. člen
Kako?	- da ne bo ogroženo pridobivanje hrane, in - ki omogoča trajnostni gospodarski razvoj	Okvirna konvencija, 2. člen
	- v kontekstu trajnostnega razvoja in prizadevanj za izkoreninjenje lakote - povečati sposobnost prilagajanja na škodljive učinke podnebnih sprememb in spodbuditi podnebno odpornost in razvoj nizkih emisij toplogrednih plinov na način, ki ne ogroža proizvodnje hrane - (pre)oblikovati finančne tokove, da bodo skladni z usmeritvijo proti nizkim emisijam toplogrednih plinov in razvojem, ki je odporen na podnebne spremembe	Pariški sporazum, 2. člen

Vir: Okvirna konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja; Kjotski protokol; Københavnski dogovor; Pariški sporazum

3.3.2.2 *Načela Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja in z njo povezanih pravnih instrumentov*

Okvirna konvencija določa, da so se pogodbenice pri svojih ukrepih za doseganje končnega cilja Konvencije in izpolnjevanju njenih določb dolžne ravnati po naslednjih načelih (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 3. člen, 1.–5. odstavek):

1. **pravičnost in načelo enakih, vendar različnih odgovornosti** (1. odstavek): pogodbenice Konvencije so dolžne varovati podnebni sistem v dobro sedanje in prihodnjih generacij človeštva na temelju »pravičnosti in v skladu s svojimi skupnimi, vendar različnimi odgovornostmi in njihovimi zmožnostmi«;
2. **posebni položaj držav v razvoju** (2. odstavek): pri doseganju cilja naj bo vsa pozornost »posvečena posebnim potrebam in posebnim okoliščinam pogodbenic držav v razvoju«;
3. **previdnostno načelo** (3. odstavek): »pogodbenice naj sprejmejo vnaprejšnje ukrepe, da bi predvidele, preprečile ali kar najbolj zmanjšale vzroke spremembe podnebja in ublažile njene škodljive učinke«;
4. **stroškovna učinkovitost** (3. odstavek): »p/ri tem naj bodo politike in ukrepi, ki se nanašajo na spremembo podnebja, stroškovno učinkoviti, tako da se globalne koristi zagotovijo ob najnižjih možnih stroških«;
5. **celovitost** (3. odstavek): »/z/a dosego tega naj takšne politike in ukrepi upoštevajo različne družbene in gospodarske razmere, naj bodo vsestranske, zajemajo naj vse pomembne vire, ponore in zbiralnike toplogrednih plinov ter prilagoditve in naj vključujejo vse gospodarske panoge«;
6. **trajnostni razvoj** (4. odstavek): »pogodbenice imajo pravico spodbujati trajnostni razvoj in naj to uresničujejo«;
7. **podporni in odprt mednarodni gospodarski sistem** (5. odstavek): »pogodbenice naj sodelujejo pri pospeševanju podpornega in odprtega mednarodnega gospodarskega sistema, ki bo vodil k trajnostni gospodarski rasti in razvoju v vseh pogodbenicah«, kar pomeni, da »u/krepi, tudi enostranski, za boj proti spremembi podnebja, naj ne bodo sredstvo samovoljne ali neupravičene diskriminacije ali prikritih omejitev v mednarodni trgovini«.

Okvirna konvencija ZN, kot poudarjata Bodansky in Rajamani (2016, 26) predstavlja prvi mednarodni okoljski sporazum, v katerem je artikulirano načelo pravičnosti in enake, vendar različne odgovornosti ter ustreznih zmogljivosti v operativno določilo. Države v razvoju so uporabljale to načelo kot ključni argument, da naj razvite, industrializirane države, ki nosijo zgodovinsko največji del odgovornosti za kumulativne emisije toplogrednih plinov in

posledično antropogeno povzročene podnebne spremembe, prevzamejo temu primerno večji del odgovornosti za ukrepanje. Hkrati so industrializirane in gospodarsko bolj razvite države v preteklosti razvile tudi večje zmogljivosti, kar predstavlja dodaten argument za to, da naj bodo razvite države prvenstveno vodilne v boju proti globalnim podnebnim spremembam.

V Okvirni konvenciji ima pomembno vlogo tudi previdnostno načelo, ki kljub »mnogim negotovostim pri napovedih spremembe podnebja, zlasti glede časa njenega učinkovanja, obsega in regionalne razporejenosti« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, preambula), narekuje pogodbenicam, da »/k/adar grozi resna ali nepopravljiva škoda, pomanjkanje popolne znanstvene zanesljivosti ne bi smel biti razlog za odlaganje teh ukrepov« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 3. člen, 3. odstavek). Skladno s tem so pogodbenice dolžne sprejeti »vnaprejšnje ukrepe, da bi predvidele, preprečile ali kar najbolj zmanjšale vzroke spremembe podnebja in ublažile njene škodljive učinke« (ibid.).

Na previdnostno načelo se najbolj pogosto sklicuje skupina AOSIS, ki združuje majhne otoške države, katere so v največji meri ogrožene zaradi škodljivih učinkov podnebnih sprememb. Previdnostno načelo je v istem določilu neposredno povezano z načeloma stroškovne učinkovitosti in celovitosti, saj Konvencija določa (ibid.), da morajo biti sprejete politike in ukrepi »stroškovno učinkoviti, tako da se globalne koristi zagotovijo ob najnižjih možnih stroških«. Pri tem pa morajo upoštevati »različne družbene in gospodarske razmere«, morajo biti vsestranski in zajemati »vse pomembne vire, ponore in zbiralnike toplogrednih plinov ter prilagoditve« in vključevati »vse gospodarske panoge« (ibid.).

Pogodbenice so v Okvirni konvenciji tudi potrdile, da bi »moral biti odzivi na podnebne spremembe celostno usklajeni z družbenim in gospodarskim razvojem, da bi se tako izognili škodljivim učinkom na razvoj, pri čemer je treba v celoti upoštevati legitimne prednostne potrebe držav v razvoju, da bi le-te dosegle trajno gospodarsko rast ter izkoreninile revščino. Pogodbenice so nadalje tudi priznale, da »vse države, zlasti države v razvoju, potrebujejo dostop do virov, potrebnih za trajnostni družbeni in gospodarski razvoj« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, preambula), zato so določile, da naj pogodbenice »sodelujejo pri pospeševanju podpornega in odprtega mednarodnega gospodarskega sistema, ki bo vodil k trajnostni gospodarski rasti in razvoju v vseh pogodbenicah, zlasti pogodbenicah državah v razvoju, in jim tako omogočal boljše možnosti za premagovanje problemov, ki jih povzroča sprememba podnebja« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 2. člen).

Države v razvoju, ki so pri oblikovanju Okvirne konvencije uveljavile, da »imajo države v skladu z Ustanovno listino Združenih narodov in načeli mednarodnega prava suvereno pravico izkoriščati svoje naravne vire v skladu z lastno okoljsko in razvojno politiko« (preambula), so uspele dobiti tudi potrditev, da imajo pogodbenice Konvencije »pravico spodbujati trajnostni razvoj in naj to uresničujejo« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 3. člen, 4. odstavek). Politike in ukrepi, ki bodo namenjeni varovanju podnebne sistema pred antropogeno povzročenimi spremembami naj »ustrezajo posebnim razmeram vsake pogodbenice in naj bodo vključeni v državne razvojne programe ob upoštevanju, da je razvoj gospodarstva nujen za sprejem ukrepov, ki se nanašajo na spremembo podnebja« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 3. člen, 4. odstavek).

Okvirna konvencija v tem delu ponazarja globoko delitev med državami v razvoju, ki vztrajajo na pravici do izkoriščanja naravnih virov in razvoja, in razvitimi državami, ki vztrajajo na nujnosti varstva okolja. Na eni strani bi raba naravnih virov in industrializacija držav v razvoju na način, kot je to potekalo zadnjih dvesto let v danes industrializiranih državah, okoljsko nevzdržno obremenila naš planet, na drugi strani pa imajo države v razvoju in njihovi prebivalci enako pravico do dostojnega življenja in primerljivega življenjskega standarda kot prebivalci razvitih držav. Premoščanje ločnice med razvitimi državami in državami v razvoju predstavlja načelo trajnostnega razvoja, ki združuje okoljski, gospodarski in družbeni vidik razvoja.

V Okvirni konvenciji je tudi določeno, da »ukrepi, tudi enostranski, za boj proti spremembi podnebja, naj ne bodo sredstvo samovoljne ali neupravičene diskriminacije ali prikritih omejitev v mednarodni trgovini« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 3. člen, 5. odstavek). Primer enostransko uvedenih trgovinskih omejitev s strani držav za doseg določenih okoljskih ciljev bi naj predstavljala odločitev ZDA, ki sicer ni neposredno povezana z Okvirno konvencijo, ko so uvedle »prepoved komercialnega uvoza rib in proizvodov iz rib, ki so bile ujete s komercialno tehnologijo, ki ima za rezultat naključno ubijanje ali naključne resne poškodbe oceanskih sesalcev v nasprotju s standardi ZDA« (Sands 2003, 954). Mehika in druge prizadete države so se zaradi tega obrnile na Svet Splošnega sporazuma o carinah in trgovini (predhodnik današnje Svetovne trgovinske organizacije), saj bi naj uvedeni ukrep oviral svobodno trgovino.⁵⁵

⁵⁵ Za več glej primera Tuna/Dolphin I in Tuna/Dolphin II iz leta 1991 in 1994.

Okvirna konvencija, drugi sprejeti pravni instrumenti in Pariški sporazum tudi priznavajo, da bodo morale emisije toplogrednih plinov držav v razvoju najprej naraščati, in upoštevajo, da bo doseganje vrha emisij toplogrednih plinov trajalo dlje v pogodbenicah državah v razvoju. Slednje, predvsem Brazilija, Južnoafriška Republika, Indija in Kitajska (t.i. skupina BASIC) so si v podnebnih pogajanjih vztrajno prizadevale za priznanje pravice do trajnostnega razvoja (Bodansky in Rajamani 2016, 27). V Dogovoru iz Cancuna so pogodbenice potrdile »enak dostop do trajnostnega razvoja« ter »družbeni in gospodarski razvoj in izkoreninjenje revščine kot prvi in primarni prioriteti držav v razvoju« (Conference of the Parties 2010, 6. odstavek). Čeprav je, kot poudarjata Bodansky in Rajamani (2016, 27), ta termin oblikovan na novo in še ni natančno opredeljen, nakazuje na stališče držav v razvoju, da so upravičene do določenih emisij toplogrednih plinov, ki so nujni za razvoj in izkoreninjenje revščine.

Razvite države jim tega ne odrekajo, a je v isti določbi poudarjeno, da je »nizkoogljična razvojna strategija nujna za trajnostni razvoj« (Conference of the Parties 2010, 6. odstavek). Slednje implicira na argument razvitih držav, ki tudi v povezavi z načelom enake, vendar različne odgovornosti poudarjajo, da se je gospodarska in politična realnost v zadnjih dveh desetletjih razvila in spremenila v tolikšni meri, da je treba zadevno načelo tolmačiti kot spreminjajoči se koncept, ki se razvija skupaj s razvojem politične in gospodarske realnosti, zaradi česar morajo tudi države v razvoju sprejeti del odgovornosti v boju proti podnebnim spremembam.

Skladno s Pariškim sporazumom bodo morale vse pogodbenice zagotoviti svoje (nacionalno določene) prispevke k dolgoročnemu podnebnemu cilju, vključno z državami v razvoju. Pariški sporazum je tako v nasprotju s Kjotskim protokolom zavezal vse pogodbenice, tj. tako razvite države pogodbenice kot tudi pogodbenice države v razvoju, k oblikovanju in zagotavljanju nacionalno določenih prispevkov, ki bi se naj postopno povečevali in kumulativno omogočili doseganje končnega cilja. Ta sporazum bodo pogodbenice izpolnjevale tako, da bo odražal »pravičnost in načelo skupne, vendar različne odgovornosti in ustreznih zmogljivosti, v luči različnih nacionalnih okoliščin« (Conference of the Parties 2015, 2. člen, 2. odstavek).

Kratko predstavljena načela, ki hkrati predstavljajo tudi že razčlenjena splošna načela mednarodnega (običajnega) prava varstva okolja, tvorijo konceptualni okvir mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb, znotraj katerega potekajo pogajanja o pravicah in obveznostih držav. Načela predstavljajo tudi merila za vrednotenje predlogov ter oblikovanje

zavez, časovnic in mehanizmov, ki jih bomo razčlenili v nadaljevanju ločeno glede na Okvirno konvencijo, Kjotski protokol in decembra 2015 sprejeti Pariški sporazum.

3.3.2.3 Obveznosti, ki izhajajo iz Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja in z njo povezanih pravnih instrumentov

Dunajska konvencija za varstvo ozonske plasti in Montrealski protokol o substancah, ki škodljivo vplivajo na ozonski plašč, oblikujeta sistem, ki temelji na natančno določenih ciljih in časovnih okvirjih. Glede na univerzalno sprejemljivost in uspešnost takšnega pristopa, je šel tudi pravni razvoj na področju mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb v smeri oblikovanja okvirne konvencije in nato z njo povezanih pravnih instrumentov. Države so s sprejemom Okvirne konvencije opredelile problem in določile splošni pravni okvir, znotraj katerega so nato s Kjotskim protokolom oblikovale ter dogovorile specifične nacionalne cilje in časovne okvire za njihovo doseganje. S takšnim pristopom so se pogodbenice prvenstveno zavezale k doseganju določenega rezultata v določenem časovnem obdobju in v manjši meri k določenemu vodenju.

Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja in v njej določene zaveze so splošne narave in jih je mogoče ločiti v tri sklope. V prvem so tiste, ki veljajo za vse pogodbenice, tako razvite države pogodbenice kot tudi pogodbenice države v razvoju, in spodbujajo dolgoročno načrtovanje in mednarodni pregled. Drugi sklop predstavljajo obveznosti, ki veljajo le za razvite države pogodbenice in druge pogodbenice Okvirne konvencije iz aneksa I. Tretji sklop tvorijo obveznosti, ki jih ima Konferenca pogodbenic kot najvišje telo Okvirne konvencije, ki »redno pregleduje izvajanje konvencije in vseh z njo povezanih pravnih instrumentov in v okviru svojih pooblastil sprejema odločitve, potrebne za učinkovito izvajanje konvencije« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 7. člen).

Okvirna konvencija za vse pogodbenice vzpostavlja naslednje **splošne obveznosti**, ki jih lahko okvirno kategoriziramo v pet podskupin (za podrobnejši prikaz obveznosti, ki izhajajo iz Okvirne konvencije za vse pogodbenice, glej tabelo na naslednji strani).

1. Oblikovanje državnih seznamov antropogenih emisij: ključna obveznost vseh pogodbenic je, da »razvijajo, občasno posodablajo, objavljajo državne seznane antropogenih emisij iz virov in vseh po ponorih odstranjenih toplogrednih plinov« (4. člen, 1. odstavek, točka (a)). To določilo je ključno za oblikovanje mehanizma, katerega namen je zagotavljanje in celovito

zbiranje informacij glede emisij toplogrednih plinov in ponorov držav ter razvoj razumevanja njihove vloge za pojav podnebnih sprememb.

2. Izvajanje ukrepov za ublažitev spremembe podnebja: poleg zbiranja in zagotavljanja informacij morajo vse pogodbenice oblikovati in izvajati »državne in regionalne programe ukrepov za ublažitev spremembe podnebja glede na antropogene emisije iz virov ter po ponorih odstranjenih vseh toplogrednih plinov in ukrepe, s katerimi bodo olajšale ustrezno prilagoditev spremembi podnebja« (4. člen, 1. odstavek, točka (b)).

3. Sodelovanje pri prenosu tehnologij, trajnostnem upravljanju in prilagajanju: vse pogodbenice spodbujajo in sodelujejo pri prenosu tehnologij in trajnostnem upravljanju ter ohranjanju in izboljšanju ponorov in zbiralnikov vseh toplogrednih plinov vključno z biomaso, gozdovi in oceani ter z drugimi kopenskimi, obalnimi in morskimi ekosistemi (4. člen, 1. odstavek, točki (c) in (d)). Pogodbenice bi tudi naj sodelovale pri pripravi za prilagajanje vplivom spremembe podnebja in pri razvoju ustreznih in celovitih načrtov za upravljanje obalnih območij, vodnih virov in kmetijstva (4. člen, točka (e)).

4. Podpora raziskavam in sistematičnim opazovanjem: pogodbenice so na eni strani dolžne podpirati in razvijati »raziskovanje, zbiranje podatkov in sistematično opazovanje« (5. člen, točka (a)) in na drugi strani hkrati podpirati »prizadevanja za krepitev sistematičnega opazovanja in raziskovalnih zmogljivosti in sposobnosti, zlasti v državah v razvoju, ter spodbujati dostop do podatkov in analiz ter njihovo izmenjavo« (5. člen, točka (b)). Pri tem morajo pogodbenice upoštevati »posebne težave in potrebe držav v razvoju ter sodelovati pri izboljšanju njihovih lastnih zmogljivosti in sposobnosti sodelovati« (5. člen, točka (c)).

5. Spodbuda izobraževanju, usposabljanju in ozaveščanju javnosti: vse pogodbenice Okvirne konvencije so dolžne glede na svoje zmožnosti (na državni in regionalni ravni) spodbujati, omogočati razvoj in izvajanje izobraževalnih programov in programov ozaveščanja javnosti, dostop javnosti do podatkov in njeno sodelovanje pri podnebnih temah ter usposabljanje znanstvenega, tehničnega in vodstvenega osebja. Na mednarodni ravni pa Konvencija od pogodbenic predvideva spodbujanje in sodelovanje »pri pripravi in izmenjavi gradiva za izobraževanje in ozaveščanje javnosti« ter »razvoju in izvajanju programov izobraževanja in usposabljanja zlasti v državah v razvoju« (6. člen).

Tabela 3.5: Obveznosti, ki izhajajo iz Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja za vse pogodbenice

	Obveznosti za vse pogodbenice Okvirne konvencije Združenih narodov	določilo
	<i>Ob upoštevanju svojih skupnih, vendar različnih odgovornosti in svojih posebnih državnih in regionalnih razvojnih prednosti, ciljev in okoliščin pogodbenice:</i>	
	- razvijajo, občasno posodablajo, objavljajo državne sezname antropogenih emisij iz virov in vseh po ponorih odstranjenih toplogrednih plinov;	4. člen, (1) (a)
	- oblikujejo, izvajajo, objavljajo in redno posodablajo državne in regionalne programe ukrepov za ublažitev spremembe podnebja glede na antropogene emisije iz virov ter po ponorih odstranjenih vseh toplogrednih plinov in ukrepe, s katerimi bodo olajšale ustrezno prilagoditev spremembi podnebja;	4. člen, (1) (b)
	- spodbujajo in sodelujejo pri razvoju, uporabi, širjenju in prenosu tehnologij, običajnih delovnih postopkov in procesov , ki nadzirajo, zmanjšujejo ali preprečujejo antropogene emisije toplogrednih plinov v vseh pomembnih panogah;	4. člen, (1) (c)
	- spodbujajo trajnostno upravljanje ter spodbujajo in sodelujejo pri ohranitvi in izboljšanju ponorov in zbiralnikov vseh toplogrednih plinov;	4. člen, (1) (d)
	- sodelujejo pri pripravah za prilagajanje vplivom spremembe podnebja; razvijajo in izpopolnjujejo ustrezne in celovite načrte za upravljanje obalnih območij, vodnih virov in kmetijstva;	4. člen, (1) (e)
	- v največji možni meri upoštevajo spremembo podnebja v družbeni, gospodarski in okoljski politiki ter dejanjih;	4. člen, (1) (f)
	- spodbujajo in sodelujejo pri znanstvenih, tehnoloških, tehničnih, družbeno-gospodarskih in drugih raziskavah, sistematičnem spremljanju in razvoju podatkovnih zbirk ;	4. člen, (1) (g)
	- spodbujajo in sodelujejo pri celoviti, odprti in hitri izmenjavi pomembnih znanstvenih, tehnoloških, tehničnih, družbenogospodarskih in pravnih informacij ;	4. člen, (1) (h)
	- spodbujajo in sodelujejo pri izobraževanju, usposabljanju in ozaveščanju javnosti ;	4. člen, (1) (i)
	- sporočajo Konferenci pogodbenic informacije o izvajanju Konvencije ;	4. člen, (1) (g)
	- podpirajo in ustrezno nadalje razvijajo raziskovanje, zbiranje podatkov in sistematično opazovanje ;	5. člen (a)
	- podpirajo prizadevanja za krepitev sistematičnega opazovanja in raziskovalnih zmogljivosti in sposobnosti , zlasti v državah v razvoju, ter spodbujajo dostop do podatkov in analiz ter njihovo izmenjavo ;	5. člen (b)
	- upoštevajo posebne težave in potrebe držav v razvoju ter sodelujejo pri izboljšanju njihovih lastnih zmogljivosti in sposobnosti sodelovati;	5. člen (c)
	(a) glede na svoje zmožnosti spodbujajo in omogočajo na državnih in, kjer je to potrebno, na subregionalni in regionalni ravni: - razvoj in izvajanje izobraževalnih programov in programov ozaveščanja javnosti, - dostop javnosti do podatkov, - sodelovanje javnosti, - usposabljanje znanstvenega, tehničnega in vodstvenega osebja; (b) na mednarodni ravni spodbujajo in sodelujejo pri: - pripravi in izmenjavi gradiva za izobraževanje in ozaveščanje javnosti, - razvoju in izvajanju programov izobraževanja in usposabljanja.	6. člen

Vir: prirejeno po Okvirni konvenciji ZN o spremembi podnebja

Obveznosti, ki zavezujejo vse pogodbenice, so splošne in ne predpisujejo specifičnih ciljev. Njihova prvenstvena naloga je spodbuditi pogodbenice k oblikovanju celovitega in sistematičnega pregleda emisij in ukrepov ter politik, ki jih pogodbenice v boju proti podnebnim spremembam sprejemajo in izvajajo, da se omogoči njihovo usklajevanje na mednarodni ravni in okrepi sodelovanje s posebnim ozirom na države v razvoju.

Oblikovanje strogega postopka poročanja in pregleda za industrializirane države je vendarle eden osrednjih dosežkov Okvirne konvencije, saj (Bodansky in Rajamani 2016, 41):

- izpostavlja države domačemu in mednarodnemu pregledu ter s tem določenemu pritisku,
- izboljšuje preglednost in zaupanje, da ne bo nespoštovanja,
- ima izobraževalno funkcijo,
- zagotavlja uporabne informacije za oceno uspešnosti Okvirne konvencije in Kjotskega protokola.

* * *

Skladno z načelom skupne, vendar različne odgovornosti je bilo, kot poudarjata Bodansky in Rajamani (2016, 29), splošno sprejeto, da bodo morebitni kvantificirani cilji glede emisij toplogrednih plinov veljali le za industrializirane države, ki so navedene v Aneksu 1. Kljub vztrajnim prizadevanjem Evropske skupnosti in AOSIS, da bi v Okvirno konvencijo vključili zavezujoče cilje znižanja emisij, vsebuje njeno končno besedilo le ohlapni, nezavezujoči cilj za **razvite države pogodbenice** in druge pogodbenice Okvirne konvencije iz aneksa I, tj. »da posamezno ali skupno vrnejo antropogene emisije CO₂ in drugih toplogrednih plinov na ravni iz leta 1990« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen, 2. odstavek, točka (b)).

Da bi dosegli ta cilj, so dolžne razvite države pogodbenice in druge pogodbenice Okvirne konvencije iz aneksa I sprejeti »državno politiko in ustrezne ukrepe za ublažitev spremembe podnebja z omejevanjem antropogenih emisij toplogrednih plinov ter z zaščito in izboljšanjem ponorov in zbiralnikov toplogrednih plinov« (4. člen, 2. odstavek, točka (a)), s katerimi bodo pokazale, da »prevzemajo vodstvo pri spreminjanju dolgoročnih trendov antropogenih emisij v skladu s ciljem konvencije« (ibid.).

Tabela 3.6: Obveznosti, ki izhajajo iz Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja za razvite države pogodbenice

	Obveznosti za razvite države pogodbenice	določilo
	<i>Ob upoštevanju svojih skupnih, vendar različnih odgovornosti in svojih posebnih državnih in regionalnih razvojnih prednosti, ciljev in okoliščin razvite države pogodbenice:</i>	
Razvite države pogodbenice in druge pogodbenice Konvencije iz aneksa I	(vsaka) sprejme državno (1) politiko in ustrezne ukrepe za ublažitev spremembe podnebja z omejevanjem antropogenih emisij toplogrednih plinov ter z zaščito in izboljšanjem ponorov in zbiralnikov toplogrednih plinov;	4. člen (2) (a)
	prevzemajo vodstvo pri spreminjanju dolgoročnih trendov antropogenih emisij v skladu s ciljem Konvencije;	
	lahko uresničujejo take politike in ukrepe skupaj z drugimi pogodbenicami in lahko pomagajo drugim pogodbenicam pri uresničevanju ciljev Konvencije;	4. člen (2) (b)
	sporočati podrobne informacije o svojih politikah in ukrepih kot tudi o svojih doseženih predvidenih antropogenih emisijah iz virov in odstranjevanj po ponorih toplogrednih plinov;	
	s ciljem, da posamezno ali skupno vrnejo antropogene emisije ogljikovega dioksida in drugih toplogrednih plinov na ravni iz leta 1990 , kot določeno v 4. členu (2) (a), do konca desetletja, torej do leta 2000 ;	4. člen (2) (c)
Razvite države pogodbenice in druge razvite pogodbenice, vključene v aneks II	pri izračunavanju emisij iz virov in odstranjevanj po ponorih toplogrednih plinov se upoštevajo najboljša razpoložljiva znanstvena spoznanja;	
	vsaka od teh pogodbenic z drugimi takimi pogodbenicami na primeren način usklajuje ustrezne gospodarske in upravne instrumente , izdelane za uresničitev cilja Konvencije; in	4. člen (2) (e)
	določa in občasno pregleduje lastno politiko in prakso ;	
	priskrbijo nove in dodatne finančne vire za pokritje vseh dogovorjenih stroškov pogodbenic držav v razvoju v skladu s svojimi obveznostmi;	4. člen (3)
	tudi takšne finančne vire, vključno s tistimi za prenos tehnologije , ki jih pogodbenice države v razvoju potrebujejo, da bi lahko pokrile vse dogovorjene povečane stroške, nastale pri izvajanju ukrepov;	
Razvite države pogodbenice in druge razvite pogodbenice, vključene v aneks II	pomagati pogodbenicam državam v razvoju , ki so posebej občutljive za škodljive učinke spremembe podnebja, pri pokrivanju stroškov prilagajanja tem škodljivim učinkom;	4. člen (4)
	storijo vse potrebno in primerno za spodbujanje, lajšanje in financiranje prenosa ali dostopa do okolju prijaznih tehnologij ter do znanja in izkušenj drugim pogodbenicam;	4. člen (5)
	podpirajo razvoj in napredek lastnih zmogljivosti in tehnologij pogodbenic držav v razvoju ;	
	dosledno upoštevati, da sta gospodarski in družben razvoj ter odprava revščine prvi in najpomembnejši prednostni nalogi pogodbenic držav v razvoju;	4. člen (7)
	namenjajo posebno pozornost temu, katera dejanja, ki izhajajo iz Konvencije, so potrebna, vključno s financiranjem, zavarovanjem in prenosom tehnologije, da bi se odzvale posebnim potrebam in skrbem pogodbenic držav v razvoju ;	4. člen (8)
	pri financiranju in prenosu tehnologije v celoti upoštevajo posebne potrebe in razmere najmanj razvitih držav ;	4. člen (9)
	upoštevajo razmere tistih pogodbenic , zlasti držav v razvoju, katerih gospodarstvo je občutljivo za škodljive posledice izvajanja ukrepov , ki se nanašajo na spremembo podnebja.	4. člen (10)

Vir: prirejeno po Okvirni konvenciji ZN o spremembi podnebja

Pogodbenice lahko politike in ukrepe uresničujejo »skupaj z drugimi pogodbenicami in lahko pomagajo drugim pogodbenicam pri uresničevanju ciljev konvencije« (ibid.). To pravico je izkoristila EU, kjer so se njene države članice dogovorile o skupnem uresničevanju politik in ukrepov pri doseganju končnega cilja Okvirne konvencije in konkretnih ciljev znižanja emisij toplogrednih plinov, ki jih pogodbenicam nalaga kasneje sprejeti Kjotski protokol. Skladno z Okvirno konvencijo so pogodbenice, da bi hitreje dosegli končni cilj, dolžne sporočati »podrobne informacije o svojih politikah in ukrepih kot tudi o svojih doseženih predvidenih antropogenih emisijah iz virov in odstranjevanj po ponorih toplogrednih plinov« (4. člen, 2. odstavek, točka (b)).

Kjotski protokol. Leta 1995 je bila na Konferenci pogodbenic v Berlinu sprejeta odločitev o oblikovanju procesa pogajanj glede novega pravnega instrumenta, ki bi pripeljal do dogovora o ciljih za obdobje po letu 2000. Skladno z Berlinskim mandatom bi naj cilji zavezovali le razvite države pogodbenice, a so kljub temu predvsem ZDA pritiskale, da bi pri njih sodelovale tudi države v razvoju z npr. 'prostovoljnimi zavezami' (Bodansky in Rajamani 2016, 30). Države v razvoju so takšnim pritiskom uspešno nasprotovale in sprejeti Kjotski protokol je uvedel cilje zniževanja toplogrednih plinov le za razvite države pogodbenice.

Kjotski protokol določa, da pogodbenice iz Aneksa I posamično ali skupaj »zagotovijo, da njihove skupne antropogene emisije ekvivalenta CO₂ toplogrednih plinov iz Priloge A ne presegajo dodeljenih količin, /.../ da bi v ciljnem obdobju od leta 2008 do leta 2012 zmanjšale skupne emisije teh plinov za najmanj 5 odstotkov glede na raven iz leta 1990« (Kjotski protokol, 3. člen, 1. odstavek) (tabela 3.5 prikazuje države Aneksa I in države Aneksa II).

Kjotski protokol določa v Prilogi B šest toplogrednih plinov in področja oz. vire, za katere veljajo za posamezne razvite države pogodbenice navedeni cilji (glej tabelo 3.8). Kjotski protokol pogodbenicam tako ne predpisuje enotnega cilja, ampak določa za vsako od njih natančen obseg znižanja emisij toplogrednih plinov v petletnem obdobju od 2008–2012 (glej tabelo 3.9). Cilje, ki se med pogodbenicami razlikujejo, lahko le-te izpolnijo posamično ali sklenejo sporazum o tem, da bodo obveznosti izpolnjevale skupaj (Kjotski protokol, 4. člen, 1. odstavek). Takšen primer predstavlja EU, ki se je odločila, da bo kumulativno izpolnila cilj znižanja emisij toplogrednih plinov za 8 % glede na leto 1990 v obdobju 2008–12.

Tabela 3.7: Kjotski protokol: države Aneksa I in države Aneksa II

ANEKS I	ANEKS II
Avstralija	Avstralija
Avstrija	Avstrija
<i>Belorusija(a/)</i>	
Belgija	Belgija
<i>Bolgarija(a/)</i>	
Kanada	Kanada
<i>Češkoslovaška(a/)</i>	
Danska	Danska
Evropska gospodarska skupnost	Evropska gospodarska skupnost
<i>Estonija(a/)</i>	
Finska	Finska
Francija	Francija
Nemčija	Nemčija
Grčija	Grčija
<i>Madžarska(a/)</i>	
Islandija	Islandija
Irska	Irska
Italija	Italija
Japonska	Japonska
<i>Latvija(a/)</i>	
<i>Litva(a/)</i>	
Luksemburg	Luksemburg
Nizozemska	Nizozemska
Nova Zelandija	Nova Zelandija
Norveška	Norveška
<i>Poljska(a/)</i>	
Portugalska	Portugalska
<i>Romunija(a/)</i>	
<i>Ruska federacija(a/)</i>	
Španija	Španija
Švedska	Švedska
Švica	Švica
Turčija	Turčija
<i>Ukrajina(a/)</i>	
Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske	Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske
Združene države Amerike	Združene države Amerike

a/ Države, ki so na prehodu v tržno gospodarstvo

Vir: Kjotski protokol

Tabela 3.8: Toplogredni plini in področja/viri, ki jih zajema Kjotski protokol

Toplogredni plini	Področja/viri
Metan (CH ₄)	Energija Izgorevanje goriv Energetika Proizvodnja in gradbeništvo Promet Druga področja Drugo Ubežne emisije iz goriv Trdna goriva Nafta in naravni plin
Fluorirani ogljikovodiki (HFC)	Drugo Industrijski procesi Mineralni proizvodi Kemična industrija Metalurgija Druga proizvodnja Proizvodnja halogeniranih ogljikovodikov in žveplovega heksafluorida
Žveplov heksafluorid (SF ₆)	Poraba halogeniranih ogljikovodikov in žveplovega heksafluorida
Ogljikov dioksid (CO ₂)	Drugo Uporaba topil in drugih izdelkov Kmetijstvo Črvesna fermentacija Ravnanje z gnojem Gojenje riža Kmetijska zemljišča Predpisano požiganje savan Požiganje kmetijskih ostankov na poljih Drugo Odpadki Odlaganje trdnih odpadkov na zemljo Ravnanje z odpadno vodo Sežiganje odpadkov Drugo
Didušikov oksid (N ₂ O)	
Perfluorirani ogljikovodiki (PFC)	

Vir: Kjotski protokol, Priloga A

Tabela 3.9: Države vključene v Prilogo B in njihove obveznosti količinskega omejevanja ali zmanjševanja emisij v prvem obdobju 2008–12 (% glede na izhodiščno leto)

Država	Cilj (1990** - 2008/2012)
EU-15*, Bolgarija, Češka, Estonija, Latvija, Lihtenštajn, Litva, Monako, Romunija, Slovaška, Slovenija, Švica	-8%
ZDA***	-7%
Kanada,**** Madžarska, Japonska, Poljska	-6%
Hrvaška	-5%
Nova Zelandija, Ruska federacija, Ukrajina	0
Norveška	+1%
Avstralija	+8%
Islandija	+10%

* 15 držav članic EU je leta 1997, ko je bil sprejet Kjotski protokol, sprejelo skupni cilj 8 % zmanjšanja emisij, s čimer so izkoristile možnost, ki jo ponuja Kjotski protokol, da imajo države različne cilje, a skupno dosežejo končni cilj za to skupino držav.

** Nekaterne države v tranziciji so imele drugačno referenčno leto kot 1990.

*** ZDA niso ratificirale Kjotskega protokola.

**** 15. decembra 2011 je depozitar prejel pisno notifikacijo, da se Kanada umika iz Kjotskega protokola, kar je stopilo v veljavo 15. decembra 2012.

Vir: Kjotski protokol, Priloga B

Sprememba iz Dohé in obveznosti, ki izhajajo iz Københavnskega dogovora. Na 18. zasedanju Konference pogodbenic Kjotskega protokola decembra 2012 v Dohi je bila sprejeta t.i. **Sprememba iz Dohé**, s katero so se pogodbenice Kjotskega protokola dogovorile, da bodo v obdobju od 1. januarja 2013 do 31. decembra 2020 kumulativno znižale emisije toplogrednih plinov za najmanj 18 % glede na leto 1990 (glej tabelo 3.10).

Tabela 3.10: Obveznosti, ki izhajajo iz Spremembe iz Dohe za razvite države pogodbenice

Pogodbenica	Obveznost količinskega omejevanja ali zmanjševanja emisij (2008–2012) (odstotek glede na izhodiščno leto ali obdobje)	Obveznost količinskega omejevanja ali zmanjševanja emisij (2013–2020) (odstotek glede na izhodiščno leto ali obdobje)	Referenčno leto	Obveznost količinskega omejevanja ali zmanjševanja emisij (2013–2020) (izražena kot odstotek glede na referenčno leto)	Obljube glede zmanjšanja emisij toplogrednih plinov do leta 2020 (odstotek glede na referenčno leto)
Avstralija	108	99,5	2000	98	od –5 do –15% ali –25%
Belorusija*		88	1990	s. n. u.**	–8%
Evropska unija	92	80	1990	s. n. u.	–20%/–30%
Islandija	110	80	s. n. u.	s. n. u.	
Kazahstan*		95	1990	95	–7%
Lihtenštajn	92	84	1990	84	–20%/–30%
Monako	92	78	1990	78	–30%
Norveška	101	84	1990	84	od –30% do –40%
Švica	92	84,2	1990	s. n. u.	od –20% do –30%
Ukrajina*	100	76	1990	s. n. u.	–20%
Združeno kraljestvo Velika Britanija in Severna Irska	92	80	s. n. u.	s. n. u.	
Pogodbenica**	Obveznost količinskega omejevanja ali zmanjševanja emisij (2008–2012) (odstotek glede na izhodiščno leto ali obdobje)				
Kanada	94				
Japonska	94				
Nova Zelandija	100				
Ruska federacija	100				

* Države označene z zvezdico (*) imajo status držav v tranziciji.

** Okrajšava: s. n. u. = se ne uporablja.

*** Kanada je 15. decembra 2011 pisno notificirala, da odstopa od Kjotskega protokola (odstop je začel veljati 15. decembra 2012), Japonska je notificirala, da ne sprejema zavez v drugem obdobju, Nova Zelandija je notificirala, da ostaja zavezana s protokolom in bo v obdobju 2013–2020 emisije zniževala skladno z Okvirno konvencijo, Ruska federacija je decembra 2010 notificirala, da ne namerava sprejeti kvantificiranih omejitev ali znižanja emisij v drugem obdobju Kjotskega protokola (Sprememba iz Dohe).

Vir: Zakon o ratifikaciji Spremembe iz Dohe Kjotskega protokola 2015

EU je skupaj z Islandijo pristala na cilj znižanja emisij za 20 % glede na leto 1990. Avstralija je podala izjavo, da znaša njen cilj 5 % znižanje emisij glede na leto 2000, pri čemer ohranja

možnost, da ta cilj poveča na 15 oz. 25 % znižanje emisij. Ostale države, ki imajo določene cilje, so Belorusija (-8 %*), Kazahstan (-7 %*), Lihtenštajn (-20 %), Monako (-22 %), Norveška (-16 %), Švica (-15,8 %), Ukrajina (-24 %*) (Conference of the Parties 2012a).⁵⁶ Pomembno je dodati, da so se pogodbenice strinjale, da šestim obstoječim toplogrednim plinom dodajo še sedmega, tj. dušikov trifluorid (NF₃).⁵⁷

Za uveljavitev spremembe je skladno z 20. členom Kjotskega protokola potrebnih vsaj tri četrtine ratifikacij pogodbenic protokola, tj. 144 ratifikacij. Do aprila 2017 je Spremembo iz Dohe ratificiralo 76 pogodbenic Kjotskega protokola (UNTC 2017a). Kanada je od protokola odstopila tik pred zaključkom prvega obdobja, Japonska je notificirala, da ne sprejema zavez v drugem obdobju, Nova Zelandija je notificirala, da ostaja zavezana s protokolom in bo v obdobju 2013–2020 emisije zniževala skladno z Okvirno konvencijo, RF pa je decembra 2010 notificirala, da ne namerava sprejeti kvantificiranih omejitev ali znižanja emisij v drugem obdobju (Sprememba iz Dohe). Uveljavitev Spremembe iz Dohe tako ostaja negotova.

* * *

Okvirna konvencija in Kjotski protokol predvidevata **periodični pregled zavez in njihovo prilagajanje** glede na razvoj znanstvenih dognanj. Po vzoru takšnega mehanizma v ozonskem režimu bi bilo pričakovati, da se bodo zaveze progresivno stopnjevale, a do pregleda je prišlo le leta 1995 ob pričetku pogajanj, ki so vodila do Kjotskega protokola (Bodansky in Rajamani 2016, 40). Od takrat so nadaljnjim pregledom zavez nasprotovale države v razvoju, saj so ocenjevale, da bi ti pripeljali do zaključka, da so cilji držav v razvoju sami zase nezadostni za uspešen boj proti podnebnim spremembam (ibid.).

Konvencija sicer omogoča (4. člen, 2. odstavek, točka (g)), da lahko vsaka pogodbenica, ki ni vključena v aneks 1, kadar koli obvesti depozitarja, da namerava sprejeti obveznosti iz točk (a) in (b) 2. odstavka 4. člena, ki veljata za razvite države aneksa 1. S tem bi se pogodbenica država v razvoju zavezala enako kot to velja za razvite države pogodbenice k oblikovanju državne politike in ustreznih ukrepov za ublažitev spremembe podnebja z omejevanjem antropogenih emisij toplogrednih plinov ter sporočanju podrobnih informacij o svojih politikah in ukrepih

⁵⁶ Države označene z zvezdico (*) imajo status držav v tranziciji.

⁵⁷ *Sprememba iz Dohe Kjotskega protokola* – Doha Amendment to the Kyoto Protocol. Sprejeta 8. decembra 2012 v Dohi, še ni v veljavi.

kot tudi o svojih doseženih predvidenih antropogenih emisijah. Države, ki so v skladu s točko (g) 2. odstavka četrtega člena Okvirne konvencije uradno obvestile generalnega sekretarja o svoji nameri, da jih zavezujejo obveznosti iz točk (a) in (b) 2. odstavka 4. člena, ki veljata za razvite države aneksa 1, so Češka, Kazahstan, Monaco, Slovaška in Slovenija (UNFCCC 2015a).⁵⁸

Nacionalna poročila. Okvirna konvencija določa, da mora Konferenci pogodbenic vsaka pogodbenica po sekretariatu posredovati (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 12. člen, 1. odstavek):

- *državni seznam antropogenih emisij po virih in odstranjevanja po ponorih vseh toplogrednih plinov, ki jih ne nadzira Montrealski protokol, v takem obsegu, kot ji dopuščajo njene zmogljivosti, z uporabo primerjalnih metodologij, ki jih odobri Konferenca pogodbenic;*
- *splošen opis ukrepov, ki jih sprejme ali predvidi pogodbenica za izvajanje konvencije; in*
- *katere koli druge informacije, za katere pogodbenica meni, da so pomembne za doseganje cilja konvencije in primerne za vključitev v njeno sporočilo.*

K temu mora vsaka pogodbenica razvita država (in druge pogodbenice iz Aneksa I) vključiti še »podroben opis politik in ukrepov, ki jih je sprejela za izpolnjevanje svojih obveznosti« in »posebno oceno učinkov, ki jih bodo politike in ukrepi /.../ imeli na antropogene emisije po virih in odstranjevanja po ponorih toplogrednih plinov« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 12. člen, 2. odstavek).

Nacionalni proces poročanja prispeva k razumevanju virov in ponorov toplogrednih plinov ter predstavlja podlago za ocenjevanje uresničevanja in učinkovitosti Okvirne konvencije ter zavez iz Kjotskega protokola (Bodansky in Rajamani 2016, 41). Slednji tudi določa, da morajo nacionalni sistemi evidenc emisij izpolnjevati natančne zahteve, da je država Aneksa I upravičena do sodelovanja v prilagodljivih mehanizmih Kjotskega protokola.

⁵⁸ Države in datum sprejema njihove notifikacije (generalnemu sekretarju) (UNFCCC 2015a):

- Češka, 27. november 1995;
- Kazahstan, 23. marec 2000;
- Monaco, 20. november 1992;
- Slovaška, 23. februar 1996;
- Slovenija 9. junij 1998.

Konferenca pogodbenic je s Sporazumom iz Cancuna zaostрила nacionalno poročanje in evidence emisij tako za razvite države (Conference of the Parties 2010, 40. odstavek) kot za države v razvoju ter skrajšala obdobje oddajanja za države v razvoju, ki jih morajo enako kot razvite države pogodbenice predložiti na vsaka štiri leta in na vsaki dve leti osvežiti (Conference of the Parties 2010, 60. odstavek). Konferenca pogodbenic se je naslednje leto v Durbanu decembra 2011 sporazumela tudi o oblikovanju smernic za bolj natančno in pogosto poročanje (Bodansky in Rajamani 2016, 42).

Mednarodni pregled. Okvirna konvencija je v 10. členu (1. odstavek) ustanovila »/p/omožno telo za izvajanje z nalogo pomagati Konferenci pogodbenic pri ocenah in pregledu učinkovitega izvajanja konvencije«, ki pod vodstvom Konference pogodbenic proučuje informacije (nacionalna poročila), »da se presodi vsestranski skupni učinek ukrepov pogodbenic z vidika najnovejših znanstvenih ugotovitev o spremembi podnebja« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 10. člen, 2. odstavek, točka (b)), in »po potrebi pomaga Konferenci pogodbenic pri pripravi in izvajanju njenih odločitev« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 10. člen, 2. odstavek, točka (c)).

Skladno z Okvirno konvencijo in Kjotskim protokolom so nacionalna poročila industrializiranih držav podvržena mednarodnemu pregledu s strani »skupine izvedencev za pregledovanje v skladu z ustreznimi sklepi v skladu s smernicami Konference pogodbenic« (Kjotski protokol, 8. člen), ki je zasnovan spodbujevalno in nekaznovalno. Namen postopka pregledovanja je namreč zagotoviti (Kjotski protokol, 8. člen, 3. odstavek):

temeljito in vsestransko strokovno presojo vseh vidikov izvajanja za vsako pogodbenico tega protokola. Skupine izvedencev za pregledovanje pripravijo poročila za Konferenco pogodbenic /.../, v katerih ocenijo, kako pogodbenice izvajajo svoje obveznosti, in ugotavljajo morebitne težave pri izpolnjevanju obveznosti in dejavnike, ki na to vplivajo.

Sekretariat pošlje taka poročila vsem pogodbenicam Okvirne konvencije in pripravi seznam vprašanj o izvajanju, ki so v teh poročilih posebej navedena, za nadaljnjo obravnavo na Konferenci pogodbenic kot sestanku pogodbenic tega protokola (ibid.), ki nato obravnava podatke, ki jih predložijo pogodbenice in poročila izvedenskih pregledov, ter vprašanja o izvajanju, ki jih pripravi sekretariat in druge pogodbenice (Kjotski protokol, 8. člen, 5. odstavek).

Tako oblikovani mehanizem služi na eni strani poglobljenemu pregledu vsakega posameznega nacionalnega poročila, da se zagotovi odgovornost države in primerljivost, in na drugi strani oblikovanju zbirnega poročila, katerega namen je oceniti skupni napredek pri uresničevanju cilja Okvirne konvencije.

Korak naprej pri mednarodnem pregledu nacionalnih poročil pogodbenic razvitih držav je naredila Konferenca pogodbenic s Sporazumom iz Cancuna (2010), v katerem je obstoječi sistem nadgradila s procesom mednarodnega ocenjevanja emisij in ponorov (ang. *International Assessment of emissions and removals*), ki ga ima nalogo opravljati Pomožno telo za izvajanje, zato da se zagotovi primerljivost in zaupanje (Conference of the Parties 2010, 44. odstavek).

Pri poročanju za pogodbenice države v razvoju pa je Konferenca pogodbenic za dvoletna posodobitvena poročila oblikovala proces mednarodnega posvetovanja in obravnave (ang. *international consultation and analysis*), ki ravno tako poteka v okviru Pomožnega telesa za izvajanje na način, ki je »nevsiljiv, nekaznovalen in v spoštovanju nacionalne suverenosti« (Conference of the Parties 2010, 63. odstavek). Cilj mednarodnih posvetovanj in analiz, ki imajo za rezultat zbirno poročilo, je povečanje transparentnosti aktivnosti blaženja in njihovih učinkov (ibid.).

Naslednje leto na Konferenci pogodbenic v Durbanu (2011) sta bila ta procesa tudi natančneje določena. Oba predstavljata »sodno mešanico tehničnih in političnih komponent« (Bodansky in Rajamani 2016, 43) in sta bila oblikovana, da bi na robusten način omogočila oblikovanje verodostojnih in zanesljivih informacij glede ukrepov in ciljev. Nista pa bila ta procesa oblikovana za presojanje ustreznosti ali ambicioznosti nacionalnih ukrepov in ciljev glede na končni cilj Konvencije, tj. doseči ustalitev koncentracije toplogrednih plinov v ozračju na takšni ravni, ki bo preprečila nevarno antropogeno poseganje v podnebni sistem, oz. da se prepreči dvig globalne povprečne temperature za več kot 2 stopinji Celzija.

* * *

Okvirna konvencija v četrtem členu, ki določa obveznosti pogodbenic, ureja tudi **odnos med pogodbenicami razvitimi državami in pogodbenicami državami v razvoju** skozi vprašanja financiranja, prenosa tehnologije in pomoči pogodbenicam državam v razvoju pri boju proti podnebnim spremembam. Razvite države pogodbenice in druge razvite pogodbenice, vključene

v aneks II, morajo priskrbeti »nove in dodatne finančne vire za pokritje vseh dogovorjenih stroškov pogodbenic držav v razvoju v skladu s svojimi obveznostmi«, kar vključuje finančne vire za prenos tehnologije in vire, ki jih pogodbenice države v razvoju »potrebujejo, da bi lahko pokrile vse dogovorjene povečane stroške, nastale pri izvajanju ukrepov« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen, 3. odstavek).

Razvite države so dolžne »pomagati pogodbenicam državam v razvoju, ki so posebej občutljive za škodljive učinke spremembe podnebja, pri pokrivanju stroškov prilagajanja tem škodljivim učinkom« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen, 4. odstavek) in storiti »vse potrebno in primerno za spodbujanje, lajšanje in financiranje prenosa ali dostopa do okolju prijaznih tehnologij ter do znanja in izkušenj drugim pogodbenicam« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen, 5. odstavek). Razvite države morajo tudi podpirati »razvoj in napredek lastnih zmogljivosti in tehnologij pogodbenic držav v razvoju« (ibid.) in dosledno upoštevati, da »sta gospodarski in družben razvoj ter odprava revščine prvi in najpomembnejši prednostni nalogi pogodbenic držav v razvoju« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen, 7. odstavek).

Končno, posebna pozornost mora biti namenjena temu, »katera dejanja, ki izhajajo iz konvencije, so potrebna, vključno s financiranjem, zavarovanjem in prenosom tehnologije, da bi se (razvite države pogodbenice, op.p.) odzvale posebnim potrebam in skrbem pogodbenic držav v razvoju« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen, 8. odstavek). Razvite države pogodbenice morajo pri financiranju in prenosu tehnologije v celoti upoštevati »posebne potrebe in razmere najmanj razvitih držav« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen, 9. odstavek) in »razmere tistih pogodbenic, zlasti držav v razvoju, katerih gospodarstvo je občutljivo za škodljive posledice izvajanja ukrepov, ki se nanašajo na spremembo podnebja« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen, 10. odstavek).

Finančna in tehnološka pomoč. Okvirna konvencija je glede pomoči in obveznosti spoštovanja določil s strani pogodbenic držav v razvoju precej nejasna. 7. odstavek 4. člena določa, da bo »o/bseg učinkovitega izpolnjevanja obveznosti iz konvencije pogodbenic držav v razvoju odvisen od učinkovitega izpolnjevanja teh obveznosti razvitih držav pogodbenic glede na finančne vire in prenos tehnologije«, kar pa pušča odprta nekatera bistvena vprašanja (Bodansky in Rajamani 2016, 37), tj.:

- imajo države v razvoju obveznost ukrepati v boju proti podnebnim spremembam tudi, če razvite države ne nudijo ustrezne finančne in tehnološke pomoči?
- V primeru, da je pomoč predpogoj za sprejemanje ukrepov v državah v razvoju, kakšna je vsebina določbe o pomoči in njena pravna narava ter v kolikšni meri Konvencija zagotavlja izvajanje te določbe?

Eno najbolj kontroverznih področij Okvirne konvencije je finančna pomoč, ki bi jo naj razvite države pogodbenice zagotovile pogodbenicam državam v razvoju. Čeprav bi jo lahko videli kot določeno obliko solidarnosti med razvitimi državami in državami v razvoju, je njen primarni namen boj proti podnebnim spremembam in ne pomoč državam v razvoju kot takim. Konvencija v svojem 4. členu (načelno) terja od držav Aneksa II (tj. razvitih držav pogodbenic), da zagotovijo pogodbenicam državam v razvoju finančno pomoč za vzpostavitev državnih seznamov antropogenih emisij iz virov in vseh po ponorih odstranjenih toplogrednih plinov ter oblikovanje, izvajanje, objavljane in redno posodabljanje programov ukrepov za ublažitev spremembe podnebja glede na antropogene emisije. Pri tem Konvencija ne določa natančneje, katera država, kdaj in koliko bi naj prispevala.

Okvirna konvencija določa skupni cilj, a hkrati izrazito poudarja načelo skupne, vendar različne odgovornosti in poseben položaj držav v razvoju. Na eni strani so industrializirane države zaradi svoje zgodovinske odgovornosti dolžne prevzeti vodilno vlogo v boju proti podnebnim spremembam, na drugi strani ostajata prvenstveni nalogi držav v razvoju (trajnostni) razvoj in izkoreninjenje revščine. Okvirna konvencija določa natančen sistem poročanja, ki je strožji za industrializirane države, in ohlapno predpiše, da naj razvite države finančno in tehnološko pomagajo državam v razvoju pri izpolnjevanju obveznosti, ki izhajajo iz Okvirne konvencije.

V nadaljevanju sprejeti Kjotski protokol je določil kvantificirane cilje zmanjševanja emisij toplogrednih plinov za industrializirane države (za obdobje 2008–2012) in pomembno dopolnil institucionalni okvir z vzpostavitvijo prilagodljivih mehanizmov, ki bi naj državam omogočili prilagodljivost v času, prostoru in načinu, kako bodo svoje obveznosti izpolnile. Ta institucionalni okvir razčlenimo v nadaljevanju. Sprememba iz Dohe, ki določa kvantificirane cilje za drugo ciljno kjotsko obdobje (2012–2020), še ni uveljavljena, njena uveljavitev pa tudi zaradi izstopa nekaterih industrializiranih držav ostaja negotova.

3.3.2.4 *Institucionalni okvir, ki izhaja iz Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja in z njo povezanih pravnih instrumentov*

Okvirna konvencija je ustanovila nabor teles in mehanizmov, da bi se čim bolj uspešno in učinkovito spopadla s podnebnimi spremembami v luči zastavljenega cilja. Najvišje telo konvencije je **Konferenca pogodbenic** (ang. *Conference of the Parties (COP)*), ki je bila ustanovljena s 7. členom Okvirne konvencije ter »redno pregleduje izvajanje konvencije in vseh z njo povezanih pravnih instrumentov, /.../ in v okviru svojih pooblastil sprejema odločitve, potrebne za učinkovito izvajanje konvencije« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 7. člen). Prvo zasedanje Konference pogodbenic »skliče začasni sekretariat, potem potekajo redna zasedanja Konference pogodbenic vsako leto« (Okvirna konvencija ZN, 7. člen, 4. odstavek).

Naloge Konference pogodbenic, ki jih določata 4. člen (2. odstavek, točki (d) in (f), 6. odstavek) in 7. člen Okvirne konvencije, lahko na kratko strnemo (podrobneje v tabeli 3.6) v:

- a) spremljanje in presojanje izpolnjevanja obveznosti pogodbenic ter razvoja znanstvenega in tehnološkega znanja,
- b) spodbujanje in omogočanje izmenjave informacij ter razvoj metodologij,
- c) dajanje priporočil in iskanje načinov zbiranja finančnih virov,
- d) ustanavljanje pomožnih teles, pregledovanje in usmerjanje njihovega dela,
- e) opravljanje drugih nalog, potrebnih za doseganje cilja Okvirne konvencije.

Prvo zasedanje Konference pogodbenic (COP 1) je potekalo leta 1995 v Berlinu, kjer je bil z odločitvijo Konference pogodbenic sprejet Berlinski mandat, s katerim so se pričela pogajanja o krepitvi zavez Okvirne konvencije. Zasedanja Konference pogodbenic so od takrat potekala enkrat letno z vmesnimi podnebnimi pogovori (ang. *climate talks*), običajno na sedežu sekretariata v Bonnu. Do leta 2015, ko je bil sprejet Pariški sporazum, se je zvrstilo 21 letnih zasedanj Konference pogodbenic (glej tabelo spodaj), ki običajno potekajo konec leta (november – december) v eni od držav pogodbenic.

Tabela 3.11: Obveznosti, ki izhajajo iz Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja za Konferenco pogodbenic

	Obveznosti	določilo
Konferenca pogodbenic	<i>Konferenca pogodbenic je bila ustanovljena s 7. členom Konvencije in kot njeno najvišje telo redno pregleduje izvajanje Konvencije in vseh z njo povezanih pravnih instrumentov in v okviru svojih pooblastil sprejema odločitve, potrebne za učinkovito izvajanje Konvencije.</i>	
	S tem namenom: (a) občasno proučuje obveznosti pogodbenic in institucionalne dogovore v okviru Konvencije ter glede na cilj Konvencije proučuje izkušnje , pridobljene z njenim izvajanjem, in razvoj znanstvenega in tehnološkega znanja , (b) spodbuja in omogoča izmenjavo informacij o ukrepih, ki so jih sprejele pogodbenice, (c) omogoča na zahtevo dveh ali več pogodbenic usklajevanje ukrepov , ki so jih sprejele, (d) spodbuja in usmerja razvoj ter občasno izboljšuje primerljive metodologije , ki jih sprejme Konferenca pogodbenic, (e) presodi, kako pogodbenice izvajajo Konvencijo , vsestranske učinke ukrepov kot tudi njihovih skupnih učinkov in napredek pri doseganju cilja Konvencije, (f) obravnavava in sprejema redna poročila o izvajanju Konvencije in zagotavlja njihovo objavo , (g) daje priporočila , (h) išče načine zbiranja finančnih virov , (i) ustanovi pomožna telesa , (j) pregleduje poročila svojih pomožnih teles in jih usmerja, (k) soglaša in s konsenzom sprejema poslovniške in finančna pravila za svoje delovanje in za delovanje pomožnih teles, (l) išče in uporablja storitve in sodelovanje ter informacije pristojnih mednarodnih organizacij in medvladnih ter nevladnih teles , (m) opravlja druge naloge , potrebne za doseganje cilja Konvencije;	7. člen, 2. odstavek
	- na svojem prvem zasedanju sprejme svoj poslovnik in poslovniške za delovanje pomožnih teles;	7. člen, 3. odstavek
	- prvo zasedanje Konference pogodbenic skliče začasni sekretariat, potem potekajo redna zasedanja Konference pogodbenic vsako leto ; - izredna zasedanja Konference pogodbenic se skličejo takrat, ko Konferenca meni, da je to potrebno, ali pa na pisno zahtevo katere koli pogodbenice, če jo v 6 mesecih podpre vsaj ena tretjina pogodbenic;	7. člen, 4. in 5. odstavek
	- na svojem prvem zasedanju prouči ustreznost sprejetih politik in ukrepov razvitih držav ter informacije o doseženih predvidenih antropogenih emisijah iz virov in odstranjevanj po ponorih toplogrednih plinov, ki jih te sporočijo; - sprejme primerne ukrepe , ki lahko vključujejo tudi sprejem amandmajev k obveznostim v točkah (a) in (b) 2. odstavka (4. člena); - sprejme tudi odločitve o merilih za skupno izvajanje ; - drugič pregleda točki (a) in (b) (1. odstavka 4. člena) najkasneje do 31. decembra 1998 in zatem v rednih obdobjih , dokler ne bo uresničen cilj te Konvencije;	4. člen, 2. odstavek, točka (d)
	- najkasneje do 31. decembra 1998 pregleda razpoložljive informacije, z namenom da se po potrebi odloči za ustrezne amandmaje k seznamom v aneksih I in II , in to s privolitvijo pogodbenice, ki jo to zadeva;	4. člen, 2. odstavek, točka (f)
	- dovoljuje pogodbenicam iz aneksa I, ki so na prehodu v tržno gospodarstvo, določeno stopnjo prožnosti pri izpolnjevanju njihovih obveznosti.	4. člen, 6. odstavek

Vir: prirejeno po Okvirni konvenciji ZN o spremembi podnebja

Med pomembnejšimi zasedanji Konference pogodbenic velja izpostaviti (celovit pregled v tabeli 3.7):

- 3. zasedanje (COP 3) leta 1997 v Kjotu, na katerem je bil sprejet **Kjotski protokol**,
- 7. zasedanje (COP 7) leta 2001 v **Marakešu**, kjer so bila sprejeta pravila glede izvajanja Kjotskega protokola,
- 13. zasedanje (COP 13) leta 2007 na Baliu, kjer je bil sprejet **Balijski akcijski načrt** glede novega procesa pogajanj o novem sporazumu,
- 16. zasedanje (COP 16) leta 2009 v Københavnu, kjer Konferenca ni uspela izpolniti cilja Balijskega akcijskega načrta in je bil ob robu konference sprejet **Københavnski dogovor** (elementi dogovora so bili potem na naslednjem srečanju Konference pogodbenic leta 2010 v Cancunu vključeni v proces Okvirne konvencije),
- 17. zasedanje (COP 17) leta 2011 v Durbanu, kjer je bila oblikovana **Durbanska platforma**, s katero se začne nov proces pogajanj glede novega sporazuma za obdobje po letu 2020 s predvidenim zaključkom pogajanj leta 2015, in
- 21. zasedanje (COP 21) leta 2015 v Parizu, kjer so sklenjena pogajanja in sprejet novi dogovor, **Pariški sporazum**, ki pokriva obdobje po letu 2020, ko se izteče drugo obdobje Kjotskega protokola.

Poleg nalog, ki jih opravlja Konferenca pogodbenic in so določene z Okvirno konvencijo (glej tabelo 3.6), služi Konferenca pogodbenic kot stalni forum za razpravo in pogajanja, s čimer pomaga ustvarjati občutek skupnosti. Na srečanjih Konference pogodbenic lahko kot opazovalke sodelujejo tudi okoljske in gospodarske skupine, kar jim omogoča, da prispevajo k razpravi in zagovarjajo svoje interese. Čeprav Konferenca pogodbenic nima regulatornih pooblastil, kot je to primer v ozonskem režimu, njene odločitve močno vplivajo na razvoj mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb (Bodansky in Rajamani 2016, 46). Kot primer lahko navedemo odločitve, s katerimi je Konferenca pričela nov proces pogajanj, ki so vodile h Kjotskemu protokolu, Sporazumu iz Cancuna ali Pariškemu sporazumu, ali določila postopke poročanja in pregleda, oblikovala je tudi stalni sekretariat in določila vlogo svojih pomožnih teles (ibid.). Konferenca pogodbenic svoje odločitve sprejema soglasno, saj še ni sprejela pravila o sprejemanju odločitev.⁵⁹

⁵⁹ Pravilo o glasovanju bi morala Konferenca pogodbenic sprejeti soglasno, a se o njem še ni uspela zediniti, saj obstajajo različni predlogi – od konsenzualnega do 3/4 ali 2/3 večinskega sprejemanja odločitev. Osnutek pravila z dvema alternativama je bil sicer obravnavan že na COP 2 (Conference of the Parties 1996, pravilo 44), a pogodbenice o njem niso dosegle potrebnega soglasja.

Tabela 3.12: Pregled zasedanj Konference pogodbenic

Leto	Srečanje	Datum in kraj srečanja	Poudarki
2016	COP 22	7. nov.–18. nov. 2016 Marakeš, Maroko	
2015	COP 21	30. nov.–11. dec. 2015 Pariz, Francija	Sprejem Pariškega sporazuma
2014	COP 20	1.–12. dec. 2014 Lima, Peru	Obravnava elementov novega sporazuma, določene specifikacije glede INDCs
2013	COP 19	11.–22. nov. 2013 Varšava, Poljska	Pogodbenice so vabljeni, da pripravijo INDCs v 2015
2012	COP 18	26. nov.–7. dec. 2012 Doha, Katar	Kjotski protokol je podaljšán za obdobje 2013–20 (drugo obdobje)
2011	COP 17	28. nov.–9. dec. 2011 Durban, JAR	Durbanska platforma, s katero se začne nov proces pogajanj glede sporazuma po letu 2020 (predvidoma zaključen v 2015)
2010	COP 16	29. nov.–10. dec. 2010 Cancun, Mehika	Sporazum iz Cancuna, ki vključí elemente Københavnskega dogovora v proces Okvirne konvencije Ustanovljen je Zeleni podnebni sklad in Tehnološki mehanizem
2009	COP 15	7.–18. dec. 2009 København, Danska	Sprejet je Københavnski dogovor, ki ga COP15 vzame na znanje; dogovor predvideva prostovoljne zaveze
2008	COP 14	1.–12. dec. 2008 Poznan, Poljska	
2007	COP 13	3.–14. dec. 2007 Bali, Indonezija	Sprejet je Balijski akcijski načrt, s katerim se začne nov proces pogajanj o sporazumu (ki bi veljal po letu 2012)
2006	COP 12	6.–17. nov. 2006 Nairobi, Kenija	
2005	COP 11	28. nov.–9. dec. 2005 Montreal, Kanada	
2004	COP 10	6.–17. dec. 2004 Buenos Aires, Argentina	
2003	COP 9	1.–12. dec. 2003 Milano, Italija	
2002	COP 8	23. okt.–1. nov. 2002 New Delhi, Indija	
2001	COP 7	29. okt.–9. nov. 2001 Marakeš, Maroko	Sprejeti je Marakeški sporazum, s katerim so določena pravila izvajanja Kjotskega protokola
2001	COP 6-2	16.–27. jul. 2001 Bonn, Nemčija	
2000	COP 6	13.–24. nov. 2000 Den Haag, Nizozemska	
1999	COP 5	25. okt.–5. nov. 1999 Bonn, Nemčija	
1998	COP 4	2.–13. nov. 1998 Buenos Aires, Argentina	
1997	COP 3	1.–10. dec. 1997 Kjoto, Japonska	Sprejet je Kjotski protokol
1996	COP 2	8.–19. jul. 1996 Ženeva, Švica	
1995	COP 1	28. mar.–7. apr. 1995 Berlin, Nemčija	Sprejet je Berlinski mandat, s katerim se začnejo pogajanja o okrepitvi zavez Okvirne konvencije

Vir: prirejeno po UNFCCC 2016p

S Kjotskim protokolom je bila oblikovana ločena Konferenca pogodbenic, saj niso vse pogodbenice Okvirne konvencije tudi pogodbenice protokola. Naloga Konference pogodbenic Kjotskega protokola je skladno z 9. členom Kjotskega protokola, da občasno pregleda protokol »z vidika najboljših razpoložljivih znanstvenih informacij in ocen spremembe podnebja in njenih učinkov kakor tudi ustreznih strokovnih, družbenih in gospodarskih informacij«. Pregledi se usklajujejo z ustreznimi pregledi Konvencije, na njihovi podlagi pa Konferenca pogodbenic Kjotskega protokola tudi ustrezno ukrepa (Kjotski protokol, 9. člen). Čeprav konferenca ne sprejema novih zavez, so njena pooblastila kljub temu precejšnja, vključno z možnostjo spremembe pravil, ki urejajo trgovanje z emisijami, mehanizem čistega razvoja in kredite iz ponorov (Bodansky in Rajamani 2016, 47).

Okvirna konvencija v 8. členu določa, da se ustanovi **sekretariat**, katerega naloge so pripravljati zasedanja Konference pogodbenic in njenih pomožnih teles, zbirati in posredovati prejeta poročila, pomagati pogodbenicam pri zbiranju in posredovanju informacij v skladu z določili Okvirne konvencije, pripraviti poročila o svojih dejavnostih in jih predložiti Konferenci pogodbenic, zagotoviti potrebno usklajenost s sekretariati drugih ustreznih mednarodnih teles, sklepati pod vodstvom Konference pogodbenic takšne upravne in pogodbene aranžmaje, ki so potrebni za učinkovito opravljanje njegovih nalog, in opravljati druge naloge sekretariata, določene z Okvirno konvencijo in njenimi protokoli, ter tiste druge naloge, ki jih določi Konferenca pogodbenic (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 8. člen, 2. odstavek). Te naloge je do prvega srečanja Konference pogodbenic opravljal začasni sekretariat, ki je bil ustanovljen z resolucijo Generalne skupščine leta 1990 (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 21. člen). Na prvem srečanju je Konferenca pogodbenic začasni sekretariat preoblikovala v stalni, ki je močno prispeval k organiziranju procesa poročanja in prevzel pomembno vlogo neke vrste informacijskega središča (Bodansky in Rajamani 2016, 47).

Finančni mehanizem. Tekom pogajanj o Okvirni konvenciji je bilo vprašanje finančnega mehanizma eden največjih zalogajev, saj so razvite države zagovarjale, da bi naj to vlogo opravljal Globalni sklad za okolje, v katerem so imele prek Svetovne banke prevladujoč vpliv, medtem ko so države v razvoju zagovarjale, da je treba ustanoviti ločen mehanizem, ki bi bil pod nadzorom Konference pogodbenic (Bodansky in Rajamani 2016, 47).

Kompromis predstavlja 11. člen Okvirne konvencije, s katerim je bil ustanovljen »mehanizem za zagotavljanje finančnih virov na podlagi subvencij ali koncesij, vključno s prenosom

tehnologije« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 11. člen, 1. odstavek). Mehanizem »deluje pod vodstvom Konference pogodbenic in ji je odgovoren«, ta pa določa »njegovo politiko, prednostne programe in kvalifikacijska merila« (ibid.). Njegovo upravljanje je bilo začasno zaupano Globalnemu skladu za okolje Programa Združenih narodov za razvoj (ang. *Global Environment Fund (GEF)*), Programu ZN za okolje ter Mednarodni banki za obnovo in razvoj (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 21. člen, 3. odstavek).

Bodansky in Rajamani poudarjata (2016, 38), da je bila pomoč namenjena prilagajanju zamejena le na krepitev zmogljivosti in demonstracijske projekte, zaradi česar je bil obseg celotne pomoči s strani pogodbenic razvitih držav pogodbenicam državam v razvoju precej skromen, sploh glede na pričakovanja slednjih. Države v razvoju so vprašanje finančne pomoči v podnebnih pogajanjih kontinuirano izpostavljale in čeprav so bili z Marakeškim dogovorom vzpostavljeni trije novi finančni mehanizmi, se finančna pomoč v nasprotju s pričakovanji držav v razvoju ni znatneje povečala.

Na področju zagotavljanja finančne pomoči državam v razvoju je bil določen napredek vendarle narejen s Københavnskimi dogovorom leta 2009, ki je ustanovil Zeleni podnebni sklad (ang. *Green Climate Fund*) kot operativni organ finančnega mehanizma Konvencije (Conference of the Parties 2009, 10. odstavek). Konferenca pogodbenic, ki je Zeleni podnebni sklad vključila v proces Konvencije naslednje leto v Cancunu, je potrdila tudi zavezo razvitih držav, da (Conference of the Parties 2009, 8. odstavek; Conference of the Parties 2010, 95. in 98. odstavek):

- i) bodo »zagotovile nova in dodatna sredstva, vključno z gozdarstvom in vlaganji prek mednarodnih institucij, blizu 30 milijard ameriških dolarjev za obdobje 2010–2012 in jih uravnoteženo namenile za prilagajanje in blaženje«, ter
- ii) da »v okviru smiselnega blaženja in transparentnega izvajanja, skupno zberejo 100 milijard ameriških dolarjev letno do leta 2020 za reševanje potreb držav v razvoju«.

Zeleni podnebni sklad je postal polno operativen 21. maja 2015, ko je prejel pisno obvezo Japonske in presegel 50 % obljubljenih sredstev. Vodilne prispevke so zagotovile Japonska (1,5 milijarde ameriških dolarjev), Združeno kraljestvo (1,2 milijarde) in Nemčija (1 milijarda). Med 36 državami, ki so obljubile svoj prispevek, so tudi ZDA, ki so obljubile 3 milijarde ameriških dolarjev, a dejanskega prispevka (še) niso zagotovile (Climate Funds Update 2016). Prvi prispevek je Zeleni podnebni sklad sredi septembra 2015 zagotovil Maliju, da je oblikoval ekipo

v vladni agenciji za sodelovanje s skladom pri podnebnih in razvojnih temah (Hinchberger 2015).

Tehnološki mehanizem. Podobno kot glede finančne pomoči so določila Okvirne konvencije relativno šibka tudi glede tehnološke pomoči. Zadevno določilo Okvirne konvencije, da bi naj razvite države pogodbenice storile »vse potrebno in primerno za spodbujanje, lajšanje in financiranje prenosa ali dostopa do okolju prijaznih tehnologij ter do znanja in izkušenj drugim pogodbenicam, zlasti pogodbenicam državam v razvoju (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen, 5. odstavek), ostaja na načelni ravni. Konvencija nikjer ne določa, da mora do prenosa tehnologije dejansko priti, kot tudi ne specifično, katera država in kdaj ter kako bi naj realizirala tehnološko pomoč.

Vprašanje tehnološke pomoči je bilo redno na dnevnem redu Konference pogodbenic, a prizadevanja, da bi konkretnije spodbudili in omogočili prenos tehnologije so šele z oblikovanjem Tehnološkega mehanizma (ang. *Technology Mechanism*) leta 2010 dobila oprijemljivo obliko. S Sporazumom iz Cancuna je bil tako končno ustanovljen mehanizem (Conference of the Parties 2010, 11. odstavek), katerega cilj je spodbujati dejavnosti blaženja in prilagajanja, da bi dosegli polno uresničevanje Okvirne konvencije (Conference of the Parties 2010, 113. odstavek). Pri zasledovanju tega cilja bodo tehnološke potrebe določene nacionalno, na podlagi okoliščin in prioritet (Conference of the Parties 2010, 114. odstavek), mehanizem pa bi naj bil polno operativen v letu 2012 (Conference of the Parties 2010, 128. odstavek). Mehanizem sestavljata Tehnološki izvršni odbor (ang. *Technology Executive Committee (TEC)*) in Center in omrežje za podnebne tehnologije (ang. *Climate Technology Centre and Network (CTCN)*).

Naloga Tehnološkega izvršnega odbora je naslavljaati politike povezane z razvojem in prenosom podnebne tehnologije. Odbor zagotavlja analize in priporočila, s katerimi podpira prizadevanja držav v razvoju na področju podnebne tehnologije. Naloga Centra in omrežja za podnebne tehnologije pa je pospešen razvoj in prenos podnebne tehnologije na prošnjo držav v razvoju za energetsko učinkovit, nizko ogljičen in podnebno odporen razvoj (United Nations 2015, 4–6).

Prilagajanje, ki predstavlja eno od osrednjih področij Konvencije, je bilo dolgo časa v ozadju prizadevanj za oblikovanje konkretnih ciljev blaženja. Šele Balijski akcijski načrt je z

oblikovanjem procesa, ki bi naj pripeljal do dogovora o celovitem, učinkovitem in trajnostnem uresničevanju Konvencije s pomočjo dolgoročnega sodelovanja, prilagajanje potrdil kot enega osrednjih elementov boja proti podnebnim spremembam (Conference of the Parties 2007, 1. odstavek).

Leta 2010 je bil s Sporazumom iz Cancuna oblikovan **Okvir za prilagajanje** iz Cancuna. Sporazum potrjuje, da je »prilagajanje izziv, s katerim se srečujejo vse pogodbenice, in da so okrepljene aktivnosti in mednarodno sodelovanje na področju prilagajanja urgentno potrebni, zato da bi omogočili in podprli izvajanje aktivnosti prilagajanja, ki so namenjene zmanjševanju ranljivosti in izgradnji odpornosti v državah v razvoju« (Conference of the Parties 2010, 11. odstavek).

Sporazum iz Cancuna je okrepil tudi »mednarodno sodelovanje in strokovno znanje z namenom zmanjšati izgubo in škodo, ki je povezana s škodljivimi učinki podnebnih sprememb« (Conference of the Parties 2010, 25. odstavek) in ustanovil tudi **Delovni program za izgubo in škodo** (ang. *Work Programme on Loss and Damage*), katerega naloga je »presoditi, vključno z delavnicami in srečanji strokovnjakov, kot potrebno, o pristopih, s katerimi bi naslovili izgubo in škodo, ki je povezana z učinki podnebnih sprememb v državah v razvoju, ki so še posebej ranljive na škodljive učinke podnebnih sprememb« (Conference of the Parties 2010, 26. odstavek).

Posebno vlogo v boju proti podnebnim spremembam igra **Medvladni panel za podnebne spremembe**, ki je bil ustanovljen z namenom, da zagotovi jasen znanstveni pogled na problematiko globalnih podnebnih sprememb in njihove socioekonomske posledice. Panel je izdal pet poročil (1990, 1995, 2001, 2007 in 2014). Zadnje, peto poročilo, ki je bilo izdano v letih 2013 in 2014, je za izhodišče vzelo leto 2010 in je po potrditvi s strani držav pogodbenic Okvirne konvencije predstavljalo tudi znanstveno podlago, na osnovi katere so tekla pogajanja o novem (Pariškem) globalnem sporazumu.

Medvladni značaj IPCC je pomembno prispeval k temu, da so vlade razvile občutek vključenosti in lastništva nad njegovim delom, hkrati pa je uspel ohraniti avtonomnost kot znanstveno telo in s tem tudi potrebno znanstveno verodostojnost. Leta 2007 je IPCC skupaj z Alom Gorom prejel tudi Nobelovo nagrado za mir za »njuna prizadevanja ustvariti in razširiti

obseg znanja o antropogeno povzročenih podnebnih spremembah ter ustvarjanju temeljev za ukrepe, ki so potrebni za obvladovanje teh sprememb« (Nobelprize 2016).

Reševanje sporov. Okvirna konvencija v 14. členu določa, da si morajo pogodbenice v primeru spora glede razlage ali uporabe Okvirne konvencije »prizadevati rešiti spor s pogajanjem ali na kakšen drug miren način po svoji izbiri« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 14. člen, 1. odstavek). V kolikor to ni uspešno, je predvidena predložitev spora v pravni postopek, ki ponudi priporočilo za rešitev spora, ki ga stranke v sporu obravnavajo v dobri veri (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 14. člen, 5. in 6. odstavek). Okvirna konvencija omogoča tudi sprejem izjave, da pogodbenica obvezno priznava *ipso facto* in sprejema brez posebnega sporazuma s katero koli pogodbenico, ki sprejme isto obveznost, predložitev spora v obravnavo Meddržavnemu sodišču in/ali arbitražo (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 14. člen, 2. odstavek). Upoštevajoč, da globalni okoljski spori običajno nimajo bilateralne narave, so sodna sredstva sicer le redko uporabljena.

Kjotski protokol je v nasprotju z Okvirno konvencijo oblikoval precej bolj robusten sistem za preverjanje skladnosti, ki vključuje delo Odbora za skladnost (ang. *Compliance Committee*) Conference of the Parties 2005b, II. del), katerega delo poteka v dveh delovnih telesih za spodbujanje in uveljavljanje (ang. *Facilitative Branch, Enforcement Branch*). Prvi podorgan, ki ima nalogo spodbujati izvajanje Kjotskega protokola (Conference of the Parties 2005b, IV. del), se osredotoča na države v razvoju in je odgovoren za zagotavljanje finančne in tehnične pomoči ter svetovanje upoštevajoč načelo skupne, vendar različne odgovornosti in ustrezne zmogljivosti. Drugi podorgan, ki skrbi za uveljavljanje Kjotskega protokola (Conference of the Parties 2005b, V. del), se ukvarja izključno z razvitimi državami in ugotavlja, ali je pogodbenica izpolnila določeni cilj. V primeru neizpolnjevanja ciljev pa **državo kaznuje** tako, da obseg emisij, ki presega določeni cilj, odšteje od naslednjega ciljnega obdobja.

Okvirna konvencija predvideva tudi »možnost ustanovitve mnogostranskega posvetovalnega postopka, ki je pogodbenicam na njihovo zahtevo na voljo za reševanje vprašanj o izvajanju konvencije« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 13. člen). Leta 1999 je bil z odločitvijo Konference pogodbenic ustanovljen mnogostranski posvetovalni postopek (Conference of the Parties 1999b, 1. odstavek), ki »se izvaja na spodbujevalni, sodelovalni, nekonfliktni, transparentni in pravočasni način, ter je nesodne narave« (Conference of the Parties 1999b, 3. odstavek). Postopek poteka na pobudo pogodbenice ali skupine pogodbenic,

ki lahko zastavijo vprašanje glede izvajanja Okvirne konvencije. Ustanovljeni stalni mnogostranski posvetovalni odbor nato v posvetovanju s pogodbenico, ki jo vprašanje zadeva, pripravi ustrezno pomoč tako, da razjasni in razreši vprašanja, zagotovi svetovanje in priporočila glede tehničnih in finančnih sredstev za reševanje težav pri uresničevanju Okvirne konvencije ter zagotovi svetovanje glede priprave in sporočanja informacij (Conference of the Parties 1999b, 6. odstavek).

* * *

Mehanizmi Kjotskega protokola k Okvirni konvenciji ZN o spremembi podnebja. Poleg oblikovanja specifičnih kratkoročnih ciljev za obdobje 2008–12, ki smo jih že obravnavali, je Kjotski protokol ustvaril inovativno arhitekturo za zamejitev in zniževanje emisij toplogrednih plinov, ki temelji na več t.i. fleksibilnih (prilagodljivih) mehanizmih.

Kot poudarjata Bodansky in Rajamani (2016, 34), odraža Kjotski protokol pristop prilagodljivosti in celovitosti, ki so ga od začetka podnebnih pogajanj zagovarjale ZDA. Prilagodljivost temelji na tem, da je pogodbenici prepuščeno, kdaj, kje in kako bo prišla do znižanja emisij toplogrednih plinov. Celovitost se kaže v tem, da obveznosti Kjotskega protokola pokrivajo, prvič, košarico šestih različnih toplogrednih plinov (v drugem obdobju je bil k šestim toplogrednim plinom dodan še sedmi, tj. dušikov trifluorid (NF₃)) in ne vsakega izmed njih posebej. To pogodbenici nudi prilagodljivost pri izbiri, katere emisije in v kolikšni meri bo zniževala, da doseže predpisani kumulativni cilj (izražen v enoti CO₂). In drugič, za izpolnjevanje obveznosti se poleg neto spremembe emisij iz virov uporabljajo tudi neto spremembe emisij »po ponorih odstranjenih toplogrednih plinov, ki so posledica spremembe rabe zemljišč in gozdarskih dejavnosti, omejenih na pogozdovanje, ponovno pogozdovanje in krčenje gozdov od leta 1990, ki jih neposredno povzroča človek, merjene kot preverljive spremembe zaloga ogljika v vsakem ciljnem obdobju« (Kjotski protokol, 3. člen, 3. odstavek).

Pogodbenice Kjotskega protokola imajo tako na voljo dve možnosti za zmanjševanje emisij toplogrednih plinov – bodisi z aktivnim zniževanjem emisij bodisi s spodbujanjem dejavnosti, ki so povezane s ponori toplogrednih plinov in pripeljejo do odstranitve toplogrednih plinov iz ozračja. In nenazadnje, Kjotski protokol zavezuje pogodbenice glede na določeno obdobje (pet oz. osem let) in ne na letni ravni, kar pogodbenici ponovno dopušča določeno mero prilagodljivosti glede časovne razporeditve in dinamike doseganja svojih obveznosti.

Arhitektura, ki je bila ustvarjena s Kjotskim protokolom obsega štiri mehanizme, katerih namen je omogočiti pogodbenicam doseganje obveznosti na stroškovno najbolj učinkovit način:

- 1) mednarodno trgovanje z emisijami (ang. *International Emissions Trading*);
- 2) skupno izvajanje projektov med državami Aneksa 1 (ang. *Joint Implementation, JI*);
- 3) mehanizem čistega razvoja (ang. *Clean Development Mechanism, CDM*);
- 4) skupinsko doseganje obveznosti (t.i. ang. *Bubbles*).

Mednarodno trgovanje z emisijami. Razvite države pogodbenice »lahko za izpolnjevanje svojih obveznosti /.../ sodelujejo pri trgovanju z emisijami. Vsako tako trgovanje dopolnjuje domače ukrepe za izpolnjevanje obveznosti količinskega omejevanja in zmanjševanja emisij iz omenjenega člena« (Kjotski protokol, 17. člen). Skladno s 17. členom Kjotskega protokola je bila Konferenca pogodbenic dolžna določiti »ustrezna načela, načine, pravila in smernice, zlasti za preverjanje in potrjevanje, poročanje ter odgovornost pri trgovanju z emisijami«, kar je uspela storila z že omenjenim Sporazumom iz Marakeša leta 2001.

Sistem mednarodnega trgovanja z emisijami deluje tako, da so obveznosti držav Aneksa B Kjotskega protokola izražene v obliki ravni dovoljenih emisij ali dovoljenih količin v določenem obdobju (prvo kjotsko obdobje je trajalo od leta 2008 do konca leta 2012), ki so razdeljene v t.i. 'enote dodeljenih količin' (ang. *Assigned Amount Units, AAUs*). 17. člen Kjotskega protokola omogoča pogodbenicam, da enote, ki jih niso porabile, prodajo drugim državam, ki imajo težave pri doseganju obveznosti, s čimer je bila ustvarjena nova dobrina in nov trg, ki ga, glede na to, da CO₂ predstavlja osrednji toplogredni plin, običajno poimenujemo ogljični trg. V okviru ustvarjene sheme se lahko trguje tudi z drugimi enotami, ki so enakovredne eni toni CO₂, tj. (UNFCCC 2016m):

- enotami odvzema (ang. *Removal Unit (RMU)*), ki jih je mogoče pridobiti iz naslova rabe zemljišč, spremembe namembnosti zemljišč in gozdarstva;
- enotami zmanjšanja emisij (ang. *Emission Reduction Unit (ERU)*), ki jih je mogoče pridobiti s projekti skupnega izvajanja;
- enotami potrjenega zmanjšanja emisij (ang. *Certified Emission Reduction (CER)*), ki jih je mogoče pridobiti iz mehanizma čistega razvoja.

Pridobitev teh enot in njihovo trgovanje se beleži v registrirnem sistemu in mednarodnem dnevniku transakcij v okviru Kjotskega protokola. Sheme trgovanja z emisijami so lahko kot instrumenti za izvajanje podnebne politike vzpostavljene tudi na nacionalni ali regionalni ravni,

kjer sodelujoče države določijo raven, ki jo morajo sodelujoči akterji doseči. Najbolj znan primer predstavlja sistem EU za trgovanje z emisijami (ang. *EU Emissions Trading System, EU ETS*). Gre za prvi in tudi največji sistem trgovanja z emisijami na svetu, ki zaobjema 31 držav ter vključuje prek 11.000 obratov (kot so elektrarne in industrijska podjetja) in letalskih linij med temi državami, kar pokriva okoli 45 % vseh emisij toplogrednih plinov v EU (European Commission 2016a).

Skupno izvajanje projektov med državami Aneksa I. Katera koli pogodbenica iz Aneksa I Kjotskega protokola lahko »prenese na katero koli drugo tako pogodbenico ali dobi od nje enote zmanjšanja emisij, ki so rezultat projektov, katerih cilj je zmanjšanje antropogenih emisij toplogrednih plinov iz virov ali povečanje antropogenega odstranjevanja toplogrednih plinov po ponorih na vseh gospodarskih področjih« (Kjotski protokol, 6. člen). Ob upoštevanju določenih pogojev lahko tako razvite države pogodbenice s pomočjo vlaganj v projekte v drugih razvitih državah pogodbenicah, ki imajo za rezultat zmanjšanje emisij toplogrednih plinov, pridobijo t.i. enote zmanjšanja emisij (ang. *ERU*). Te enote štejejo v izpolnjevanje njihovih obveznosti skladno s Kjotskim protokolom, lahko pa z njimi tudi trgujejo, pri čemer je vsaka enota ERU enakovredna eni toni CO₂.

Skupno izvajanje projektov tako na eni strani razvitim državam pogodbenicam omogoča prilagodljivo in stroškovno učinkovito izpolnjevanje njihovih obveznosti po Kjotskem protokolu, na drugi strani pa prejemnicam pozitivne učinke iz tujih vlaganj in prenosa tehnologije (UNFCCC 2016n). Skupno izvajanje projektov mora zagotoviti »zmanjšanje emisij iz virov ali povečanje odstranjevanja po ponorih, in sicer dodatno k tistemu, do katerega bi sicer prišlo« (Kjotski protokol, 6. člen, 1. odstavek), mora biti odobreno s strani vključenih pogodbenic in mora za pridobitev enot predstavljati dopolnilo k domačim ukrepom za izpolnjevanje obveznosti pogodbenice (ibid.). Leta 2001 je Konferenca pogodbenic Kjotskega protokola na svojem prvem zasedanju sprejela Smernice za izvajanje 6. člena Kjotskega protokola, ki se nanašajo na skupno izvajanje projektov (Conference of the Parties of the Kyoto Protocol 2005c).

Projekti potekajo po dveh različnih postopkih – če država gostiteljica projekta izpolnjuje vse pogoje, se uporablja poenostavljeni postopek (ang. *Track 1*), sicer se uporablja nekoliko daljši postopek (ang. *Track 2*), v katerem sodeluje Nadzorni odbor skupnega izvajanja (ang. *Joint*

Implementation Supervisory Committee (JISC)), ki preverja, če so bile izpolnjene vse zahteve, preden država gostiteljica izda in prenese enote zmanjšanja emisij (JI.UNFCCC 2016a).

V obdobju 2008–2012 je v skupnem izvajanju projektov sodelovalo 17 razvitih držav pogodbenic, med katerimi ni bilo Slovenije,⁶⁰ ki so v okviru mehanizma skupnega izvajanja projektov prejele tuja vlaganja drugih razvitih držav v 597 projektov, ki so potekali po prvem postopku, in 51 projektov, ki so potekali po drugem postopku (JI.UNFCCC 2016b).

Mehanizem čistega razvoja. Kjotski protokol v 12. členu vzpostavlja mehanizem čistega razvoja, katerega namen je »pomagati pogodbenicam, ki niso v Aneksu I, pri doseganju trajnostnega razvoja in prispevanju h končnemu cilju konvencije ter pomagati pogodbenicam iz Aneksa I pri doseganju skladnosti z njihovimi obveznostmi količinskega omejevanja in zmanjševanja emisij po 3. členu« (Kjotski protokol, 12. člen, 2. odstavek). Mehanizem čistega razvoja na eni strani zagotavlja pogodbenicam Kjotskega protokola, »ki niso v Aneksu I, ugodnosti iz projektnih dejavnosti, katerih rezultat je potrjeno zmanjšanje emisij«, na drugi strani pa »lahko pogodbenice iz Aneksa I uporabljajo potrjeno zmanjšanje emisij iz takih projektnih dejavnosti kot del izpolnitve obveznosti za količinsko omejevanje in zmanjševanje emisij iz 3. člena« (Kjotski protokol, 12. člen, 3. odstavek, točki (a) in (b)).

Mehanizem čistega razvoja, ki »spada v pristojnost in pod vodstvo Konference pogodbenic /.../ in ga nadzoruje izvršilni odbor mehanizma čistega razvoja« (Kjotski protokol, 4. odstavek), tako omogoča zasebnim in/ali javnim subjektom, da s sodelovanjem v projektu, ki poteka v državi v razvoju, pridobijo enote potrjenega zmanjšanja emisij (ang. *Certified Emission Reduction (CER)*). Skladno s Kjotskim protokolom (12. člen, 5. odstavek) predstavljajo enote potrjenega zmanjšanja emisij »/z/manjšanje emisij, ki je rezultat vsake projektne dejavnosti« /.../ in ga »potrdijo operativni subjekti /.../ na podlagi:

- (a) prostovoljnega sodelovanja, ki ga odobri vsaka sodelujoča pogodbenica;
- (b) dejanskih, merljivih in dolgoročnih koristi v zvezi z blažitvijo spremembe podnebja in
- (c) dodatnega zmanjšanja emisij, poleg tistega, do katerega bi prišlo brez potrjene projektne dejavnosti«.

⁶⁰ Slovenija je imenovala kontaktno točko za projekte skupnega izvajanja na Ministrstvu za okolje in prostor, a je ena od pogodbenic razvitih držav (poleg Kanade, Norveške in Hrvaške), ki ni sprejela nacionalnih smernic in postopkov za odobritev projektov skupnega izvajanja (JI.UNFCCC 2016b), kar pomeni, da država ni ustvarila temeljnih administrativnih pogojev za vlaganja drugih razvitih držav v projekte skupnega izvajanja v Sloveniji.

Delež prihodkov iz potrjenih projektnih dejavnosti se »uporabi za pokrivanje upravnih stroškov kakor tudi za pomoč pogodbenicam državam v razvoju, ki so posebej občutljive za škodljive učinke spremembe podnebja, pri kritju njihovih stroškov prilagajanja« (Kjotski protokol, 12. člen, 8. odstavek).

Enako kot pri trgovanju z emisijami in skupnem izvajanju projektov so bila natančna pravila in postopki glede mehanizma čistega razvoja sprejeta s Sporazumom iz Marakeša leta 2001. Že v Kjotskem protokolu pa je bilo določeno, da so se potrjena zmanjšanja emisij, ki so bila pridobljena v obdobju od leta 2000 do začetka prvega ciljnega obdobja, tj. do leta 2008, lahko uporabila kot pomoč pri doseganju skladnosti v prvem ciljnem obdobju (Kjotski protokol, 12. člen, 10. odstavek).

Izvršilni odbor mehanizma čistega razvoja je od 18. novembra 2004 do 23. maja 2016 skupno zabeležil skoraj 9000 projektov in do (29. julija) leta 2016 izdal skupno 1.467.395.981 enot potrjenega zmanjšanja emisij (CERs) (kar je enakovredno približno 1,47 Gt CO₂) za prvo obdobje Kjotskega protokola (2008–12) in 168.885.976 enot (enakovredno skoraj 0,17 Gt CO₂) za drugo obdobje (2013–2020) (glej tudi tabelo 3.11 spodaj) (CDM.UNFCCC 2016).

Tabela 3.13: Projekti mehanizma čistega razvoja in izdane enote potrjenega zmanjšanja emisij*

Število projektov		Prvo obdobje	Drugo obdobje	Skupaj
8890	CERs izdani za projektne ukrepe (ang. <i>Project Activities, PA</i>)	1.465.678.084	165.576.923	1.705.311.595
49	CERs izdani za program ukrepov (ang. <i>Programme of Activities, PoA</i>)	1.717.897	3.400.907	5.118.804
8939	Skupno	1.467.395.981	168.977.830	1.710.430.399

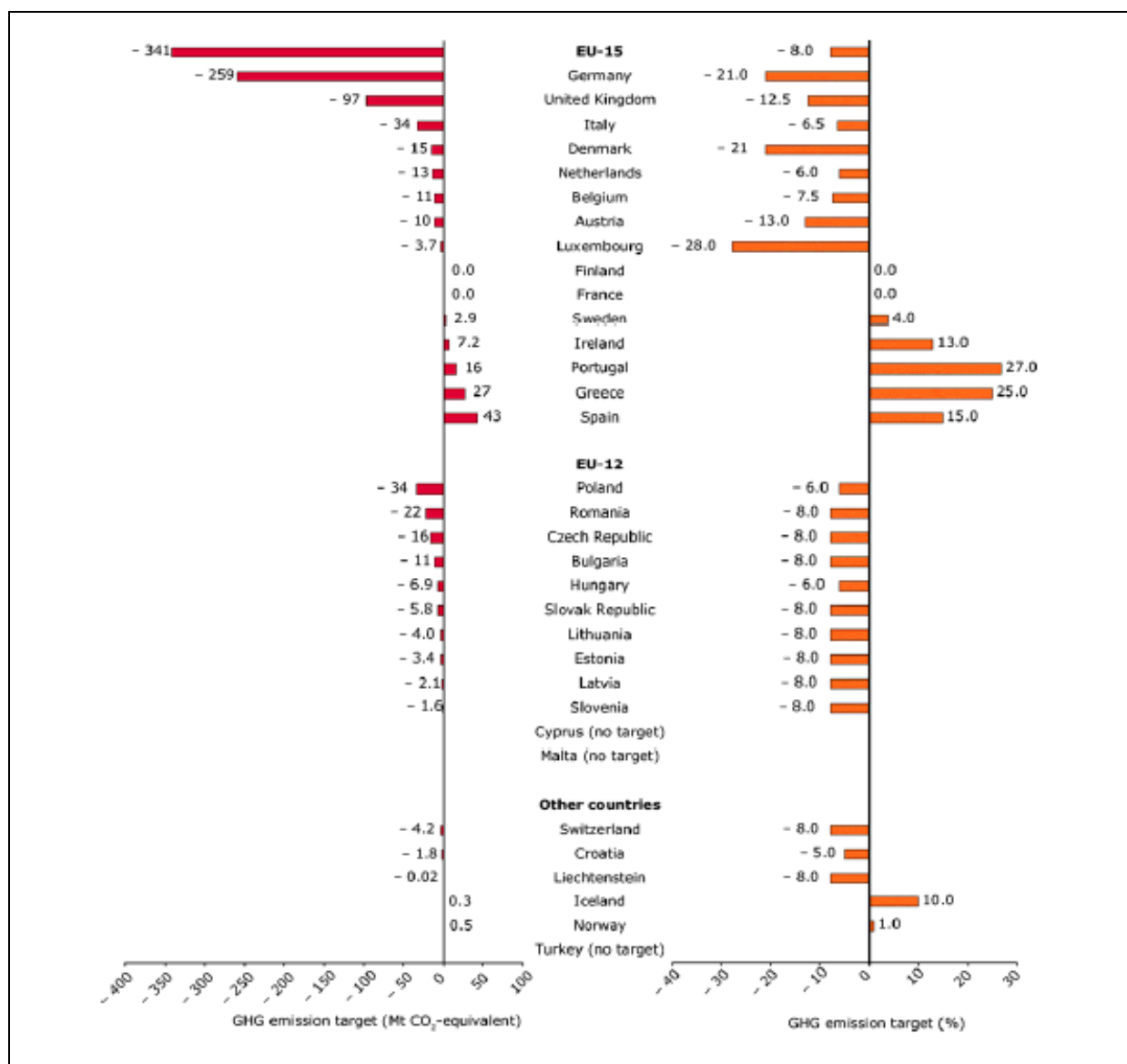
* Stanje na dan 3. avgust 2016

Vir: CDM.UNFCCC 2016

Skupinsko doseganje obveznosti. Kjotski protokol v 4. členu omogoča, da se pogodbenicam, »ki so sklenile sporazum o tem, da bodo skupaj izpolnjevale obveznosti iz 3. člena /.../ šteje, da so te obveznosti izpolnile, če njihove združene skupne antropogene emisije ekvivalenta CO₂ toplogrednih plinov iz Priloge A ne presegajo njihovih dodeljenih količin« (Kjotski protokol, 4. člen, 1. odstavek). »Če pogodbenice takega sporazuma ne dosežejo celotne skupne ravni zmanjšanja emisij, je vsaka pogodbenica tega sporazuma odgovorna za svojo raven emisij, določeno v njem.« (Kjotski protokol, 4. člen, 5. odstavek).

To določbo je materializirala EU, oz. natančneje EU-15, s tem ko je 15 držav članic EU pred veliko širitvijo leta 2004 sprejelo odločitev in dogovor o delitvi bremen s t.i. Sporazumom o porazdelitvi bremen (ang. *Burden Sharing Agreement*), ki določa prispevek vsake države članice (EU-15) k doseganju skupnega cilja zmanjšanja emisij za 8 % v obdobju 2008–12 glede na leto 1990 (glej sliko 3.3).

Slika 3.14: Obveznosti po Kjotskem protokolu in Sporazumu o porazdelitvi bremen za države članice EU-15

Vir: European Environment Agency 2010, 2

Ostale države, ki so se EU pridružile po letu 2004, imajo skladno s Kjotskim protokolom določene individualne cilje (Kjotski protokol, Priloga B):

- 8 % glede na referenčno leto: Bolgarija, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Romunija, Slovaška in Slovenija;
- 6 % glede na referenčno leto: Madžarska in Poljska;
- 5 % glede na referenčno leto: Hrvaška;
- brez cilja: Ciper in Malta.

Mednarodno pravo in režim podnebnih sprememb sta se od oblikovanja Okvirne konvencije leta 1992 do sprejema Pariškega sporazuma decembra 2015 postopoma razvijala in oblikovan je bil inovativni institucionalni okvir, znotraj katerega gre izpostaviti kjotske prilagodljive mehanizme. Njihov namen je državam omogočiti kar najbolj prilagodljivo izpolnjevanje obveznosti zmanjševanja emisij toplogrednih plinov v času in prostoru. Pogodbenice so tudi pričakovale, da bodo ti mehanizmi odigrali vidno vlogo pri doseganju končnega cilja.

3.3.2.5 Doseganje cilja Okvirne konvencije Združenih narodov v luči Kjotskega protokola, Spremembe iz Dohe ter obveznosti, ki izhajajo iz Københavnskega dogovora

Bodansky in Rajamani (2016, 30) trdita, da uvaja Kjotski protokol bolj ambiciozne cilje, kot to na prvi pogled kažejo številke, in pri tem navajata primer ZDA, ki bi morale v primeru ratifikacije protokola svoje emisije toplogrednih plinov v obdobju 2008–12 znižati za eno tretjino. Izstopajočo izjemo je sicer predstavljal cilj za RF, ki je bil precej višji od pričakovanih emisij, kar pomeni, da je imela RF veliko zalogo kreditov (ali t.i. 'vročega zraka', ang. *'hot air'*), ki jih je lahko prodala prek mehanizma za trgovanje z emisijami.

Prvo ciljno obdobje Kjotskega protokola se je sicer zaključilo 31. decembra 2012, a celoviti in uradni podatki glede emisij posameznih držav in transakcij kreditov v obdobju 2008–2012 so bili na voljo šele aprila 2014. Skladno s Kjotskim protokolom je imelo 38 razvitih držav določene kvantificirane cilje, ki so kumulativno predstavljali znižanje emisij za 5 % glede na referenčno leto 1990. Upoštevajoč, da ZDA in Kanada (zaradi predčasnega izstopa) nista sodelovali v Kjotskem protokolu, je predstavljala obveznost preostalih 36 držav zmanjšanje njihovih emisij za 4 % glede na leto 1990, ki so ga presegle za kar 20 %. Tako veliko zabeleženo zmanjšanje emisij toplogrednih plinov (-24 %) gre sicer v veliki meri pripisati že omenjenemu t.i. 'vročemu zraku' (18,5 %), tj. razkoraku v obsegu dejanskih emisij RF in njenih emisij leta 1990, do katerega je prišlo med leti 1990 in 1997 v državah v tranziciji po razpadu SZ in gospodarski krizi ter prestrukturiranju gospodarstev teh držav. A tudi brez tega bi sodelujoče

razvite države kumulativno dosegle določeni cilj zmanjšanja emisij toplogrednih plinov (Morel in Shishlov 2014, 1).

Med 36 sodelujočimi državami jih je bilo (le) osem, ki niso same dosegle določenih ciljev, zato so se morale poslužiti kjotskih (prilagodljivih) mehanizmov. Nedoseganje ciljev s strani teh osmih držav so sicer nadomestile druge razvite države, ki so presegle svoje cilje zmanjšanja emisij toplogrednih plinov v tolikšnem obsegu, da bi razvite države izpolnile kumulativni cilje tudi brez upoštevanja t.i. 'vročega zraka' (Morel in Shishlov 2014, 5).

Kumulativno zmanjšanje emisij sodelujočih držav za 24 % je mogoče razložiti s tremi dejavniki (Morel in Shishlov 2014, 7; Bodansky in Rajamani 2016, 29–30):

- i) zmanjšanjem emisij v 1990. letih v državah v tranziciji (t.i. 'vroči zrak'),
- ii) nesodelovanjem ZDA in Kanade ter
- iii) gospodarsko in finančno krizo v letih 2008–09, ki je imela za posledico velik gospodarski padec.

Kljub zmanjšanju emisij toplogrednih plinov pa so te države uspele za več kot tretjino povečati svoj bruto družbeni proizvod, kar pomeni, da se je korelacija med gospodarsko rastjo in rastjo emisij toplogrednih plinov (v nasprotju z drugimi državami) pri teh državah prekinila. Vzroke za to gre pripisati rasti sektorja storitev, manjšemu onesnaževanju industrijskega sektorja in selitvi umazane proizvodnje v države v razvoju (Morel in Shishlov 2014, 14). Bodansky in Rajamani (2016, 30) izpostavljata tudi primera Nemčije in Združenega kraljestva, kjer je prišlo do zmanjšanja emisij toplogrednih plinov zaradi rabe zemeljskega plina namesto premoga (Združeno kraljestvo) oz. v primeru Nemčije zaradi združitve z Vzhodno Nemčijo.

Cilje za drugo kjotsko obdobje določa Sprememba iz Dohe, ki pa v času pisanja pričujoče disertacije (še) ni bila v veljavi. V primeru, da ne pride do potrebnega števila ratifikacij Spremembe iz Dohe in njenega začetka veljavnosti, bo to pomenilo, da po izteku prvega obdobja Kjotskega protokola, 31. decembra 2012, države (politično) zavezujejo zgolj obljube, ki so jih predložile h Københavnskemu dogovoru do 31. januarja 2010.

Skladno s 4. členom Københavnskega dogovora so se države Aneksa 1 dogovorile, da bodo izpolnile kvantificirane cilje znižanja emisij za leto 2020, ki jih bodo sekretariatu sporočile do 31. januarja 2010. 5. člen Københavnskega dogovora določa, da bodo države, ki niso navedene

na Aneksu 1 (tj. države v razvoju), implementirale ukrepe za zmanjšanje za leto 2020 vključno s tistimi, ki jih bodo sekretariatu sporočile do omenjenega datuma. Københavnski dogovor torej predvideva, da bodo države uresničile cilje, ki si jih bodo določile same in sporočile sekretariatu do 31. januarja 2010.

Nacionalne zaveze v okviru Københavnskega dogovora, ki so jih države same in prostovoljno predložile, v nasprotju z zavezami Kjotskega protokola niso rezultat mednarodnih pogajanj in niso del pravno zavezujočega instrumenta. Københavnski dogovor ne predstavlja mednarodne pogodbe, tj. pravno zavezujočega instrumenta, temveč gre za politični dokument in dogovor, ki so ga voditelji nekaterih držav izpogajali zadnjo noč Konference pogodbenic izven formalnega procesa podnebnih pogajanj oblikovanega z Balijskim akcijskim načrtom. Z vsebino dokumenta se je Konferenca pogodbenic naslednji dan sicer seznanila, ni jih pa kakorkoli odobrila ali vključila v proces. Zaveze, ki so jih države do 31. januarja 2010 predložile sekretariatu, imajo tako določeno politično vrednost, saj izhajajo iz dogovora, ki so ga dosegli šefi držav in predsedniki vlad, a pravno v primeru njihovega nespoštovanja ni mogoče ukrepati. Z zavezami, ki so jih države predložile sekretariatu do 31. januarja 2010, se je sicer formalno seznanila 16. Konferenca pogodbenic, ki je potekala decembra 2010 v Cancunu, te zaveze je tudi zbrala in objavila (UNFCCC Secretariat 2011).

Zaveze, ki so jih države predložile v okviru Københavnskega dogovora, se v primerjavi z zavezami iz Kjotskega protokola med državami izjemno razlikujejo:

- glede obsega napovedanih znižanj emisij (nekateri zaveze so dane kot absolutni cilji, nekateri kot relativni cilji vezani npr. na enoto BDP – primera Kitajske in Indije),
- glede referenčnega leta in sektorjev, ki so zavezani k zmanjšanju (nekateri cilji so splošni, nekateri predvidevajo znižanja emisij le v izbranih sektorjih), in
- v številnih primerih tudi glede zelo raznolikega pogojevanja držav, ki uresničevanje svojih zavez pogojujejo z npr. sprejemom novega globalnega dogovora, primerljivimi zavezami drugih držav, upoštevanjem negativnih emisij iz naslova ponorov ipd.

Japonska je tako npr. pogojevala svoje napovedano 25 % znižanje emisij »s sprejemom poštenega in učinkovitega mednarodnega okvira, v katerem bodo sodelovala vsa velika gospodarstva, in sporazumom med njimi o ambicioznih ciljih. RF pa je svoj napovedani cilj 15–25 % znižanja emisij pogojevala i) z ustreznim upoštevanjem potenciala ruskih gozdov kot prispevka pri doseganju obveznosti zniževanja emisij toplogrednih plinov, in ii) s sprejemom

pravno zavezujočih obveznosti s strani vseh velikih onesnaževalcev, da bodo zmanjšali svoje emisije toplogrednih plinov (UNFCCC 2016l).

EU in njene države članice so najavile namero o znižanju emisij toplogrednih plinov do leta 2020 za 20 % ali 30 %. EU je hkrati ponovno potrdila (ibid.), da se je pripravljena v okviru globalnega in celovitega sporazuma zavezati k 30 % znižanju do leta 2020 glede na raven iz leta 1990, če se druge razvite države zavežejo k primerljivim znižanjem emisij in države v razvoju ustrezno prispevajo glede na njihovo odgovornost in glede na svoje zmožnosti.

Kakorkoli, te zaveze imajo z zavezami iz Kjotskega protokola vendarle eno skupno značilnost – skladno z ocenami UNEP-a (2014) izpolnjevanje zavez, tako obveznosti določenih v Kjotskem protokolu kot obljub/prispevkov, ki so jih države same predložile h Københavnskemu dogovoru do 31. januarja 2010, v nobenem primeru ne zadostuje cilju, da bi dolgoročno znižali emisije na raven, ki preprečuje dvig temperature za več kot 2 stopinji Celzija glede na predindustrijsko raven.

Ocena UNEP temelji na znanstvenih dognanjih, da je dvig temperature proporcionalen glede na dolgoročni obseg nakopičenih toplogrednih plinov v ozračju, še posebej CO₂. Skladno s tem so znanstveniki ocenili največji obseg CO₂, ki ga lahko dolgoročno še sprostimo v ozračje, da se povprečna globalna temperatura ne dvigne za več kot dve stopinji Celzija, kar so poimenovali CO₂ proračun (UNEP 2014, xiii). Slednji tako označuje kumulativni obseg CO₂, ki je potreben za to, da se globalna povprečna temperatura dvigne za dve stopinji Celzija glede na predindustrijsko raven. Če torej hipotetično poenostavimo, da so emisije CO₂ povzročene le antropogeno, znaša proračun CO₂ (poimenovan tudi **ogljični proračun**) po oceni IPCC 3670 Gt CO₂.

Od sredine 19. stoletja, ko so emisije CO₂ začeli strmo naraščati, se je obseg CO₂ v ozračju že povečal za 1900 Gt, kar pomeni, da smo večino proračuna CO₂ že porabili oz. izkoristili. Dodatno, človekove aktivnosti povzročajo tudi emisije drugih toplogrednih plinov, ki ravno tako prispevajo h globalnemu segrevanju, zaradi česar se ocenjeni proračun CO₂ zmanjša za predvidenih 1000 Gt, tj. na 2900 Gt CO₂ (UNEP 2014, xiv). Slednje tako pomeni, da ostaja 'znotraj cilja povišanja povprečne globalne temperature za največ 2 stopinji Celzija' na razpolago za prihodnje emisije CO₂ le okoli 1000 Gt. Skladno s tem se nam postavi ključno

vprašanje – kako razporediti ta obseg emisij CO₂ v prihodnosti, da ostanemo znotraj zastavljenega cilja?

Da bi ostali znotraj tega cilja, je bila na podlagi več analiziranih scenarijev, katerih podatki temeljijo na petem poročilu IPCC, pripravljena ocena, ki predpostavlja (UNEP 2014, xv):

- i) doseganje cilja ogljične nevtralnosti med leti 2055 in 2070 (ogljikna nevtralnost se nanaša le na emisije CO₂),
- ii) skrčenje skupnih globalnih emisij toplogrednih plinov na neto ničelno vrednost med letoma 2080 in 2100.

Hitrejše zniževanje emisij predstavlja možnost kasnejšega doseganja ogljične nevtralnosti. Skladno s pristopom proračuna CO₂ so bile ocenjene letne ravni zniževanja emisij in tako bi morali do leta 2050 globalne emisije znižati že za 55 % glede na raven iz leta 2010 in do leta 2030 za 10 % v primeru hitrejšega doseganja vrha.⁶¹

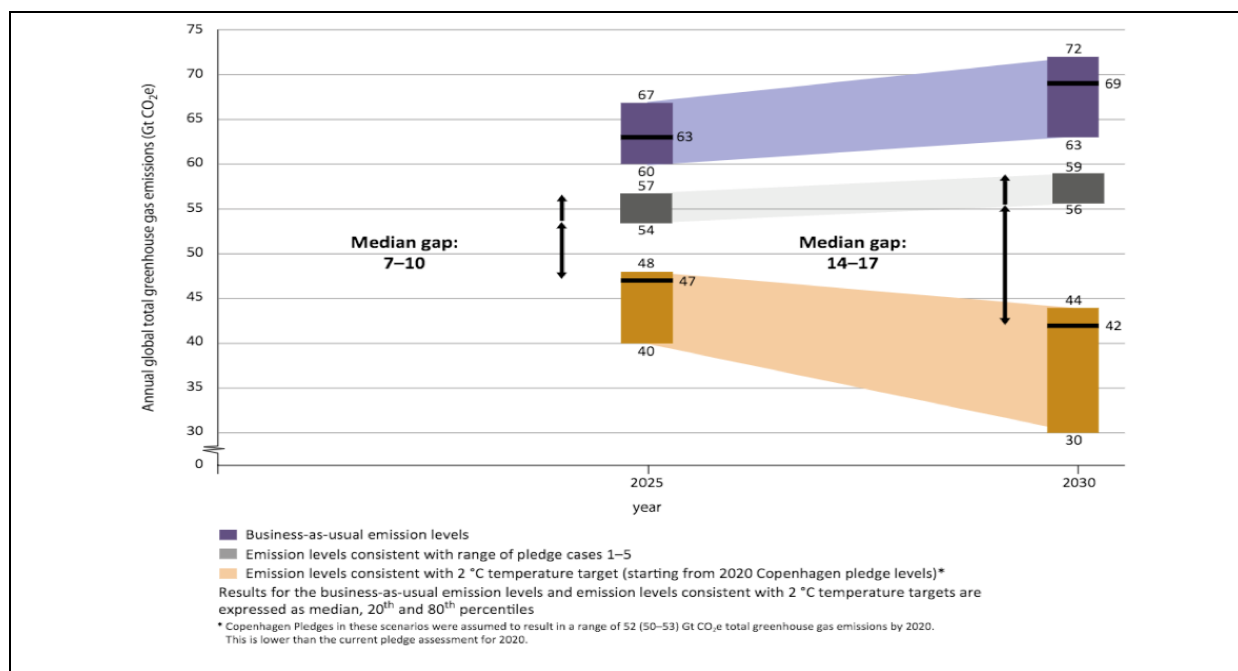
Čeprav znanstveni izračuni kažejo, da bi morale globalne emisije čim prej doseči vrh, da bi ostali znotraj cilja 2 stopinj Celzija, globalne emisije še vedno naraščajo in bodo brez dodatnih podnebnih politik in ukrepov izjemno naraščale tudi v prihodnje še vsaj do leta 2050. Obljube in zaveze, ki so jih na podlagi Københavnskega dogovora države predložile sekretariatu Okvirne konvencije v letu 2010, pa le v majhni meri prispevajo k ocenjenim potrebnim znižanjem emisij toplogrednih plinov do leta 2020 (UNEP 2014, xvi).

Med ocenjenimi potrebnimi ukrepi in napovedanimi ukrepi ostaja torej velik razkorak – do leta 2030 je ocenjen na 14–17 Gt CO₂ letno (UNEP 2014, xix) (glej sliko 3.15 na naslednji strani). Kasnejše zniževanje emisij bo tako imelo za posledico višje stroške in večja tveganja za družbo (UNEP 2014, xvii).

⁶¹ Ocena UNEP se v veliki meri pokriva s petim poročilom IPCC, ki navaja, da če bi želeli ostati znotraj cilja 2 stopinj Celzija, da bi (UNEP 2014, xx):

- morali do leta 2050 znižati globalne emisije toplogrednih plinov za 40–70 % (ocena UNEP: 49–63 %);
- naj ogljično nevtralnost dosegli v drugi polovici tega stoletja (ocena UNEP: 2055–2070),
- naj dosegli neto ničelne emisije toplogrednih plinov okoli 2100 (ocena UNEP: 2080–2100, stroškovno najbolj učinkoviti, če se ukrepi uvajajo že od 2020).

Slika 3.15: Razkorak med napovedanim in ocenjenim potrebnim zmanjšanjem emisij toplogrednih plinov do leta 2030 (v Gt CO₂)

vir: UNEP 2014, xx

Končno, niti obveznosti za drugo obdobje Kjotskega protokola, ki sicer še niso stopile v veljavo, niti nacionalni prispevki, ki so jih države prostovoljno predložile h Københavnskemu dogovoru, ne dosegajo ocenjenih potrebnih omejitev in znižanja emisij toplogrednih plinov, da bi ostali znotraj cilja zvišanja povprečne globalne temperature za največ dve stopinji Celzija glede na predindustrijsko raven. Države si sicer prizadevajo, da bi 'zaprle' ta razkorak, a učinkovitega odgovora na vprašanje zniževanja emisij do konca leta 2020, ko bi naj začel veljati novi Pariški sporazum, ki ga kratko razčlenimo v nadaljevanju, niso našle.

3.3.2.6 Pogled naprej: Pariški sporazum kot pomemben korak v razvoju mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb

Decembra 2015 je v Parizu na 21. Konferenci pogodbenic (COP 21) prišlo do zaključka podnebnih pogajanj, ki so potekala v okviru Durbanske platforme, in sprejema Pariškega sporazuma, ki za predmet pričujoče disertacije sicer ni ključen, ker ureja obdobje po letu 2020. Kljub temu bomo kratko razčlenili njegove bistvene elemente, saj predstavlja pomemben korak v postopnem razvoju mednarodnega pogodbenega prava in režima podnebnih sprememb. Njegovo poznavanje nam bo na podlagi odgovorov na postavljena raziskovalna vprašanja omogočilo oblikovati premislek o naravi in dinamiki energetskega odnosov med EU in RF v prihodnosti v luči razvoja mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb.

Pariški sporazum v zasledovanju končnega cilja Okvirne konvencije gradi na njenih načelih, vključno »z načelom pravičnosti ter skupne, vendar različne odgovornosti in posamičnih zmožnosti, ob upoštevanju značilnih razmer v posameznih državah« (preambula), in prepozna potrebo po »učinkovitem in postopnem odzivu na resno grožnjo podnebnih sprememb, na podlagi najboljših razpoložljivih znanstvenih dognanj« (ibid.). Priznava značilne potrebe in razmere v pogodbenicah v razvoju in značilne potrebe in razmere v najmanj razvitih državah glede financiranja in prenosa tehnologije. Poudarja soodvisnost ukrepov proti podnebnim spremembam, odziv nanje in njihove učinke ter enakopravne možnosti za trajnostni razvoj in izkoreninjenje revščine. Sporazum potrjuje, da so podnebne spremembe skupna skrb človeštva, in da morajo pogodbenice v boju proti njim »spoštovati, spodbujati in upoštevati obveznosti glede človekovih pravic« (ibid.). Sporazum priznava pomen ohranjanja in po potrebi povečanja zmogljivosti ponorov in zbiralnikov toplogrednih plinov, skrb za celovitost vseh ekosistemov, z oceani vred, varstvo biotske raznovrstnosti ter pomen podnebne pravičnosti. V zaključnem delu preambule je izpostavljena tudi vloga izobraževanja, usposabljanja, ozaveščanja in sodelovanja javnosti na vseh ravneh (ibid.).

Pariški sporazum, ki je bil sprejet z odločitvijo Konference pogodbenic decembra 2015, določa bistvene elemente boja proti podnebnim spremembam na globalni ravni po letu 2020, ki jih pregledno obravnavamo v nadaljevanju.

Končni cilj sporazuma. Pariški sporazum krepi uresničevanje Okvirne konvencije in njenega cilja ter globalni boj proti podnebnim spremembam v okviru trajnostnega razvoja in prizadevanj za izkoreninjenje revščine vključno (Conference of the Parties 2015, 2. člen, 1. odstavek):

- *»z ohranitvijo dviga povprečne globalne temperature občutno pod 2 °C v primerjavi s predindustrijsko dobo in prizadevanji, da se dvig temperature omeji na 1,5 °C v primerjavi s predindustrijsko dobo, saj bi se tako občutno zmanjšali tveganja in učinki podnebnih sprememb;*
- *s krepitvijo sposobnosti za prilagajanje na škodljive učinke podnebnih sprememb in odpornosti proti podnebnim spremembam ter spodbujanjem razvoja družbe z nizkimi emisijami toplogrednih plinov, ne da bi to ogrozilo pridelavo hrane;*
- *z uskladitvijo finančnih tokov z razvojem, usmerjenim v zmanjšanje emisij toplogrednih plinov in večjo odpornost proti podnebnim spremembam.«*

Pogodbenice bodo izvajale sporazum v duhu pravičnosti in ob upoštevanju načela skupne, vendar različne odgovornosti in posamičnih zmožnosti, ob upoštevanju značilnih razmer v posameznih državah (Conference of the Parties 2015, 2. člen, 2. odstavek).

Časovni okvir in cilj sporazuma. Da bi dosegli dolgoročni cilj si bodo pogodbenice prizadevale »čim prej doseči najvišjo skupno raven emisij toplogrednih plinov, pri čemer se zavedajo, da bodo pogodbenice v razvoju za to potrebovale več časa«. Nato pa si bodo pogodbenice »prizadevale za naglo zmanjševanje teh emisij skladno z najboljšimi razpoložljivimi znanstvenimi dognanji, da bi v drugi polovici tega stoletja dosegli ravnovesje med emisijami toplogrednih plinov iz antropogenih virov in njihovim zajemanjem v ponore« (Conference of the Parties 2015, 4. člen, 1. odstavek).

Ukrepi za blaženje. Pariški sporazum določa (4. člen, 2. odstavek), da morajo vse pogodbenice pripraviti, sporočati in posodabljati nacionalno določeni prispevek k doseganju skupnega cilja, ki ga nameravajo doseči. Pogodbenice morajo v ta namen tudi izvajati notranje ukrepe za blaženje podnebnih sprememb. Pogodbenice vsakih pet let sporočijo svoj nacionalno določeni prispevek, ki bo pomenil napredek v primerjavi s prejšnjim in bo odražal najvišjo možno stopnjo ambicije, ki jo država lahko doseže, in njeno skupno, vendar različno odgovornost ter posamične zmožnosti, ob upoštevanju značilnih razmer v posamičnih državah (Conference of the Parties 2015, 4. člen, 3. in 9. odstavek).

Vodilno vlogo bodo še naprej imele razvite pogodbenice, ki bodo oblikovale cilje na ravni celotnega gospodarstva, pogodbenice v razvoju pa naj bi stopnjevale svoja prizadevanja in sčasoma v luči nacionalnih okoliščin oblikovale podobno kot razvite države cilje na ravni celotnega gospodarstva (Conference of the Parties 2015, 4. člen, 4. odstavek). Nacionalni prispevki bodo v luči končnega cilja ocenjeni vsakih pet let s svetovnim pregledom (ang. *global stocktake*) (Conference of the Parties 2015, 4. člen, 9. odstavek). Nacionalno določeni prispevki morajo biti oblikovani jasno, pregledno in razumljivo (Conference of the Parties 2015, 4. člen, 8. odstavek), pogodbenice v razvoju pa bodo deležne pomoči s strani razvitih pogodbenic (Conference of the Parties 2015, 4. člen, 5. odstavek).

Ponori in zbiralniki. Sporazum poziva pogodbenice k ohranjanju in po potrebi povečanju zmogljivosti ponorov in zbiralnikov toplogrednih plinov, skupaj z gozdovi (Conference of the Parties 2015, 5. člen).

Tržni mehanizem in netržni okvir. Pogodbenice priznavajo vlogo prostovoljnega sodelovanja držav pri uresničevanju njihovih nacionalno določenih prispevkov (Conference of the Parties 2015, 6. člen, 1. odstavek) in vzpostavljajo »mehanizem za prispevek k zmanjševanju emisij toplogrednih plinov in podporo trajnostnemu razvoju« (Conference of the Parties 2015, 6. člen, 4. odstavek). Pariški sporazum priznava pomen celovitih, celostnih in uravnovešenih netržnih pristopov za usklajeno in učinkovito uresničevanje nacionalno določenih prispevkov (Conference of the Parties 2015, 6. člen, 8. odstavek). Za spodbujanje netržnih pristopov se določi okvir za netržne pristope na področju trajnostnega razvoja (Conference of the Parties 2015, 6. člen, 9. odstavek).

Prilagajanje. Pogodbenice so si zastavile svetovni cilj za prilagajanje, ki vključuje izboljšanje sposobnosti prilagajanja, krepitev odpornosti in zmanjšanje občutljivosti za podnebne spremembe (Conference of the Parties 2015, 7. člen, 1. odstavek). Pariški sporazum priznava, da predstavlja prilagajanje globalni izziv, ki ima lokalne, podnacionalne, nacionalne, regionalne in svetovne razsežnosti. Gre za bistveno sestavino dolgoročnega skupnega odziva na podnebne spremembe, pri tem pa je njegov namen zavarovati ljudi, vire preživetja in ekosisteme (Conference of the Parties 2015, 7. člen, 2. odstavek). Pogodbenice bi tako morale ob upoštevanju **Okvira za prilagajanje** iz Cancuna okrepiti svoje sodelovanje za izboljšanje ukrepov na področju prilagajanja (Conference of the Parties 2015, 7. člen, 7. odstavek) in oddati ter periodično osveževati poročilo o prilagajanju, ki lahko vključuje njihove prednostne naloge, potrebe po izvajanju in pomoči, načrte in ukrepe (Conference of the Parties 2015, 7. člen, 10. odstavek). Države v razvoju pa bodo pri tem deležne stalne in okrepljene mednarodne pomoči (Conference of the Parties 2015, 7. člen, 13. odstavek).

Izguba in škoda. Sporazum potrjuje »pomen preprečevanja, zmanjševanja in odpravljanja izgube ali škode, povezane s škodljivimi učinki podnebnih sprememb« (Conference of the Parties 2015, 8. člen, 1. odstavek) in povečuje vlogo Varšavskega mednarodnega mehanizma za izgubo in škodo (ang. *the Warsaw International Mechanism for Loss and Damage*). Tega bo »mogoče dopolnjevati in krepiti skladno z odločitvami in usmeritvami, ki jih sprejme Konferenca pogodbenic« (Conference of the Parties 2015, 8. člen, 2. odstavek) za pomoč ranljivim državam pri soočanju s škodljivimi učinki podnebnih sprememb. Znotraj tega okvira bodo pogodbenice lahko sodelovale in spodbujale razumevanje, ukrepe in pomoč glede izgube in škode zaradi škodljivih učinkov podnebnih sprememb.

Finančna in tehnološka podpora ter krepitev zmogljivosti. Razvite pogodbenice bodo pogodbenicam v razvoju zagotovile finančne vire kot pomoč za blaženje in prilagajanje. Sporazum prvič k temu spodbuja tudi druge pogodbenice (Conference of the Parties 2015, 9. člen, 1. in 2. odstavek). Aktivnosti bodo potekale v okviru Okvirne konvencije oblikovanega finančnega mehanizma (ang. *Financial Mechanism of the Convention*) (Conference of the Parties 2015, 9. člen, 8. odstavek).

Pogodbenice so potrdile, da delijo »dolgoročno vizijo, ki poudarja pomen celovitega razvoja in prenosa tehnologij za krepitev odpornosti proti podnebnim spremembam ter zmanjševanje emisij toplogrednih plinov« (Conference of the Parties 2015, 10. člen, 1. odstavek). Razvoju in prenosu tehnologije bo služil tehnološki mehanizem (ang. *Technology Mechanism*), vzpostavljen v okviru konvencije (Conference of the Parties 2015, 10. člen, 3. odstavek).

Sporazum krepi mednarodno sodelovanje pri krepitvi zmogljivosti v pogodbenic v razvoju, še posebej v državah z najmanjšimi zmogljivostmi, da sprejmejo učinkovite ukrepe v boju proti podnebnim spremembam (Conference of the Parties 2015, 11. člen, 1. odstavek). Krepitev zmogljivosti bo potekala na pobudo države, skladno z njenimi potrebami in na nacionalni, subnacionalni in lokalni ravni. Sporazum predvideva sodelovanje vseh držav pri krepitvi zmogljivosti pogodbenic v razvoju v učinkovitem, stalnem, vključujočem in medsektorskem procesu (Conference of the Parties 2015, 11. člen, 2. in 3. odstavek). Krepitev zmogljivosti bo potekala prek ustreznih institucionalnih ureditev, Konferenca pogodbenic pa na svojem prvem zasedanju obravnava in sprejme sklep o začetni institucionalni ureditvi za krepitev zmogljivosti (Conference of the Parties 2015, 11. člen, 5. odstavek).

Preglednost. Sporazum vzpostavlja »prožen okvir za večjo preglednost ukrepov in pomoči«, katerega namen bo vzpostaviti vzajemno zaupanje in bolj učinkovito izvajanje (Conference of the Parties 2015, 13. člen, 1. odstavek). Okvir »se uporablja na način, ki spodbuja, ne vsiljuje in ne kaznuje, spoštuje suverenost držav in pogodbenicam ne nalaga dodatnega bremena« (Conference of the Parties 2015, 13. člen, 3. odstavek). Poleg obveznosti sporočanja informacij glede blaženja, prilagajanja in pomoči, določa Pariški sporazum tudi tehnični strokovni mednarodni pregled vseh informacij, ki bodo predložene s strani pogodbenic z namenom, da se zagotovi razumevanje podnebnih ukrepov, vključno z jasnostjo in spremljanjem napredka pri doseganju nacionalno določenih prispevkov pogodbenic, z dobrimi praksami, prednostnimi nalogami, potrebami in pomanjkljivostmi vred, kar se vključi v svetovni pregled (Conference

of the Parties 2015, 13. člen, 5. odstavek). »Pogodbenicam v razvoju se zagotovi tudi stalna pomoč za krepitev zmogljivosti v zvezi s preglednostjo.« (Conference of the Parties 2015, 13. člen, 15. odstavek).

Svetovni pregled (ang. *global stocktake*). »Konferenca pogodbenic v vlogi skupščine pogodbenic sporazuma občasno opravi pregled izvajanja sporazuma, da oceni skupni napredek pri doseganju njegovega namena in uresničevanju njegovih dolgoročnih ciljev« (t.i. svetovni pregled) (Conference of the Parties 2015, 14. člen, 1. odstavek). Prvi svetovni pregled opravi Konferenca pogodbenic v letu 2023 in zatem vsakih pet let (Conference of the Parties 2015, 14. člen, 2. odstavek). »Pogodbenice na podlagi rezultatov svetovnega pregleda dopolnjujejo in povečujejo obseg ukrepov in pomoči /.../ ter krepijo mednarodno sodelovanje pri podnebnih ukrepih« (Conference of the Parties 2015, 14. člen, 3. odstavek).

Pariški sporazum je v 15. členu oblikoval tudi mehanizem za lažje izvajanje in spodbujanje skladnosti z določbami sporazuma (Conference of the Parties 2015, 15. člen, 1. odstavek). Mehanizem predstavlja odbor strokovnjakov, ki z namenom podpore deluje pregledno, ne obtoževalno ali kaznovalno (Conference of the Parties 2015, 15. člen, 2. odstavek).

Konferenca pogodbenic Okvirne konvencije služi kot skupščina pogodbenic Pariškega sporazuma (Conference of the Parties 2015, 16. člen, 1. in 2. odstavek), kateri lahko kot opazovalke prisostvujejo tudi pogodbenice Konvencije, ki niso pogodbenice (Pariškega) sporazuma. Konferenca pogodbenic redno spremlja izvajanje sporazuma in sprejema potrebne odločitve, da se zagotovi učinkovito izvajanje sporazuma (Conference of the Parties 2015, 16. člen, 4. odstavek). Sekretariat Okvirne konvencije opravlja tudi nalogo sekretariata Pariškega sporazuma (Conference of the Parties 2015, 17. člen), pomožni telesi Okvirne konvencije (Pomožno telo za znanstveno in tehnološko svetovanje ter Pomožno telo za izvajanje) pa služita tudi kot pomožni telesi Pariškega sporazuma (Conference of the Parties 2015, 18. člen).

Pariški sporazum je bil sprejet z odločitvijo Konference pogodbenic (1./CP.21), s katero je bila določena tudi vrsta ukrepov za obdobje do leta 2020, vključno s krepitvijo procesa tehničnega pregleda, izboljšanjem zagotavljanja nujnih financ, tehnologije in podpore ter ukrepov za krepitev sodelovanja na visoki ravni (UNFCCC 2016o). Konferenca pogodbenic je tudi pozdravila prizadevanja vseh drugih akterjev pri naslavljanju podnebnih sprememb, vključno s civilno družbo, zasebnim sektorjem, finančnimi institucijami, mesti in drugimi. Pogodbenice

so potrdile potrebo po krepitvi znanj, tehnologije, praks in prizadevanj lokalnih skupnosti ter avtohtonih ljudstev in tudi pomembno vlogo zagotavljanja spodbud s pomočjo orodij, kot so domače politike in zaračunavanje za emisije CO₂ (ibid.).

Pariški sporazum je bil odprt za podpis in ratifikacijo, sprejem ali odobritev pogodbenicam Okvirne konvencije od 22. aprila 2016 do 21. aprila 2017. Kasneje bo na voljo za pristop (Conference of the Parties 2015, 20. člen). V veljavo je vstopil 30. dan po predložitvi ratifikacijske listine vsaj 55. pogodbenic Okvirne konvencije, katerih emisije toplogrednih plinov predstavljajo vsaj 55 % vseh globalnih emisij toplogrednih plinov (Conference of the Parties 2015, 21. člen). To se je zgodilo 4. novembra 2016, do aprila 2017 pa je Pariški sporazum ratificiralo že 143 od 194 podpisnic (UNTC 2017b).

* * *

Mednarodno pravo in režim podnebnih sprememb sta v zadnjih 25 letih doživela izjemen razvoj, ki so ga spremljala zahtevna pogajanja in tudi neuspeh v Københavnu, za katerega lahko vseeno ugotovimo, da je predstavljal priložnost za nov začetek in tudi pomemben zasuk v politični in (pravni) zavesti držav, ki so se odmaknile od pristopa 'zgoraj-navzdol' k bolj fleksibilnemu pristopu 'od spodaj-navzgor'. Prvega pooseblja Kjotski protokol z jasno določenimi kvantificiranimi časovnimi cilji zmanjšanja emisij toplogrednih plinov za vsako razvito državo pogodbenico posebej, drugega pa Pariški sporazum, ki gradi na neuspehu iz Københavna, ko se pogodbenice niso uspele zediniti o sporazumu, s katerim bi nadaljevale in nadgradile pristop določanja ciljev, ki je bil uporabljen v Kjotu.

Københavnski dogovor, ki je nastal kot dogovor velikih (ZDA in držav BASIC), je temeljil nasprotno na prostovoljnih in nacionalno določenih prispevkih pogodbenic, ki bi naj po svojih zmožnostih in skladno z načelom skupne, vendar različne odgovornosti prispevale k izpolnjevanju končnega cilja, tj. preprečiti dvig globalne povprečne temperature za več kot dve stopinji Celzija. Na tem izhodišču temelji tudi Pariški sporazum, ki je v nekaterih vidikih (finančna pomoč, prenos tehnologije, poročanje, mednarodni pregledi itd.) pomembno nadgradil obstoječi pravni in institucionalni okvir, ki bi naj spodbujevalno, nevsiljivo in nekaznovalno spodbujal (vse) pogodbenice, da postopno povečujejo svoj nacionalno določeni prispevek k doseganju končnega cilja.

Za našo študijo primera, ki časovno zajema obdobje od leta 1992 do konca leta 2012, s posebnim poudarkom na prvem ciljnem kjotskem obdobju (2008–2012), je relevanten pravni in institucionalni okvir, ki sta ga vzpostavila Okvirna konvencija in Kjotski protokol. Poznavanje razvoja mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb po letu 2012 pa bo pomembno za razpravo v zaključku, ko bomo na podlagi ovrednotenja raziskovalnega vprašanja in ugotovitev analize študije primera odprli vprašanje vloge in pomena mednarodnega prava podnebnih sprememb za prihodnje (energetske) odnose med EU in RF.

3.3.3 Delni sklep: relevantni obseg in vsebina mednarodnega prava podnebnih sprememb

Pogodbenice so v Okvirni konvenciji leta 1992 za cilj določile doseči ustalitev koncentracije toplogrednih plinov v ozračju na takšni ravni, ki bo preprečila nevarno antropogeno poseganje v podnebni sistem. Leta 1997 so s Kjotskim protokolom določile, da bodo države Aneksa I (v obdobju 2008–2012) zmanjšale skupne emisije toplogrednih plinov za najmanj pet odstotkov glede na raven iz leta 1990 in pri tem določile ločene posamične kvantificirane cilje. Za EU (takrat EU-15) in RF, ki skupaj z ZDA in Kitajsko nosita največjo zgodovinsko odgovornost za emisije toplogrednih plinov, je ta obveznost znašala -8 % oz. 0 %. Za države članice EU-15 je cilj (-8 %) predstavljal kumulativno osem odstotno zmanjšanje emisij toplogrednih plinov v obdobju 2008–2012 glede na leto 1990, RF pa je imela cilj, da njene emisije ne presežejo emisij iz leta 1990 (torej 0 % sprememba glede na leto 1990).

Za naš predmet proučevanja je poleg mednarodnih norm, ki določajo skupni cilj in posamezne obveznosti pogodbenic, relevanten tudi oblikovani institucionalni okvir, še posebej fleksibilni mehanizmi Kjotskega protokola, ki odgovarjajo na vprašanje, kako bi naj pogodbenice dosegle zastavljeni cilj in svoje posamične obveznosti.

Razvoj mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb je oblikoval situacijo, v kateri smo imeli na eni strani EU, ki je imela najvišji kumulativni cilj znižanja emisij toplogrednih plinov, in na drugi strani RF, pri kateri je obstajal znaten razkorak v obliki presežka med dejanskimi emisijami in dovoljenimi emisijami toplogrednih plinov, kar je izviralo iz dejstva, da je bilo za referenčno leto vzeto leto 1990, ko je imela nekdanja SZ (in z njo današnja RF) daleč najvišje zgodovinske vrednosti emisij toplogrednih plinov, ki so z razpadom SZ in zlomom gospodarstva novih držav izjemno upadle (glej slike 3.16 in 3.17 ter tabelo 3.14).

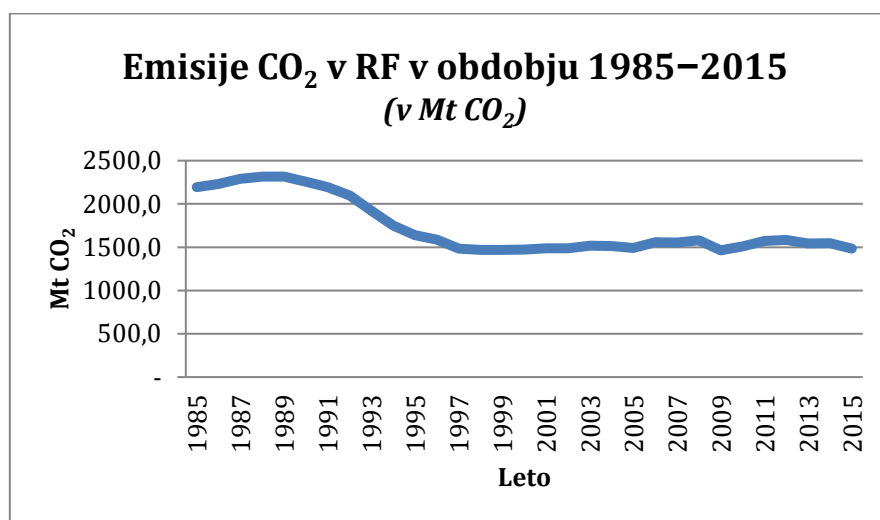
Tabela 3.14: Primerjava emisij toplogrednih plinov med EU-15 in Rusko federacijo leta 1990 in 2008*

	1990 (v Mt CO ₂)	2008 (v Mt CO ₂)	2008/1990 (%)	Obveznost v Kjotskem protokolu (zmanjšanje emisij TPG v 2008–2012 glede na 1990, v %)
EU-15	4009,71	3852,49	96,08 %	-5 %
RF	2776,98	2239,85	80,65 %	0 %

* Brez upoštevanja emisij zaradi rabe zemljišč, spremembe rabe zemljišč in gozdarjenja

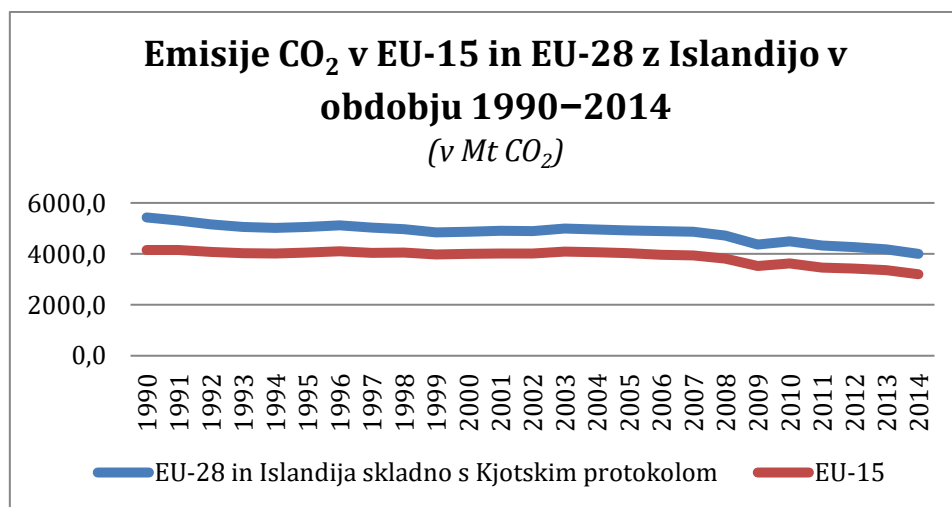
Vir: pripravljeno na podlagi podatkov World Resources Institute 2016

Slika 3.16: Emisije ogljikovega dioksida v Ruski federaciji v obdobju 1985–2015

Vir: pripravljeno na podlagi podatkov BP 2016

Slika 3.17: Emisije ogljikovega dioksida v EU-15 in EU-28 z Islandijo skladno s Kjotskim protokolom v obdobju 1990–2014

Vir: pripravljeno na podlagi podatkov Eurostat 2016g

Razlika v dejanskih in predpisanih emisijah toplogrednih plinov (t.i. 'vroči zrak') je predstavljala trgovalne emisijske pravice, ki jih je lahko RF (enako kot druge države, ki so imele ali ustvarile razliko med dejanskimi in dovoljenimi ravnmi emisij toplogrednih plinov) prek sistema trgovanja z emisijami prodala drugim državam pogodbenicam, ki niso ali ne bi dosegle v Kjotu predpisanih zmanjšanj emisij toplogrednih plinov. Ocene 'vročega zraka' za RF se gibljejo okoli 20 %, kar je (glej tabelo zgoraj) predstavljalo kar okoli 540 Mt CO₂ ali 13 % emisij toplogrednih plinov EU-15 v letu 2008.

Poleg mehanizma trgovanja z emisijami je za vprašanje, kakšna je bila vloga in pomen mednarodnega prava podnebnih sprememb za (energetske) odnose med EU in RF, pomemben tudi mehanizem skupnega izvajanja, ki omogoča državam pogodbenicam Aneksa I Kjotskega protokola (torej tudi državam članicam EU in RF), da skupaj vlagajo v projekte, ki imajo za rezultat zmanjšanje emisij toplogrednih plinov, s čimer pridobijo enote zmanjšanja emisij (ang. *ERU*), ki štejejo v izpolnjevanje njihovih obveznosti skladno s Kjotskim protokolom, oz. lahko z njimi tudi trgujejo. Namen mehanizma skupnega izvajanja je bil omogočiti razvitim državam prilagodljivo in stroškovno učinkovito izpolnjevanje njihovih obveznosti po Kjotskem protokolu, ki ima zaradi npr. vlaganj v povečevanje energetske učinkovitosti ali rabo obnovljivih virov energije za posledico pozitivne učinke iz tujih naložb in prenosa tehnologije tudi za države prejemnice. Na osnovi tega predvidevamo, da je mehanizem skupnega sodelovanja omogočal in spodbujal sodelovanje med na eni strani državami članicami EU, ki so tehnološko vodilne na področju energetske učinkovitosti in rabe obnovljivih virov energije, in na drugi strani RF, kjer obstajajo obsežni energetske sistemi še iz časa 1970. in 1980. let, ki so energetske neučinkoviti in ponujajo obsežne priložnosti za ekonomsko smotrno varčevanje z energijo in izboljšanje energetske učinkovitosti.

3.4 Blaženje globalnih podnebnih sprememb

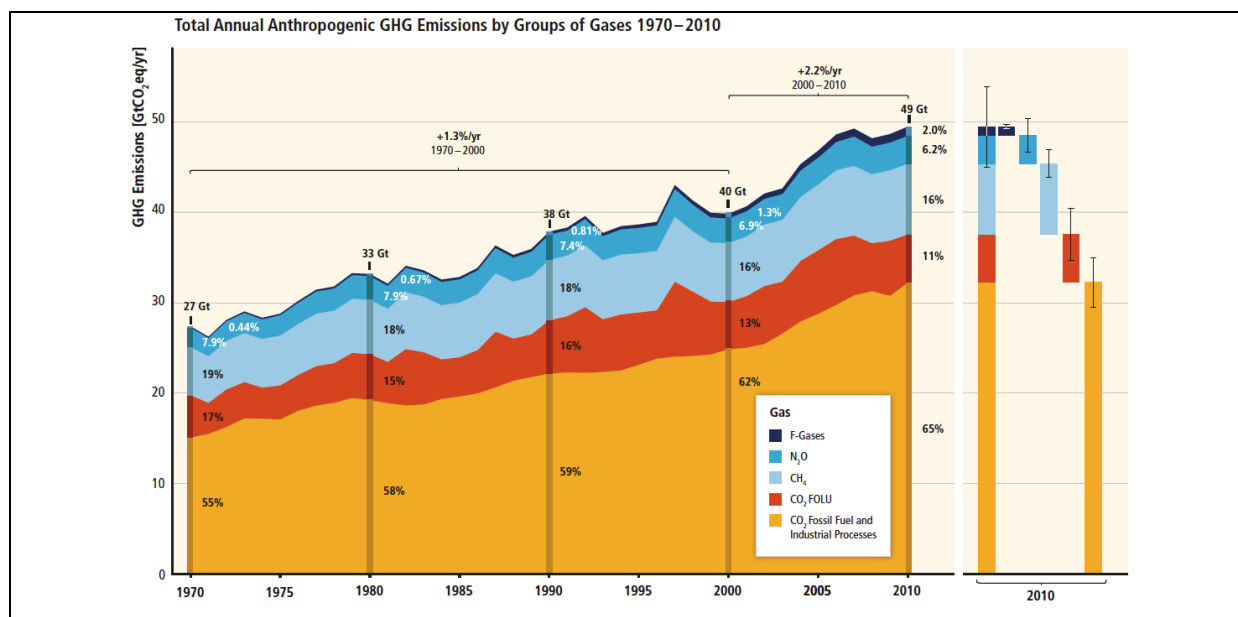
Pojav globalnih podnebnih sprememb že ima pomembne posledice na naravne in človeške sisteme. Od ukrepov blaženja bo odvisen tudi obseg in intenziteta prihodnjih (škodljivih) posledic globalnih podnebnih sprememb, s katerimi se bomo morali soočiti. Pričujoče podpoglavje je tako namenjeno kratki razčlenitvi problematike blaženja in ključnih sektorjev, ki so osrednji viri emisij toplogrednih plinov in bodo v prihodnosti tudi osrednje polje za ukrepe, s katerimi si bomo prizadevali za zmanjšanje emisij toplogrednih plinov in s tem za blaženje globalnih podnebnih sprememb. Ugotovitve tega dela analize nam bodo služile kot orientir za ovrednotenje našega raziskovalnega vprašanja v izbrani študiji primera.

Blaženje predstavlja človekovo posredovanje pri zmanjševanju virov in povečevanju ponorov toplogrednih plinov. Skupaj s prilagajanjem na podnebne spremembe prispeva k cilju Okvirne konvencije, tj. »doseči ustalitev koncentracije toplogrednih plinov v ozračju na takšni ravni, ki bo preprečila nevarno antropogeno poseganje v podnebni sistem«, kar bi morali doseči v takšnem časovnem obdobju, ki ekosistemom dovoljuje naravno prilagoditev spremembi podnebja, ki zagotavlja, da ne bo ogroženo pridobivanje hrane, in ki omogoča trajnostni gospodarski razvoj« (Okvirna konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja, 2. člen).

Trajnostni razvoj in pravičnost predstavljata izhodišče za ocenjevanje podnebnih politik in poudarjata potrebo po naslavljanju tveganj podnebnih sprememb. Učinkovitega blaženja tudi ne bo mogoče doseči, v kolikor bodo posamezni akterji neodvisno zasledovali lastne interese. V povezavi z blaženjem in prilagajanjem se odpirajo tudi vprašanja pravičnosti in poštenosti, številna področja oblikovanja podnebnih politik pa vključujejo presojanje vrednot in etične pomisleke. Podnebna politika se seka z družbenimi cilji, kar odpira možnosti tako za skupne koristi kot tudi neželene stranske učinke (IPCC 2014c, 5). Za oblikovanje podnebne politike je pomembno vprašanje, kako posamezniki in organizacije dojemajo in upoštevajo tveganja in negotovosti. Upoštevajo lahko namreč različen razpon tveganj in negotovosti, med katerimi je nekatere težko meriti, še zlasti manj verjetne dogodke, ki pa bi imeli pomembne posledice, v kolikor bi do njih prišlo (IPCC 2014c, 6).

Trend obsega in tokov toplogrednih plinov ter njihovih vzpodbujevalcev je pozitiven – skupne emisije toplogrednih plinov so stopnjujoče naraščale od leta 1970 do 2010 (opazovano obdobje v zadnjem poročilu IPCC) z vedno večjimi absolutnimi povečanji proti koncu tega obdobja. Emisije iz zgorevanja fosilnih goriv in industrijskih procesov so prispevale kar 78 % povečanja vseh toplogrednih plinov v obdobju 1970–2010. Slika 3.18 na naslednji strani ponazarja delež posameznih skupin toplogrednih plinov in njihovo rast od leta 1970 do 2010. Vidimo, da so emisije na letni ravni od leta 1970 do 2000 rasle v povprečju za 1,3 % letno, med leti 2000 in 2010 pa se je rast povečala na 2,2 % letno. Če smo v zadnjih treh desetletjih povečali letni obseg emisij toplogrednih plinov za 13 Gt CO₂ (iz 27 Gt na 40 Gt), smo ga v prvem desetletju tretjega tisočletja povečali za 9 Gt, kar kaže na hitro stopnjevanje rasti globalnih emisij toplogrednih plinov v novem tisočletju. Povečanje emisij toplogrednih plinov je v največji meri prišlo iz sektorjev oskrbe z energijo (47 %), industrije (30 %) in prometa (11 %) (IPCC 2014c, 7).

Slika 3.18: Skupni letni obseg antropogenih emisij toplogrednih plinov po posameznih skupinah plinov (1970–2010)

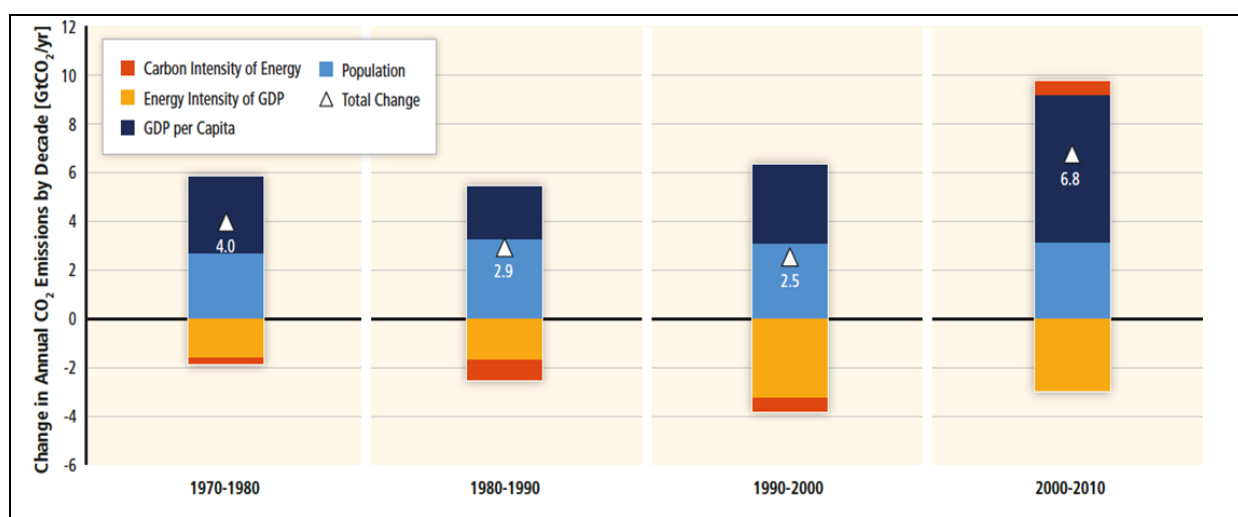
Vir: IPCC 2014c, 7

Približno polovica vseh antropogenih emisij toplogrednih plinov v obdobju 1750–2010 pade v zadnja štiri desetletja (IPCC 2014c, 7). Osrednje gonilo globalnega povečevanja emisij CO₂ zaradi sežiganja fosilnih goriv predstavlja rast prebivalstva in gospodarska rast. Delež rasti prebivalstva v zadnjem desetletju (2000–10) je k rasti prispeval približno enako kot v predhodnih treh desetletjih, medtem ko se je prispevek zaradi gospodarske rasti močno povečal (IPCC 2014c, 8).

Raba fosilnih virov energije predstavlja osrednji vzrok emisij toplogrednih plinov v ozračje – leta 2000 so elektrarne, industrijski procesi, transport, predelava fosilnih goriv in raba energije v stavbah predstavljali kar 74 % vseh letnih emisij toplogrednih plinov (MacKay 2013, 15; EDGAR 2015a). »Podnebni problem je predvsem energijski problem« (MacKay 2013, 16).

Slika 3.19 na naslednji strani kaže povečanje v skupnih emisijah toplogrednih plinov v zadnjih štirih desetletjih zaradi sežiganja fosilnih virov energije glede na štiri osrednje vzroke (gospodarska rast, rast prebivalstva, energetska intenzivnost glede na enoto BDP in ogljična intenzivnost energije). Iz slike vidimo, da so se v zadnjih dveh desetletjih (1990–2010) močno povečale emisije toplogrednih plinov zaradi povečanja energetske intenzivnosti na enoto BDP in v zadnjem desetletju zaradi povečanja gospodarske rasti.

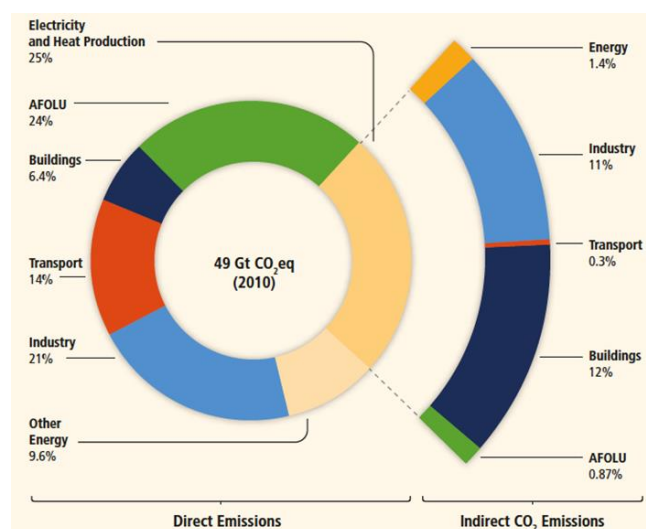
Slika 3.19: Sprememba v skupnih emisijah toplogrednih plinov zaradi rabe fosilnih goriv

Vir: IPCC 2014c, 9

Pri emisijah toplogrednih plinov (za leto 2010) imajo največji delež proizvodnja električne energije in toplote (25 %), kmetijstvo, gozdarstvo in druga raba zemlje (ang. *Agriculture, Forestry and Other Land Use (AFOLU)*) (24 %), industrija (21 %) in promet (14 %) (glej sliko 3.20). Brez dodatnih ukrepov po zmanjševanju emisij toplogrednih plinov pa se bo njihova rast nadaljevala na račun rasti svetovnega prebivalstva in gospodarske aktivnosti. Osnovni scenarij, ki ne predvideva dodatnega blaženja, kaže povečanje povprečne globalne površinske temperature do leta 2100 za 3,7–4,8 stopinje Celzija glede na predindustrijsko raven. Če vključimo še element podnebne negotovosti, sega interval možnega povečanja od 2,5–7,8 stopinje Celzija (IPCC 2014c, 8).

Slika 3.20: Emisije toplogrednih plinov po posameznih gospodarskih sektorjih (za leto 2010)

Vir: IPCC 2014c, 9

Obstaja več scenarijev z vrsto tehnoloških in vedenjskih možnosti z različnimi značilnostmi in posledicami za trajnostni razvoj, ki so skladni z različnimi ravnmi blaženja. Scenariji, po katerih bi povišanje povprečne globalne temperature zaradi antropogenih emisij toplogrednih plinov ostalo pod dvema stopinjama Celzija (glede na predindustrijsko raven), kažejo, da bi CO₂ v letu 2100 lahko dosegel raven okoli 450 delcev na milijon. Ti scenariji vključujejo obsežno znižanje emisij antropogenih toplogrednih plinov do sredine stoletja s pomočjo velikih sprememb v energetske sistemih in morebiti tudi uporabi zemljišč (IPCC 2014c, 10). Scenariji, v katerih bi se povprečna temperatura dvignila za manj kot 1,5 stopinje Celzija, pa so bili obravnavani le v maloštevilnih študijah, saj bi bilo treba skladno s temi scenariji ohraniti ali znižati koncentracijo CO₂ v ozračju pod 430 delcev na milijon (IPCC 2014c, 16). Mejo 400 delcev CO₂ na milijon smo že presegli maja 2013 (NOAA 2015).

Scenariji blaženja, po katerih bi do leta 2100 dosegli okoli 450 delcev CO₂ na milijon, kažejo na zmanjšanje stroškov za doseganje ciljev povezanih s kakovostnim zrakom in energetske varnostjo. Hkrati kažejo tudi na pomembne koristne učinke za zdravje ljudi in ekosisteme, na zadostnost virov in odpornost energetske sistemov (IPCC 2014c, 16). Ti scenariji kažejo tudi na obsežne spremembe v sektorju energetske oskrbe (IPCC 2014c, 18).

Ključna strategija blaženja v scenarijih, kjer bo raven delcev CO₂ do leta 2100 dosegla med 450 in 500 delcev na milijon, je namreč izboljšanje učinkovitosti rabe energije in vedenjske spremembe, kar bo prispevalo k zmanjšanju povpraševanja po energiji, ne da bi ogrozili razvoj. Vedenje, življenjski stil in kultura imajo izjemno velik vpliv na rabo energije in z njo povezane emisije toplogrednih plinov, zato obstaja v nekaterih sektorjih izjemno veliko potenciala za blaženje še zlasti v kombinaciji z nekaterimi tehnološkimi in strukturnimi spremembami (IPCC 2014c, 20).

Do leta 2050 se bodo neposredne emisije CO₂ glede na leto 2010 v sektorju oskrbe z energijo (14,4 Gt CO₂) brez dodatnih ukrepov skoraj podvojile ali celo potrojile (odvisno od scenarija) (IPCC 2014c, 20). Podobno se bodo emisije v prometu, ki so leta 2010 obsegali 27 % emisij končne porabe energije (6,7 Gt CO₂) približno podvojile (IPCC 2014c, 21). Emisije v sektorju stavb (ang. *buildings sector*), ki so leta 2010 znašali 8,8 Gt CO₂ ali 32 % vseh izpustov emisij CO₂ v končni porabi energije, se bodo povečale za 50–150 % (IPCC 2014c, 22). Industrijski sektor, ki je leta 2010 zajemal 28 % v končni porabi energije in proizvedel 13 Gt CO₂, bo svoje emisije brez dodatnih ukrepov povečal med 50 in 150 % (IPCC 2014c, 23). Sektor AFOLU, ki

je odgovoren za okoli četrtno neto emisij toplogrednih plinov, predvsem zaradi zmanjševanja gozdov, emisij iz poljedelstva in živinoreje, igra osrednjo vlogo v varnosti preskrbe s hrano in trajnostnem razvoju. Ta sektor hkrati omogoča številne možnosti za blaženje emisij toplogrednih plinov s pomočjo ponovnega pogozdovanja, trajnostnega upravljanja gozdov in zmanjševanja krčenja gozdov (IPCC 2014c, 24).

Od četrtega poročila IPCC (2007) je prišlo do precejšnjega povečanja načrtov blaženja v nacionalnih in subnacionalnih načrtih. Večji poudarek je na politikah, ki poskušajo povezovati več ciljev, povečati skupne koristi in zmanjšati negativne stranske učinke. Pogosteje so uporabljene sektorske politike kot splošne gospodarske politike. Pogosto se uporabljajo tudi regulatorni pristopi in ukrepi za informiranje, ki so običajno okoljsko učinkoviti. V številnih državah in regijah pa so bili vzpostavljeni sistemi trgovanja z emisijami. V nekaterih državah so oblikovane politike obdavčenja s ciljem zmanjševanja emisij toplogrednih plinov skupaj s tehnološkim napredkom in drugimi politikami prispevale k zmanjšanju ogljičnega odtisa na enoto BDP (IPCC 2014c, 27–8).

Kljub temu ocenjene ravni globalnih emisij toplogrednih plinov, ki temeljijo na zaobljubah iz Cancuna (ang. *Cancun Pledges*), niso skladne s stroškovno učinkovitimi načini, ki še verjetno zagotavljajo cilj 2 stopinj Celzija. Odlašanje z bolj odločnimi ukrepi po letu 2030 bo pomembno povečalo težavnost prehoda k dolgoročno nižjim ravnam emisij, ki bi še omogočili doseganje tega cilja (IPCC 2014c, 12). IPCC je tako ob izdaji 5. poročila (leta 2014) ocenjeval, da je svetovni dogovor o znatnem in trajnem zmanjševanju emisij toplogrednih plinov nujen in bi moral predstavljati pomembno večstoletno podnebno zavezo, ki jo narekujejo pretekle, sedanje in prihodnje emisije ogljikovega dioksida (IPCC 2013a, 27).

Učinkovitost prilagajanja in blaženja posledic podnebnih sprememb bo odvisna od politik in ukrepov na mednarodni, regionalni, nacionalni in subnacionalni ravni. Politike, ki bodo segale na vse ravni in udeleževale tako razvoj tehnologije, njeno razširjanje in prenos kot tudi zagotavljanje finančna sredstva za naslavljanje podnebnih sprememb, lahko dopolnjujejo in povečujejo učinkovitost politik, ki bodo neposredno podpirale prilagajanje in blaženje (IPCC 2014a, 29). Podnebne spremembe so grožnja trajnostnemu razvoju, a kljub temu obstajajo številne priložnosti, da povežemo blaženje in prilagajanje na podnebne spremembe z uresničevanjem drugih družbenih ciljev.

Vlade na številnih ravneh postopoma začenjajo z razvojem načrtov in politik za prilagajanje na podnebne spremembe, vidik podnebnih sprememb pa vključujejo tudi v širše razvojne načrte (IPCC 2014b, 8). Odzivanje na nevarnosti povezane s podnebnimi spremembami se torej odvija v okolju, ki se spreminja, dodatno pa ga spremlja negotovost glede vprašanj, kdaj bo do učinkov podnebnih sprememb prišlo, kako resni bodo in kakšne so omejitve v učinkovitosti prilagajanja. Zelo verjetno pa je, da bodo prilagajanje in blažitveni ukrepi, ki jih bomo izbrali, pomembno vplivali na nevarnosti podnebnih sprememb v 21. stoletju (IPCC 2014b, 8–9). Negotovost glede prihodnje ranljivosti, izpostavljenosti in odzivov medsebojno povezanih naravnih in človeških sistemov ostaja velika (IPCC 2014b, 11).

Obstoječa in porajajoča se ekonomska sredstva lahko spodbudijo prilagajanje z zagotavljanjem spodbud za predvidevanje in zmanjševanje učinkov, zamejitve pa lahko zavirajo načrtovanje in uresničevanje prilagajanja (IPCC 2014b, 26). Slabo načrtovanje, preveliko poudarjanje kratkoročnih rezultatov ali nezadostno predvidevanje posledic lahko pripeljejo do slabega prilagajanja (IPCC 2014b, 28). Obeti glede trajnostnega razvoja, ki bo ustrezno naslavljal podnebne vidike, so v veliki meri odvisni od tega, kaj bomo dosegli na področju blaženja podnebnih sprememb. Večja magnituda in obseg podnebnih sprememb povečujejo verjetnost, da bomo presegli naše zmožnosti prilagajanja (IPCC 2014b, 28). Preoblikovanje gospodarskih, družbenih, tehnoloških in političnih odločitev ter dejavnosti lahko omogoči potek prilagajanja, ki bo uspešno naslavljal vidike sedanjih in prihodnjih podnebnih sprememb (IPCC 2014b, 29).

Raba fosilnih virov energije predstavlja na eni strani osrednji vzrok emisij toplogrednih plinov v ozračje, ki so v zadnjih dveh desetletjih močno narasli zaradi povečanja energetske intenzivnosti na enoto BDP in gospodarske rasti. Na drugi strani pa je raba fosilnih virov tudi področje, kjer lahko na kratki in srednji rok pridemo do največjih zmanjšanj emisij toplogrednih plinov v ozračje. Pri tem so ključni ukrepi izboljšanja učinkovitosti rabe energije, ki lahko imajo skupaj s spremembo vedenja, življenjskega stila in kulture izjemno velik vpliv na obseg in kakovost rabe energije ter s tem posledično na obseg emisij toplogrednih plinov. Na osnovi tega predvidevamo, da se bodo v (energetskih) odnosih med EU in RF prvenstveno uveljavljala vprašanja učinkovite rabe energije, kar bo vodilo k oblikovanju (skupnih) razvojnih načrtov, politik in projektov za blaženje in prilagajanje na podnebne spremembe.

3.5 Sklep: razvoj in vsebina mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb kot okvir za proučevanje energetskih odnosov med Evropsko unijo in Rusko federacijo

Namen sklepnega dela pričujočega podpoglavja je ovrednotiti prvo raziskovalno vprašanje, opraviti kratko razpravo obravnave razvoja, tj. nastanka, vsebine in obsega mednarodnih norm na področju globalnih podnebnih sprememb, in strniti ugotovitve v okvir, ki ga bomo upoštevali v nadaljevanju.

Razvoj mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb temelji na nekaterih splošnih načelih, ki so se uveljavila v polju mednarodnega varstva okolja v 1970. in 1980. letih, in so nato v 1990. letih svoj materialnopravni izraz dobila v Okvirni konvenciji ZN o spremembi podnebja, s katero je problematika podnebnih sprememb dokončno prešla iz okvira epistemičnih skupnosti v polje mednarodne politike in prava. Postopni razvoj mednarodnega pogodbenega prava, ki ureja problematiko podnebnih sprememb, temelji na načelih pravičnosti in enake, vendar različne odgovornosti, posebnega položaja držav v razvoju, previdnostnega načela, stroškovne učinkovitosti in celovitosti, trajnostnega razvoja ter podpornega in odprtega mednarodnega gospodarskega sistema. Pri obravnavi študije primera v nadaljevanju bomo izhajali iz predpostavke, da imajo splošna načela določen pomen za delovanje držav, predvsem kot meta-norme, ki predstavljajo okvir, znotraj katerega se odvijajo pogajanja o razvoju specifičnih pravil, in meje pri oblikovanju predlogov in argumentov, s čimer usmerjajo odnose (in pogajanja) tako, da postavljajo pogoje razprave, standarde za ocenjevanje in podlago za presojo danih predlogov.

Okvirna konvencija kot cilj določa »doseči ustalitev koncentracije toplogrednih plinov v ozračju na takšni ravni, ki bo preprečila nevarno antropogeno poseganje v podnebni sistem /.../ v takšnem časovnem obdobju, ki ekosistemom dovoljuje naravno prilagoditev spremembi podnebja, ki zagotavlja, da ne bo ogroženo pridobivanje hrane, in ki omogoča trajnostni gospodarski razvoj« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 2. člen). Kdaj točno in na kakšen način bi naj pogodbenice dosegle ta cilj, v Okvirni konvenciji ni določeno. Slednja tako predstavlja po vzoru reševanja problematike tanjšanja ozonske plasti le prvi korak, v katerem so države potrdile, da obstaja problem, čemur je sledil sprejem Kjotskega protokola, kjer pa so opredeljeni jasni kvantificirani časovni cilji za skupino pogodbenic razvitih držav.

Okvirna konvencija predstavlja mehki pristop k problematiki podnebnih sprememb, saj ne določa močnih vsebinskih zavez za pogodbenice, temveč vzpostavlja bolj dolgoročni,

evolucijski proces, s katerim pogodbenice naslavljajo problem podnebnih sprememb (Bodansky in Rajamani 2016, 24). Okvirna konvencija tako določa dolgoročni cilj in vodilna načela, vzpostavlja institucionalni okvir in odločevalske mehanizme, sistemsko zbiranje in pregledovanje podatkov ter spodbuja ukrepe na nacionalni ravni.

Okvirna konvencija ločuje med pogodbenicami razvitimi državami (t.i. države Aneksa I, kjer najdemo industrializirane države in države, ki so na prehodu v tržno gospodarstvo) in pogodbenicami državami v razvoju. Države EU (v času sprejemanja konvencije EU-15) so uvrščene med industrializirane države, države srednje in vzhodne Evrope, ki so se EU pridružile leta 2004, 2007 in 2013, ter RF pa so kot države na prehodu v tržno gospodarstvo ravno tako uvrščene (s pripombo) na Aneks I. Za te države določa Okvirna konvencija poleg splošnih obveznosti, ki veljajo za vse pogodbenice in se nanašajo na oblikovanje državnih seznamov antropogenih emisij, izvajanje ukrepov za ublažitev spremembe podnebja, sodelovanje in podporo pri prenosu tehnologij, raziskavah ter ozaveščanju javnosti, da *inter alia* sprejmejo državno politiko in ustrezne ukrepe za ublažitev spremembe podnebja. O njih sporočajo podrobne informacije s ciljem, da posamično ali skupno vrnejo antropogene emisije CO₂ in drugih toplogrednih plinov na ravni iz leta 1990 do konca desetletja (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen). Te države so dolžne med seboj usklajevati ustrezne gospodarske in upravne instrumente ter finančno in tehnološko pomagati državam v razvoju. Okvirna konvencija, kot smo zapisali zgoraj, tako vzpostavlja institucionalni okvir, sistemsko zbiranje podatkov in sodelovanje držav ter uvajanje ukrepov na nacionalni ravni.

V nasprotju s Konvencijo določa leta 1997 sprejeti Kjotski protokol natančne cilje za razvite države pogodbenice, oz. da posamično ali skupaj »zagotovijo, da njihove skupne antropogene emisije ekvivalenta CO₂ toplogrednih plinov iz Priloge A ne presegajo dodeljenih količin, /.../ da bi v ciljnem obdobju od leta 2008 do leta 2012 zmanjšale skupne emisije teh plinov za najmanj 5 odstotkov glede na raven iz leta 1990« (Kjotski protokol, 3. člen, 1. odstavek). Priloga B Kjotskega protokola določa šest toplogrednih plinov in področja oz. vire, za katere veljajo za posamezne razvite države pogodbenice navedeni cilji.

Za RF je Kjotski protokol za prvo ciljno obdobje, tj. 2008–2012, določil obveznost, da ohrani raven emisij toplogrednih plinov na ravni referenčnega leta 1990 (cilj je bila sprememba 0 %). EU (natančneje EU-15) pa je sprejela skupni cilj 8 % zmanjšanja emisij toplogrednih plinov v prvem ciljnem obdobju glede na referenčno leto 1990. Države članice EU so pri tem izkoristile

možnost, ki jo ponuja Kjotski protokol, da imajo države različne cilje, a skupno dosežejo končni cilj za to skupino držav, tj. za EU že omenjeno 8 % zmanjšanje.

Okvirna konvencija natančno določa nacionalni proces poročanja in mednarodnega pregleda, katerega namen je proučiti informacije (nacionalna poročila), da se presodi vsestranski skupni učinek ukrepov pogodbenic, pri čemer so nacionalna poročila industrializiranih držav podvržena mednarodnemu pregledu s strani skupine izvedencev za pregledovanje, ki pripravi oceno oz. poročilo, kako pogodbenice izvajajo svoje obveznosti, in ugotavljajo morebitne težave pri izpolnjevanju obveznosti in dejavnike, ki na to vplivajo. Ta poročila sekretariat pošlje vsem pogodbenicam in pripravi seznam vprašanj o izvajanju, ki jih skupaj s poročilom obravnava Konferenca pogodbenic, kar služi tako poglobljenemu pregledu vsakega posamičnega nacionalnega poročila, da se zagotovi odgovornost države in primerljivost, kot tudi oblikovanju zbirnega poročila, katerega namen je oceniti skupni napredek pri uresničevanju cilja Konvencije.

Kjotski protokol pa je v primerjavi z Okvirno konvencijo oblikoval precej bolj robusten sistem za preverjanje skladnosti, ki vključuje delo Odbora za skladnost, ki prek dveh delovnih teles spodbuja (v državah v razvoju) oz. skrbi za izvajanje Kjotskega protokola v razvitih državah. V primeru slednjih Odbor za skladnost ugotavlja, ali je pogodbenica izpolnila svoj cilj in jo v primeru neizpolnjevanja kaznuje tako, da obseg emisij, ki presega določeni cilj, odšteje od naslednjega ciljnega obdobja (Conference of the Parties 2005b, V. del).

Poleg sankcije, da se nedoseženo zmanjšanje emisij toplogrednih plinov v določenem obdobju odšteje od naslednjega ciljnega obdobja, Kjotski protokol in pravila, ki urejajo njegovo izvajanje, ne vsebujejo dodatnih finančnih ali drugih sankcij za pogodbenico razvito državo, ki ne bi upoštevala ali izpolnila svojega cilja. Kljub temu odraža Kjotski protokol v primerjavi z Okvirno konvencijo precej bolj trd pristop k boju proti podnebnim spremembam, saj je bolj progresiven in predpisovalen, vključno s kvantificiranim zniževanjem emisij. Kjotski protokol določa za vsako pogodbenico razvito državo specifični cilj znižanja emisij toplogrednih plinov v določenem obdobju (2008–12), ki je fiksni, absolutni in določen na ravni gospodarstva države.

Kjotski protokol vzpostavlja poleg mehanizmov, ki omogočajo državam doseganje predpisanih ciljev, tudi strog sistem poročanja in pregledovanja ter mehanizem skladnosti. Bodansky in

Rajamani (2016, 28–9) poudarjata, da gre pri takšnem pristopu za obveznost rezultata in v manjši meri za obveznost védenja: cilji in časovni okvir sicer zamejujejo države, a jim hkrati omogočajo neko mero fleksibilnosti, kako bodo dosegle nacionalno določene cilje – bodisi s pomočjo neposrednega predpisovanja bodisi prek tržnih mehanizmov ali davkov. Namen oblikovane inovativne arhitekture t.i. fleksibilnih (prilagodljivih) mehanizmov je pogodbenicam razvitim državam omogočiti, kdaj, kje in kako bodo dosegle svoj cilj znižanja emisij toplogrednih plinov.

Za ovrednotenje vprašanja, kolikšna in kakšna sta vloga in pomen mednarodnega prava za razvoj, vsebino in naravo energetskega odnosov med EU in RF, sta po naši oceni pomembna predvsem mehanizem za trgovanje z emisijami in mehanizem skupnega izvajanja, ki državam članicam EU in RF omogočata trgovanje z emisijskimi kuponi oz. sodelovanje pri skupnih projektih, ki imajo za posledico prihranek energije ali zmanjšanje njene porabe in s tem zmanjšanje emisij toplogrednih plinov.

Sistem trgovanja z emisijami, skladno s 17. členom Kjotskega protokola, omogoča pogodbenicam, da enote, ki jih niso porabile, prodajo drugim državam, ki imajo težave pri doseganju obveznosti. V okviru ustvarjene sheme se lahko trguje tudi z enotami, ki jih je mogoče pridobiti iz naslova zmanjšanja emisij zaradi spremembe rabe zemljišč, spremembe namembnosti in gozdarstva (RMUs), s projekti skupnega izvajanja (ERUs) in prek mehanizma čistega razvoja (CERs).

Potencial za takšno trgovanje je bil v primeru držav članic EU in RF izjemen, saj je Kjotski protokol določal cilje, kjer smo imeli na eni strani države članice EU, ki so se zavezale k relativno najvišjim znižanjem emisij toplogrednih plinov, in na drugi strani RF, ki je zaradi gospodarskega kolapsa po razpadu SZ in prehoda v tržno gospodarstvo beležila izjemen razkorak (18–20 %) med emisijami v referenčnem letu 1990 in dejanskimi emisijami toplogrednih plinov v času vstopa Kjotskega protokola v veljavo.

Na podlagi tega ugotavljamo, da so mednarodne norme ustvarile novo tržno dobrino in mednarodni ogljični trg. Hkrati pa so sprejeti robni pogoji oblikovali situacijo, v kateri smo imeli RF z izjemnim presežkom trgovalnih pravic in EU, ki se je zavezala k relativno najvišjim ciljem zmanjšanja emisij toplogrednih plinov. S tem so mednarodne podnebne norme ustvarile pogoje, v katerih bi lahko v energetskega odnosih med EU in RF pomembno vlogo odigral sistem

mednarodnega trgovanja z emisijami. Dodatno ocenjujemo, da bi lahko pomembno vlogo igral tudi mehanizem skupnega izvajanja, ki omogoča pogodbenicam razvitim državam, da skupaj vlagajo v projekte, ki imajo za rezultat zmanjšanje emisij toplogrednih plinov, s čimer pridobijo enote zmanjšanja emisij (*ERUs*), ki štejejo v izpolnjevanje njihovih obveznosti po Kjotskem protokolu, oz. lahko z njimi trgujejo prek sistema trgovanja z emisijami.

Upoštevajoč, da v proučevani odnos vstopa EU, katere države članice so tehnološko vodilne na področju energetske učinkovitosti in rabe obnovljivih virov energije, in RF, ki zaradi dotrajanosti ter neučinkovitosti energetskih, industrijskih idr. sistemov ponuja obsežne priložnosti za naložbe v varčevanje z energijo, spodbujanje učinkovite rabe energije, prenos tehnologij in izkušenj, predvidevamo, da se bo med državami članicami EU in RF razvilo večplastno sodelovanje, ki bo segalo tako na politično področje (npr. oblikovanje skupnih načrtov, politik ipd.) kot tudi na gospodarsko (konkretni projekti s sodelovanjem privatnih akterjev posameznih strani) in druga področja (sodelovanje nevladnih, izobraževalnih, strokovnih ali dr. organizacij in skupin). Raba fosilnih virov energije predstavlja osrednji vzrok za emisije toplogrednih plinov in hkrati področje, kjer lahko kratkoročno hitro pridemo do znatnih zmanjšanj emisij toplogrednih plinov s spodbujanjem učinkovite in smotrne ter varčne rabe energije. Prenos najboljše razpoložljive tehnologije ter izmenjava dobrih praks in izkušenj lahko pomembno dopolnjujejo spodbujanje sprememb vedenja, življenjskega stila in kulture, ki lahko brez poslabšanja življenjskega standarda zagotovijo obsežne prihranke energije in s tem zmanjšanje emisij toplogrednih plinov že na kratki rok.

Zaradi razvoja mednarodnih podnebnih norm, ki spodbujajo varčno in učinkovito rabo energije, določajo cilje zmanjšanja emisij toplogrednih plinov in ustvarjajo institucionalni okvir, ki omogoča sodelovanje držav in nedržavnih akterjev, predvidevamo, da se bodo v (energetskih) odnosih med EU in RF progresivno uveljavljala vprašanja učinkovite rabe energije, varčevanja z energijo in razvoja obnovljivih virov energije, kar bo vodilo k spodbujanju in oblikovanju (skupnih) razvojnih načrtov, politik ter projektov za blaženje in prilagajanje na podnebne spremembe.

Končno, odnos med EU in RF na področju energije in vpliv razvoja mednarodnih norm, ki urejajo problematiko podnebnih sprememb, bomo proučevali v obdobju od leta 1992, ko je bila sprejeta Okvirna konvencija, do vključno leta 2012, ko se je zaključilo prvo ciljno obdobje Kjotskega protokola, za katero so na razpolago podatki o (ne)izpolnjevanju v Kjotskem

protokolu določenih obveznosti. Na osnovi ugotovitev bomo lahko v sklepni razpravi tudi odprli vprašanje vloge razvoja mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb v prihodnjih (energetskih) odnosih med EU in RF, čeprav so se ti v času pisanja pričujoče disertacije zaradi krize v Ukrajini nahajali na *de facto* mrtvi točki.

Navsezadnje, od neuspeha na Konferenci pogodbenic v Københavnu leta 2009, ko se države niso uspele dogovoriti o sporazumu, ki bi nadomestil nezadostni Kjotski protokol po letu 2012, je šel razvoj mednarodnega prava podnebnih sprememb stran od trdega pristopa Kjotskega protokola in določanja strogih časovnih ciljev k bolj mehкому pristopu, ki je svoj materialnopravni izraz dobil v decembra 2015 sprejetem Pariškem sporazumu. Slednji temelji na nacionalno določenih prostovoljnih prispevkih držav, ki bi naj skladno s splošnimi načeli (predvsem skupne, vendar različne odgovornosti, različnih zmožnosti in pravice do trajnostnega razvoja) sodelovale pri izvajanju postopnih ukrepov blaženja, prilagajanja in vzajemni pomoči državam v razvoju pri doseganju cilja, da se prepreči dvig povprečne globalne temperature za več kot dve stopinji Celzija (z ozirom, da bodo pogodbenice poskušale doseči celo mejo 1,5 stopinje Celzija). Poleg dolgoročnega cilja in mednarodnega okvira za boj proti podnebnim spremembam, ki ga postavlja Pariški sporazum, pa bo bistven dogovor o pravilih glede izvajanja Pariškega sporazuma, o katerih bi se naj pogodbenice dogovorile do konca leta 2018 s pregledom v letu 2017.

4 EVROPSKA UNIJA IN RUSKA FEDERACIJA V LUČI RAZVOJA MEDNARODNEGA PRAVA PODNEBNIH SPREMOMB

Z izjemnimi okoljskimi in podnebnimi pojavi v zadnjih treh desetletjih (višanje globalne povprečne temperature, taljenje polarnega ledu, suše, orkani idr.) je na politični veljavi pridobila tudi problematika podnebnih sprememb, ki je prišla visoko na mednarodno politično agendo, še zlasti v EU. Z naraščanjem zavesti o škodljivih učinkih in potrebi po prilagajanju in blaženju podnebnih sprememb so se pojavila tudi številna akademska dela na to temo, ki jih najdemo tako v naravoslovnih kot tudi v tehničnih in družbenih vedah. V slednjih se akademska literatura povezana z EU osredotoča prvenstveno na vlogo EU v mednarodni podnebni politiki, kjer del literature analizira vlogo EU skozi kronološko komponento in pri tem razčlenjuje njene značilnosti (npr. Wurzel and Connelly 2011). Drugi, večji del akademske literature, ki raziskuje pristop EU k mednarodnim podnebnim pogajanjem, pa se pretežno osredotoča na (Van Schaik 2012):

- vsebine podnebne politike EU;
- podnebne politike iz vidika EU kot zunanjepolitičnega akterja; in
- proces oblikovanja politik v ozadju, kjer analizira določila, ki vodijo odločanje in vlogo posameznih EU akterjev, ki v tem procesu sodelujejo.

V analizah vloge EU v mednarodni podnebni politiki, bodisi skozi kronologijo bodisi skozi delovanje akterjev, je mogoče prepoznati štiri osrednje pristope: vodenje, EU kot akter, normativna moč, delovanje EU (ibid.). Dela na temo odnosi EU-Rusija pa se osredotočajo primarno na osrednje bilateralne zadeve, med katerimi najpogosteje najdemo varnostna in energetska vprašanja ter človekove pravice. Raziskav in akademskih del, ki bi neposredno in celovito analizirala odnose EU-Rusija iz vidika problematike podnebnih sprememb, ni. Delovanje EU in njenih institucij na področju odnosov z RF je ocenjeno v Kazalniku evropske zunanje politike (ang. *European Foreign Policy Scorecard*), kjer so med drugim analizirani tudi odnosi z RF na področju podnebnih sprememb za leta 2011, 2012 in 2013.⁶²

Četrto poglavje pričujoče disertacije bo namenjeno obravnavi drugega in tretjega raziskovalnega vprašanja, ki predstavljata neposredno aplikacijo izhodiščnega raziskovalnega vprašanja, tj. kakšna je vloga in pomen mednarodnega prava za razvoj, vsebino in naravo odnosov med akterji v sodobni mednarodni skupnosti. Kot smo zapisali že v uvodu – EU in RF

⁶² Zaradi krize v Ukrajini in zaostritve odnosov med EU in RF ta področje v letih 2014, 2015 in 2016 ni bilo merjeno.

sta strateška partnerja, ki sta se strinjala, da predstavlja varstvo okolja eno ključnih področij sodelovanja, pri čemer sta na najvišji politični ravni izpostavila ravno boj proti podnebnim spremembam. Kot smo razčlenili v tretjem poglavju, bosta EU in RF v prihodnosti pomembno prizadeta zaradi škodljivih posledic podnebnih sprememb. Od njunih in mednarodnih ukrepov bo odvisno, kakšna bo intenziteta in obseg prihodnjih škodljivih sprememb podnebnih sprememb, s katerimi se bosta morali soočiti. Poleg materialnih, primarno geografskih dejavnikov, ki uokvirjajo njuno delovanje, predvidevamo, da bo posledično za njune energetske odnose določeno vlogo in pomen igral tudi razvoj, vsebina in narava mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb.

4.1 Viri in mednarodna menjava med Evropsko unijo in Rusko federacijo

V tretjem poglavju smo razčlenili razvoj in vsebino mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb, kar nam bo predstavljalo izhodiščno točko za analizo njegove vloge in pomena za razvoj, vsebino in naravo (energetskih) odnosov med EU in RF. A preden se lotimo analize s pomočjo v drugem poglavju oblikovanega konceptualno-analitskega okvira, je treba proučiti dejavnike objektivnega značaja, ki ustvarjajo »pogoje in okvir za delovanje subjektov v mednarodni skupnosti« (Benko 1997, 136). Za proučevanje odnosov med EU in RF na področju energije bodo ključni geografski dejavniki, na katere se bomo osredotočili v nadaljevanju, in do določene mere seveda tudi demografski, znanstveno-tehnološki in ideološki dejavniki. Gre za dejavnike, kjer je težišče na njihovem pojavu, in ki vplivajo na mednarodne odnose tako, da »ustvarjajo pogoje in okvire za delovanje subjektov v mednarodni skupnosti« (Benko 1997, 136).

4.1.1 Analiza energetskih virov v Evropski uniji in Ruski federaciji

V uvodu disertacije smo zapisali, da predstavlja oskrba z energijo poleg varnosti v ožjem pomenu, oskrbe s hrano in vodo eno izmed primarnih, tj. vitalnih potreb sodobne družbe tako na mikro ravni posameznika kot na makro ravni države in njenega gospodarstva. Upoštevajoč, da so se od izuma parnega stroja kot osrednji viri energije uveljavili fosilni viri energije, nas bo v tem podpoglavju zanimala 'energetska slika' EU in RF, pri čemer se bomo še posebej osredotočili na fosilne vire energije, ki so leta 2013 zadostili več kot štirim petinam (natančneje 81,4 %) svetovnih potreb po energiji (IEA 2015, 6).

Spodnja slika in tabela, ki temeljita na zadnjih razpoložljivih podatkih (statistično poročilo BP objavljeno poleti 2016 s podatki za leto 2015) prikazujeta svetovno porabo primarne energije v

zadnjih petdesetih letih. Prikazana je tudi poraba primarne energije v EU in RF (podatki od leta 1985). Podatki kažejo, da se je svetovna poraba primarne energije v zadnjih petih desetletjih konstantno povečevala – od leta 1965 do 2015 se je povečala za več kot trikrat (iz 3730 Mtoe na 13147 Mtoe). Poraba v EU se je povečevala do leta 2006 (iz 999 Mtoe na 1830 Mtoe) in nato začela postopoma upadati (v letu 2015 na 1630 Mtoe). V letu 2015 je poraba primarne energije v EU predstavljala 12,4 % vse svetovne porabe. Podatki za RF kažejo, da je bila poraba primarne energije v RF na najvišji točki leta 1989 (880 Mtoe), nato pa je drastično upadla in se od leta 1994 giblje med 600 in 660 Mtoe na leto.

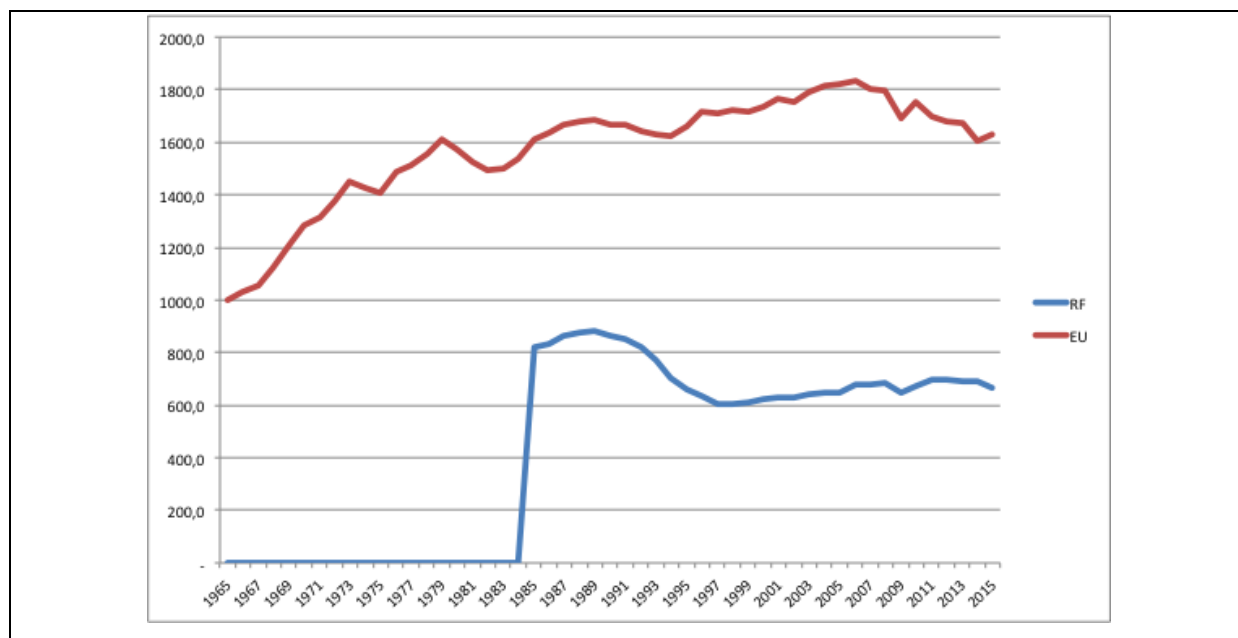
Tabela 4.1: Poraba primarne energije (v Mtoe)

Mtoe	1965	1975	1985	1995	2005	2014	2015	2014	delež svet
RF	n/p	n/p	819,4	662,4	647,2	689,8	666,8	-3,3%	5,1%
EU	999,7	1406,8	1612,8	1661,5	1821,2	1605,7	1630,9	1,6%	12,4%
Svet (skupaj)	3730,2	5735,6	7179,0	8588,9	10940,0	13020,6	13147,3	1,0%	100,0%

* n/p – Ni podatkov.

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Slika 4.1: Poraba primarne energije (v Mtoe)

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Tabela 4.2 in Slika 4.2 prikazujeta energetska mešanico EU in RF (rabo primarne energije v letu 2015). Vidimo, da so v letu 2015 fosilni viri energije (surova nafta, zemeljski plin in premog) pri obeh akterjih zadostili veliki večini potreb po energiji (v RF kar 87 %, v EU 75 %).

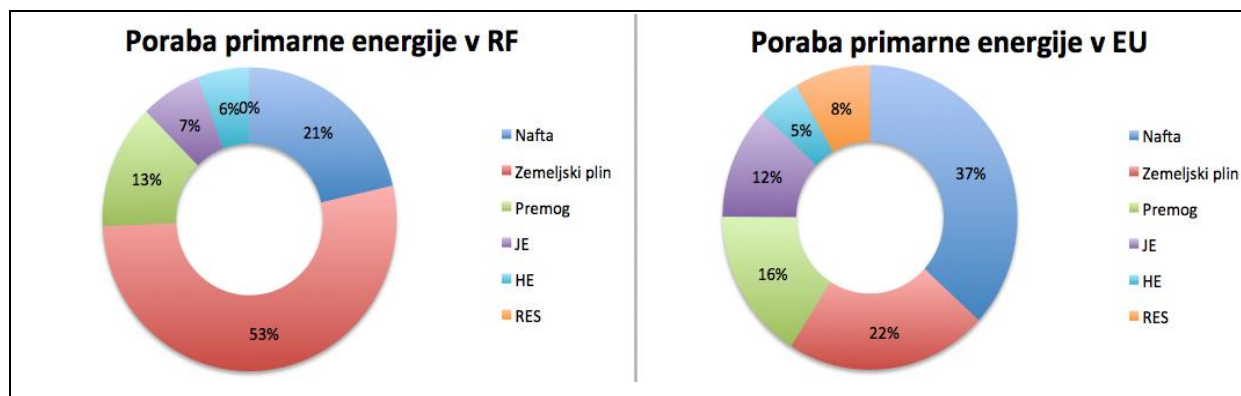
V njuni energetske mešanici se sicer nekoliko razlikuje delež posameznih energetskih virov – v RF pokrije največji delež potreb po energiji zemeljski plin (53 %), sledi nafta (21 %), medtem ko pokrije v EU nafta še vedno največji delež potreb po energiji (37 %), sledi zemeljski plin, ki pokrije 22 % potreb EU po primarni energiji.

Tabela 4.2: Poraba primarne energije v Evropski uniji in Ruski federaciji v letu 2015

Primarna energija: poraba po virih v 2015 (v Mtoe)							
	Nafta	Zemeljski plin	Premog	JE	HE	OVE	Skupaj
RF	143,0	352,3	88,7	44,2	38,5	0,1	666,8
EU	600,2	361,9	262,4	194,1	76,4	136,0	1630,9
Svet (skupaj)	4331,3	3135,2	3839,9	583,1	892,9	364,9	13147,3

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Slika 4.2: Raba primarne energije v Evropski uniji in Ruski federaciji v letu 2015

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Poleg aktualne energetske mešanice bo za nas zanimiva poraba posameznih energetskih virov v času. Tega vprašanja se bomo lotili najprej po posameznih energetskih virih. Analiza področja porabe surove nafte (glej sliko 4.3 in tabelo 4.3 spodaj) kaže na izjemno rast porabe nafte v EU med leti 1965 in 1973, obe naftni krizi in potem postopno rast ponovno do leta 2006, ko je poraba nafte v EU pričela upadati. Kljub upadanju porabe nafte je EU v letu 2015 še vedno porabila skoraj 14 % vse svetovne porabe surove nafte.

Podatki za RF (od leta 1985 naprej) kažejo izjemen padec porabe nafte po letu 1992, kar gre pripisati gospodarski krizi in padcu bruto družbenega proizvoda po razpadu SZ. Obseg porabe nafte v RF se je ustalil sredi 1990. let in začel nato postopoma naraščati, a še vedno je poraba v letu 2015 dosegala le približno dve tretjini porabe konec 1980. let.

Tabela 4.3: Proizvodnja in poraba surove nafte v Evropski uniji in Ruski federaciji (v tisoč sodčkah dnevno)

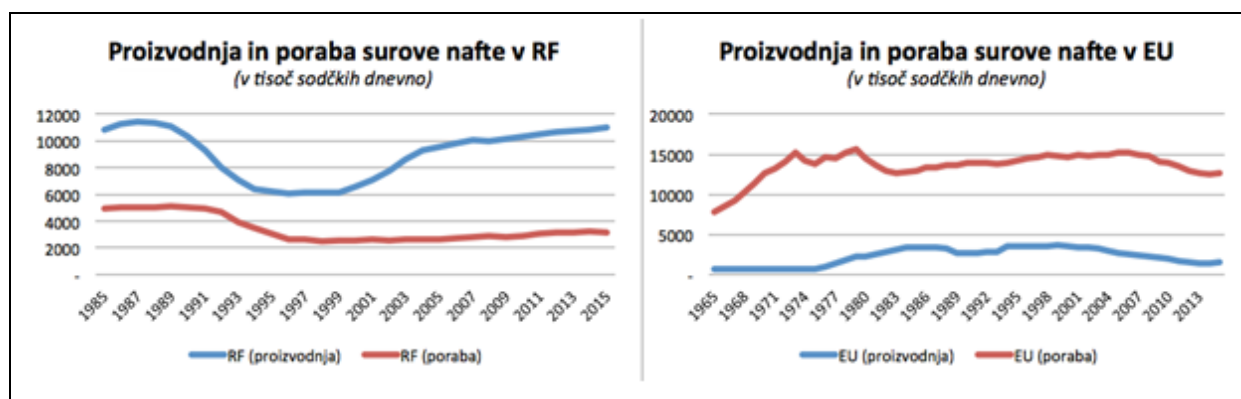
Surova nafta: proizvodnja (v tisoč sodčkah dnevno)									
	1965	1975	1985	1995	2005	2014	2015	2015/ 2014	delež svet
EU (proizvodnja)	699	714	3445	3551	2711	1414	1507	6,6%	1,6%
EU (poraba)	7793	13735	12986	14217	15154	12508	12712	1,5%	13,9%
Surova nafta: poraba Tisoč sodčkov dnevno									
	1965	1975	1985	1995	2005	2014	2015	2015/ 2014	delež svet
RF (proizvodnja)	n/p	n/p	10863	6236	9597	10838	10980	1,2%	12,4%
RF (poraba)	n/p	n/p	4944	3058	2647	3255	3113	-5,2%	3,3%

n/p Ni podatkov

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Analiza sektorja surove nafte skozi prizmo proizvodnje pripelje do drugačnih ugotovitev. Tabela 4.3 in slika 4.3 kažeta, da je proizvodnja surove nafte v EU strmo narasla konec 1970. in začetek 1980. let z odkritjem in pričetkom črpanja nafte v Severnem morju. Vrh proizvodnje surove nafte je v EU nastopil konec 1990. let. V novem tisočletju pa proizvodnja upada. Med leti 1999 in 2014 je proizvodnja surove nafte v EU upadla za več kot 60 % (iz 3735 tisoč sodčkov dnevno v letu 1999 na 1414 tisoč sodčkov dnevno v letu 2014).

Slika 4.3: Proizvodnja in poraba surove nafte v Evropski uniji in Ruski federaciji (v tisoč sodčkah dnevno)

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

V primeru RF kažejo podatki (na voljo od leta 1985) na izjemen padec (za skoraj polovico) proizvodnje nafte v letih po razpadu SZ, ustalitev njene proizvodnje konec 1990. let in izjemno rast proizvodnje v novem tisočletju, ko je med leti 1998 in 2015 RF skoraj podvojila svoj obseg dnevne proizvodnje (iz 6119 tisoč sodčkov dnevno v letu 1998 na 10980 sodčkov dnevno v letu 2015) in se s tem približala najvišjemu obsegu proizvodnje v drugi polovici 1980. let (11416

tisoč sodčkov dnevno v letu 1987). V letu 2015 je proizvodnja surove nafte v RF predstavljala več kot 12 % vse svetovne proizvodnje. RF je bila v letu 2015 za ZDA in pred Savdsko Arabijo drugi največji proizvajalec surove nafte na svetu (EIA 2016).

Slika 4.3, ki prikazuje razliko med proizvodnjo in porabo surove nafte v EU in RF, kaže, da poraba nafte v EU krepko presega raven njene domače proizvodnje, medtem ko je slika v RF ravno nasprotna. Razliko, ki nastaja med porabo in proizvodnjo, mora EU uvoziti, medtem ko RF presežni obseg proizvodnje namenja izvozu. RF je tudi največja izvoznica surove nafte na svetu, ki pokrije kar 13 % vse svetovne trgovine s surovo nafto (EIA 2015b).

Pregled stanja dokazanih (konvencionalnih) zalog surove nafte, ki je prikazan v tabeli 4.4, razkriva, da ima EU le majhne zaloge surove nafte, ki bodo ob sedanji ravni proizvodnje trajale 10 let (razmerje med rezervami in proizvodnjo, R/P). Nasprotno ima RF veliko večje zaloge surove nafte, ki bodo ob sedanji ravni proizvodnje trajale 25 let. Ruske zaloge surove nafte predstavljajo 6 % vseh svetovnih zalog surove nafte. Na tem mestu je treba opozoriti tudi, da se podatki o dokazanih zalogah surove nafte spreminjajo, saj prihaja do novih odkritij prej neznanih zalog surove nafte in tudi napredka tehnologije, ki omogoča črpanje nafte, ki prej ni bilo bodisi tehnološko bodisi ekonomsko smotno. Takšen primer predstavljata oceni za leti 2004 in 2014, ko so se ocene svetovnih zalog surove nafte povečale za skoraj 20 %.

Tabela 4.4: Skupne dokazane zaloge surove nafte (v tisoč milijon ton)

Surova nafta: skupne dokazane zaloge						
	konec 1995	konec 2004	konec 2014	konec 2015	Delež svet	R/P
RF	113,6	104,4	103,2	102,4	6,0%	25,5
EU	8,3	7,0	5,6	5,6	0,3%	10,1
Svet (skupaj)	1126,2	1374,4	1700,0	1697,6	100,0%	50,7

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Tabela 4.5 prikazuje del mednarodnega trgovanja s surovo nafto, v katerem sodelujeta EU in RF. Prva nastopa na svetovnih trgih kot največji uvoznik, saj predstavlja njen uvoz skoraj 22 % vse surove nafte, s katero se trguje na svetovnih trgih (pod kategorijo Evropa sicer štejejo poleg držav članic EU še druge evropske države brez držav nekdanje SZ, a je njihov delež v teh 22 % relativno majhen). RF je na drugi strani, kot že navedeno, največja izvoznica surove nafte, ki pokrije 13 % vsega svetovnega trgovanja s surovo nafto.

Tabela 4.5: Mednarodno trgovanje s surovo nafto (v tisoč sodčkah dnevno)

Surova nafta: mednarodno trgovanje (v tisoč sodčkah dnevno)									
	1980	1990	2000	2005	2010	2014	2015	2015/ 2014	delež svet
uvoz									
Europe	12244	9801	11094	13354	12201	12619	13648	8,2%	22,3%
Svet (skupaj)	32324	31441	43959	52185	54368	58182	61223	5,2%	100,0%
izvoz									
Russia	n/p	n/p	4198	6878	7397	7842	8253	5,2%	13,5%
Svet (skupaj)	32324	31441	43959	52185	54368	58182	61223	5,2%	100,0%

n/p Ni podatkov

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Situacija na področju zemeljskega plina je zelo podobna pravkar predstavljeni na področju surove nafte, pri čemer so nasprotja še bolj izrazita. Na podlagi podatkov ugotavljamo, da imamo na eni strani v EU opraviti z visoko porabo zemeljskega plina, pri čemer ima EU izjemno majhne zaloge in domačo proizvodnjo v upadanju. Na drugi strani pa imamo RF, ki ima druge največje zaloge zemeljskega plina na svetu, in obsežno proizvodnjo, ki pokriva tudi obsežno domačo porabo. Dodatno je približno tretjina proizvodnje namenjena izvozu (največji del ravno v države članice EU). Tabela 4.6 in slika 4.4 kažeta, kako se je v času razvijala proizvodnja in poraba zemeljskega plina v EU in RF.

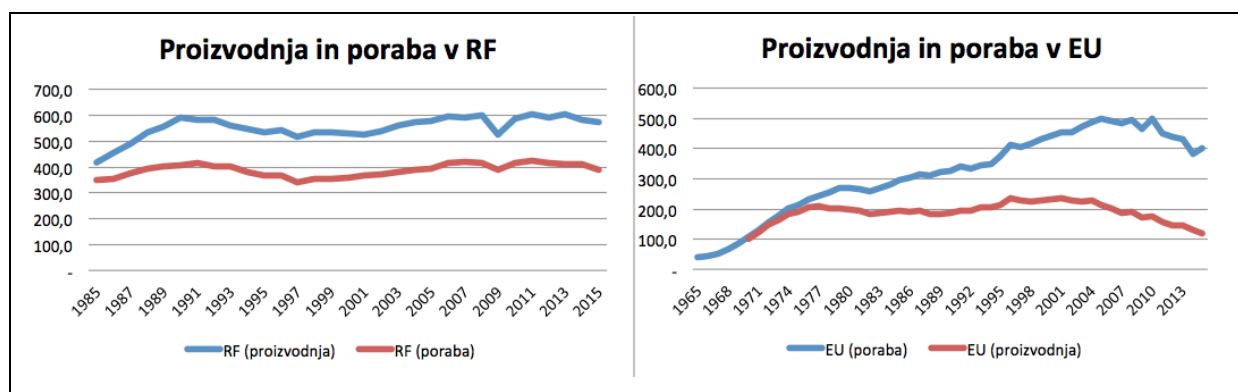
Tabela 4.6: Proizvodnja in poraba zemeljskega plina v Evropski uniji in Ruski federaciji

Proizvodnja zemeljskega plina (v milijardah m³)									
		1975	1985	1995	2005	2014	2015	2015/2014	delež svet
RF		n/p	418,1	532,6	580,1	581,7	573,3	-1,5%	16,1%
EU		192,1	194,8	213,9	213,7	130,5	120,1	-8,0%	3,4%
Svet (skupaj)		1188,7	1647,0	2109,8	2790,9	3463,2	3538,6	2,2%	100,0%
Poraba zemeljskega plina (v milijardah m³)									
	1965	1975	1985	1995	2005	2014	2015	2015/2014	delež svet
RF	n/p	n/p	350,4	366,5	394,0	411,9	391,5	-5,0%	11,2%
EU	38,6	214,7	297,7	374,0	499,5	384,5	402,1	4,6%	11,5%
Svet (skupaj)	643,8	1175,8	1642,8	2131,7	2774,3	3410,2	3468,6	1,7%	100,0%

n/p Ni podatkov

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Slika 4.4: Proizvodnja in poraba zemeljskega plina v Evropski uniji in Ruski federaciji

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Podatki za RF (na voljo od leta 1985 naprej) pa kažejo, da sta se proizvodnja in poraba zemeljskega plina v RF povečevali do konca 1980. let, nato sta nekoliko upadli v 1990. letih (a ne tako drastično kot v primeru surove nafte). V prvem desetletju novega tisočletja sta proizvodnja in poraba zemeljskega plina v RF postopoma rasli do leta 2009, ko je prišlo do januarske plinske krize (vidno izstopa zmanjšanje obsega proizvodnje). V zadnjih letih pa proizvodnja in poraba stagnirata na nekoliko nižji ravni. Proizvodnja zemeljskega plina v RF zadnja tri desetletja tako presega domačo porabo za okoli 200 milijard m³, ki so namenjeni izvozu (tj. ena tretjina vse proizvodnje).

Na drugi strani imamo EU, kjer je poraba zemeljskega plina strmo narasla v 1970. letih z odkritji nahajališč na Nizozemskem in v Severnem morju. Konec 1970. let se je proizvodnja stabilizirala, a rast porabe se je nadaljevala. Okoli leta 2000 je začela domača proizvodnja zemeljskega plina v EU s hitrim izkoriščanjem zalog upadati in kljub temu, da je njegova poraba vidno upadla v letih 2010–14, je bilo upadanje domače proizvodnje v EU hitrejše, kar je pomenilo, da so se škarje med domačo proizvodnjo in porabo zemeljskega plina v EU še naprej razpirale. V letu 2015 je poraba zemeljskega plina v EU ponovno narasla (za 4,5 % glede na leto 2014).

Kot v primeru nafte in zemeljskega plina lahko ugotovimo, da je situacija podobna tudi na področju premoga. Tabela 4.7 in Slika 4.5 kažeta, da je proizvodnja in poraba premoga v RF izjemno upadla v letih po razpadu SZ in leta 1998 dosegla najnižjo točko (le polovico najvišje ravni proizvodnje in porabe konec 1980. let). Od leta 2000 naprej pa sta se ravni proizvodnje in porabe premoga v RF ločili, saj se je začela proizvodnja kontinuirano povečevati, medtem ko poraba stagnira. S tem prihaja do presežnih količin premoga, ki gredo v izvoz.

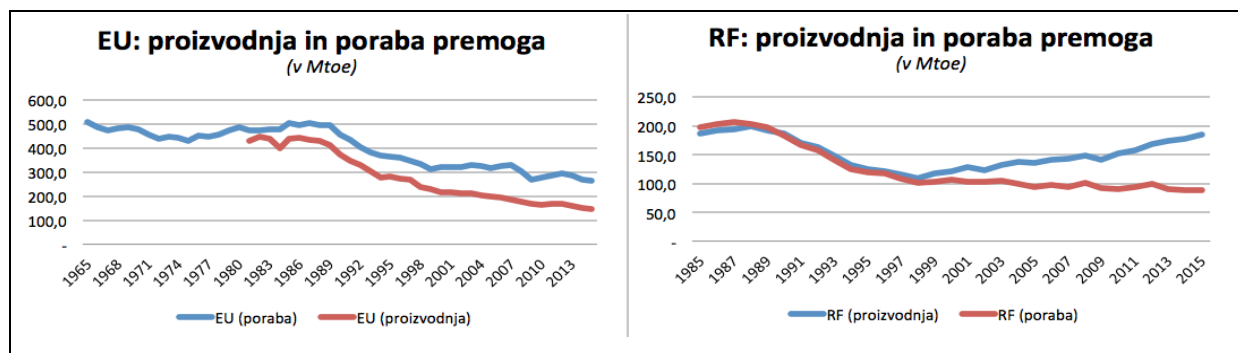
Tabela 4.7: Proizvodnja in poraba premoga v Evropski uniji in Ruski federaciji

Proizvodnja premoga (v Mtoe)								
	1981	1990	2000	2010	2014	2015	2015/2014	delež svet
RF	n/p	185,6	121,5	151,0	176,6	184,5	4,5%	4,8%
EU	429,6	375,2	217,4	165,6	150,3	145,3	-3,4%	3,8%
Svet (skupaj)	1863,2	2273,7	2325,6	3627,6	3988,9	3830,1	-4,0%	100,0%
Poraba premoga (v Mtoe)								
	1981	1990	2000	2010	2014	2015	2015/2014	delež svet
RF	n/p	182,3	105,8	90,5	87,6	88,7	1,3%	2,3%
EU	473,9	457,0	320,4	279,3	267,2	262,4	-1,8%	6,8%
Svet (skupaj)	1836,4	2242,5	2379,1	3634,3	3911,2	3839,9	-1,8%	100,0%

n/p Ni podatkov

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Slika 4.5: Proizvodnja in poraba premoga v Evropski uniji in Ruski federaciji

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Na drugi strani je bila v EU na začetku 1980. let poraba premoga na visoki ravni in skoraj v celoti pokrita z domačo proizvodnjo. Konec 1980. let pa je prišlo do začetka upadanja domače proizvodnje in tudi porabe premoga. Trenda upadanja obsega proizvodnje in porabe se sicer nadaljujeta, vendar ugotavljamo, da proizvodnja upada hitreje kot poraba, zaradi česar se razkorak med domačo proizvodnjo in porabo v EU povečuje, kar EU pokriva s povečevanjem uvoza premoga iz tretjih držav.

Na področju jedrske energije podatki, ki so zbrani v tabeli 4.8 in na sliki 4.6, kažejo, da se je jedrska energija kot vir začela uporabljati konec 1970. let, njena poraba pa je doživela izjemno rast v zadnjih dveh desetletjih prejšnjega stoletja. Po letu 2004 je njena poraba začela upadati. Ne glede na to je EU še vedno velika porabnica jedrske energije – na svetovni ravni porabi eno tretjino vse jedrske energije. Na strani RF podatki, ki so na razpolago od leta 1985, kažejo, da se je obseg porabe jedrske energije, z izjemo manjšega padca v 1990. letih, postopoma povečeval in je danes najvišji v primerjavi s preteklo porabo.

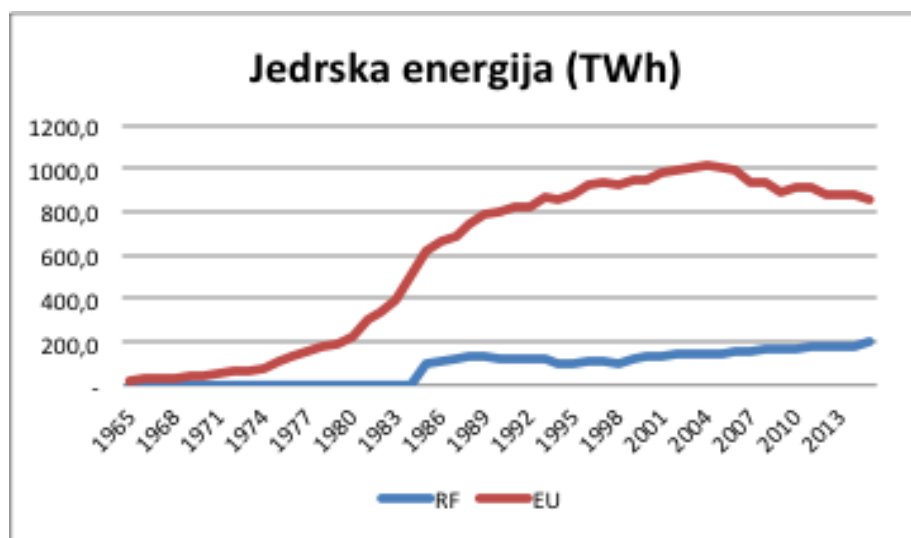
Tabela 4.8: Poraba jedrske energije v Evropski uniji in Ruski federaciji

Poraba jedrske energije (v TWh)									
	1965	1975	1985	1995	2005	2014	2015	2015/2014	delež svet
RF	n/p	n/p	99,3	99,4	147,6	180,8	195,2	8,0%	7,6%
EU	19,9	108,2	615,8	881,8	998,8	877,1	857,8	-2,2%	33,3%
Svet (skupaj)	25,8	364,4	1481,8	2324,1	2768,5	2543,2	2577,1	1,3%	100,0%

n/p Ni podatkov

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Slika: 4.6: Poraba jedrske energije v Evropski uniji in Ruski federaciji

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Na področju obnovljivih virov nasprotno ugotavljamo, da je uspela EU izboljšati svojo 'energetsko sliko'. Tabela 4.9 in Slika 4.7 kažeta razvoj obnovljivih virov v EU in RF od leta 1965 do 2015. EU je na tem področju izjemno napredovala po letu 2000 in se do leta 2015 uveljavila kot ena vodilnih svetovnih proizvajalk in porabnic obnovljivih virov energije, predvsem sončne (43 % svetovne porabe), vetrne (skoraj 37 % svetovne porabe), geotermalne energije in biomase (35 % svetovne porabe) ter proizvodnje toplote iz obnovljivih virov energije (37 % svetovne porabe). Na drugi strani je v primeru RF proizvodnja in poraba energije iz obnovljivih virov energije, z izjemo hidroenergije, kjer proizvodnja in poraba hidroenergije v RF dosega polovico vse proizvodnje in rabe hidroenergije v EU (skoraj 170 TWh v RF in 337 TWh v EU v letu 2015), zanemarljiva. Na področju proizvodnje in porabe predvsem sončne in vetrne energije je RF (v nasprotju z EU) še povsem nerazvita.

Tabela 4.9: Obnovljivi viri energije v Evropski uniji in Ruski federaciji (poraba v TWh)

Poraba HE (TWh)									
	1965	1975	1985	1995	2005	2014	2015	2015/2014	delež svet
RF	n/p	n/p	159,7	177,0	174,5	175,3	169,9	-3,0%	4,3%
EU	220,2	263,6	310,8	333,2	310,8	373,4	337,5	-9,6%	8,6%
Svet (skupaj)	923,9	1435,6	1978,4	2487,8	2923,0	3908,0	3946,3	1,0%	100,0%
Poraba sončne energije (TWh)									
RF	n/p	n/p	-	-	-	^	0,1	109,3%	♦
EU	-	-	^	^	1,5	97,3	109,5	12,6%	43,3%
Svet (skupaj)	-	-	^	0,6	3,9	190,8	253,0	32,6%	100,0%
Poraba vetrne energije (TWh)									
RF	n/p	n/p	-	-	^	^	^	103,8%	♦
EU	-	-	0,1	3,9	70,6	251,1	310,1	23,5%	36,9%
Svet (skupaj)	-	-	0,1	8,3	104,3	716,5	841,2	17,4%	100,0%
Poraba geotermalne energije in biomase (TWh)									
RF	n/p	n/p	-	0,1	0,5	0,5	0,5	♦	0,1%
EU	2,9	8,5	11,5	25,5	77,8	174,3	181,2	4,0%	35,0%
Svet (skupaj)	5,0	18,6	52,6	151,0	259,2	492,0	518,2	5,3%	100,0%
Poraba toplote iz OVE (TWh)									
RF	n/p	n/p	-	0,1	0,5	0,5	0,6	6,8%	♦
EU	2,9	8,5	11,5	29,4	149,9	522,7	600,8	14,9%	37,3%
Svet (skupaj)	5,0	18,6	52,7	160,0	367,5	1399,2	1612,5	15,2%	100,0%

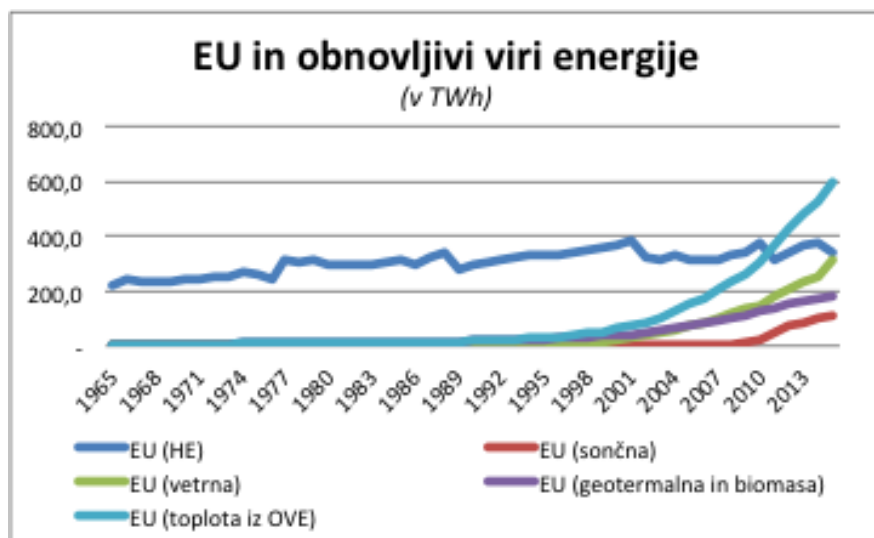
n/p Ni podatkov

^ Manj kot 0,05

♦ Manj kot 0,05 %

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

Slika 4.7: Obnovljivi viri energije v Evropski uniji in Ruski federaciji (poraba v TWh)

Vir: pripravljeno na osnovi podatkov BP 2016

* * *

Opravljen analiza kazalcev zalog fosilnih virov, ki jih imata EU in RF, njune proizvodnje in porabe kaže eni strani na izrazito 'energetsko pomanjkanje lastnih virov' EU, ki ima izjemno majhne zaloge fosilnih virov, še zlasti surove nafte in zemeljskega plina, in na drugi strani izrazito 'energetsko obilje' RF, ki ima precejšnje zaloge surove nafte in celo druge največje zaloge zemeljskega plina na svetu. Ti dejavniki se neposredno odražajo tudi v razmerju med proizvodnjo in porabo, kjer je EU zaradi velikega presežka porabe nad domačo proizvodnjo odvisna od uvoza energetskih virov, pri čemer se njena energetska slika na področju fosilnih virov energije izrazito poslabšuje v času, saj mora zaradi hitrega upadanja tako proizvodnje surove nafte, zemeljskega plina kot tudi premoga, kljub upadanju obsega porabe primarne energije v zadnjih letih povečevati uvoz energetskih virov iz tretjih držav.

RF, ki razpolaga z obilnimi zalogami fosilnih virov energije, beleži na drugi strani precejšnji presežek proizvodnje nad domačo porabo tako na področju surove nafte, zemeljskega plina kot tudi na področju premoga. Te presežke proizvodnje fosilnih virov energije namenja izvozu, zaradi česar je za nas relevantno vprašanje, v kolikšni meri prihaja do mednarodne trgovine z energetskimi viri med energetsko revno EU in energetsko bogato RF.

4.1.2 Mednarodna trgovina z energetskimi viri med Evropsko unijo in Rusko federacijo ter njuna energetska (so)odvisnost

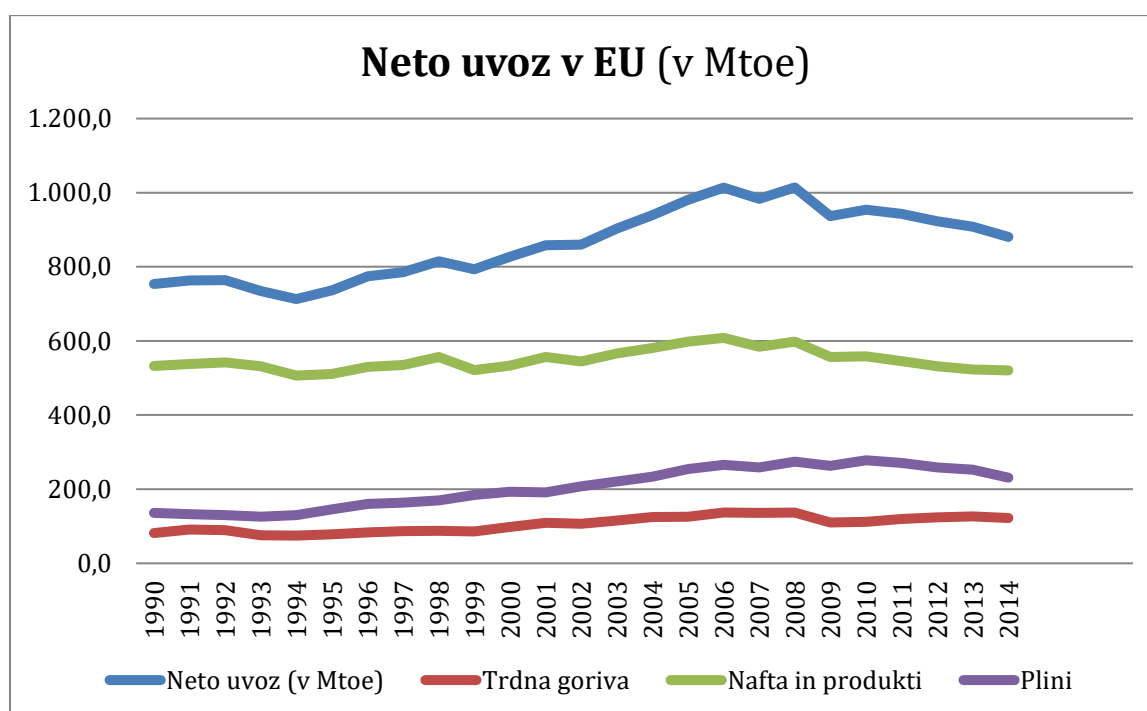
V prvem podpoglavju smo z analizo energetskih virov v EU in RF naredili prvi korak k razčlenitvi energetskih odnosov med EU in RF, kar bomo v pričujočem podpoglavju nadgradili z analizo mednarodne trgovine z energetskimi viri, kjer bo poudarek na trgovini med EU in RF, in obravnavo tudi drugih relevantnih, predvsem infrastrukturnih, vidikov njunih odnosov na področju energije.

Proizvodnja primarne energije je v zadnjih letih v EU v upadanju. V zadnjem desetletju je tako upadla za kar 15 %, kar je vsaj delno mogoče pripisati izčrpavanju zalog energetskih virov in ekonomski nesmotnosti njihovega nadaljnjega izkoriščanja. Proizvodnja primarne energije v EU je temeljila na različnih virih, od katerih je bila najpomembnejša jedrska energija z 28 % (Eurostat 2016a). V zadnjem desetletju je na eni strani, kot smo ugotovili že zgoraj, pomemben razvoj doživela proizvodnja iz obnovljivih virov energije, ki se je povečala (2003–2013) za skoraj 90 %, na drugi strani pa je močno upadala proizvodnja energije iz fosilnih virov – surove nafte (-54 %), zemeljskega plina (-34 %) in trdnih goriv (skoraj -25 %) (ibid.). Zmanjševanje

domače proizvodnje je kljub upadanju porabe primarne energije pripeljalo do povečevanja energetske odvisnosti EU, kjer igra osrednjo vlogo RF.

Slika 4.8 prikazuje neto uvoz posameznih energetskih virov v EU od leta 1990 do 2014. Iz podatkov je razvidno, da je skupni neto uvoz energetskih virov z izjemo manjšega upada sredi 1990. let konstantno naraščal do leta 2008, ko je nastopila finančna in gospodarska kriza. V absolutnih številkah največji del uvoza predstavljajo nafta in njeni derivati, sledijo zemeljski plin in trdna goriva.

Slika 4.8: Neto uvoz energetskih virov v Evropsko unijo od leta 1990 do 2014

Vir: pripravljeno na podlagi podatkov Eurostat 2016b

V zadnjih letih neto uvoz energetskih virov v EU sicer upada, a se zaradi še hitrejšega upadanja domače proizvodnje primarne energije energetska odvisnost EU še naprej (relativno) povečuje. Tabela 4.10 prikazuje raven energetske odvisnosti EU v obdobju od leta 2003 do 2013. Podatki kažejo, da je uvozna odvisnost EU na področju trdnih goriv v tem desetletju zrasla iz 35 % na 44 %, na področju surove nafte iz 78 % na 88 % in na področju zemeljskega plina iz 52 % v letu 2003 na 65 % v letu 2013. Kumulativno je odvisnost EU od uvoza energetskih virov narasla iz 48 % v letu 2003 na 53 % v letu 2013.

Tabela 4.10: Stopnja uvozne energetske odvisnosti Evropske unije, 2003–13 (v %)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
All products	48.8	50.2	52.2	53.6	52.9	54.7	53.7	52.8	54.0	53.3	53.2
Solid fuels	35.0	38.2	39.4	41.7	41.5	44.9	41.1	39.5	41.7	42.2	44.2
Crude oil	78.5	80.7	82.4	83.8	83.5	85.0	84.1	85.2	86.0	88.2	88.4
Natural gas	52.0	53.6	57.1	60.3	59.5	61.7	63.4	62.2	67.1	65.8	65.3

Vir: Eurostat 2016c

Tabela 4.11 prikazuje energetska odvisnost EU po posameznih fosilnih virih v času in po geografskih virih uvoza, kar razkriva, da je na področju trdnih goriv EU močno odvisna od uvoza iz RF, ki je v letu 2013 pokrila skoraj 29 % vsega uvoza, Kolumbije in ZDA (vsaka okoli 22 % uvoza). Na področju uvoza trdnih goriv je RF v zadnjem desetletju postala osrednji izvoznik, saj je v letu 2003 pokrivala le 13 % uvoza EU. S tem je bila RF tretji največji izvoznik (za JAR in Avstralijo). Na področju uvoza surove nafte in zemeljskega plina v EU pa predstavlja RF tradicionalno največjega dobavitelja energetskih virov. Leta 2013 je tako pokrila eno tretjino vsega uvoza EU na področju surove nafte (druga je bila Norveška s skoraj 12 %, tretja Savdska Arabija z 8 %) in skoraj 40 % uvoza zemeljskega plina (druga je bila Norveška s skoraj 30 %, tretji Katar s 6 %).

Tabela 4.11: Izvor uvožene primarne energije v Evropsko unijo (v %)

Solid fuels											
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Russia	13.2	18.0	23.7	24.8	24.8	26.1	30.0	26.9	26.2	25.9	28.8
Colombia	11.7	12.0	11.7	11.5	12.7	12.3	17.4	19.9	23.5	23.6	22.4
United States	6.6	7.2	7.6	7.7	9.1	14.0	13.5	16.8	17.8	23.0	21.8
Australia	16.0	14.5	13.1	11.9	13.0	11.7	7.5	10.5	8.7	7.4	7.3
South Africa	29.7	25.2	25.0	23.2	20.1	16.5	15.8	9.6	7.7	6.3	6.8
Indonesia	7.0	6.6	7.2	9.3	7.8	7.3	7.0	5.6	5.0	4.6	3.0
Canada	2.7	2.4	3.2	2.7	3.0	2.6	1.4	2.0	2.2	1.7	1.7
Ukraine	1.9	2.3	2.2	1.6	1.8	2.3	1.7	1.9	2.3	1.6	1.5
Norway	1.1	0.6	0.5	0.3	0.5	0.6	0.8	0.8	0.6	0.3	0.6
Others	10.1	11.3	5.8	7.0	7.2	6.7	4.9	6.0	6.0	5.8	5.9
Crude oil											
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Russia	31.2	32.5	32.9	33.8	33.7	31.8	33.5	34.7	34.8	33.7	33.5
Norway	19.1	18.7	16.8	15.4	14.9	15.0	15.1	13.7	12.5	11.2	11.7
Saudi Arabia	11.2	11.3	10.5	9.0	7.2	6.8	5.7	5.9	8.0	8.8	8.6
Nigeria	4.2	2.6	3.2	3.6	2.7	4.0	4.5	4.1	6.1	8.2	8.1
Kazakhstan	2.7	3.3	4.4	4.6	4.6	4.8	5.3	5.5	5.7	5.1	5.8
Libya	8.4	8.8	8.7	9.1	9.7	9.9	8.9	10.1	2.8	8.2	5.6
Azerbaijan	1.0	0.9	1.3	2.2	3.0	3.2	4.0	4.4	4.9	3.9	4.8
Algeria	3.0	3.3	3.5	2.5	1.9	2.5	1.6	1.2	2.6	2.9	3.9
Iraq	1.5	2.2	2.1	2.9	3.4	3.3	3.8	3.2	3.6	4.1	3.6
Others	17.7	16.4	16.5	16.8	18.9	18.7	17.6	17.1	19.1	14.0	14.4
Natural gas (°)											
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Russia	44.8	44.4	41.3	40.0	39.2	38.2	33.7	30.1	32.0	32.3	39.3
Norway	25.5	24.2	24.0	25.9	28.3	28.5	29.5	27.6	27.6	31.3	29.8
Qatar	0.7	1.4	1.5	1.7	2.1	2.3	5.4	9.5	10.9	8.4	6.6
Libya	0.3	0.4	1.7	2.5	3.1	3.0	2.9	2.7	0.7	2.0	1.8
Nigeria	2.9	3.6	3.2	4.1	4.4	3.8	2.3	3.8	4.1	3.4	1.7
Trinidad and Tobago	0.0	0.0	0.2	1.2	0.8	1.6	2.2	1.4	1.0	0.8	0.7
Peru	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.7	0.5
Turkey	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Egypt	0.0	0.0	1.5	2.4	1.7	1.6	2.0	1.3	1.1	0.5	0.1
Others	25.8	26.0	26.7	22.3	20.5	21.0	21.7	23.3	22.4	20.3	19.3

Vir: Eurostat 2016d

Zanesljivost oskrbe EU s primarno energijo ni odvisna le od obsega uvoza, temveč tudi od razpršenosti uvoza pri posameznih energetskih virih. Na področju uvoza trdnih goriv so leta 2013 prve tri največje države dobaviteljice (RF, Kolumbija in ZDA) pokrile 73 % vsega uvoza, na področju surove nafte sta RF in Norveška pokrili 45 % uvoza EU, na področju zemeljskega plina pa sta RF in Norveška pokrili 69 % vsega uvoza EU (glej tabelo 4.11).

Uvozna odvisnost EU je najvišja na področju zemeljskega plina, pri čemer je največji del uvoza pokrije RF. Ves uvoz zemeljskega plina iz RF poteka po prenosnem plinovodnem sistemu in tabela 4.12 kaže porazdelitev uvoznih količin po prenosnih plinovodih po posameznih evropskih državah. Državi članici EU, ki uvozita največ zemeljskega plina iz RF, sta Nemčija in Italija. Države članice EU, ki so največje uvoznice zemeljskega plina, glej tabelo 4.12, so tako v letu 2015 uvozile okoli 340 milijard m³ zemeljskega plina po prenosnem plinovodnem sistemu, od tega okoli 133 milijard m³ iz RF, kar predstavlja skoraj 40 % vsega njihovega uvoza zemeljskega plina po prenosnem plinovodnem omrežju. Pri uvozu zemeljskega plina je za države članice EU druga najpomembnejša energetska partnerica Norveška, iz katere so leta 2015 uvozile okoli 108 milijard m³ ali okoli 31 % vsega uvoza zemeljskega plina.

Tabela 4.12: Pregled trgovanja z zemeljskim plinom po plinovodih med Evropo in Rusko federacijo

Zemeljski plin: Evropa in Ruska federacija ter mednarodno trgovanje po plinovodih, 2015 (v milijardah m ³)													
	Uvoz iz:												
Uvoz v:	Nizozemska	Norveška	Združeno kraljestvo	Preostala Evropa	Azerbajdžan	Kazahstan	RF	Turkmenistan	Uzbekistan	Iran	Alžirija	Libija	Uvoz skupaj
Avstrija	-	1,7	-	-	-	-	4,3	-	-	-	-	-	6,0
Belgija	2,9	2,1	7,3	0,6	-	-	10,9	-	-	-	-	-	23,7
Češka	-	-	-	3,6	-	-	4,1	-	-	-	-	-	7,7
Finska	-	-	-	-	-	-	2,7	-	-	-	-	-	2,7
Francija	4,7	17,2	-	4,5	-	-	9,5	-	-	-	-	-	35,9
Nemčija	23,0	34,9	-	0,9	-	-	45,2	-	-	-	-	-	104,0
Grčija	-	-	-	0,6	-	-	1,9	-	-	-	-	-	2,5
Madžarska	-	-	-	-	-	-	5,8	-	-	-	-	-	5,8
Irska	-	-	4,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,3
Italija	6,0	7,0	-	0,2	-	-	24,0	-	-	-	6,6	6,5	50,2
Nizozemska	-	17,9	1,8	8,1	-	-	2,3	-	-	-	-	-	30,2
Poljska	-	-	-	2,3	-	-	8,8	-	-	-	-	-	11,1
Slovaška	-	-	-	9,1	-	-	3,7	-	-	-	-	-	12,9
Španija	-	2,1	-	1,1	-	-	-	-	-	-	12,0	-	15,2
Turčija	-	-	-	-	5,3	-	26,6	-	-	7,8	-	-	39,7
Združeno kraljestvo	3,1	25,7	-	0,2	-	-	-	-	-	-	-	-	29,0
Preostala Evropa	0,9	1,1	†	4,5	2,1	-	9,8	-	-	-	2,0	-	20,4
Evropa	40,6	109,5	13,4	35,7	7,4	-	159,8	-	-	7,8	20,7	6,5	401,4
RF	-	-	-	-	-	10,9	-	2,8	3,3	-	-	-	16,9
Ukrajina	-	-	-	9,2	-	-	7,0	-	-	-	-	-	16,2

Vir: pripravljeno na podlagi podatkov BP 2016

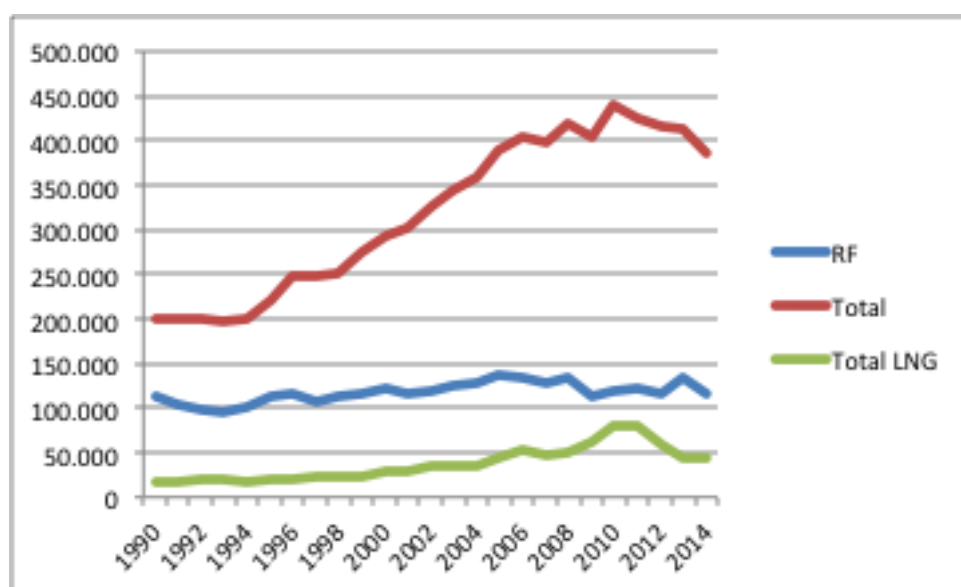
Podatki Eurostata v tabeli 4.13 in sliki 4.9 kažejo rast uvoza zemeljskega plina v EU od leta 1995 do leta 2009, ko pride do padca uvoza zemeljskega plina iz RF in povečanja uvoza utekočinjenega zemeljskega plina (ang. *Liquid Natural Gas (LNG)*) (tj. obdobje plinske krize januarja 2009). V tem letu pride zaradi finančne in gospodarske krize tudi do začetka upadanja porabe zemeljskega plina v EU.

Tabela 4.13: Uvoz zemeljskega plina in utekočinjenega zemeljskega plina v Evropsko unijo (v milijon m³)

	1990	1999	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Skupaj	199.902	274.027	389.591	405.513	439.096	426.211	414.804	413.921	384.914
RF	111.723	116.689	136.250	113.748	119.647	121.548	116.460	135.159	115.160
LNG	17.080	24.582	43.366	61.293	78.937	79.845	60.059	44.066	43.519

Vir: pripravljen na osnovi podatkov iz Eurostat 2016e

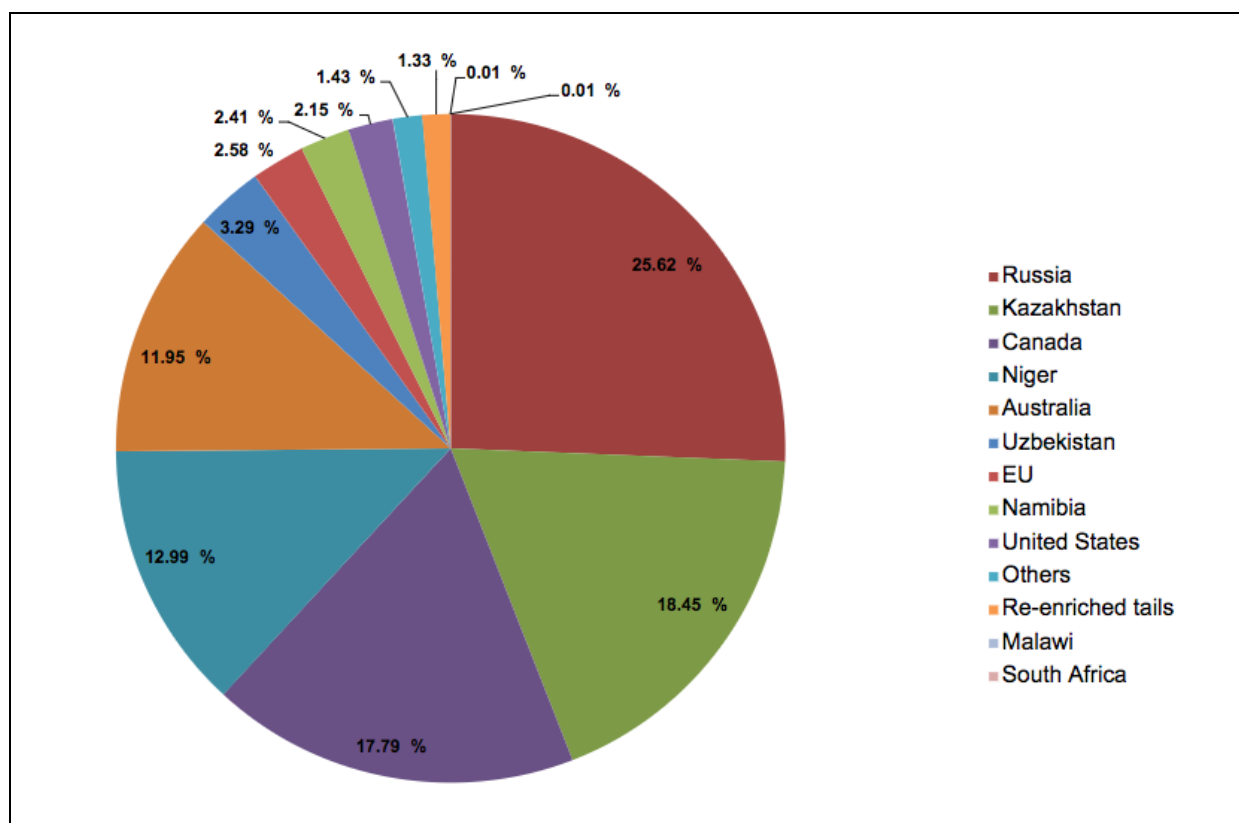
Slika 4.9: Uvoz zemeljskega plina in utekočinjenega zemeljskega plina v Evropsko unijo (v milijon m³)

Vir: Pripravljen na osnovi podatkov iz Eurostat 2016e

Če poleg fosilnih virov energije preverimo še področje oskrbe z jedrsko energijo, kjer predstavlja osrednji gorivni element uran, nam podatki pokažejo, da pokrije EU z lastno proizvodnjo 60 % potreb po uranu, preostalih 40 % urana pa uvozi v največji meri iz RF (25 % uvoza), Kazahstana in Kanade (vsak pokrije po okoli 18 % uvoza) (slika 4.10).

Slika 4.10: Izvor urana, ki je bil dostavljen v jedrske obrate v Evropski uniji v letu 2015 (%)

Vir: European Commission 2015, 30

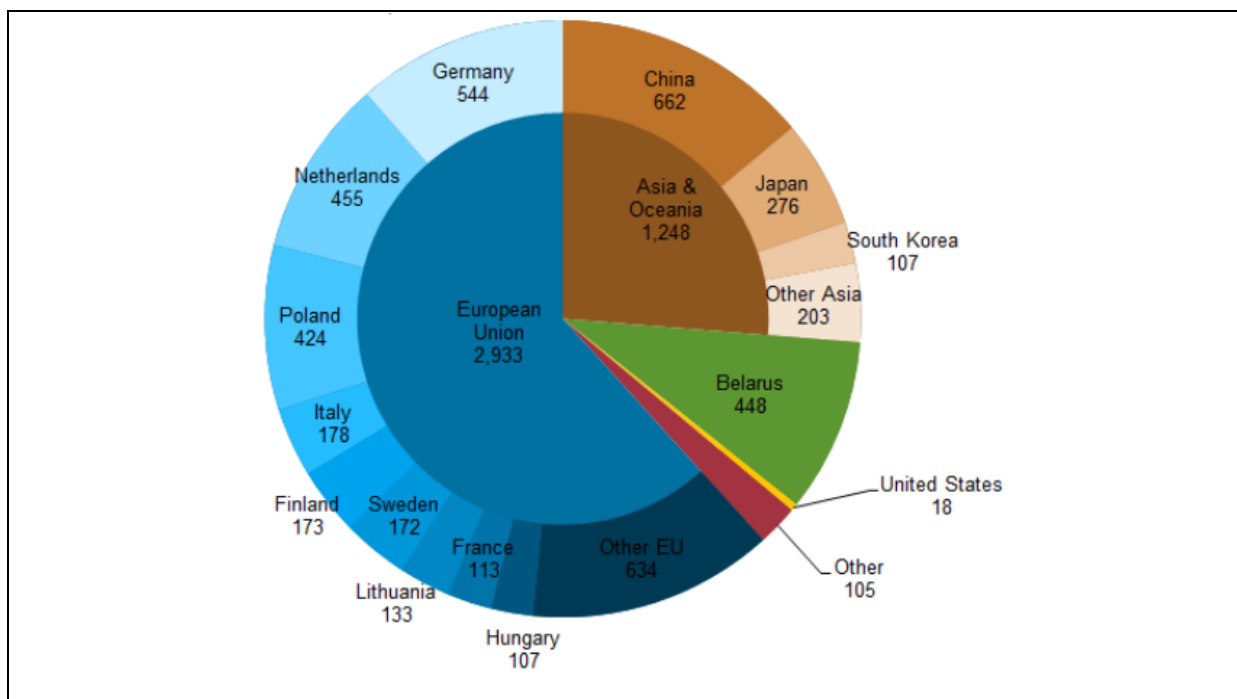
* * *

Na osnovi opravljene analize zaključujemo, da je EU energetske zelo izpostavljena, saj je primorana zaradi nizkih zalog fosilnih virov in upadanja domače proizvodnje primarne energije, ki prehiteva upadanje porabe primarne energije, povečevati uvoz primarnih virov energije iz tretjih držav. V letu 2015 je tako EU z uvozom pokrivala 53 % vseh svojih potreb po energiji, od tega je uvozila 90 % surove nafte, 66 % zemeljskega plina, 42 % trdnih goriv in 40 % urana (European Commission 2016č). Uvoz EU je po posameznih energetskih virih v veliki meri skoncentriran in prihaja iz le nekaj držav, med katerimi je RF pri vseh štirih energetskih virih v letu 2013 pokrila največji delež uvoza in s tem tudi skupnih potreb EU po uvozu primarne energije:

- 29 % vsega uvoza trdnih goriv (porast glede na leto 2003, ko je uvoz znašal 13 %),
- 33 % vsega uvoza surove nafte (na ravni 31 % iz leta 2003),
- 39 % vsega uvoza zemeljskega plina (manjši upad glede na leto 2003, ko je uvoz znašal 44 %),
- 25 % vsega uvoza urana (podatek velja za leto 2015).

RF na drugi strani predstavlja popolno nasprotje energetske prikrajšani in uvozno odvisni EU, saj ima (za ZDA) drugo največjo proizvodnjo surove nafte in drugo največjo proizvodnjo zemeljskega plina na svetu. S svojo domačo proizvodnjo pokrije RF vse domače potrebe po energiji in velik del proizvodnje surove nafte izvozi. Leta 2014 je RF izvozila 4,75 milijonov sodčkov nafte dnevno, od česar jih je šlo 72 % v evropske države, preostalih 26 % v azijske države. Največji del surove nafte in njenih derivatov izvozi RF v EU (62 % vsega izvoza), pri tem so njene največje odjemalke Nemčija (11 % vsega izvoza), Nizozemska in Poljska (vsaka približno po 9 % vsega izvoza) (glej sliko 4.11). Prihodki RF iz izvoza surove nafte in njenih derivatov so v letu 2013 predstavljali 54 % vseh ruskih prihodkov iz izvoza (EIA 2015a).

Slika 4.11: Izvoz surove nafte in njenih derivatov iz Ruske federacije v letu 2014 (v milijon sodčkov dnevno)

Vir: EIA 2015a; EIA 2015b

Na področju zemeljskega plina je ruski izvoz še bolj koncentriran kot pri izvozu surove nafte in njenih derivatov. V letu 2014 je šlo po podatkih EIA (2014) kar 90 % vsega izvoza zemeljskega plina iz RF v evropske države. Med državami članicami EU sta največ ruskega plina uvozili Nemčija (19 % vsega ruskega izvoza) in Italija (11 %) (glej sliko 4.12). Izvoz v evropske države je v letu 2014 znašal 146 milijard m³ zemeljskega plina, v letu 2015 pa se je povečal na 158,5 milijard m³ (Gazpromeksport 2016). Z izjemo Turčije, ki je uvozila 27 milijard m³, je šel preostanek zemeljskega plina, tj. okoli 130 milijard m³, v države EU (ibid.).

Slika 4.12: Izvoz zemeljskega plina iz Ruske federacije po državah (2014)

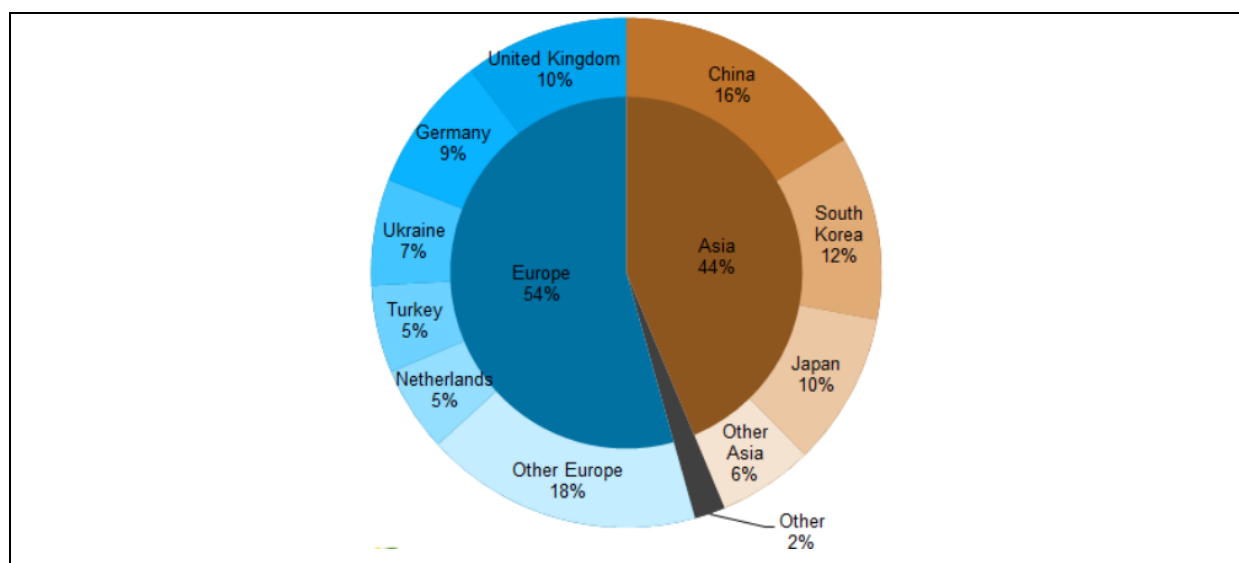

Vir: Pripravljeno po podatkih EIA 2015a

Prihodki iz izvoza zemeljskega plina so v RF v letu 2013 predstavljali 14 % vseh prihodkov iz izvoza. Če upoštevamo, da so prihodki iz izvoza surove nafte in njenih derivatov v letu 2013 predstavljali kar 54 % vseh prihodkov RF iz izvoza, je predstavljal torej izvoz surove nafte in njenih derivatov ter zemeljskega plina v letu 2013 kar 68 % vseh prihodkov RF iz izvoza. V letu 2013 je približno polovica zveznega proračuna RF temeljila na prihodkih iz obdavčenja proizvodnje fosilnih virov energije ter izvoznih carin na surovo nafto in zemeljski plin (EIA 2015a).

RF ima druge največje zaloge premoga na svetu (za ZDA) in je bila v letu 2012 šesta največja proizvajalka premoga na svetu. Približno tri četrtine proizvodnje je namenjene domači porabi, preostala četrtina gre v izvoz (EIA 2015a). Podobno kot pri nafti in zemeljskem plinu gre tudi pri premogu v največji meri izvoz v evropske države, med katerimi gre največji del v države članice EU (glej spodaj sliko 4.13). Največje uvoznice ruskega premoga so tako leta 2014 med državami članicami EU predstavljale Združeno kraljestvo (10 % vsega izvoza ruskega premoga), Nemčija (9 %) in Nizozemska (5 %). Države članice EU so skupaj v letu 2014 odkupile približno 42 % vsega ruskega izvoza premoga.

Slika 4.13: Delež izvoza ruskega premoga po posameznih državah

Vir: EIA 2015a

Zaključujemo, da je energetske bogata RF kot druga največja proizvajalka surove nafte in zemeljskega plina ter kot prva po izvozu obeh energentov ključni energetski partner EU in *vice versa* – EU je največji odjemalec ruskih energentov in ključni energetski partner RF:

- RF je za ZDA druga največja svetovna proizvajalka in poleg Savdske Arabije največja izvoznica surove nafte in naftnih derivatov: v letu 2014 je izvozila 4752 milijonov sodčkov dnevno), od česar je šlo kar 62 % v države članice EU;
- RF ima druge največje zaloge zemeljskega plina na svetu, je za ZDA druga največja proizvajalka zemeljskega plina in največja izvoznica na svetu: izvozi eno tretjino svoje proizvodnje zemeljskega plina, od česar ga je šlo v letu 2014 približno tri četrtine v države članice EU;
- RF ima druge največje zaloge premoga na svetu, je 6. največja proizvajalka premoga in 3. največja izvoznica premoga – izvozi četrtno svoje proizvodnje premoga, od tega gre več kot 40 % izvoza v države članice EU.

EU in RF sta torej energetske izjemno povezani in odvisni druga od druge. Prva je energetske revna in v veliki meri odvisna od uvoza energetskih virov iz tretjih držav, med katerimi predstavlja RF osrednjo dobaviteljico tako na področju surove nafte, zemeljskega plina kot tudi premoga in urana. Na drugi strani je energetske bogata RF odvisna od izvoza energetskih virov v države članice EU, saj tja proda večino svojega izvoza surove nafte kot tudi zemeljskega plina in premoga. Dohodki RF, ki prihajajo iz izvoza surove nafte in zemeljskega plina, predstavljajo več kot dve tretjini vsega izvoza in napolnijo kar polovico proračuna RF.

EU in RF sta tudi izjemno močni trgovinski partnerici (Eurostat 2016f) (glej tabelo 4.14). Na eni strani je predstavljala RF za EU v letu 2015 skupno 4. največjo zunanjetrgovinsko partnerico (European Commission 2016a, 2):

- glede na izvoz 5. največjo zunanjetrgovinsko partnerico (v RF je EU v letu 2015 izvozila 4,1 % svojega izvoza),
- glede na uvoz 3. največjo zunanjetrgovinsko partnerico (iz RF je EU v letu 2015 uvozila 7,9 % svojega uvoza), in
- skupno 4. največjo zunanjetrgovinsko partnerico EU (EU zabeleži z RF skupno 6 % vse svoje mednarodne trgovine).

Na drugi strani je EU za RF v letu 2015 predstavljala najpomembnejšo zunanjetrgovinsko partnerico (European Commission 2016a, 8):

- RF je v EU v letu 2015 izvozila 38 % vsega svojega izvoza (na drugem mestu je Kitajska z 19 %),
- RF je iz EU v letu 2015 uvozila kar 48 % vsega svojega uvoza (na drugem mestu je Kitajska z 8 %),
- EU je tako za RF v letu 2015 predstavljala največjo zunanjetrgovinsko partnerico, s katero je zabeležila kar 44 % vse svoje zunanje trgovine (na drugem mestu je Kitajska z 12 %).

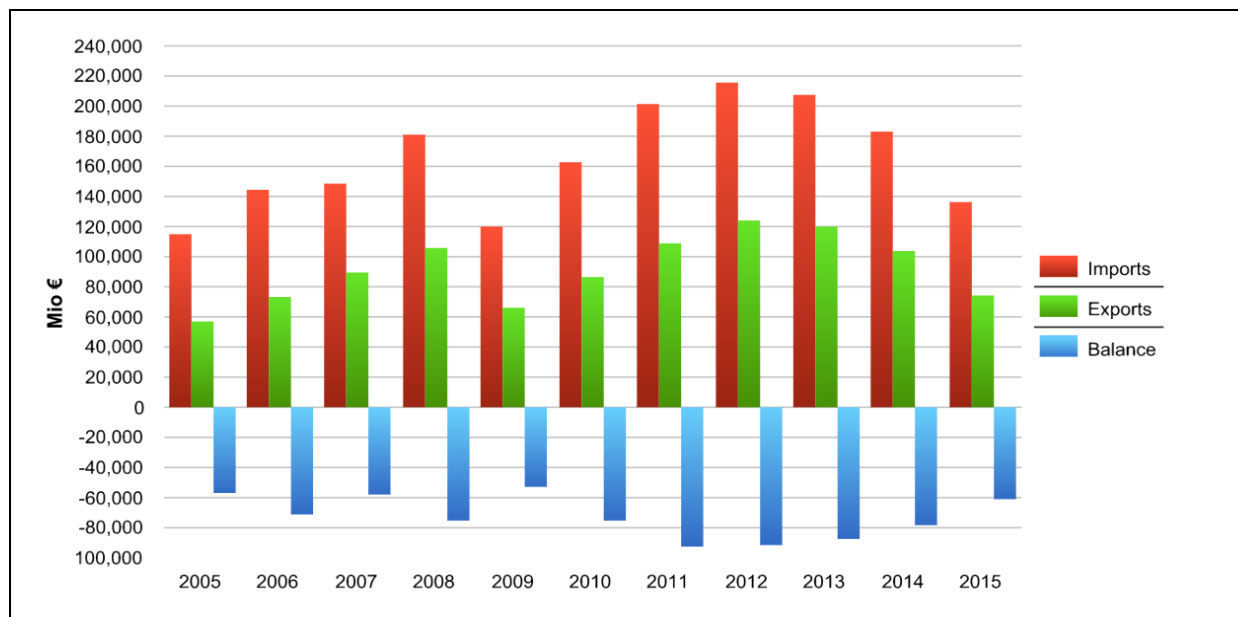
Tabela 4.14: Blagovna menjava Evropske unije in Ruske federacije v letu 2015

	EU			RF		
	partner	vrednost (mio €)	%	partner	vrednost (mio €)	%
Uvoz		1.725.518	100		164.402	100
	Kitajska	350.436	20,3	EU 28	63.194	38,4
	ZDA	248.975	14,4	Kitajska	31.497	19,2
	RF (3.)	135.569	7,9	ZDA	10.438	6,3
Izvoz		1.791.312	100		309.533	100
	ZDA	371.331	20,7	EU 28	149.321	48,2
	Kitajska	170.376	9,5	Kitajska	25.783	8,3
	RF (5.)	73.911	4,1	Turčija	17.424	5,6
Skupaj		3.516.830	100		473.934	100
	ZDA	620.306	17,6	EU 28	212.515	44,8
	Kitajska	520.812	14,8	Kitajska	57.280	12,1
	RF (4.)	209.481	6,0	Belorusija	21.512	4,5

Vir: Pripravljeno na podlagi podatkov European Commission 2016a, 2, 8 in 9

Blagovna menjava med EU in RF je bila od leta 2005 do leta 2009 v porastu, nato pa je prišlo do velikega padca (za več kot tretjino). V letih 2011 in 2012 pa se je blagovna menjava ponovno povečevala. V zadnjih letih (2014 in 2015) beležimo izjemen padec blagovne menjave med EU in RF, do katerega je v največji meri prišlo zaradi obojestransko uvedenih sankcij povezanih s konfliktom v Ukrajini (tabela 4.15 in slika 4.14).

Slika 4.14: Blagovna menjava Evropske unije z Rusko federacijo v obdobju 2005–2015

Vir: European Commission 2016a, 3

Tabela 4.15: Blagovna menjava Evropske unije in Ruske federacije v obdobju 2005–2015

Period	Imports			Exports			Balance	Total trade
	Value Mio €	% Growth*	% Extra-EU	Value Mio €	% Growth*	% Extra-EU	Value Mio €	Value Mio €
2005	113,981		9.6	56,690		5.4	-57,291	170,671
2006	143,602	26.0	10.5	72,399	27.7	6.3	-71,203	216,000
2007	147,734	2.9	10.2	89,196	23.2	7.2	-58,538	236,931
2008	180,446	22.1	11.4	104,970	17.7	8.0	-75,476	285,416
2009	119,569	-33.7	9.7	65,697	-37.4	6.0	-53,872	185,266
2010	162,075	35.6	10.6	86,308	31.4	6.4	-75,767	248,383
2011	201,327	24.2	11.7	108,587	25.8	7.0	-92,740	309,915
2012	215,124	6.9	12.0	123,441	13.7	7.3	-91,683	338,566
2013	206,957	-3.8	12.3	119,451	-3.2	6.9	-87,506	326,407
2014	182,430	-11.9	10.8	103,202	-13.6	6.1	-79,228	285,632
2015	135,569	-25.7	7.9	73,911	-28.4	4.1	-61,658	209,481

Vir: European Commission 2016a, 3

Menjava med EU in RF v največji meri pokriva vire primarne energije, stroje in aparate ter kemične izdelke. V uvozu EU iz RF so v letu 2015 največji delež predstavljala mineralna goriva in proizvodi (prek 68 %), v izvozu EU v RF pa so največji delež v letu 2015 predstavljali stroji in prometna oprema (43 %) ter proizvodi kemične industrije (skoraj 21 %) (glej tabelo 4.16).

Tabela 4.16: Blagovna menjava med Evropsko unijo in Rusko federacijo v letu 2015 (skladno s SITC)

Product	Value Mio €	% Total	Product	Value Mio €	% Total
3 Mineral fuels, lubricants and related materials	92,142	68.0	7 Machinery and transport equipment	32,162	43.5
10 Other	13,996	10.3	5 Chemicals and related prod, n.e.s.	15,794	21.4
6 Manufactured goods classified chiefly by material	13,953	10.3	8 Miscellaneous manufactured articles	9,523	12.9
5 Chemicals and related prod, n.e.s.	5,430	4.0	6 Manufactured goods classified chiefly by material	8,383	11.3
2 Crude materials, inedible, except fuels	3,269	2.4	0 Food and live animals	3,289	4.5

Vir: European Commission 2016a, 2

* * *

Pričujoče podpoglavje, katerega namen je bil obravnavati geografske dejavnike, relevantne za razvoj energetskih odnosov med akterjema, in vidik energije v njuni medsebojni blagovni menjavi, lahko zaključimo z dvema ugotovitvama. EU in RF sta, upoštevajoč geografske danosti, preteklo in trenutno proizvodnjo ter porabo primarne energije, komplementarni in vzajemno odvisni – med njima se je v preteklosti oblikoval specifičen odnos na področju energije. Na eni strani je EU močno odvisna od zanesljive dobave energetskih virov iz RF, ki predstavlja njeno največjo uvozno energetsko partnerico. Na drugi je RF močno odvisna od izvoza energetskih virov v EU, ki predstavlja njeno daleč največjo odjemalko virov primarne energije, od česar je odvisna tudi polovica ruskega proračuna.

Skozi širšo zunanjetrgovinsko perspektivo pa ugotavljamo, da se je med njima oblikoval izrazito asimetričen odnos, saj ima EU precej bolj diverzificirano zunanjo trgovino, v kateri predstavlja RF sicer nominalno pomembno, tj. skupno četrto največjo partnerico, s katero pa EU pokrije (le) 6 % svoje skupne zunanje trgovine. RF ima nasprotno precej manj diverzificirano zunanjo trgovino, saj predstavlja EU njeno osrednjo partnerico, s katero pokrije skoraj polovico (48 %) svoje skupne zunanje trgovine. Kar 70 % njenega izvoza v EU predstavljajo mineralna goriva in proizvodi. EU pa nasprotno v RF izvažata tehnološke proizvode z visoko dodano vrednostjo, tj. stroje in prometno opremo (43 %) ter proizvode kemične industrije (21 %).

4.2 Institucionalni okvir in razvoj (energetskih) odnosov med Evropsko unijo in Rusko federacijo

V predhodnem podpoglavju smo razčlenili 'energetsko sliko' EU in RF v času in prostoru ter ugotovili, da sta EU in RF tesno medsebojno povezani. RF predstavlja na eni strani tradicionalno ključno energetsko partnerico vse od 1960. let, ko je SZ začela z izvozom surove nafte in zemeljskega plina v zahodnoevropske države na podlagi dolgoročnih pogodb (European Commission 2011a, 63; Tichý 2013, 1). V zadnjih dveh desetletjih je RF postala tudi ključna partnerica EU na področju trdnih goriv in urana. Na drugi strani pa predstavlja EU največjo trgovinsko partnerico RF, s katero zabeleži slednja skoraj polovico vse svoje mednarodne trgovine. Osrednji del izvoza RF v EU predstavljajo energenti, natančneje kar 70 %, s katerimi RF napolni tudi polovico svojega zveznega proračuna. Obe strani se zavedata te vzajemne soodvisnosti in sta v zadnjih 20. letih poskušali oblikovati institucionalni okvir, katerega namen je bil omogočiti uspešno naslavljanje skupnih energetskih zadev, v prvi vrsti sodelovanja pri zanesljivi oskrbi in energetski učinkovitosti.

V nadaljevanju bomo razčlenili institucionalni okvir in izbrane vidike razvoja odnosov med EU in RF, ki so relevantni za sodelovanje med EU in RF na področju energije, tj.:

- Sporazum o partnerstvu in sodelovanju (ang. *Partnership and Cooperation Agreement (PCA)*),⁶³ ki predstavlja temeljni okvir za politično in gospodarsko sodelovanje med EU in RF, znotraj katerega so se v zadnjem desetletju oblikovali še Skupni prostori med EU in RF (ang. *EU-Russia Common Spaces*) ter Partnerstvo za modernizacijo (ang. *Partnership for Modernisation*);
- Pogodba o energetski listini (ang. *Energy Charter Treaty (ECT)*), ki je v veljavo vstopila aprila 1998, in predstavlja večstranski mednarodni okvir za sodelovanje na področju energije;⁶⁴
- Energetski dialog EU-Rusija (ang. *EU-Russia Energy Dialogue*), ki zagotavlja specifični okvir namenjen sodelovanju med EU in RF na področju energije;
- Severna dimenzija (ang. *Northern Dimension*), ki predstavlja skupno politiko med EU, RF, Norveško in Islandijo.

⁶³ Sporazum o partnerstvu in sodelovanju o vzpostavitvi partnerstva med Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami na eni strani in Rusko federacijo na drugi strani – *Agreement on partnership and cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part*. Podpisan na Kreti 24. junija 1994, v veljavi od 1. decembra 1997. V Uradnem listu EU je bil objavljen 28. novembra 1997.

⁶⁴ Pogodba o energetski listini – *Energy Charter Treaty*. Podpisana 17. decembra 1994 in v veljavi od 16. aprila 1998. Listino je podpisalo 52 držav in EU ter EURATOM (*Energy Charter 2016a*).

4.2.1 Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, Skupni prostori med Evropsko unijo in Rusko federacijo ter Partnerstvo za modernizacijo

Pravni začetek odnosov med Evropskimi skupnostmi in nekdanjo SZ postavljamo v leto 1988, ko sta v obdobju Gorbačova in popuščanja napetosti obe strani sprejeli Izjavo o vzpostavitvi odnosov med Svetom za vzajemno gospodarsko pomoč (ang. *Council for Mutual Economic Assistance*)⁶⁵ in Evropsko gospodarsko skupnostjo (ang. *Statement on establishing an official relationship between the Council for Mutual Economic Assistance and the European Economic Community*). V izjavi sta strani izrazili vzajemno pripravljenost za oblikovanje sodelovanja na področjih njunih pristojnosti in skupnih interesov (Lazareva 2014, 37).

21. decembra 1989 je prišlo do podpisa prvega sporazuma med SZ in Evropskimi skupnostmi, tj. Sporazuma o trgovini in sodelovanju (ang. *Trade and Cooperation Agreement*),⁶⁶ s katerim so bili med njima prvič vzpostavljeni formalni odnosi. Do nadaljnjih korakov nato ni prišlo, saj je postal Svet za vzajemno pomoč v začetku 1990. let le še črka na papirju, dokler ni bil tudi formalno razpuščen junija 1991 (Archer 1994, 252–64). Ko je decembra leta 1991 razpadla SZ, so Evropske skupnosti sprejele izjavo glede prihodnjega statusa RF in nekdanjih republik SZ, v kateri so priznale RF kot naslednika SZ (Långström 2003, 191).

Evropske skupnosti so sprejele odločitev, da bodo z vsako od nekdanjih republik SZ sklenile sporazum o partnerstvu in sodelovanju. Prvi takšen sporazum je bil sklenjen z RF leta 1994. Osnovni cilj **Sporazuma o partnerstvu in sodelovanju** je bil *inter alia* zagotoviti »ustrezen okvir za politični dialog« (Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, 1. člen).⁶⁷ Močno je bilo

⁶⁵ Svet za vzajemno gospodarsko pomoč je bil ustanovljen januarja 1949 s SZ, Bolgarijo, Čehoslovaško, Madžarsko, Poljsko in Romunijo kot prvotnimi članicami. V prvem obdobju je zagotavljal trgovinski embargo proti Jugoslaviji in predstavljal simbolni odgovor SZ na Marshallovo pomoč. Kasneje je razširil svoje članstvo in leta 1959 sprejel Listino, kjer so bili opredeljeni cilji organizacije: združevati in usklajevati trud njenih članic, načrtovati razvoj nacionalnih gospodarstev, pospeševati gospodarski in tehnični napredek v državah članicah, rast produktivnosti in dvig blaginje ljudi. Organizacija je (skupaj z Organizacijo Varšavske pogodbe) po eni strani služila projekciji sovjetske moči v vzhodno Evropo, na drugi strani pa je vzhodnoevropskim državam članicam dala tudi priložnost artikulirati in združiti poglede povezane z vprašanji varnosti in ekonomskih zadev znotraj sovjetskega bloka. Organizacija je bila razpuščena 26. junija 1991 na ministrskem srečanju v Budimpešti (Archer 1994, 252–64).

⁶⁶ *Agreement between the European Economic Community and the European Atomic Energy Community and the Union of Soviet Socialist Republics on trade and commercial and economic cooperation*. Podpisan v Bruslju 18. decembra 1989, v veljavi od 1. aprila 1990.

⁶⁷ Sporazum o partnerstvu in sodelovanju o vzpostavitvi partnerstva med Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami na eni strani in Rusko federacijo na drugi strani – *Agreement on partnership and cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part*. Podpisan na Kreti 24. junija 1994, v veljavi od 1. decembra 1997.

poudarjeno gospodarsko sodelovanje, strani pa sta si za cilj postavili tudi oblikovanje potrebnih pogojev za prihodnjo vzpostavitev prostotrgovinskega območja med njima (ibid.).

Sporazum o partnerstvu in sodelovanju je nato vstopil v veljavo šele leta 1997, saj je EU skoraj tri leta odlašala z njegovo ratifikacijo zaradi dogajanja v Čečeniji. Sporazum je prvotno veljal za obdobje 10. let, a njegov 106. člen določa, da se po desetih letih vsako leto avtomatsko obnovi, če nobena od strani ne sporoči 6 mesecev vnaprej, da ga več ne sprejema. Sporazum tako velja še danes, čeprav sta že leta 2005 strani dosegli politični dogovor, da bi bilo treba oblikovati nov sporazum. Evropska komisija je poudarila (2007, 8), da ima namen z RF spogajati nov, celovit sporazum, ki bi po vstopu RF v Svetovno trgovinsko organizacijo nadomestil obstoječi okvirni sporazum iz leta 1994/97. Na 21. vrhu EU-Rusija junija 2008 sta EU in RF tudi formalno najavili pričetek pogajanj o oblikovanju novega sporazuma (21st EU-Russia Summit Joint Statement on Launch of Negotiations for a new EU-Russia Agreement 2008). Ruska stran je tudi izrazila interes, da bi ta sporazum dobil novo ime, ang. »*Strategic Partnership Agreement*«, tj. kot dokument, ki bo vodil k poglobljenim oblikam sodelovanja in partnerstva (Feygin 2009, 5).

Zadnja, 12. runda pogajanj o novem temeljnem sporazumu se je odvila decembra leta 2010 (Russian Mission to the EU 2013). V naslednjih dveh letih so pogajanja zastala in voditelji EU in RF so na 31. vrhu v Jekaterinburgu junija 2013 izrazili pripravljenost, da se razrešijo ključni elementi in, kot je poudaril takratni (prvi) predsednik Evropskega sveta, Herman van Rompuy (31st EU-Russia Summit News Conference 2013), da se poišče »pot naprej glede Komisije Evrazijske gospodarske skupnosti« (ang. *Eurasian Economic Commission*) in njenih pristojnosti. Podobno je na zadnjem, 32. vrhu, ki je potekal v Bruslju januarja 2014, ruski predsednik Putin poudaril namen, da se »pospeši delo na novem okvirnem sporazumu EU-Rusija« (Kremlin 2014). A na izrednem srečanju 6. marca 2014 so se voditelji držav članic EU zaradi »situacije v Ukrajini« odločili suspendirati dvostranske pogovore z Rusijo glede novega sporazuma (Russian Mission to the EU 2016).

Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, ki je oblikoval institucionalni okvir za politično in gospodarsko sodelovanje med EU in RF, določa:⁶⁸

⁶⁸ Skupaj s Sporazumom o partnerstvu in sodelovanju med EU in RF obstaja skupno 93 bilateralnih in multilateralnih sporazumov, ki urejajo različna področja, in tako predstavljajo pravni in institucionalni okvir za politično, gospodarsko in drugo sodelovanje (Treaties Office Database 2016).

- da se bodo načeloma dvakrat letno srečevali predsednik Sveta EU in Predsednik Komisije ter Predsednik RF (Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, 7. člen, 1. odstavek);
- da bo potekal dialog na ministrski ravni v Svetu za sodelovanje, ki ga ustanavlja 90. člen, in ob drugih priložnostih s trojko EU, po medsebojnem dogovoru (Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, 7. člen, 2. odstavek);
- vzpostavitev drugih postopkov in mehanizmov političnega dialoga, še zlasti za srečanja na ravni višjih uradnikov, med trojko EU in državnimi uradniki RF dvakrat letno, prek diplomatskih kanalov in na ravni strokovnjakov (Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, 8. člen),
- da bo parlamentarni politični dialog potekal v okviru Odbora za parlamentarno sodelovanje, ki ga ustanavlja 95. člen sporazuma (Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, 9. člen).

Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, ki pokriva politični dialog ter široko paleto političnih in gospodarskih tem, je vzpostavil raznovrsten institucionalni okvir, ki je do zamrznitve odnosov omogočal redna srečanja in konzultacije med EU in RF. Pogovori na najvišji ravni, tj. na ravni predsednikov, so potekali dvakrat letno (t.i. vrhovi EU-Rusija), obe strani pa sta se redno srečevali na ravni zunanjih ministrov, ministrov odgovornih za različne politike v okviru Stalnega partnerskega sveta (ang. *Permanent Partnership Council (PPC)*) in ravni višjih uradnikov. Ruski veleposlanik pri EU se je na mesečni ravni srečeval s Političnim in varnostnim odborom (ang. *Political and Security Committee*), strokovnjaki obeh strani pa so se srečevali na različnih ravneh in razpravljali o različnih mednarodnih temah (Delegation of the European Union to Russia 2013). Poleg tega so se redno odvijala srečanja med evropskimi in ruskimi poslanci na temo človekovih pravic.

Sporazum o partnerstvu in sodelovanju v 65. členu pokriva tudi sodelovanje na področju energije, kjer 1. odstavek določa, da »v/ skladu z načeli tržnega gospodarstva in Evropsko energetske listino ter ob upoštevanju Pogodbe o energetske listini, pogodbenici sodelujeta z namenom, da dosežeta postopno združitev energetske trgov v Evropi.« Sodelovanje *inter alia* vključuje naslednja področja (Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, 65. člen, 2. odstavek):

- »izboljšanje energetske oskrbe, vključno z varnostjo oskrbe, na gospodaren in okolju neškodljiv način«,
- »oblikovanje energetske politike« in »izboljšanje vodenja in pravne ureditve energetskega sektorja v skladu s tržnim gospodarstvom«,

- »spodbujanje trgovine in naložb na področju energetike« ter »varčevanje z energijo in energetska učinkovitost«;
- »posodobitev energetske infrastrukture«;
- »okoljski vpliv energetske proizvodnje, oskrbe in porabe«, da se prepreči, ali kar najbolj zmanjša škodljiv vpliv na okolje,
- »izboljšanje energetskih tehnologij za preskrbo in uporabo vseh vrst energije«,
- »upravljanje in tehnično usposabljanje v sektorju energetike«.

Leta 2003 so se po zavrnitvi sodelovanja RF v Evropski sosedski politiki EU voditelji EU in RF na vrhu EU-Rusija v Sankt Peterburgu dogovorili, da bodo okrepili sodelovanje na dolgi rok v okviru Sporazuma o partnerstvu in sodelovanju z oblikovanjem štirih **Skupnih prostorov** (ang. *Common Spaces*). Gre za področja »globokega sodelovanja politik« v številnih ključnih sektorjih (European Commission 2011b). Poleg oblikovanja štirih Skupnih prostorov so voditelji EU in RF sprejeli odločitev, da se nadgradi obstoječi Svet za sodelovanje (ang. *Co-operation Council*) v Stalni partnerski svet (ang. *Permanent Partnership Council (PPC)*) (11th EU-Russia Summit Joint Statement 2003).

Dve leti kasneje, 2005, so bili potrjeni načrti za štiri Skupne prostore na vrhu EU-Rusija, ki je potekal v Moskvi. Oblikovani so bili Skupni gospodarski prostor (ang. *Common Economic Space*), Skupni prostor svobode, varnosti in pravice (ang. *Common Space of Freedom, Security and Justice*), Skupni prostor sodelovanja na področju zunanje varnosti (ang. *Common Space of Co-operation in the Field of External Security*) in Skupni prostor raziskovanja in izobraževanja, vključno s kulturo (ang. *Common Space of Research and Education, Including Cultural Aspects*). Prvi, najobsežnejši in za naš predmet proučevanja pomemben, je Skupni gospodarski prostor (ang. *Common Economic Space*) s ciljem oblikovati »odprt in povezan trg med EU in Rusijo« (15th EU-Russia Summit Press Release of the Council of the EU 2005).

Skupni prostori so se financirali (enako kot Evropska sosedska politika) iz Evropskega sosedskega in partnerskega instrumenta (ang. *European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI)*). Do leta 2011 je EU namenila RF (skupaj s sredstvi v okviru programa TACIS od leta 1991) 2,8 milijarde evrov pomoči. Z izboljšanjem gospodarskega položaja v RF se je zmanjšala tudi potreba po večjem obsegu finančne pomoči, saj je RF sama postala donator. Sredstva EU so bila tako ciljno namenjena sofinanciranju ciljev, ki so bili opredeljeni v načrtih Skupnih prostorov (European Commission 2011b).

Na 24. vrhu EU-Rusija v Stockholmu leta 2009 je Dimitrij Medvedev na svojem prvem vrhu izpostavil »potrebo po modernizaciji« ruskega gospodarstva in predlagal pobudo za začetek partnerstva med EU in RF, ki je bila realizirana na naslednjem vrhu, ki je potekal na Rostovu-na-Donu, ko je bilo oblikovano **Partnerstvo za modernizacijo** (24th EU-Russia Joint Press Conference 2009). Na potrebo po modernizaciji je sicer nakazal že predsednik Putin na začetku svojega prvega mandata, a takrat se je RF ukvarjala z drugimi vprašanji in ideja se je prijela šele desetletje kasneje s strinjanjem, da RF ne more ostati odvisna le od nafte in zemeljskega plina v svoji prihodnosti (Longdi 2011).

EU in RF sta se nato na vrhu EU-Rusija v Rostovu na Donu junija 2010 v zavezali, da bosta »naslovili skupne izzive z uravnoteženim in ciljno usmerjenim pristopom, ki bo temeljil na demokraciji in vladavini prava, tako na nacionalni kot tudi na mednarodni ravni« (Joint Statement on the Partnership for Modernisation 2010, 1). EU in RF sta določili prioriteta področja, med katerimi najdemo »tako spodbujanje trajnostnega gospodarstva in energetske učinkovitosti kot tudi mednarodna pogajanja glede boja proti podnebnim spremembam« (Joint Statement on the Partnership for Modernisation 2010, 2).

Z oblikovanjem Partnerstva za modernizacijo je želela EU s prilagodljivim mehanizmom ciljno podpreti reforme v RF, spodbuditi rast in okrepiti konkurenčnost na način, ki bo v veliki meri vključeval družbo. Kot ključna področja izpostavlja EU vladavino prava, zaščito pravic državljanov in enake pogoje za podjetja. Partnerstvo za modernizacijo gradi na štirih Skupnih prostorih in dopolnjuje bilateralna partnerstva za modernizacijo, ki obstajajo med nekaterimi državami članicami EU in RF (European Commission 2011a). RF ima s posameznimi državami članicami EU sicer sklenjenih 25 bilateralnih partnerstev za modernizacijo (Bond 2014, 4).^{69 70}

Na naslednjem vrhu EU-Rusija, ki je potekal v Bruslju, je bil sprejet delovni načrt kot delovno orodje s seznamom, ki se je redno posodabljal in vseboval aktivnosti, ki bi jih naj uresničili v partnerstvu s pomočjo Okoljskega dialoga (Work Plan for activities within the EU-Russia Partnership for Modernisation 2012, 3).

⁶⁹ Deklaracijo o partnerstvu za modernizacijo sta podpisali tudi Slovenija in RF novembra 2010. V njej med drugim spodbujata sodelovanje na okoljevarstvenem področju in pripravo investicijskih projektov, usmerjenih v izboljšanje energetske učinkovitosti in rabo obnovljivih virov energije. Poleg tega sta pozvali k »okrepitvi prizadevanj za dosego dogovora o splošnem, vseobsegajočem in pravno zavezujočem mednarodnem podnebnem sporazumu« (Deklaracija o partnerstvu za modernizacijo med Republiko Slovenijo in Rusko federacijo 2010).

⁷⁰ Deklaracija o partnerstvu za modernizacijo med Republiko Slovenijo in Rusko federacijo. 2010. Podpisana v Moskvi 17. novembra.

4.2.2 Pogodba o energetske listini

EU in RF sta se v Sporazumu o partnerstvu in sodelovanju naslonili na Evropsko energetske listino, ang. *European Energy Charter*, tj. deklaracijo, ki je bila sprejeta leta 1991. Decembra 1994 je bila na osnovi te deklaracije sprejeta Pogodba o energetske listini, ang. *Energy Charter Treaty* (ECT), ki je v veljavo vstopila aprila 1998 (Energy Charter 2016a).⁷¹ Njen namen je bil »oblikovati pravni okvir za spodbujanje dolgoročnega sodelovanja na področju energije, osnovanega na dopolnjevanju in vzajemnih koristih, skladno s cilji in načeli Listine (Pogodba o energetske listini, 2. člen). Določila pogodbe se osredotočajo na štiri široka področja (Energy Charter 2016):

- zaščito tujih vlaganj, osnovano na podaljšanju nacionalne obravnave ali načelu največjih ugodnosti (ang. *most-favoured nation treatment*) in zaščito pred nekomercialnimi tveganji;
- nediskriminatorne pogoje za trgovanje z energetskimi materiali, proizvodi in opremo skladno s pravili STO, in določili za zagotavljanje zanesljivega čezmejnega prenosa energije prek plinovodov, omrežij in drugih oblik prenosa;
- reševanje sporov med sodelujočimi državami oz. v primeru vlaganj med vlagatelji in državami gostiteljicami;
- spodbujanje energetske učinkovitosti ter poskus zmanjšati okoljski učinek proizvodnje in rabe energije.

Skupaj s pogodbo so 17. decembra 1994 države sprejele tudi Protokol k energetske listini o energetske učinkovitosti in okoljskih vidikih, ang. *Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects*. Oba dokumenta sta stopila v veljavo aprila 1998, ko sta zbrala potrebno število ratifikacij. Vse pogodbenice so tudi zastopane v Konferenci energetske listine, ang. *Energy Charter Conference*, organu, ki upravlja in odloča, in njegovih subsidiarnih telesih (Energy Charter Secretariat 2010).

Čeprav je temeljni cilj Pogodbe o energetske listini okrepiti vladavino prava na področju energetskih zadev z oblikovanjem nabora pravil, ki bi zagotovila enake pogoje delovanja vsem sodelujočim vladam na področju vlaganja in menjave z energetskimi viri, je RF ni ratificirala. Poleg nje je niso ratificirale še Avstralija, Belorusija in Norveška. Belorusija in RF sta po začetku veljavnosti pogodbe oznanili, da jo sprejemata začasno, kar predvideva spoštovanje pogodbe v obsegu, ki je skladen z njunima ustavama in notranjim pravnim redom (Energy

⁷¹ Pogodba o energetske listini – *Energy Charter Treaty*. Podpisana 17. decembra 1994 in v veljavi od 16. aprila 1998. Listino je podpisalo 52 držav in EU ter EURATOM (Energy Charter 2016a).

Charter 2016b). Ruska duma je konec 1990. let morebitno ratifikacijo navezala na uspeh pogajanj glede Tranzitnega protokola, ang. *Transit Protocol*, ki so se začela leta 1999 (Feygin 2009, 2).

Kljub nesoglasjem glede Pogodbe o energetske listini, energetska vprašanja v odnosih med EU in RF ne glede na svojo težo za obe strani niso bila vidneje politično (in medijsko) izpostavljena vse do leta 2006, ko so začele strmo rasti cene energentov in povpraševanje na svetovnih energetskih trgih. Kriza januarja 2006 glede tranzita zemeljskega plina je pritegnila toliko pozornosti, da je potreba po pravnih instrumentih – vsaj med EU, RF in tranzitnimi državami – postala več kot očitna (Feygin 2009). Čeprav je prišlo do velikega političnega pritiska na RF glede urgentne ratifikacije pogodbe, se ji je RF ogibala, češ da gre za pravno besedilo iz sredine 1990. let, ki na neustrezen in neprimeren način naslavlja aktualno stanje in hkrati močno favorizira pozicijo EU (Borisocheva 2007; Feygin 2009).

Decembra 2006 je RF nakazala, da Pogodbe o energetske listini ne bo ratificirala predvsem zaradi določil, ki zahtevajo dostop tretjih strank do ruskega plinskega omrežja. Predsednik Putin je nato tudi jasno izjavil, da RF ne namerava ratificirati dokumenta v obstoječi obliki, in dodal, da bi morale države EU, če želijo dobiti dostop do ruskih virov in prenosnega sistema, predstaviti enakovredno ponudbo (Borisocheva 2007, 10). Pravno institucionalni okvir, ki ga je zagotavljala pogodba, je bil v obstoječi obliki nesprejemljiv za RF in čeprav je sprejela njeno začasno uporabo, je glasno opozarjala, da po njenem mnenju pogodba iz začetka 1990. let neustrezno in pomanjkljivo ureja spremenjene razmere v mednarodnem energetskem sektorju. Kljub temu v pogovorih med EU in RF v naslednjih letih ni prišlo do preboja.

6. avgusta 2009 je predsednik RF Putin oznanil dokončno odločitev, da RF ne namerava ratificirati pogodbe in RF je 20. avgusta tudi uradno obvestila depozitarja, da nima namena postati njena pogodbenica. V skladu s 43. členom pogodbe (Pogodba o energetske listini) je takšna notifikacija pomenila konec začasne ruske uporabe pogodbe po preteku 60 koledarskih dni od dne, ko je depozitar prejel notifikacijo. 18. oktobra 2009 je omenjeni rok potekel in od tega dne naprej RF tudi začasno več ne upošteva pogodbe in ni z njo kakorkoli zavezana. RF je s tem izstopila iz mednarodnega pravno institucionalnega okvira, ki ga zagotavlja pogodba in zanjo pomembnih pogajanj o Tranzitnem protokolu, ki so potekala zadnjih deset let.

4.2.3 Energetski dialog

Februarja 1999 sta EU in RF podpisali memorandum, v katerem sta podprli industrijsko sodelovanje na področju energije, a do konkretnih korakov v nadaljevanju ni prišlo.⁷² Oktobra 2000 sta se nato EU in RF na vrhu EU-Rusija v Parizu odločili oblikovati Energetski dialog, ang. *Energy Dialogue* (6th EU-Russia Summit Joint Declaration 2000). Dogovorili sta se, da bosta na redni ravni vzpostavili dialog, ki bo »omogočil napredek pri opredelitvi energetskega partnerstva EU-Rusija in njegovi ureditvi« (ibid.). Energetski dialog bi tako naj zagotovil, da bosta strani naslovili vsa vprašanja, ki se ju tičejo, vključno z varčevanjem energije, racionalizacijo proizvodnje in transportne infrastrukture, možnostmi vlaganja in odnosi med državami proizvajalkami in porabnicami. V skupni izjavi sta EU in RF ponovili, da bosta načrtovana ratifikacija Pogodbe o energetske listini s strani RF in izboljšanje investicijskega okolja pomemben korak naprej v tem okviru (ibid.).

Energetski dialog se je kot bilateralni mehanizem za sodelovanje razvil okoli konkretnih tem, ki so bile v interesu obeh strani. Politični impulz za njegovo oblikovanje je prišel s strani voditeljev EU in RF na vrhu EU-Rusija oktobra 2000 in tako so bili voditelji tudi vsako leto obveščeni o napredku v okviru Energetskega dialoga – pripravljena so bila letna poročila o napredku, voditelji EU in RF pa so sprejeli smernice za nadaljnje delo. Redno politično vodstvo za delo Energetskega dialoga sta strani od leta 2005 naprej zagotavljali s pomočjo Stalnega partnerskega sveta EU-Rusija, ki je bil posvečen področju energije. Delo v okviru Energetskega dialoga pa je na operativni ravni potekalo v okviru tematskih strokovnih skupin (European Commission 2011c, 16–19):⁷³

- v obdobju 2001–03: Energetske strategije in ravnotežje; Infrastruktura in tehnologije; Vlaganja; Energetska učinkovitost in okolje;
- v obdobju 2004–06: Vlaganja; Infrastruktura; Energetska učinkovitost; Trgovina;
- v obdobju 2007–2009: Skupina za energetske strategije, napovedi in scenarije; Skupina za razvoj trgov; Skupina za energetske učinkovitost;
- v obdobju od 2010 naprej: enako kot v predhodnem obdobju, le da je bila Skupina za razvoj trgov strukturirana v tri podskupine (za vlaganja, infrastrukturo in električno energijo).

⁷² *Memorandum of Understanding on Industrial Cooperation in the Energy Sector between the Ministry for Fuel and Energy of the Russian Federation and the European Commission*. Podpisan v Moskvi, 11. februarja 1999.

⁷³ V letu 2010 se je npr. v Moskvi in Bruslju skupno zvrstilo 32 srečanj v okviru Energetskega dialoga, tj. srečanj tematskih skupin, podskupin, skupnih konferenc, delavnic, okroglih miz idr. dogodkov (European Commission 2011c, 74).

Ob 10. obletnici obstoja dialoga sta EU in RF ocenili sodelovanje v okviru dialoga in izpostavili naslednja področja (European Commission 2011c, 64–9):

- energetske strategije, napovedi in scenariji, kjer so bila od leta 2007, ko je bila oblikovana posebna tematska skupina, izmenjana številna mnenja in pogledi na strateške dokumente (Ruska energetska strategija do 2030, Akcijski načrt EU za energijo od 2007 idr.);
- razvoj energetskih trgov, kjer je bil dosežen pomemben korak k razumevanju delovanja trgov EU in RF ter dogovor glede uporabe dolgoročnih plinskih pogodb in t.i. klavzul o ciljni destinaciji (ang. *destination clauses*). EU in RF sta tudi intenzivno razpravljali o tretjem energetskem zakonodajnem paketu v EU in investicijskem okolju v RF;
- energetske dobave in trgovina z energijo, kjer je Energetski dialog zagotavljal kontinuirano analizo trgovanja z energetskimi viri med EU in RF ter kanal za komunikacijo glede posameznih energetskih sektorjev (surova nafta, zemeljski plin, premog, elektroenergetski sistemi, jedrske zadeve);
- energetska infrastruktura, kjer sta EU in RF podprli gradnjo in modernizacijo prenosne energetske infrastrukture ter oblikovali varnostne predpise;
- energetska učinkovitost, ki je bila od začetka opredeljena kot področje skupnega interesa in sodelovanja.

V odgovor na plinsko krizo januarja 2009, ki je močno načela ugled RF kot zanesljive države dobaviteljice in Ukrajine kot tranzitne države, sta EU in RF jeseni 2009 nadgradili obstoječi Mehanizem za zgodnje opozarjanje (ang. *Early Warning Mechanism*) (Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector Within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue 2009).

Ob deseti obletnici obstoja Energetskega dialoga leta 2010 sta ga EU in RF označili kot enega najbolj pomembnih vidikov njunega sodelovanja, saj je po njuni oceni struktura Energetskega dialoga zagotavljala sodelovanje tudi državam članicam EU, evropski energetske industriji in mednarodnim finančnim institucijam. Tematske delovne skupine so združevale prek 100 ruskih in evropskih strokovnjakov iz zasebnega, akademskega in administrativnega sektorja, ki so razpravljali o vlaganjih, infrastrukturi, trgovini in energetske učinkovitosti ter oblikovali nadaljnje predloge za Energetski dialog (Delegation of the EU to Russia 2016).⁷⁴

⁷⁴ Zgornja ocena EU in RF ob desetletnici Energetskega dialoga, je precej idealizirana in lahko zapišemo celo romantična, saj imamo na drugi strani ocene, da dialog ni izpolnil osnovnega namena, s katerim je bil leta 2001 v Parizu oblikovan s strani voditeljev EU in RF, temveč se je postopoma prelevil v meta-razpravo, tj. razpravo o

V okviru Energetskega dialoga sta se 24. februarja 2011 koordinatorja Energetskega dialoga EU-Rusija, ruski minister za energijo Šmatko in evropski komisar Oettinger, dogovorila o oblikovanju Posvetovalnega sveta za plin (ang. *Gas Advisory Council*), ki bi naj služil kot mehanizem za oceno prihodnjih trendov v plinskem sektorju s ciljem znižati tveganja in izkoristiti priložnosti za sodelovanje med EU in RF na področju plina (EU-Russia Gas Advisory Council Rules of Procedure 2011). Posvetovalni svet se je prvič sestal 17. oktobra 2011 in nato še sedemkrat do začetka krize v Ukrajini, nazadnje v Moskvi, 19. novembra 2013 (European Commission 2016d).

V okviru Energetskega dialoga sta EU in RF leta 2011 nadgradili še obstoječi Mehanizem za zgodnje opozarjanje (Memorandum on a Mechanism for Preventing and Overcoming Emergency Situations in the Energy Sector Within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue 2011) s ciljem določiti praktične ukrepe, ki jih bodo izvajali koordinatorji Energetskega dialoga, da bi preprečili in hitro odreagirali na izredne situacije ali grožnjo izredne situacije ter ublažili in preprečili takšne situacije v prihodnje (2. del Memoranduma). Z nadgradnjo obstoječega mehanizma sta želeli EU in RF okrepiti hitro komunikacijo in preprečiti morebitne nadaljnje motnje v dobavi plina, nafte ali električne energije.

Memorandum je bil podpisan 24. februarja 2011, na isti dan pa sta ruski minister za energijo Šmatko in evropski komisar Oettinger podpisala tudi dogovor o pripravi Načrta za energetske sodelovanje med EU in RF do leta 2050. Načrt bi naj vključeval analize različnih scenarijev in njihovih učinkov na energetske odnose med EU in RF ter posledic za posamezne energetske sektorje, razčlenil dolgoročne priložnosti in tveganja za skupno ponudbo in povpraševanje ter potencial za dolgoročno načrtovanje na področju tehnologij in raziskav energetske učinkovitosti (Common Understanding on the Preparation of the Roadmap of the EU-Russia Energy Cooperation until 2050 2011, 1. točka). Priprave v okviru posameznih tematskih skupin Energetskega dialoga so potekale dve leti in marca 2013 sta v Moskvi ruski minister za energijo Novak in evropski komisar Oettinger podpisala Načrt za energetske sodelovanje EU-Rusija do 2050 (Roadmap EU-Russia Energy Cooperation until 2050 2013).

razpravi, namesto, da bi reševal realna vsebinska vprašanja in probleme (Talseth 2012, 19). Poglobljena in celovita analiza vsebine dela Energetskega naloga sicer ni predmet pričujoče disertacije, bomo pa v naslednjem podpoglavju analizirali rezultate dialoga skozi prizmo razvoja mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb, kjer se bomo osredotočili na obravnavo zbirnih poročil in za nas relevantne projekte, ki izražajo del prizadevanj, da se v luči cilja Okvirne konvencije ZN o spremembi podnebja zamejijo ali zmanjšajo emisije toplogrednih plinov.

4.2.4 Severna dimenzija

Sodelovanje med EU in RF poteka tudi v multilateralnih forumih, med katerimi izpostavljamo pobudo Severna dimenzija (ang. *Northern Dimension*), saj se je v njenem okviru razvilo sicer politično manj izpostavljeno, a na projektni ravni pomembno sodelovanje na področju energije in okolja. Gre za skupno politiko EU, RF, Norveške in Islandije, ki je bila oblikovana leta 1999 in obnovljena na vrhu EU-Rusija v Helsinkih novembra 2006. Predstavlja regionalno raven Skupnih prostorov EU-Rusija in služi kot, kjer je to ustrezno, sredstvo za izvajanje načrtov Skupnih prostorov s polnim sodelovanjem Norveške in Islandije pri zadevah, ki so relevantne za Severno dimenzijo (Political Declaration on the Northern Dimension Policy 2006, 2. odstavek; Northern Dimension Policy Framework 2006, 14. odstavek).^{75 76}

Sodelujoče strani so določile, da se bo Severna dimenzija osredotočala na cilje, ki so še posebej pomembni za Sever, tj. ranljivo okolje, avtohtona ljudstva, kulturna raznolikost, zdravje in družbena blaginja (Northern Dimension Policy Framework 2006, 14. odstavek). Oblikovana so bila štiri tematska področja, med katerimi najdemo (poleg javnega zdravstva, prometa in kulture) tudi okolje, kjer so se države strinjale, da bodo še naprej razvijale in krepile sodelovanje v Okoljskem partnerstvu Severne dimenzije (ang. *Northern Dimension Environmental Partnership (NDEP)*) (Political Declaration on the Northern Dimension Policy 2006, 6. odstavek). Podporni sklad NDEP (ang. *NDEP Support Fund*), ki je postal pomemben spodbujevalec številnih okoljskih projektov v RF, se osredotoča na financiranje prednostnih okoljskih projektov, realizacija katerih drugače ne bi bila ekonomsko smotna. V Podporni sklad NDEP, ki razpolaga z več kot 330 milijoni evrov, sta v največjem obsegu prispevala EU in RF (European Union External Action 2016).

4.2.5 Odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo po začetku krize v Ukrajini

Jeseni 2013 so se odnosi med EU in RF zaradi dogajanja v Ukrajini izjemno poslabšali in čeprav politična kriza v Ukrajini in obdobje odnosov med EU in RF po letu 2013 ni predmet pričujoče disertacije, je pomembna iz vidika prihodnjega razvoja (energetskih) odnosov med EU in RF. Konec novembra 2013 je Ukrajina namreč zdrsnila v globoko politično krizo, ko je takratni predsednik Janukovič odstopil od načrtovanega podpisa pridružitvenega sporazuma z EU.

⁷⁵ *Political Declaration on the Northern Dimension Policy* – Politična deklaracija Severne dimenzije. 2009. Sprejeta 18. novembra v Stockholmu.

⁷⁶ *Northern Dimension Policy Framework Document* – Okvirni dokument Severne dimenzije. 2006. Sprejet 24. novembra v Helsinkih.

Sledili so množični protesti na kijevskem Trgu neodvisnosti, ki so dosegli vrhunec nasilja v dneh okoli 20. februarja 2014, ko so na protestnike streljali ostrostrelci. Po pobegu predsednika Janukoviča v RF je prišlo v Kijevu do zamenjave oblasti, ki je dobila (ne)pričakovani krimski epilog s pridružitvijo Republike Krim in mesta Sevastopol RF.⁷⁷

V odgovor je EU marca 2014 sprejela prvi paket sankcij, ki je vključeval tudi sankcije diplomatske narave. Med njimi najdemo odpoved vrha EU-Rusija in dogovor držav članic EU, da z RF ne bodo imele rednih bilateralnih vrhov. Suspendirani so bili tudi pogovori glede vizumske liberalizacije in oblikovanja novega krovnega sporazuma med EU in RF. Evropske države so podprle tudi, da se RF izvzame iz skupine G-8 in zaustavijo pogajanja glede ruskega pridruževanja Organizaciji za gospodarsko sodelovanje in razvoj ter Mednarodni agenciji za energijo (Europa.eu 2016). Razvoj usodnih političnih dogodkov se je nadaljeval na vzhodu Ukrajine, kjer je dobil še krvavo vojaško dimenzijo.⁷⁸ Potem ko se je situacija v Ukrajini bližala nenadzorovani spirali nasilja, je prišlo na pobudo francoskega predsednika François Hollande ter nemške kanclerke Angele Merkel do vnovičnih pogajanj v Minsku, ki so pripeljala do dogovora Minsk II.⁷⁹

⁷⁷ Na krimskem polotoku, kjer se nahaja sedež ruske črnomoške flote in je večina prebivalstva ruske narodnosti, so se po odstavitvi Janukoviča odvili protesti, ki so pripeljali do razglasitve neodvisnosti in referendumu 17. marca 2014, na katerem so se prebivalci (skoraj 97 %) izrekli za pridružitve RF. Tekom protestov in referendumu so pomembno vlogo odigrale tudi t.i. samoobrambne sile ali 'majhni zeleni vojački', ki so pojavili takoj po začetku protestov in bili ves čas prisotni na terenu. Čeprav so bile te sile brez oznak, je aprila 2014 Vladimir Putin v letnem nagovoru potrdil, da je šlo za ruske vojake, katerih naloga je bila preprečiti nasilje in omogočiti, da prebivalci Krima «svobodno odločijo o svoji prihodnosti» (Putin 2014). Ustavni in zakonodajni postopki so se formalno zaključili 21. marca 2014, ko so bile ustavne spremembe ratificirane v obeh domovih ruskega parlamenta in takoj za tem podpisane s strani predsednika RF, Vladimirja Putina. Republika Krim in mesto Sevastopol sta s tem postala nova subjekta RF. Pridružitve je veljala retroaktivno za 18. marec 2014, ko so Putin in krimski voditelji podpisali osnutek pridružitvene pogodbe (Crnčec 2015).

⁷⁸ Po pridružitvi Krima k RF je namreč prišlo do protestov proti novim kijevskim oblastem tudi na vzhodu Ukrajine, ki so se sprevrgli v oborožen spopad med osrednjo vlado in separatističnimi oblastmi Donecka in Luganska. Slednje so nato razglasile neodvisni ljudski republiki in se povezali v konfederacijo Novorusijo. Stopnjevanje nasilja in poslabševanje razmer predvsem za civilno prebivalstvo je pripeljalo do mirovnega načrta ruskega in ukrajinskega predsednika, ki se je udejanilo v pogajanjih Tristranske kontaktne skupine. 5. septembra 2014 je bil v Minsku dosežen dogovor in podpisan Protokol, ki bi naj vzpostavil premirje in omogočil deeskalacijo napetosti ter normalizacijo razmer na terenu. Dva tedna kasneje je bil sprejet še Memorandum, ki bi naj operacionaliziral v Protokolu sprejeta določila. Kljub temu oboroženi spopad na vzhodu Ukrajine ni pojenjal. V njem je do začetka marca 2015, kot ocenjujejo ZN (v Crnčec 2015), umrlo več kot 6000 civilistov, skoraj milijon prebivalcev je bilo notranje razseljenih, še dobrih 600.000 jih je Ukrajino zapustilo. Do avgusta 2016 se je število žrtev povzpelo na 9.500 in število ranjenih na 22.000 (OHCHR 2016).

⁷⁹ Po maratonskih nočnih pogajanjih so voditelji t.i. Normandijske četvorke (poleg francosko-nemškega dvojca še Vladimir Putin in Petro Porošenko) vendarle dosegli Dogovor (poimenovan tudi Minsk II) in Deklaracijo v podporo dogovoru, v kateri potrdijo spoštovanje suverenosti in ozemeljske celovitosti Ukrajine. Novi dogovor iz Minska je v ključnih točkah skoraj v celoti ponovil zaveze glede prekinitve ognja in umika težkega orožja, ki so jih strani opredelile že septembra 2014, a prinesel tudi dve novosti – zavezo o ustavni ureditvi položaja Donecke in Luganske regije v Ukrajini ter dogovor o prenosu nadzora meje z RF nazaj na osrednje kijevske oblasti (Dogovor iz Minska II 2015).

EU je marca 2014 zoper RF uvedla ciljne diplomatske, individualne, finančne in gospodarske sankcije, zaradi katerih so odnosi med njima, tudi na področju energije, popolnoma zastali. Sankcije je Evropski svet sprejel soglasno zaradi politike RF do Ukrajine, kar vključuje kršitev ukrajinske suverenosti ter nelegalno priključitev Krima in Sevastopola. RF tudi očita, da politično in vojaško podpira upornike na vzhodu Ukrajine (Council of the European Union 2016a). EU želi s sankcijami doseči spremembo ruske politike v Ukrajini, zato bi naj trajale, dokler ne bodo v celoti uresničeni Dogovori iz Minska, kar vključuje tudi obnovitev ukrajinskega mejnega nadzora na vzhodu Ukrajine. EU poudarja, da je pripravljena odpraviti sankcije zoper RF in obnoviti politične odnose z RF, ki so bili v celoti prekinjeni, v kolikor bi začela RF aktivno in nedvoumno iskati konstruktivno rešitev za ukrajinsko krizo (Council of the European Union 2016b). EU sankcije redno pregleduje in ocenjuje – 13. marca 2017 so bile sankcije EU ponovno podaljšane do 15. septembra 2017 (European Council 2017).

* * *

Zaključujemo, da je institucionalno sodelovanje med EU in RF na področju energije v preteklih 25 letih zaznamovalo povečevanje medsebojne odvisnosti, ki se je zrcalilo v obojestranskem interesu za razvoj sodelovanja. EU in RF sta oblikovali pravni in institucionalno-politični okvir, ki bi naj omogočal poglobljabljanje sodelovanja, kar pa se ni vedno skladalo z realnostjo. Širitvi EU leta 2004 in 2007 sta še dodatno povečali raven energetske odvisnosti EU od RF, saj se je EU pridružilo 12 držav iz srednje in vzhodne Evrope, ki so v veliki meri ali v celoti na področju oskrbe z energijo odvisne od RF. Plinski krizi 2006 in 2009 sta demonstrirali ranljivost (energetskih) odnosov med EU in RF, kar je krepilo na eni strani prizadevanja EU za zmanjšanje energetske odvisnosti od RF in na drugi strani prizadevanja RF po diverzifikaciji izvoza energetskih virov in modernizaciji ruskega gospodarstva.

Čeprav je razgiban (institucionalni) razvoj energetskih odnosov med EU in RF prelomila kriza v Ukrajini (pregled v tabeli 4.17), odpira polje sodelovanja EU in RF na področju energetskih odnosov številna vprašanja, od geopolitičnih, varnostnih in ekonomskih, ki so v literaturi tudi najpogostejše obravnavana, do okoljskih in konkretno do vprašanja, kolikšna in kakšna sta vloga ter pomen mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb za razvoj, vsebino in naravo energetskih odnosov med EU in RF, ki ga bomo obravnavali v nadaljevanju.

Tabela 4.17: Ključni koraki v sodelovanju Evropske unije in Ruske federacije na področju energije

Leto	Dogodek/dokument	Opombe
1994	Sporazum o partnerstvu in sodelovanju	Oblikovanje pravnega in institucionalnega okvira za politični dialog in podlaga za oblikovanje Energetskega dialoga
1997	Sporazum vstopi v veljavo	Energetske zadeve se obravnavajo v Pododboru za energijo, okolje in jedrsko varnost
2000 (30. oktober)	Vrh EU-Rusija v Parizu: Energetski dialog	Dogovor o začetku oblikovanja rednega dialoga s ciljem vzpostavitve energetskega partnerstva med EU in RF (izhodišče za oblikovanje Energetskega dialoga)
2001 (februar-oktober)	Začetna analitična faza Energetskega dialoga	Sodelovanje strokovnjakov EU in RF ter predstavnikov industrije v štirih tematskih skupinah
2001 (3. oktober)	Vrh EU-Rusija v Bruslju	Sprejete kratkoročne in dolgoročne smernice za Energetski dialog EU-Rusija, ki izpostavijo naložbe, povečanje energetske varnosti in spodbude trgovinskim odnosom
2002 (5. november)	Otvoritev Tehnološkega centra v Moskvi	Predviden kot forum za izmenjavo idej in informacij s pomočjo vzpostavitve omrežja z obstoječimi sektorskimi tehnološkimi centri
2003 (31. maj)	Vrh EU-Rusija v Sankt Peterburgu: Stalni partnerski svet za energijo	Sprejeta odločitev o oblikovanju Stalnega partnerskega sveta, ki se bo ukvarjal z vsemi področji sodelovanja – področje energije bo pokrival Stalni partnerski svet za energijo
2003 (december)	Oblikovana Usmerjevalna skupina za energetske industrije (ang. <i>Energy Industry Steering Group</i>)	
2004 (1. maj)	Velika širitev EU	S pristopom vzhodnoevropskih držav se poveča energetska odvisnost od RF, predvsem na področju zemeljskega plina
2004 (november)	Energetski dialog: oblikovane so štiri tematske skupine strokovnjakov iz zasebnih in javnih sektorjev: infrastrukture, vlaganja, energetska učinkovitost in trgovina	
2005 (februar)	V veljavo vstopi Kjotski protokol	Prilagodljivi mehanizmi Kjotskega protokola ponudijo možnosti za nove oblike sodelovanja na področju energije
2005 (10. maj)	Vrh EU-Rusija v Moskvi: Skupni prostori EU-Rusija	Sprejem Akcijskega načrta o oblikovanju štirih Skupnih prostorov s ključnim ciljem okrepiti sodelovanje na področju energije, s posebnim poudarkom na naslavljanju vprašanj povezanih s trajnostjo in zanesljivostjo proizvodnje, distribucije, prenosa in učinkovite rabe energije
2005 (3. oktober)	Prvo srečanje Stalnega partnerskega sveta za energijo	
2006 (januar)	Prva plinska kriza	Napetosti med RF in Ukrajino (ukrajinskim Naftogazom in ruskim Gazpromom), ki so se pričele marca 2005, eskalirajo januarja 2006, ko je RF zaradi nerešenih vprašanj z Ukrajino, prekinila prenos zemeljskega plina prek ukrajinskega ozemlja, kar je hkrati pomenilo prekinitev oskrbe evropskih držav z zemeljskim plinom
2006 (maj)	Pobuda za energetske učinkovitost EU-Rusija (ang. <i>EU-Russia Energy Efficiency Initiative</i>)	
2006 (december)	Drugo srečanje Stalnega partnerskega sveta za energijo v Moskvi	

2007 (december)	Reorganizacija tematskih skupin Energetskega dialoga	- (nova) Tematska skupina za energetske strategije, scenarije in napovedi - (ustanovljena) Podskupina za energetske ekonomije - tematske skupine za trgovino, vlaganja in infrastrukturo so spojene v enotno Tematsko skupino za razvoj energetskih trgov - podaljšan mandat Skupini za energetske učinkovitost
2008 (januar)	Energetski dialog: oblikovana je Podskupina za vlaganja (v okviru Tematske skupine za razvoj energetskih trgov)	
27. junij 2008	Vrh EU-Rusija v Hanti-Mansijsku: Začetek pogajanj o novem temeljnem sporazumu EU-Rusija	Začetek pogajanj o novem temeljnem sporazumu med EU in RF, ki bo nadomestil Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, in v katerem bo ločeno poglavje namenjeno področju energije. Dogovor, da ostane obstoječi sporazum v veljavi, dokler ni izpogajan nov sporazum
2008 (8. oktober)	Tretje srečanje Stalnega partnerskega sveta za energijo v Parizu	
2009 (januar)	Druga plinska kriza	Januarja 2009 je prišlo do kulminacije plinske krize med RF in Ukrajino, ki je rezultirala v popolni (13-dnevni) ustavitvi prenosa zemeljskega plina čez ukrajinsko ozemlje, kar je znatno prizadelo države članice EU (in druge evropske države), ki so odvisne od uvoza zemeljskega plina, ter načelo ugled RF kot zanesljive države dobaviteljice in Ukrajine kot tranzitne države
2009 (april)	Energetski dialog: ustanovljena Podskupina za infrastrukturo v okviru Tematske skupine za razvoj energetskih trgov	
2009 (30. april)	Četrto srečanje Stalnega partnerskega sveta za energijo v Moskvi	
2009 (november)	Mehanizem za zgodnje opozarjanje , ki bi naj omogočil hitro komunikacijo in preprečil nadaljnje prekinitve v dobavi zemeljskega plina, surove nafte in električne energije	Prvotni mehanizem je bil oblikovan že maja 2007 na vrhu EU-Rusija in bil prvič aktiviran 18. decembra 2008 pred plinsko krizo januarja 2009. Kljub opozorilu prvotni mehanizem ni zagotavljal nobenih konkretnih korakov v primeru prekinitve dobav in ni preprečil/spremenil poteka januarske plinske krize
2010 (22. november)	Peto srečanje Stalnega partnerskega sveta za energijo v Moskvi	
2011 (24. februar)	<i>Common Understanding on the Preparation of the Roadmap of the EU-Russia Energy Cooperation until 2050</i>	EU in RF se dogovorita, da bosta skupaj pripravili Načrt za energetske sodelovanje do leta 2050
2011 (24. februar)	<i>Memorandum on a Mechanism for Preventing and Overcoming Emergency Situations in the Energy Sector Within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue</i>	EU in RF nadgradita Mehanizem za zgodnje opozarjanje
2011	Podpis Memoranduma o Posvetovalnem plinskem svetu (ang. <i>Gas Advisory Council</i>)	
2013 (marec)	Načrt za energetske sodelovanje EU-Rusija do 2050	EU in RF sprejmeta skupni Načrt za energetske sodelovanje do leta 2050
2014 (marec) →	Zaostritev krize v Ukrajini	Skupaj z odpovedjo vrha EU-Rusija ter političnimi in diplomatskimi sankcijami so odpovedane tudi aktivnosti v okviru Energetskega dialoga

4.3 Odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo na področju energije v luči problematike globalnih podnebnih sprememb

Cilj pričujočega podpoglavja je obravnavati, v kolikšni meri in na kakšen način se je problematika podnebnih sprememb pojavljala v odnosih EU-Rusija (v obdobju 1992–2012), kar bomo naredili tako, da se bomo najprej posvetili politični dimenziji odnosov EU-Rusija na najvišji institucionalni ravni, tj. vrhovom EU-Rusija.

Redni polletni vrhovi EU-Rusija so na najvišji ravni potekali od leta 1997 skladno s Sporazumom o partnerstvu in sodelovanju, ki je bil sklenjen leta 1994 in je začel veljati leta 1997. V okviru sporazuma je prišlo do 32. vrhov EU-Rusija, med katerimi je zadnji potekal januarja 2014 v Bruslju.

Vprašanje, ali se je problematika globalnih podnebnih sprememb pojavila na vrhu, v kakšnem kontekstu in kakšni so bili rezultati, bomo obravnavali s pomočjo analize 12 skupnih izjav, ene skupne deklaracije in 17 skupnih tiskovnih konferenc, kar bomo dopolnili še z analizo drugih relevantnih virov (izjavami za medije, primarnimi in sekundarnimi viri idr.) ter analizo ključnih političnih in pravnih dokumentov, ki so bili sprejeti v preteklih dveh desetletjih in predstavljajo temeljni politični, pravni in institucionalni okvir odnosov med EU in RF (glej tabelo 4.18). V nadaljevanju bomo obravnavo dopolnili še z analizo delovanja Energetskega dialoga, ki predstavlja osrednji instrument med EU in RF za reševanje skupnih energetskega vprašanj, in sodelovanja v okviru Skupnih prostorov EU-Rusija, Partnerstva za modernizacijo in večstranske pobude Severna dimenzija (glej tabelo 4.19).

V sklepnem delu analize, v katerem bomo energetske odnose med EU in RF v analitične namene razdružili na politično, pravno in ekonomsko dimenzijo, bomo vprašanje vloge in pomena mednarodnih norm za razvoj, vsebino in naravo odnosov med akterji v sklepnih razpravi osmislili z uporabo konceptualno-teoretskega aparata, na katerega bomo tudi deduktivno aplicirali rezultate analize izbrane študije primera.

Tabela 4.18: Vrhovi EU-Rusija z rezultati in kronološki pregled ključnih konceptualnih dokumentov

	2014	20.–21. marec: Evropski svet sprejme nove ukrepe, odpove načrtovani vrh EU-Rusija in zabeleži, da države članice ne bodo imele nobenih rednih bilateralnih vrhov z RF 17. marec: Sprejem prvega nabora omejevalnih ukrepov proti 21 ruskim in ukrajinskim uradnikom 6. marec: Izredno srečanje predsednikov vlad in držav članic EU glede Ukrajine 3. marec: Izredno srečanje Sveta za zunanje zadeve glede situacije v Ukrajini				
Št.	Leto	Datum	Kraj	Rezultat	Dokument	Čas
32	2014	28. januar	Bruselj	Izjave za medije	Načrt – Energetsko sodelovanje EU-Rusija do leta 2050 (ang. <i>Roadmap – EU-Russia Energy Cooperation until 2050</i>)	Podpisan v Moskvi marca 2013
31	2013	3.—4. junij	Jekaterinburg	Izjave za medije		
30	2012	20.—21. december	Bruselj	Skupna tiskovna konferenca (Van Rompuy, Barroso, Putin)		
29	2012	3.—4. junij	Sankt Peterburg	Izjave za medije		
28	2011	15. december	Bruselj	Skupna tiskovna konferenca (Van Rompuy, Barroso, Medvedev)	Partnerstvo za modernizacijo (ang. <i>Partnership for Modernisation</i>)	Dogovorjeno junija 2010 v Rostovu-na-Donu
27	2011	9.—10. junij	Nižni Novgorod	Skupna tiskovna konferenca		
26	2010	7. december	Bruselj	Skupna tiskovna konferenca		
25	2010	31. maj—1. junij	Rostov-na-Donu	Skupna tiskovna konferenca Skupna izjava glede Partnerstva za modernizacijo		
24	2009	18. november	Stockholm	Skupna tiskovna konferenca	Politika Severne dimenzije (ang. <i>Northern Dimension Policy, ND</i>) - Politična deklaracija Severne dimenzije (ang. <i>ND Political Declaration</i>) - Okvirni dokument Severne dimenzije (ang. <i>ND Policy Framework Document</i>)	Začeta 1999, obnovljena 2006 na vrhu v Helsinkih
23	2009	21.—22. maj	Habarovsk	Skupna tiskovna konferenca		
22	2008	14. november	Nica	Skupna tiskovna konferenca (Medvedev)	Štirje skupni prostori (načrti) (ang. <i>Four Common Spaces (Road Maps)</i>): - za skupni gospodarski prostor (ang. <i>for the Common Economic Space</i>) - za skupni prostor svobode, varnosti in pravice (ang. <i>for the Common Space of Freedom, Security and Justice</i>)	Dogovorjeni v Sankt Peterburgu 2003 in sprejeti 2005 v Moskvi
21	2008	26.—27. junij	Hanti-Mansijsk	Skupna tiskovna konferenca		
20	2007	26. oktober	Mafra	Skupna tiskovna konferenca (EU izjava za medije, Putin)		

19	2007	18. maj	Samara (Волжский Утёс)	Skupna tiskovna konferenca	- za skupni prostor zunanje varnosti (ang. <i>for the Common Space of External Security</i>) - za skupni prostor raziskav, izobraževanja, vključno s kulturo (ang. <i>for the Common Space of Research and Education, Including Cultural Aspects</i>)	
18	2006	24. november	Helsinki	Skupna tiskovna konferenca		
17	2006	25. maj	Soči	Skupna tiskovna konferenca	Memorandum o soglasju o industrijskem sodelovanju v sektorju energije med Ministrstvom za gorivo in energijo Ruske federacije in Evropsko komisijo (ang. <i>Memorandum of Understanding on Industrial Cooperation in the Energy Sector Between the Ministry for Fuel and Energy of the Russian Federation and the European Commission</i>)	Podpisan v Moskvi, 11. februarja
16	2005	4. oktober	London	Skupna tiskovna konferenca		
15	2005	10. maj	Moskva	Izjave za medije		
14	2004	25. november	Haag	Skupna izjava za medije		
13	2004	21. maj	Moskva	Skupna izjava glede širitve EU in odnosov EU-Rusija		
12	2003	6. november	Rim	Skupna izjava	Srednjeročna strategija za odnose z Evropsko unijo (2000–2010) (ang. <i>Medium-Term Strategy for relations with the European Union (2000–2010)</i>)	Sprejeta 1999
11	2003	31. maj	Sankt Peterburg	Skupna izjava “300. obletnica Sankt Peterburga – praznovanje treh stoletij skupne evropske zgodovine in kulture”		
10	2002	11. november	Bruselj	Skupne izjave and poročila		
9	2002	29. maj	Moskva	Skupna izjava		
8	2001	3. oktober	Bruselj	Skupna izjava		
7	2001	17. maj	Moskva	Skupna izjava	Skupna strategija EU glede Rusije (ang. <i>Common Strategy of the European Union on Russia</i>)	Sprejeta 4. junija 1999, potekla 2004
6	2000	30. oktober	Pariz	Skupna deklaracija		
5	2000	29. maj	Moskva	Skupna izjava	Sporazum o partnerstvu in sodelovanju (ang. <i>Partnership and Cooperation Agreement (PCA)</i>)	Podpisan 24. junija 1994, v veljavi od 1. decembra 1997
4	1999	22. oktober	Helsinki	Skupna izjava		
3	1998	27. oktober	Dunaj	Skupna izjava		
2	1998	15. maj	Birmingham			
1	1997	3. marec	Moskva			

Tabela 4.19: Energetski dialog, Skupni prostori in Partnerstvo za modernizacijo med Evropsko unijo in Rusko federacijo ter viri za analizo

Leto	Energetski dialog in viri za analizo	Skupni prostori in viri za analizo	Partnerstvo za modernizacijo in viri za analizo
2001	- Synthesis report (september)		
2002	- Second Progress Report (maj)		
2002	- Third Progress Report (november)		
2003	- Fourth Progress Report (november)		
2004	- Fifth Progress Report (november)		
2005	- Sixth Progress Report (oktober)	- <i>Road Map for the Common Economic Space (maj)</i>	
2006	- Interim Report (25. maj) - Seventh Progress Report (maj)		
2007	- Eighth Progress Report (oktober)		
2008	- Ninth Progress Report (oktober)	- EU-Russia Common Spaces Progress Report 2007	
2009	- <i>Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector Within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue</i> (november) - Tenth Progress Report (november)	- EU-Russia Common Spaces Progress Report 2008	
2010	- Joint Report Energy Dialogue EU-Russia 2000–2010: Opportunities for our common future energy partnership (november)	- EU-Russia Common Spaces Progress Report 2009	- <i>Joint Statement on the Partnership for Modernisation</i> (1. junij)
2011	- <i>Common Understanding on the Preparation of the Roadmap of the EU-Russia Energy Cooperation until 2050</i> (24. februar) - <i>Memorandum on a Mechanism for Preventing and Overcoming Emergency Situations in the Energy Sector Within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue</i> (24. februar)	- EU-Russia Common Spaces Progress Report 2010	- Progress Report agreed by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernisation for Information to the EU-Russia Summit of 9–10 June 2011 - Progress Report agreed by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernisation for Information to the EU-Russia Summit of 15 December 2011
2012		- EU-Russia Common Spaces Progress Report 2011	- Progress Report agreed by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernisation for Information to the EU-Russia Summit of 21 December 2012 - Work Plan for activities within the EU-Russia Partnership for Modernisation
2013	- Načrt za energetska sodelovanje EU-Rusija do 2050 (marec)	- EU-Russia Common Spaces Progress Report 2012	
2014			- Progress Report approved by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernisation for Information to the EU-Russia Summit of 28 Januar 2014
2014 (marec)	Skupaj z odpovedjo vrha EU-Rusija ter političnimi in diplomatskimi sankcijami so bile odpovedane tudi politične aktivnosti v okviru Energetskega dialoga, Skupnih prostorov in Partnerstva za modernizacijo		

4.3.1 Odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo v 1990. letih

V Sporazumu o partnerstvu in sodelovanju sta EU in RF med cilji njunega partnerstva določili, da bosta »spodbujali trajnostni razvoj v pogodbenicah« (Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, 1. člen). Nadalje sta v 69. členu določili, da bosta »razvijali in krepili sodelovanje na področju okolja in zdravja ljudi«, da bi preprečili nadaljnjo degradacijo okolja (Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, 69. člen). Kot enega specifičnih ciljev njunega sodelovanja omenjata pogodbenici globalne podnebne spremembe, kjer bi naj sodelovali predvsem s pomočjo »razvoja strategij« (ibid.).

Na področju energije, ki ga ureja 66. člen sporazuma, bi naj sodelovanje vključevalo *inter alia* tudi »izboljšanje kakovosti in zanesljivosti oskrbe z energijo na ekonomičen in okoljsko skladen način«, »spodbujanje varčevanja z energijo in energetske učinkovitost« ter »okoljski vpliv proizvodnje energije, njene dobave in porabe, da se prepreči ali zmanjša okoljska škoda, ki izvira iz teh dejavnosti« (Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, 66. člen).

V času oblikovanja Sporazuma o partnerstvu in sodelovanju, v začetku 1990. let, EU in RF problematiki podnebnih sprememb v krovnem Sporazumu o partnerstvu in sodelovanju nista namenjali večje pozornosti. Sodelovanje na področju problematike globalnih podnebnih sprememb sta postavili (zgolj) v okvir razvoja strategij in ne npr. poglobljenega bilateralnega sodelovanja, kljub dejstvu, da je bila leta 1992 že oblikovana in podpisana Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, kjer so podnebne spremembe opredeljene kot skupna skrb in odgovornost vseh pogodbenic, med katerimi sta tudi EU in RF.

Na področju energije sta si EU in RF nasprotno zastavili precej širše področje sodelovanja, ki je vključevalo tudi ambiciozno okoljsko dimenzijo, saj je pokrivalo tako različne ravni oskrbe z energijo kot tudi zanesljivost oskrbe in energetske učinkovitost. Predvideno sodelovanje na področju izboljšanja ekonomičnosti oskrbe z energijo na okolju skladen način, spodbujanja varčevanja z energijo in izboljšanja energetske učinkovitosti bi tako (lahko) posredno znatno prispevalo k boju proti globalnim podnebnim spremembam, čeprav ga EU in RF nista opredelili in videli neposredno v takšnem okviru. EU in RF sta ukrepe, kot sta varčevanje z energijo in izboljšanje energetske učinkovitosti, ki bistveno prispevata k zmanjšanju emisij toplogrednih plinov, videli primarno v okviru zanesljivosti oskrbe z energijo.

Leta 1999 sta EU in RF sprejeli strategiji glede njunih odnosov. EU je junija 1999 sprejela Skupno strategijo EU za Rusijo (ang. *Common Strategy of the European Union on Russia*), kjer je označila okolje kot enega skupnih izzivov na evropskem kontinentu in »skupno last ruskega naroda in narodov EU«. ⁸⁰ Kot prioritete na tem področju je EU postavila »trajnostno rabo naravnih virov, upravljanje jedrskih odpadkov in boj proti onesnaženju zraka in vode, še posebej prek meja« (Common Strategy of the European Union on Russia 1999, 3). Čeprav strategija posebej ne omenja problematike podnebnih sprememb, določa da bi naj EU sodelovala z RF na področju (Common Strategy of the European Union on Russia 1999, 7):

- energije in jedrske varnosti s »krepitvijo ruske zavezanosti reformi energetskega sektorja vključno z jedrsko varnostjo in zaščito okolja« z izboljševanjem energetske učinkovitosti in zagotavljanjem tehnične pomoči glede varčevanja z energijo v RF ter izboljševanjem jedrske varnosti v RF; in
- okolja (in zdravja) tako, da bo »podpirala varno skladiščenje jedrskih in kemičnih odpadkov«, /.../ »s podpiranjem okoljskih vidikov pri gospodarskih reformah«, /.../ »s pomočjo pri oblikovanju učinkovitih sistemov za spremljanje in zagotavljanje skladnosti z večstranskimi okoljskimi sporazumi« /in/ »s podpiranjem ruskih prizadevanj za krepitev uveljavljanja nacionalne okoljske zakonodaje«.

Podobno problematika podnebnih sprememb ni omenjena v ruski Srednjeročni strategiji za odnose z EU (2000–2010) (ang. *Medium-Term Strategy for relations with the European Union (2000–2010)*), ki jo je predstavil Vladimir Putin 22. oktobra 1999 v Helsinkih. ⁸¹ Strategija, ki opredeli cilje RF v odnosih z EU za prvo desetletje novega tisočletja, se sklicuje na vzpostavitev strateškega sodelovanja med EU in RF. Kot eno od stopenj v procesu gradnje strateškega sodelovanja navaja tudi »ohranjanje okolja in oblikovanje dostojnih človeških pogojev za življenje v Evropi«, »sodelovanje na področju vesoljskih raziskav vključno z oblikovanjem globalnega navigacijskega sistema, telekomunikacij in spremljanjem okolja (Medium-Term Strategy for relations with the European Union (2000–2010) 1999, 3).

Poleg varnostnih vprašanj in političnega dialoga se strategija osredotoča predvsem na razvoj trgovine in vlaganj. V povezavi z realizacijo velikih investicijskih projektov, katerih namen bo

Common Strategy of the European Union on Russia – Skupna strategija EU glede Rusije. 1999. Sprejeta 4. junija.

⁸¹ *Medium-Term Strategy for relations with the European Union (2000–2010)* – *Стратегия развития отношений Российской Федерации с Европейским Союзом на среднесрочную перспективу (2000–2010 годы)*. Predstavljena v Helsinkih 22. oktobra 1999.

razvoj novih plinskih in naftnih polj ter sistemov za prenos energije, ki bi naj znatno prispevali k vseevropski gospodarski in energetske integraciji, je v strategiji poudarjeno, da bi izboljšanje energetske učinkovitosti v RF in EU predstavljalo najbolj pomembno orodje za zmanjševanje antropogene obremenitve na okolje in emisij toplogrednih plinov (Medium-Term Strategy for relations with the European Union (2000–2010) 1999, 5).

Če kratko povzamemo, problematika podnebnih sprememb ni omenjena niti v strategiji RF niti v strategiji EU ne glede na dejstvo, da je bila v času sprejema obeh strategij, leta 1999, v veljavi Okvirna konvencija, sprejet pa je bil tudi že Kjotski protokol (leta 1997). Strategija EU zgolj omenja »upoštevanje okoljskih sporazumov«, a ostaja na splošni ravni. Ne glede na to ugotavljamo, da vsebujeta obe strategiji določila glede ohranjanja okolja in jedrske varnosti ter trajnostnega razvoja. V obeh strategijah je močan poudarek poleg vprašanjem varnosti in političnega dialoga namenjen področju energije (vidikom infrastrukture, naložb in učinkovitosti) znotraj širšega konteksta gospodarskega sodelovanja. EU in RF sta v svojih strategijah poudarili pomen ukrepov, ki bi izboljšali energetske učinkovitost, kar bi imelo potencialno precej bolj koristne posledice tudi za boj proti globalnim podnebnim spremembam, saj bi vodilo k večjemu zmanjšanju njunih emisij toplogrednih plinov, kot opredeljeni 'okoljski' cilji in strateške usmeritve na področju okolja.

4.3.2 Odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo v prvem Putinovem obdobju (med leti 2000 in 2008)

Konec 1990. let sta bili EU in RF v svojih medsebojnih odnosih prvenstveno osredotočeni na varnostna vprašanja ter gospodarske in trgovinske odnose. Okoljska vprašanja z izjemo okoljskih vidikov rabe jedrske energije niso uživala posebne pozornosti. Šele oktobra 2000 je bila problematika globalnih podnebnih sprememb eksplicitno omenjena na 6. vrhu EU-Rusija, ki je potekal v Parizu na predvečer Konference pogodbenic Okvirne konvencije (COP 6), ki je potekala v mesecu novembru v Haagu. EU in RF sta potrdili, da delita pogled na »hiter začetek veljavnosti Kjotskega protokola«, katerega implementacija bi jima morala omogočiti »krepitev sodelovanja na področjih energije in industrije ter njunega prispevka k uresničevanju ciljev Kjotskega protokola« (6th EU-Russia Summit Joint Declaration 2000).

Na vrhu EU-Rusija v Parizu leta 2000 sta EU in RF sprejeli tudi odločitev o oblikovanju rednega energetskega dialoga, ki bi naj omogočil, da bodo izpostavljena vsa vprašanja, ki se tičejo energetskega sektorja. S tem sta želeli okrepiti sodelovanje na področju energije in

zagotoviti napredek pri energetskega partnerstvu EU-Rusija, katerega cilj je bil vključevati tudi »uvajanje sodelovanja na področju varčevanja z energijo«, kar bi imelo pozitiven učinek tako na njuno energetska varnost kot tudi na blaženje podnebnih sprememb z zmanjševanjem emisij toplogrednih plinov.

Problematika podnebnih sprememb in Kjotski protokol sta bila prvič formalno omenjena na na najvišji ravni na vrhu EU-Rusija v Parizu leta 2000. Od takrat je bila problematika podnebnih sprememb večkrat na dnevnem redu vrhov EU-Rusija. Analiza srečanj vodilnih predstavnikov EU in RF izpostavlja nekaj vrhov EU-Rusija, na katerih je bila problematika podnebnih sprememb še posebej poudarjena (glej sliko 4.14). Dva izmed takšnih predstavljata naslednja dva vrhova EU-Rusija, ki sta potekala leta 2001 v Moskvi in v Bruslju.

Slika 4.15: Problematika podnebnih sprememb na vrhovih EU-Rusija

Vir: lastna obdelava podatkov

Na 7. vrhu maja 2001 v Moskvi sta EU in RF poudarili svoje »strateško partnerstvo na področju energije« in kot eno od prioritet navedli »ustrezne ukrepe za boj proti podnebnim spremembam (kot npr. predvidene v Kjotskem protokolu) (7th EU-Russia Summit Joint Statement 2001, 22.

odstavek). Posebna pozornost je bila namenjena »energetski učinkovitosti kot načinu, da se zameji rast povpraševanja in izboljša varstvo okolja« (ibid.). V skupni izjavi sta EU in RF omenili močan interes po »sodelovanju na področju okolja« in njuno »pripravljenost za tvorno sodelovanje v Kjotskem procesu, zato da bi spodbudili čim hitrejši začetek Kjotskega protokola«. Obe sta tudi poudarili velik pomen »prispevka, ki je lahko dosežen s pomočjo izvajanja prilagodljivih mehanizmov določenih v Kjotskem protokolu« (7th EU-Russia Summit Joint Statement 2001, 30. odstavek).

Na naslednjem vrhu v Bruslju oktobra 2001 sta EU in RF potrdili, da »mora okolje ostati osrednja prioriteta« v njunih odnosih skupaj s »hitro ratifikacijo in začetkom veljavnosti Kjotskega protokola«. Pri tem sta poudarili, da to morebiti ne bo »pripomoglo le k zmanjšanju emisij toplogrednih plinov, temveč tudi k povečanju evropskih vlaganj v energetski sektor v Rusiji s ciljem, da se izboljša energetska učinkovitost in gospodarska uspešnost« (8th EU-Russia Summit Joint Statement 2001, 12. odstavek). EU je tudi pozdravila predlog RF, da bi gostila podnebno konferenco v letu 2003, ki je bil dan na srečanju skupine G-8 v Genovi.

Ti trije vrhovi EU-Rusija dokazujejo, da je problematika globalnih podnebnih sprememb v začetku novega tisočletja vstopila na dnevni red odnosov EU-Rusija na najvišji ravni. Hkrati ugotavljamo, da so voditelji obravnavali to problematiko primarno v okviru sodelovanja na področju gospodarskega in energetskega sodelovanja, tj. kot priložnost za krepitev njihovega sodelovanja na omenjenih področjih, in šele sekundarno kot njihov prispevek k ciljem Kjotskega protokola, tj. zmanjšanju emisij toplogrednih plinov. Pri tem je RF poudarjala vlogo prilagodljivih mehanizmov, ki jih uvaža Kjotski protokol in evropska vlaganja v ruski energetski sektor. Podobno je bila tudi tema energetske učinkovitosti prvenstveno obravnavana kot prispevek k izboljševanju energetske varnosti EU in RF in šele potem kot prispevek k blaženju globalnih podnebnih sprememb.

EU in RF sta tudi poudarjali sodelovanje in uresničevanje Okvirne konvencije s ciljem hitre ratifikacije in začetka veljavnosti Kjotskega protokola. A glede na dejanski datum njunih ratifikacij Kjotskega protokola se odpira vprašanje, v kolikšni meri so bile izjave na vrhu maja 2001 in nato ponovno na naslednjem vrhu v Bruslju na predvečer 7. Konference pogodbenic oktobra 2001, ki je prinesla Sporazum iz Marakeša glede pravil izpolnjevanja Kjotskega protokola, resnično dane *in bona fide*. EU je ratificirala protokol 31. maja 2002, RF pa šele dve leti in pol kasneje, tj. 18. novembra 2004 (UNFCCC 2013).

Vprašanje varstva okolja je bilo na drugi strani deležno precejšnje pozornosti iz vidika jedrske varnosti v Evropi ter znotraj Okvira Severne dimenzije (ang. *Northern Dimension Framework*) in Okoljskega partnerstva Severne dimenzije (ang. *Northern Dimension Environmental Partnership*). Poleg tega sta EU in RF na vrhovih EU-Rusija, ki so se odvili maja 2002 v Moskvi, novembra 2002 v Bruslju in maja 2003 v Sankt Peterburgu, izpostavili, da »okoljski vidiki odnosov EU-Rusija pridobivajo konkretno obliko zlasti v Okviru Severne dimenzije« (9th EU-Russia Summit Joint Statement 2002). Pomembna operativna značilnost tega sodelovanja je bilo oblikovanje Sklada Okoljskega partnerstva Severne dimenzije (ang. *Northern Dimension Environmental Partnership Fund*). 21. maja 2003 je bil podpisan tudi Okvirni sporazum o večstranskem jedrsko-okoljskem programu (ang. *Framework Agreement on Multilateral Nuclear Environmental Programme*), ki je dodatno spodbudil sodelovanje na področju jedrske varnosti in odpadkov (11th EU-Russia Summit Joint Statement 2002).

Kljub znatnim korakom, ki so bili v odnosih EU-Rusija narejeni na najvišji politični in delno tudi operativni ravni na področju varstva okolja, ugotavljamo, da je v nadaljevanju okoljsko problematiko zasenčilo drugo aktualno dogajanje v mednarodni skupnosti v tem obdobju, med katerim je treba izpostaviti teroristične napade 11. septembra 2001 in dogajanje na Bližnjem vzhodu. EU in RF sta znaten del pozornosti preusmerili tem dogajanjem, kar se je deklarativno odrazilo v sprejemu Skupne izjave o mednarodnem terorizmu leta 2001, dveh Skupnih izjav o Bližnjem vzhodu (maja in novembra 2002) in Skupne izjave o boju proti terorizmu (novembra 2002).⁸² Maja 2003 sta se EU in RF na vrhu EU-Rusija v Sankt Peterburgu dogovorili, da bosta okrepili sodelovanje na dolgi rok, in sicer z oblikovanjem 'štirih Skupnih prostorov' (ang. *Common Spaces*) v okviru Sporazuma o partnerstvu in sodelovanju (11th EU-Russia Summit Joint Statement 2003).

Problematika podnebnih sprememb je primerjalno med posameznimi vrhovi v odnosih EU-Rusija največ pozornosti doživela v Moskvi leta 2004, ko je Vladimir Putin oznanil, da se bo RF (vendarle) pridružila kjotskemu procesu tudi z ratifikacijo protokola. Ob zaključku vrha je predsednik Putin na skupni tiskovni konferenci kljub temu kot osrednji dosežek srečanja izpostavil Protokol o zaključku bilateralnih pogajanj glede pristopa RF k Svetovni trgovinski organizaciji (ang. *Protocol on completion of bilateral talks on the Russian Federation's accession to the World Trade Organisation*) in ne odločitev RF, da pospeši ratifikacijski proces

⁸² *Joint Statement on International Terrorism* – Skupna izjava glede boja proti terorizmu. 2002. Sprejeta 11. novembra v Bruslju, na vrhu EU-Rusija.

Kjotskega protokola. To odločitev so nato na skupni novinarski konferenci kot osrednji dosežek vrha EU-Rusija oznanili voditelji EU.⁸³ Šele kasneje je Vladimir Putin pri odgovarjanju na vprašanja novinarjev razjasnil njegov (ruski) pogled na Kjotski protokol.

Predsednik Putin je na eni strani zanikal, da bi RF povezovala Kjotski protokol s svojim vključevanjem v Svetovno trgovinsko organizacijo, a je na drugi strani nedvoumno izjavil, da je EU »dala soglasje na nekatere točke v pogajanjih za vstop RF v Svetovno trgovinsko organizacijo«, kar je neizogibno imelo »učinek na pozitiven odnos do Kjotskega protokola« in »pospešilo rusko približevanje k ratifikaciji Kjotskega protokola« (Press Conference following the Russia-EU Summit 2004). V drugem, ločenem odgovoru je še pojasnil, da dogovor o pridružitvi RF Svetovni trgovinski organizaciji »zmanjšuje tveganja za rusko gospodarstvo na srednji rok« in omogoča do določene mere »hitrejšo odločitev RF glede pridružitvi Kjotskemu protokolu« (ibid.). Njegova izjava potrjuje, da se je RF dobro zavedala, da je postala ob izstopu ZDA iz kjotskega procesa njena morebitna ratifikacija ključna za uveljavitev Kjotskega protokola, kar ji je ponudilo dobro pogajalsko izhodišče za pogovore o drugih pomembnih vprašanjih v odnosih z EU, kot je npr. gospodarsko sodelovanje in podpora EU vstopu RF v Svetovno gospodarsko organizacijo.

Podobno je tudi EU (ob izstopu ZDA iz kjotskega procesa) kot takrat vodilna zagovornica začetka veljavnosti Kjotskega protokola to vprašanje v odnosih z RF uspešno povezala s pogajanjem RF o pridružitvi Svetovni trgovinski organizaciji, kar je obema omogočilo, da sta dosegli vzajemno ugoden dogovor. RF je naredila pomemben korak v procesu pridruževanja Svetovni trgovinski organizaciji, EU pa je uspela ohraniti kjotski proces pri življenju in doseči začetek veljavnosti Kjotskega protokola navzlic odstopu ZDA. Na področju razvoja mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb sta na eni strani EU in RF v tem obdobju odigrali pomembno vlogo, na drugi strani pa je treba ugotoviti, da je bilo vprašanje globalnih podnebnih sprememb le del širše pogajalske agende v odnosih EU-Rusija.

V naslednjih srečanjih sta se EU in RF strinjali o »pomembnosti ohranjanja aktivnega dialoga, kako nadaljevati mednarodno sodelovanje na področju podnebnih sprememb po koncu prvega Kjotskega obdobja leta 2012« (16th EU-Russia Summit Joint Press Conference 2005),

⁸³ *Protocol on completion of bilateral talks on the Russian Federation's accession to the World Trade Organisation* – Protokol o zaključku bilateralnih pogajanj glede pristopa RF k Svetovni trgovinski organizaciji. 2004. Sprejet 21. maja v Moskvi na vrhu EU-Rusija.

»tesnejšem sodelovanju pri implementaciji Kjotskega protokola« (17th EU-Russia Summit Joint Press Conference 2006) in njuni zavezi k »stabilnemu gospodarskemu razvoju in boju proti podnebnim spremembam« (18th EU-Russia Summit Joint Press Conference 2006). EU in RF sta tudi poudarili, da je v današnjem svetu izjemno pomembno obravnavati »okoljske teme kot sestavni del gospodarskega sodelovanja« (ibid.), kar vodi k sklepu, da je treba po njunem razumevanju problematiko blaženja podnebnih sprememb naslavljati v okviru gospodarskih vprašanj.

Na vrhovih EU-Rusija, ki sta sledila v Samari maja in v Mafri oktobra 2007, je bila problematika globalnih podnebnih sprememb omenjena zgolj bežno. Na vrhu v Mafri je le EU poudarila »pomembnost podnebnih sprememb in potrebo, da se ohrani kontinuiteta na tem področju« (Press Release of the 20th EU-Russia Summit 2007).

Problematika podnebnih sprememb je tako po začetku veljavnosti Kjotskega protokola zdrsnila v ozadje odnosov EU-Rusija. Kljub temu ugotavljamo, da je (vsaj) na strani EU obstajala težnja, da se vprašanje boja proti podnebnim spremembam ohrani na dnevnem redu. Decembra 2007 je bil sicer na Konferenci pogodbenic Okvirne konvencije v Baliju sprejet Balijski akcijski načrt, katerega cilj je bilo oblikovanje zavezujočega dogovora, ki bi ga naj pogodbenice uskladile do decembra 2009, ko je bila predvidena Konferenca pogodbenic v Københavnu (COP 15). Ta odločitev je bila sprejeta z zavedanjem, da je Kjotski protokol nezadosten in da z njim države ne bodo dosegle cilja Okvirne konvencije. Kljub temu se to vprašanje ni pojavilo na dnevnem redu vrha EU-Rusija, ki je potekal neposredno pred omenjeno Konferenco pogodbenic. Slednje kaže, da se voditelji EU in RF niso posvečali izzivu oblikovanja novega podnebnega dogovora, čeprav sta bili EU in RF kot pogodbenici Okvirne konvencije in Kjotskega protokola zavezani k dogovorjenim ciljem na področju boja proti podnebnim spremembam.

Po ruski ratifikaciji Kjotskega protokola leta 2004 in začetku njegove veljavnosti leta 2005 je bilo vprašanje boja proti globalnim podnebnim spremembam v odnosih EU-Rusija na najvišji ravni deležno precej manjše pozornosti. Običajno je bila EU tista, ki je poudarjala pomembnost problematike in jo skušala ohraniti na mizi. V tem obdobju sta EU in RF na problematiko globalnih podnebnih sprememb prvenstveno gledali kot na sestavni del širših gospodarskih vprašanj. V drugem predsedniškem mandatu Vladimirja Putina je bila problematika podnebnih sprememb odrinjena na obrobje političnega diskurza in RF ji v odnosih z EU na najvišji ravni ni posvečala pozornosti. S prihodom Dmitrija Medvedjeva na mesto predsednika RF leta 2008

pa je prišlo na strani RF vendarle do določene svežine v odnosu do problematike globalnih podnebnih sprememb.

4.3.3 Odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo v času predsedniškega mandata Dmitrija Medvedeva in do krize v Ukrajini (med leti 2008 in 2014)

Mesto predsednika RF je maja 2008 prevzel Dmitrij Medvedev in že na začetku svojega mandata ponazoril rusko stališče do post-kjotskega procesa, ko je poudaril, da je edini način »povezati interese držav, ki sodelujejo v kjotskem procesu, z državami, ki so se odločile, da ne bodo sodelovale« (Medvedev 2008). RF je izrazila pripravljenost, da sodeluje v iskanju sporazuma, ki bi nadomestil Kjotski protokol po izteku njegovega prvega obdobja, a pod pogojem, da vse države sodelujejo v boju proti podnebnim spremembam, tj. tako razvite države, ki jih Kjotski protokol ne zavezuje (ZDA), kot tudi države v razvoju, ki jih Kjotski protokol ne zavezuje k zmanjševanju emisij toplogrednih plinov. »Bodisi bomo na tem delali vsi skupaj bodisi moramo opustiti te poskuse« (ibid.).

Po oboroženem spopadu med Gruzijo in RF avgusta 2008 in plinski krizi januarja 2009, ki je imela za posledico 13 dnevno prekinitev dobave zemeljskega plina evropskim državam, so se odnosi med EU in RF izjemno poslabšali in problematika podnebnih sprememb je bila deležna le malo pozornosti na vrhovih EU-Rusija v Nici, novembra 2008, in v oddaljenem ruskem Habarovsku, maja 2009. Ta vrhova EU-Rusija sta bila dodatno zaznamovana še z globalno gospodarsko in finančno krizo.

Nasprotno je bil vrh EU-Rusija, ki je potekal novembra 2009 v Stockholmu na predvečer Konference pogodbenic v Københavnu, prvenstveno in v veliki meri posvečen problematiki globalnih podnebnih sprememb. Pomembno vlogo je pri tem odigrala Švedska, ki je področje globalnih podnebnih sprememb postavila za eno svojih prioritet predsedovanja Svetu EU (European Commission 2013a). Fredrik Reinfeldt je poudaril pomembno vlogo RF pri »doseganju dogovora v Københavnu« (24th EU-Russia Joint Press Conference 2009). EU je pozdravila ruski predlog zmanjšanja emisij toplogrednih plinov za 35 % in potrdila, da se EU in RF strinjata, da so potrebna »zmanjšanja tako v razvitem svetu kot tudi državah v razvoju«, če želimo doseči dogovorjeni cilj, da se povprečna globalna temperatura ne dvigne za več kot 2 stopinji Celzija (ibid.).

Ta vrh EU-Rusija je nakazal tudi potencial za morebitno prihodnje 'podnebno zavezništvo' med EU in RF v mednarodni podnebni politiki, oz. kot je dejal takratni ruski predsednik Medvedev: »Naše države so vodilne na svetu po svojih prostovoljnih zavezah na tem področju in želji, da se ta proces nadaljuje (24th EU-Russia Joint Press Conference 2009)«. Na tem mestu je treba zapisati, da razumemo to izjavo kot znak dobre volje in premika v politični zavesti RF, ki je sledil spremembi na mestu predsednika države, in njegovemu poskusu, da se RF nekoliko vidneje in odločneje pozicionira v mednarodni skupnosti tudi na področju boja proti podnebnim spremembam. Omenjena izjava predsednika Medvedeva in najava RF, da bi lahko do 35 % zmanjšala emisije toplogrednih plinov glede na referenčno leto 1990, zveni namreč ambiciozno le nominalno, v realnosti pa bi pomenila minimalno ali skoraj nično zniževanje emisij toplogrednih plinov, saj je obsežnim emisijam leta 1990 (referenčno leto) sledil precejšen padec emisij zaradi razpada SZ in gospodarskega zloma, zaradi česar so bile dejanske emisije RF leta 2009 še vedno močno pod ravniyo leta 1990.

Kakorkoli, Konferenca pogodbenic v Københavnu decembra 2009 (COP 15) se ni zaključila uspešno in v skladu s cilji Balijskega akcijskega načrta, saj po dveh letih Konferenca pogodbenic ni uspela skleniti pogajanj in doseči soglasja o novem dogovoru, ampak je zadnji večer manjše število voditeljev držav ločeno izpogajalo t.i. Københavnski dogovor (ZDA in države BASIC). EU in RF pri oblikovanju tega sporazuma nista sodelovali, ampak ste se, kot vse ostale sodelujoče države na Konferenci pogodbenic, naslednje jutro z njim le seznanili.

Konferenca pogodbenic v Københavnu leta 2009 je tako na eni strani odprla vprašanja o morebitnem zatonu vodilne vloge EU v globalnem boju proti podnebnim spremembam, na drugi strani pa tudi RF na Konferenci pogodbenic ni odigrala vidnejše vloge kljub temu, da je nastop predsednika Medvedeva nakazal na morebitno ambicijo po bolj vidni vlogi RF v mednarodni podnebni politiki.

Decembra 2010 je bila na 26. vrhu EU-Rusija problematika globalnih podnebnih sprememb visoko na dnevnem redu, na drugem mestu takoj za globalnimi gospodarskimi vprašanji. V času vrha EU-Rusija je potekala tudi Konferenca pogodbenic Okvirne konvencije v mehiškem Cancunu. Predsednik Medvedev je takrat potrdil, da si obe strani prizadevata za »celovit in zavezujoč sporazum«, ter izpostavil problema izjemne suše in obsežnih gozdnih požarov, ki so poleti 2010 divjali v Rusiji (26th EU-Russia Summit Joint Press Conference 2010). Poleti 2010 je RF namreč preživela neobičajno vročino, smog in najhujše gozdne požare, ki so bili posledica

izjemne suše, ko centralna Rusija dva meseca, od 21. junija do 19. avgusta, ni imela padavin. V tem obdobju je RF doživela neobičajno visoke temperature, ki jih prej v času spremljanja vremenskih podatkov še ni zabeležila (Ria novosti 2010).

V Cancunu je Konferenca pogodbenic (COP 16) v odločitve vključila večji del vsebin Københavnskega dogovora, sprejete so bile tudi pomembne odločitve glede finančne in tehnološke pomoči državam v razvoju. Naslednje leto v Durbanu je Konferenca pogodbenic (COP 17) sprejela odločitev o oblikovanju Durbanske platforme, ki bi naj pripeljala (podobno kot pred tem Balijski akcijski načrt) do celovitega in zavezujočega sporazuma, s katerim bi naj vse države aktivno sodelovale in prispevale v boju proti globalnim podnebnim spremembam po letu 2020, ko se zaključi drugo ciljno obdobje Kjotskega protokola. Kakorkoli, v nasprotju s procesom, ki je potekal na mednarodni ravni, EU in RF podnebne problematike v medsebojnih srečanjih na najvišji ravni nista naslavljali.

Maja 2012 je prišlo do menjave na mestu predsednika RF, ko je Dimitrija Medvedeva zamenjal novi (stari) predsednik Vladimir Putin, kar pa ni prineslo sprememb pri naslavljanju problematike globalnih podnebnih sprememb v odnosih med EU in RF. Kvečjemu nasprotno, nadaljevala se je kontinuiteta neuvrščanja problematike podnebnih sprememb na dnevni red vrhov EU-Rusija, ki se je začela z letom 2010.

Na vrhovih EU-Rusija, ki so potekali v Nižnjem Novgorodu in Bruslju leta 2011, Sankt Peterburgu in Bruslju leta 2012, Jekaterinburgu junija 2013 in Bruslju januarja 2014, so bile v ospredju povsem druge teme – okrevanje po globalni gospodarski in finančni krizi ter t.i. Partnerstvo za modernizacijo (ang. *Partnership for Modernisation*), priključitev RF Svetovni trgovinski organizaciji, energetska vprašanja in vizna liberalizacija, pogajanja o novem okvirnem sporazumu, človekove pravice ter aktualne mednarodne varnostne in zunanjepolitične teme (predvsem Sirija, Iran in Bližnji vzhod). Zadnji, 32. vrh EU-Rusija, ki je potekal v Bruslju januarja 2014, je povsem zaznamovala kriza v Ukrajini. Nadaljnja zaostritev konflikta v Ukrajini in ruska priključitev krimskega polotoka pa sta bili razlog za popoln zastoj v odnosih med EU in RF, ki so svojo najnižjo točko od razpada SZ doživeli z uvedbo sankcij s strani EU zoper RF in protisankcij na drugi strani ter zamrznitvijo vseh rednih političnih in institucionalnih aktivnosti med EU in RF.

4.3.4 Energetski dialog med Evropsko unijo in Rusko federacijo ter problematika podnebnih sprememb

EU in RF sta se o vzpostavitvi Energetskega dialoga (ang. *Energy Dialogue*) dogovorili leta 2000 na vrhu EU-Rusija v Parizu, z namenom, da dialog zagotovi »priložnost, da se obravnavajo vsa vprašanja v tem sektorju, ki so v skupnem interesu, vključno z uvajanjem sodelovanja na področju varčevanja z energijo, racionalizacije proizvodnje in prenosne infrastrukture, evropskih investicijskih možnosti, ter odnosi med državami proizvajalkami in državami porabnicami« (6th EU-Russia summit Joint Declaration 2000).

EU in RF sta tako oblikovali Energetski dialog v prvi vrsti zaradi zavedanja njune vzajemne odvisnosti na področju energije, ki predstavlja eno ključnih dimenzij odnosov EU-Rusija. Področje energije je bilo na vrhu EU-Rusija v Parizu leta 2000 izbrano kot komponenta v dvostranskih odnosih EU-Rusija, ki ima največ potenciala, da evropski kontinent pripelje do globljega, vzajemno koristnega povezovanja (6th EU-Russia Summit Joint Declaration 2000).

Energetski dialog je pripomogel k reševanju plinske krize leta 2009 (čeprav je ni preprečil) in k oblikovanju dogovora o Mehanizmu zgodnjega opozarjanja, namen katerega je bil zagotoviti »zgodnjo oceno potencialnih tveganj in problemov povezanih z oskrbo energije« (European Commission 2013b). Poleg tega je Energetski dialog utrl pot 10 skupnim projektom na področju energije, ki se osredotočajo na čisto in učinkovito rabo goriv, tehnološko sodelovanje, energetske učinkovitost in obnovljivo energijo, s čimer je prispeval k zmanjšanju emisij toplogrednih plinov v RF (Energy Commission 2013c).

Ocene uspešnosti Energetskega dialoga se zelo razlikujejo – predstavniki EU in RF so ob deseti obletnici njegovega obstoja skupno ocenili, da je dialog predstavljal enega najbolj pomembnih vidikov sodelovanja med EU in RF (EU-Russia Energy Dialog Joint Report 2010). Zunanji opazovalci pa so precej skeptični in celo trdijo, da je dialog predstavljal le debatni krožek, ki ni prinesel rezultatov, za katere je bil oblikovan (Talseth 2013). Delo v okviru Energetskega dialoga je sicer zastalo s krizo v Ukrajini, a zapise vseh aktivnosti, ki so potekale v njegovem okviru, najdemo zbrane v letnih poročilih in rezultatih skupnih projektov.

Leta 2001 sta EU in RF po enem letu pripravljalnih del štirih tematskih skupin ter na podlagi njunih energetskih strategij objavili skupno oceno situacije in opredelili konkretne aktivnosti, ki bi naj potekale v okviru Energetskega dialoga na kratki in srednji rok. Kot skupne in

komplementarne interese sta opredelili (EU-Russia Energy Dialog Synthesis Report 2001, 1) »kratkoročno in dolgoročno zanesljivost dobav energije, energetska učinkovitost, željo zagotoviti dolgoročne naložbe, odpiranje energetskega trga, diverzifikacijo energetskega sektorja«. Kot eno izmed petih tem, ki predstavljajo podlago skupnim interesom, pa sta prepoznali tudi izziv podnebnih sprememb in predlagali, da naslednji vrh EU-Rusija opredeli nabor vzajemnih obveznosti, ki bi postale znotraj okvira Sporazuma o partnerstvu in sodelovanju pravno zavezujoče (EU-Russia Energy Dialog Synthesis Report 2001, 1–2).

V prvem poročilu o napredku (september 2001) so bile kot zadeve, ki lahko vodijo k hitremu napredku (tj. v obdobju 2001–2002), izpostavljene dolgoročne pogodbe, nova strateška infrastruktura skupnega pomena, izboljšanje pravnega okvira proizvodnje in prenosa energije, varnost prenosnih omrežij, energetska učinkovitost in točka 'vse na enem mestu' v RF (First Progress Report 2001, 2–4). EU in RF sta poleg kratkoročnih ukrepov izpostavili tudi pobude na daljši rok, med katerimi najdemo podporno shemo za naložbe, sodelovanje na področju podnebnih sprememb, tehnološko sodelovanje, trgovanje z električno energijo, energetska učinkovitost in obnovljive vire energije, korporativno upravljanje in postopek za hitro reševanje sporov (EU-Russia Energy Dialog First Progress Report 2001, 4–7).

Na področju podnebnih sprememb sta se EU in RF videli kot komplementarni na način, da so lahko potrebe RF po modernizaciji energetskega sektorja priložnost za finančne transferje, ki jih predvidevajo prilagodljivi mehanizmi Kjotskega protokola (trgovanje z emisijami in skupno izvajanje). EU in RF sta tako poudarjali potrebo po ratifikaciji Kjotskega protokola, kjer sta se videli kot »očitna gonilna sila tega procesa«. Predlagali sta začetek pogovorov glede implementacije Kjotskih mehanizmov s ciljem, da bi se do konca leta 2002 sporazumeli o obsegu, tipih mehanizmov in finančnih programih (First Progress Report 2001, 5). V povezavi s področjem energetske učinkovitosti in obnovljivih virov energije pa so predstavniki EU in RF med drugim predlagali, da bi se na ruski strani oblikoval katalog projektov, ki bi bili primerni za financiranje prek mehanizma skupnega izvajanja Kjotskega protokola (EU-Russia Energy Dialog First Progress Report 2001, 6).

Do naslednjega poročila o napredku (maj 2002) so se odvili trije vrhovi EU-Rusija, na katerih so voditelji obravnavali predlagane teme in opredelili, kje bi lahko na kratki in srednji rok dosegli napredek v naslednji, operativni, fazi dialoga. Drugo poročilo tako povzema napredek,

ki je bil dosežen na področjih izboljšanja pravnega okvira proizvodnje in prenosa energije, dolgoročnih pogodb, strateške infrastrukture skupnega interesa, energetske učinkovitosti in tehnološkega sodelovanja (EU-Russia Energy Dialog Second Progress Report 2002, 1–5). Poročilo pa ne omenja več področja podnebnih sprememb kot samostojne teme, kjer bi lahko EU in RF sodelovali, temveč so Kjotski protokol in priložnosti za sodelovanje, ki izhajajo iz njega, omenjeni v sklopu področja energetske učinkovitosti. Na tem področju sta se EU in RF dogovorili tudi o dveh konkretnih projektih glede izboljšav energetske učinkovitosti in varčevanja z energijo, ki bi se izvedla v Arhangelsku in Astrahanu v okviru programa TACIS.⁸⁴ EU in RF sta se še dogovorili, da bosta v programe energetske učinkovitosti vključili Kaliningrad (EU-Russia Energy Dialog Second Progress Report 2002, 2–4), in ocenili, da ponuja Kjotski protokol znatne ekonomske spodbude za varčevanje z energijo in izboljšanje energetske učinkovitosti, zaradi česar sta pozvali k njegovi čim prejšnji ratifikaciji (EU-Russia Energy Dialog Second Progress Report 2002, 4).

V tretjem poročilu o napredku (november 2002) je med dogovorjenimi temami omenjena energetska učinkovitost in z njo povezan demonstracijski projekt izboljšanja energetske učinkovitosti v Kaliningradu, kjer po ocenah strokovnjakov obstaja kar 40 % potencial za prihranke v porabi energije (EU-Russia Energy Dialog Third Progress Report 2002, 3). Poročilo omenja tudi nadaljevanje del na pilotnih projektih v Arhangelsku in Astrahanu (ibid.).

Novembra 2003 je bilo v četrtem poročilu o napredku na podlagi sprejete Ruske energetske strategije do 2020 (ang. *Russian Energy Strategy to 2020*) in objave publikacije Evropski energetski in prometni trendi do 2030 (ang. *European Energy and Transport Trends to 2030*) izpostavljeno naraščanje vzajemne soodvisnosti in interes tako po približevanju pravnih in regulatornih okvirov kot tudi tehničnih določil in standardov v energetskega sektorju.

Kot neto uvoznik energije daje EU s strategijo pomemben poudarek ne le zagotavljanju zanesljive in stabilne oskrbe ter spodbujanju bolj trajnostnih virov energije, temveč tudi energetske učinkovitosti in upravljanju povpraševanja po energiji. Strategija Rusije, kot osrednjega proizvajalca in izvoznika energije, se bolj osredotoča na razvoj in izboljšanje oskrbe z energijo (EU-Russia Energy Dialog Fourth Progress Report 2003, 1).

⁸⁴ TACIS program (ang. *Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States and Georgia*), ki ga je EU izvajala v obdobju od leta 2000 do 2006, je imel za cilj spodbujati prehod v tržno gospodarstvo in krepi demokracijo ter vladavino prava v partnerskih državah Vzhodne Evrope in Srednje Azije (European Commission 2016e).

EU in RF sta poudarili potrebo po boljšem razumevanju teh prioritet s ciljem, da se zagotovi povečevanje energetskega povezovanja (ibid.). Področje podnebnih sprememb v poročilu ni posebej omenjeno, sta pa EU in RF pri temi energetske učinkovitosti izpostavili napredek pri pilotnih projektih, ki so potekali v Astrahanu, Arhangelsku in Kaliningradu, ter praktične izkušnje EU pri pripravi zakonodajnih predlogov na področju energetske učinkovitosti pri gradnji in obnovi stavb ter v sektorju prometa in soproizvodnje, za katere bi bilo smiselno, da jih EU deli z RF (EU-Russia Energy Dialog Fourth Progress Report 2003, 6). EU in RF sta tudi napovedali, da bosta skupaj pregledali energetske zadeve iz področja prometa, še posebej glede rabe alternativnih virov energije, kjer bi lahko uporaba stisnjenega zemeljskega plina predstavljala pomembno področje sodelovanja (ibid.).

Novembra 2004 sta EU in RF v petem poročilu o napredku izpostavili dogodke, ki so pomembno vplivali na Energetski dialog EU-Rusija, tj. širitev EU, znatno povečanje cen energije na svetovnih trgih, podporo EU k vključevanju RF v Svetovno trgovinsko organizacijo in namero RF glede ratifikacije Kjotskega protokola (EU-Russia Energy Dialog Fifth Progress Report 2004, 1). V Energetskem dialogu je bila poudarjena pomembnost trajnostnega razvoja in ratifikacije Kjotskega protokola, ki bo omogočil EU in RF, da bosta sodelovali pri trgovanju z emisijami in pri projektih skupnega izvajanja. EU in RF sta tudi ocenili, da bi ratifikacija Kjotskega protokola spodbudila dodatna prizadevanja v energetskem sektorju, ki bi bila potrebna za izboljšanje energetske učinkovitosti in razvoj čiste energije, tj. iz obnovljivih virov energije (EU-Russia Energy Dialog Fifth Progress Report 2004, 2).

Pri področju energetske učinkovitosti, ki sta jo EU in RF postavili na prvo mesto med prednostnimi temami za nadaljnji razvoj odnosov v okviru na novo vzpostavljenih Skupnih prostorov, sta EU in RF poudarili znatne priložnosti za sodelovanje, še zlasti industrijsko, z izmenjavo dobrih praks in tehnologij med podjetji iz EU in RF (EU-Russia Energy Dialog Fifth Progress Report 2004, 3). Kot pomembna praktična stična točka je bil poudarjen Energetski tehnološki center EU-Rusija, ki je bil ustanovljen leta 2002. Center je organiziral številne dogodke in nudil možnosti za neposredno izmenjavo mnenj, navezovanje stikov in iskanje priložnosti za vzajemno koristno sodelovanje na področju energije, med drugim tudi na področju energetske učinkovitosti, rabe obnovljivih virov energije in rabe obnovljivih virov energije v stavbah (EU-Russia Energy Dialog Fifth Progress Report 2004, 3 in 7).

EU in RF sta ločeno poudarili vprašanje rabe energije v sektorju prometa, kjer se je hitro povečevala poraba energije in z njo emisije toplogrednih plinov. Energetska učinkovitost, predvsem na področju mestnega prometa, bi tako lahko znatno zmanjšala okoljski učinek tega sektorja. Tesnejše sodelovanje na ciljnih projektih bi bilo po mnenju EU in RF profitabilno za obe strani (EU-Russia Energy Dialog Fifth Progress Report 2004, 4).

Oktober 2005 sta EU in RF v okviru Energetskega dialoga poudarili okrepitev sodelovanja na področju energije, s posebnim poudarkom na trajnostni in zanesljivi proizvodnji, prenosu in distribuciji. Učinkovito rabo energije pa sta opredelili kot enega ključnih ciljev Skupnega gospodarskega prostora, pri čemer sta videli Energetski dialog kot pomembno sredstvo za doseganje tega cilja (EU-Russia Energy Dialog Sixth Progress Report 2005, 2). V letu 2005 so se prvič srečale tudi nove tematske skupine, ki so bile preoblikovane skladno s predlogom Usmerjevalne skupine Okrogle mize industrialcev EU-Rusija (ang. *EU-Russia Industrialists Round Table*). Skupine so razpravljale o naložbah, infrastrukturi, trgovini in energetske učinkovitosti. EU in RF sta poudarili politično pomembnost energetskih odnosov EU-Rusija, ki so pridobili s prvim srečanjem Stalnega partnerskega sveta posvečenega energetskim vprašanjem v oktobru 2005 (EU-Russia Energy Dialog Sixth Progress Report 2005, 2–3).

Energetski dialog je med temami sodelovanja na energetske področju posebej izpostavil trajnostni razvoj, kjer sta EU in RF pozdravili začetek veljavnosti Kjotskega protokola v februarju 2005, kar je po njunem mnenju odprlo izjemno priložnost za spodbujanje okolju prijaznih naložb v okviru mehanizma za skupno izvajanje (EU-Russia Energy Dialog Sixth Progress Report 2005, 4). EU in RF sta poudarili tako industrijsko sodelovanje na področju najboljših praks in energetske bolj učinkovitih tehnologij kot tudi izmenjavo informacij pri razvoju regulatornih okvirov za spodbujanje energetske učinkovitosti, varčevanja z energijo in upravljanja povpraševanja po energiji (ibid.). Kot najbolj pomembne sektorje za izkoriščanje izjemnega potenciala energetske učinkovitosti sta videli energetski sektor, industrijo, promet in gradbeništvo, daljinsko ogrevanje ter soproizvodnjo toplote in električne energije (EU-Russia Energy Dialog Sixth Progress Report 2001, 5). Poudarili sta, da je področje energije pomemben element za trajnostni razvoj in istočasno ključni sektor, ki ga je treba nasloviti v boju proti podnebnim spremembam, zaradi česar bi naj še naprej razvijali praktično sodelovanje v tem sektorju (EU-Russia Energy Dialog Sixth Progress Report 2005, 8).

Novembra 2006 sta EU in RF kot pomembne teme izpostavili izboljšanje naložbenega okolja, spodbujanje infrastrukturnih projektov skupnega interesa in izboljšanje trgovine z energetskega viri, vključno z jedrskimi materiali. Izpostavljena je tudi skupna Pobuda EU-Rusija o energetske učinkovitosti (ang. *EU-Russia Energy Efficiency Initiative*) (EU-Russia Energy Dialog Seventh Progress Report 2006, 2). Na področju energetske učinkovitosti, ki je ena od prednostnih tem, sta EU in RF poudarili, da bi bilo treba v Energetskem dialogu nameniti še več pozornosti vprašanju varčevanja z energijo tako v EU kot tudi v RF. Strani sta se strinjali z nadaljevanjem dela v okviru skupne pobude za energetske učinkovitost, ki ima za cilj povečati energetske učinkovitost in gospodarsko rast, izboljšati raven življenja, harmonizirati pravno in regulatorno podlago ter zmanjšati učinek na okolje s pomočjo novih energetske učinkovitih in okoljsko prijaznih tehnologij ter obnovljivih virov energije (EU-Russia Energy Dialog Seventh Progress Report 2006, 5).

EU in RF sta predlagali, da bi se nadaljnje delo osredotočilo predvsem na oblikovanje ustreznih finančnih in davčnih spodbud, prenovu vladnih stavb, zmanjšanje energetske izgub pri proizvodnji in prenosu energije, energetske učinkovitost v prometu in gospodinjstvih, ter izboljšanje statističnih sistemov za spremljanje energetske učinkovitosti (EU-Russia Energy Dialog Seventh Progress Report 2006, 6). EU in RF sta v povezavi s spodbujanjem energetske učinkovitosti poudarili tudi vlogo Tehnološkega centra Energetskega dialoga EU-Rusija (EU-Russia Energy Dialog Seventh Progress Report 2006, 6–7).

Oktober 2007 sta EU in RF poudarili, da sta vzajemno odvisni na področju energije in da mora njuno strateško partnerstvo zagotoviti gotovost, varnost in predvidljivost na dolgi rok v odprtem tržnem okolju. Skladno z zaključki drugega srečanja Stalnega sveta za energijo decembra 2006 v Moskvi sta se odločili nekoliko preoblikovati tematske skupine (mandat obstoječe skupine za energetske učinkovitost je bil sicer podaljšan) (EU-Russia Energy Dialog Eighth Progress Report 2007, 2).

Na podlagi načelnega dogovora voditeljev EU in RF na vrhu EU-Rusija v Samari je bil ustanovljen Mehanizem za zgodnje opozarjanje, da bi služil identifikaciji potencialnih problemov pri dobavi nafte in zemeljskega plina ter s tem povezanih tveganj. Mehanizem, ki ga je predlagala ruska stran po zahtevnem dogovarjanju glede tranzita zemeljskega plina in nafte z Belorusijo konec leta 2006, bi naj omogočal pripravljenost na zmanjševanje učinkov morebitnih prekinitev (EU-Russia Energy Dialog Eighth Progress Report 2007, 6–7).

Pomembno področje sodelovanja v skupnem interesu EU in RF je predstavljalo povečevanje energetske učinkovitosti. Stalni partnerski svet za energijo je decembra 2006 potrdil Akcijski načrt za skupno pobudo EU-Rusija za energetske učinkovitost. Od leta 2006 so že bili uresničeni skupni projekti na področjih zakonodaje in regulacije energetske učinkovitosti, vključno z regionalno ravno, in rabe obnovljivih virov energije (EU-Russia Energy Dialog Eighth Progress Report 2007, 5). EU in RF sta poudarili tudi pomembnost izmenjave informacij in izkušenj na področju energetske učinkovitosti ter zmanjševanja toplogrednih plinov v energetskem sektorju. Izpostavili sta številna srečanja in seminarje, ki so že bili in bi naj še bili organizirani z namenom, da se pripravijo možnosti izvajanja skupno financiranega projekta s ciljem zmanjševanja toplogrednih plinov v ruskih regijah s pomočjo izboljšanja energetske učinkovitosti (EU-Russia Energy Dialog Eighth Progress Report 2007, 6).

Čeprav sta EU in RF že začeli z diverzifikacijo svojih uvoznih oz. izvoznih energetskih tokov, sta ocenjevali, da bo delež ruskih ogljikovodikov v njuni blagovni menjavi ostal na visoki ravni še naslednjih 20–25 let predvsem zaradi geografske bližine, obstoječe prenosne infrastrukture in tradicionalno uspešnega sodelovanja vse od 1960. let (EU-Russia Energy Dialog Ninth Progress Report 2008, 2).

V delu treh tematskih skupin Energetskega dialoga (Energetske strategije, napovedi in scenariji; Razvoj energetskih trgov; Energetska učinkovitost) problematika podnebnih sprememb sicer ni bila neposredno omenjena, a EU in RF sta kot »pomembno področje sodelovanja med EU in RF« videli povečevanje energetske učinkovitosti in rabo obnovljivih virov energije (EU-Russia Energy Dialog Ninth Progress Report 2008, 6). Tretja tematska skupina, ki je uspešno realizirala akcijski načrt energetske učinkovitost za obdobje 2006–07, je podpirala prizadevanja RF za izboljševanje energetske učinkovitosti in razvoj obnovljivih virov energije v letih 2007 in 2008.

V okviru Pobude EU-Rusija za energetske učinkovitost je prihajalo do stalne izmenjave informacij in izkušenj, implementacija skupnih projektov pa je predstavljala po mnenju EU in RF pomemben prispevek k razvoju praktičnega sodelovanja na tem področju (ibid.). EU in RF sta priznali, da ostaja na razpolago še mnogo potenciala za povečanje energetske učinkovitosti, in potrdili interes za nadaljnje sodelovanje. Kot pomembno prioriteto sta ohranili sodelovanje pri zakonodaji, sodelovanje na regionalni ravni in pri implementaciji skupnih projektov energetske učinkovitosti, obnovljivih virov energije in uporabe naftnega plina, ki je povezan s

proizvodnjo surove nafte. V izvajanje skupnih projektov bi naj bila aktivno vključena tudi industrija v EU in RF (EU-Russia Energy Dialog Ninth Progress Report 2008, 6–7).

Januarja 2009 je prišlo do kulminacije plinske krize med RF in Ukrajino, ki je rezultirala v popolni zaustavitvi prenosa zemeljskega plina čez ukrajinsko ozemlje, kar je neposredno prizadelo številne države članice EU (in druge evropske države), ki so (bile) odvisne od uvoza zemeljskega plina iz RF, ter načelo ugled RF kot zanesljive države dobaviteljice in Ukrajine kot zanesljive tranzitne države. Krize ni uspel preprečiti niti v okviru Energetskega dialoga delujoči Mehanizem za zgodnje opozarjanje kljub temu, da je ruska stran poslala opozorilo v decembru 2008. Tekom krize so se predstavniki Evropske komisije, RF in Ukrajine strinjali o tehničnih pogojih za nadzor dobave zemeljskega plina čez ozemlje Ukrajine, kar je pomagalo pri dobavi zemeljskega plina v začetku leta 2009 (EU-Russia Energy Dialog Joint Report 2010, 8). 16. novembra 2009 je bil v okviru Energetskega dialoga podpisan Memorandum glede Mehanizma za zgodnje opozarjanje, ki bi naj omogočil izboljšanje komunikacije in preprečil morebitne prihodnje prekinitve dobav zemeljskega plina (Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector Within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue 2009; EU-Russia Energy Dialog Tenth Progress Report 2009, 10). EU in RF sta v poročilu o napredku konec leta 2009 poudarili, da je predstavljal Energetski dialog ključno sredstvo za zagotavljanje zanesljive oskrbe z energijo, kar je (bil) osrednji cilj sodelovanja EU in RF na področju energije (EU-Russia Energy Dialog Tenth Progress Report 2009, 2).

Podobno kot v predhodnih letih EU in RF neposredno ne omenjata problematike podnebnih sprememb, a ostajata pri »izboljševanju energetske učinkovitosti v vseh sektorjih gospodarstva in povečevanju deleža obnovljivih virov energije kot eni od prednostnih nalog Energetskega dialoga že od njegovega začetka« (EU-Russia Energy Dialog Tenth Progress Report 2009, 8). EU in RF sta tudi nadaljevali s prizadevanji, da se oblikuje zakonodajni, regulatorni, institucionalni in finančni okvir, ki bi omogočil realizacijo velikih potencialov za izboljšanje energetske učinkovitosti, prihrankov energije in obnovljivih virov energije. Tematska skupina za energetske učinkovitost in obnovljivo energijo je po mnenju EU in RF uspešno predstavljala forum za izmenjavo informacij in izkušenj med energetskimi strokovnjaki, industrijami in finančnimi institucijami na področjih, ki jih je pokrivala skupna Pobuda za energetske učinkovitost (ibid.).

Tematska skupina za energetske učinkovitosti je bila osredotočena na razvoj politik in strateških dokumentov ter različne podporne mehanizme in oblike sodelovanja za spodbujanje energetske učinkovitosti ter obnovljivih virov energije. V izvajanju so bili trije skupni projekti glede obnovljivih virov energije, naložb v energetske učinkovitosti in upravljanja energetske učinkovitosti. S finančno podporo EU, RF, EBRD in Nordijske investicijske banke so bili odobreni trije novi projekti v okviru Okoljskega partnerstva Severne dimenzije, ki so bili povezani z obnovo daljinskega ogrevanja v Kaliningradu, Murmansk in Novgorodu (EU-Russia Energy Dialog Tenth Progress Report 2009, 8–9). EU in RF sta poudarili pomembnost razvoja novih skupnih projektov na področjih skupnega interesa in napovedali, da bi naj prioritete tudi v prihodnje ostale razvoj zakonodaje, regulative in gradnje institucij, sodelovanje med regijami, razvoj in izvajanje skupnih projektov na področju energetske učinkovitosti, rabe obnovljivih virov energije in naftnega plina, povezanega s pridobivanjem surove nafte (EU-Russia Energy Dialog Tenth Progress Report 2009, 9).

Leta 2010, ob deseti obletnici oblikovanja Energetskega dialoga, EU in RF nista neposredno omenjali področja podnebnih sprememb pri preteklem sodelovanju na področju energije, a sta poudarili, da je bilo področje energetske učinkovitosti opredeljeno kot ključno področje skupnega interesa in sodelovanja od vsega začetka. Od leta 2006 je delovala skupna Pobuda EU-Rusija za energetske učinkovitosti, ki se je osredotočala na projekte povezane (EU-Russia Energy Dialog Joint Report 2010, 10–11):

- s približevanjem zakonodaje in regulative na področju energetske učinkovitosti, oskrbe s toploto in obnovljive energije,
- s sodelovanjem na regionalni ravni, krepitevijo partnerskih programov med lokalnimi in regionalnimi centri za energetske učinkovitosti v EU in RF,
- s sodelovanjem pri uporabi Kjotskih mehanizmov za izboljšanje energetske učinkovitosti,
- z zagotavljanjem podpore razvoju projektov obnovljive energije in energetske učinkovitosti.

V desetih letih delovanja je Energetski dialog sprožil in podprl, med drugim, veliko število konkretnih projektov in aktivnosti (glej tabeli 4.20 in 4.21). Sodelovanje strokovnjakov ter številne izmenjave mnenj in dobrih praks glede oblikovanja politik, zakonodaje in ocenjevanja potenciala za izboljšanje energetske učinkovitosti ter zmanjšanja emisij toplogrednih plinov so bile še posebej pomembne iz vidika oblikovanja ruskega zakona o energetske učinkovitosti leta 2009. Dobre prakse EU so pomagale tudi pri oblikovanju administrativnih sistemov za izvajanje

politik ter zakonodaje na zvezni in regionalni ravni v RF (EU-Russia Energy Dialog Joint Report 2010, 11).

Tabela 4.20: Predstavitev nekaterih projektov, ki so bili pripravljene in zagnani v okviru Energetskega dialoga med Evropsko unijo in Rusko federacijo (2001–2010)

Izbrani projekti, ki jih je zagnal in podprl Energetski dialog		
1	<i>Energy Bridges</i>	Premoščanje vrzeli med izkušnjami različnega energetskega upravljanja v Kaliningradu, Litvi in Italiji
2	Učinkovita raba naftnega plina povezanega s proizvodnjo surove nafte in tehnološko sodelovanje	Okrogle mize in študije
3	Energetska učinkovitost na regionalni ravni v regijah Arhangelsk, Astrahan in Kaliningrad	Tacis projekt
4	Politika obnovljivih virov energije in obnova majhnih hidroelektrarn	Tacis projekt
5	Projekti naložb v energetsko učinkovitost v ruskih regijah (oktober 2008–december 2010)	Podpora izvajanju Kjotskega protokola: projekt je podpiral sodelovanje EU-Rusija s pomočjo analize predlagane zakonodaje glede energetske učinkovitosti, potenciala regionalnih prihrankov energije in potenciala zmanjševanja emisij toplogrednih plinov v različnih sektorjih, spodbujevalnih mehanizmov, in potenciala za uporabo Mehanizma skupnega izvajanja v energetskega sektorja RF
6	Trajnostno upravljanje z energijo na mestni ravni	
7	<i>East Wind</i>	Oblikovanje rabe vetrne energije v RF
8	Politika obnovljivih virov energije in obnova majhnih hidroelektrarn (september 2007–september 2009)	Projekt se je osredotočal: - na sodelovanje EU in RF na področju politike in zakonodaje glede obnovljivih virov energije v sodelovanju z vlado RF in Evropsko komisijo; in - na programe za uvajanje rabe obnovljive energije v RF na zvezni in regionalni ravni
9	Sodelovanje med EU in RF pri indikatorjih energetske učinkovitosti (pričetek februar 2010)	Projekt je bil pripravljen s strani DG ENER v sodelovanju z ruskim Ministrstvom za energijo in ADEME v okviru tematske skupine za energetskega učinkovitost
10	Podpora oblikovanju sistema upravljanja energetske učinkovitosti v Rusiji (2009)	Projekt je bil namenjen zbiranju dobrih praks s strani obstoječih agencij za energetskega učinkovitost v Evropi in oblikovanju priporočil, kako bi lahko te prakse uporabili v RF. Projektna ekipa je pomagala razviti koncept agencije za energetskega učinkovitost v RF – institucije za izvajanje in nadzorovanje, ki bo vzpostavljena skladno z novim zakonom o ohranjanju energije (ang. <i>Law on Energy Conservation</i>)
10	Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije	Projekt obnove daljinskega ogrevanja v Kaliningradu

Vir: Povzeto po EU-Russia Energy Dialog Joint Report 2010, 10–11; EU Russia Energy Dialogue Thematic Group on Energy Efficiency 2010, 4–5

Tabela 4.21: Seznam skupnih energetskega projektov EU-Rusija

Annex:1:	List of joint energy projects
1. Russia gas market liberalisation 2. Rationalisation of the Federal wholesale electricity and power market - Forem - Russian Federation - at Moscow 3. Land registration in the gas, oil and transport sectors: Roszemcadastr 4. Russia: Analysis of the legal status of reform process in the electricity sector 5. Harmonisation Of Energy Policies Of Russia And The EU (Energy Dialogue) 6. Study of the efficiency of heat supply for the purposes of market infrastructure development - Key institutions, Russian Federation, KI 02-26 7. Keeping warmth. Realisation of European energy efficiency program goals in Murmansk region. 8. PHOENIX - Introduction of international ESCO concept for energy saving and waste utilisation for energy production 9. Energy Bridges - Bridging the gap between different energy management experiences in Kaliningrad, Lithuania and Italy 10. Energy sector study - Russia 11. Institutional support to Kyoto protocol implementation (Energy Dialogue) 12. ESAPP - Energy saving at public premises 13. Energy Efficiency at Regional Level. Arkhangelsk, Astrakhan and Kaliningrad Regions. 14. BSR Interreg IIIB neighbourhood Programme - Baltic Energy Efficiency Network for the Building Stock 15. South-East Finland-Russian Neighbourhood Programme -Implementation of District Heating Norms in Russia 16. Euregio Karelia Neighbourhood Programme - Karelian Villages - Intelligent Energy Services 17. Baltic Environment and Energy 18. Euregio Karelia Neighbourhood Programme – Karelian Peat Harvesting and Export 19. BSR Interreg IIIB neighbourhood Programme - Baltic Energy Efficiency Network for the Building Stock 20. Perspectives of Offshore Wind Energy development in marine areas of Lithuania, Poland and Russia (POWER) 21. BSR IIIB Sustainable energy management on municipal level 22. BIO-INTEGRATION - Development of Innovation and Production Network between Finnish and Russian SME in Bioenergy Sector 23. BSR IIIB Sustainable energy management on municipal level 24. Renewable energy policy and the rehabilitation of small scale hydropower plants 25. SR IIIB EastWind - Establishing wind energy use in the RF 26. Promoting investments into energy savings projects in Russia's regions. 27. Addressing the impact of the financial crisis on EU - Russia energy cooperation 28. Support to the creation of an energy efficiency management system in Russia 29. EU-Russia Cooperation on Energy Efficiency indicators in Russia 30. SPIN-Energy efficiency in urban development planning 31. Support to the development of new generation models to estimate and forecast GHG emissions and efficiency of Russian climate change mitigation measures and policy	

Vir: EU-Russia Energy Dialog Joint Report 2010, Annex 1

Konkreten primer sodelovanja med EU in RF predstavlja tudi **Energetski tehnološki center EU-Rusija** (ang. *EU-Russia Energy Technology Centre*), ki je bil vzpostavljen leta 2002 v Moskvi. Center je prispeval k povezovanju strokovnjakov in izmenjavi mnenj, spodbujal je industrijska partnerstva in naložbe v prednostne projekte. Na področju energetske učinkovitosti je center podprl razvoj pilotnih projektov v Astrahanu, Arhangelsku in Kaliningradu (EU-Russia Energy Dialog Eleventh Progress Report 2010, 11–12).

EU in RF sta se tudi strinjali, da bosta okrepili sodelovanje na področju energije in Energetski dialog ter začeli delati na pripravi dolgoročnega načrta, v okviru katerega bosta razpravljali o vlogi ruskih energetskih virov v energetske mešanici EU in zanesljivosti oskrbe v naslednjih desetletjih vse do 2050. Strinjali sta se, da bi naj Energetski dialog predstavljal pomemben prispevek v Partnerstvu za modernizacijo, ki je bilo sklenjeno na vrhu EU-Rusija junija 2010 na Rostovu-na-Donu. Energetska učinkovitost bi naj pri tem predstavljala pomembno področje sodelovanja (EU-Russia Energy Dialog Joint Report 2010, 12–13).

Leto 2011 je bilo za energetske odnose med EU in RF dinamično, saj je bil uradno odprt plinovod Severni tok in predstavljen projekt plinovoda Južni tok. Februarja 2011 pa sta koordinatorja Energetskega dialoga, evropski komisar Oettinger in ruski minister za energijo Šmatko, podpisala štiri dokumente, ki bi naj okrepili energetske odnose EU-Rusija v okviru Energetskega dialoga (EU-Russia Energy Dialog Twelfth Progress Report 2011, 2):

- Skupno izjavo o izmenjavi informacij za izboljšanje komunikacije glede pomembnih pobud (ang. *Joint Statement on information exchange to improve exchange between the European Commission, DG Energy and the Russian Ministry of Energy*),
- izboljšan Mehanizem za zgodnje opozarjanje,
- Skupno izjavo o oblikovanju Mehanizma za oceno prihodnjih trendov na plinskih trgih, ki ustanavlja novi Svetovalni plinski svet EU-Rusija (ang. *EU-Russia Gas Advisory Council*);
- Skupni dogovor glede priprave načrta o energetskem sodelovanju EU-Rusija do 2050 (ang. *Common Understanding on the Preparation of the Roadmap on EU-Russia Energy Cooperation until 2050*).

Tekom leta je v posameznih tematskih skupinah Energetskega dialoga stekla priprava Energetskega načrta EU-Rusija 2050, v katerem bi naj predstavniki EU in RF raziskali tudi potencial dolgoročnega sodelovanja na področju tehnologij energetske učinkovitosti, vključno z raziskavami (Common Understanding on the Preparation of the Roadmap on EU-Russia

Energy Cooperation until 2050 2011, 2). EU in RF sta se strinjali, da je pomembno okrepiti sodelovanje na področju energetske učinkovitosti, ki predstavlja »ključno prednostno politiko tako EU kot tudi RF«. Sodelovanje bi lahko vključevalo tudi energetska učinkovitost v stavbah, pomemben poudarek pa bi naj bil namenjen vprašanju standardizacije in poenotenja zahtev, ki so uporabljene pri energetske učinkovitosti proizvodov in opreme (EU-Russia Energy Dialog Twelfth Progress Report 2011, 5).

EU in RF sta naslovili energetska vprašanja tudi v okviru Partnerstva za modernizacijo, kjer predstavlja področje energije eno od pomembnih pobud, predvsem področji energetske učinkovitosti in inovacij. Pripravljen je bil osvežen delovni načrt, koordinatorji pa so izrazili željo, da se pripravi manjše število vzajemno koristnih projektov ter oceni možnost oblikovanja centra EU-Rusija za energetska učinkovitost in električno energijo s podporo in sodelovanjem evropske in ruske industrije (ibid.).

Marca 2013 sta evropski komisar za energijo Oettinger in ruski minister za energijo Novak podpisala **Načrt za energetska sodelovanje EU-Rusija do 2050** (ang. *Roadmap – EU-Russia Energy Cooperation until 2050*), ki bi naj predstavljal skupni pogled v prihodnost in podal priporočila za serijo korakov, s katerimi bi okrepili sodelovanje med EU in RF tekom naslednjih desetletij (Roadmap – EU-Russia Energy Cooperation until 2050 2013, 2).⁸⁵

V načrtu je kot ena od čezsektorskih tem poudarjen »podnebni izziv«, ki ga predstavlja univerzalno sprejet cilj 2 stopinj Celzija, in dogovor iz Durbana o oblikovanju pravnega okvira do leta 2015 za podnebne ukrepe vseh držav ter povečanje ravni ambicij in blažitvenih ukrepov do 2020. Sodelovanje EU v drugem ciljnem obdobju Kjotskega protokola bi naj omogočilo nadaljevanje delovanja obstoječih prilagodljivih mehanizmov vključno z mehanizmom skupnega izvajanja, kar bi imelo znatne posledice na prihodnji razvoj energetskega sektorja RF (Roadmap – EU-Russia Energy Cooperation until 2050 2013, 4).

EU in RF sta si v Načrtu za energetska sodelovanje do leta 2050 kot strateški cilj postavili oblikovanje pan-evropskega energetskega prostora s povezano infrastrukturo, odprtimi, transparentnimi, učinkovitimi in konkurenčnimi trgi, ki bodo zagotovili energetska varnost in doseganje trajnostnih razvojnih ciljev EU in RF (Roadmap – EU-Russia Energy Cooperation

⁸⁵ *Roadmap – EU-Russia Energy Cooperation until 2050 – Дорожная карта энергетического сотрудничества России и ЕС до 2050г.* 2013. Sprejeta v Moskvi 22. marca.

until 2050 2013, 5). Poleg medsektorskih vprašanj sta v ospredje postavili tudi področje električne energije, saj scenariji kažejo, da se bo njena poraba v procesu dekarbonizacije energetskih sistemov močno povečala. V tej luči sta poudarili med drugim tudi sodelovanje pri razvoju obnovljivih virov energije in energetske učinkovitosti (Roadmap – EU-Russia Energy Cooperation until 2050 2013, 8–9), ki sta v nadaljevanju ločeno razčlenjeni.

Na področju obnovljivih virov energije sta EU in RF izpostavili, da želita na kratki rok izboljšati tržne pogoje za obnovljive vire energije v RF (do 2020) ter nato okrepiti znanstveno in tehnološko sodelovanje tudi z večjimi komercialnimi projekti (do 2030). Do leta 2050 pa želita s pomočjo sodelovanja na področju obnovljivih virov energije prispevati k oblikovanju pan-evropskega energetskega območja (Roadmap – EU-Russia Energy Cooperation until 2050 2013, 22–4).

Energetska učinkovitost, ki je močno izpostavljena tudi pri sodelovanju na področjih zemeljskega plina in nafte, predstavlja tako pri EU kot pri RF enega od osrednjih stebrov njunih energetskih in podnebnih politik, saj zagotavlja ekonomske, okoljske in družbene koristi, ki močno presegajo energetski sektor (Roadmap – EU-Russia Energy Cooperation until 2050 2013, 25). EU in RF poudarjata izjemen potencial na področju energetske učinkovitosti, zlasti v RF, in široke možnosti za sodelovanje, ki bi se naj na kratki rok (do 2020) osredotočilo na vzajemno učenje in izmenjavo dobrih praks ter izboljšanje mehanizmov za sodelovanje. Do leta 2030 predvidevata poglobitev sodelovanja in skupno izvajanje vzajemno koristnih večjih tržnih projektov, da bi do leta 2050 dosegli pan-evropski energetski prostor z močno komponento energetske učinkovitosti s ciljem doseganja »energetske učinkovitosti brez meja« (Roadmap – EU-Russia Energy Cooperation until 2050 2013, 25–8).

* * *

Energetski dialog je bil oblikovan 30. oktobra 2000 na šestem vrhu EU-Rusija v Parizu na podlagi predpostavke, da predstavlja evropski kontinent široko geopolitično področje, ki je povezano kulturno, zgodovinsko in gospodarsko, pri čemer je (ravno) komplementarnost na energetskem področju med vzhodnimi in zahodnimi deli tista, ki jo je treba v prihodnosti razvijati na trajnostni način. Temeljni cilj Energetskega dialoga je bil razrešiti (energetska) vprašanja v skupnem interesu – EU si je na eni strani kot uvoznik energetskih virov želela stabilen trgovinski pravni režim za področje energije, RF na drugi strani kot izvoznik pa naložbe

in zagotovljeni trg za svoj energetski izvoz. Prvotne ambicije ob oblikovanju Energetskega dialoga na strani EU so šle še korak naprej v smeri, da bi lahko Energetski dialog (podobno kot Evropska skupnost za premog in jeklo v 1950. letih) predstavljal model za druge sektorske dialoge in zasnovo za nadaljnje in globlje gospodarsko (in morebiti tudi politično) sodelovanje med EU in RF (Talseth 2012, 3–4).

A Energetski dialog po mnenju Talsetha (2012, 7–16) ni izpolnil (velikih) pričakovanj in začetnih ciljev zaradi zgodovinskih, institucionalnih in političnih vzrokov, saj je za razliko od integracije v okviru Evropske skupnosti za premog in jeklo potekal med izrazito različnima partnerjema, ki sta imela različne interese in sta zaradi tega govorila »različen jezik«. V nasprotju z ocenami uspešnosti Energetskega dialoga s strani predstavnikov EU in RF, tj. z ocenami lastnega dela, je glede vprašanja njegove uspešnosti Talseth precej bolj kritičen, ko poudarja, da je bil Energetski dialog oblikovan kot nova »evropska skupnost za premog in jeklo« med EU in RF na začetku tisočletja, a se je izrodil v »tehnični talk-shop med delno pristojnimi, napol zainteresiranimi tehnokrati« (Talseth 2012, 3).

S to oceno se lahko strinjamo v luči želja in pričakovanj, ki so spremljale oblikovanje Energetskega dialoga na začetku tega tisočletja, ter splošnih ciljev, ki so jih voditelji določili. Hkrati pa ne moremo mimo opazanj, da se je vzpostavil dialog med dvema energetsko vzajemno odvisnima akterjema, ki ga prej ni bilo. In čeprav je ta dialog pogosto deloval pomanjkljivo, je pomembno prispeval ali celo dosegel nekatere nezanemarljive korake pri zmanjševanju ovir in medsebojnemu razumevanju (omenimo lahko npr. oblikovanje Mehanizma za zgodnje opozarjanje, ureditev statusa dolgoročnih plinskih pogodb in konec uporabe pogodbene klavzule, kam je plin namenjen).

Na področju, ki je predmet našega proučevanja, pa je Energetski dialog vidno prispeval k praktičnemu sodelovanju v obliki izmenjave izkušenj in dobrih praks, pomoči pri oblikovanju nacionalnih politik in zakonodaje ter skupnih projektov na področju energetske učinkovitosti. Čeprav je RF še vedno izjemno energetsko neučinkovita – Svetovna banka je npr. leta 2014 ocenila, da je neučinkovita raba energije v RF enaka energetski porabi Francije in da lahko RF privarčuje 45 % svoje skupne porabe primarne energije (World Bank 2014, 3–4) – je bil s temi manjšimi in v prvi vrsti simboličnimi projekti narejen pomemben korak k sodelovanju, ki ima izjemne potencialne za oba partnerja tako na področju energetskega sodelovanja kot tudi na področju (skupnega) boja proti podnebnim spremembam.

4.3.5 Skupni prostori med Evropsko unijo in Rusko federacijo v luči problematike podnebnih sprememb

Med leta 2005 oblikovanimi Skupnimi prostori med EU in RF je za področje našega raziskovanja ključen Skupni gospodarski prostor (ang. *Common Economic Space*), ki predstavlja prvo in najboljše področje sodelovanja, kjer sta si EU in RF za cilj postavili oblikovanje odprtega in povezanega trga med EU in RF. V okviru skupnega gospodarskega prostora je bila predvidena »okrepitev sodelovanja na področju energije, zlasti na področju podnebnih sprememb in uresničevanja Kjotskega protokola« (15th EU-Russia Summit Press Release of the Council of the EU 2005).

Načrt za Skupni gospodarski prostor v šestem delu na temo okolja določa kot cilj »spodbujati spoštovanje okolja in zaveze mednarodnih okoljskih sporazumov, kot je Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja« (*Road Map for the Common Economic Space 2005*, 17).⁸⁶ Nadalje načrt določa, da bi morale biti dejavnosti na področju okolja vključene v vse sektorje upoštevajoč obstoječe programe, kot je že omenjeno Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije. Skladno s tem ciljem bi morala EU in RF sodelovati in skupaj podpirati uresničevanje Okvirne konvencije in Kjotskega protokola ter njegovih fleksibilnih mehanizmov (ibid.)

Poleg sodelovanja na področju okolja sta si EU in RF v četrtem delu načrta, ki se dotika področja energije, zastavili za cilj okrepiti sodelovanje v okviru Dialoga o energiji na področju »trajnosti in zanesljivosti proizvodnje, distribucije, prenosa in rabe energije, vključno z energetske učinkovitostjo, varčevanjem energije in rabo obnovljive energije« (*Road Map for the Common Economic Space 2005*, 14). EU in RF sta se dogovorili, da si bosta prizadevali za približevanje njunih »energetskih strategij, politik in regulatornih ukrepov, vključno z ukrepi glede energetske učinkovitosti in varčevanja z energijo« (ibid.).

V delu načrta, ki pokriva področje energije, je bila posebna pozornost namenjena trajnosti in zanesljivosti oskrbovalne verige z namenom, da bi zagotovili višjo raven energetske varnosti obeh akterjev. Ukrepi za izboljšanje energetske učinkovitosti in varčevanja z energijo gredo z roko v roki s prilagodljivimi mehanizmi, ki jih uvaja Kjotski protokol in so tudi omenjeni v delu načrta, ki pokriva področje okolja. Poleg mehanizma mednarodnega trgovanja z emisijami toplogrednih plinov je za sodelovanje med EU in RF na področju energije ključen mehanizem

⁸⁶ *Road Map for the Common Economic Space* – Načrt za Skupni gospodarski prostor. 2005. Odboren v Moskvi, 10. maja.

skupnega izvajanja, ki ga določa 6. člen Kjotskega protokola, in je zasnovan kot projektni mehanizem, ki omogoča industrializiranim državam, da izvajajo skupne projekte z drugimi razvitimi državami in pridobijo enote zmanjšanja emisij (t.i. *ERUs*), ki štejejo k njihovim obveznostim zmanjševanja emisij skladno s Kjotskim protokolom.

Do marca 2008 velikih prebojev pri sodelovanju v okviru Skupnih prostorov ni bilo, a Komisija poroča, da so tekoče dejavnosti potekale učinkovito, kar je pripeljalo do določenega napredka pri vseh Skupnih prostorih. Kot enega osrednjih dosežkov na področju gospodarskega sodelovanja navaja Komisija dogovor o oblikovanju Mehanizma za zgodnje opozarjanje na področju energije (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2007 2008, 2). Predlog o oblikovanju mehanizma je podala ruska stran po sprejemu dogovora z Belorusijo glede prenosa zemeljskega plina v zadnjem trenutku (31. decembra 2006) in zaradi dejanskih motenj z oskrbo nafte po naftovodu Družba v januarju 2007 (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2007 2008, 16). Strani sta se o oblikovanju mehanizma na načelni ravni strinjali na vrhu EU-Rusija v Samari, oktobra pa sta ruski minister Hristenko in evropski komisar Piebalgs zaokrožila dogovor o načinu delovanja mehanizma, kar je bilo nato potrjeno na vrhu EU-Rusija v Mafri. Poleg Energetskega dialoga so bili kot pomembni dosežki gospodarskega sodelovanja omenjeni tudi skupni projekti, ki jih je financirala EU (*ibid.*):

- projekti v ArhangelSKU, Astrahanu in Kaliningradu v višini 2,8 milijona evrov: projekti, ki so se začeli izvajati septembra 2006, so bili zaključeni decembra 2007;
- projekt obnove majhnih hidroelektrarn v višini 2 milijonov evrov, ki se je začel izvajati v septembru 2007 in je predstavljal podporo ruski vladi pri razvoju predlogov politik povezanih z oblikovanjem načrtov za obnovljive vire v RF.

Na področju okolja je bil na srečanju okoljskega Stalnega partnerskega sveta oktobra 2006 vzpostavljen Okoljski dialog, kjer deluje sedem podskupin, med katerimi najdemo tudi Podskupino za podnebne spremembe. Ta se je leta 2007 formalno sestala dvakrat, strokovnjaki pa tudi večkrat neformalno. Na srečanjih so obravnavali vprašanje prilagajanja po letu 2012 in delovanje evropskega sistema za trgovanje z emisijami, kar je prispevalo h konstruktivnim stališčem RF na podnebni konferenci na Baliju glede podnebne sporazuma po letu 2012 (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2007 2008, 16).

V letu 2008 in v začetku leta 2009 sta odnose med EU in RF poleg gospodarske krize negativno zaznamovala oborožen konflikt v Gruziji in plinska kriza, ki je Mehanizem za zgodnje

opozarjanje ni uspel preprečiti navzlic ruskemu opozorilu decembra 2008 (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2008 2009, 19). Kljub omenjenim pretresom v odnosih EU-Rusija so aktivnosti na delovni ravni potekale nemoteno. Prišlo je le do upočasnitve nekaterih dialogov zaradi menjave ruske vlade, saj so bili nekateri sestanki preloženi, dokler se ruska ministrstva niso reorganizirala in ponovno imenovala soproedsedujoče skupinam (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2008 2009, 2).

Leta 2008 je prišlo v okviru Skupnih prostorov do vzpostavitve 20. sektorskega dialoga (področje ribištva), na področju energije pa se je delo nadaljevalo v okviru Energetskega dialoga in treh tematskih delovnih skupin (Energetske strategije, napovedi in scenariji; Razvoj trgov; Energetska učinkovitost). V povezavi z zanesljivostjo oskrbe in povpraševanja je stran EU izpostavila svojo zavezo 20-20-20 do 2020 (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2008 2009, 18–19).⁸⁷ EU in RF sta med drugim poudarili tudi svojo zavezo energetske učinkovitosti, vključno z namero RF, da do leta 2020 izboljša raven energetske učinkovitosti za 40 % (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2008 2009, 19).

Februarja 2008 se je v Moskvi odvilo skupno srečanje skupine za energetske učinkovitosti in podskupine za podnebne spremembe, kjer je bil predstavljen podnebno energetski zakonodajni paket EU, dodatno so bili na temo energetske učinkovitosti organizirani konferenca v Arhangelsku junija 2008, seminar na temo certifikacije obnovljivih virov energije oktobra 2008 in seminar na temo dobrih praks energetskega pogodbenišтва decembra 2008 (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2008 2009, 20).

Kot prednostna področja za delovanje skupine o energetske učinkovitosti so bila za obdobje 2008/09 določena zakonodaja, regulativa in institucionalni okvir; izmenjava praktičnih izkušenj pri varčevanju z energijo, energetske učinkovitosti in rabi obnovljivih virov energije; ter spodbujanje in raba mehanizmov Kjotskega protokola. Na področju energetske učinkovitosti, kjer se je nadaljeval projekt obnove majhnih hidroelektrarn, ki je podpiral izvajanje Kjotskega protokola, je rusko ministrstvo za energijo podalo novo prošnjo za projekt v okviru Skupnih prostorov, ki bi naj predvidoma stekel poleti 2009 (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2008 2009, 21).

⁸⁷ Cilj EU, da do leta 2020 zmanjša raven izpustov toplogrednih plinov za 20 %, izboljša energetske učinkovitost za 20 % in v energetske mešanici zagotovi 20 % delež obnovljivih virov energije.

Podskupina za podnebne spremembe v okviru Okoljskega dialoga je poleg skupnega srečanja s tematsko skupino o energetske učinkovitosti pripravila še skupno delavnico z ruskim Rosgidrometom na temo prilagajanja.⁸⁸ Posvečala se je tudi mednarodnim podnebnim pogajanjem o oblikovanju novega sporazuma po letu 2012. V okviru Okoljskega dialoga je potekal tudi TACIS projekt z namenom zagotoviti svetovanje in pomoč pri oblikovanju Kjotskih mehanizmov (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2008 2009, 22).

V letu 2009 sta EU in RF med osrednjimi dosežki Skupnih prostorov izpostavili podpis okrepljenega mehanizma za zgodnje opozarjanje na področju energije in pripravljenost RF, da zniža emisije toplogrednih plinov za 20–25 % glede na raven iz leta 1990 (kar je RF objavila na vrhu EU-Rusija v Stockholmu) (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2009 2010, 3).⁸⁹ Strani sta poudarili dobre rezultate praktičnega sodelovanja na področju energetske učinkovitosti in obnovljivih virov energije, še zlasti na področju zakonodaje in regulative (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2009 2010, 22).

Skupina za energetske učinkovitost se je osredotočala na nove politike in razvoj zakonodaje v RF na temo varčevanja s primarno energijo, energetske učinkovitosti in obnovljivih virov energije, kar je zaznamovalo leto 2008 in 2009.⁹⁰ Na omenjene teme sta bila organizirana konferenca novembra in seminar decembra 2009 v Moskvi, potekala pa sta tudi dva skupna projekta, ki ju je financirala EU na področju obnovljivih virov energije (v višini 2 milijonov evrov) in varčevanja z energijo (v višini 3 milijonov evrov) (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2009 2010, 23). Podskupina za podnebne spremembe v okviru Okoljskega dialoga pa se je posvečala pripravam na podnebno konferenco v Københavnu (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2009 2010, 24).

⁸⁸ Rosgidromet je zvezna služba za hidrometeorologijo in spremljanje okolja. Je najvišji organ Ministrstva za naravne vire in okolje RF. Podobno kot Agencija Republike Slovenije za okolje (v Sloveniji) skrbi za zagotavljanje javnih storitev na področju hidrometeorologije in spremlja onesnaženost okolja (Rosgidromet 2016).

⁸⁹ V dokumentih se sicer pojavljajo različne navedbe, kakšen predlog cilja zmanjšanja toplogrednih plinov je omenil predsednik Medvedev – na skupni konferenci po vrhu EU-Rusija je predsednik Evropske komisije Barroso omenil predlog Medvedeva o zmanjšanju izpustov toplogrednih plinov za 35 %, v poročilu o napredku v Skupnih prostorih pa je naveden predlog 15–25 % oz. 20–25 % znižanja izpustov toplogrednih plinov.

⁹⁰ Ruska vlada je 13. novembra 2009 sprejela novo Energetsko strategijo Rusije do leta 2030. 23. novembra 2009 je ruski predsednik podpisal novi Zakon o energetskih prihrankih in izboljšanju energetske učinkovitosti v Ruski federaciji vključno z dopolnili več kot 40 zakonodajnih aktov. Konec leta 2009 je bil zaključen tudi novi Vladni program za varčevanje z energijo, vključno s finančno podporo za projekte energetske učinkovitosti in obnovljivih virov energije, inovacij in tehnologij, regionalnih akcijskih načrtov za energetske učinkovitost itd. (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2009 2010, 23).

V letu 2010 je prišlo do vzpostavitve Partnerstva za modernizacijo, ki bi naj prispevalo k racionalizaciji dialogov in podskupin ter bolj k rezultatom usmerjeno delovanje. Strani sta se strinjali o podrobnem načrtu na področju energetske učinkovitosti in tudi regulatornih zadev. V okviru Energetskega dialoga je osrednjo vlogo pri pripravi predlogov za modernizacijo odigrala skupina za energetske učinkovitost. Skupina je poleg tega organizirala vrsto skupnih projektov in delavnic ter spremljala in podprla razvoj strateških in zakonodajnih predlogov v EU in RF, še zlasti (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2010 2011, 24):⁹¹

- oblikovanje in izboljševanje energetskega upravljanja in sistema za nadzorovanje energetske učinkovitosti v Rusiji,
- razvoj finančnih in nefinančnih podpornih sredstev za spodbujanje energetske učinkovitosti in obnovljivih virov energije v RF, tako na zvezni kot tudi na regionalni ravni,
- standardizacijo in certifikacijo na področju energetske učinkovitosti v sodelovanju z Regulatornim dialogom EU-Rusija.

Ob 10. obletnici Energetskega dialoga sta se EU in RF strinjali med drugim glede izboljšanja delovanja Mehanizma za zgodnje opozarjanje in priprave načrta za dolgoročno energetske sodelovanje (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2010 2011, 2–3), EU pa si je prizadevala okrepiti sodelovanje z RF tudi pri naslavljanju podnebnih sprememb, da bi RF nastopila kot konstruktivni partner pri pripravi in sklenitvi globalnega in celovitega dogovora za obdobje po letu 2012. Podskupina za podnebne spremembe se je ukvarjala z rusko podnebno politiko in razpravljala o morebitno bolj ambicioznem ruskem cilju znižanja emisij toplogrednih plinov od napovedanega 15–25 % zmanjšanja do leta 2020, kar bi v praksi pomenilo, da lahko RF celo znatno zviša svoje emisije ali ustvari nove pravice do emisij (za trgovanje).⁹² V povezavi s problematiko podnebnih sprememb sta potekala tudi dva projekta (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2010 2011, 28):

- TACIS regionalni projekt (2008–11) za zagotavljanje svetovanja in pomoči pri oblikovanju Kjotskih mehanizmov v RF,

⁹¹ Skupni projekti in delavnice (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2010 2011, 25):

- študija o učinku finančne krize na energetske sodelovanje EU-Rusija;
- študija o politiki obnovljivih virov energije in obnovi majhnih hidroelektrarn,
- podpora oblikovanju sistema upravljanja energetske učinkovitosti v RF,
- naložbeni projekti v energetske učinkovitost v ruskih regijah,
- projekt »Sodelovanje EU-Rusija glede indikatorjev energetske učinkovitosti v RF«,
- obnova daljinskega ogrevanja v Kaliningradu v podporo naložbam EBRD,
- seminar glede indikatorjev energetske učinkovitosti,
- seminar glede učinkovitih politik energetske učinkovitosti v zgradbah in novih finančnih instrumentov.

⁹² Problematika podnebnih sprememb je bila v poročilu o napredku za leto 2010 prvič izvzeta iz kategorije 'okolje' in predstavljena kot samostojna točka.

- projekt Skupnega prostora v podporo oblikovanju modelov nove generacije za ocenjevanje in napovedovanje emisij toplogrednih plinov ter učinkovitost ruskih blažilnih ukrepov in politik, katerega namen je bil pomagati ruskim oblastem pri pogajanjih glede novih mednarodnih podnebnih sporazumov in korakih proti nizkoogljični družbi v RF (vrednost projekta 1 milijon evrov, trajanje 17 mesecev).

V letu 2011 sta EU in RF okrepili odnose na področju energije z dogovorom o izmenjavi informacij med Evropsko komisijo, Generalnim direktoratom za energijo in ruskim Ministrstvom za energijo glede pomembnih pobud, o nadgraditvi Mehanizma za zgodnje opozarjanje, o oblikovanju Posvetovalne skupine za plin in o pripravi načrta za dolgoročno energetske sodelovanje (do leta 2050) (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2011 2012, 2). Tekom leta se je odvilo okoli 20 srečanj, seminarjev in konferenc na področju energije in v okviru posameznih tematskih skupin, med njimi tudi dva seminarja o indikatorjih energetske učinkovitosti in energetske učinkovitost v stavbah (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2010 2011, 22). EU in RF sta tudi izpostavili, da postaja Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije, ki sicer deluje izven Energetskega dialoga EU-Rusija, v vedno večji meri vključeno v vprašanja energetske učinkovitosti v sektorju daljinskega ogrevanja, kjer se že izvajajo projekti povezani z energetske učinkovitostjo v mestih Vologda in Novgorod (še en projekt je bil predlagan za mesto Gačina) (ibid.).

Na področju podnebnih sprememb pa se je sodelovanje v letu 2011 osredotočilo na razvoj podnebnih politik EU in RF, še zlasti na Načrt EU za prehod na konkurenčno gospodarstvo z nizkimi emisijami ogljika do leta 2050 ter na nacionalne in mednarodne sisteme za spremljanje, poročanje in preverjanje. V decembru 2011 sta se zaključila oba zgoraj omenjena projekta (tj. regionalni (TACIS) program z namenom zagotavljanja svetovanja in pomoči pri oblikovanju Kjotskih mehanizmov ter projekt Skupnega prostora v podporo oblikovanju modelov nove generacije za ocenjevanje in napovedovanje emisij toplogrednih plinov in učinkovitost ruskih blažilnih ukrepov in politik), za leto 2012 pa je bil predviden začetek novega regionalnega projekta (Clima East), pri katerem bi naj EU sodelovala z Rosgidrometom in ruskim Ministrstvom za gospodarski razvoj (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2010 2011, 25).

Zadnje poročilo o napredku pri sodelovanju EU in RF v okviru Skupnih prostorov (za leto 2012) navaja, da je bila še naprej osrednja platforma za sodelovanje novo oblikovano Partnerstvo za

modernizacijo, kar je bilo ponovno potrjeno junija 2012 na vrhu EU-Rusija, kjer je sodeloval novi predsednik RF, Vladimir Putin (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2012 2013, 1–2). Posamezna bilateralna partnerstva za modernizacijo so z RF na eni strani podpisale tudi skoraj vse države članice EU, na drugi strani pa so decembra 2012 EIB, EBRD in EU podpisale Memorandum o financiranju projektov Partnerstva za modernizacijo. Nadaljevalo se je delo v okviru Energetskega dialoga, ki se je osredotočalo na izvajanje tretjega energetskega paketa EU, infrastrukturo, reformo ruskega energetskega sektorja in izvajanje v letu 2011 podpisanih memorandumov.

Marca 2013 sta EU in RF sprejeli skupni Načrt za energetske sodelovanje do leta 2050 (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2012 2013, 2 in 20–1). Na osnovi dobrega dela Skupine za energetske učinkovitost in napredka pri izvajanju Delovnega načrta (Partnerstva za modernizacijo) sta se EU in RF odločili, da bosta poglobili sodelovanje na področju politik, načrta 2050, seznama projektov energetske učinkovitosti in obnovljive energije ter sodelovanje na tem področjem posvečenih dogodkih (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2012 2013, 22).

* * *

Kljub vsem pomanjkljivostim sta EU in RF s Skupnimi prostori uspeli identificirati večino ključnih področij, na katere bi se bilo treba osredotočiti, a njihovo izvajanje je bilo po oceni Bonda (2014, 6) brezvoljno, kar bi se sicer dalo popraviti. Če pogledamo ožje iz vidika razvoja mednarodnega prava podnebnih sprememb in njegove vloge za energetske odnose med EU in RF, ugotavljamo, da je bila ob oblikovanju Skupnih prostorov predvidena »okrepitev sodelovanja na področju energije, zlasti na področju podnebnih sprememb in uresničevanja Kjotskega protokola« (15th EU-Russia Summit Press Release of the Council of the EU 2005). Med EU in RF je nato dejansko prišlo do krepitve sodelovanja, ki je potekalo v okviru vzpostavljenih dialogov (tj. Energetskega dialoga in Okoljskega dialoga).

Podskupina za podnebne spremembe se je (v okviru Okoljskega dialoga) osredotočala na sodelovanje med EU in RF v okviru mednarodnih podnebnih pogajanj in vprašanje oblikovanja novega mednarodnega podnebnega dogovora, Skupina za energetske učinkovitost (v okviru Energetskega dialoga) pa se je prvenstveno osredotočala na izmenjavo izkušenj in dobrih praks ter razvoj novih politik in zakonodaje v RF na temo varčevanja s primarno energijo, energetske

učinkovitosti in obnovljivih virov energije. Ta skupina je tako pripomogla k razvoju praks, politik in zakonodaje v RF ter predvsem s spodbujanjem nekaterih izbranih pilotnih projektov, kot smo že ugotovili v okviru Energetskega dialoga, vidno prispevala k praktičnemu sodelovanju na področju energetske učinkovitosti v RF, kjer obstaja izjemen potencial za varčevanje z energijo in zmanjšanje emisij toplogrednih plinov. Kot pomembna platforma, v okviru katere so na področju severozahodne Rusije potekali številni okoljski projekti, med katerimi najdemo projekte spodbujanja energetske učinkovitosti, pa se je uveljavila Severna dimenzija in njeno Okoljsko partnerstvo.

4.3.6 Severna dimenzija in Partnerstvo za modernizacijo v luči problematike podnebnih sprememb

Sodelovanje v okviru Skupnih prostorov med EU in RF (in Partnerstva za modernizacijo) je (bilo) tesno povezano s **Severno dimenzijo**, ki predstavlja skupno politiko EU, RF, Norveške in Islandije. Kot geografsko zamejena pobuda se Severna dimenzija med drugim posveča sodelovanju in izvajanju projektov na področju okolja, ki predstavlja eno od štirih oblikovanih sektorskih partnerstev (European Union External Action 2016; Northern Dimension 2016).

Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije je s Podpornim skladom postalo pomemben spodbujevalec številnih okoljskih projektov predvsem v RF in Belorusiji. Do leta 2016 je sklad prejel 348 milijonov evrov, od česar je bilo 182 milijonov evrov namenjenih okoljskim projektom in 166 milijonov evrov za projekte jedrske varnosti (Ministry for Foreign Affairs of Finland 2016). Sklad podpira okoljske projekte in projekte energetske učinkovitosti v severozahodni Rusiji in v Kaliningradu. Od leta 2002 je Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije odobrilo 19 projektov v severozahodnem delu RF, med katerimi so tudi projekti izboljšanja energetske učinkovitosti, ki imajo za rezultat zmanjšanje porabe energije in nižje emisije toplogrednih plinov, kot npr. projekti obnove daljinskega ogrevanja in upravljanja z vodami (Kaliningrad, Vologda, Novgorod in Petrozavodsk, Sankt Peterburg idr.) (Northern Dimension Environmental Partnership 2016).

Leta 2009 je dal novi predsednik RF Medvedev na 24. vrhu EU-Rusija v Stockholmu pobudo za modernizacijo ruskega gospodarstva, ki se je razvila v nov okvir za sodelovanje med EU in RF. Na naslednjem vrhu EU-Rusija, ki je potekal na Rostovu-na-Donu, sta EU in RF sklenili **Partnerstvo za modernizacijo**, ki predstavlja »prilagodljiv okvir za spodbujanje reform, krepitev rasti in povečevanje konkurenčnosti« (Joint Statement on the Partnership for

Modernisation 2010, 1). Gradilo bi naj na rezultatih, ki so bili doseženi v okviru Skupnih prostorov in dopolnjevalo partnerstva med državami članicami EU in RF. Kot ključni instrumenti za izvajanje Partnerstva za modernizacijo pa so bili predvideni sektorski dialogi (ibid.). Med prednostnimi področji, ki sta jih določili EU in RF, najdemo spodbujanje trajnostnega gospodarstva in energetske učinkovitosti ter mednarodna pogajanja glede boja proti podnebnim spremembam (Joint Statement on the Partnership for Modernisation 2010, 2).

Do konca leta 2010 je bil pripravljen delovni načrt, ki je služil kot delovno orodje in se je redno posodabljal z upoštevanjem novih aktivnosti/projektov in dosežkov. Kot eno od prednostnih področij s širokimi naložbenimi priložnostmi, kjer so že potekale aktivnosti, se je omenjalo področje energetske učinkovitosti in varčevanja z energijo (Progress report agreed by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernization for information to the EU-Russia Summit of 7 December 2010 2010, 1). EU in RF sta se tudi dogovorili, da bo načrt energetskega sodelovanja okrepil Energetski dialog in da bosta podprli pilotne projekte ter spodbudili naložbe predvsem s sodelovanjem mednarodnih finančnih institucij (ibid.). Do sredine leta 2011 so bili na področju energetske učinkovitosti že doseženi konkretni rezultati na področju statistike in indikatorjev energetske učinkovitosti. Na področju energetske učinkovitosti se je izvajal tudi projekt v okviru Okoljskega partnerstva Severne dimenzije (Progress Report agreed by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernisation for Information to the EU-Russia Summit of 9–10 June 2011 2011, 1).⁹³

⁹³ *Work Plan for activities within the EU-Russia Partnership for Modernisation* – Delovni načrt za aktivnosti v okviru Partnerstva za modernizacijo. 2012. Sprejet 7. decembra 2010 in revidiran 23. maja 2012. Delovni načrt obsega pet poglavij (EU-Russia Partnership for Modernisation 2016):

1. oblikovanje diverzificiranega, konkurenčnega in trajnostnega nizko-ogljčnega gospodarstva;
2. spodbujanje in liberalizacija trgovine v svetovnem gospodarstvu, krepitev in spodbujanje bilateralne trgovine in ekonomskih odnosov;
3. krepitev sodelovanja pri inovacijah in raziskavah in razvoju, vključno z vesoljem in jedrskimi raziskavami;
4. vladavina prava, krepitev pravnega okolja, izboljševanje investicijskega in družbenega okolja;
5. spodbujanje medosebnih odnosov in dialoga s civilno družbo.

V prvem poglavju (1), ki se nanaša na širitev priložnosti za naložbe v ključne sektorje, ki spodbujajo rast in inovacije, najdemo:

- področje energetske učinkovitosti, varčevanja z energijo, obnovljivih virov energije (1.1.1.): krepitev sodelovanja in izmenjava dobrih praks, podpora pilotnim projektom in spodbujanje naložb na prednostnih področjih, izobraževanja in ozaveščanje;
- druge z energijo povezane teme (1.1.2.), *inter alia*: priprava energetskega načrta do 2050, morebitna vzpostavitev centra EU-Rusija za energetske učinkovitost in inovacije, nove možnosti rabe plina z vključno sektorjem prometa, spodbujanje konkretnih industrijskih projektov;
- zaščito okolja, spodbujanje trajnostnega nizko-ogljčnega gospodarstva, spodbujanje mednarodnih pogajanj na področju boja proti podnebnim spremembam (1.1.4.).

Do konca leta 2011 je bilo oblikovanih že 23 bilateralnih partnerstev za modernizacijo med državami članicami in RF (in še dvema v pripravi) z več kot 100 projekti. Na področju energetske učinkovitosti je bil odobren dodaten projekt v okviru Okoljskega partnerstva Severne dimenzije, EU pa je podelila tudi sredstva nedržavnim akterjem za projekte o izobraževanju in ozaveščanju energetskih revizorjev, menedžerjem in inženirjem (Progress Report agreed by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernisation for Information to the EU-Russia Summit of 15 December 2011 2011, 1).

Delovni načrt za aktivnosti v okviru Partnerstva za modernizacijo je bil osvežen decembra 2011 in maja 2012, vključene so bile tudi nove aktivnosti za področje energije. EU in RF sta sodelovanje v okviru partnerstva ocenili kot uspešno in med osrednjimi dosežki navedli podpis Memoranduma o financiranju projektov s strani EIB, EBRD in EU, kjer so bili med prvimi petimi izpostavljenimi projekti kar trije iz področja energetske učinkovitosti (spodbujanje energetske učinkovitosti v majhnih in srednje velikih občinah; obnova daljinskega ogrevanja v mestni četrti Lomonosov v Sankt Peterburgu; sofinanciranje soproizvodnje toplote in električne energije na zemeljski plin v Vladivostoku in prenos najboljše razpoložljive tehnologije). EU in RF sta se tudi dogovorili, da bosta poleg oblikovanja načrta za dolgoročno energetsko sodelovanje na področju energetske učinkovitosti opredelili, podprli in spremljali konkretne projekte (v okviru Okoljskega partnerstva Severne dimenzije) (Progress Report agreed by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernisation for Information to the EU-Russia Summit of 21 December 2012 2012).

Pred zadnjim vrhom EU-Rusija, ki je potekal januarja 2014 v Bruslju, sta strani pripravili še zadnje poročilo o napredku glede Partnerstva za modernizacijo, kjer izpostavljata sprejem že omenjenega načrta za energetsko sodelovanje do leta 2050 ter sodelovanje EIB, EBRD in Ruske banke za gospodarski razvoj pri financiranju malih in srednjih podjetij ter infrastrukturnih projektov na področju energetske učinkovitosti (Progress Report approved by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernisation for Information to the EU-Russia Summit of 28 Januar 2014 2014), ki je do leta 2013 omogočilo za več kot milijardo evrov posojilnih aranžmajev (European Commission 2014). Nato je prišlo s krizo v Ukrajini do zamrznitve vseh aktivnosti tudi v okviru Partnerstva za modernizacijo.

* * *

Rezultati Partnerstva za modernizacijo so bili do krize v Ukrajini precej skromni. Čeprav je bil njegov namen služiti kot prilagodljiv okvir za spodbujanje reform, rasti in konkurenčnosti, je bila RF navzlic izmenjavi izkušenj in intenzivnim razpravam še vedno v slabem stanju na področju reform, rasti in konkurenčnosti. Bond (2014, 6) to pripisuje v veliki meri zamenjavi oblasti v RF, ko se je na mesto predsednika RF vrnil Vladimir Putin. Če je Dmitrij Medvedev sprožil idejo modernizacije RF, ker bi lahko tako po njegovem mnenju presegli »zaostalo gospodarstvo, ki temelji na surovinah, kronično korupcijo in starinsko navado opiranja na državo« (Bond 2014, 6), je ideja o modernizaciji novega (starega) predsednika Putina temeljila na tem, da je treba izboljšati delovanje obstoječih industrij, kar je pomenilo, da se bo RF še naprej opirala na izkoriščanje naravnih virov in vojaško-industrijski kompleks.

Za naše področje proučevanja pa ugotavljamo, da sta EU in RF v okviru Partnerstva za modernizacijo med prednostnimi področji določili spodbujanje trajnostnega gospodarstva in energetske učinkovitosti ter mednarodna pogajanja glede boja proti podnebnim spremembam, kjer so se aktivnosti sicer že odvijale v okviru obstoječih sektorskih dialogov (za energijo in za okolje). Področji energetske učinkovitosti in varčevanja z energijo pa sta bili opredeljeni kot prednostni področji s širokimi naložbenimi priložnostmi, kjer je sodelovanje že potekalo.

EU in RF sta z oblikovanjem načrta energetskega sodelovanja želeli podpreti pilotne projekte in spodbuditi naložbe predvsem s sodelovanjem mednarodnih finančnih institucij. Določen napredek je bil dosežen z oblikovanjem sodelovanja med EIB, EBRD in Rusko banko za gospodarski razvoj pri financiranju malih in srednjih podjetij ter infrastrukturnih projektov na področju energetske učinkovitosti. Na tem področju so bili doseženi tudi določeni rezultati na področju statistike in indikatorjev energetske učinkovitosti ter pri projektih, ki so potekali v okviru Okoljskega partnerstva Severne dimenzije. EU in RF sta v okviru Partnerstva za modernizacijo vidno poudarjali področje energetske učinkovitosti, kjer je sodelovanje med njima že potekalo in kjer sta že dosegali nekatere vzajemno koristne rezultate. Kakorkoli, Partnerstvo za modernizacijo ni imelo prave priložnosti zaživeti, saj sta po eni strani, kot poudarja Bond (2014, 6), tako Medvedev kot Putin obravnavala modernizacijo kot proces od zgoraj navzdol, v katerem nista uspela (ali želela) izboljšati ruskega poslovnega okolja na način, da bi pritegnilo neposredne tuje investicije in spodbudilo razvoj majhnih in srednje velikih podjetij v Rusiji. Po drugi strani pa je konec leta 2013 in začetek leta 2014 s krizo v Ukrajini prišlo do zastoja rednega političnega in institucionalnega sodelovanja med EU in RF, s čimer je zastalo tudi tisto sodelovanje, ki sta ga EU in RF trudoma razvijali zadnjih 15 let.

4.4 Sklep: problematika podnebnih sprememb kot nova realnost v odnosih med Evropsko unijo in Rusko federacijo

Sklepni del pričujočega poglavja je namenjen kratkemu pregledu kronologije politike energetskega odnosov med EU in RF v luči globalnih podnebnih sprememb, kjer bomo strnili, kdaj in kako se je ta problematika pojavljala v odnosih EU-Rusija na najvišji politični ravni ter v ključnih pravnih in političnih dokumentih, ki jih uokvirjajo. V zadnjem poglavju bomo nato celovito ovrednotili osrednje raziskovalno vprašanje in opravili sklepno razpravo.

V odnosih med EU in RF lahko razločimo štiri obdobja glede na to, kako sta obravnavali vprašanje podnebnih sprememb na najvišji politični ravni, tj. na ravni srečanj voditeljev, kjer se je od leta 1999 do 2014 odvilo 32 vrhov EU-Rusija.

V prvem obdobju do leta 2000 je bila problematika podnebnih sprememb bodisi obrobna tema bodisi sploh ni bila na dnevnem redu odnosov EU-Rusija. V Sporazumu o partnerstvu in sodelovanju je le površno omenjena, v strategijah EU in RF, ki sta bili sprejeti leta 1999, pa vprašanje podnebnih sprememb ni niti omenjeno, kar kaže na to, da ga ni niti EU niti RF v tistem obdobju vidneje izpostavljala v njunih odnosih. EU in RF sta omenjali sicer trajnostni razvoj kot skupni cilj svojega (strateškega) partnerstva ter se osredotočali predvsem na jedrsko varnost in boj proti onesnaženju. Konec tisočletja se je RF primarno osredotočala na notranja vprašanja (varnost, finančna kriza in gospodarske reforme). Čeprav sta se mednarodno pravo in režim podnebnih sprememb v 1990. letih izjemno dinamično razvijala, kar se odraža v sprejemu Okvirne konvencije ZN o spremembi podnebja leta 1992 in začetku njene veljavnosti leta 1994 ter sprejemu Kjotskega protokola leta 1997, se to v tem obdobju ni odrazilo v vsebini odnosov med EU in RF.

V drugem obdobju je RF pod vodstvom Vladimirja Putina (2000–2008) razrešila ključna notranja vprašanja in začela hitro gospodarsko rasti, kar se je odrazilo tudi v bolj odločni zunanji politiki. V obdobju po umiku ZDA iz kjotskega procesa je EU prevzela vodilno vlogo na področju globalnega boja proti podnebnim spremembam in si prizadevala, da bi Kjotski protokol začel veljati. Za doseg tega cilja je bila ključna ratifikacija s strani RF in problematika podnebnih sprememb je prišla na dnevni red voditeljev EU in RF. Leta 2004 je bila ta tema ena najbolj izpostavljenih in predsednik Putin je po vrhu EU-Rusija v Moskvi tega leta naposled le napovedal, da bo RF protokol ratificirala, potem ko je EU dala soglasje na nekatere točke v pogajanjih za vstop RF v Svetovno trgovinsko organizacijo. Čeprav je predsednik RF sprva

zanikal, da bi to bilo povezano z vprašanjem ruske ratifikacije Kjotskega protokola, je kasneje potrdil, da je imel ta napredek pri pogajanjih »učinek na pozitiven odnos do Kjotskega protokola«, kar je »pospešilo rusko približevanje k ratifikaciji Kjotskega protokola« (Press Conference following the Russia-EU Summit 2004). Ratifikacija Kjotskega protokola s strani RF jeseni 2004 je zaradi izstopa ZDA iz kjotskega procesa predstavljala ključni manjkajoči delček v mozaiku, ki je omogočil, da je Kjotski protokol naposled le vstopil v veljavo, za kar si je EU močno prizadevala.

V tem obdobju je bil zunanji mednarodni okvir naklonjen prizadevanjem EU. Na eni strani se je RF vračala na mednarodni oder po gospodarski krizi in politično nestabilnem obdobju konec 1990. let ter pri tem iskala potrditev svoje vloge kot pomembne in vplivne članice mednarodne skupnosti. Hkrati se je v tem obdobju RF pogajala za vstop v Svetovno trgovinsko organizacijo, kar je (bil) eden njenih primarnih zunanjepolitičnih ciljev. Po drugi strani pa so z nastopom Busheve administracije ZDA izstopile iz kjotskega procesa, države v razvoju, med katerimi velja omeniti velika hitro rastoča gospodarstva, pa so v kjotskem procesu sodelovala brez zavez k zniževanju emisij toplogrednih plinov.

Kljub umiku ZDA je Kjotski protokol preživel in vstopil v veljavo, pri čemer je pomembno vlogo odigrala predvsem EU, ki je uspela uvrstiti problematiko podnebnih sprememb visoko na dnevni red voditeljev EU in RF, in je tudi v neposrednih pogovorih pripomogla k ruski ratifikaciji Kjotskega protokola. Kljub temu je treba poudariti, da po začetku veljavnosti Kjotskega protokola februarja 2005 problematika podnebnih sprememb v prvem obdobju predsednika Putina (2000–2008) ni bila več deležna vidnejše pozornosti voditeljev EU in RF.

V tretjem obdobju sta se RF, pod vodstvom novega predsednika Medvedeva (2008–12), in EU sprva posvečali vprašanju varnosti (Gruzija) in energije (plinska kriza), a na predvečer Konference pogodbenic v Københavnu leta 2009 je na dnevni red voditeljev EU in RF prišla problematika podnebnih sprememb. RF je v tega leta sprejeti Podnebni doktrini potrdila potrebo po blaženju in prilagajanju na podnebne spremembe ter predlagala cilj zmanjšanja toplogrednih plinov, ki je nominalno izgledal zelo ambiciozen glede na referenčno leto 1990. Nastop Medvedeva, ki je nakazal, da bi lahko RF na področju podnebne problematike zavzela vidnejšo vlogo v mednarodni skupnosti, je EU pozdravila. Neposredno pred Konferenco pogodbenic v Københavnu, kjer bi naj zaključili pogajanja o celovitem sporazumu, ki bi nasledil Kjotski protokol, so voditelji na vrhu EU-Rusija izrazili pripravljenost za poglobitev in krepitev

sodelovanja na področju podnebnih sprememb. Na Konferenci pogodbenic v Københavnu (COP 15) je nato sicer prišlo do zastoja v procesu podnebnih pogajanj in nepredvidenega zasuka, ko so voditelji ZDA in držav skupine BASIC v ločenih pogajanjih zadnjo noč oblikovali Københavnski dogovor, pri katerem EU in RF nista sodelovali.

Vprašanje podnebnih sprememb je bilo neposredno pred Konferenco pogodbenic v Københavnu tako še drugič visoko na dnevnem redu voditeljev EU in RF, a je v obdobju, ki je sledilo konferenci v Københavnu, popolnoma zdrsnilo v ozadje. Voditelji EU in RF so v ospredje postavili druge pereče probleme, predvsem finančno in gospodarsko krizo, varnostna, energetska in aktualna zunanjepolitična vprašanja. Problematika podnebnih sprememb pa v nadaljevanju ni več prišla na dnevni red vrhov EU-Rusija vse do zamrznitve vseh rednih političnih odnosov zaradi konflikta v Ukrajini kljub temu, da je na mednarodni ravni potekal živahen proces pogajanj o drugem ciljnem obdobju Kjotskega protokola in predvsem o novem celovitem in zavezujočem podnebnem sporazumu za obdobje po letu 2020.

Analiza ključnih pravnih in političnih dokumentov, ki uokvirjajo odnos EU-Rusija, kaže (glej tabelo 4.22), da sta EU in RF v 1990. letih problematiki globalnih podnebnih sprememb posvetili malo pozornosti. Obravnavali sta namreč druga okoljska vprašanja, med katerimi velja izpostaviti boj proti onesnaženju in jedrsko varnost. V tem obdobju sta EU in RF veliko pozornosti namenjali tudi področju energije, kjer sta spodbujali sodelovanje pri energetske učinkovitosti in varčevanju z energijo, kar je s pomočjo izbranih projektov predstavljalo konkretni doprinos k boju proti podnebnim spremembam, ki se je odrazil tako v izmenjavi dobrih praks in izkušenj ter pomoči pri razvoju zakonodajnega in političnega okvira spodbujanja energetske učinkovitosti kot tudi v praktičnih projektih na terenu.

V nadaljevanju je bila problematika podnebnih sprememb postopno vključena v številne dokumente, s katerimi sta EU in RF razvijali in poglobljali svoje sodelovanje (Načrt za Skupni gospodarski prostor, Severna dimenzija, Partnerstvo za modernizacijo). EU in RF sta se na najvišji politični ravni tudi dogovorili, da bosta sodelovali v procesu Okvirne konvencije in pri izvajanju Kjotskega protokola, kar je prek številnih projektov (predvsem mehanizma Skupnega izvajanja) prineslo tudi vidne gospodarske in okoljske rezultate v obliki izboljšanja energetske učinkovitosti in znižanja emisij toplogrednih plinov v RF.

Tabela 4.22: Ključni pravni in politični dokumenti, ki uokvirjajo odnose EU-Rusija

Dokument	Datum	Podnebne spremembe
Sporazum o partnerstvu in sodelovanju (ang. <i>Partnership and Cooperation Agreement (PCA)</i>)	Podpisan 24. junija 1994, v veljavi od 1. decembra 1997	- Trajnostni razvoj kot skupni cilj Partnerstva - Globalne podnebne spremembe omenjene kot eden od partikularnih ciljev sodelovanja v boju proti 'poslabšanju okolja' (s pomočjo 'razvoja strategij') - Kakovost in zanesljivost oskrbe z energijo na gospodarsko in okoljsko ustrezen način
Skupna strategija EU glede Rusije (ang. <i>Common Strategy of the European Union on Russia</i>)	Sprejeta 4. junija 1999, v veljavi do 2004	- Podnebne spremembe niso eksplicitno omenjene - Okolje kot eden skupnih ciljev na evropskem kontinentu in 'skupna last' naroda Rusije in narodov EU - Sodelovanje z Rusijo na področju energije, jedrske varnosti in okolja – trajnostna raba naravnih virov, upravljanje z jedrskimi odpadki in boj proti onesnaženju
Srednjeročna strategija za odnose z EU (ang. <i>Medium-Term Strategy for relations with the European Union (2000–2010)</i>)	Sprejeta 1999	- Podnebne spremembe niso eksplicitno omenjene - Ohranjanje okolja in oblikovanje dostojnih življenjskih pogojev za življenje kot korak v strateškem sodelovanju z EU - Energetska učinkovitost v RF in EU kot najbolj pomembno sredstvo za zmanjšanje antropogene obremenitve okolja in emisij toplogrednih plinov
Štirje Skupni prostori (ang. <i>Four Common Spaces</i>): - Načrt za Skupni gospodarski prostor (ang. <i>Road Map for the Common Economic Space</i>)	Dogovorjeni v Sankt Peterburgu 2003 in sprejeti 2005 v Moskvi	- Podnebne spremembe so omenjene v 6. delu, ki ureja področje okolja - Sodelovanje v odnosu do Okvirne konvencije in pri izvajanju Kjotskega protokola - Povezovanje okoljskih aktivnosti v vse sektorje upoštevajoč že obstoječe programe (Okoljski program Severne dimenzije) - V 4. delu, ki ureja področje energije, sta stranki določili cilj okrepiti sodelovanje v zvezi s "trajnostjo in zanesljivostjo proizvodnje, distribucije, prenosa in rabe energije, vključno z energetske učinkovitostjo, varčevanjem z energijo in rabo obnovljive energije"
Politika Severne dimenzije (ang. <i>Northern Dimension Policy</i>) - Politična deklaracija Severne dimenzije (ang. <i>Northern Dimension Political Declaration</i>) - Okvirni dokument Severne dimenzije (ang. <i>Northern Dimension Policy Framework Document</i>)	Začeta 1999, obnovljena 2006 na vrhu v Helsinkih	- Sodelovanje v zvezi z okoljem in oblikovanje ločenega Okoljskega partnerstva Severne dimenzije (ang. <i>Northern Dimension Environmental Partnership (NDEP)</i>) - Podporni sklad (ang. <i>Support Fund</i>) je postal pomemben spodbujevalec številnih okoljskih projektov v RF s financiranjem prednostnih projektov, ki sicer ne bi bili finančno smotni - Okoljski projekti z znižanjem emisij CO₂ in koristmi iz energetske učinkovitosti

Partnerstvo za modernizacijo (ang. <i>Partnership for Modernisation</i>)	Dogovorjeno junija 2010 v Rostovu-na-Donu	- Kot eno od prednostnih področij je bilo določeno "spodbujanje trajnostnega nizkoogljičnega gospodarstva in energetske učinkovitosti", kot tudi mednarodna pogajanja v zvezi z bojem proti podnebnim spremembam" - Aktivnosti določene v delovnem načrtu: (i) regulacija industrijskih aktivnosti s pomočjo izmenjave izkušenj glede najboljših praks, uveljavljanje skladnosti, zmanjšanje energijske intenzivnosti proizvodnje in bolj čista proizvodnja, in (ii) skupni okoljski informacijski sistem - Na področju energije so bile načrtovane številne aktivnosti iz področja energetske učinkovitosti, varčevanja z energijo, obnovljivimi viri energije, ki imajo velik potencial v zvezi z zmanjšanjem emisij toplogrednih plinov
Načrt – energetska sodelovanje EU-Rusija do 2050 (ang. <i>Roadmap – EU-Russia Energy Cooperation until 2050</i>)	Podpisan v Moskvi marca 2013	- Poudarja tudi univerzalni podnebni cilj (soglasje v okviru ZN o cilju 2 stopinj Celzija) - Prizna ogromen potencial na področju energetske učinkovitosti, zlasti v RF, in izjemen potencial za sodelovanje - Našteva številne skupne aktivnosti, ki kažejo, kako bi lahko spodbudili sodelovanje med stranema (do leta 2020, 2030 in 2050) v smeri proti vseevropskemu energetskega prostoru, ki cilja na energetsko učinkovitost brez meja
Skupne deklaracije in izjave ter skupne tiskovne konference po vrhovih EU-Rusija	32 vrhov EU-Rusija dvakrat letno (1997–2014)	- Podnebne spremembe občasno na dnevnem redu in predmet razprave, a izrazito v ospredju le v dveh obdobjih: → na začetku tisočletja v zvezi z (rusko) ratifikacijo Kjotskega protokola → leta 2008 neposredno pred Konferenco pogodbenic v Københavnu

Problematika podnebnih sprememb je v zadnjem desetletju in pol postala realnost odnosov med EU in RF. Na najvišji politični je običajno prišla na dnevni red voditeljev EU in RF pred ključnimi srečanji Konference pogodbenic Okvirne konvencije in bila deležna večje pozornosti skladno z dinamiko mednarodnih podnebnih pogajanj in ravni pozornosti, ki je bila deležna tudi v mednarodni skupnosti (začetek veljavnosti Kjotskega protokola, podnebna konferenca v Københavnu). Vzporedno pa so se precej bolj intenzivno razvijali institucionalni okvir in operativni programi za sodelovanje med EU in RF, kar je omogočilo in spodbudilo tudi konkretno politično in gospodarsko sodelovanje EU in RF na področju boja proti podnebnim spremembam, ki se je materializiralo v številnih projektih Skupnega izvajanja in drugih okoljskih projektih.

Z razvojem političnega in institucionalnega okvira odnosov EU-Rusija je bila problematika podnebnih sprememb postopno vključena predvsem v energetske politike in projekte. Deklarativno sodelovanje na ravni voditeljev se je materializiralo prvenstveno na področjih energetske učinkovitosti in varčevanja z energijo, kar predstavlja tako korak k povečevanju energetske varnosti EU in RF kot tudi pomemben doprinos k boju proti podnebnim spremembam na kratki in srednji rok.

V zadnjem obdobju, tj. od leta 2012 naprej, se je RF pod Putinovim ponovnim predsedovanjem po eni strani umaknila iz drugega ciljnega obdobja Kjotskega protokola, s čimer je materializirala svoje stališče, da naj v boju proti globalnim podnebnim spremembam sodelujejo tako (vse) razvite države kot tudi države v razvoju. Na drugi strani pa je bila v RF sprejeta zakonodaja, ki se osredotoča na energetske učinkovitost ter blaženje in prilagajanje na podnebne spremembe. Do konca leta 2012 je bilo registrirano večje število projektov skupnega izvajanja v okviru prvega ciljnega obdobja Kjotskega protokola. Javno mnenje je postopoma začelo prepoznavati podnebne spremembe kot problem, rasti je začelo tudi število nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo s problematiko globalnih podnebnih sprememb (Sharmina, Anderson and Bows-Larkin 2013).

Z zaostritvijo varnostnih vprašanj v Siriji in predvsem v Ukrajini, ki je dominirala na zadnjem vrhu EU-Rusija januarja 2014, pa so bila podnebna vprašanja na najvišji politični ravni potisnjena v ozadje odnosov EU-Rusija navzlic intenzivnim mednarodnim pogajanjem v okviru Durbanske platforme. S priključitvijo Krimskega polotoka k RF in izbruhom konflikta v vzhodni Ukrajini pa so vsi redni odnosi med EU in RF tudi popolnoma zastali.

5 SKLEP: VLOGA IN POMEN MEDNARODNEGA PRAVA PODNEBNIH SPREMEMB ZA RAZVOJ, VSEBINO IN NARAVO ENERGETSKIH ODNOSOV MED EVROPSKO UNIJO IN RUSKO FEDERACIJO

V disertaciji smo se ukvarjali z mednarodnim pravom in mednarodnimi odnosi, ki ju vidimo kot dve strani istega kovanca, saj odsevata razvoj sodobne mednarodne skupnosti. Obe področji sta bodisi vsaka zase bodisi skupaj zanimali teoretike in proučevalce mednarodnih odnosov in mednarodnega prava na različne načine v različnih zgodovinskih obdobjih.

Številni teoretiki so pri proučevanju vloge mednarodnega prava v mednarodni skupnosti izhajali iz predpostavk realizma, kar je glede na izhodišča podobna prevladujočemu pristopu pravnega pozitivizma razumljivo, a hkrati zanemarljivo bogastvo teorij discipline mednarodnih odnosov in mednarodnega prava. Z razvojem teoretskih pristopov liberalizma in predvsem konstruktivizma, ki so dokončno presegli realističen okvir pristopov discipline mednarodnih odnosov k proučevanju mednarodnega prava, je prišlo tudi do pozivov k oblikovanju pristopov, ki se v večji meri osredotočajo na konkretne probleme. Pristopi, ki so orientirani na reševanje problemov, so odprti za premislek, da lahko realnosti mednarodnega prava in mednarodne politike odražajo politiko moči, ki se povezuje z realizmom, funkcionalne pomisleke, ki se povezujejo z institucionalizmom, domače in mednarodne interakcije, ki se povezujejo z liberalizmom, in normativne oz. idejne procese, ki jih poudarja konstruktivizem. Okrepili so se pozivi k eklektičnemu teoretiziranju, da bi lahko boljše »razumeli inherentno kompleksne družbene in politične procese (npr. Katzenstein in Okawara 2001; Sil in Katzenstein 2010; Dunoff in Pollack 2013).

V zadnjih dveh desetletjih in pol smo tako priča povezovanju obeh disciplin in interdisciplinarnemu študiju mednarodnega prava, kar je vodilo tudi pričujočo doktorsko disertacijo, katere osnovni namen je bil **doprinesti k povezovanju disciplin mednarodnega prava in mednarodnih odnosov** ter k razumevanju, kakšen je pomen in vloga mednarodnega prava za odnose med akterji v sodobni mednarodni skupnosti.

Osrednje vprašanje pričujoče disertacije, ki je vodilo pregled in kritično ovrednotenje relevantnih teoretskih pristopov in ključnih konceptov ter oblikovanje koceptualno-analitskega aparata, je bilo: »kakšna sta vloga in pomen mednarodnih norm, tj. pravil in načel mednarodnega prava, za razvoj, vsebino in naravo odnosov med akterji v sodobni mednarodni skupnosti?«. Problem, ki smo ga skušali razrešiti, pa je bil dvojen – najprej na teoretični ravni

identificirati in razčleniti ključne koncepte izbranih teoretskih pristopov, ki obravnavajo odnos med mednarodnim pravom in mednarodnimi odnosi, ter jih povezati v konceptualno-analitski okvir, s katerim bi lahko osmislili in pojasnili, kakšno vlogo in pomen imajo mednarodnopravne norme za odnose med subjekti v sodobni mednarodni skupnosti. Na empirični ravni pa je bil naš problem s pomočjo oblikovanega konceptualno-analitskega okvira razumeti in pojasniti vlogo in pomen mednarodnih podnebnih norm za razvoj energetskega odnosa med EU in RF. Sklepna spoznanja, v katerih ovrednotimo aplikativnost oblikovanega konceptualno-analitskega okvira in ugotovitve v izbrani študiji primera, pa so bila oblikovana predvsem z uporabo sintetične, induktivne in deduktivne metode.

Kot študija primera so bili izbrani energetske odnosi med EU in RF v luči mednarodnega prava podnebnih sprememb, kar temelji na treh razlogih. Prvi je ta, da sta energetska dimenzija mednarodnih odnosov in z njo povezana energetska tranzicija, ki se je začela v 18. stoletju, odločilno prispevali k pojavu globalnih (antropogeno povzročenih) podnebnih sprememb, ki danes že pomembno vplivajo na način našega življenja. V mednarodni skupnosti se je tudi oblikoval politični konsenz o nujnosti boja proti podnebnim spremembam in prehoda k bolj trajnostni, učinkoviti in spremenjeni rabi energije, kar se neposredno normativno odraža v razvoju mednarodnega prava podnebnih sprememb. Drugič, EU in RF sta poleg ZDA, Kitajske in Indije ključna akterja na mednarodni ravni pri naslavljanju problematike globalnih podnebnih sprememb in bosta v primeru neučinkovitega ukrepanja utrpeli resne posledice. In tretjič, EU in RF sta čisto okolje proglasila za enega izmed ciljev, za katere si bosta prizadevala v medsebojnih odnosih.

Čeprav je s krizo v Ukrajini prišlo do zamrznitve političnih in diplomatskih odnosov med EU in RF ter uvedbe finančnih in gospodarskih sankcij, to ne zmanjšuje potrebe po proučevanju vpliva norm na odnose med akterjema iz izbranega vidika. Preliminarna analiza je namreč pokazala, da je vprašanje boja proti globalnim podnebnim spremembam in njihovo umeščanje znotraj mednarodnih gospodarskih, razvojnih in energetskega odnosa v odnos EU-Rusija prvenstveno vnašala (le) EU. RF je to vprašanje obravnavala precej pragmatično in instrumentalno, zaradi česar se še toliko izraziteje riše potreba po proučevanju izbrane študije primera.

5.1 Svobodna privolitve in sankcije v mednarodnem pravu podnebnih sprememb ter energetske odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo

Naš prvi pokazatelj, s pomočjo katerega smo začeli obravnavo osrednjega raziskovalnega vprašanja: v kolikšni meri in kako mednarodne podnebne norme vplivajo na energetske odnose med EU in RF, zajema koncept svobodne privolitve in sankcij. Pri tem se bomo najprej osredotočili na ocenjevalno vprašanje, *kdaž in kako sta akterja privolila, da ju mednarodne norme zavezujejo*, kjer smo izhajali iz realistične misli v mednarodnih odnosih in pozitivnopravne misli v mednarodnem pravu. Prva poudarja, da je spoštovanje mednarodnega prava na splošno dobro (Morgenthau 1948/1978) in da običajno ne potrebuje pretirane rabe prisiljevanja, saj države pogosto oblikujejo pogodbe, ki od njih terjajo toliko ali malo več, kot bi tudi storile, če pogodbe ne bi bilo (Downs, Roake in Barsoom 1998; Steinberg 2013). Podobno tudi pravni pozitivisti poudarjajo, da verjetno skoraj vse države spoštujejo skoraj vsa načela mednarodnega prava skoraj ves čas (Henkin 1979). Kot dva ključna razloga za spoštovanje mednarodnih norm opredelijo koncept prisile in privolitev države, da jo neka mednarodna norma zavezuje (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 112).

Sodobni pravni pozitivisti so v 20. stoletju v središče svojega, v sodobni pravni doktrini prevladujočega, pojmovanja (ne)spoštovanja mednarodnega prava postavili **koncept privolitve** oz. soglasja volje držav, da se zavežejo. Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb tako že v preambuli omenja načelo svobodne privolitve, ki je skupaj z načelom dobre vere in pravilom *pacta sunt servanda* splošno priznано. Skladno s tem temelji tudi razvoj mednarodnega prava in režima podnebnih sprememb na načelu svobodne privolitve in nekaterih splošnih načelih, ki so se uveljavila v polju mednarodnega varstva okolja v 1970. in 1980. letih. Ta načela so dobila svoj materialnopravni izraz tudi v Okvirni konvenciji ZN o spremembi podnebja leta 1992, s katero je problematika podnebnih sprememb dokončno prešla iz okvira epistemičnih skupnosti v polje mednarodne politike in prava.

Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja je bila sprejeta na konferenci v Rio de Janeiru, ki je potekala od 4. do 14. junija 1992. Za podpis je bila državam članicam ZN odprta do 19. junija 1993. RF je Okvirno konvencijo podpisala 13. junija 1993 (UNTC 2016b), EU pa jo je podpisala že na konferenci v Rio de Janeiru, 13. junija 1992. V priloženi deklaraciji je EU navedla, da vključitev tako EU kot tudi njenih držav članic v priloge Okvirne konvencije nima vpliva na razdelitev pristojnosti in odgovornosti med skupnostjo in njenimi državami članicami. EU je Okvirno konvencijo odobrila 21. decembra 1993 in v deklaraciji, ki jo je priložila, izjavila,

da bo izpolnila zavezo zmanjšanja emisij CO₂, ki je navedena v 2. odstavku 4. člena Okvirne konvencije, kot skupnost s pomočjo skupnih ukrepov in ukrepov držav članic znotraj danih pristojnosti. EU in njene države članice so v deklaraciji ponovno potrdile cilje, ki so bili potrjeni s sklepi Sveta EU z dne 19. oktobra 1990, med njimi še posebej cilj stabilizacije emisij CO₂ do leta 2000 na ravni leta 1990 (UNTC 2016b). RF je Okvirno konvencijo ratificirala dobro leto kasneje, tj. 28. decembra 1994 (ibid.).

Drug pomemben razlog za spoštovanje mednarodnih norm v mednarodni skupnosti je po mnenju realistov in pravnih pozitivistov **koncept prisile**, ki se (lahko) materializira v obliki sankcij, kadar se akter ne drži norme (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 112). Na konceptu prisile je svoje pojmovanje prava zgradil Austin, ki je trdil, da je povezava med pravnimi normami in njihovim spoštovanjem enoznačna in pogojena z učinkovitostjo sankcij. Byers (1999) poudarja, da delujejo sankcije v primeru običajnih pravil mednarodnega prava na bolj splošni ravni. Države se sicer lahko z vztrajnim ugovarjanjem izognejo, da jih neko novo pravilo mednarodnega običajnega prava zavezuje, v kolikor pravilo ne izraža peremptorne norme mednarodnega prava, od katere odstopanje ni mogoče. Običajno pa nad akterji, ki ugovarjajo uveljavitvi norme, prevlada družbeni in politični pritisk.

Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, ki je danes univerzalno sprejeta v mednarodni skupnosti, temelji na (običajnih) načelih pravičnosti in enake, vendar različne odgovornosti, posebnega položaja držav v razvoju, previdnostnega načela, stroškovne učinkovitosti in celovitosti, trajnostnega razvoja ter podpornega in odprtega mednarodnega gospodarskega sistema. Okvirna konvencija še posebej izrazito poudarja načelo skupne, vendar različne odgovornosti in poseben položaj držav v razvoju. Na eni strani so industrializirane države zaradi svoje zgodovinske odgovornosti dolžne prevzeti vodilno vlogo v boju proti podnebnim spremembam, na drugi strani ostajata prvenstveni nalogi držav v razvoju (trajnostni) razvoj in izkoreninjenje revščine.

Cilj Okvirne konvencije je »doseči ustalitev koncentracije toplogrednih plinov v ozračju na takšni ravni, ki bo preprečila nevarno antropogeno poseganje v podnebni sistem /.../ v takšnem časovnem obdobju, ki ekosistemom dovoljuje naravno prilagoditev spremembi podnebja, ki zagotavlja, da ne bo ogroženo pridobivanje hrane, in ki omogoča trajnostni gospodarski razvoj« (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 2. člen). Kdaj točno in na kakšen način bi naj pogodbenice dosegle ta cilj, v konvenciji sicer ni določeno.

Konvencija ločuje med pogodbenicami razvitimi državami (t.i. države Aneksa I, kjer najdemo industrializirane države in države, ki so na prehodu v tržno gospodarstvo) in pogodbenicami državami v razvoju. Države članice EU so bile uvrščene med industrializirane države, države srednje in vzhodne Evrope, ki so se EU pridružile leta 2004, 2007 in 2013, ter RF pa so bile uvrščene med države Aneksa I s pripombo, da gre za države, ki so na prehodu v tržno gospodarstvo. Za vse te države določa Okvirna konvencija splošne obveznosti, ki veljajo za vse pogodbenice in se nanašajo na oblikovanje državnih seznamov antropogenih emisij, izvajanje ukrepov za ublažitev spremembe podnebja, sodelovanje ter podporo pri prenosu tehnologij, raziskavah in ozaveščanju javnosti. Poleg tega pa so te države *inter alia* dolžne sprejeti tudi državno politiko in ustrezne ukrepe za ublažitev spremembe podnebja in o njih sporočati podrobne informacije s ciljem, da posamezno ali skupno vrnejo antropogene emisije CO₂ in drugih toplogrednih plinov na ravni iz leta 1990 do konca desetletja (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen). Te države so dolžne med seboj usklajevati ustrezne gospodarske in upravne instrumente ter finančno in tehnološko pomagati državam v razvoju.

Pogodbenice z Okvirno konvencijo torej niso sprejele jasnih in kvantificiranih ciljev zamejevanja emisij toplogrednih plinov ali drugih primerljivih zavez, temveč so opredelile le splošni cilj, tj. ustalitev koncentracije toplogrednih plinov v ozračju na takšni ravni, ki bo preprečila nevarno antropogeno poseganje v podnebni sistem. Pri tem pa ni jasno, kakšna je ta raven in kakšno je ustrezno časovno obdobje, ki ekosistemom dovoljuje naravno prilagoditev spremembi podnebja, ki zagotavlja, da ne bo ogroženo pridobivanje hrane, in ki omogoča trajnostni gospodarski razvoj.

Proces oblikovanja Okvirne konvencije, ki se je zaključil z njenim sprejemom leta 1992, je potekal vzporedno s procesom razpadanja SZ. Po njenem razpadu so Evropske skupnosti sprejele izjavo, da bodo RF priznale kot naslednico SZ, in odločile, da bodo z vsako od nekdanjih sovjetskih republik sklenile sporazum o partnerstvu in sodelovanju. Prvi izmed njih je bil sklenjen ravno z RF leta 1994. Sporazum, ki je sicer začel veljati šele leta 1997, ne omenja Okvirne konvencije – v svojem 69. členu glede okolja le splošno navaja globalne podnebne spremembe kot eno od partikularnih področij sodelovanja med EU in RF.

Postopni razvoj mednarodnega pogodbenega prava in režima podnebnih sprememb se je nadaljeval s sprejemom Kjotskega protokola leta 1997 in pogajanji o pravilih za njegovo izvajanje, ki so bila sprejeta leta 2001 v Marakešu. Protokol je bil sprejet na tretji Konferenci

pogodbenic Okvirne konvencije, ki je potekala med 1. in 11. decembrom 1997 v Kjotu, in je bil odprt za podpis pogodbenicam Okvirne konvencije v New Yorku od 16. marca 1998 do 15. marca 1999 skladno s 1. odstavkom 24. člena.

Kjotski protokol določa za razliko od Okvirne konvencije kvantificirani splošni cilj za razvite države pogodbenice, tj. da posamično ali skupaj »zagotovijo, da njihove skupne antropogene emisije ekvivalenta CO₂ toplogrednih plinov iz Priloge A ne presegajo dodeljenih količin, /.../ da bi v ciljnem obdobju od leta 2008 do leta 2012 zmanjšale skupne emisije teh plinov za najmanj 5 odstotkov glede na raven iz leta 1990« (Kjotski protokol, 3. člen, 1. odstavek). Protokol določa tudi posamični kvantificirani cilj za vsako industrializirano državo. Za RF je tako predpisal, da morajo njene emisije toplogrednih plinov v prvem ciljnem obdobju (2008–12) ostati na enaki ravni, kot so bile leta 1990 (cilj je torej 0 %). EU (natančneje EU-15) pa je sprejela skupni cilj 8 % zmanjšanja emisij toplogrednih plinov v prvem ciljnem obdobju glede na referenčno leto 1990. Države članice EU so tudi izkoristile možnost, ki jo ponuja Kjotski protokol, da imajo kot posamezne države različne cilje, a skupno dosežejo sprejeti končni cilj. Priloga B Kjotskega protokola določa šest toplogrednih plinov in področja oz. vire, za katere veljajo za posamezne razvite države pogodbenice navedeni cilji.

EU je Kjotski protokol podpisala 29. aprila 1998 in v priloženi deklaraciji navedla, da bodo EU in njene države članice zaveze izpolnile skupaj, odobrila pa ga je 31. maja 2002. V deklaraciji, ki jo je priložila ratifikaciji, je navedla države članice EU (EU-15) in izjavila, da bo zaveze izpolnila z ukrepi skupnosti in njenih držav članic skladno s pristojnostmi, pri čemer je že sprejela pravne instrumente, ki pokrivajo vsebine protokola in so za države članice zavezujoči (UNTC 2016c).

RF je protokol podpisala 11. marca 1999 in ratificirala 18. novembra 2004 (UNTC 2016c). V priloženi deklaraciji je zapisala (ibid.), da izhaja iz predpostavke, da bodo imele zanjo zaveze Kjotskega protokola resne družbene in gospodarske posledice, zato je bila odločitev sprejeta s temeljito analizo vseh dejavnikov, med drugim pomembnosti vloge protokola za spodbujanje mednarodnega sodelovanja in upoštevanjem, da lahko protokol začne veljati le, če ga ratificira RF. V deklaraciji zapiše RF še, da protokol ustvarja zaveze za obdobje 2008–12, vse nadaljnje zaveze za obdobje po letu 2012 pa bodo določene v pogajanjih, na podlagi katerih se bo RF tudi odločila, če bo sodelovala v nadaljnjih obdobjih Kjotskega protokola (ibid.).

Obravnava vrhov EU-Rusija, ki so potekali od leta 1997, ko je začel veljati Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, pa je pokazala, da so voditelji EU in RF na več srečanjih obravnavali vprašanje ruske ratifikacije Kjotskega protokola. Največ pozornosti je bilo temu vprašanju namenjeno sicer šele leta 2004 na vrhu v Moskvi, po katerem je EU izpostavila odločitev RF, da ratificira protokol, kot osrednji dosežek vrha. Nekoliko drugače je takratni ruski predsednik Putin kot osrednji dosežek vrha izpostavil Protokol o zaključku bilateralnih pogajanj glede pristopa RF k Svetovni trgovinski organizaciji. Čeprav je predsednik Putin sprva zanikal, da bi bili ti vprašanji povezani, je kasneje potrdil, da je dala EU soglasje na nekatere točke v pogajanjih za vstop RF v Svetovno trgovinsko organizacijo, kar je imelo pozitiven učinek na odnos RF do Kjotskega protokola in pospešilo ruski proces ratifikacije protokola (Press Conference following the Russia-EU Summit 2004).

Slednja ugotovitev nas pripelje do naslednjega ocenjevalnega vprašanja, in sicer, *ali so bila ob privolitvi uporabljena, politična, ekonomska ali druga sredstva*. To vprašanje je relevantno pri obravnavi ruske ratifikacije Kjotskega protokola, saj izhaja, upoštevajoč izjave predsednika Putina in vsebino deklaracije sprejete ob ratifikaciji, da privolitev RF ne temelji na njenem prepričanju ali identiteti, da je npr. treba začeti aktivno blažiti globalne podnebne spremembe. Prav tako ne moremo ugotoviti, da predstavlja Kjotski protokol v primeru RF neke vrste koordinacijski mehanizem, ki bi potrjeval nekaj, kar bi RF v vsakem primeru naredila.

Odgovor na vprašanje, zakaj je bila RF pripravljena Kjotski protokol vendarle ratificirati, je treba torej iskati drugje. Za EU je bilo vprašanje začetka veljavnosti Kjotskega protokola po izstopu ZDA iz kjotskega procesa prvovrstna mednarodna politična tema tako zaradi vprašanja ohranitve kjotskega procesa kot tudi zaradi potrditve predstave EU kot globalnega okoljskega voditelja. Zaradi tega si je EU močno prizadevala za začetek veljavnosti Kjotskega protokola, kar se je najbolj izrazito pokazalo ravno v primeru RF, saj je bila njena ratifikacija odločilna za izpolnitev pogojev, da Kjotski protokol začne veljati. RF je Kjotski protokol ratificirala novembra 2004, tj. tri leta po tem, ko sta EU in RF na vrhu voditeljev oktobra 2001 potrdili, da mora okolje ostati ena njunih prioritet skupaj s hitro ratifikacijo in začetkom veljavnosti Kjotskega protokola. Glede na to, da je EU ratificirala protokol maja 2002, lahko izpostavimo vprašanje, ali je bila izjava ruskega predsednika oktobra 2001 resnično dana *in bona fide*.

Kot izhaja iz analize srečanj voditeljev, sta EU in RF to vprašanje na vrhu EU-Rusija leta 2004 povezali s pogajanjem RF glede pridružitve Svetovni trgovinski organizaciji in nato v

obojestransko zadovoljstvo vendarle dosegli kompromis – RF je naredila pomemben korak v procesu pridruževanja Svetovni trgovinski organizaciji, EU pa je uspela pri življenju ohraniti Kjotski protokol. Zaključujemo, da so bila med EU in RF pri vprašanju ruske ratifikacije Kjotskega protokola uporabljena diplomatska sredstva, tj. EU in RF sta se v pogovorih na najvišji ravni pogajali in tudi dosegli strateški dogovor o podpori EU ruskemu pridruževanju Svetovni trgovinski organizaciji, ki je »pospešil« proces ratifikacije Kjotskega protokola v RF. Slednja je bila torej vsaj v določeni meri rezultat širšega političnega kupčkanja med EU in RF in ne nekaj, kar bi RF v vsakem primeru naredila, kot to izhaja iz realistične misli in koncepta svobodne privolitve v mednarodnopravne obveznosti. Slednje potrjuje tudi deklaracija RF sprejeta ob ratifikaciji, ki poudarja škodljivost Kjotskega protokola za družbeni in gospodarski razvoj RF.

Kot drugi ključen razlog, da države spoštujejo mednarodne norme, navajajo pravni pozitivisti **koncept prisile**. Države sicer imajo določeno vlogo pri oblikovanju pravil, a ko so pravila enkrat oblikovana, so za države pravno zavezujoča na osnovi pravne dolžnosti in (možnosti) uporabe sankcij. Slednje tako odpira naše naslednje ocenjevalno vprašanje, *kje so sankcije opredeljene, kakšne so in kdaj do njih pride*. Vprašanje sankcij je pomembno tudi zaradi zadržanosti RF pri ratifikaciji Kjotskega protokola, ki odpira predpostavko realistov, da države oblikujejo (le) pogodbe, ki od njih terjajo toliko ali malo več, kot bi tudi sicer storile, če pogodbe ne bi bilo.

Z Okvirno konvencijo je bil oblikovan proces poročanja in mednarodnega pregleda, ki pa je sodelovalne in nekonfliktne narave. Njegov cilj je vzpostaviti primerljivost med državami in proces oblikovanja zbirnih poročil o skupnem napredku v luči končnega cilja Okvirne konvencije. Kjotski protokol nasprotno predstavlja v primerjavi z Okvirno konvencijo precej trši pristop k reševanju problematike podnebnih sprememb, saj je bolj progresiven in predpisovalen, vključno s kvantificiranim zniževanjem emisij. Za vsako pogodbenico razvito državo določa specifični cilj znižanja emisij toplogrednih plinov v točno določenem obdobju (2008–12), ki je fiksni, absolutni in določen na ravni gospodarstva države. Države članice EU, ki skupaj z ZDA nosijo največjo odgovornost za pretekle antropogene emisije toplogrednih plinov, so s Kjotskim protokolom sprejele cilj 8 % zmanjšanja kumulativnih emisij toplogrednih plinov v obdobju 2008–12 glede na referenčno leto 1990. RF pa je sprejela cilj, da v tem obdobju ne poveča obsega svojih emisij toplogrednih plinov glede na referenčno leto 1990, torej cilj 0 %.

Države sicer imajo pri doseganju sprejetega cilja na voljo inovativen in celosten institucionalni okvir z mehanizmi, ki pogodbenicam omogočajo prilagodljivost, pri tem, kdaj, kje in na kakšen način bodo izpolnile svoje obveznosti. Hkrati pa je Kjotski protokol v primerjavi z Okvirno konvencijo oblikoval precej bolj robusten sistem za preverjanje skladnosti. Ta vključuje delo Odbora za skladnost, ki prek dveh delovnih teles (spodbuja v pogodbenicah državah v razvoju oz.) skrbi za izvajanje Kjotskega protokola v pogodbenicah razvitih državah. V primeru slednjih Odbor za skladnost ugotavlja, ali je pogodbenica izpolnila svoj cilj in jo v primeru neizpolnjevanja kaznuje tako, da obseg emisij, ki presega določeni cilj, odšteje od naslednjega ciljnega obdobja (Conference of the Parties 2005b, V. del). V okviru Kjotskega protokola vzpostavljeni sistem kaznovanja torej pomeni, da mora pogodbenica razvita država, v kolikor ni sposobna doseči svojih ciljev, prek mednarodnega mehanizma trgovanja z emisijami kupiti manjkajoči del zmanjšanja emisij toplogrednih plinov, ali pa se ji obseg zmanjšanja emisij toplogrednih plinov, ki ga ni dosegla, odšteje od prihodnjega obdobja. To bi od pogodbenice zahtevalo bodisi bolj intenzivne ukrepe za blaženje podnebnih sprememb v naslednjem obdobju bodisi nakup emisijskih kuponov, v kolikor bi bila še vedno neuspešna pri doseganju ciljnih zmanjšanj emisij toplogrednih plinov. Slednje bi za pogodbenico predstavljalo negativni finančni tok in s tem neke vrste denarno kazen, ki bi bila odvisna od obsega njene (ne)uspešnosti doseganja sprejetega cilja.

Sklenemo, da v primeru Okvirne konvencije, ki določa le ohlapen končni cilj brez sankcij v primeru njegovega neizpolnjevanja, EU in RF vprašanj privolitve in sankcij nista vnašali v njune (energetske) odnose. Vprašanje doseganja cilja Okvirne konvencije se v energetskih odnosih med EU in RF pojavi le površno, povsem drugače pa EU in RF v nadaljevanju v svoje energetske odnose umeščata i) vprašanje začetka veljavnosti Kjotskega protokola in nato še ii) vprašanje njegovega izvajanja. Kjotski protokol določa namreč natančne kvantificirane cilje za razvite države pogodbenice ter oblikuje tudi jasen nadzorstveni mehanizem in sankcije v primeru neizpolnjevanja ciljev, kar nas pripelje do zadnjega vprašanja v prvem delu sklepnega poglavja, tj. *kdaj in na kakšen način sta EU in RF vnašali vprašanja privolitve v mednarodne podnebne norme in sankcij, ki izvirajo iz njih, v njune energetske odnose ter kakšne so bile posledice.*

Kot smo zapisali že zgoraj, če se vprašanje pristanka na Okvirno konvencijo ni znašlo na dnevnem redu energetskih odnosov med EU in RF, so ugotovitve popolnoma nasprotna v primeru Kjotskega protokola. Vprašanje ratifikacije in začetka veljavnosti Kjotskega protokola

je bilo namreč predmet pogovorov na najvišji ravni med voditelji EU in RF. Na vrhu EU-Rusija oktobra 2000 sta na predvečer konference pogodbenic (COP 6), ki je potekala v Parizu, EU in RF potrdili, da delita pogled na »hiter začetek veljavnosti Kjotskega protokola«, katerega implementacija bi jima morala omogočiti krepitev »sodelovanja na področjih energije in industrije ter njunega prispevka k uresničevanju ciljev Kjotskega protokola« (6th EU-Russia Summit Joint Declaration 2000). Naslednje leto na vrhu v Moskvi sta EU in RF poudarili svoje »strateško partnerstvo na področju energije« in kot eno od prioritet navedli »ustrezne ukrepe za boj proti podnebnim spremembam (kot npr. predvidene v Kjotskem protokolu) (7th EU-Russia Summit Joint Statement 2001, 22. odstavek).

V Bruslju so voditelji EU in RF oktobra 2001 potrdili, da »mora okolje ostati osrednja prioriteta« v odnosih med EU in RF skupaj s »hitro ratifikacijo in začetkom veljavnosti Kjotskega protokola«. Pri tem so poudarili, da to morebiti ne bo »pripomoglo le k zmanjšanju emisij toplogrednih plinov, temveč tudi k povečanju evropskih vlaganj v energetske sektor v Rusiji s ciljem, da se izboljša energetska učinkovitost in gospodarska uspešnost« (8th EU-Russia Summit Joint Statement 2001, 12. odstavek).

Vprašanje ratifikacije Kjotskega protokola je bilo še izraziteje v ospredju na vrhu EU-Rusija, ki je novembra 2004 potekal v Moskvi. Na mizi je bilo vprašanje ruske ratifikacije Kjotskega protokola, ko si je EU po izstopu ZDA iz kjotskega procesa prizadevala za začetek veljavnosti protokola, za kar pa je bila neobhodna ratifikacija protokola s strani RF. EU in RF sta takrat dosegli obojestransko zadovoljiv dogovor, ki je na eni strani vključeval pospešitev ruske ratifikacije Kjotskega protokola in na drugi strani podporo EU vključevanju RF v Svetovno trgovinsko organizacijo (Protokol o zaključku bilateralnih pogajanj glede pristopa RF k Svetovni trgovinski organizaciji).

Po ruski ratifikaciji Kjotskega protokola novembra 2004 problematika boja proti globalnim podnebnim spremembam na ravni voditeljev EU in RF ni bila v ospredju vse do novembra 2009, ko so voditelji neposredno pred Konferenco pogodbenic Okvirne konvencije v Københavnu odprli vprašanje oblikovanja novega podnebnega dogovora. Slednji bi moral biti zadnji korak v mednarodnih pogajanjih, ki so se skladno z Balijskim akcijskim načrtom odvijala od leta 2007, in bi naj nadomestil nezadostni Kjotski protokol po koncu prvega ciljnega obdobja, tj. po letu 2012. Pomembno vlogo je pri tem kot predsedujoča Svetu EU odigrala Švedska, ki je odprto poudarila pomembno vlogo RF pri »doseganju dogovora v Københavnu« in pozdravila ruski

predlog zmanjšanja emisij toplogrednih plinov za 35 % (24th EU-Russia Joint Press Conference 2009). EU in RF sta se strinjali, da so potrebna »zmanjšanja tako v razvitem svetu kot tudi v državah v razvoju«, da bi preprečili dvig povprečne globalne temperature za več kot 2 stopinji Celzija (ibid.).

Če je bil rezultat vrha voditeljev EU in RF, ki je potekal novembra 2004 v Moskvi, da je RF naznanila ratifikacijo Kjotskega protokola, je treba za vrh EU-Rusija novembra 2009 izpostaviti, da je z novim ruskim predsednikom Medvedevom odprl možnost bolj odločne in aktivne vloge RF na področju globalnega boja proti podnebnim spremembam. Predsednik Medvedev je nakazal tudi na možnost krepitve sodelovanja z EU na mednarodni ravni pri vprašanju globalnih podnebnih sprememb, ki pa so z neuspehom Konference pogodbenic v Københavnu, globalno finančno in gospodarsko krizo ter zaostritvijo mednarodnih varnostnih razmer nato zdrsnile iz dnevnega reda odnosov med EU in RF na najvišji ravni. Če je šlo leta 2004 za dogovor, ki ga lahko v prvi vrsti najbolje ovrednotimo s pomočjo instrumentalno racionalističnega okvira, je RF (predsednik Medvedev) leta 2009 nakazal na morebiten premik od tradicionalno zadržane in dvomljive države RF do problematike podnebnih sprememb k temu, da je pripravljena (aktivneje) sodelovati v mednarodnem procesu iskanja podnebnega dogovora, v kolikor bodo pri njem (za razliko od Kjotskega protokola) sodelovale tako vse razvite države kot tudi države v razvoju.

Obravnava ključnih pravnih in političnih dokumentov, ki uokvirjajo (energetske) odnose med EU in RF, pa je pokazala, da EU in RF vprašanj privolitve v mednarodne podnebne dogovore ali sankcij, ki bi bile povezane z njihovim neizpolnjevanjem, nista neposredno izpostavljali. Tudi obravnava energetskega odnosa na nižjih institucionalnih ravneh (Energetski dialog) ter v okviru drugih skupnih politik in pobud (Skupni prostori, Partnerstvo za modernizacijo, Severna dimenzija) je pripeljala do enakega zaključka. Ne glede na to, pa je treba izpostaviti, da sta EU in RF vprašanje sodelovanja v boju proti podnebnim spremembam postopno vključevali v njune energetske odnose ter razvijali sodelovanje na različnih institucionalnih ravneh in prek prilagodljivih mehanizmov Kjotskega protokola tudi skozi številne projekte na terenu.

Sodobni pravni pozitivizem je v središče pojmovanja prava postavil koncept privolitve države, da jo neka mednarodna pogodba zavezuje. Teorija med razlogi, zakaj država pristane na mednarodno pogodbo, navaja med drugim, da lahko neka mednarodna pogodba predstavlja i) interese države, ii) koordinacijski mehanizem, ki potrjuje to, kar bi države v vsakem primeru

naredile, ali iii) izraz prepričanja, kaj je prav in kaj narobe, ki izvira iz identitete držav, njihovih interesov in obnašanja. V študiji primera energetskega odnosov med EU in RF ugotavljamo, da vstopata v odnos akterja, ki imata glede vprašanja globalnih podnebnih sprememb različne interese in prepričanja. Iz analize izhaja, da je bilo vprašanje privolitve v Kjotski protokol na dnevnem redu srečanj voditeljev EU in RF, pri čemer je EU jasno zasledovala cilj, da začne protokol (čim prej) veljati, česar pa za RF ne moremo enoznačno potrditi. Kvečjemu nasprotno, izjave najvišjih predstavnikov RF in priložena deklaracija k ratifikaciji Kjotskega protokola kažejo, da so voditelji RF poudarjali, da bodo imele za RF zaveze Kjotskega protokola škodljive družbene in gospodarske posledice. Kot razlog za ratifikacijo je RF navedla pomembnost vloge protokola, spodbujanje mednarodnega sodelovanja in dejstvo, da lahko protokol začne veljati le, če ga ratificira RF. RF je tudi izpostavila in si pridržala pravico do odločitve, če bo sodelovala v nadaljnjih obdobjih Kjotskega protokola po letu 2012.

Kjotski protokol tako v primeru RF ne predstavlja mednarodnega dogovora, ki bi odražal interese RF v boju proti podnebnim spremembam. Prav tako Kjotski protokol ne predstavlja koordinacijskega mehanizma, ki bi potrjeval to, kar bi RF v boju proti globalnim podnebnim spremembam v vsakem primeru naredila, ali izraz prepričanja, ki bi izviralo iz identitete RF, njenih interesov in obnašanja.

Pri privolitvi RF v ratifikacijo Kjotskega protokola je pomembno vlogo odigrala EU in vprašanje vstopa RF v Svetovno trgovinsko organizacijo. Glede na oblikovan sankcijski mehanizem Kjotskega protokola in upoštevajoč, da je RF navedla, da bodo imele po njeni oceni zaveze Kjotskega protokola resne družbene in gospodarske posledice, zaključujemo, da je imela RF (tudi druge razloge, na osnovi katerih je privolila v ratifikacijo Kjotskega protokola, česar v okviru prvega pokazatelja ni bilo mogoče celovito zajeti. V nadaljevanju bomo tako ovrednotili naslednji pokazatelj, tj. lastni interes akterjev, kjer se bomo predvsem lotili vprašanja, zakaj je RF vendarle pristala na Kjotski protokol, če je ocenjevala, da je ta škodljiv za njeno družbo in gospodarstvo.

5.2 Lastni interes Evropske unije in Ruske federacije v luči mednarodnega prava podnebnih sprememb ter energetski odnosi med njima

Z našim drugim pokazateljem se pri proučevanju vloge prava osredotočamo na učinke pravil v mednarodnih zadevah in predvsem v naši študiji primera na učinke v energetskih odnosih med akterjema. Takšna, instrumentalna optika (Keohane 1997; von Stein 2013) poudarja, da bodo mednarodna pravila in norme igrale pomembno vlogo, če bodo neposredno vplivale na akterje ali oblikovale posebne okoliščine in zamejitve, ki vplivajo na interese posameznih akterjev. Strožji pogled skozi instrumentalno optiko zagovarja, da države spoštujejo le pravila, ki jim ustrezajo in koristijo, nekoliko bolj subtilni instrumentalni pogledi pa dopuščajo, da pravila kot del okolja, v katerem delujejo države, vplivajo na obnašanje držav, saj spreminjajo spodbude ne le za države, temveč tudi druge akterje (interesne skupine, organizacije, posamezne politične odločevalce idr.) (Keohane 1997).

Instrumentalna optika ni v domeni le teoretikov mednarodnih odnosov, temveč se z njo ukvarjajo tudi mednarodni pravniki. Pristopi, ki so se razvili znotraj teorije pravnega procesa pri pojmovanju, zakaj države spoštujejo mednarodno pravo, izpostavljajo lastni interes držav in poštenost. Lastni interes držav v središče postavlja tudi Henkin (1968/1979), ki izhaja iz predpostavke, da države delujejo z namenom in racionalno po tem, ko zberejo in natančno pretehtajo vsa pomembna dejstva in dejavnike. Pri tem vključujejo prednosti upoštevanja tako neposrednih ugodnosti, ki izhajajo iz dane pogodbe, kot tudi splošnih ugodnosti, ki izhajajo iz spoštovanja pravnega reda. Države bodo, ne všteti izjemoma neracionalnih dejanj, običajno upoštevale mednarodno pravo, razen če bi jim kršitev prinesla kratkoročne ugodnosti, ki predstavljajo pomembno prednost pred spoštovanjem mednarodnih pravnih določil (Armstrong, Farrell in Lambert 2012/15, 113).

V nasprotju z realističnim pojmovanjem institucionalisti utemeljujejo, da lahko ima pravo neodvisen učinek na obnašanje držav, na katerega večino časa vplivajo materialni interesi, kot jih dojemajo elite, in njihove relativne zmogljivosti (moč), ki jim omogočajo doseganje ciljev. Von Stein (2013) izpostavlja različne mehanizme, prek katerih se kaže pomen prava v mednarodni skupnosti, in ki poudarjajo spoštovanje prava prvenstveno na podlagi interesov držav. V sklopu naše obravnave gre izpostaviti **(mednarodne) spodbude, pozitivne ali negativne**, do katerih pride, kadar je upoštevanje mednarodnih obveznosti neki državi pomembne do te mere, da drugim ponudi določeno spodbudo, da bi te spoštovale mednarodne zaveze (Hafner-Burton 2005). Poleg mednarodnih spodbud, je treba omeniti še **mehanizem**

recipročnosti, ugleda ter vlogo domačih institucij in politik (von Stein 2013). Lastni interes akterjev postavlja v ospredje tudi liberalni institucionalizem, s tem, ko poudarja, da sodelovanje držav, ki ga omogočajo ali podpirajo mednarodni pravni režimi, služi primarno uresničevanju interesov držav.

V okviru prvega ocenjevalnega vprašanja glede dolžnosti in pravic, ki izhajajo iz mednarodnih podnebnih norm, kratko povzemamo, da so EU in države članice EU ter RF kot pogodbenice Okvirne konvencije pristale na obveznost, da morajo sprejeti državno politiko in ustrezne ukrepe za ublažitev spremembe podnebja. O njej so dolžne poročati podrobne informacije s ciljem, da bi posamezno ali skupno vrnilo antropogene emisije CO₂ in drugih toplogrednih plinov na ravni iz leta 1990 do konca desetletja (Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 4. člen). Okvirna konvencija je določila tudi obveznost nacionalnega poročanja in mednarodnega pregleda ter obveznosti razvitih držav do držav v razvoju (finančna pomoč in prenos tehnologije). S Kjotskim protokolom pa so pogodbenice (razvite države) v nasprotju z Okvirno konvencijo sprejele jasne kvantificirane cilje v obliki zmanjšanja obsega toplogrednih plinov v obdobju 2008–12 glede na referenčno leto 1990, tj. RF cilj 0 % in EU skupni cilj -8 %.

Za študijo primera energetskega odnosov med EU in RF je poleg ciljev in obveznosti pogodbenic Okvirne konvencije in Kjotskega protokola ključen vzpostavljeni inovativni in celostni institucionalni okvir z mehanizmi, ki pogodbenicam omogočajo prilagodljivost v času, prostoru in načinu, kako bodo svoje obveznosti izpolnile. Obveznosti Kjotskega protokola pokrivajo košarico šestih različnih toplogrednih plinov in pogodbenici je prepuščeno, katere emisije in v kolikšni meri bo zniževala, da doseže predpisani kumulativni cilj (izražen v enoti CO₂). Poleg neto spremembe emisij iz virov se uporabljajo tudi neto spremembe emisij »po ponorih odstranjenih toplogrednih plinov, ki so posledica spremembe rabe zemljišč in gozdarskih dejavnosti, omejenih na pogozdovanje, ponovno pogozdovanje in krčenje gozdov od leta 1990, ki jih neposredno povzroča človek, merjene kot preverljive spremembe zalog ogljika v vsakem ciljnem obdobju« (Kjotski protokol, 3. člen, 3. odstavek).

Pogodbenice lahko tako svoje emisije toplogrednih plinov zmanjšujejo bodisi aktivno bodisi s spodbujanjem dejavnosti, ki so povezane s ponori emisij toplogrednih plinov in pripeljejo do odstranitve emisij toplogrednih plinov iz ozračja. Dodatno je Kjotski protokol pogodbenice v prvem kjotskem ciljnem obdobju zavezal na ravni obdobja (petih let) in ne na letni ravni, kar ponovno dopušča določeno mero prilagodljivosti glede časovne razporeditve doseganja

obveznosti. Inovativna arhitektura, ki je bila ustvarjena s Kjotskim protokolom, obsega štiri mehanizme, katerih namen je omogočiti pogodbenicam doseganje obveznosti na stroškovno najbolj učinkovit način: mednarodno trgovanje z emisijami, skupno izvajanje projektov, mehanizem čistega razvoja in skupinsko doseganje obveznosti.

Za našo študijo primera so relevantni vsi mehanizmi z izjemo mehanizma čistega razvoja, ki omogoča sodelovanje med pogodbenicami razvitimi državami in državami v razvoju. Mehanizem skupinskega doseganja obveznosti je uporabila EU, ko se je zavezala, da bo cilje, ki so jih sprejele države članice EU (EU-15), dosegla skupinsko, na podlagi česar je prišlo do Sporazuma o porazdelitvi bremen, s katerim je bil določen prispevek vsake države članice EU k skupnemu cilju, in oblikovanja evropskega sistema za trgovanje z emisijami (EU ETS). Sistem mednarodnega trgovanja z emisijami daje pogodbenicam, skladno s 17. členom Kjotskega protokola, pravico, da enote, ki jih niso porabile, prodajo drugim državam, ki imajo težave pri doseganju obveznosti. S tem je bila ustvarjena nova dobrina in nov trg, ki ga, upoštevajoč, da CO₂ predstavlja osrednji toplogredni plin, običajno poimenujemo ogljični trg.

Mehanizem skupnega izvajanja je državam članicam EU omogočil, da z vlaganjem v skupne projekte v RF, ki imajo za rezultat zmanjšanje emisij toplogrednih plinov, pridobijo t.i. enote zmanjšanja emisij (ang. *ERU*). Te enote štejejo v izpolnjevanje njihovih obveznosti skladno s Kjotskim protokolom, lahko pa z njimi tudi trgujejo, pri čemer je vsaka enota ERU enakovredna eni toni CO₂. Skupno izvajanje projektov tako omogoča pogodbenicam razvitim državam prilagodljivo in stroškovno učinkovito izpolnjevanje obveznosti, hkrati pa prejemnicam zagotavlja pozitivne učinke iz tujih vlaganj in prenosa tehnologije. Inovativna arhitektura prilagodljivih mehanizmov, ki je bila oblikovana s Kjotskim protokolom, je državam članicam EU in RF kot državam Aneksa I torej omogočila številne pravice in izjemno prilagodljivost pri izpolnjevanju obveznosti zmanjševanja emisij toplogrednih plinov, ki sta jih EU in RF sprejeli s Kjotskim protokolom za obdobje 2008–12.

Naše naslednje ocenjevalno vprašanje, *kaj za EU in RF predstavlja (ne)izpolnjevanje dolžnosti in terjanje pravic, ki izhajajo iz mednarodnih podnebnih norm, v njihovih energetskih odnosih*, je ključno za ovrednotenje instrumentalnih, racionalističnih vzgibov RF in EU, ki oblikujejo njune interese in vodijo njuno vedenje v medsebojnih energetskih odnosih. Kot smo že navedli, je osrednji cilj Okvirne konvencije in Kjotskega protokola blažiti podnebne spremembe z zmanjševanjem emisij toplogrednih plinov. Pri tem so države članice EU na eni strani in RF na

drugi strani s Kjotskim protokolom sprejele jasni kvantificirani cilj dovoljenega obsega emisij za prvo ciljno obdobje 2008–12. Neizpolnitev teh ciljev bi pomenila, da se bodisi obseg emisij, ki presega določeni cilj, odšteje od naslednjega ciljnega obdobja bodisi mora pogodbenica razvita država presežni del emisij pokriti prek mednarodnega trgovanja z emisijami. Da pogodbenice kljub očitkom, da Okvirna konvencija in Kjotski protokol ne zagotavljata učinkovitega kaznovalnega mehanizma, izjemno resno jemljejo svoje pogodbene obveznosti, nam kaže prvo ciljno obdobje Kjotskega protokola in primer Kanade, Japonske ter vseh ostalih pogodbenic razvitih držav.

Kanada je namreč 15. decembra 2011 depozitarju predložila pisno notifikacijo, da se umika iz Kjotskega protokola, kar je vstopilo v veljavo 15. decembra 2012, torej tik pred zaključkom prvega ciljnega obdobja. Kanadska vlada je ob izstopu navedla (Morel in Shishlov 2014, 19), da bi Kanada v primeru neizstopa »izgubila na tisoče služb in utrpela prenos 14 milijard ameriških dolarjev od njenih davkoplačevalcev k drugim državam«. Naknadni izračun je sicer pokazal, da bi cena manjkajočih emisij ob leta 2014 veljavni ceni emisijskih kuponov (0,10 dolarja na tono CO₂) znašala med 70 in 80 milijoni ameriških dolarjev (ibid.).

Kanada se je tako, sicer skladno s Kjotskim protokolom, odločila za predčasni izstop na podlagi ocene, da ne bo izpolnila svojega cilja zmanjšanja emisij toplogrednih plinov, ki ga je sprejela z ratifikacijo protokola decembra 2002. Svoj izstop je utemeljila z oceno, da bi zaradi neizpolnjevanja obveznosti morala v nakup emisijskih pravic, kar bi zanjo predstavljalo nesprejemljivo finančno breme. Hkrati je s tem preprečila, da bi Odbor za skladnost, ki deluje v okviru Kjotskega protokola, ugotavljal, ali je izpolnila svoje obveznosti, in ji skladno s protokolom predpisal, da se neizpolnjeni cilj odšteje od cilja v naslednjem obdobju. Čeprav bi slednje pomenilo, da je svoje neizpolnjene obveznosti zniževanja emisij toplogrednih plinov le prenesla v prihodnje ciljno obdobje, kar bi se lahko brez drugih pravnih posledic ponovilo ob koncu prihodnjega obdobja, kanadski primer kaže, da se je pogodbenica na podlagi ocene, da obveznosti ne bo izpolnila, raje odločila, da izstopi iz Kjotskega protokola, kot da bi morala manjkajoče pravice emisij kupiti oz. bi se jo prepoznalo kot kršiteljico.

Primeri ostalih razvitih držav kažejo, da so vse, ki so sodelovale v Kjotskem protokolu, dosegle predpisani cilj. Pri tem so se posluževale tudi prilagodljivih mehanizmov, pri čemer sta bili vodilni Japonska, ki je ves čas ciljnega obdobja kupovala različne emisijske kupone, ker ni

dosegala svojega cilja, in EU, kjer je potekalo trgovanje v okviru vzpostavljene sheme EU trgovanja z emisijami toplogrednih plinov (Morel in Shishlov 2014, 17).

Izpolnjevanje ciljev, ki sta jih EU in RF sprejeli s Kjotskim protokolom, pa ima poleg blaženja globalnih podnebnih sprememb tudi pomembne posledice za njune energetske odnose, v katerih obe prvenstveno izpostavljata zanesljivost oskrbe in povpraševanja po energiji. Na eni strani je za EU, ki je med vsemi pogodbenicami sprejela relativno najstrožji cilj, zaveza znižanja emisij toplogrednih plinov predstavljala spodbudo k oblikovanju skupne podnebno energetske politike na EU ravni s ciljem zagotoviti trajnostno, konkurenčno in zanesljivo oskrbo z energijo. Cilji podnebno energetskega paketa (20-20-20 do leta 2020), ki so jih voditelji držav članic EU določili leta 2007, so pomenili korak k energetskega prehodu gospodarstev držav članic EU, ki temeljijo na rabi fosilnih goriv, k bolj učinkoviti rabi energije in večji vlogi rabe obnovljivih virov energije. S tem so prispevale tudi k zmanjševanju odvisnosti od uvoza energije in k bolj razpršeni rabi energetskih virov ter posledično k bolj zanesljivi oskrbi s trajnostno energijo (npr. Evropska komisija 2007; Evropska komisija 2011).

Na drugi strani sta položaj RF zaznamovali dve pomembni okoliščini. Prvo je predstavljalo prepričanje vodstva RF, da sta Kjotski protokol in (morebitna) zaveza k zmanjševanju emisij toplogrednih plinov škodljiva za družbeni in gospodarski razvoj RF. Drugo pa je predstavljalo dejstvo, da je Kjotski protokol kot referenčno leto upošteval leto 1990, ko so bile v primeru RF (takrat del SZ) emisije toplogrednih plinov na zgodovinsko najvišji ravni. To je ob gospodarskem kolapsu, ki je sledil razpadu SZ in posledično padcu obsega emisij toplogrednih plinov, pomenilo, da lahko RF glede na predvideni obseg emisij v prvem ciljnem Kjotskem obdobju (2008–12) še vedno znatno poveča svoje emisije toplogrednih plinov, ne da bi ogrozila izpolnjevanje svojega cilja po Kjotskemu protokolu (cilj 0 % spremembe glede na leto 1990).

Za RF je tako Kjotski protokol pomenil ne samo, da lahko pragmatično brez kakršnihkoli ukrepov v prvem ciljnem obdobju ostane znotraj svojih ciljnih emisij, ampak da se je zanj z oblikovanjem mednarodnega trgovanja z emisijami pojavila priložnost, da finančno unovči pridobljene trgovalne emisijske pravice (t.i. 'vroči zrak'). Dodatno je mehanizem skupnega izvajanja projektov spodbujal razvite države pogodbenice k skupnemu zmanjševanju emisij toplogrednih plinov. Pri tem je RF s svojim zastarelim in neučinkovitim energetskega sistemom in energetskega intenzivnim gospodarstvom ponujala možnost izjemnih prihrankov ter kot taka predstavljala samoumevnega potencialnega partnerja. Vsako znižanje domače porabe energije

pa bi za RF predstavljalo dodatno priložnost za krepitev zanesljivosti ponudbe energetskih virov na mednarodnih trgih ter hkrati priložnost za povečanje finančnih prihodkov v zvezni proračun in prihodkov domačih energetskih podjetij iz naslova prodaje energentov na mednarodnih trgih. S temi ugotovitvami smo že prišli do našega naslednjega ocenjevalnega vprašanja, tj. *v kakšnem obsegu mednarodne podnebne norme odsevajo interese akterjev, ki jih slednja vnašata v njune energetske odnose.*

Na podlagi obravnave energetskih odnosov med EU in RF smo ugotovili, da so mednarodne podnebne norme skozi zastavljene cilje zniževanja emisij toplogrednih plinov različno odsevale interese obeh akterjev na področju gospodarskega sodelovanja, energetske varnosti in varstva okolja. Poleg okoljskih vprašanj povezanih z rabo jedrske energije sta EU in RF na začetku tisočletja izražali močan interes po »sodelovanju na področju okolja« in »pripravljenost za tvorno sodelovanje v Kjotskem procesu, zato da bi spodbudili čim hitrejši začetek Kjotskega protokola«. Pri tem sta poudarjali predvsem velik pomen »prispevka, ki je lahko dosežen s pomočjo izvajanja fleksibilnih mehanizmov določenih v Kjotskem protokolu« (7th EU-Russia Summit Joint Statement 2001, 30. odstavek), kar ne bo »pripomoglo le k zmanjšanju emisij toplogrednih plinov, temveč tudi k povečanju evropskih vlaganj v energetski sektor v Rusiji s ciljem, da se izboljša energetska učinkovitost in gospodarska uspešnost« (8th EU-Russia Summit Joint Statement 2001, 12. odstavek).

Skozi Energetski dialog sta EU in RF med temami sodelovanja na energetskem področju posebej izpostavili trajnostni razvoj in leta 2005 pozdravili začetek veljavnosti Kjotskega protokola, kar je po njunem mnenju odprlo izjemno priložnost za spodbujanje okolju prijaznih naložb v okviru mehanizma za skupno izvajanje (EU-Russia Energy Dialog Sixth Progress Report 2005, 4). EU in RF sta si nato v Načrtu za Skupni gospodarski prostor kot enega od ciljev določili »spodbujati spoštovanje okolja in zaveze mednarodnih okoljskih sporazumov, kot je Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja« (Road Map for the Common Economic Space 2005, 17). Določili sta tudi, da bi morale biti dejavnosti na področju okolja vključene v vse sektorje upoštevajoč obstoječe programe, kot je Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije. Skladno s tem ciljem bi morali EU in RF sodelovati in skupaj podpirati uresničevanje Okvirne konvencije in Kjotskega protokola ter njegovih fleksibilnih mehanizmov (ibid.).

Na srečanju okoljskega Stalnega partnerskega sveta je bil oktobra 2006 vzpostavljen Okoljski dialog, v okviru katerega je delovala tudi Podskupina za podnebne spremembe. Ta se je

osredotočala na sodelovanje med EU in RF v okviru mednarodnih podnebnih pogajanj in vprašanje oblikovanja novega mednarodnega podnebnega dogovora. V okviru Partnerstva za modernizacijo pa sta EU in RF med prednostnimi področji določili spodbujanje trajnostnega gospodarstva in energetske učinkovitosti ter mednarodna pogajanja glede boja proti podnebnim spremembam.

Vrh EU-Rusija, ki je potekal neposredno pred Konferenco pogodbenic v Københavnu, je z novim ruskim predsednikom Medvedevim nakazal, da obstaja med EU in RF tudi potencial za morebitno krepitev prihodnjega sodelovanja v mednarodni podnebni politiki. Takrat je predsednik Medvedev izjavil, da sta EU in RF vodilni na svetu po svojih »prostovoljnih zavezah na tem področju in želji, da se ta proces nadaljuje« (24th EU-Russia Joint Press Conference 2009). Ta izjava je glede na gibanje realnih ruskih emisij toplogrednih plinov v celoti neupravičena, kaže pa, da je RF pod novim predsednikom pokazala določeno politično željo in namero, da se aktivneje vključi v mednarodno podnebno politiko in eventualno profilira kot ena od ključnih držav v tem procesu. Slednje odpira tudi liberalistični premislek, h kateremu se bomo še vrnili, tj. kakšno vlogo je pri tem imelo dejstvo, da je prejšnjega predsednika Vladimirja Putina, čigar gledanje na problematiko podnebnih sprememb je bilo izrazito zadržano in prvenstveno instrumentalno, leta 2008 zamenjal Dimitrij Medvedev.

Podobno je bila problematika globalnih podnebnih sprememb visoko na dnevnem redu voditeljev EU in RF tudi decembra 2010 na 26. vrhu EU-Rusija, ko je predsednik RF Medvedev potrdil, da si pri mednarodnih pogajanjih obe strani prizadevata za »celovit in zavezujoč sporazum«, ter pri tem izpostavil problem izjemne suše in obsežnih gozdnih požarov, ki so poleti 2010 divjali v Rusiji (26th EU-Russia Summit Joint Press Conference 2010). V načrtu za energetske sodelovanje EU-Rusija do 2050, ki sta ga marca 2013 podpisala evropski komisar za energijo Oettinger in ruski minister za energijo Novak, pa je bil kot ena od čezsektorskih tem poudarjen »podnebni izziv«, tj. univerzalno sprejet cilj 2 stopinj Celzija, in dogovor iz Durbana o oblikovanju pravnega okvira do leta 2015 za podnebne ukrepe vseh držav ter povečanje ravni ambicij in blažitvenih ukrepov do 2020.

Mednarodne podnebne norme so torej odsevale naslednje skupne interese obeh akterjev na področju okolja, ki sta jih EU in RF izpostavljali v medsebojnih energetskih odnosih:

- željo po zmanjšanju emisij toplogrednih plinov;

- povečanje evropskih vlaganj v energetske sektor v RF s ciljem izboljšati energetske učinkovitost in gospodarsko uspešnost;
- spodbujanje okolju prijaznih naložb v okviru Mehanizma za skupno izvajanje;
- modernizacijo gospodarstva RF s pomočjo spodbujanja trajnostnega gospodarstva in energetske učinkovitosti v RF;
- sodelovanje med EU in RF v okviru mednarodnih podnebnih pogajanj in vprašanje oblikovanja novega mednarodnega podnebnega dogovora.

Voditelji EU in RF so razen vprašanja jedrskih odpadkov in varnosti ob koncu 1990. let okoljske interese torej prvenstveno povezovali s spodbujanjem gospodarskega sodelovanja in izboljševanjem njune energetske varnosti. Poudarjali so zavezo k »stabilnemu gospodarskemu razvoju in boju proti podnebnim spremembam«, ter da je v današnjem svetu izjemno pomembno obravnavati »okoljske teme kot sestavni del gospodarskega sodelovanja« (18th EU-Russia Summit Joint Press Conference 2006). EU in RF sta ocenjevali, da ponuja Kjotski protokol znatne ekonomske spodbude za varčevanje z energijo in izboljšanje energetske učinkovitosti (EU-Russia Energy Dialog Second Progress Report 2002, 4). Svetovna banka je leta 2014 ocenila, da je neučinkovita raba energije v RF enaka energetske porabi Francije in da lahko RF privarčuje 45 % svoje skupne porabe primarne energije (World Bank 2014, 3–4).

EU in RF sta izrazito poudarjali tudi pomembnost trajnostnega razvoja in Kjotskega protokola, ki bi naj jima omogočil, da bosta sodelovali pri trgovanju z emisijami in pri projektih skupnega izvajanja. Ocenjevali sta, da bo Kjotski protokol spodbudil dodatna prizadevanja v energetskem sektorju, ki bi bila potrebna za izboljšanje energetske učinkovitosti in razvoj čiste energije, tj. iz obnovljivih virov energije. Znatne priložnosti za sodelovanje, še zlasti industrijsko, sta videli tudi v izmenjavi dobrih praks in tehnologij med podjetji iz EU in RF (EU-Russia Energy Dialog Fifth Progress Report 2004, 2–3).

Zadnje ocenjevalno vprašanje, ki smo ga postavili v okviru koncepta lastni interes akterjev, je bilo, *kdaj in na kakšen način sta EU in RF svoje interese vnašala v medsebojni odnos in kakšne so bile posledice*. To vprašanje smo obravnavali s pomočjo analize vrhov EU-Rusija, konceptualne analize ključnih pravnih in političnih dokumentov, ki uokvirjajo odnose med EU in RF, ter analize političnega sodelovanja na ravni Energetskega dialoga, Skupnih prostorov med EU in RF ter Partnerstva za modernizacijo (kratko povzeto v tabeli 5.1).

Tabela 5.1: Odnosi EU-Rusija – področje energije in podnebne spremembe

Obdobje	Okoliščine	Mednarodno pravo podnebnih sprememb	Odnosi EU-Rusija (energija in podnebne spremembe)
Do leta 2000	- RF se primarno ukvarja z vprašanji notranje narave (notranje reforme, finančna kriza, varnostna vprašanja) - Oblikovanje mednarodnega režima podnebnih sprememb (Okvirna konvencija in Kjotski protokol)	- 1992: sprejem Okvirne konvencije ZN o spremembi podnebja - 1994: začetek veljavnosti Okvirne Konvencije - 1995: Berlinski mandat (začetek pogajanj o Kjotskem protokolu) - 1997: sprejem Kjotskega protokola	- Podnebne spremembe niso tema v odnosih EU-Rusija
Prvo Putinovo obdobje (2000–2008)	- RF, ki je gospodarsko in politično v vzponu, si prizadeva za vstop v Svetovno trgovinsko organizacijo in (ponovno) uveljavitev v mednarodni skupnosti - Izstop ZDA iz kjotskega procesa in bolj odločna (vodilna) vloga EU	- 2001: Sporazum iz Marakeša (pravila o izvajanju Kjotskega protokola) - 2005: začetek veljavnosti Kjotskega sporazuma - 2007: Balijski akcijski načrt (pogajanja o novem sporazumu po letu 2012)	- Energetski dialog, spodbujanje področja energetske učinkovitosti - Energetski tehnološki center v Moskvi (2002) - Podpora voditeljev Kjotskemu protokolu in prilagodljivim mehanizmom - Ratifikacija Kjotskega protokola s strani RF (novembra 2004) in začetek veljavnosti februarja 2005 - Problematika podnebnih sprememb (Kjotski protokol) občasno na dnevnem redu vrhov EU-Rusija - Skupna pobuda o energetske učinkovitosti - Oblikovanje Skupnih prostorov (poudarjanje energetske učinkovitosti) - Skupni projekti v okviru Energetskega dialoga (energetska učinkovitost) - pomanjkanje politične podpore in nejasna razdelitev pristojnosti v RF zavirata projekte skupnega izvajanja
Obdobje Medvedeva (2008–2012)	- RF s Podnebno doktrino 2009 prizna podnebne spremembe ter potrebo po blaženju in prilagajanju - RF nakaže na svojo vlogo kot ene vidnih držav tudi v boju proti podnebnim spremembam, a pogojuje svoje sodelovanje v novem sporazumu s sodelovanjem vseh ostalih držav	- 2009: Konferenca pogodbenic v Københavnu se ne zaključi s sprejemom celovitega sporazuma s strani Konference pogodbenic, Københavnski dogovor ob robu oblikujejo ZDA in države BASIC - 2010: Konferenca v Cancunu vključi vsebino Københavnskega dogovora v proces Okvirne konvencije	- Medvedev predlaga cilj zmanjševanja emisij TGP in sodelovanje z EU na področju boja proti podnebnim spremembam - Aktualne varnostne teme (Gruzija, energija) prevladujejo na dnevnem redu vrhov EU-Rusija - Partnerstvo za modernizacijo poudari energetske učinkovitost - Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije

	- Različna stališča držav in neprožnost posameznih skupin držav v podnebnih pogajanjih - V Københavnu 2009 Konferenca pogodbenic ne najde poti do novega sporazuma, ZDA in skupina držav BASIC zadnjo noč oblikuje Københavnski dogovor, s katerim se Konferenca pogodbenic naslednje jutro le 'seznani' - Finančna in gospodarska kriza, vojaški konflikt v Gruziji, plinska kriza in druga energetska vprašanja	- 2011: Sprememba iz Dohe (dogovor o drugem ciljnem obdobju Kjotskega protokola) - 2012: Durbanska platforma (začetek pogajanj o novem sporazumu po 2020)	- Skupina za energetske učinkovitost (v okviru Energetskega dialoga: izmenjava izkušenj in dobrih praks ter razvoj novih politik in zakonodaje v RF na temo varčevanja s primarno energijo, energetske učinkovitosti in obnovljivih virov energije - Oblikovanje zakonskega okvira za izvajanje projektov skupnega izvajanja - Po številu projektov skupnega izvajanja RF za Ukrajino na drugem mestu
Drugo Putinovo obdobje (od 2012 naprej)	- RF sprejme ustrezno nacionalno zakonodajo in odobri projekte skupnega izvajanja ter druge okoljske projekte, se osredotoči na energetske učinkovitost - Javno mnenje v RF in nevladni sektor se postopoma obračata v prid blaženju in prilagajanju na podnebne spremembe - Soglasje o cilju 2 °C in potrebi, da se sprejme celovit in obvezujoč mednarodni dogovor, ki bo naslovil boj proti podnebnim spremembam po letu 2020 - Gospodarska in finančna kriza, energetska vprašanja - Sirija in Ukrajina	- Drugo ciljno obdobje Kjotskega protokola (2013–2020) - Pariški sporazum decembra 2015	- Načrt za energetske sodelovanje EU-Rusija 2050 - RF se umakne iz drugega obdobja Kjotskega protokola - Aktualne varnostne teme prevladajo na dnevnem redu (Sirija in Ukrajina) - Popolna prekinitev odnosov EU-Rusija in uvedba sankcij zaradi konflikta v Ukrajini

EU in RF sta mednarodne podnebne norme na različnih ravneh in na različne načine vključevali v njune energetske odnose. Vprašanje ratifikacije Kjotskega protokola s strani RF sta, kot smo že razčlenili, obravnavali na najvišji politični ravni, tj. ravni voditeljev EU in RF. Svoje interese na področju gospodarskega sodelovanja, energetske varnosti in varstva okolja pa sta EU in RF vnašali v energetske odnose postopno in na različnih ravneh, od najvišje politične ravni navzdol proti strokovni delovni ravni in prek skupnih projektov tudi v druge sfere, npr. sodelovanje na področju približevanja pravnih in regulatornih okvirov, tehničnih določil in standardov v energetske sektorju, priprave zakonodajnih predlogov na področju energetske učinkovitosti pri gradnji in obnovi stavb, v sektorju prometa in sproizvodnje idr.

Mednarodne podnebne norme sta EU in RF postopno vključevali tudi v skupne politične in pravne dokumente. V začetku 1990. let EU in RF problematiki podnebnih sprememb v krovnem Sporazumu o partnerstvu in sodelovanju sicer nista namenili večje pozornosti. V njem sta navedli le trajnostni razvoj kot skupni cilj in globalne podnebne spremembe kot enega od partikularnih ciljev v boju proti poslabšanju okolja. Kot sredstvo sodelovanja sta navedli razvoj strategij, nista pa prepoznali potrebe ali priložnosti za sodelovanje na področju boja proti podnebnim spremembam kljub dejstvu, da je bila v tem času že oblikovana in v veljavi Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, kjer so podnebne spremembe opredeljene kot skupna skrb in odgovornost vseh pogodbenic, med katerimi sta tudi EU in RF.

EU in RF sta vprašanje podnebnih sprememb nato vidneje umestili v Načrt za Skupni gospodarski prostor, ki je bil skupaj s preostalimi tremi načrti za Skupne prostore sprejet leta 2005 v Moskvi. V njem sta si za cilj postavili sodelovanje v odnosu do Okvirne konvencije in pri izvajanju Kjotskega protokola ter določili, da bosta okrepili sodelovanje na področju zanesljive in trajnostne proizvodnje, prenosa in rabe energije, vključno z varčevanjem in rabo obnovljive energije. V Partnerstvu za modernizacijo, ki je bilo dogovorjeno junija 2010, sta EU in RF za eno od prednostnih področij sodelovanja navedli tako spodbujanje trajnostnega nizkoogljičnega gospodarstva in energetske učinkovitosti kot tudi mednarodna pogajanja v zvezi z bojem proti podnebnim spremembam. Pri tem sta na področju energije načrtovali številne aktivnosti povezane z energetske učinkovitostjo, varčevanjem z energijo in obnovljivimi viri energije.

Pomembno povezovalno vlogo med EU in RF je imel na področju energije leta 2001 vzpostavljeni Energetski dialog, ki je sprožil in podprl, med drugim, tudi nekaj energetskih

projektov in aktivnosti neposredno povezanih z implementacijo in doseganjem ciljev Kjotskega protokola. V okviru Energetskega dialoga je potekala izmenjava mnenj in dobrih praks glede oblikovanja politik, zakonodaje in ocenjevanja potenciala energetske učinkovitosti ter zmanjševanja emisij toplogrednih plinov, kar je npr. leta 2009 pomembno prispevalo k oblikovanju ruskega zakona o energetske učinkovitosti. Dobre prakse EU so pomagale tudi pri oblikovanju administrativnih sistemov za izvajanje politik ter zakonodaje na zvezni in regionalni ravni v RF (EU-Russia Energy Dialog Joint Report 2010, 11). V okviru Energetskega dialoga je potekalo tudi določeno število projektov v podporo izvajanju Kjotskega protokola in uporabi mehanizma skupnega izvajanja v energetske sektorju RF.

Tik pred zamrznitvijo vseh odnosov med EU in RF pa je bil marca 2013 v Moskvi podpisan Načrt za energetske sodelovanje EU-Rusija do 2050, ki je poudaril univerzalni podnebni cilj in soglasje v okviru ZN o cilju 2 stopinj Celzija. EU in RF sta v načrtu priznali ogromen potencial na področju energetske učinkovitosti, zlasti v RF, in izjemen potencial za sodelovanje. Načrt našteva tudi številne skupne aktivnosti, ki kažejo, kako bi lahko spodbudili sodelovanje med stranema (do leta 2020, 2030 in 2050) v smeri proti vseevropskemu energetske prostoru s ciljem doseči energetske učinkovitost brez meja.

Razvoj mednarodnih podnebnih norm torej različno odseva interese EU in RF, ki sta jih slednji tudi različno vnašali v njune energetske odnose. Pomembnejšo vlogo pridobijo v začetku novega tisočletja, ko želi predvsem EU doseči začetek veljavnosti Kjotskega protokola. Na tej točki se manifestira prepričanje EU o nujnosti in pravilnosti razvoja in uveljavitve mednarodnih podnebnih norm. Nato pa začne v ospredje prihajati pomen podnebnih norm za energetske odnose med EU in RF predvsem kot priložnost in polje za njuno delovanje in sodelovanje. Čeprav se prvenstveno poudarja pomen norm za spodbujanje gospodarskega sodelovanja, se s postopno institucionalizacijo odnosov med EU in RF na področju energije razvija administrativni in strokovni dialog ter z njim sodelovanje na teh področjih. Slednje se materializira v nekaterih skupnih projektih in delno tudi pri razvoju standardov in regulative v RF na nekaterih specifičnih področjih, kot so energetske učinkovitost, obnovljivi viri energije, projekti skupnega izvajanja. Mednarodne podnebne norme so tako neposredno vplivale na interese po gospodarskem sodelovanju, kar je izraziteje izpostavljeno pri RF, ter oblikovale posebne okoliščine in predvsem spodbude, ki so vplivale tako na obnašanje EU in RF kot tudi drugih akterjev v njunih odnosih na področju energije.

5.3 Vrednote, prepričevanje in internalizacija mednarodnih podnebnih norm v energetskih odnosih med Evropsko unijo in Rusko federacijo

Skozi instrumentalno optiko smo se fokusirali na interese izhajajoč iz predpostavke, da pravila in norme igrajo pomembno vlogo, če vplivajo na oblikovanje interesov posameznih akterjev. A proučevanje pomena in vloge mednarodnega prava v sodobni mednarodni skupnosti (lahko) vključuje tako racionalistične kot tudi normativne procese in učinke, kar zahteva obravnavo predmeta proučevanja tudi skozi normativno optiko, ki učinka interesov in moči ne zanika, temveč poudarja, da te razlage ne zadostujejo. Norme in pravila ne delujejo mehanično, ampak so vedno podvržena izpodbijanju, tolmačenju in ponovnemu tolmačenju. Še več, norme in pravila sama določajo pogoje za interpretativni dialog in imajo globok učinek na to, kako ljudje razmišljajo o vlogi držav in njihovih obveznostih ter s tem na obnašanje držav (Keohane 1997). Mednarodna normativna struktura oblikuje identitete in interese držav, ki pa s svojimi praksami in interakcijami to strukturo ponovno vzpostavljajo (Wendt 1999). Materialna sredstva pridobijo pomen za človekovo akcijo le prek strukture skupnega znanja, v katero so vpete (Barnett 2008, 328). Priznavanje teoretičnega dopolnjevanja je tako nujno (Abbott in Snidal 2013, 37), saj racionalnosti pri nobeni pomembni politični odločitvi ne moremo ločiti od normativnega učinka, podobno kot ne moremo ločiti normativnega okvira od racionalne izbire (Finnemore in Sikkink 1998).

Naše prvo ocenjevalno vprašanje v pričujočem podpoglavju, ki naslavlja tretji pokazatelj (Prepričevanje, skladnost mednarodnih podnebnih norm z dogovori med akterjema ter dojemanje njihove legitimnosti in njihova internalizacija v njunih energetskih odnosih), se nanaša na vidik prepričevanja, tj. *kdaj in na kakšen način je bilo le-to v odnosih med EU in RF prisotno v povezavi s spoštovanjem mednarodnih podnebnih norm*. Prepričevanje vidimo namreč kot enega od normativnih mehanizmov, ki vodi k spremembi mišljenja in odnosa brez prisile (Johnston 2001). Gre za proces, v katerem postane delovanje akterjev družbena struktura, ideje postanejo norme in subjektivno postane intersubjektivno (Finnemore in Sikkink 1998, 914). Skupine, ki zagovarjajo določeno normo, si prizadevajo sprostiti močne občutke in utemeljiti argumente v prid spoštovanja norme (Keck and Sikkink 1998), pri čemer je ključna argumentacija in uspešno prepričevanje ima za rezultat spoštovanje norme (Von Stein 2013, 488).

V energetskih odnosih med EU in RF se prepričevanje kot mehanizem ne izrazi toliko pri vprašanju spoštovanja mednarodnih podnebnih norm, temveč v zamejeni meri predhodno pri

vprašanju sprejemanja norm. Čeprav je RF skupaj z EU, kot smo že razčlenili, poudarjala zavezanost kjotskemu procesu in potrebo po čimprejšnji ratifikaciji Kjotskega protokola, je njena zaveza vse od leta 2000 ostajala na deklarativni ravni. Skladno s tem smo odprli tudi vprašanje, ali so bile izjave ruskega predsednika Putina glede hitre ratifikacije Kjotskega protokola v letih 2000 in 2001 resnično dane *in bona fide*. Po izstopu ZDA iz kjotskega procesa in ko je postalo očitno, da je za začetek veljavnosti Kjotskega protokola nujna ruska ratifikacija, je pomembno vlogo odigrala EU, ki je na vrhu EU-Rusija leta 2004 pomembno prispevala k temu, da je RF naposled le napovedala in uresničila svojo ratifikacijo. Pri tem je po naši oceni mehanizem prepričevanja odigral zamejeno vlogo, saj je EU poleg argumentacije uporabila tudi druga sredstva, predvsem spodbudo v obliki podpore pridruževanju RF Svetovni trgovinski organizaciji, s katero je pomembno prispevala (oz. prepričevala RF) k ratifikaciji Kjotskega protokola.

Norme Kjotskega protokola so se v tem obdobju po naši oceni nahajale na prvi stopnji svojega življenjskega kroga, za katero bi naj bil po prepričanju Finnemore in Sikkink (1998, 895–905) značilen mehanizem prepričevanja, saj morajo zagovorniki oz. podjetniki norm, v našem primeru EU, poskusiti prepričati kritično maso ključnih držav, med katerimi je bila v našem primeru manjkajoči člen ravno RF, da norme sprejmejo. Običajno to poteka s pomočjo epistemičnih skupin v okviru neke organizacijske platforme (npr. mednarodne organizacije ali konference), česar pa v našem primeru ne moremo potrditi. V bilateralnih odnosih med EU in RF je bilo vprašanje ratifikacije Kjotskega protokola predmet pogovorov na najvišji politični ravni, ko so voditelji EU in RF na vrhovih leta 2000 in 2001 potrdili zavezanost h kjotskemu procesu in potrebo po čimprejšnji ratifikaciji Kjotskega protokola, do katere pa na strani RF potem ni prišlo. Šele na vrhu maja 2004, ko sta se EU in RF dogovorili o podpori RF s strani EU v njenem procesu vključevanja v Svetovno trgovinsko organizacijo, je predsednik Putin potrdil, da je to »pospešilo rusko približevanje k ratifikaciji Kjotskega protokola« (Press Conference following the Russia-EU Summit 2004). Do ratifikacije je prišlo novembra 2004.

Pri naslednjem ocenjevalnem vprašanju se bomo osredotočili na *oceno skladnosti mednarodnih podnebnih norm z dogovori na področju energije, ki sta jih oblikovala EU in RF*. Armstrong, Farrell in Lambert (2012/15, 114–5) namreč poudarjajo, da predstavlja ujemanje mednarodne norme in nacionalnih pravnih sistemov pomemben pokazatelj in dejavnik pri ugotavljanju, v kolikšni meri bosta akterja, v našem primeru EU in RF, spoštovala normo mednarodnega prava. Države, v katerih se nacionalni pravni sistemi v večji meri ujemajo z mednarodnimi normami

in *vice versa*, bodo redkeje kršile mednarodne norme kot države, kjer je to ujemanje manjše, oz. kjer je neujemanje med mednarodnimi in nacionalnimi normami večje (Checkel 1999). Slednjo predpostavko analogno vrednotimo tudi na ravni odnosa med EU in RF, saj ocenjujemo, da bosta pomen in vloga mednarodnih podnebnih norm večja, v kolikor bosta EU in RF oblikovali dogovore, ki se ujemajo z mednarodnimi podnebnimi normami in *vice versa*.

V obravnavi smo se osredotočili na ključne pravne in politične dokumente, ki uokvirjajo (energetske) odnose med EU in RF. Slednji sta pravni okvir svojih odnosov določili s Sporazumom o partnerstvu in sodelovanju, ki je začel veljati decembra 1997. Veljal je do leta 2007, od takrat naprej pa se avtomatično podaljšuje vsako leto za eno leto. V njem sta EU in RF opredelili trajnostni razvoj kot skupni cilj partnerstva in navedli globalne podnebne spremembe kot enega partikularnih ciljev sodelovanja v boju proti poslabšanju okolja (s pomočjo razvoja strategij). V Sporazumu sta EU in RF poudarili tudi kakovost in zanesljivost oskrbe z energijo na gospodarsko in okoljsko ustrezen način. EU in RF sta nato leta 1999 sprejeli strategiji glede medsebojnih odnosov, v katerih mednarodnih podnebnih norm nista neposredno omenjali, kljub temu, da sta obe takrat že podpisali Kjotski protokol (EU – aprila 1998 in RF – marca 1999). EU v strategiji poudarja sodelovanje z RF na področju energije, jedrske varnosti in okolja ter trajnostno rabo naravnih virov. RF pa poudarja energetske učinkovitost v RF in EU kot najbolj pomembno sredstvo za zmanjšanje antropogene obremenitve okolja in emisij toplogrednih plinov.

V Skupnih prostorih, ki so bili dogovorjeni leta 2003 in sprejeti dve leti kasneje, sta EU in RF v Načrtu za Skupni gospodarski prostor naslovili področje okolja, potrdili sodelovanje v odnosu do Okvirne konvencije in pri izvajanju Kjotskega protokola ter povezovanje okoljskih aktivnosti z vsemi sektorji upoštevajoč že obstoječe programe (omenjen je Okoljski program Severne dimenzije). Na področju energije pa sta za cilj določili okrepiti sodelovanje v zvezi s trajnostjo in zanesljivostjo proizvodnje, distribucije, prenosa in rabe energije, vključno z energetske učinkovitostjo, varčevanjem z energijo in rabo obnovljive energije. V Politični deklaraciji in Okvirnem dokumentu Severne dimenzije, ki je bila oblikovana leta 1999 in obnovljena leta 2006, pa sta EU in RF oblikovali ločeno Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije in Podporni sklad, ki je postal pomemben spodbujevalec okoljskih projektov v RF s financiranjem prednostnih projektov, ki sicer ne bi bili ekonomsko smotni. Med njimi je bil velik delež takšnih projektov, ki so ciljali na izboljševanje energetske učinkovitosti in zniževanje emisij CO₂.

Leta 2010 sta EU in RF oblikovali Partnerstvo za modernizacijo in kot eno od prednostnih področij določili spodbujanje trajnostnega nizkoogljičnega gospodarstva in energetske učinkovitosti ter mednarodna pogajanja v zvezi z bojem proti podnebnim spremembam. V delovnem načrtu sta določili številne konkretne aktivnosti (iz področja energetske učinkovitosti, varčevanja z energijo, obnovljivih virov energije), ki so potekale prek Energetskega in Okoljskega dialoga. Preden so odnosi med EU in RF marca 2014 zaradi dogajanja v Ukrajini popolnoma zastali, sta EU in RF zaključili z oblikovanjem Načrta za energetske sodelovanje EU-Rusija do 2050, ki je bil podpisan marca 2013 v Moskvi. V njem sta jasno poudarili univerzalni podnebni cilj (soglasje v okviru ZN o cilju 2 stopinj Celzija), priznali ogromen potencial na področju energetske učinkovitosti, zlasti v RF, in izjemen potencial za sodelovanje. Opredelili sta tudi številne skupne aktivnosti, s katerimi bi naj spodbudili sodelovanje med stranema (do leta 2020, 2030 in 2050) v smeri proti vseevropskemu energetskega prostoru, ki cilja na energetske učinkovitost brez meja.

EU in RF sta od konca 1990. let v svojih medsebojnih pravnih in političnih dogovorih globalne podnebne spremembe torej pripoznali kot enega od okoljskih problemov, proti kateremu se bosta skupaj borili s trajnostno rabo virov in z izboljševanjem energetske učinkovitosti kot najbolj pomembnim sredstvom za zmanjševanje emisij toplogrednih plinov. Enako kot na ravni voditeljev sta tudi v dokumentih poudarjali sodelovanje pri izvajanju Kjotskega protokola. S prihodom Dmitrija Medvedeva na mesto predsednika RF se poudarjanje trajnostnega razvoja in nizkoogljičnega gospodarstva izrazito okrepilo. Poleg aktivnostim iz področja energetske učinkovitosti se pomemben potencial za zmanjševanje emisij toplogrednih plinov prizna tudi varčevanju z energijo ter razvoju in rabi obnovljivih virov energije. V Načrtu za energetske sodelovanje do leta 2050 pa EU in RF poudarita univerzalni podnebni cilj in določita številne aktivnosti (do 2020, 2030 in 2050), s katerimi želita spodbuditi sodelovanje v smeri proti vseevropskemu energetskega prostoru in energetske učinkovitosti brez meja.

Obravnava ključnih pravnih in političnih dokumentov kaže, da sta EU in RF boju proti podnebnim spremembam postopno priznavali vedno večji pomen in vlogo. Pri tem sta izpostavljali predvsem priložnosti za gospodarsko sodelovanje in trajnostni razvoj, ki ga prinaša spodbujanje energetske učinkovitosti. Na začetku tisočletja sta poudarjali pomembnost ratifikacije in izvajanja Kjotskega protokola, z Načrtom za energetske sodelovanje do leta 2050 pa sta ponovno potrdili univerzalni podnebni cilj in predvideli vrsto aktivnosti, s katerimi bi prispevali k doseganju tega cilja. EU in RF sta oblikovali tudi različne institucionalne

mehanizme (Energetski in Okoljski dialog) in skupne politike (Severna dimenzija), znotraj katerih so delovale skupine strokovnjakov in potekale številne aktivnosti, ki so bile usmerjene v spodbujanje in širjenje sodelovanja na različnih področjih (najprej energetske učinkovitosti, nato tudi druga področja), da bi dolgoročno celo oblikovali vseevropski energetski prostor.

Njuni dogovori tako kažejo, da sta EU in RF nujnosti boja proti podnebnim spremembam in mednarodnim podnebnim normam postopno namenjali vedno večji pomen in vlogo ter v času razvijali institucionalno strukturo in pobude, v okviru katerih sta s konkretnimi projekti spodbujali sodelovanje na področjih predvsem energetske učinkovitosti, varčevanja z energijo in rabe obnovljivih virov energije, tj. področjih, ki so v procesu zmanjševanja emisij toplogrednih plinov ključna. Čeprav gre prvenstveno za dogovore politične narave, ki niso pravno zavezujoči, ocenjujemo, da izražajo razvoj skupne politične (in pravne) zavesti o pomenu boja proti podnebnim spremembam in vloge mednarodnih podnebnih norm v njihovih energetskih odnosih, ki bi se na neki točki materializirala tudi v *lex lata*.

Obravnava zadnjih dveh ocenjevalnih vprašanj je pokazala, da je v odnosih EU-Rusija mehanizem prepričevanja pri sprejemanju mednarodnih podnebnih norm, tj. ratifikaciji Kjotskega protokola s strani RF, odigral le zamejeno vlogo. Vidnejšo vlogo so po naši oceni odigrala strateška pogajanja in kupčkanje obeh akterjev. Oboje (prepričevanje in strateško kupčkanje) sicer predstavlja pomembna procesa na začetni stopnji življenja mednarodne norme, ko si ključne države prizadevajo, da normo sprejmejo še drugi akterji. Finnemore in Sikkink (1998) poudarjata, da (lahko) v življenjskem krogu norm potekajo različni družbeni procesi in logike delovanja, zaradi česar je sprememba na vsaki stopnji zaznamovana z različnimi akterji, motivi in mehanizmi vplivanja. Ko je bil Kjotski protokol oblikovan na mednarodni ravni, je bila za njegovo sprejetje potrebna kritična masa držav, kjer je bila manjkajoči člen zaradi izstopa ZDA iz kjotskega procesa ravno RF. Vlogo zagovornice mednarodne norme je v tem primeru odigrala EU, ki si je prizadevala, da bi prepričala in/ali socializirala RF k ratifikaciji protokola, kar odpira naše naslednje ocenjevalno vprašanje, tj. *na kakšen način in v kolikšni meri so bile mednarodne podnebne norme (potem) institucionalizirane in internalizirane v odnosih med EU in RF*.

Socializacijo razumemo kot proces, v katerem prepričanja, kaj je prav in kaj narobe, postanejo norme, ki povratno preoblikujejo identiteto držav, njihove interese in obnašanje (Risse in Sikkink 1999/2005, 11). Ta proces zajema diplomatsko pohvalo ali grajanje, bodisi dvostransko

bodisi večstransko, ki je okrepljeno z materialnimi sankcijami in spodbudami. Pri tem države niso edini agenti socializacije, temveč tudi mednarodne organizacije in omrežja podjetnikov norm (Finnemore in Sikkink 1998, 902). Risse in Sikkink (1999/2005, 11–17) ločujeta med tremi idealnimi oblikami socializacijskih procesov, ki se razlikujejo glede na logiko oz. obliko družbene interakcije, na kateri temeljijo, čeprav v realnosti potekajo hkrati: proces adaptacije in strateškega kupčkanja, proces moralnega ozaveščanja, argumentiranja in prepričevanja, ter proces institucionalizacije in habituacije.

V naši študiji primera je bila EU tisti akter, ki ga skladno s teorijo prepoznamo kot zagovornika norme, ki je poleg prepričevanja uporabil tudi pozitivno spodbudo in v procesu strateškega kupčkanja dosegel vzajemno zadovoljiv dogovor z RF. Kot poudarjata Finnemore in Sikkink (1998, 895), in kot je razvidno tudi iz vprašanja ratifikacije Kjotskega protokola s strani RF, je lahko motivacija za sprejemanje in spoštovanje mednarodne norme s strani držav različna – akterja lahko k temu spodbudi kombinacija pritiska in/ali spodbud k spoštovanju norme, želja po povečanju mednarodne legitimacije in želja voditeljev po izboljšanju samopodobe (doma in v mednarodni skupnosti).

EU in RF sta mednarodne podnebne norme in vprašanje njihove implementacije po ruski ratifikaciji Kjotskega protokola le postopoma vključevali v njune (energetske) odnose. Proces institucionalizacije mednarodnih podnebnih vsebin se je začel na najvišji politični ravni in je potem postopno prehajal na nižje politične ravni ter se materializiral v skupnih dokumentih in konkretnih projektih. Pri tem gre izpostaviti kronološko tudi dve pomembni točki, ki označujeta bolj odločno in spodbudno vključevanje mednarodnih podnebnih norm ter njihovo institucionalizacijo v (energetskih) odnosih med EU in RF – začetek veljavnosti Kjotskega protokola februarja 2005 in nastop Dimitrija Medvedeva na mesto predsednika RF leta 2008.

Kot smo že razčlenili, vprašanje sprejemanja in implementacije mednarodnih podnebnih norm so na vrhovih EU-Rusija obravnavali voditelji EU in RF, ki so se v začetku tisočletja osredotočali predvsem na začetek veljavnosti Kjotskega protokola in pomen njegove implementacije (2000, 2001 in 2004), nato pa na oblikovanje novega podnebnega dogovora, ki bi naj nadomestil Kjotski protokol po izteku prvega ciljnega obdobja (novembra 2009). EU in RF sta v svoje dogovore postopno vključevali vidik implementacije Kjotskega protokola in spodbujali sodelovanje na področjih skupnega interesa, ki so pomembna za doseganje ciljev protokola. Leta 2001 so se voditelji EU in RF sporazumeli o oblikovanju Energetskega dialoga,

kjer je bil po začetku veljavnosti Kjotskega protokola februarja 2005 med temami sodelovanja posebej izpostavljen trajnostni razvoj, EU in RF pa sta spodbujali oblikovanje okolju prijaznih naložb v okviru mehanizma za skupno izvajanje projektov (EU-Russia Energy Dialog Sixth Progress Report 2005, 4).

V okviru Energetskega dialoga je delovalo več tematskih skupin, v katerih so sodelovali strokovnjaki iz EU in RF. Izpostaviti je treba Tematsko skupino za energetske učinkovitost in obnovljivo energijo, ki je po mnenju EU in RF uspešno predstavljala forum za izmenjavo informacij in izkušenj med energetske strokovnjaki, industrijami in finančnimi institucijami na področjih, ki jih je pokrivala skupna Pobuda za energetske učinkovitost (EU-Russia Energy Dialog Ninth Progress Report 2008, 6–7). Leta 2002 je bil odprt Energetski tehnološki center v Moskvi, ki je predstavljal pomembno praktično stično točko. Organiziral je številne dogodke in nudil možnosti za neposredno izmenjavo mnenj, navezovanje stikov in iskanje priložnosti za vzajemno koristno sodelovanje na področju energije, med drugim tudi na področju energetske učinkovitosti, rabe obnovljivih virov energije in rabe obnovljivih virov energije v stavbah (EU-Russia Energy Dialog Fifth Progress Report 2004, 3 in 7).

V okviru Energetskega dialoga je deloval tudi Stalni partnerski svet za energijo, ki je decembra 2006 potrdil oblikovanje skupne Pobude EU-Rusija za energetske učinkovitost in sprejel akcijski načrt za njeno delovanje. V okviru te pobude je prihajalo do stalne izmenjave informacij in izkušenj, implementacija skupnih projektov pa je predstavljala po mnenju EU in RF pomemben prispevek k razvoju praktičnega sodelovanja na tem področju (EU-Russia Energy Dialog Eighth Progress Report 2007, 6).

Na področju okolja je bil na srečanju okoljskega Stalnega partnerskega sveta oktobra 2006 vzpostavljen tudi Okoljski dialog s sedmimi podskupinami, med katerimi najdemo tudi Podskupino za podnebne spremembe. Ta je na srečanjih obravnavala vprašanje prilagajanja po letu 2012 in delovanje evropskega sistema za trgovanje z emisijami, kar je prispevalo h konstruktivnim stališčem RF na podnebni konferenci na Baliju glede podnebnega sporazuma po letu 2012 (EU-Russia Common Spaces Progress Report 2007 2008, 16).

Leta 2010 je bilo oblikovano Partnerstvo za modernizacijo, kjer sta EU in RF med prednostnimi področji določili spodbujanje trajnostnega gospodarstva in energetske učinkovitosti ter mednarodna pogajanja glede boja proti podnebnim spremembam. S tem povezane aktivnosti so

sicer že potekale v okviru obstoječih sektorskih dialogov (za energijo in za okolje). Kot prednostni področji s širokimi naložbenimi priložnostmi pa sta EU in RF opredelili energetske učinkovitost in varčevanje z energijo. Oblikovali sta načrt energetskega sodelovanja, s katerim sta želeli podpreti pilotne projekte in spodbuditi naložbe predvsem s sodelovanjem mednarodnih finančnih institucij, kar jima je v določeni meri uspelo z oblikovanjem sodelovanja med EIB, EBRD in Rusko banko za gospodarski razvoj pri financiranju malih in srednjih podjetij ter infrastrukturnih projektov na področju energetske učinkovitosti.

Končno, omeniti je treba tudi Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije s Podpornim skladom, ki je sicer delovalo izven Energetskega dialoga EU-Rusija, a je predstavljalo pomemben (večstranski) forum za sodelovanje in podporo konkretnim skupnim projektom, med katerimi so številni zajemali izboljševanje energetske učinkovitosti.

Mednarodna socializacija norm je aktivni proces, ki (lahko) pripelje do internalizacije norm, tj. končne točke, v kateri so norme tako globoko ponotranjene, da jih jemljemo kot samoumevne Koh (1997). Gre za zadnjo stopnjo življenjskega kroga norm (Finnemore in Sikkink 1998), v kateri postanejo norme samoumevne in niso več predmet širše javne razprave. Do internalizacije mednarodne norme v nacionalni sistem države pride prek oblikovanja institucionalne navade, kar običajno vodi države, da rutinsko sledijo privzetemu vzorcu spoštovanja mednarodne norme. Analogno sklepamo, da pride do internalizacije norme v odnosih med dvema akterjema prek oblikovanja institucionalnih struktur, skupnih pravil in navad, ki spodbujajo (samoumevno) spoštovanje norme.

Internalizacija norme poteka v različnih fazah (Koh 1997, 2646) – najprej eden od akterjev spodbudi interakcijo z drugimi akterji, kar vodi k interpretaciji in izjasnitvi akterjev glede neke mednarodne norme, in končno do prizadevanja, da akter internalizira (novo) interpretacijo norme v notranji normativni sistem drugih akterjev. Takšen proces je normativen, dinamičen in konstitutiven, saj vodi k oblikovanju pravne norme, ki bo vodila prihodnje interakcije med akterji, ki bodo nadalje prispevale k internalizaciji te norme. Ponavljajoče sodelovanje v takšnem procesu bo preoblikovalo interese in celo identitete sodelujočih akterjev v procesu. S tem postavljajo mednarodne norme izhodišče in okvir, znotraj katerega se oblikujejo in v času razvijajo ter preoblikujejo vrednote, cilji in identitete držav ter drugih akterjev v mednarodni skupnosti (Sandholtz in Sweet 2004, 271). Koh (1999, 2656–7) na primeru človekovih pravic

ločuje različne strategije za internalizacijo mednarodne norme: družbeno internalizacijo, politično internalizacijo, pravno internalizacijo.

Odnose med EU in RF tako vidimo kot primer mednarodne socializacije, ki se je začela z vprašanjem ratifikacije Kjotskega protokola s strani RF in se nato nadaljevala z vprašanjem njegove implementacije ter priložnostmi za spodbujanje gospodarskega sodelovanja, ki izhajajo iz prilagodljivih mehanizmov Kjotskega protokola. EU je bila akter, ki je glede mednarodnih podnebnih norm spodbujal interakcijo z RF. Slednja se je sicer deklarativno zavzemala za ratifikacijo protokola, a vendar so morali voditelji EU in RF vse od leta 2000 to vprašanje obravnavati na več vrhovih, da je RF leta 2004 vendarle potrdila ratifikacijo Kjotskega protokola. Deklaracija, ki jo je RF sprejela ob ratifikaciji, kaže njeno zadržanost do Kjotskega protokola in podaja oceno, da je protokol celo škodljiv za družbeni in gospodarski razvoj RF. V nadaljevanju se postopno nadaljuje institucionalizacija sodelovanja med EU in RF na različnih ravneh in v različnih oblikah (Energetski dialog, Skupni prostori, Pobuda za energetsko učinkovitost, Okoljski dialog, Partnerstvo za modernizacijo, Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije), kar je pripeljalo do tega, da sta se EU in RF na delovni in strokovni ravni ukvarjali s konkretnimi vprašanji, problemi in pobudami povezanimi z implementacijo Kjotskega protokola. Ne moremo pa trditi, da je v njunih energetskih odnosih prišlo do internalizacije mednarodnih podnebnih norm, in da bi bila prizadevanja EU, da RF ponotranji mednarodne podnebne norme v svoj notranji normativni sistem, (v celoti) uspešna.

Za RF je bilo iz vidika gospodarskega sodelovanja v okviru Kjotskega protokola najbolj zanimivo področje skupnega izvajanja projektov. Kljub izjemnemu potencialu RF in dejstvu, da je industrija pozitivno ocenjevala projekte skupnega izvajanja, je bilo v RF po začetku veljavnosti Kjotskega protokola presenetljivo narejenega zelo malo (Sharmina, Anderson in Bows-Larkin 2013, 378). Na začetku je področje zaznamovalo predvsem pomanjkanje politične podpore in nejasna razdelitev pristojnosti (Morel in Shislov 2014, 23). V letu 2007 je bilo Ministrstvo za gospodarski razvoj in trgovino naposled določeno kot nacionalno telo odgovorno za sprejem projektov skupnega izvajanja (Douma, Kozeltsev and Dobrolyubova 2010, 294). Pravila za odobritev in ocenjevanje uresničevanja projektov skupnega izvajanja so bila sprejeta leta 2007 in leta 2008 je ministrstvo izdalo dodatna navodila, s čimer je bil zaokrožen potreben pravni okvir (Douma, Kozeltsev and Dobrolyubova 2010, 294–5). Do leta 2009 je bilo prijavljenih prek 100 projektov s potencialom za znižanje emisij toplogrednih

plinov za okoli 240 milijonov ton CO₂. Več kot 40 jih je podalo potrebno dokumentacijo ministrstvu, a do konca leta ni bil registriran še nobeden od njih (Morel in Shislov 2014, 24).

Situacija se je spremenila leta 2009 s prihodom Dmitrija Medvedeva na mesto predsednika, ko je ruska vlada začela obravnavati projekte skupnega izvajanja kot način za to, da pritegne tuje neposredne naložbe in modernizira gospodarstvo. RF je postopno na nacionalni ravni le sprejela zakonodajo, ki se osredotoča na energetske učinkovitost ter blaženje in prilagajanje na podnebne spremembe. Do konca leta 2012 je bilo registrirano večje število projektov skupnega izvajanja v okviru prvega ciljnega obdobja Kjotskega protokola. Javno mnenje je postopoma začelo prepoznavati podnebne spremembe kot problem, rasti je začelo tudi število nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo s problematiko globalnih podnebnih sprememb (Sharmina, Anderson and Bows-Larkin 2013).

Nasprotno na ravni voditeljev EU in RF ugotavljamo, da je vprašanje implementacije Kjotskega protokola v drugem mandatu predsednika Putina (2004–08) zdrsnilo v ozadje. Čeprav je predsednik Medvedev leta 2009 nakazal na možnost bolj odločnega in aktivnega pristopa RF k problematiki podnebnih sprememb tudi na mednarodni ravni, se je RF z vrnitvijo Vladimirja Putina na mesto predsednika RF leta 2012 umaknila iz drugega ciljnega obdobja Kjotskega protokola. S tem je uresničila stališče, da so mednarodna prizadevanja glede oblikovanja novega podnebnega sporazuma smotrna le, če v tem procesu in boju proti podnebnim spremembam sodelujejo tako (vse) razvite države kot tudi države v razvoju.

Zaključujemo, da je v odnosu med EU in RF potekal določen proces mednarodne socializacije, v katerem sta akterja vključevala vprašanja povezana z razvojem in implementacijo mednarodnih podnebnih norm v njune energetske odnose tako na ravni voditeljev kot tudi skozi institucionalizacijo na nižjih političnih in strokovnih ravneh. Postopno sta jih vključevala tudi v ključne politične in pravne dogovore in razvijala konkretne projekte gospodarskega sodelovanja, predvsem na področju energetske učinkovitosti. Kljub temu pa EU in RF nista dosegli točke internalizacije mednarodnih podnebnih norm v njunih energetskih odnosih, kar se kaže v tem, da se je RF navzlic uspešnemu sodelovanju v projektih skupnega izvajanja in postopnemu spreminjanju javnega mnenja, da gre za problem, s katerim se je treba ukvarjati, umaknila iz drugega ciljnega obdobja Kjotskega protokola. Slednje nas pripelje do zadnjega ocenjevalnega vprašanja v okviru pričujočega podpoglavja.

Pri vrednotenju vprašanja, *kako sta EU in RF dojemanje legitimnosti mednarodnih podnebnih norm vnašala v svoje energetske odnose*, se bomo naslonili na koncept legitimnosti oz. poštenosti, ki upošteva tako skladnost oblikovanja pravila z zakonitim procesom (Franck 1988) kot tudi vidik poštenosti pravila (Franck 1995). Pri tem izhajamo iz predpostavke, da bodo mednarodne podnebne norme igrale pomembno vlogo v energetskih odnosih med EU in RF, kadar bo slednji k temu pritegnil pravilni proces oblikovanja in distributivna pravičnost mednarodnih podnebnih norm.

Mednarodno pravilo je po mnenju Francka (1988, 712) legitimno, kadar akter, ki ga pravilo naslavlja, verjame, da je bilo le-to oblikovano z zakonitim procesom, ki je odvisen od določenosti pravila, simbolične veljavnosti, koherentnosti in upoštevanja pravne hierarhije. Glede določenosti mednarodnih podnebnih norm, tj. vprašanja, ali te norme nedvoumno sporočajo, kaj je dovoljeno in kaj ne, ugotavljamo, da določila Kjotskega protokola za razliko od Okvirne konvencije nedvoumno sporočajo, kaj je dolžnost posamezne razvite države pogodbenice ter kdaj in na kakšen način mora to doseči. Kjotski protokol za razvite države pogodbenice določa jasne cilje kvantitativnega zmanjšanja emisij toplogrednih plinov v obdobju 2008–12. Pri tem navaja, kateri so toplogredni plini in vzpostavlja arhitekturo poročanja, preverjanja in prilagodljivih mehanizmov z namenom, da lahko pogodbenice na čim bolj prilagodljiv, a hkrati preverljiv in stroškovno učinkovit način dosežejo sprejeti cilj.

Glede simbolične veljavnosti, ki jo mednarodna norma pridobe šele, ko so znaki ali simboli, ki ji dajejo legitimnost, dojeti kot resnični, do česar pride kot rezultat zgodovinske prakse in običaja (Franck 1988; Tesón 1992, 94), ugotavljamo, da mednarodne podnebne norme kot del mladega področja mednarodnega (okoljskega) prava, ki se intenzivno razvija šele zadnjih 25 let, še niso pridobile obče simbolične veljavnosti tako širše v mednarodni skupnosti kot tudi ožje v odnosih med EU in RF. Praksa držav in drugih subjektov mednarodnega prava ter mednarodnih odnosov (mednarodnih vladnih in nevladnih organizacij, zveznih držav, regij, mest, transnacionalnih podjetij idr.) in njihov *opinio iuris* sta v mednarodni skupnosti in še posebej v odnosih med EU in RF še vedno precej raznolika. Države sprejemajo raznovrstne nacionalne politike in ukrepe ter zagovarjajo različne pristope glede obsega, dinamike in načina blaženja globalnih podnebnih sprememb, kar dokazuje, da ne obstaja poenotena politična in pravna zavest ter uveljavljena splošna praksa. Razlike npr. ne obstajajo samo med razvitimi državami in državami v razvoju, temveč tudi znotraj teh dveh skupin držav.

Podobno predstavljata EU in RF dva akterja, ki imata drugačen odnos do problematike globalnih podnebnih sprememb in na podlagi obravnave njunih energetskega odnosov ugotavljamo, da igra EU aktivno in spodbujevalno vlogo, medtem ko je RF precej bolj zadržana pri sprejemanju obveznosti in ukrepov, pri čemer poudarja prvenstveno gospodarski razvoj in prilagajanje. Ne glede na to ugotavljamo, da se je dojemanje problematike globalnih podnebnih sprememb in potrebe po ukrepanju (ter s tem krepitvi mednarodnega normativnega okvira) v odnosu med EU in RF poglobljalo na način, da sta slednji oblikovali in postopno krepili skupne politike ter oblike sodelovanja pri izvajanju Kjotskega protokola, poudarjati pa sta začeli tudi ukrepanje na mednarodni ravni s sodelovanjem vseh držav.

Glede koherentnosti mednarodnih podnebnih norm lahko potrdimo, da se mednarodne podnebne norme nanašajo na druga načela in pravila v sistemu mednarodnega (okoljskega) prava. Kjotski protokol se tako v svoji preambuli sklicuje na končni cilj Okvirne konvencije in njene določbe ter načela, med katerimi najdemo dolžnost varovanja podnebnega sistema v dobro sedanje in prihodnjih generacij človeštva na temelju pravičnosti in v skladu s svojimi skupnimi, vendar različnimi odgovornostmi in njihovimi zmožnostmi (Okvirna konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja, 3. člen). Pogodbenice Okvirne konvencije in Kjotskega protokola so se dolžne pri svojih dejanjih za doseganje ciljev Okvirne konvencije in Kjotskega protokola ter izpolnjevanje njunih določb ravnati tudi po drugih načelih (npr. načelo preventivnega delovanja, previdnostno načelo, načelo onesnaževalec plača, načelo trajnostnega razvoja, načelo sodelovanja), ki nastopajo kot meta-norme in oblikujejo okvir, znotraj katerega so se oblikovala konkretna mednarodna okoljska in podnebna pravila.

Glede zadnje značilnosti, ali je norma oblikovana na način, ki ga organizirana skupnost sprejema, menimo, da so mednarodne podnebne norme oblikovane skladno s postopkom sklepanja in začetka veljavnosti mednarodnih (večstranskih) pogodb, kot je uveljavljen v mednarodnem običajnem pravu in kodificiran z Dunajsko konvencijo o pravu mednarodnih pogodb (6.–18. člen). Zaveza pogodbenic temelji na svobodnem pristanku in splošnih pravnih načelih, da je mednarodne pogodbe treba spoštovati (*pacta sunt servanda*) v dobri veri (*in bona fide*).

Poleg teh štirih značilnosti, ki jih Franck (1988) opredeli kot potrebne za legitimnost pravila, upoštevamo tudi vidik distributivne pravičnosti mednarodne norme, ki odpira vprašanje, če mednarodna norma ustreza pričakovanjem strank glede upravičenih stroškov in koristi. Skladno

z našo analizo ugotavljamo, da je vprašanje distributivne pravičnosti mednarodnih podnebnih norm v energetskih odnosih med EU in RF ter širše izpostavljala RF s tem, ko je trdila, da so norme Kjotskega protokola škodljive za RF in njen razvoj, kar se je poleg izjav na ravni voditeljev neposredno materializiralo tudi v deklaraciji, ki jo je RF sprejela ob ratifikaciji Kjotskega protokola. V njej ocenjuje, da bodo »zaveze Ruske federacije po protokolu imele resne posledice za njen družbeni in gospodarski razvoj« (UNTC 2016c).

Dodatno gre izpostaviti tudi stališče RF glede oblikovanja prihodnjega podnebnega sporazuma, ki bi naj nadomestil Kjotski protokol. Leta 2008, ko so na mednarodni ravni potekala pogajanja v okviru Balijskega akcijskega načrta, je novi predsednik Medvedev (2008) izrecno poudaril, da je edina pot »povezati interese držav, ki sodelujejo v kjotskemu procesu, z državami, ki so se odločile, da ne bodo sodelovale«. S tem je nakazal, da je za RF nadaljnji razvoj mednarodnega normativnega podnebnega okvira nujno povezan z iskanjem rešitve, ki bi vključevala tako razvite države pogodbenice, ki skladno s Kjotskim protokolom izpolnjujejo sprejete cilje zmanjševanja emisij toplogrednih plinov, med katerimi sta bili tudi EU in RF, z vsemi preostalimi državami, kamor spadajo tako razvite države, ki h Kjotskemu protokolu niso pristopile (ZDA) kot tudi države v razvoju, ki skladno s protokolom niso imele določenih ciljev zmanjševanja emisij toplogrednih plinov (Kitajska, Indija idr.).

Za RF je torej vsako zamejevanje emisij toplogrednih plinov, ki bi upočasnjevalo njen gospodarski razvoj, škodljivo in izjemno težko sprejemljivo. V kolikor pa v tem procesu ne bodo sodelovale vse (razvite) države, sploh največje onesnaževalke, pa so za RF takšne norme nepravilne, saj stroške prevzemajo le nekatere (razvite) države. V obdobju od sprejemanja Kjotskega protokola do pogajanj o novem mednarodnem podnebnem dogovoru pa je RF svoje pojmovanje distributivne pravičnosti mednarodnih podnebnih norm razširila tudi na nujnost sodelovanja vseh večjih onesnaževalk, vključno z državami v razvoju (Kitajsko, Indijo idr.).

5.4 Mednarodne podnebne norme in energetske odnose med Evropsko unijo in Rusko federacijo

Hart (1961) je zapisal, da je treba ključne funkcije prava kot sredstva družbenega nadzora razumeti kot širok nabor načinov, na katere se pravo uporablja za nadzor, vodenje in načrtovanje življenja zunaj sodišč. V preteklosti so se teoretiki pri proučevanju vloge prava v mednarodni skupnosti sicer osredotočali predvsem na njegovo zavezujočo funkcijo in vprašanje spoštovanja prava. Ta funkcija je običajno ozko povezana z ideološko funkcijo upravičevanja vladnih politik in *statusa quo*, s čimer pa se izgublja pomemben vidik mednarodnega prava kot orodja politike, saj (lahko) ima mednarodno pravo tudi številne druge funkcije za odnose med akterji.

Sklop ocenjevalnih vprašanj v okviru zadnjega pokazatelja je tako namenjen ovrednotenju vloge in pomena mednarodnih podnebnih norm za energetske odnose med EU in RF. Čeprav smo v predhodnih podpoglavjih nekatere relevantne vidike že razčlenili, bomo v zadnjih podpoglavjih smotrno strnili bistvene poudarke in zaokrožili našo razpravo. Najprej bomo odprli vprašanje, *kakšna pravila igre, skupne standarde in pričakovanja so ustvarile mednarodne podnebne norme v energetskih odnosih med EU in RF.*

Z Okvirno konvencijo so se pogodbenice strinjale, da antropogene dejavnosti znatno povečujejo koncentracijo toplogrednih plinov v ozračju in določile končni cilj, tj. doseči ustalitev koncentracije toplogrednih plinov v ozračju na takšni ravni, ki bo preprečila nevarno antropogeno poseganje v podnebni sistem. Pogodbenice so se strinjale, da razvijajo, občasno posodablajo in objavljajo državne sezname antropogenih emisij iz virov in vseh po ponorih odstranjenih toplogrednih plinov, ter da oblikujejo, izvajajo, objavljajo in redno posodablajo državne in regionalne programe ukrepov za ublažitev spremembe podnebja. V nadaljevanju je Kjotski protokol določil natančne, kvantificirane in časovno zamejene cilje zmanjšanja emisij toplogrednih plinov ter oblikoval inovativno arhitekturo prilagodljivih mehanizmov. S Sporazumom iz Marakeša so bila leta 2001 določena natančna pravila glede mednarodnega trgovanja z emisijami in skupnega izvajanja projektov med državami Aneksa I.

Mehanizem mednarodnega trgovanja omogoča pogodbenicam, da za izpolnjevanje svojih obveznosti sodelujejo pri trgovanju z emisijami, ki dopolnjuje domače ukrepe za izpolnjevanje obveznosti količinskega omejevanja in zmanjševanja emisij. Pogodbenice, ki niso porabile enot dodeljenih količin, lahko te enote prodajo drugim pogodbenicam, ki imajo težave pri doseganju

obveznosti. Mehanizem skupnega izvajanja pa omogoča državam, da prenesejo na katero koli drugo pogodbenico ali dobijo od nje enote zmanjšanja emisij, ki so rezultat projektov, katerih cilj je zmanjšanje antropogenih emisij toplogrednih plinov iz virov ali povečanje antropogenega odstranjevanja toplogrednih plinov po ponorih na vseh gospodarskih področjih. Razvite države lahko tako vlagajo v projekte zmanjševanja emisij v drugih razvitih državah in pridobijo enote, ki štejejo v izpolnjevanje njihovih obveznosti skladno s Kjotskim protokolom. Z mednarodnimi podnebnimi normami je bila oblikovana povsem nova tržna dobrina in mednarodni (ogljčni) trg. Dogovor o referenčnih vrednostih in pravilih delovanja prilagodljivih mehanizmov pa je omogočil in spodbudil pogodbenice k sodelovanju ter stroškovno učinkovitemu zmanjševanju emisij toplogrednih plinov.

EU je na eni strani med pogodbenicami Kjotskega protokola sprejela najbolj ambiciozni relativni cilj (zmanjšanje emisij v obdobju 2008–12 za 8 % glede na referenčno leto 1990). Na drugi strani je v primeru RF obstajal znaten razkorak med njenim ciljem (cilj 0 %, tj. brez povečanja ali zmanjšanja emisij v obdobju 2008–12 glede na referenčno leto 1990) in dejanskimi emisijami, ki so po zgodovinskih vrednostih leta 1990 zaradi gospodarskega kolapsa po razpadu SZ izjemno upadle. Ta pozitivna razlika v dejanskih in predpisanih emisijah toplogrednih plinov (t.i. 'vroči zrak') je pomenila dvoje. RF bi tudi brez kakršnihkoli ukrepov za blaženje podnebnih sprememb v prvem ciljnem obdobju ostala znotraj sprejetega cilja, hkrati pa je razpolagala z določenimi trgovalnimi emisijskimi pravicami, ki bi jih lahko prek sistema trgovanja z emisijami prodajala drugim pogodbenicam, ki ne bi dosegale v Kjotu določenih zmanjšanj emisij toplogrednih plinov. Ocene tega 'vročega zraka' za RF se gibljejo okoli 20 %, kar je predstavljalo kar okoli 540 Mt CO₂ ali 13 % emisij toplogrednih plinov EU-15 v letu 2008. Dodatno je v RF zaradi neučinkovitega in potratnega energetskega sistema ter velikih energetskih izgub v številnih gospodarskih sektorjih obstajal izjemen potencial za zniževanje emisij toplogrednih plinov prek projektov skupnega izvajanja. Po ocenah Svetovne banke (2014) razpolaga RF z izjemno visokimi potenciali za varčevanje z energijo in spodbujanje njene učinkovite rabe, tj. prihranki kar do 45 % njene porabe energije. Pri EU in njenih državah članicah pa nasprotno obstajajo finančni viri ter potrebno tehnološko in tehnično znanje na področju rabe obnovljivih virov energije in učinkovite rabe energije.

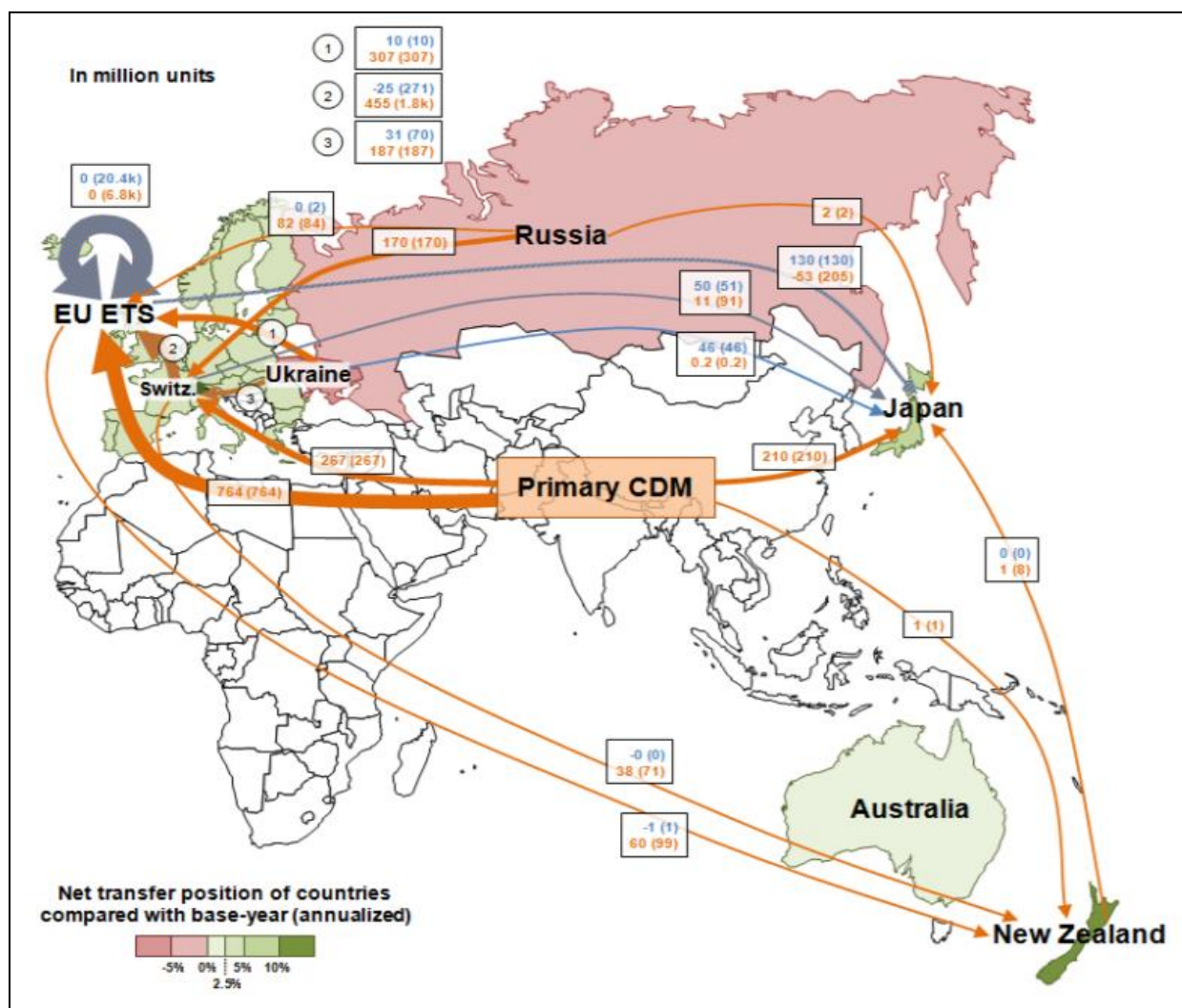
Razvoj mednarodnih podnebnih norm je torej ustvaril nov mednarodni trg in tržno dobrino ter v primeru EU in RF celo pripeljal do specifične situacije, lahko zapišemo anomalije ali vsaj asimetričnih izhodišč glede dolžnosti in pravic, kar je skupaj z oblikovano institucionalno

arhitekturo ustvarilo pomembna pričakovanja glede krepitve predvsem gospodarskega sodelovanja. Slednje sta EU in RF tudi izpostavljali na najvišji politični ravni voditeljev in v skupnih političnih dokumentih. Mednarodne podnebne norme so tako oblikovale širši institucionalni in normativni okvir, ki je za EU in RF odprl povsem novo polje za politično, administrativno ter predvsem gospodarsko delovanje in sodelovanje. To nas pripelje do naslednjega ocenjevalnega vprašanja, tj. *katera vzajemno koristna ravnotežja so EU in RF omogočile mednarodne podnebne norme v njunih energetskih odnosih.*

Razvoj mednarodnih podnebnih norm je EU in RF odprl novo polje za delovanje in sodelovanje na področju energije – obe sta prvenstveno poudarjali krepitev gospodarskega sodelovanja, saj sta jima Kjotski protokol in vzpostavljena arhitektura prilagodljivih mehanizmov, tako kot vsem ostalim pogodbenicam razvitim državam Kjotskega protokola, omogočila trgovanje z emisijami in skupno izvajanje projektov.

Obravnava izpolnjevanja ciljev Kjotskega protokola kaže, da so se razvite države pogodbenice, ki niso uspele samostojno izpolnjevati sprejetih obveznosti, poslužile prilagodljivih mehanizmov. Pri mednarodnem trgovanju z emisijami so bile vodilne Japonska in evropske države. Prva je ves čas prvega kjotskega ciljnega obdobja kupovala različne emisijske kupone, saj ni dosegala sprejetih obveznosti. Evropske države, ki so bile ključni akterji trgovanja z emisijami, pa so večino trgovanja opravile v okviru vzpostavljene sheme EU trgovanja z emisijami toplogrednih plinov (EU ETS) (glej sliko 5.1).

Slika 5.1: Ponazoritev trgovanja z ogljičnimi emisijami do 31. decembra 2013

Legenda: Tokovi enot dodeljenih količin (AAUs) so v modri barvi, tokovi enot potrjenega zmanjšanja emisij in enot zmanjšanja emisij (CERs/ERUs) so v oranžni barvi. Številke v oklepajih predstavljajo trgovane količine, številke zunaj oklepajev predstavljajo neto transferje. Puščica tokov kaže neto transfer vseh enot, pozitivna številka pa predstavlja neto transfer v enaki smeri kot kaže puščica. Prikazani so prenosi večji od 1 milijona.

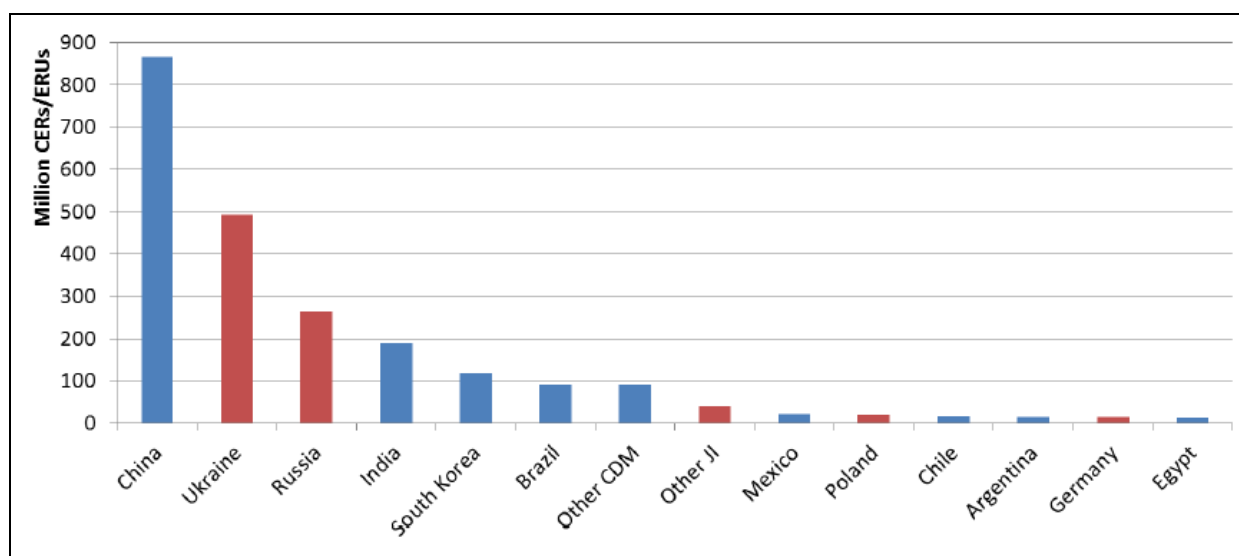
Vir: Morel in Shislov 2014, 18

Države članice EU bi sicer s pomočjo mehanizma skupinskega izpolnjevanja dosegle sprejeti cilj tudi brez trgovanja z emisijami, kar navaja na zaključek, da je bilo trgovanje znotraj sistema EU ETS spodbujeno s strani podjetij in ne toliko s strani držav (Morel in Shislov 2014, 18). Za našo obravnavo energetskih odnosov med EU in RF pa gre izpostaviti trgovanje v okviru Kjotskega protokola in skupno izvajanje projektov.

Do konca prvega ciljnega obdobja Kjotskega protokola, 1. januarja 2014, je bilo registriranih 7418 projektov mehanizmov čistega razvoja in 603 projekti skupnega izvajanja, ki so skupaj pokrili 2,4 % emisij baznega leta za prvo ciljno obdobje. Oboji so bili v veliki meri

skoncentrirani v naprednih državah v razvoju ter v državah v tranziciji. Več kot 90 % vseh enot zmanjšanja emisij (ERU) je bilo izdanih v Ukrajini in RF, v zahodni Evropi pa le 3 % (glej sliko 5.2), kar gre pripisati višjim absolutnim in relativnim ravnem emisij toplogrednih plinov v teh državah, zaradi česar je bilo tam na voljo tudi precej več ekonomsko privlačnega potenciala za zmanjševanje emisij. Poleg tega sta imeli Ukrajina in RF visok presežek enot dodeljenih količin (AAU), kar jima je omogočilo, da sta lahko s celim potencialom sodelovali v projektih skupnega izvajanja, ne da bi ogrozili lastni cilj. Za RF se je, kot smo že zapisali, ocena tega, t.i. 'vročega zraka' gibala okoli 540 Mt CO₂ ali 13 % emisij toplogrednih plinov EU-15 v letu 2008 (glej tabelo 3.14; World Resources Institute 2016).

Slika 5.2: Izdani emisijski kuponi (CER in ERU) po posameznih državah (do 1. januarja 2012, v milijonih ton CO₂)

* V rdeči barvi enote zmanjšanja emisij (ERU) iz projektov skupnega izvajanja, v modri barvi enote potrjenega zmanjšanja emisij (CER) iz projektov čistega razvoja.

Vir: Morel in Shislov 2014, 21

Kot smo že razčlenili je RF po ratifikaciji Kjotskega protokola sprva naredila presenetljivo malo pri oblikovanju nacionalnega pravnega okvira za skupno izvajanje projektov kljub potencialu in odobravanju mehanizma s strani domače industrije. S prihodom Dmitrija Medvedeva na mesto predsednika RF pa vendarle pride do bolj odločne podpore projektom skupnega izvajanja. RF je nato do konca leta 2012 zabeležila 96 projektov po prvem postopku in dva projekta po drugem postopku, torej skupno 98 projektov, kar predstavlja 14,8 % vseh projektov skupnega izvajanja (JI.UNFCCC 2016b), s skupnim potencialom za znižanje emisij

toplogrednih plinov za prek 300 milijonov ton CO₂ (Morel in Shislov 2014, 24).⁹⁴ Na sliki 5.3 je prikazana dinamika izdajanja enot zmanjšanja emisij v RF in Ukrajini, tj. v dveh najbolj uspešnih državah po obsegu izdanih enot ERU v prvem ciljnem kjotskem obdobju.

Slika 5.3: Izdaja enot zmanjšanja emisij (ERU) v RF in Ukrajini

Vir: Morel in Shislov 2014, 24

RF je torej uspela navzlic začetnim težavam proti koncu prvega kjotskega obdobja spodbuditi in izjemno hitro povečati prijavo projektov skupnega izvajanja ter izdajanje enot zmanjšanja emisij. Ob koncu prvega obdobja sta jo po obsegu vseh izdanih emisijskih kuponov (CERs in ERUs) prehiteli le Kitajska in Ukrajina (prikazano na sliki 5.2).

RF je kot gostiteljica projektov skupnega izvajanja v kar 41 primerih sodelovala z državami članicami EU, v največji meri z Nizozemsko, Združenim kraljestvom, Nemčijo in Finsko (glej tabelo 5.2). Za državami članicami EU je z RF pri projektih skupnega izvajanja v veliki meri sodelovala tudi Švica. Najpomembnejši tipi projektov skupnega izvajanja so se osredotočali na rabo vezanega plina (ang. *associated gas*), energetska učinkovitost v jeklarski industriji, emisije

⁹⁴ Za ponazoritev – eden izmed desetih s strani sekretariata Okvirne konvencije izpostavljenih projektov je tudi projekt termoelektrarne Šaturskaja. Ta se nahaja na območju Moskve in kjer je v sodelovanju z Nemčijo prišlo do obnove termoelektrarne ter namestitve kombiniranih plinsko-parnih turbin najboljše razpoložljive tehnologije, s čimer so izboljšali učinkovitost proizvodnje električne energije in jo naredili okolju bolj prijazno. Zaradi manjše porabe zemeljskega plina in bolj učinkovite proizvodnje električne energije znaša ocenjena vrednost ERUs v obdobju 2008–12 1,128 milijona ton CO₂ (JI.UNFCCC 2016r).

trifluorometana (HFC-23) v dveh največjih kemičnih tovarnah, menjavo proizvodnje energije iz premoga na zemeljski plin, zmanjševanje ubežnih emisij iz plinovodov in rudnikov premoga ter energetske učinkovitost v industriji na splošno, kjer ima RF še vedno enormne potenciale za zmanjševanje rabe energije. Sodelovanje pri projektih skupnega izvajanja je potekalo s ključnimi ruskimi podjetji, kot so Gazprom, Rosneft in Rusal, RF pa je poleg uporabe viška enot dodeljenih količin (AAU), s katerimi je financirala projekte skupnega izvajanja, zavezala podjetja, da so ponovno investirala ogljične dobičke v nadaljnje izboljševanje energetske učinkovitosti, s čimer je povišala izplen zmanjšanja emisij vsake prodane enote dodeljenih količin (AAU) (Morel in Shislov 2014, 24).

K temu je treba dodati še, da potencialnih projektov v EU na področju obnovljive energije in energetske učinkovitosti ni bilo mogoče registrirati kot projektov skupnega izvajanja, saj je obstajalo tveganje dvojnega obračunavanja zmanjšanja emisij pod shemo EU ETS (Morel in Shishlov 2014, 20–1). Slednje je tako spodbujalo podjetja v EU, da so iskala priložnosti za zmanjševanje emisij toplogrednih plinov v projektih skupnega izvajanja v drugih pogodbenicah razvitih državah, med katerimi zaradi izjemnega potenciala najbolj izstopa ravno RF.

Tabela 5.2: Projekti skupnega izvajanja v Ruski federaciji (»Track 1« projekti)

PROJEKTI SKUPNEGA IZVAJANJA V RUSKI FEDERACIJI: "Track 1" projekti		
Projekt ID	Naslov	Sodelujoča država
V izdelavi	The implementation of the combined-cycle plant at Novgorod heat and power station OJSC "TGC-2", Russia	Švica
V izdelavi	Fuel switch at Yuzhno-Sakhalinsk Combined Heat and Power Plant (CHPP-1)	Združeno kraljestvo
V izdelavi	Energy Efficiency Improvement Measures through modernization of cast-iron production at OJSC Tulachermet, Tula, Russia	Nizozemska
V izdelavi	Realization of a complex of energy saving activities at the OJSC "Kazanorgsintez"	Združeno kraljestvo
RU1000200	Yety-Purovskoe Oil field Associated gas recovery and Utilization project	Japonska
RU1000201	Co-destruction of HFC23 and SF6 at KCKK Polimer plant	Švica
RU1000202	HFC-23 destruction at JSC, Halogen, Perm	Švica
RU1000227	Evaporation System Modernization at OJSC "Ilim Group" Branch in Koryazhma	
RU1000228	Implementation of arc-furnace steelmaking at Magnitogorsk Iron and Steel Works	Nizozemska
RU1000229	Associated Petroleum Gas Recovery for the Kharampur oil fields of "Rosneft"	
RU1000230	Associated Gas Recovery Project for the Komsomolskoye Oil Field	Danska
RU1000231	Reduction of perfluorocarbons emissions from RUSAL Krasnoyarsk Aluminium Smelter	Nizozemska
RU1000232	Installation of CCGT-400 at Shaturskaya TPP, OGK-4, Moscow area, Russia, Track 1	Nemčija
RU1000233	Biomass wastes to energy at OJSC "Ilim Group" Branch in the town of Bratsk	
RU1000237	Landfill gas recovery and flaring at the municipal solid waste site "Shirokorechenskiy", Ekaterinburg, Russian Federation	
RU1000238	Reconstruction of the steelmaking at JSC "Ashinskiy Metallurgical Works", Asha, Russian Federation	
RU1000239	SNG gas gathering	
RU1000240	Upgrading of technological tube furnaces at the company "LUKOIL-Permnefteorgsintez" LLC, city of Perm, Russian Federation	
RU1000261	Coal- to-Waste Wood Energy Switch in Town of Onega	
RU1000263	"Implementation of energy efficiency projects at OJSC "Novolipetsk Steel", Lipetsk area, Russia"	
RU1000268	Biomass utilization at JSC Segezha Pulp and Paper Mill	
RU1000270	Wood waste to energy in Severoonezhsk, the Arkhangelsk Region	
RU1000276	Utilization of associated petroleum gas (APG) at the Serginskoye oil field	
RU1000277	Utilization of Associated petroleum gas (APG) at the Vostochno-Perevalnoye oil field	
RU1000278	Utilization of associated petroleum gas (APG) at the Sredne-Khulymysk oil field	
RU1000281	Modernization of Steel Production at Seversky Pipe Plant, Sverdlovsk Region, Russia	
RU1000282	Implementation of resource-saving technologies at JSC "Ural Steel", Novotroitsk, Russia	
RU1000300	Reconstruction of the OJSC "Nizhniy Tagil Iron and Steel Works" blast furnaces #5 and #6	
RU1000302	Utilisation of CMM on coal mines of OAO "SUEK-Kuzbass"	
RU1000304	Yuzhno Balyksky associated gas recovery project	
RU1000306	Increase in efficiency of water resources use at Bratsk HPP, Irkutsk region, Russian Federation	
RU1000309	SF6 destruction at JSC "HaloPolymer Perm"	
RU1000310	Construction of gas turbine power plants for utilization of associated petroleum gas at thirteen oilfields developed by OJSC "Surgutneftegas" in Khanty-Mansiysk Autonomous Okrug, Russian Federation	
RU1000311	Construction and implementation of the Casting and Rolling Complex for the production of hot rolled flat products in the Vyksa District, the Nizhny Novgorod Region, the Russian Federation	
RU1000318	The implementation of energy efficiency measures at Chelyabinsk Electrometallurgical Works, OJSC	
RU1000319	Associated petroleum gas recovery at Priobskoe oil field of Rosneft	Nizozemska
RU1000322	Fuel switch at the Arkhangelskaya and Severodvinskaya combined heat-and-power plants of the JSC Territorial Generation Company # 2, Russian Federation	
RU1000323	The utilization of associated petroleum gas (APG) of the Sugmut oilfield JSC "Gazpromneft - Noyabrskneftegaz" taking into account the effective use of APG of the Romanovo oilfield	
RU1000324	The utilization of associated petroleum gas of the Yarayner oilfield of JSC "Gazpromneft-Noyabrskneftegaz"	
RU1000325	Associated petroleum gas flaring reduction and electricity generation at the Khasyrey oil field	Nizozemska
RU1000332	Finger Shaft Furnace construction at OJSC Severstal, Cherepovets, Vologda region, Russian Federation	Nizozemska
RU1000333	Energy efficiency interventions at OJSC Mordovcement Komsomolskiy town, Republic of Mordovia, Russian Federation	Nizozemska
RU1000334	Implementation of modern technologies of sinter production and blast furnaces charging at OJSC MMK	Nizozemska
RU1000335	Production of continuously casted slab steel billet by arc-furnace technique at OJSC MMK	Nizozemska
RU1000336	Modernization of OJSC "Solombala PPM" energy-generating facilities to reduce fossil fuel consumption, Arkhangelsk, Russian Federation»	Švica
RU1000338	Technical re-equipment of Tyumen' CHPP-1 with putting into operation of a combined-cycle gas plant	
RU1000339	Energy Efficiency Improvement in Revamping of Steel Production at Severstal JSC, Cherepovets, Russia. Iron production expanding.	Nizozemska

RU1000340	Installation of three gas turbines SGT-800 type at GTES "Kolomenskoe", Moscow, Russian Federation (ex. Installation of three combined cycle gas turbine SGT-800 at GTES "Kolomenskoe", Moscow, Russian Federation.)	Nizozemska
RU1000343	Utilization of associated petroleum gas from the Verkhnekamsk oil fields, «Permneftegazpererabotka» LLC, Perm, Russian Federation	Združeno kraljestvo
RU1000344	Reconstruction of Pervomayskaia CHP -14 with installation of combined cycle units	Finska
RU1000345	Enhancement of Yuzhnaia CHP – 22 of St-Petersburg. Construction of unit #4	Finska
RU1000347	Construction of electric arc furnace shop with open heart furnace production decommissioning at OJSC "NSMMZ", Revda, Russia	Nizozemska
RU1000349	Production modernisation at JSC Amurmetal, Komsomolsk-on-Amur, Khabarovsk Krai, Russian Federation	Nizozemska
RU1000351	Reduction of PFC emissions at Irkutsk aluminium smelter	Švica
RU1000352	Reduction of PFC emissions at RUSAL Bratsk aluminium smelter	Švica
RU1000353	Utilization of associated petroleum gas at the fields of Companies of TNK-BP Group, Western Siberia	Švica
RU1000354	Gathering of associated petroleum gas at Khokhryakovskoye field	Švica
RU1000355	Reduction of PFC emissions at RUSAL Sayanogorsk aluminium smelter	Švica
RU1000356	Energy Efficiency measures at OJSC "Metallurgical plant named after A.K. Serov" UMMC Company	Švica
RU1000357	Reduction of PFC emissions at RUSAL Novokuznetsk aluminium smelter	Švica
RU1000358	«Installation of a multi-fuel boiler at CJSC "International Paper" (former Svetogorsk PPM) for waste biomass utilization and energy generation for own needs, Svetogorsk, Russia»	Francija
RU1000359	Bark and wood wastes to heat at OJSC "Solombala Sawmill and Woodworking Plant", Arkhangelsk, Russian Federation	Švica
RU1000361	Energy efficiency improvement under reconstruction of Oxygen shop and steel continuous casting section of Blast Oxygen Furnace shop #2 at OJSC "Novolipetsk Steel"	Nizozemska
RU1000364	New dry cement line installation at OJSC "Sukholozhskcement", Sverdlovsk area, Russia	Nizozemska
RU1000366	«Waste Biomass Utilization at JSC Arkhangelsk Pulp and Paper Mill (APPM), Arkhangelsk region, Russia»	Združeno kraljestvo
RU1000367	Implementation of steam-gas turbine units at the CHP of JSC "Mosenergo", Russia	Švica
RU1000370	Reconstruction of the metallurgical plant at the Chelyabinsk Metallurgical Plant OAO, Chelyabinsk, Russia	Švica
RU1000371	Reconstruction of the steelmaking plant at the Izhtal OAO, Izhevsk, Russia	Švica
RU1000372	Technical re-equipment of Chelyabinsk CHPP-3 with putting into operation of a combined-cycle gas plant	Finska
RU1000373	Building of two new combined gas and steam turbine units on Nyagan TPP	Finska
RU1000374	Retrofitting of Khabarovsk Power Plant	Združeno kraljestvo
RU1000382	Reconstruction of the Nevsky branch Hydro Power Plants	
RU1000383	Heating mains losses decline in settlements of Tuva Republic, Russian Federation	Švica
RU1000387	Installation of two CCGT-400 at Surgutskaya TPP-2, OGK-4, Tyumen area, Russia	Nemčija
RU1000390	Switch from wet to dry process at OJSC "Shchurovsky Cement", Russia	Nizozemska
RU1000394	Installation of new CCGT-400 at Yaivinskaya TPP, OGK-4, Perm area, Russia	Nemčija
RU1000395	Utilization of associated petroleum gas at the fields of Companies of TNK-BP Group, Orenburg oblast	Švica
RU1000397	Blast Furnace reconstruction at OJSC KMZ, Tula, Tula Region, Russian Federation	Nizozemska
RU1000398	Associated petroleum gas utilization at the Urengoy oil-gas condensate field, Russian Federation	Združeno kraljestvo
RU1000409	Wood waste-to-energy project at Sawmill-25	
RU1000410	Implementation of 800 MW power generating unit No.2 at Nizhnevartovskaya GRES	Švica
RU1000412	Expansion of Krasnodar CHPP with installation of CCP-410, LLC "LUKOIL-Kubanenergo", Russian Federation	Združeno kraljestvo
RU1000413	Introduction of energy-saving measures with utilization of biomass for production of energy resources at the business units of LLC "MEZ Yug Rusi"	Švica
RU1000431	Construction of gas piston power plants for utilization of associated petroleum gas at oilfields developed by OJSC "Surgutneftegas" in Khanty-Mansiysk Autonomous Okrug	Združeno kraljestvo
RU1000432	Reconstruction of Astrakhan TPP through construction of CCP-110, LLC "LUKOIL-Astrakhanenergo", Russian Federation	Združeno kraljestvo
RU1000434	Efficient utilization of associated petroleum gas at Salym oilfields, Tumen oblast, Russian Federation	Švica
RU1000449	Installation of CCGT unit at the Dzerzhinskaya HPS, Russian Federation	Švica
RU1000451	Construction of new energy unit at Novosibirsk HPS 5	Švica
RU1000455	Utilization of associated petroleum gas on Talakan oil and gas condensate field, Russian Federation	Združeno kraljestvo
RU1000462	Pellet Production from Sawmill Wastes at CJSC —Sawmill 25I, Arkhangelsk, the Russian Federation	Združeno kraljestvo
RU1000471	Waste Coke Oven Gas Utilization at OOO PO "Khimprom"	Švedska
RU1000484	Construction of new Air Separation Plant by Air Liquide Severstal, Russia	Nizozemska
RU1000487	Carbon sequestration via afforestation in Siberian settlements, Russian Federation	Švica
RU1000488	Increase in efficiency of heating supply system of Novo-Lenino district, the Irkutsk city, Irkutsk region, Russian Federation	Združeno kraljestvo
RU1000496	GHG emission reduction through the commissioning of biogas-fuelled mini- HPPs at the Kurianovo and Lyubertsy waste water treatment facilities of the MGUP Mosvodokanal	
RU1000498	Associated petroleum gas treatment for further use at Yuzhno-Khlyuchuskoe field of LLC "Naryanmarneftegas", Russian Federation	Združeno kraljestvo

Vir: pripravljeno po JI.UNFCCC 2016b

Sklenemo, da je imela RF na podlagi razvoja mednarodnih podnebnih norm potencial, da postane ena največjih prejemnic koristi od Kjotskega protokola. Priznan ji je bil status četrte največje onesnaževalke z izjemno velikim obsegom emisij, na podlagi katerega je imela zaradi gospodarskega padca, ki je sledil razpadu SZ, velik presežek enot dodeljenih količin (AAU). Hkrati pa je imela zaradi izjemno energetske potratne in neučinkovite rabe energije izjemen potencial za tuje neposredne investicije v okviru mehanizma skupnega izvajanja.

Potencial RF za sodelovanje z državami članicami EU, ki so med tehnološko vodilnimi v svetu na področju obnovljivih virov energije in učinkovite rabe energije, je bil torej izjemen. Zaradi tega je na obeh straneh prišlo do velikih pričakovanj glede morebitnega sodelovanja predvsem na področju učinkovite rabe energije, kar se tudi neposredno odraža v obravnavanih političnih in pravnih dokumentih. Razvoj mednarodnih podnebnih norm je EU in RF omogočil in predvsem spodbudil dodatno gospodarsko sodelovanje na področju energije, do katerega je prišlo predvsem na ravni podjetij, kar kaže pregled prijavljenih skupnih projektov in obseg podeljenih enot zmanjšanja emisij. Dodatno pa je razvoj mednarodnih podnebnih norm spodbudil EU in RF k sodelovanju tudi na drugih področjih, kar odpira naše naslednje ocenjevalno vprašanje, tj. *na kakšen način in v kolikšni meri so mednarodne podnebne norme omogočile ali spodbudile EU in RF (ter njune birokracije) k sodelovanju, skupnemu izvajanju, povečevanju vrednosti ugleda, ustvarjanju legitimnih standardov obnašanja, skupnih institucij idr. v njunih energetskih odnosih.*

Razvoj mednarodnih podnebnih norm je poleg gospodarskega sodelovanja omogočil in spodbudil tudi politično sodelovanje med EU in RF na najvišji ravni, ki se je postopoma različno intenzivno prelivalo na nižje politične in administrativne ravni z oblikovanjem skupnih pobud, institucij in projektov na področju energije. Širjenje sodelovanja med EU in RF, ki ga je spodbujal razvoj mednarodnih podnebnih norm, pa se je odražalo tudi v ključnih političnih in pravnih dokumentih, ki uokvirjajo energetske odnose med EU in RF.

Številne vidike smo do določene mere že razčlenili pri ovrednotenju predhodnih ocenjevalnih vprašanj, zato bomo v nadaljevanju le kratko povzeli bistvene poudarke in strnili ključne ugotovitve. Na najvišji ravni je razvoj mednarodnih podnebnih norm pomembno zaznamoval vrhove EU-Rusija v letih 2000 in 2001 ter predvsem leta 2004, ko je bilo na dnevnem redu voditeljev EU in RF vprašanje ratifikacije Kjotskega protokola. EU in RF sta poudarili, da je okolje njuna prioriteta in da se zavzemata za čim hitrejšo ratifikacijo Kjotskega protokola, pri

čemer sta izpostavili pomen kjotskih prilagodljivih mehanizmov in priložnosti, ki izhajajo za gospodarsko sodelovanje na področju evropskih vlaganj v energetske sektor v RF. Vprašanje prihodnjega razvoja mednarodnih podnebnih norm je bilo neposredno na ravni voditeljev EU in RF izpostavljeno še leta 2008, ko je takrat novi ruski predsednik Medvedev (2008) predstavil rusko stališče do post-kjotskega procesa, in sicer, da je treba vanj vključiti tako vse razvite države kot tudi države v razvoju, saj da je treba na poskusu oblikovanja novega podnebnega dogovora delati bodisi skupaj bodisi je treba te poskuse opustiti. RF je neposredno pred podnebno konferenco v Københavnu (COP 15) predstavila svoj predlog zmanjšanja emisij in izrazila tudi pripravljenost sodelovati z EU pri mednarodnih prizadevanjih za oblikovanje novega podnebnega dogovora.

Obravnava energetskih odnosov med EU in RF je pokazala, da je problematika podnebnih sprememb po letu 2000 postala realnost v odnosih med EU in RF, ki se je na ravni voditeljev kazala na način, da so voditelji EU in RF o njej občasno razpravljali in sprejemali sklepe, ki so se nanašali bodisi na sodelovanje na mednarodni ravni pri uveljavljanju obstoječega in oblikovanju prihodnjega mednarodnega pravnega okvira (tj. Kjotskega protokola oz. post-kjotskega dogovora) bodisi na bilateralno (gospodarsko) sodelovanje na temelju obstoječega mednarodnega okvira. Za nas je zanimivo slednje, saj kaže, kakšen pomen in vlogo so imele mednarodne podnebne norme v energetskih odnosih med EU in RF. Pri tem ugotavljamo, da so voditelji EU in RF jasno in neposredno poudarili pomen začetka veljavnosti Kjotskega protokola in vlogo prilagodljivih mehanizmov v luči spodbujanja gospodarskega sodelovanja med EU in RF ter evropskih naložb v ruski energetske sektor. Voditelji EU in RF so se dogovorili o spodbujanju takšnega sodelovanja in oblikovali tudi več skupnih teles in pobud, s katerimi so vzpostavili sodelovanje birokracij in strokovnjakov na nižjih ravneh.

Poleg Okoljskega dialoga, v okviru katerega je delovala Skupina za podnebne spremembe, ki se je posvečala sodelovanju EU in RF na mednarodni ravni pri oblikovanju prihodnjega podnebnega sporazuma, je treba v prvi vrsti izpostaviti oblikovanje Energetskega dialoga, skozi katerega sta EU in RF v širšem okviru razvoja mednarodnih podnebnih norm pomembno strukturirali in institucionalizirali sodelovanje na področju energije.

Energetski dialog so ustanovili voditelji EU in RF leta 2000 kot specifični okvir namenjen sodelovanju med EU in RF na področju energije z namenom, da bi »omogočil napredek pri opredelitvi energetskega partnerstva EU-Rusija in njegovi ureditvi« (6th EU-Russia Summit

Joint Declaration 2000). V okviru dialoga so delovale posebne tematske skupine predstavnikov EU in RF, ki so se od leta 2000 naprej redno srečevale in naslavljale za EU in RF pomembna vprašanja na področju energije. Pri oblikovanju Energetskega dialoga je bil kot ena od petih tem, ki predstavljajo podlago skupnim interesom, prepoznan tudi izziv podnebnih sprememb (EU-Russia Energy Dialog Synthesis Report 2001, 1–2). Od vsega začetka je znotraj Energetskega dialoga delovala tematska skupina za energetske učinkovitost, v okviru katere sta bila oblikovana Pobuda EU-Rusija za energetske učinkovitost in Akcijski načrt energetske učinkovitost (2006–07), ki je vseboval konkretne skupne projekte na področjih zakonodaje in regulacije energetske učinkovitosti, vključno z regionalno ravno, ter rabe obnovljivih virov energije (EU-Russia Energy Dialog Eighth Progress Report 2007, 5). V okviru Energetskega dialoga in zadevne tematske skupine so potekale redne izmenjave informacij in izkušenj ter srečanja in seminarji glede možnosti izvajanja skupno financiranih projektov na področju energetske učinkovitosti ter zmanjševanja toplogrednih plinov v energetske sektorju. EU in RF sta v izvajanje projektov vključevali tudi industrijo v EU in RF.

Tematska skupina za energetske učinkovitost se je z začetkom prvega kjotskega ciljnega obdobja začela intenzivno posvečati razvoju politik in strateških dokumentov ter različnim podpornim mehanizmom in oblikam sodelovanja za spodbujanje energetske učinkovitosti ter obnovljivih virov energije. Prek Energetskega dialoga, delovanja tematskih skupin in Pobude EU-Rusija za energetske učinkovitost sta se EU in RF osredotočali na projekte povezane (EU-Russia Energy Dialog Joint Report 2010, 10–11):

- s približevanjem zakonodaje in regulative na področju energetske učinkovitosti, oskrbe s toploto in obnovljive energije,
- s sodelovanjem na regionalni ravni, krepitevijo partnerskih programov med lokalnimi in regionalnimi centri za energetske učinkovitost v EU in RF,
- s sodelovanjem pri uporabi kjotskih mehanizmov za izboljšanje energetske učinkovitosti,
- z zagotavljanjem podpore razvoju projektov obnovljive energije in energetske učinkovitosti.

Mednarodne podnebne norme in konkretno vprašanje izvajanja Kjotskega protokola so tako v določeni meri določale vsebino in teme rednega političnega in strokovnega dialoga med EU in RF tudi na delovni ravni ter aktivnosti Energetskega dialoga, prek katerega sta EU in RF podprli in izvajali, med drugim, tudi določeno število skupnih projektov in aktivnosti (glej tabeli 4.20 in 4.21). Izpostaviti gre tudi, da je k oblikovanju ruskega zakona o energetske učinkovitosti pomembno prispevalo sodelovanje strokovnjakov EU in RF ter številne izmenjave mnenj in

dobrih praks glede oblikovanja politik, zakonodaje in ocenjevanja potenciala za izboljšave energetske učinkovitosti ter zmanjšanja emisij toplogrednih plinov. Podobno so dobre prakse EU prek Energetskega dialoga pomembno prispevale k oblikovanju administrativnih sistemov za izvajanje politik ter zakonodaje na zvezni in regionalni ravni v RF (EU-Russia Energy Dialog Joint Report 2010, 11).

Pomembno praktično stično točko je predstavljal Energetski tehnološki center EU-Rusija, ki je bil ustanovljen leta 2002 v Moskvi. V okviru centra so bili organizirani številni dogodki, center pa je prispeval k neposredni izmenjavi mnenj, navezovanju stikov in iskanju priložnosti za vzajemno koristno sodelovanje na področju energije. Spodbujal je industrijska partnerstva in naložbe v prednostne projekte, med drugim tudi na področju energetske učinkovitosti, rabe obnovljivih virov energije in rabe obnovljivih virov energije v stavbah (EU-Russia Energy Dialog Fifth Progress Report 2004, 3 in 7). Center je podprl tudi razvoj pilotnih projektov v Astrahanu, Arhangelsku in Kaliningradu (EU-Russia Energy Dialog Eleventh Progress Report 2010, 11–12).

Poleg Energetskega dialoga in zgoraj izpostavljenih oblik (bilateralnega) sodelovanja med EU in RF, je treba omeniti tudi večstransko pobudo Severne dimenzije, v okviru katere se je razvilo sicer politično manj izpostavljeno, a na regionalni ravni pomembno sodelovanje na področju energije in okolja. Sodelujoče partnerice (EU, RF, Norveška in Islandija) so oblikovale Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije in Podporni sklad, s pomočjo katerega so spodbujale in financirale številne okoljske projekte v RF, realizacija katerih sicer ne bi bila ekonomsko smotna. Do leta 2016 je Podporni sklad prejel 348 milijonov evrov, od katerih je bilo 182 milijonov evrov namenjenih okoljskim projektom in projektom energetske učinkovitosti (Ministry for Foreign Affairs of Finland 2016). Od leta 2002 je Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije odobrilo 19 projektov v severozahodnem delu RF, med njimi tudi številne projekte izboljšanja energetske učinkovitosti, kot npr. projekte obnove daljinskega ogrevanja in upravljanja z vodami (Kaliningrad, Vologda, Novgorod in Petrozavodsk, Sankt Peterburg idr.) (Northern Dimension Environmental Partnership 2016).

EU in RF sta, kot smo že razčlenili zgoraj, sprejeli tudi vrsto skupnih dokumentov, v katere sta postopno vključevali sodelovanje v boju proti podnebnim spremembam in s pomočjo konkretnih skupnih politik, pobud in projektov širili sodelovanje na področjih, ki so ključna za zmanjševanje emisij toplogrednih plinov.

Sklenemo, da je razvoj mednarodnih podnebnih norm vplival na agendo odnosov med EU in RF na najvišji ravni tako glede sodelovanja pri zunanjem delovanju v mednarodni skupnosti pri oblikovanju mednarodne podnebne politike kot tudi sodelovanja na bilateralni ravni pri izpolnjevanju sprejetih mednarodnih podnebnih obveznosti. EU in RF sta prvenstveno poudarjali spodbujanje gospodarskega sodelovanja in oblikovali institucije, prek katerih je potekalo sodelovanje njunih birokracij na nižjih ravneh, ki je bilo namenjeno prenosu informacij, znanja in dobrih praks. To sodelovanje je na eni strani prispevalo k določeni harmonizaciji energetskega politik EU in RF, izmenjavi informacij in dobrih praks ter na drugi strani tudi k oblikovanju dela zvezne in regionalne zakonodaje na področju energetske učinkovitosti ter institucionalni podpori implementacije Kjotskega protokola v RF. Z vključevanjem industrije pa sta EU in RF prek Energetskega dialoga in Okoljskega partnerstva Severne dimenzije podpirali tudi določene skupne okoljske projekte.

S tem smo prišli do našega zadnjega ocenjevalnega vprašanja v tem podpoglavju, *kakšno vlogo so mednarodne podnebne norme odigrale v energetskega odnosih med EU in RF (zavezujočnost, komunikacija, izražanje skupnih pogledov, upravičevanje in legitimacija)*, s katerim bomo zaokrožili obravnavo vloge in pomena mednarodnih podnebnih norm v energetskega odnosih med EU in RF. Pri proučevanju, v kolikšni meri in kako mednarodne norme vplivajo na odnose med akterji v sodobni mednarodni skupnosti, se nismo osredotočili le na vprašanje spoštovanja prava in s tem na njegovo zavezujočo funkcijo. Izhajali smo iz predpostavke, da je treba vlogo in pomen prava kot sredstva družbenega nadzora razumeti kot širok nabor načinov, na katere se pravo uporablja za nadzor, vodenje in načrtovanje življenja zunaj sodišč (Hart 1961). Poudarjanje zavezujočnosti mednarodnega prava in zagovarjanje njegovega spoštovanja namreč pomeni, da se izgublja pomemben vidik mednarodnega prava kot orodja politike. Mednarodno pravo (lahko) ima poleg zavezujočnosti tudi druge pomembne funkcije za odnose med akterji (Onuma 2003; Slaughter Burley 1993; Chayes in Chayes 1995; O'Connell 1999; Koh 1997; Henkin 1968/1979; Keohane 1984/2005; idr.).

Obravnava energetskega odnosov med EU in RF v kontekstu razvoja mednarodnega podnebnega prava je pokazala, da so mednarodne podnebne norme v več vidikih odigrale določeno vlogo za razvoj energetskega odnosov med EU in RF:

1. z mednarodnimi podnebnimi normami je bila določena posebna regulativna ureditev na mednarodni ravni na področju boja proti podnebnim spremembam, ki je EU in RF v njunih

- (energetskih) odnosih omogočila povsem novo polje političnega, pravnega in administrativnega delovanja ter sodelovanja;
2. z mednarodnimi podnebnimi normami je bila oblikovana nova tržna dobrina in mednarodni (ogljčni) trg, kar je skupaj z ustvarjenimi pričakovanji in pravili za delovanje akterjev omogočilo, spodbudilo in vplivalo na gospodarsko sodelovanje različnih akterjev v energetskih odnosih med EU in RF;
 3. mednarodne podnebne norme so vplivale na način in organizacijo obnašanja različnih akterjev v energetskih odnosih med EU in RF ter njihovo komunikacijo s političnim, gospodarskim in kulturnim okoljem, ki pomembno določa (ne)uspeh sprejetih odločitev.

Razvoj mednarodnega podnebnega prava z Okvirno konvencijo, Kjotskim protokolom in Sporazumom iz Marakeša ter odločitvami Konference pogodbenic je pripeljal do oblikovanja zapletenega in tehničnega mednarodnega režima, ki je strukturiral in organiziral delovanje državnih in nedržavnih akterjev na področju boja proti podnebnim spremembam. Gre za področje mednarodnega normativnega urejanja, ki ga zaznamuje izjemna zapletenost in kompleksnost ter še vedno določena znanstvena negotovost, pri čemer imajo pomembno vlogo epistemične skupnosti in vidik pravičnosti. Razvoj mednarodnih podnebnih norm je tako z izjemno kreativno oblikovano institucionalno arhitekturo omogočil in spodbudil EU in RF, da sta vprašanje boja proti podnebnim spremembam začeli obravnavati na najvišji politični ravni, tj. na ravni voditeljev EU in RF. Ti so se sprva ukvarjali predvsem z vprašanjem začetka veljavnosti Kjotskega protokola in nato v nadaljevanju za nas bolj pomembnim vprašanjem njegove implementacije. Postopno se je to vprašanje prenašalo na nižje politične ravni, kjer naj omenimo Stalni partnerski svet za energijo in predvsem Energetski dialog, ki je deloval najprej samostojno kot bilateralni mehanizem, z oblikovanjem Skupnih prostorov in kasneje Partnerstva za modernizacijo pa se je v njihovem okviru ohranila kontinuiteta in poglobil obseg delovanja Energetskega dialoga.

Mednarodne podnebne norme so vplivale tudi na administrativno in strokovno sodelovanje med EU in RF, ki se je kazalo v vsebini dela tematskih skupin znotraj Energetskega dialoga, v oblikovanju in področjih sodelovanja v okviru Energetskega tehnološkega centra v Moskvi, v Skupni pobudi o energetski učinkovitosti ter izmenjavi informacij, dobrih praks in strokovnem svetovanju. Uradniki in strokovnjaki iz EU so prek Energetskega dialoga prispevali k oblikovanju zakonskih in podzakonskih aktov tako na zvezni kot tudi na regionalni ravni v RF.

EU in RF sta vzporedno svoje delovanje in sodelovanje na področju boja proti podnebnim spremembam postopno vnašali v ključne politične in pravne dokumente, ki uokvirjajo njune energetske odnose. V Načrtu za energetske sodelovanje EU-Rusija do leta 2050, ki je bil sprejet marca 2013, sta EU in RF potrdili univerzalni podnebni cilj dveh stopinj Celzija ter si za cilj postavili oblikovanje vseevropskega energetskega prostora in energetske učinkovitosti brez meja, kar bi predstavljalo pomemben korak k doseganju podnebnega cilja.

Razvoj mednarodnih podnebnih norm je pripeljal do oblikovanja povsem nove tržne dobrine, tj. različnih oblik kuponov zmanjšanja emisij toplogrednih plinov, in oblikovanja novega mednarodnega in regionalnih (ogljčnih) trgov, kar je omogočilo ter, na podlagi pričakovanj in pravil za delovanje akterjev, pomembno spodbudilo sodelovanje različnih akterjev v energetske odnosih med EU in RF. Poleg sodelovanja njunih birokracij in strokovnjakov je treba izpostaviti gospodarsko sodelovanje med zasebnimi in institucionalnimi akterji (EIB, EBRD, Ruske banke za gospodarski razvoj), ki so bili vpeti v skupne projekte znotraj Pobude o energetske učinkovitosti, Okoljskega partnerstva Severne dimenzije in Partnerstva za modernizacijo. Vzporedno s tem je RF po začetnih težavah pred začetkom prvega kjotskega ciljnega obdobja le uspela zaokrožiti nacionalni pravni okvir, ki je omogočil in spodbudil skupno izvajanje projektov skladno s Kjotskim protokolom tudi v RF. Pri teh projektih so z RF kot gostiteljico v največji meri sodelovale države članice EU, RF pa je bila na globalni ravni za Ukrajino pogodbenica Kjotskega protokola, ki je gostila drugo največje število projektov skupnega izvajanja. Večina s strani RF izdanih enot zmanjšanja emisij (ERU) je šla v države članice EU, ki so tako predstavljale najpomembnejšega partnerja RF pri skupnem izvajanju projektov v okviru Kjotskega protokola.

Razvoj mednarodnih podnebnih norm je vplival na energetske odnose med EU in RF ter tudi v delu določal njihovo vsebino. Vprašanje nadaljevanja kjotskega procesa po izstopu ZDA in dogovor EU in RF glede ratifikacije Kjotskega protokola s strani RF sta tudi pomembno dvignila ugled in legitimnost tako EU kot tudi RF v mednarodni skupnosti. Mednarodne podnebne norme so, kot smo razčlenili zgoraj, po začetku veljavnosti Kjotskega protokola vplivale na vsebino energetske odnosov med EU in RF ter način delovanja in obnašanja številnih tako državnih kot nedržavnih akterjev. Vplivale so tudi na komunikacijo med voditelji EU in RF, birokracijami ter na njihovo komunikacijo z gospodarskim okoljem in širšo javnostjo, ki pomembno določa (ne)uspeh sprejetih odločitev.

In končno, čeprav so bile mednarodne podnebne norme in z njimi povezane energetske teme običajno v senci drugih vprašanj v odnosih med EU in RF, so ustvarile pomembno novo polje in priložnosti za vzajemno koristno politično, gospodarsko, administrativno in strokovno sodelovanje med EU in RF tako v mednarodni podnebni politiki kot tudi (in predvsem) v njunih odnosih, kjer se EU in RF sicer soočata s številnimi političnimi nesoglasji. Dogajanje v Ukrajini je sicer EU in RF pripeljalo do popolne zamrznitve vseh rednih političnih aktivnosti in uvedbe obojestranskih sankcij ter s tem do najnižje točke odnosov v zadnjih 25 letih, kar pa ne zmanjšuje pomembnosti ugotovitev pričujoče disertacije, da konstituirajo mednarodne podnebne norme in vprašanje boja proti podnebnim spremembam pomembno priložnost in polje za konstruktivno sodelovanje med EU in RF tako na mednarodni ravni pri sooblikovanju mednarodne podnebne politike kot tudi v njunih energetskih odnosih, kar bi (lahko) predstavljalo pomemben in potreben korak h krepitvi medsebojnega zaupanja in sodelovanju tudi na drugih področjih.

5.5 Namesto zaključka: mednarodno pravo podnebnih sprememb in energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo

V pričujočem podpoglavju bomo odprli izhodiščno raziskovalno vprašanje in ugotovitve, do katerih smo prišli prek obravnave izbranih pokazateljev, strnili v zaključno razpravo. Vprašanje, ki smo ga proučevali na primeru mednarodnega prava podnebnih sprememb in energetskih odnosov med EU in RF, je bilo, *kakšna je vloga in pomen mednarodnega prava za razvoj, vsebino in naravo odnosov med akterji v sodobni mednarodni skupnosti.*

EU in RF, ki vstopata v proučevani odnos, sta se izkazali za zelo raznolika akterja. RF je delovala prvenstveno racionalno in strateško, kar se je neposredno pokazalo skozi njen odnos do vprašanja ratifikacije Kjotskega protokola. Čeprav je RF na začetku tisočletja (leti 2000 in 2001) na najvišji politični ravni v odnosih z EU potrjevala pomembnost Kjotskega protokola in njegove čimprejšnje ratifikacije, kar lahko v določeni meri razumemo tudi kot obliko kolektivnega izražanja skupnih normativnih vrednot, je s samo ratifikacijo *de facto* odlašala. V odnosu do EU je nastopala strateško in vprašanje ratifikacije protokola povezovala z drugimi zunanjepolitičnimi cilji (prvenstveno z vstopom v Svetovno trgovinsko organizacijo). S tem je jasno pokazala, da je njeno delovanje vodila želja po maksimizaciji njenih zunanjepolitičnih preferenc. Med seboj je povezala več področij in se posluževala pogajanj, dogovarjanj in kupčkanj z EU, da je (lahko) svoje cilje maksimirala in uresničila. RF je v tej točki delovala torej prvenstveno na podlagi svojih interesov in logike posledic.

Na drugi strani prepoznamo EU kot akterja, ki je bil naravnan sociološko in normativno, njeno delovanje pa so v nasprotju z RF vodila načelna prepričanja, da je treba hitro in aktivno ukrepati v mednarodnem boju proti podnebnim spremembam. Njena odločnost delovanja v odnosu do RF je bila še toliko bolj izrazita po odstopu ZDA od Kjotskega protokola in spoznanju, da je ruska ratifikacija ključ do nadaljevanja kjotskega procesa in uveljavitve Kjotskega protokola. EU se je v tem procesu videla kot svetovni voditelj in je v odnosu do RF aktivno zagovarjala nujnost ratifikacije protokola in aktivnega boja proti podnebnim spremembam. Čeprav je EU vodila logika primernosti, je v odnosu do RF nastopala instrumentalno s ciljem, da bi RF le ratificirala Kjotski protokol, kar bi pomenilo začetek njegove veljavnosti in nadaljevanje kjotskega procesa. Vprašanje sprejemanja mednarodnih podnebnih norm zaradi njihove normativne vrednosti EU v odnosu z RF ni neposredno izražala in poudarjala, temveč sta oba akterja izpostavljala pomembnost protokola zlasti za spodbujanje gospodarskega sodelovanja EU in RF na področju energije (predvsem energetske učinkovitosti), torej prvenstveno racionalne vzgibe za njegovo uveljavitev.

Ko je prišlo do začetka veljavnosti in nato izvajanja Kjotskega protokola v prvem ciljnem obdobju, pa so mednarodne podnebne norme predstavljale širši okvir delovanja in sodelovanja EU in RF (tudi in predvsem) na področju energije. Oblikovale so novo polje za politično in gospodarsko delovanje ter sodelovanje EU in RF, omogočile nova ravnotežja in določile pravila, postopke in ustvarile nova pričakovanja. Mednarodne podnebne norme so v energetskih odnosih med EU in RF na eni strani oblikovale ali močno spodbudile nove interese in na drugi strani vplivale ali (vsaj do določene mere) spremenile prepričanja in vrednote EU in RF ter drugih, v njih energetskih odnosih, relevantnih akterjev (držav članic EU, podjetij, organizacij idr.).

Mednarodne podnebne norme so s tem, ko so ustvarile novo tržno dobrino, nov mednarodni trg in določile robne pogoje ter oblikovale prilagodljive mehanizme za stroškovno učinkovito doseganje sprejetih podnebnih ciljev, omogočile ter v energetskih odnosih med EU in RF celo asimetrično spodbudile skupno izvajanje projektov glede na ostale pogodbenice Kjotskega protokola. Čeprav je na strani med EU in RF že pred tem obstajal interes za gospodarsko sodelovanje na področju npr. energetske učinkovitosti in razvoja obnovljivih virov energije, so bile mednarodne podnebne norme tiste, ki so kot zunanje dan širši institucionalni in normativni okvir spodbudile EU in RF, da sta sprejeli potreben in ustrezen domač pravni okvir ter v prvem ciljnem kjotskem obdobju izvedli vrsto skupnih projektov.

Poleg spodbujanja interesa za krepitev gospodarskega sodelovanja so mednarodne podnebne norme pozitivno vplivale tudi na interes EU in RF po administrativnem, strokovnem in tehničnem sodelovanju. EU in RF sta med leti 2001 in 2013 oblikovali številne skupne institucionalne oblike sodelovanja, ki so bile posredno ali neposredno povezane z bojem proti podnebnim spremembam. Njuni strokovnjaki so sodelovali pri oblikovanju ter približevanju zakonodaje in regulative na področju energetske učinkovitosti, oskrbe s toploto in obnovljive energije. EU in RF sta sodelovali pri rabi kjotskih mehanizmov, krepili partnerske programe in zagotavljali finančno in tehnično podporo skupnim projektom in pobudam.

Obravnava vloge in pomena mednarodnega prava za odnose med akterji je pokazala, da slednji pri svojem delovanju niso vedno dosledni, ter da lahko pri enakih ali podobnih vprašanjih v času delujejo na podlagi različnih logik. Takšen primer predstavlja RF, ki smo jo prepoznali kot akterja, ki je deloval prvenstveno racionalno in strateško na podlagi nacionalnih interesov in logike posledic, kar pa ni bilo mogoče potrditi v vsaj dveh točkah proučevanega obdobja – neposredno pred začetkom izvajanja Kjotskega protokola, ko je na nacionalni ravni RF zaostajala s sprejemanjem ustreznega pravnega okvira za sodelovanje v projektih skupnega izvajanja, in ob koncu prvega ciljnega kjotskega obdobja, ko je RF napovedala svoje nesodelovanje v naslednjem ciljnem obdobju.

Ko je RF novembra 2004 ratificirala Kjotski protokol, ki je začel nato veljati februarja 2005, bi morala sprejeti ustrezno nacionalno zakonodajo, da bi lahko kot država Aneksa I sodelovala v projektih skupnega izvajanja. Ti so se izvajali poskusno od leta 1995, od januarja 2002 pa so lahko bili projekti, ki so ustrezali vsem zahtevam, registrirani v okviru mehanizma skupnega izvajanja (UNFCCC 2017). RF je kljub dejstvu, da je domača industrija pozitivno ocenjevala projekte skupnega izvajanja in da so njeni politični predstavniki tudi na najvišji ravni v odnosih z EU izpostavljali pomen in vlogo prilagodljivih mehanizmov za spodbujanje gospodarskega sodelovanja med EU in RF, na nacionalni ravni po ratifikaciji Kjotskega protokola naredila presenetljivo malo. Politična podpora je bila pomanjkljiva, razdelitev pristojnosti med ministrstvi pa nejasna. Šele leta 2007 je bilo določeno odgovorno nacionalno telo, ki je nato leta 2008, ko se je Kjotski protokol že izvajal, le sprejelo vsa potrebna pravila za odobritev in ocenjevanje uresničevanja projektov skupnega izvajanja. Do konca leta 2009 ni bil registriran niti en projekt, kljub dejstvu, da je potrebno dokumentacijo podalo prek 100 projektov. Z zamenjavo na mestu predsednika države in prihodom Medvedeva pa je začela vlada RF obravnavati projekte skupnega izvajanja kot način za privabljanje tujih neposrednih naložb in

modernizacijo gospodarstva, kar je pospešilo registracijo projektov in do konca leta 2012 je RF postala država z drugim najvišjim številom projektov skupnega izvajanja.

RF je torej kljub pozitivnemu sprejemanju prilagodljivih mehanizmov s strani industrije in zavedanju njihovega potenciala na politični ravni zaostajala s sprejemanjem ustreznega nacionalnega pravnega okvira, kar je vplivalo vsaj na dinamiko, če ne tudi na obseg, izvajanja projektov skupnega izvajanja in s tem tudi na energetske odnose med EU in RF. Premik v odnosu do izvajanja Kjotskega protokola na nacionalni ravni lahko pojasnimo na podlagi vprašanja, ki ga izpostavljajo liberalisti, tj. – kdo vlada? (Moravcsik 2013).

Zamenjava na mestu predsednika RF je namreč prinesla določeno preoblikovanje relativne moči posameznikov in interesnih skupin na način, da so zahteve po modernizaciji gospodarstva in bolj aktivni vlogi RF na področju podnebnih sprememb doma in v mednarodni skupnosti pridobile več veljave in podpore. RF je leta 2009 sprejela Podnebno doktrino, kjer sploh prvič prizna podnebne spremembe ter potrebo po blaženju in prilagajanju, ter širok normativni okvir na področjih energetske učinkovitosti in obnovljivih virov energije (npr. Energetska strategija Rusije do leta 2030, novi Zakon o energetskih prihrankih in izboljšanju energetske učinkovitosti v Ruski federaciji; novi Vladni program za varčevanje z energijo). Na vrhu EU-Rusija, ki je potekal novembra 2008 neposredno pred Konferenco pogodbenic v Københavnu (COP 15), pa novi ruski predsednik Medvedev nakaže na možnost bolj aktivne in sveže politike RF do vprašanja globalnih podnebnih sprememb na mednarodni ravni in tudi v odnosu do EU. Slednje tudi navaja, da bi bilo smotrno odpreti vprašanje, kakšna je bila logika delovanja posameznih nacionalnih akterjev (izpostavimo naj najbolj vidna politična akterja, Vladimirja Putina in Dmitrija Medvedeva) ter seveda njihov vpliv na oblikovanje ključnih interesov in vrednot ruske (zunanje) politike do vprašanja globalnih podnebnih sprememb.

RF je decembra 2010 notificirala, da ne namerava sprejeti kvantificiranih omejitev ali znižanja emisij v drugem ciljnem Kjotskem obdobju kljub dejstvu, da je bilo skupno izvajanje projektov zanj v prvem ciljnem obdobju zelo uspešno. V RF tako po 31. decembru 2012 ni mogoče registrirati novih projektov skupnega izvajanja in izdajati enote zmanjšanja emisij (ERUs) pri obstoječih projektih za zmanjšanje emisij, ki so bile ustvarjene po letu 2012. Na takšno rusko stališče do vprašanja oblikovanja prihodnjega podnebnega sporazuma, ki bi nadomestil Kjotski protokol po letu 2012, je nakazal že predsednik RF Medvedev leta 2008, ko je poudaril, da so

mednarodna prizadevanja smotrna le v primeru, da v procesu sodelujejo vse države, tako razvite države kot tudi države v razvoju.

Po neuspehu konference v Københavnu se je to rusko stališče materializiralo skozi vprašanje sodelovanja v drugem kjotskem obdobju (2013–2020), ko je postalo jasno, da poleg dveh največjih onesnaževalk, ki nista bili zavezani k zmanjševanju emisij že v prvem kjotskem obdobju (Kitajska in ZDA), od sodelovanja odstopajo tudi nekatere razvite države (Kanada, Japonska). Čeprav se RF ni neposredno sklicevala na temeljna mednarodna podnebna načela, ampak je poudarjala instrumentalni vidik smotrnosti zamejenega boja proti podnebnim spremembam, je treba njeno odločitev in nesodelovanje v drugem kjotskem obdobju razumeti tudi v kontekstu načela sodelovanja in predvsem načela skupne, vendar različne odgovornosti. Države, v prvi vrsti razvite industrializirane države, so po eni strani dolžne prevzeti svojo zgodovinsko odgovornost za preteklo onesnaževanje, ki so ga povzročile z industrijskim razvojem. Po drugi strani pa je z izjemnim gospodarskim napredkom držav v razvoju in povečanim obsegom njihovega onesnaževanja v zadnjih desetletjih postalo jasno, da brez njihovega sodelovanja preprosto ne bo mogoče doseči cilja, ki ga določa Okvirna konvencija. Nesodelovanje večjih onesnaževalk, bodisi razvitih držav bodisi držav v razvoju, za RF torej odpira vidik distributivne pravičnosti mednarodnih podnebnih norm in s tem legitimnost norm skozi vprašanje, v kolikšni meri ustrezajo pričakovanjem RF (in drugih akterjev) glede upravičenih stroškov in koristi.

Mednarodne podnebne norme v tem primeru razumemo kot pomembno polje za delovanje RF, ki se je zaradi nesodelovanja največjih onesnaževalk v drugem kjotskem obdobju odločila izstopiti tudi sama, s čimer pa je odstopila tudi od zanjo ugodnega in koristnega sodelovanja v projektih skupnega izvajanja. Odločitev RF vrednotimo kot (določen) odmik od delovanja, ki izključno temelji na logiki posledic, k delovanju, ki upošteva (vsaj do določene mere) tudi logiko primernosti.

Mednarodne podnebne norme so torej predstavljale polje delovanja EU in RF v njunih medsebojnih energetskih odnosih in širše v mednarodni skupnosti. Razvoj mednarodnih podnebnih norm je omogočil in spodbudil oblikovanje tako interesov kot tudi prepričanj in vrednot pri EU in RF, ki sta potem te mednarodne podnebne norme uporabljali kot sredstvo za doseganje svojih interesov ali izražanje prepričanj in vrednot, iz katerih izhajajo. Mednarodne podnebne norme in njihov razvoj je EU in RF tudi omogočil in spodbudil, da sta v svojih

energetskih odnosih v času in prostoru postopno oblikovali skupne institucionalne strukture, procese in projekte, ki so vključevali njune interese (skupno izvajanje projektov, gospodarsko sodelovanje) ter omogočali razvoj in izražanje prepričanj in vrednot (boj proti podnebnim spremembam). Pri tem je normativna moč mednarodnih podnebnih norm v primeru RF črpala svojo moč predvsem iz svojega pragmatičnega učinka na interese RF, kar pa je v času postopno krepilo njeno sociološko in normativno dimenzijo tako na nacionalni ravni kot tudi v odnosu do EU in širše v mednarodni skupnosti. Slednje se je izražalo predvsem v konceptualnih političnih in pravnih dokumentih, ki sta jih EU in RF oblikovali v obravnavanem obdobju. Čeprav med njimi prevladujejo politični dokumenti, torej mehko pravo, s katerimi sta si EU in RF v prvi vrsti prizadevali poglobiti gospodarsko sodelovanje na področju energije, ugotavljamo, da se je v dokumentih postopno povečeval obseg normativnih podnebnih vsebin, kar je krepilo to dimenzijo delovanja pri RF, ki smo jo prvenstveno sicer prepoznali kot racionalnega in strateškega akterja.

Razvoj mednarodnih podnebnih norm ima torej določljiv učinek na EU in RF ter njune energetske odnose, kar se kaže skozi delovanje različnih mehanizmov. Nekateri od njih so izrazito racionalistični in temeljijo na oblikovanju novih interesov ter spodbujanju delovanja in vzajemno koristnega sodelovanja EU in RF. Takšen primer predstavlja oblikovanje ogljičnega trga in nove tržne dobrine ter prilagodljivih mehanizmov, katerih namen je bil pogodbenicam omogočiti stroškovno učinkovito doseganje sprejetih podnebnih ciljev. S tem so mednarodne podnebne norme oblikovale novo polje za racionalno delovanje akterjev in ga spodbujale z oblikovanimi prilagodljivimi mehanizmi ter določenimi robnimi pogoji.

Mednarodne podnebne norme pa so delovale na odnose med EU in RF tudi prek drugih mehanizmov, ki so bili bolj normativni, skozi proces, ki ga nekateri imenujejo socializacija oz. akulturacija mednarodnih norm (Koh 1997; Finnemore in Sikkink 1998; Goodman in Jinks 2004). Med EU in RF so procesi socializacije sprva potekali prvenstveno na podlagi interesov in logike posledic, a postopno se je oblikoval tudi proces normativnega učenja. V začetni fazi sta EU in RF mednarodne podnebne norme namreč vključevali v svoje energetske odnose zaradi interesa po spodbujanju gospodarskega sodelovanja. Ne glede na to pa je njuno delovanje in sodelovanje v času krepilo sociološko normativni vidik pomena in vloge mednarodnih podnebnih norm v njunih energetskih odnosih s postopno institucionalizacijo mednarodnih podnebnih norm v Energetskem dialogu, delovanjem različnih tematskih skupin, pobud in skupnih projektov. V njih so mednarodne podnebne norme in vprašanje njihovega izvajanja

pridobivale na pomenu in vlogi tako v skupni politični (in pravni) zavesti EU in RF kot tudi v dejanjih in praksi, kar se je izražalo v poročilih skupnih delovnih skupin, sprejetih dokumentih in ne nazadnje v načrtovanih in izvedenih aktivnostih ter skupnih projektih. S tem se je postopno krepila skupna politična (in pravna) zavest EU in RF ter oblikovala določena skupna praksa v njunih energetskih odnosih, kjer so mednarodne podnebne norme pridobivale določeno normativno vlogo in pomen.

Poglabljanje pomena mednarodnih podnebnih norm in proces njihove socializacije pa v energetskih odnosih med EU in RF nista prišla do točke, v kateri bi EU in RF ponotranjili norme do te mere, da bi jih dojemali kot samoumevne in delovali rutinsko v smeri doseganja končnega cilja (Okvirne konvencije). Ta proces je potekal sorazmerno počasi zaradi močne instrumentalne logike delovanja politične elite na strani RF, hkrati pa je bil večkrat potisnjen v ozadje njunih odnosov zaradi drugih, predvsem varnostno-vojaških, vprašanj, katerim sta akterja pripisovala večji pomen. Končno je bil ta proces tudi prekinjen, ko je prišlo do zamrznitve vseh rednih političnih odnosov med EU in RF zaradi dogajanja v Ukrajini.

Iz vidika RF, ki je prvenstveno delovala kot racionalni akter, so mednarodne podnebne norme predstavljale institucionalni okvir, ki je določil pravila ter oblikoval pričakovanja in spodbude za njeno racionalno in strateško delovanje ter obnašanje v odnosu do EU na področju energije. Za EU, ki je izhajala tudi iz logike primernosti in poudarjala nujnost boja proti podnebnim spremembam, pa so mednarodne podnebne norme predstavljale tudi normativni okvir, za katerega si je prizadevala, da bi se v energetskih odnosih z RF (vsaj delno) socializiral in internaliziral.

Če sklenemo, EU in RF sta kot dva izmed ključnih akterjev v mednarodni skupnosti vplivali na razvoj in v primeru Kjotskega protokola tudi na začetek veljavnosti mednarodnih podnebnih norm. Te so nato postale širši institucionalni in normativni okvir njunega političnega, gospodarskega in pravnega delovanja ter sodelovanja na področju energije, v katerega sta akterja vstopala iz različnih izhodišč in z različno logiko delovanja. Mednarodne podnebne norme so oblikovale novo polje za delovanje EU in RF, ki je prvenstveno temeljilo na mehanizmu racionalnosti in zasledovanju interesa spodbujanja gospodarskega sodelovanja.

Skozi institucionalizacijo racionalnih interesov EU in RF na področju energije ter širitvijo sodelovanja tudi v druge sfere pa je prihajalo do postopne krepitve sociološke dimenzije in

uveljavljanja normativne komponente mednarodnih podnebnih norm v njunih energetskih odnosih. Čeprav EU in RF v njih nista dosegli točke internalizacije mednarodnih podnebnih norm, tj. mednarodne podnebne norme niso postale samoumevne in niso izginile kot predmet širše razprave med akterjema, se je skozi oblikovanje političnih in pravnih dokumentov ter razvoj skupnih aktivnosti in projektov odražal proces, v katerem so mednarodne podnebne norme kot širši institucionalni in normativni okvir na eni strani oblikovale in spreminjale racionalne interese EU in RF ter na drugi strani vplivale na skupna prepričanja in vrednote v njunih odnosih.

Če izhajamo iz predpostavk kritičnega pristopa k teoriji svetovnega reda (Cox 1986), da delovanje ni nikoli popolnoma svobodno, ampak se odvija znotraj okvira za delovanje, ki ima zgodovinsko strukturo, ugotovimo, da so v primeru energetskih odnosov med EU in RF mednarodne podnebne norme predstavljale del okvira za njuno delovanje – v določenem delu so vplivale ali celo konstituirale njuno delovanje. V času pa so v njunih energetskih odnosih tudi pridobivale na pomenu kot neke vrste pritiski in predvsem spodbude delovanju različnih akterjev, ki jih EU in RF nista mogla ignorirati, temveč sta se postopoma v vedno večji meri gibala skladno z njimi tako, da se je skozi sodelovanje na področju energije postopno krepila vloga in pomen mednarodnih podnebnih norm.

Cox (1986) dojema strukturo, v kateri delujejo akterji, kot interakcijo materialnih zmožnosti, idej in institucij, torej treh kategorij sil, ki so izražene kot potencial in kjer je smer in obseg vpliva posameznih kategorij vedno zgodovinsko vprašanje, na katerega je treba odgovoriti s študijo konkretnega primera. V primeru energetskih odnosov med EU in RF ugotavljamo, da sta akterja razpolagala s precejšnjimi materialnimi zmožnostmi, ki pa so se razlikovale med njima. EU je razpolagala z zmožnostmi v dinamični obliki, tj. tehnološkimi in organizacijskimi kapacitetami na področju energetske učinkovitosti in obnovljivih virov energije, medtem ko je RF razpolagala predvsem z zmožnostmi v akumulirani obliki, tj. potencialom za izboljševanje energetske učinkovitosti in za varčevanje z energijo, kar je mogoče pozitivno izkoristiti z ustreznimi tehnološkimi ukrepi.

Mednarodne podnebne norme pa so v našem primeru predstavljale drugo kategorijo sil, tj. intersubjektivne pomene, ki so do določene mere zgodovinsko pogojeni in zaradi določenosti na mednarodni ravni eksogeno dani za odnose med EU in RF. Na začetku je bilo pojmovanje pomena in legitimnosti mednarodnih podnebnih norm v energetskih odnosih med EU in RF

razmeroma šibko in predvsem racionalno, a v času so se tudi zaradi določenega približevanja kolektivnih predstav EU in RF mednarodne podnebne norme krepile v vlogi in pomenu za energetske odnose med EU in RF. Do slednjega je prihajalo na podlagi sodelovanja, ki je sprva temeljilo na racionalnosti in strateških mehanizmih, a se je postopno krepila tudi sociološko normativna dimenzija odnosov med EU in RF z oblikovanjem skupnih institucij, ki predstavljajo tretjo kategorijo strukture, v kateri delujejo akterji.

V primeru energetskih odnosov med EU in RF je postopen proces institucionalizacije spodbujal približevanje kolektivnih predstav, kar je krepilo tudi vlogo in pomen mednarodnih podnebnih norm kot intersubjektivnih pomenov v energetskih odnosih med EU in RF. Institucije so odražale tudi razdelitev zmožnosti med EU in RF ter skladno z mednarodnimi podnebnimi normami v času v vedno večji meri omogočale in spodbujale delovanje in sodelovanje akterjev. S tem so vplivale na razvoj idej v odnosih med akterjema in spodbujale uporabo razpoložljivih materialnih zmožnosti. Prispevale so k procesu stabilizacije in oblikovanja določene normativne strukture v odnosih med akterjema, ki pa ni bil zaključen, zaradi česar EU in RF mednarodnih podnebnih norm v svojih energetskih odnosih nista ponotranjili kot skupnih intersubjektivnih pomenov ter dela skupne in samoumevne normativne strukture, v kateri delujeta in sodelujeta na področju energije.

Naše zaključke lahko do določene mere povežemo z odnosom med pravom, legalizacijo in politiko, kot ga predstavita Abbott in Snidal (2013), pri čemer je treba poudariti, da so v mednarodni skupnosti države tiste, ki oblikujejo mednarodno pravo, ki nato povratno vpliva na njihove interese in vrednote. Slednji pa v naslednji točki ponovno pomembno vplivajo na razvoj mednarodnega prava, kar nas pripelje do kontinuiranega procesa, v katerem se »pravo, interesi in vrednote /.../ medsebojno krepijo« (Abbott in Snidal 2013, 43). Ko zožimo fokus iz pomena in vloge mednarodnega prava za delovanje akterjev v mednarodni skupnosti na pomen in vlogo mednarodnega prava za odnose med EU in RF, pa mednarodne podnebne norme predstavljajo širši, od zunaj dan, institucionalni okvir, ki glede na področje proučevanja v večji ali manjši meri omogoča ter določa polje delovanja in sodelovanja teh dveh akterjev na področju energije. Skozi delovanje in sodelovanje akterjev, v našem primeru EU in RF, prihaja do razvoja specifičnega političnega in pravnega okvira med akterjema, skozi katerega se prek različnih mehanizmov (racionalističnih, normativnih) krepijo tako skupni interesi kot tudi razvija in oblikuje sociološko normativna dimenzija odnosov. Čeprav v našem primeru ugotavljamo, da EU in RF nista dosegli stopnje internalizacije mednarodnih podnebnih norm v njih

energetskih procesih, bomo pritrdili Koskenniemi (2009, 412), da v pravu obstaja instrumentalni vidik podobno kot v ekonomiji ali varnostnih tehnologijah. A za razliko od drugih disciplin pravo ni le ali zgolj instrumentalno. Namesto tega ga lahko vidimo kot podlago za izvajanje projektov in ocenjevanje ter kritiziranje drugih. »Predstavlja platformo, prek katere, kot bi rekel Kant, uresničujemo našo svobodo (ibid.).« V našem primeru pa ga razumemo kot polje, tj. tridimenzionalno razsežnost (instrumentalnost in normativnost v času), za delovanje in sodelovanje EU in RF.

5.6 Pogled naprej: energetski odnosi med Evropsko unijo in Rusko federacijo v luči Pariškega sporazuma

Pariški sporazum predstavlja pomemben postopni razvoj mednarodnega pogodbenega podnebne prava in gradi na Okvirni konvenciji, njenem cilju in načelih vključno z načelom »pravičnosti ter skupne, vendar različne odgovornosti in posamičnih zmožnosti, ob upoštevanju značilnih razmer v posameznih državah« (preambula). Sporazum prepoznava potrebo po »učinkovitem in postopnem odzivu na resno grožnjo podnebnih sprememb, na podlagi najboljših razpoložljivih znanstvenih dognanj« (ibid.). Potrjuje, da so podnebne spremembe skupna skrb človeštva in določa bistvene elemente boja proti podnebnim spremembam na globalni ravni po letu 2020.

Pariški sporazum krepi uresničevanje Okvirne konvencije in njenega cilja ter globalni boj proti podnebnim spremembam vključno »z ohranitvijo dviga povprečne globalne temperature občutno pod 2 °C v primerjavi s predindustrijsko dobo in prizadevanji, da se dvig temperature omeji na 1,5 °C v primerjavi s predindustrijsko dobo« (Conference of the Parties 2015, 2. člen, 1. odstavek). Sporazum so pogodbenice dolžne izvajati v duhu pravičnosti in ob upoštevanju načela skupne, vendar različne odgovornosti in posamičnih zmožnosti, ob upoštevanju značilnih razmer v posameznih državah (Conference of the Parties 2015, 2. člen, 2. odstavek). Pri tem so si dolžne prizadevati, da bi čim prej dosegli najvišjo skupno raven emisij toplogrednih plinov in nato za naglo zmanjševanje teh emisij, da bi v drugi polovici tega stoletja dosegli ravnovesje med emisijami toplogrednih plinov iz antropogenih virov in njihovim zajemanjem v ponore (Conference of the Parties 2015, 4. člen, 1. odstavek).

Poleg cilja in časovnega okvira ureja sporazum tudi druga pomembna vprašanja glede blaženja in prilagajanja, ponorov in zbiralnikov, tržnega mehanizma in netržnega okvira, izgube in škode, finančne in tehnične podpore ter krepitve zmogljivosti, transparentnosti, svetovnega pregleda

in delovanja Konference pogodbenic. Za podpis in ratifikacijo je bil sporazum odprt od 22. aprila 2016, veljati pa je začel 4. novembra 2016, tj. 30. dan po predložitvi ratifikacijske listine vsaj 55. pogodbenic Okvirne konvencije, katerih emisije toplogrednih plinov predstavljajo vsaj 55 % vseh globalnih emisij toplogrednih plinov (UNTC 2017b; Conference of the Parties 2015, 21. člen).

EU je Pariški sporazum podpisala 22. aprila 2016 in ratificirala 5. oktobra 2016 (UNFCCC 2016r). Takrat je predložila tudi svoj nameravani nacionalno določeni prispevek, tj. predvideni cilj zmanjšanja emisij toplogrednih plinov do leta 2030 za vsaj 40 % glede na raven iz leta 1990 (Council of the European Union 2015). RF pa je sporazum podpisala 22. aprila 2016, a ga do junija 2017 še ni ratificirala. Skladno z načrtom, ki predvideva pripravo podrobne ocene, kako bi ratifikacija Pariškega sporazuma vplivala na RF (Pravitel'stvo Rossijskoj federaciji 2016), bi lahko do nje prišlo šele leta 2019.

V svojem nameravanim nacionalno določenem prispevku je RF navedla, da namerava zmanjšati emisije toplogrednih plinov za 25 do 30 % do leta 2030 glede na leto 1990 vključno z rabo zemljišč, spremembo rabe zemljišč in gozdarstvom (ang. *Land use, land use change in forestry (LULUCF)*) (Rosgidromet 2010). Slednje bi pomenilo (le) 8–13 % nižje emisije v letu 2030 glede na leto 1990 brez upoštevanja LULUCF (Climate Action Tracker 2017). Glede na to, da je obseg emisij toplogrednih plinov v RF od leta 1990 do 1998 padel za 41 %, je njena napoved precej neambiciozna, njene emisije pa naj bi rasle še vsaj do leta 2030. Upoštevajoč sprejete nacionalne ukrepe bi naj RF leta 2020 dosegala emisije nižje od ravni leta 1990 za 28 % in leta 2030 emisije nižje od ravni leta 1990 za 23–26 % (ibid.).

Aktualne okoliščine (leta 2017) so z nastopom Trumpove administracije v ZDA primerljive s situacijo v mednarodni skupnosti leta 2001, ko je George W. Bush, takratni novi predsednik ZDA, napovedal 'izbris' ameriškega podpisa Kjotskega protokola in nesodelovanje ZDA v kjotskem procesu. Ponovno se je namreč odprlo vprašanje pomena in vloge mednarodnih podnebnih norm v mednarodni skupnosti.

Voditelji držav članic EU so po Trumpovi napovedi o odstopu ZDA od Pariškega sporazuma odločno potrdili, da »so EU in njene države članice zavezane, da bodo hitro in dosledno uveljavljale Pariški sporazum, prispevale k izpolnjevanju ciljev podnebnega financiranja in ostale na čelu boja proti podnebnim spremembam« (Evropski svet 2017, 11. odst.). Voditelji

držav članic EU poudarjajo, da ostaja sporazum »temeljni kamen svetovnih prizadevanj za učinkovito obvladovanje podnebnih sprememb in se o njem ni mogoče ponovno pogajati« (ibid.). Sporazum vidijo kot »ključni element za modernizacijo evropske industrije in gospodarstva« ter tudi kot »bistven za izvajanje agende za trajnostni razvoj do leta 2030 (ibid.)«. Države članice EU so se na Trumpovo napoved o odstopu od Pariškega sporazuma podobno odzvale tudi v različnih formacijah Sveta EU.

Svet EU za zunanje zadeve je junija 2017 v svojih sklepih znova potrdil, da »Pariški sporazum ustreza svojemu namenu in ga ni mogoče na novo izpogajati«, da »je ambiciozen, a ne normativen, in vsaki pogodbenici dopušča, da poišče svojo pot pri prispevanju k ciljem za preprečevanje podnebnih sprememb« (Svet EU 2017a, 3. odst.). Ministri za zunanje zadeve držav članic so še poudarili, da lahko svet »še naprej računa na vodilno vlogo EU v svetovnem boju proti podnebnim spremembam, da bi naraščanje povprečne svetovne temperature zadržali precej pod 2 °C v primerjavi s predindustrijsko ravnjo, obenem pa si prizadevali za omejitve segrevanja na 1,5 °C v primerjavi s predindustrijsko ravnjo« (Svet EU 2017a, 5. odst.). EU bo v ta namen »krepila svoja obstoječa globalna partnerstva in bo tudi v prihodnje iskala nova zavezništva iz vrst največjih svetovnih gospodarstev, pa vse do najbolj ranljivih držav«. Pri tem namerava v partnerstva vključevati »podjetja, regije, mesta, državljane in skupnosti po vsem svetu in v ZDA, ki so izrazili podporo Pariškemu sporazumu in izvajajo ambiciozne podnebne ukrepe (Svet EU 2017a, 6. odst.). Te sklepe so istega dne soglasno pozdravili tudi ministri držav članic EU za okolje (Svet EU 2017b), ki soodločajo o predlogih zakonodajnih aktov, s katerimi bo EU kot celota zagotovila izpolnitev svojega nameravanega nacionalno določenega prispevka, tj. najmanj 40 % znižanje emisij toplogrednih plinov do leta 2030 v primerjavi letom 1990.

Predsednik Putin se je od podpisa Pariškega sporazuma, ko je izjavil, da je kakovost življenja vseh ljudi odvisna od reševanja podnebnega problema, do zmage Donalda Trumpa in njegove napovedi, da bodo ZDA odstopile od Pariškega sporazuma, v veliki meri vrnil k bolj zadržanemu pristopu. Putin je aprila 2017 sicer potrdil, da ostaja RF ne glede na napovedan odstop ZDA privržena Pariškemu sporazumu, a je hkrati poudaril, da so podnebne spremembe realnost, na katero se bo treba prilagoditi (Meredith in Cutmore 2017, 30. marec).

EU je torej odločno potrdila, da lahko mednarodna skupnost (še naprej) računa na njeno vodilno vlogo v globalnem boju proti podnebnim spremembam, RF pa je nasprotno zavzela precej bolj zadržano stališče in tudi ostaja edina izmed večjih onesnaževalk, ki Pariškega sporazuma še ni

ratificirala. Kljub temu je treba opozoriti na nekaj ključnih razlik, ki so pomembne za ovrednotenje vloge in pomena (razvoja) mednarodnih podnebnih norm za energetske odnose med EU in RF po letu 2020, ko se začne izvajati Pariški sporazum.

Prvič, Pariški sporazum je začel veljati že pred napovedjo predsednika ZDA Trumpa, da bodo ZDA od njega odstopile, medtem ko Kjotski protokol ob napovedi predsednika Busha, da ZDA v njem ne bodo sodelovale, še ni začel veljati. To dejstvo tako precej oži polje za (morebitno) strateško dogovarjanje in kupčkanje RF v odnosu do EU glede ruske ratifikacije sporazuma. Drugič, aktualni odnosi med EU in RF se zaradi dogajanja v Ukrajini nahajajo na najnižji točki v zadnjih 25 letih, medtem ko so bili v času uveljavljanja Kjotskega protokola v procesu izgradnje in postopne institucionalizacije, ki je temeljil na Sporazumu o partnerstvu in sodelovanju, ki se sicer letno podaljšuje, a pogajanja o novem sporazumu med EU in RF so zastala. In tretjič, kar je iz vidika našega predmeta proučevanja najbolj pomembno in na kar se bomo v nadaljevanju osredotočili, Pariški sporazum in Kjotski protokol se temeljno razlikujeta v pristopu k reševanju problema globalnih podnebnih sprememb.

Za energetske odnose med EU in RF so pomembna predvsem določila Pariškega sporazuma glede ukrepov za blaženje ter oblikovanje tržnega mehanizma in netržnega okvira. Skladno s 4. členom sporazuma so vse pogodbenice dolžne oblikovati, sporočiti in vzdrževati nacionalno določeni prispevek k doseganju skupnega cilja, ki ga nameravajo doseči. Pogodbenice morajo izvajati notranje ukrepe za blaženje podnebnih sprememb in vsakih pet let sporočiti svoj nacionalno določeni prispevek, ki se mora povečevati in odražati najvišjo možno stopnjo ambicije glede na skupno, vendar različno odgovornost ob upoštevanju posamičnih zmožnosti in značilnih nacionalnih razmer. Vodilno vlogo še vedno imajo razvite države pogodbenice, ki so dolžne oblikovati cilje na ravni celotnega gospodarstva, a pogodbenice države v razvoju so dolžne svoja prizadevanja stopnjevati in se sčasoma pridružiti razvitim državam s cilji na ravni celotnega gospodarstva.

Kjotski protokol je določil jasen kvantificiran cilj zmanjšanja emisij toplogrednih plinov v določenem časovnem obdobju za vsako pogodbenico Aneksa I posebej. Oblikoval je tudi robusten sistem za preverjanje spoštovanja obveznosti, kjer je imel osrednjo vlogo Odbor za skladnost, ki je ugotavljal, ali je pogodbenica razvita država izpolnila cilj in jo je lahko v primeru nedoseganja cilja kaznoval tako, da je presežek odštel od dovoljenega obsega emisij v naslednjem obdobju. Pariški sporazum nasprotno določa, da pogodbenice same oblikujejo in

vsakih pet let sporočijo prostovoljni nacionalno določeni prispevek k doseganju skupnega cilja. Pariški sporazum tako gradi na Københavnskem dogovoru, ki je nastal kot dogovor velikih (ZDA in držav BASIC), in pristopu prostovoljno in nacionalno določenih prispevkov pogodbenic, ki bi naj po svojih zmožnostih in skladno z načelom skupne, vendar različne odgovornosti prispevale k izpolnjevanju končnega cilja, tj. preprečiti dvig globalne povprečne temperature za več kot dve stopinji Celzija.

Ključni element za analizo vloge in pomena mednarodnih podnebnih norm za odnose med EU in RF pa je po naši oceni obrat v razvoju mednarodnega podnebnega prava od trdega pristopa, ki temelji na delovanju od zgoraj navzdol, k izrazito mehkeemu pristopu, ki temelji na delovanju od spodaj navzgor. Takšen obrat omogoča univerzalno sodelovanje držav, ki si nacionalno in prostovoljno določijo svoj prispevek h končnemu cilju, kar nakazuje, da bi lahko mednarodne podnebne norme Pariškega sporazuma na eni strani razumeli tudi kot neke vrste koordinacijski mehanizem, ki potrjuje to, kar bi države v vsakem primeru storile. Sporazum sicer veleva pogodbenicam, da naj bodo ambiciozne, a v nasprotju s Kjotskim protokolom ne vzpostavlja sankcijskega mehanizma, ki bi zagotavljal, da bodo pogodbenice ustrezno kaznovane v primeru neizpolnjevanja svojih obveznosti. Skladno s tem bi (lahko) pričakovali, da si bodo pogodbenice na prostovoljni osnovi določile takšne prispevke, ki bodo od njih terjali le malo ali nič dodatnih ukrepov glede na to, kar bi v vsakem primeru tudi storile. Dober primer tega predstavlja predloženi ruski nacionalno določeni prispevek.

Na drugi strani pa je Pariški sporazum z oblikovanjem instrumenta svetovnega pregleda (ang. *global stocktake*) oblikoval mehanizem, ki bo pomembno nadgradil koncept mednarodnega pregleda nacionalnih poročil pogodbenic razvitih držav iz Kjotskega protokola. Kjotski protokol (8. člen) je določal pregled nacionalnih poročil in pripravo poročil za Konferenco pogodbenic, v katerih so izvedenci ocenili, kako pogodbenice izvajajo svoje obveznosti, in ugotavljali morebitne težave pri izpolnjevanju obveznosti ter dejavnike, ki na to vplivajo. Svetovni pregled izvajanja Pariškega sporazuma, ki bo potekal periodično vsakih pet let, pa bo namenjen oblikovanju ocene skupnega napredka pri doseganju namena sporazuma in uresničevanju njegovih dolgoročnih ciljev. Ocena bo celovita, namenjena podpori in pomoči, pogodbenice pa bodo na podlagi rezultatov svetovnega pregleda dopolnjevale in povečevale obseg ukrepov in pomoči, kakor se določi na nacionalni ravni, ter krepile mednarodno sodelovanje pri podnebnih ukrepih (Pariški sporazum, 14. člen).

Namen mehanizma svetovnega pregleda bo torej poleg analize nacionalnih prispevkov predvsem oblikovanje splošnega pregleda, kje na poti do končnega cilja se nahajamo, in iskanje priložnosti za bolj ambiciozne ukrepe ter podpora in spodbujanje pogodbenic k zviševanju ambicioznosti (in ne kaznovanje). Pred prvim svetovnim pregledom, ki bo potekal leta 2023, bo Konferenca pogodbenic opravila še t.i. spodbujevalni dialog (ang. *Facilitative dialogue*), ki bo podobno kot svetovni pregled namenjen pregledu predloženih nameravanih nacionalno določenih prispevkov in oblikovanju razumevanja, kje smo in kako bi lahko pogodbenice še izboljšale ambicijo nacionalno določenih prispevkov, ki jih morajo oblikovati in predložiti pred letom 2020. Pogodbenice, ki bodo vsakih pet let predložile nacionalno določeni prispevek, so tudi dolžne zviševati ambicioznost prispevkov, kar bi naj (na mehki način) s sodelovanjem in spodbujanjem stopnjevalo ambicioznost globalnega ukrepanja in omogočilo doseganje končnega cilja Okvirne konvencije in Pariškega sporazuma.

Oblikovani mehanizem svetovnega pregleda temelji na poglobljenem sodelovanju, učenju in tudi prepričevanju vseh pogodbenic, kar predstavlja ključne oblike/mehanizme procesa socializacije, ki (lahko) pripelje do internalizacije mednarodnih (podnebnih) norm. Skladno z oblikovanim konceptualno-analitskim okvirjem in ugotovitvami bodo na mednarodni ravni in v bilateralnih odnosih akterji, kot so EU, nevladne organizacije, epistemične skupine idr. normativni akterji, delovali tudi strateško in racionalno s ciljem, da bi dosegli sprejemanje mednarodnih podnebnih norm tudi pri ostalih akterjih in njihovo internalizacijo na dolgi rok.

Skladno z ugotovitvami obravnave energetskega odnosa med EU in RF kaže tudi stališče EU in RF do ratifikacije Pariškega sporazuma in napovedanega odstopa ZDA od njega, da v odnos (EU-Rusija) vstopata dva akterja, katerih narava se bistveno razlikuje. Na eni strani imamo EU, ki deluje prvenstveno normativno na podlagi logike primernosti, na drugi strani imamo strateško in racionalno RF, ki deluje na podlagi logike posledic.

EU je ratificirala Pariški sporazum oktobra 2016 in prispevala odločilni del v mozaik, ki je bil potreben za njegov začetek veljavnosti. RF je novembra 2016 (še) sprejela načrt, ki podaja nabor ukrepov, s katerimi želi urediti upravljanje z emisijami toplogrednih plinov do leta 2030 (Pravilnik Rossijske federacije 2016) in s skladno s katerim bo v prvem kvartalu leta 2019 predsedniku RF predložena celovita ocena ratifikacije Pariškega sporazuma (ibid.). Šele nato gre pričakovati odločitev o ratifikaciji sporazuma.

EU je globoko obžalovala napoved odstopa ZDA od Pariškega sporazuma in poudarila, da nas je »združil v zelo težkih časih«, da predstavlja večstranski sporazum »brez primere med skoraj 200 pogodbenicami, ki ga podpirajo regije, mesta, skupnosti, podjetja in drugi nedržavni akterji po vsem svetu«, da je posvečen »problematiki, ki ogroža vse nas«, in da »izkazuje našo skupno odgovornost do celotnega planeta – za to in za prihodnje generacije – ter našo zavezanost ustreznemu ukrepanju« (Svet EU 2017b, 1. in 2. odst.). Odločna in tudi čustvena reakcija EU in njenih voditeljev poudarja normativno razsežnost EU, njeno prepričanje o pravilnosti in nujnosti razvoja mednarodnih podnebnih norm ter skupni odgovornosti do planeta. Vladimir Putin, predsednik RF, je na ameriško napoved odreagiral precej drugače – prvenstveno instrumentalno. Sicer je potrdil zavezanost RF k Pariškemu sporazumu, a je hkrati relativiziral antropogeni vpliv na podnebne spremembe in poudaril predvsem potrebo po prilagajanju. Glede ameriškega (ne)sodelovanja pa je spomnil na politiko predsednika Busha mlajšega in dodal, da je treba iskati medsebojno ugodne dogovore in rešitve (Meredith in Cutmore 2017, 30. marec).

RF je v zadnjem desetletju ne glede na njeno (ponovno) racionalno strateško pozicioniranje v mednarodni skupnosti po naši oceni vendarle opravila določen normativni razvojni premik, ki pa se za enkrat manifestira (le) na nacionalni ravni. Leta 2009 je npr. sprejela Podnebno doktrino (Prezident Rossii 2009), leta 2010 Energetsko strategijo do 2030 (Energy Strategy of Russia 2009), leta 2009 Odlok o ukrepih za zmanjšanje sežiganja naftnega plina, ki je bil (zaradi neuspešne implementacije) dopolnjen leta 2012 (Pravitel'stvo Rossijskoj federacii 2012), leta 2013 Predsedniški odlok o zmanjšanju emisij toplogrednih plinov, leta 2014 Odlok o akcijskem načrtu do 2020. Ti dokumenti jasno določajo proizvodnjo in porabo energije ter ključne nacionalne cilje na področju blaženja podnebnih sprememb, kjer bi morala RF do leta 2012 zvišati uporabo vezanega naftnega plina na 95 % (ta cilj sicer ni bil dosežen) in do leta 2020 povečati delež rabe obnovljivih virov energije pri proizvodnji energije na 2,5 % (brez upoštevanja velikih hidroenergetskih proizvodnih obratov) (Climate Action Tracker 2017).

Čeprav implementacija sprejetih ukrepov šepa ali zaostaja za predvideno časovnico, kaže postopni razvoj nacionalnega pravnega reda na vključevanje mednarodnih podnebnih norm in določen proces socializacije administrativnih in zakonodajnih struktur v zadnjem desetletju. Vzporedno prihaja v gospodarstvu in družbi do povečevanja vloge obnovljive energije, katere delež je v letu 2017 dosegel že 20 % v nacionalni proizvodnji električne energije (96 % od tega predstavlja hidroenergija) (IRENA 2017). Projekcije kažejo tudi na pozitiven trend naraščanja

deleža obnovljive energije v primarni rabi energije v RF (iz 3,2 % v letu 2014 na 4,8 % v letu 2010) (IEA 2016). Slednje gre sicer pripisati pozitivnim učinkom rabe te vrste energije, ki presegajo vprašanje zniževanja emisij toplogrednih plinov in vključujejo pozitiven učinek na gospodarsko rast, diverzifikacijo energetskega virov in zmanjšanje stroškov dobave energije v oddaljenih območjih (IRENA 2017).

Čeprav ima povečevanje rabe obnovljive energije pozitiven učinek na zmanjševanje emisij toplogrednih plinov, ostaja v RF precej neizkoriščenih zmogljivosti za povečanje njenega doprinosa h globalnemu blaženju podnebnih sprememb (Climate Action Tracker 2017). Slednje po naši oceni kaže, da v družbi, gospodarstvu in političnem vodstvu RF še vedno prevladuje strateško racionalna instrumentalnost do sprejemanja in izvajanja mednarodnih podnebnih norm. Nacionalni akterji v RF, vključno s predstavniki politične elite, tako še vedno delujejo prvenstveno na podlagi logike posledic. Čeprav je v RF prišlo do določenega normativnega ponotranjenja mednarodnih podnebnih norm v notranji pravni red, kar lahko delno razumemo tudi kot rezultat socializacijskih procesov in delne zakonodajne internalizacije mednarodnih podnebnih norm v RF, ki je bila bolj izrazita v obdobju predsedniškega mandata Dmitrija Medvedeva, se zatika pri njihovi implementaciji. Ne glede na to pa vzporedno v družbi in gospodarstvu RF potekajo procesi razvoja in vključevanja obnovljivih virov energije ter spodbujanja varčevanja in povečevanja energetske učinkovitosti, ki sicer temeljijo na racionalnosti akterjev in ekonomski smotrnosti njihovega delovanja, a imajo pomemben pozitiven učinek na zmanjševanje emisij toplogrednih plinov.

Razvoj mednarodnih podnebnih norm bo izhajajoč iz ugotovitev njihove vloge in pomena v obdobju 1992 do 2012 ter kratko predstavljenih aktualnih okoliščin igral pomembno vlogo v prihodnjih energetskih odnosih med EU in RF, saj bodo podnebne norme predstavljale polje, znotraj katerega bosta EU in RF delovala in sodelovala na področju energije. EU bo v odnosih z RF zagovarjala potrebo po ruski ratifikaciji Pariškega sporazuma in uveljavitvi mednarodnih podnebnih norm v njunih odnosih. Pri tem bo nastopila tudi instrumentalno na način, da bo oblikovala ustrezne strateško racionalne mehanizme, ki bodo na idejnem polju mednarodnih podnebnih norm omogočili aktivacijo obsežnih akumuliranih materialnih zmogljivosti, s katerimi razpolagata EU in RF. Slednje bo spodbudilo sodelovanje med njima, ki bo (na začetku) temeljilo na strateško racionalnem delovanju RF, a s širjenjem in kontinuiteto institucionaliziranega sodelovanja se bodo krepili normativni procesi socializacije in eventualno tudi internalizacije mednarodnih podnebnih norm v energetskih odnosih med EU in

RF. Mednarodne podnebne norme bodo krepile tako racionalno strateško kot tudi normativno sociološko dimenzijo obeh akterjev, kjer bo EU kot bolj izrazit normativno-sociološki akter pristajala na sodelovanje, ki bo temeljilo na logiki delovanja posledic. Oblikovanje in poglobljanje sodelovanja ter njegova institucionalizacija pa bo omogočila in spodbujala, da bodo mednarodne podnebne norme skozi različne oblike socializacijskih procesov pridobivale na normativno-sociološki vlogi in pomenu, kar se bo odrazilo na razvoju političnega in pravnega energetskega okvira med EU in RF, katerega oris se je pred prekinitvijo odnosov pokazal v sprejetem Načrtu za energetske sodelovanje do leta 2050.

V zaključku je treba opozoriti na dve ključni neznanki, ki sicer otežujeta celovito oceno vloge in pomena mednarodnih podnebnih norm za energetske odnose med EU in RF v prihodnosti. Prva je določena pravna praznina glede načina izvajanja Pariškega sporazuma, ki se veže na oblikovanje in delovanje mehanizmov skladno s 6. členom sporazuma. Druga pa je vprašanje odmrznitve ali bolj ponovnega zagona rednih političnih odnosov med EU in RF.

6. člen Pariškega sporazuma namreč omogoča pogodbenicam, da pri prostovoljnem sodelovanju vključujejo »uporabo mednarodno prenesenih rezultatov blaženja za uresničevanje nacionalno določenega prispevka« (Pariški sporazum, 6. člen, 2. odst.) in hkrati vzpostavlja »mehanizem za prispevek k zmanjševanju emisij toplogrednih plinov in podporo trajnostnemu razvoju«, ki si prizadeva za »spodbujanje zmanjševanja emisij toplogrednih plinov«, »spodbujanje in omogočanje udeležbe javnih in zasebnih subjektov«, »prispevek k zmanjšanju emisij v pogodbenici gostiteljici, /.../ ki ga za uresničevanje nacionalno določenega prispevka lahko uporabi tudi druga pogodbenica« (Pariški sporazum, 6. člen, 4. odst.). 6. člen predpisuje tudi, da se »določi okvir za netržne pristope na področju trajnostnega razvoja« (Pariški sporazum, 6. člen, 9. odst.), katerih namen je »spodbujati čim bolj smela prizadevanja za blaženje in prilagajanje«, »krepiti udeležbo javnega in zasebnega sektorja« in »omogočiti usklajevanje med različnimi instrumenti in ustreznimi institucionalnimi mehanizmi« (Pariški sporazum, 6. člen, 8. odst.).

Pariški sporazum s svojim 6. členom torej uvaja možnost in priložnost, da se pospeši in uveljavi določanje cene na emisije ogljika, kar bo nadgradilo mehanizme trgovanja z emisijami, ki so nastali na podlagi Kjotskega protokola (npr. EU ETS) (IETA 2016, 3). Pogodbenicam omogoča precej svobode pri delovanju, Konferenca pogodbenic pa ima dolžnost sprejeti standarde za zanesljiv sistem obračunavanja za mednarodno prenesene učinke blaženja (ang. *Internationally*

Transferred Mitigation Outcomes (ITMO)). Vzporedno oblikuje tudi Mehanizem za blaženje emisij (ang. *Emissions Mitigation Mechanism (EMM)*), ki gradi na povezovanju obstoječih kjotskih mehanizmov skupnega izvajanja in čistega razvoja ter podpira trajnostni razvoj (Marcu 2016, 49). V navezavi z ITMO in polnim izvajanjem Pariškega sporazuma bi lahko EMM zagotavljal univerzalne pravice emisij ogljika ali kredit za države, ki bi se odločile uporabljati mehanizem, kar bi spodbujalo trgovanje med nacionalno določenimi prispevki (tj. z ITMO), omogočalo cene na emisije ogljika v številnih gospodarstvih in spodbujalo dodatna vlaganja (IETA 2016, 3).

Ker so natančne specifike delovanja predvidenega tržnega mehanizma kot tudi okvir za netržne pristope k trajnostnemu razvoju še predmet postopnega razvoja mednarodnih podnebnih norm in razvoja splošne prakse, lahko na tej točki le okvirno zaključimo, da bo predvsem tržni mehanizem po zgledu kjotskega skupnega izvajanja projektov in trgovanja z emisijami predstavljal pomemben instrument in spodbudo za delovanje ter sodelovanje EU in RF na področju energije.

Odnosi med EU in RF so od marca 2014, ko je EU sprejela sankcije zoper RF zaradi nelegalne priključitve Krimskega polotoka in načrtne destabilizacije Ukrajine, na najnižji točki v vsej njihovi zgodovini. Zaradi diplomatskih ukrepov EU so bila preklicana srečanja voditeljev EU in RF ter vsa redna bilateralna srečanja, zaustavljena so bila pogajanja glede novega splošnega dogovora med EU in RF ter pogovori o vizumski liberalizaciji. Na področju energije so bile preklicane vse aktivnosti in srečanja. Nadaljevanje odnosov oz. bolje nov začetek med EU in RF tako ostaja nejasen, saj se situacija v Ukrajini od sprejema dogovorov v Minsku ni bistveno spremenila in čeprav bi pogodbene stranke skladno z dogovori iz Minska morale izpolniti svoje dolžnosti do konca leta 2015, se ohranja *status quo*.

Upoštevajoč politično, gospodarsko, kulturno in zgodovinsko povezanost prebivalcev, prostora in struktur, ki jih danes predstavlja EU na eni strani ter na drugi RF, ocenjujemo, da je ta *status quo* na dolgi rok nevzdržen, zaradi česar bo postopno prišlo do obnovitve oz. prej do ponastavitve odnosov med EU in RF, kjer bo eno od pomembnih vprašanj oblikovanje novega političnega in pravnega okvira, v katerem bodo mednarodne podnebne norme predstavljale pomembno priložnost in polje za delovanje ter tvorno gospodarsko, politično, administrativno in epistemično sodelovanje EU in RF najprej na področju energije in nato tudi širše.

6 SEZNAM UPORABLJENIH VIROV

1. *6th EU-Russia Summit Joint Declaration*. 2000. Paris, 30 October. Dostopno prek: <http://archive.kremlin.ru/eng/events/articles/2000/10/136433/140836.shtml> (10. september 2013).
2. *7th EU-Russia Summit Joint Statement*. 2001. Moscow, 17 May. Dostopno prek: <http://archive.kremlin.ru/eng/events/articles/2001/05/140577/140579.shtml> (3. september 2013).
3. *8th EU-Russia Summit Joint Statement*. 2001. Brussels, 3 October. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/12423.en1.doc.htm l (3. september 2013).
4. *9th EU-Russia Summit Joint Statement*. 2002. Moscow, 29 May. Dostopno prek: <http://archive.kremlin.ru/eng/events/articles/2002/05/156784/156962.shtml> (10. september 2013).
5. *11th EU-Russia Summit Joint Statement*. 2003. St. Petersburg, 31 May. Dostopno prek: <http://archive.kremlin.ru/eng/events/articles/2003/05/161321/161328.shtml> (10. september 2013).
6. *15th EU-Russia Summit Press Release of the Council of the European Union*. 2005. Moscow, 10 May. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/84811.pdf (11. september 2013).
7. *16th EU-Russia Summit Joint Press Conference*. 2005. London, 4 October. Dostopno prek: http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2005/10/04/2211_type82914type82915_94933.shtml l (11. september 2013).
8. *17th EU-Russia Summit Joint Press Conference*. 2006. Sochi, 25 May. Dostopno prek: http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2006/05/25/2352_type82914type82915_106078.shtml (11. september 2013).
9. *18th EU-Russia Summit Joint Press Conference*. 2006. Helsinki, 24 November. Dostopno prek: http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2006/11/24/2355_type82914type82915_114506.shtml (11. september 2013).
10. *21st EU-Russia Summit Joint Statement on Launch of Negotiations for a new EU-Russia Agreement*. 2009. Stockholm, 18 November. Dostopno prek:

- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/101524.pdf (9. september 2009).
11. 24th EU-Russia Summit Joint Press Conference. 2009. Helsinki, 24 November. Dostopno prek: http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2009/11/18/1422_type82914type82915_222883.shtml (11. september 2013).
 12. 26th EU-Russia Summit Joint Press Conference. 2010. Brussels, 7 December. Dostopno prek: <http://russianmission.eu/en/press-statements-following-russia-eu-summit> (11. september 2013).
 13. 31st EU-Russia Summit News Conference. 2013. Yekaterinburg, 4 June. Dostopno prek: <http://eng.news.kremlin.ru/transcripts/5528> (9. september 2013).
 14. Abbot, W. Kenneth. 1989. Modern International Relations Theory: A Prospectus for International Lawyers. *Yale Journal of International Law*, Vol. 14, No. 2. Dostopno prek: https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID1402758_code1195389.pdf?abstractid=1402758&mirid=1 (18. april 2016).
 15. Abbott W. Kenneth, Keohane Robert, Moravcsik Andrew, Slaughter Anne-Marie in Duncan Snidal. 2000. The Concept of Legalization. V *International Law and International Politics*, ur. Beth Simmons in Richard Steinberg, 115–30. Cambridge: Cambridge University Press.
 16. Abbott W. Kenneth in Duncan Snidal. 2013. Law, Legalization, and Politics: An Agenda for the Next Generation of IL/IR Scholars. V *Interdisciplinary Perspectives on International Law and International Relations, The State of the Art*, ed. Dunoff, Jeffrey L. in Mark A. Pollack. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi, Mexico City: Cambridge University Press.
 17. *Annual Report 2007/2008*. 2009. Brussels: EUROGAS.
 18. Archer, Clive. 1994. *Organizing Europe: The Institutions of Integration*. London, New York, Melbourne, Auckland: Edward Arnold.
 19. Armstrong, David, Farrel Theo in Helene Lambert. 2012/2015. *International Law and International Relations*, second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
 20. Arrhenius Svante in Edward S. Holden. 1897. On The Influence Of Carbonic Acid In The Air Upon The Temperature Of The Earth. *Publications of the Astronomical Society of the Pacific*, 14–24. Vol. 9, No. 54. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/stable/40670917> (19. julij 2016).

21. ARSO. 2015a. *Toplogredni plini*. Dosegljivo prek: http://okolje.arso.gov.si/onesnazevanje_zraka/vsebine/toplogredni-plini (6. maj 2015).
22. Barnett, Michael. L. 2007. Družbeni konstruktivizem. V *Globalizacija svetovne politike: Uvod v mednarodne odnose*, ur. Baylis, John in Steve Smith, 323–48. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
23. BBC. 2007. *50 years on: The Keeling Curve legacy*, 2. december. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/7120770.stm> (19. julij 2019).
24. Benedick, Richard Elliot. 1999. Diplomacy for the Environment. V *Environmental Diplomacy, Conference Report*, ur. American Institute for Contemporary German Studies, 4–12. Washington: The Johns Hopkins University.
25. Bennett, Alvin Leroy in James K. Oliver. 2002. *International organizations: principles and issues*. Upper Saddle River (NJ): Prentice Hall.
26. Benko, Vladimir. 1997. *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
27. --- 2000. *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
28. BP. 2016. *BP Statistical Review of World Energy 2016, data workbook*. Dostopno prek: <http://www.bp.com/content/dam/bp/excel/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-workbook.xlsx> (7. september 2016).
29. Bodansky, Daniel. 2010. *The Art and Craft of International Environmental Law*. Cambridge: Harvard University Press.
30. Bodansky, M. Daniel, Brunnée Jutta in Ellen Hey. 2008. *The Oxford Handbook of International Environmental Law*. Oxford: Oxford University Press.
31. Bodansky, Daniel in Lavanya Rajamani. 2016. The Evolution and Governance Architecture of the United Nations Climate Regime. V *International Relations and Global Climate Change*, ur. Sprinz Detlef in Urs Luterbacher. Dostopno prek: https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID2872139_code366811.pdf?abstractid=2168859&mirid=1 (24. junij 2017).
32. Bojinović Fenko, Ana. 2009. *Sooblikovanje in sovplivanje zunanje politike držav in regionalne strukture v kontekstu procesa regionalizacije v Sredozemlju*, doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
33. Bond, Ian. 2014. *The EU and Russia Uncommon spaces*. Centre for European Reform. Dostopno prek:

- https://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2014/pbrief_eu_russia_april14-8719.pdf (14. september 2016).
34. Borisocheva, Ksenia. 2007. *Analysis of the Oil- and Gas-Pipeline-Links between EU and Russia*. Athens: Centre for Russia and Eurasia. Dostopno prek <http://www.cere.gr/upload/Russia%20EU%20Oil%20and%20Gas%20Pipeline%20politics.pdf> (15. april 2009).
35. BP. 2016. *BP Energy Outlook 2016. Country and regional insights – EU*. Dostopno prek: <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/energy-outlook-2016/bp-energy-outlook-2016-regional-insights-european-union.pdf> (4. september 2016).
36. Brglez, Milan. 2006. *Pomen nepozitivističnih epistemoloških in realističnih ontoloških predpostavk za osmišljanje mednarodnih odnosov in metodologije njihovega proučevanja*, doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
37. --- 2008. *Filozofija družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih: od kritike političnega realizma h kritičnemu ontološkemu realizmu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
38. Bretherton, Charlotte in John Vogler. 2006. Environmental Policy: The Union as Global Leader. V *The European Union as a Global Actor*, ur. Charlotte Bretherton in John Vogler, 85–106. London in New York: Routledge.
39. Brewster, Rachel. 2009. Unpacking the State's Reputation. *Harvard International Law Journal* no. 2, 231–69. Dostopno prek: <https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/3353696/unpackingstatesrep.pdf?sequence=2> (10. maj 2017).
40. --- 2013, *Reputation in international relations and international law theory*. V *Interdisciplinary Perspectives on International Law and International Relations, The State of the Art*, ur. Dunoff, Jeffrey L. in Mark A. Pollack, 524–43. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi, Mexico City: Cambridge University Press.
41. Brunnee, Jutta in Stephen J. Toope. 2013. Constructivism and International Law. V *Interdisciplinary Perspectives on International Law and International Relations, The State of the Art*, ed. Dunoff, Jeffrey L. in Mark A. Pollack. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi, Mexico City: Cambridge University Press.
42. Bull, Hedley. 2002/1977. *The anarchical society: a study of order in world politics*. New York: Columbia University Press.

43. Byers, Michael. 1999. *Custom, Power And The Power Of Rules: International Relations And Customary International Law*, Cambridge: Cambridge University Press.
44. Carlson, Jonathan C. 2009. *International Environmental Law, Climate Change, and Intergenerational Justice*. University of Iowa Legal Studies Research Paper, št. 9–44, december 2009.
45. Carr, Edward Hallet. 1964/1999. *The twenty years' crisis 1919–1939*. Basingstoke; London: MacMillan.
46. CDM.UNFCCC 2016. *Issuance Certified Emission Reduction (CERs)*. Dostopno prek: http://cdm.unfccc.int/Issuance/cers_iss.html (3. avgust 2016).
47. Center for Human Rights and Environment. 2011. *Proposal for the adoption of Inter American Legislation on Human Rights and the Environment*. Dostopno prek: <http://wp.cedha.net/wp-content/uploads/2011/05/Center-for-Human-Rights-and-Environment.pdf> (20. julij 2016).
48. Chayes, Abram, and Antonia Handler Chayes. 1995. *The New Sovereignty*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, Dostopno prek: <http://eds.a.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/ebookviewer/ebook/bmxlYmtfXzI4MjcwMV9fQU41?sid=8b36f3b1-826a-4c28-a782-193900620958@sessionmgr4009&vid=5&format=EB&rid=3> (7. maj 2017).
49. Checkel, Jeffrey T. 1998. The Constructivist Turn in International Relations Theory. *World Politics* 50, no. 2: 324–48. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/25054040> (30. april 2016).
50. Checkel, Jeffrey T. 1999. Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe. *International Studies Quarterly* 43, no. 1, 83–114. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/2600966> (22. maj 2016).
51. --- 2001. Why Comply? Social Learning and European Identity Change. *International Organization* 55, no. 3: 553–88. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/3078657> (23. april 2016).
52. Climate Action Tracker. 2017. *Russian federation*. Dostopno prek: <http://climateactiontracker.org/countries/russianfederation/2017.html> (16. junij 2017).
53. Climate Funds Update. 2016. Green Climate Fund Income. Dostopno prek: <http://www.climatefundsupdate.org/listing/green-climate-fund> (25. avgust 2016).
54. Clingendael. 2004. *Study on Energy Supply Security and Geopolitics*. Hague: the Clingendael International Energy Programme. Dostopno prek:

- <http://reaccess.epu.ntua.gr/LinkClick.aspx?fileticket=Bgw7mGJEWls%3D&tabid=582&mid=1096> (22. julij 2010).
55. Closson, Stacy. 2009. Russia's key customer: Europe. V *Russian Energy Power and Foreign Relations*, ed. Jeronim Perovic, Robert W. Orttung in Andreas Wenger, 89–108.
 56. *Common Strategy of the European Union on Russia* – Skupna strategija EU glede Rusije. 1999. Sprejeta 4. junija. Dostopno prek: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2003/november/tradoc_114137.pdf (9. september 2013).
 57. *Common Understanding on the Preparation of the Roadmap on EU-Russia Energy Cooperation until 2050*. 2011. Podpisan 24. februarja v Moskvi. Dostopno prek: https://circabc.europa.eu/webdav/CircaBC/Energy/eu-russia_strategies_scenarios/Library/eu-russia_roadmap_2050/Understanding%20roadmap%202050.pdf (13. september 2016).
 58. Conference of the Parties. 1995. *Report of the Conference of the parties on its first session, held at Berlin from 28 March to 7 April 1995*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/cop1/07a01.pdf> (20. julij 2016).
 59. --- 1996. *FCCC/CP/1996/2 Organizational Matters Adoption of the Rules of Procedure*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/cop2/02.pdf> (25. avgust 2016).
 60. --- 1999a. *Decision 1/CP.4 The Buenos Aires Plan of Action*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/cop4/16a01.pdf#page=4> (24. julij 2016).
 61. --- 1999b. *Decision 10/CP.4 Multilateral consultative process*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/cop4/16a01.pdf#page=42> (24. avgust 2016).
 62. --- 2005a. *Decision 1/CP.11 Dialogue on long-term cooperative action to address climate change by enhancing implementation of the Convention*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/2005/cop11/eng/05a01.pdf#page=3> (2. avgust 2016).
 63. --- 2005b. *Decision 27/CMP.1 Procedures and mechanisms relating to compliance under the Kyoto Protocol*. Dostopno prek: https://unfccc.int/files/kyoto_protocol/compliance/application/pdf/dec.27_cmp.1.pdf (26. avgust 2016).
 64. --- 2005c. *Decision 9/CMP.1 Guidelines for the implementation of Article 6 of the Kyoto Protocol*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/2005/cmp1/eng/08a02.pdf#page=2> (26. avgust 2016).
 65. --- 2007. *FCCP/CP/2007/6Add.1 Bali Action Plan*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/2007/cop13/eng/06a01.pdf#page=3> (24. julij 2016).

66. --- 2009. *Decision 2/CP.15 Copenhagen Accord*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/eng/11a01.pdf#page=4> (24. julij 2016).
67. --- 2010. *Decision 1/CP.16 The Cancun Agreements: Outcome of the work of the Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action under the Convention*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/2010/cop16/eng/07a01.pdf#page=2> (27. julij 2016).
68. --- 2011. *Decision 1/CP.17 Establishment of an Ad Hoc Working Group on the Durban Platform for Enhanced Action*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/2011/cop17/eng/09a01.pdf#page=2> (24. julij 2016).
69. --- 2012a. *Doha amendment to the Kyoto Protocol*. Dostopno prek: http://unfccc.int/files/kyoto_protocol/application/pdf/kp_doha_amendment_english.pdf (24. julij 2016).
70. --- 2012b. *Advancing the Durban Platform*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/2012/cop18/eng/08a01.pdf#page=19> (24. julij 2016).
71. --- 2013. *Further advancing the Durban Platform*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/2013/cop19/eng/10a01.pdf#page=3> (24. julij 2016).
72. --- 2014. *Lima Call for Climate Action*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/2014/cop20/eng/10a01.pdf#page=3> (24. julij 2016).
73. --- 2015. *Annex Paris Agreement*. Dostopno prek: <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf#page=21> (27. julij 2016).
74. Conference of the Parties of the Kyoto Protocol. 2005a. *Decision -/CMP.1 Consideration of commitments for subsequent periods for Parties included in Annex I to the Convention under Article 3, paragraph 9, of the Kyoto Protocol*. Dostopno prek: https://unfccc.int/files/meetings/cop_11/application/pdf/cmp1_00_consideration_of_commitments_under_3.9.pdf (2. avgust 2016).
75. --- 2005b. *Guidelines for the implementation of Article 6 of the Kyoto Protocol*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/2005/cmp1/eng/08a02.pdf#page=2> (3. avgust 2016).
76. Conference Statement. 1988. *The Changing Atmosphere: Implications for Global Security*. Dostopno prek: https://www.academia.edu/4043227/The_Changing_Atmosphere_Implications_for_Global_Security_Conference_Statement_1988 (23. julij 2016).
77. Council of the European Union. 2005. *15th EU-Russia Summit Press Release 8799/05*. Moskva, 10. maj. Dostopno prek:

- http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/84811.pdf (3. september 2013).
78. --- 2015. *Intended Nationally Determined Contribution of the EU and its Member States*. Dostopno prek: <http://www4.unfccc.int/ndcregistry/PublishedDocuments/European%20Union%20First/LV-03-06-EU%20INDC.pdf> (19. junij 2016).
79. --- 2016a. *EU restrictive measure in response to the crisis in Ukraine*. Dostopno prek: <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/> (19. avgust 2016).
80. --- 2016b. *EU Russia sanctions explained*. Dostopno prek: <https://www.youtube.com/watch?v=WuDz8i5yHRE> (19. avgust 2016).
81. Cox, Robert W. 1986. *Social forces, states and world orders: Beyond International Relations Theory*. United States, North America: Keohane, Robert O.
82. Crnčec. Danijel. 2009. *Zemeljski plin – primerjalna slabost sodobne Evropske unije?* Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
83. --- 2012. Okoljska diplomacija – odgovor na globalne okoljske izzive 21. stoletja? *Družboslovne razprave*, XXVIII 69, 55–73.
84. --- 2014. The issue of climate change in the EU-Russia relations. V *Lessons learned for the European Union: a reflection on stronger co-operation in the Western Balkans for a better European future: selected proceedings of the events organised by the AcadEU in the period 2013–2014*, ur. Marko Lovec, 49–75. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
85. --- 2015. Ukrajina leto dni pozneje. *Delo de facto*, ISSN 2232-5549, apr. 2015, leto 4, št. 22, str. 32–7.
86. Cutler, A. Claire. 1991. The 'Grotian Tradition in International Relations. *Review of International Studies*, vol 17 No. 1, 41–65.
87. Daddow, Oliver. 2009. *International Relations Theory*. Los Angeles: Sage.
88. *Declaration of the Hague*. 1989. Sprejeta 11. marca 1989. Dostopno prek: http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/143763/A_44_340%3bE_1989_120-EN.pdf?sequence=3&isAllowed=y (20. julij 2016).
89. Degan, Vladimir. 2000. *Međunarodno pravo*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
90. Deklaracija o človekovem okolju – *Declaration on the Human Environment*. 1972. Sprejeta v Stockholmu med 5. in 12. junijem 1972. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf> (24. junij 2017).

91. Deklaracija o okolju in razvoju iz Ria – *Rio Declaration on Environment and Development*. 1992. Sprejeta 14. junija na Konferenci ZN o okolju in razvoju v Riu de Janeiru. Dostopno prek: <http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=78&articleid=1163> (8. avgust 2016).
92. *Deklaracija o partnerstvu za modernizacijo med Republiko Slovenijo in Rusko federacijo*. 2010. Podpisana v Moskvi 17. novembra. Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Novinarsko_sredisce/Sporocila_za_javnost/1011/Deklaracija_o_modernizaciji.pdf (14. september 2016).
93. Delegation of the European Union to Russia. 2013. *Institutional Framework*. Dostopno prek: http://eeas.europa.eu/delegations/russia/eu_russia/political_relations/institutional_framework/index_en.htm (9. september 2013).
94. --- 2016. *Energy*. Dostopno prek: https://eeas.europa.eu/delegations/russia/720/the-russian-federation-and-the-european-union-eu_en#Energy (10. september 2016).
95. *Delo*. 2016. Kitajska in ZDA formalno pristopili k Pariškemu podnebnemu sporazumu, 3. september. Dostopno prek: <http://www.delo.si/svet/globalno/kitajska-ratificirala-pariski-podnebni-sporazum.html> (11. september 2016).
96. Diamond, Jared. 2007. *Propad civilizacij. Kako družbe izberejo pot do uspeha ali propada*. Ljubljana: Učila International.
97. *Dogovor iz Minska II – Комплекс мер по выполнению Минских соглашений*. 2015. Sklenjen v Minsku 12. februarja, skladno s 2. členom začel veljati 15. februarja. Dostopno prek: <http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true> (14. september 2016).
98. Douma, Wybe Th., Michael Kozeltsev and Julia Dobrolyubova. 2010. Russia and the International Climate Change Regime. V *The New Climate Policies of the European Union: Internal Legislation and Climate Diplomacy*, ur. Oberthür Sebastian and Marc Pallemmaerts. Brussels: VUBPRESS.
99. Downs, George W., Locke David M. in Peter N. Barsoom. 1996. Is the Good News about Compliance Good News about Cooperation?. *International Organization*, Vol. 50, No. 3, 379–406. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.unilj.si/stable/pdf/2704030.pdf> (10. maj 2016).
100. *Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb – Vienna Convention on the Law of the Treaties*. Sestavljena na Dunaju 23. maja 1969, začela veljati 27. januarja 1980. Dostopno prek:

- http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Zakonodaja_in_dokumenti/knjiznica/DKP_MP.pdf (16. junij 2017).
101. Dunajska konvencija o varovanju ozonske plasti – *Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer*. Sprejeta 22. marca 1985 na Dunaju, v veljavi od 22. septembra 1988. Dostopno prek: <http://ozone.unep.org/pdfs/viennaconvention2002.pdf> (13. junij 2016).
102. Dunne, Tim. 2007. Liberalizem. V *Globalizacija svetovne politike: Uvod v mednarodne odnose*, ur. Baylis, John in Steve Smith, 237–62. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
103. Dunne, Tim in Brian C. Schmidt. 2007. Realizem. V *Globalizacija svetovne politike: Uvod v mednarodne odnose*, ur. Baylis, John in Steve Smith, 205–36. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
104. Dunoff, Jeffrey L. in Mark A. Pollack. International Law And International Relations: Introducing an Interdisciplinary Dialogue. V *Interdisciplinary Perspectives on International Law and International Relations, The State of the Art*, ed. Dunoff, Jeffrey L. in Mark A. Pollack. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi, Mexico City: Cambridge University Press.
105. EEA. 2012. *Climate change, impacts and vulnerability in Europe 2012*. Dostopno prek: http://www.eea.europa.eu/publications/climate-impacts-and-vulnerability-2012/at_download/file (3. september 2013).
106. EDGAR. 2015a. *Results of the emission inventory EDGAR v4.2 of November 2011*. Dosegljivo prek: <http://edgar.jrc.ec.europa.eu/background.php> (6. maj 2015).
107. EIA. 2008. *Emissions of Greenhouse Gases in the United States 2008*. Dostopno prek: <http://www.eia.doe.gov/oiaf/1605/ggrpt/pdf/0573%282008%29.pdf> (25. maj 2010).
108. --- 2015a. *Russia – energy data and analysis*. Dostopno prek: <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=RUS> (7. september 2016).
109. --- 2015b. *Russia is world's largest producer of crude oil and lease condensate*. Dostopno prek: <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=22392> (7. september 2016).
110. --- 2016. *United States remains largest producer of petroleum and natural gas hydrocarbons*. Dostopno prek: <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=26352> (13. september 2016).
111. Energy Charter. 2016a. *The Energy Charter Treaty*. Dostopno prek: <http://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/> (10. september 2016).

112. --- 2016b. *Energy Charter Treaty Signatories/Contracting Parties*. Dostopno prek: <http://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/signatories-contracting-parties/> (10. september 2016).
113. Energy Charter Secretariat. 2010. *Energy Charter Conference*. Dostopno prek: <http://www.encharter.org/index.php?id=25&L=1%2F> (21. marec 2010).
114. *Energy Strategy of Russia for the Period up to 2030* – Energetska strategija Rusije v obdobju do leta 2030. 2009. Sprejeta v Moskvi 13. novembra. Dostopno prek: [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf) (17. junij 2017).
115. EPA. 2015. *Emissions by Country, 2008 Global CO₂ Emissions from Fossil Fuel Combustion and some Industrial Processes (million metric tons of CO₂)*. Available at: <http://www.epa.gov/climatechange/ghgemissions/global.html#four> (28. februar 2015).
116. Estrin, David in Baroness Helena Kennedy. 2014. *Achieving Justice and Human Rights in an Era of Climate Disruption. International Bar Association, Climate Change Justice and Human Rights Taks Force Report*. London, International Bar Association.
117. *EU-Russia Common Spaces Progress Report 2007*. 2008. Dostopno prek: http://www.euneighbours.eu/library/sites/default/files/attachments/commons_spaces_prog_report2007.pdf (18. september 2016).
118. *EU-Russia Common Spaces Progress Report 2008*. 2009. Dostopno prek: http://www.euneighbours.eu/library/sites/default/files/attachments/commons_spaces_prog_report_2008_en.pdf (18. september 2016).
119. *EU-Russia Common Spaces Progress Report 2009*. 2010. Dostopno prek: http://www.euneighbours.eu/library/sites/default/files/attachments/commons_spaces_prog_report_2009_en.pdf (18. september 2016).
120. *EU-Russia Common Spaces Progress Report 2010*. 2011. Dostopno prek: http://www.euneighbours.eu/library/sites/default/files/attachments/commons_spaces_prog_report_2010_en.pdf (18. september 2016).
121. *EU-Russia Common Spaces Progress Report 2011*. 2012. Dostopno prek: http://www.euneighbours.eu/library/sites/default/files/attachments/commons_spaces_prog_report_2011_en.pdf (18. september 2016).
122. *EU-Russia Common Spaces Progress Report 2012*. 2013. Dostopno prek: http://www.euneighbours.eu/library/sites/default/files/attachments/commons_spaces_prog_report_2012_en.pdf (18. september 2016).
123. *EU-Russia Energy Dialog Synthesis Report*. 2001.
124. *EU-Russia Energy Dialog First Progress Report*. 2001.

125. *EU-Russia Energy Dialog Second Progress Report*. 2002.
126. *EU-Russia Energy Dialog Third Progress Report*. 2002. Dostopno prek:
<http://en.kremlin.ru/supplement/3623> (13. september 2016).
127. *EU-Russia Energy Dialog Fourth Progress Report*. 2003. Dostopno prek:
<http://archive.mid.ru/bdomp/ns-dos.nsf/162979df2beb9880432569e70041fd1e/4671e976f8573cd643256de1003a5e3c!OpenDocument> (13. september 2016).
128. *EU-Russia Energy Dialog Fifth Progress Report*. 2004.
129. *EU-Russia Energy Dialog Sixth Progress Report*. 2005.
130. *EU-Russia Energy Dialog Interim Report*. 2006.
131. *EU-Russia Energy Dialog Seventh Progress Report*. 2006. Dostopno prek:
http://www.enpi-info.eu/library/sites/default/files/attachments/progress7_en.pdf (13. september 2016).
132. *EU-Russia Energy Dialog Eighth Progress Report*. 2007. Dostopno prek: http://enpi-info.eu/library/sites/default/files/attachments/progress8_en.pdf (13. september 2016).
133. *EU-Russia Energy Dialog Ninth Progress Report*. 2008. Dostopno prek:
http://www.enpi-info.eu/library/sites/default/files/attachments/progress9_en.pdf (13. september 2016).
134. *EU-Russia Energy Dialog Tenth Progress Report*. 2009. Dostopno prek:
http://russiaeu.ru/userfiles/file/energy_dialogue_10_progress_report_2009_english.pdf (13. september 2016).
135. *EU-Russia Energy Dialog Joint Report*. 2010. *EU-Russia Energy Dialogue 2000–2010: Opportunities for our future Energy Partnership*. Dostopno prek:
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_eu-russia_energy_relations.pdf (13. september 2016).
136. *EU-Russia Energy Dialog 12th Progress Report*. 2011. Dostopno prek:
http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/20111201_eu_russia_report.pdf (13. september 2016).
137. *EU-Russia Energy Dialogue Thematic Group on Energy Efficiency*. 2010. Report 2010 (second half 2008 – second half 2010). Dostopno prek:
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2010_energy_efficiency_report.pdf (13. september 2016).
138. *EU-Russia Gas Advisory Council Rules of Procedure*. 2011. Sprejeta na Dunaju 17. oktobra. Dostopno prek:

- https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_10_18_rules_of_procedure_final.pdf (14. september 2016).
139. EU-Russia Partnership for Modernisation. 2016. *Work plan for activities within the EU-Russia Partnership for Modernisation*. Dostopno prek: <http://www.ru-eu.org/en/projects/> (15. september 2016).
 140. EurActiv. 2009. EU looks beyond 'weak' Copenhagen climate deal, 19. december. Dostopno prek: <http://www.euractiv.com/en/climate-change/eu-looks-weak-copenhagen-climate-deal/article-188501> (15. junij 2010).
 141. --- 2010. De Boer: UN climate deal 'possible in 2011', 25. marec. Dostopno prek: <http://www.euractiv.com/en/climate-environment/unfccc-chief-urges-eu-show-climate-leadership-moving-funding-news-376558> (16. junij 2010).
 142. European Commission. 2007. *The Montreal Protocol*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Dostopno tudi prek: http://ec.europa.eu/clima/publications/docs/montreal_prot_en.pdf (16. julij 2016).
 143. --- 2011a. *EU-Russia Energy Dialogue*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_eu-russia_energy_relations.pdf (10. september 2016).
 144. --- 2011b. *The EU-Russia Partnership – basic facts and figures*. Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-104_ru.htm?locale=en (14. september 2016).
 145. --- 2011c. *EU-Russia Energy Dialogue The First Ten Years: 2000–2010*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_eu-russia_energy_relations.pdf (10. september 2016).
 146. --- 2013a. *Sweden takes on EU presidency*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/news/eu_explained/090701_en.htm (11. september 2013).
 147. --- 2013b. *Early Warning Mechanism*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/warning_en.htm (12. september 2013).
 148. --- 2013c. *Energy: Joint Projects*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/energy/international/russia/projects_en.htm (12. september 2013).
 149. --- 2014. EU-Russia summit (Brussels, 28 January 2014) MEMO. Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-58_en.htm (15. september 2016).
 150. --- 2015. *EURATOM Supply Agency Annual Report 2015*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/euratom/ar/last.pdf> (6. september 2016).

151. --- 2016a. *The EU Emissions Trading System*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/clima/policies/ets/index_en.htm (3. avgust 2016).
152. --- 2016b. *2020 climate & energy package*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2030/index_en.htm (3. avgust 2016).
153. --- 2016c. *2030 climate & energy framework*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020/index_en.htm (3. avgust 2016).
154. --- 2016č. *Imports and secure supplies*. Dostopno prek: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/imports-and-secure-supplies> (10. september 2016).
155. --- 2016d. *Russia*. Dostopno prek: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/international-cooperation/russia> (14. september 2016).
156. --- 2016e. *TACIS*. Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm (18. september 2016).
157. --- 2016e. *TACIS*. Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm (18. september 2016).
158. --- 2016a. *European Union, Trade in goods with Russia*. Dostopno prek: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf (7. september 2016).
159. --- 2017a. *Energy. Supplier Countries*. Dostopno prek: <https://ec.europa.eu/energy/en/node/11> (18. april 2017).
160. --- 2017. *EU prolongs sanctions over actions against Ukraine's territorial integrity until 15 September 2017*. Dostopno prek: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/13-eu-sanctions-ukraine-integrity/> (4. junij 2017).
161. European Environment Agency. 2010. *Questions and answers on... key facts about Kyoto targets*. Dostopno prek: (3. avgust 2016).
162. European Union External Action. 2016. *Northern Dimension*. Dostopno prek: https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/northern-dimension/347/northern-dimension_en (14. september 2016).
163. Eurostat. 2016a. *Proizvodnja in uvoz energije*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports/sl (7. september 2016).
164. --- 2016b. *Country datasheets - June 2016 update*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/CountryDatasheets_June2016.xlsx (7. september 2016).

165. --- 2016c. *Energy dependency rate, EU-28, 2003–13*. Dostopno prek: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Energy_dependency_rate,_EU-28,_2003%E2%80%9313_\(%25_of_net_imports_in_gross_inland_consumption_and_bunkers,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent\)_YB15.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Energy_dependency_rate,_EU-28,_2003%E2%80%9313_(%25_of_net_imports_in_gross_inland_consumption_and_bunkers,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent)_YB15.png) (7. september 2016).
166. --- 2016d. *Main origin of primary energy imports, EU-28, 2003–13*. Dostopno prek: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2003-13_\(%25_of_extra_EU-28_imports\)_YB15.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2003-13_(%25_of_extra_EU-28_imports)_YB15.png) (7. september 2016).
167. --- 2016e. *Energy Statistics database*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_goods/sl#Glavni_svetovni_akterji_za_mednarodno_trgovino (7. september 2016).
168. --- 2016f. *Mednarodna blagovna menjava*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports/sl (7. september 2016).
169. --- 2016g. *Greenhouse gas emissions by source*. Dostopno prek: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_air_gge&lang=en (17. september 2016).
170. Evropska komisija. 2007. *An Energy Policy for Europe*. Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament {SEC(2007) 12}. Brussels: Commission of European Communities. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:SL:PDF> (12. april 2009).
171. Evropska komisija. 2011. *SPOROČILO KOMISIJE EVROPSKEMU PARLAMENTU, SVETU, EVROPSKEMU EKONOMSKO-SOCIALNEMU ODBORU IN ODBORU REGIJ Načrt za prehod na konkurenčno gospodarstvo z nizkimi emisijami ogljika do leta 2050*, COM(2011) 112 konč. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52011DC0112&from=EN> (3. avgust 2016).
172. Evropski svet. 2017. Zasedanje Evropskega sveta (22. in 23. junij 2017) – sklepi, EUCO 8/17. Dostopno prek: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8-2017-INIT/sl/pdf> (30. junij 2017).
173. Falk, Richard A. 1967. New Approaches to the Study of International Law. *The American Journal of International Law*, 1967. Vol. 61, No. 2: 477–95. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdf/2197050.pdf> (29. april 2016).

174. Feygin, Vladimir. 2009. *EU-RF Energy Policy Harmonization Issues*. Moscow: Institute For Energy and Finance.
175. Finnemore, Martha. 1996. *National interests in international society*. Ithaca; London: Cornell University Press.
176. Finnemore, Martha and Kathryn Sikkink. 1998. International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization* 52, no. 4, 887–917. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/2601361> (10. maj 2017).
177. Finnemore, Martha in Stephen Toope. 2001. Alternatives to »Legalization«: Richer Views of Law and Politics. V *International Law and International Politics*, ur. Beth Simmons in Richard Steinberg, 188–204. Cambridge: Cambridge University Press.
178. Franck, Thomas M. 1988. Legitimacy in the International System. *The American Journal of International Law*, 82, no. 4, 705–59. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdf/2203510.pdf> (7. maj 2016).
179. --- 1995. *Fairness in international law and institutions*. Oxford: Oxford University Press.
180. *Gabčíkovo-Nagymaros Project* (Madžarska proti Slovaška). 1998 ICJ. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf> (25. avgust 2016).
181. Gazprom. 2016. *Evropa (Европа)*. Dostopno prek: <http://www.gazprom.ru/about/marketing/europe/> (4. september 2016).
182. --- 2017. *Evropa (Европа)*. Dostopno prek: <http://www.gazprom.ru/about/marketing/europe/> (19. april 2017).
183. Gazpromeksport. 2016. *Statistika dobav (Статистика поставок)*. Dostopno prek: <http://www.gazpromexport.ru/statistics/> (4. september 2016).
184. Goodman, Ryan, and Derek Jinks. 2004. How to Influence States: Socialization and International Human Rights Law. *Duke Law Journal* 54, no. 3: 621–703. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/40040439> (23. april 2016).
185. Greene, Owen. 2006. Environmental Issues. V John Baylis in Steve Smith (ur.): *The Globalization Of World Politics third edition*, 387–413. Oxford, New York: Oxford University Press.
186. Groen, Lisanne and Arne Niemann. 2013. The European Union at the Copenhagen: A Case of contested EU actorness and effectiveness. *International Relations* (27) 3, 308–24.
187. Grotius, Hugo. 2011. *Svobodno morje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

188. Guardian. 2015. *Sustainable development goals: all you need to know*, 19. januar. Dostopno prek: <https://www.theguardian.com/global-development/2015/jan/19/sustainable-development-goals-united-nations> (24. julij 2016).
189. Guzman, Andrew T. 2008. *How international law works : a rational choice theory*. Oxford, New York: Oxford University Press.
190. Haas, Peter M. 2002. UN Conferences and Constructivist Governance of the Environment. *Global Governance* 8, no. 1, 73–91. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/27800328> (10. maj 2016).
191. Haalting, Karl, Olsson, Marie, Atteridge Aaron, Carson, Marcus, Vihma Antto in Roman Mikael. 2011. *Together Alone: Brazil, South Africa, India, China (BASIC) and the climate change conundrum*. Dostopno prek: <https://www.sei-international.org/mediamanager/documents/Publications/Climate/sei-basic-preview-jun2011.pdf> (18. april 2017).
192. Hafner-Burton, Emilie M. 2005. Trading Human Rights: How Preferential Trade Agreements Influence Government Repression. *International Organization* 59, no. 3, 593–629. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/3877810> (10. maj 2017).
193. Hallding, Karl idr. 2011. *Together Alone: Brazil, South Africa, India, China (BASIC) and the climate change conundrum*. Stockholm Environment Institute. Dostopno prek: <https://www.sei-international.org/mediamanager/documents/Publications/Climate/sei-basic-preview-jun2011.pdf> (20. junij 2017).
194. Hart, H. L. A. 1961. *The Concept of Law*. Oxford: The Clarendon Press.
195. Harvey, Fiona. 2015. Paris climate change deal too weak to help poor, critics warn. *Guardian*, 14. december. Dostopno prek: <https://www.theguardian.com/environment/2015/dec/14/paris-climate-change-deal-cop21-oxfam-actionaid> (22. avgust 2016).
196. Harvey, Frank P. in Michael Brecher. 2002. *Evaluating methodology in international studies*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
197. Haukkala, Hiski. 2010. *The EU-Russia Strategic Partnership. The limits of post-sovereignty in international relations*. London in New York: Routledge.
198. Henderson, Conway W. 2010. *Understanding International Law*. Oxford: Willey-Blackwell.
199. Henkin, Louis. 1968/1979. *How Nations Behave: law and foreign policy*. New York: Columbia University Press.

200. Hinchberger, Bill. 100 billion questions remain for the Green Climate Fund. *Devex*, 2. oktober 2015. Dostopno prek: <https://www.devex.com/news/100-billion-questions-remain-for-the-green-climate-fund-87039> (25. avgust 2016).
201. Hoffmann, Stanley. 1961. International Systems and International Law. *World Politics*, Vol. 14, No. 1.
202. Holsti, Kalevi. J. 1985/1989. *The Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory*. Boston: Unwin Hyman.
203. Hunter, David, Salzman James in Zaelke Durwood. 2007. *International environmental law and policy (third edition)*. New York: Foundation Press.
204. IEA. 2015. *Key World Energy Statistics 2015*. Dostopno prek: https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld_Statistics_2015.pdf (5. september 2016).
205. --- 2016. *World Energy Outlook 2016*. Dostopno prek: http://www.oecd-ilibrary.org/energy/world-energy-outlook-2016_weo-2016-en (18. junij 2017).
206. IETA. 2016. *A Vision for the Market Provisions of the Paris Agreement*. Dostopno prek: http://www.ieta.org/resources/Resources/Position_Papers/2016/IETA_Article_6_Implementation_Paper_May2016.pdf (17. junij 2017).
207. IPCC. 2007. *Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, ur. Pachauri, R. K in A. Reisinger. Geneva: IPCC.
208. --- 2013a. Summary for Policymakers. V *Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, ur. Stocker, T. F. idr., 3–29. Cambridge in New York: Cambridge University Press.
209. --- 2013b. Povzetek za oblikovalce politik. V *Podnebne spremembe 2013: Fizikalna podlaga. Vetrnica, glasilo Slovenskega meteorološkega društva*, 0613. Dostopno prek: <https://www.ipcc.ch/pdf/reports-nonUN-translations/slovenian/ar5-wg1-spm.pdf> (5. maj 2015).
210. --- 2013c. *IPCC Factsheet: What is IPCC?* Dostopno prek: http://www.ipcc.ch/news_and_events/docs/factsheets/FS_what_ipcc.pdf (19. julij 2016).
211. --- 2013d. *IPCC Factsheet: How does the IPCC approve reports?* Dostopno prek: https://www.ipcc.ch/news_and_events/docs/factsheets/FS_ipcc_approve.pdf (5. september 2016).

212. --- 2014a. *Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers*. Cambridge in New York: Cambridge University Press.
213. --- 2014b. Summary for Policymakers. V *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, ur. Field, C. B. idr., 1–32. Cambridge in New York: Cambridge University Press.
214. --- 2014c. Summary for Policymakers. V *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, ur. Edenhofer, O., 2–30. Cambridge in New York: Cambridge University Press.
215. --- 2015a. *Organization*. Dostopno prek: <https://www.ipcc.ch/organization/organization.shtml> (30. april 2015).
216. --- 2015b. *Working Groups / Task Force*. Dostopno prek: https://www.ipcc.ch/working_groups/working_groups.shtml (2. maj 2015).
217. --- 2015c. *IPCC Press Release IPCC launches complete Synthesis Report*. Dostopno prek: http://www.ipcc.ch/news_and_events/docs/ar5/150318_SYR_final_publication_pr.pdf (5. september 2016).
218. --- 2016a. *IPCC Organization*. Dostopno prek: <https://www.ipcc.ch/organization/organization.shtml> (5. september 2016).
219. IRENA. 2017. *ReMap 2030 Renewable Energy Prospects for the Russian Federation*. Dostopno prek: http://www.irena.org/DocumentDownloads/Publications/IRENA_REmap_Russia_paper_2017.pdf (18. junij 2017).
220. Jackson, Patrick Thaddeus in Daniel H. Nexon. 1999. Relations Before States: Substance, Process and the Study of World Politics. *European Journal of International Relations* 5 (3): 291–332.
221. Jackson, Robert in Georg Sørensen. 2010. *Introduction to International Relations. Theories & Approaches*. Oxford, New York: Oxford University Press.
222. Jamšek idr. 2015. *E-učbenik za kemijo v 9. razredu OŠ*. Dostopno prek: <https://eucbeniki.sio.si/kemija9/1099/index2.html> (5. maj 2015).
223. JI.UNFCCC. 2016a. *Eligibility Requirements*. Dostopno prek: <http://ji.unfccc.int/Eligibility/index.html> (3. avgust 2016).

224. --- 2016b. *Project Overview*. Dostopno prek:
http://ji.unfccc.int/JI_Projects/ProjectInfo.html (3. avgust 2016).
225. --- 2016c. *Joint Implementation – Highlights*. Dostopno prek:
http://ji.unfccc.int/about/multimedia/ji_highlights.pdf (3. avgust 2016)
226. Johnston, Alastair Iain. 2001. Treating International Institutions as Social Environments. *International Studies Quarterly* 45, no. 4, 487–515. Dostopno prek:
<http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/3096058> (10. maj 2017).
227. *Joint Statement on International Terrorism* – Skupna izjava glede boja proti terorizmu. 2002. Sprejeta 11. novembra v Bruslju, na vrhu EU-Rusija. Dostopno prek:
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/74448.pdf (22. junij 2016).
228. *Joint Statement on the Partnership for Modernisation*. 2010. Sprejeta na vrhu EU-Rusija, 1. junija. Dostopno prek:
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/114747.pdf (13. september 2016).
229. Južnič, Stane. 1980. *Kolonializem in dekolonializacija*. Maribor: Obzorja.
230. Kapustkin V. I. in O. L. Marganija. 2008. Osnovne etape razvoja mednarodne naftne industrije in svetovnega trga nafte [Основные этапы развития международной нефтяной промышленности и мирового рынка нефти]. V *Nafta, zemeljski plin, modernizacija družbe [Нефть, газ, модернизация общества]*, ur. Dobronravin N. A. in O. L. Marganija, 53–100. Sankt Peterburg: Ekonomska šola GU-VŠE. Dostopno prek:
<http://www.seinstitute.ru/Files/Oil-3p53-100.pdf> (29. junij 2015).
231. Katzenstein, Peter J. in Nobuo Okawara. 2001. Japan, Asian-Pacific Security, and the Case for Analytical Eclecticism. *International Security*, Vol. 26, No. 3, 153–185. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdf/3092093.pdf> (3. maj 2016).
232. Keck, Margaret E. in Kathryn Sicking. 1998. *Activists beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
233. Kelsen, Hans. 2005. Čista teorija prava : uvod v problematiko pravne znanosti. Ljubljana: Cankarjeva založba.
234. Kennedy, David W.. 1988. A New Stream of International Law. *Wisconsin International Law Journal*. Vol. 7, No. 1, 1–49.

235. Keohane, Robert O. 1982. The Demand for International Regimes. V *International Law and International Politics*, ur. Beth Simmons in Richard Steinberg, 18–42. Cambridge: Cambridge University Press.
236. --- 1984/2005. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Oxford: Princeton University Press.
237. --- 1997. International Relations and International Law: Two Optics. *Harvard International Law Journal* 38, 487.
238. Keohane, Robert O. in Joseph S. Nye. 1977/1989. *Power and interdependence*. Boston: Little, Brown and Company.
239. Kingsbury, Benedict. 1998. The concept of compliance as a function of competing conceptions of international law. *Michigan Journal Of International Law*, no. 2, 345–72. Dostopno prek: http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5583&context=faculty_scholarship (10. maj 2016).
240. Kiss, Alexandre C. in Dinah Shelton. 2004. *International environmental law (third edition)*. Ardsley, N.Y.: Transnational Publishers.
241. --- 2007. *Guide to International Environmental Law*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
242. *Kjotski protokol k Okvirni konvenciji Združenih narodov o spremembi podnebja* – Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. Sprejet v Kjotu, 11. decembra 1997, v veljavi od 16. februarja 2005. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2002-02-0059?sop=2002-02-0059> (24. junij 2017).
243. Klotz, Audie in Deepa Prakash. 2008. *Qualitative methods in international relations: a pluralist guide*. Basingstoke, New York, Palgrave Macmillan.
244. Koh, Harold Hongju. 1997. Why Do Nations Obey International Law?. *The Yale Law Journal* no. 8, 2599–659.
245. Kokorin, Alexey and Anna Korppoo. 2013. Russia's Post-Kyoto Climate Policy: Real Action or Merely Window-Dressing? *FNI Climate Policy Perspectives* 10, May 2013. Fridtjof Nansen Institute. Dostopno prek: <http://www.fni.no/doc&pdf/FNI-Climate-Policy-Perspectives-10.pdf> (5. september 2013).
246. Konvencija o onesnaževanju zraka na velike razdalje prek meja – *Long-Range Transboundary Air Pollution Convention*. Sprejeta 13. novembra 1979 in v veljavi od 16. marca 1983. Dostopno prek:

- <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/lrtap/full%20text/1979.CLRTAP.e.pdf> (24. junij 2016).
247. Koremenos, Barbara. 2013. Institutionalism and International Law. V *Interdisciplinary Perspectives on International Law and International Relations, The State of the Art*, ed. Dunoff, Jeffrey L. in Mark A. Pollack. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi, Mexico City: Cambridge University Press.
 248. Koskenniemi, Martti. 1997/2005. *From Apology to Utopia : The Structure of International Legal Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
 249. --- 2009. Miserable Comforters: International Relations as New Natural Law. *European Journal of International Relations*, Vol. 15(3): 395–422. Dostopno prek: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1354066109338229> (27. maj 2016).
 250. --- 2012. *Blagi prosvetitelj narodov : Vzpon in padec mednarodnega prava 1870–1960*. Ljubljana: Založba Fakultete za družbene vede, Ministrstvo za zunanje zadeve.
 251. Krasner, Stephen. 1982. Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. V *International Law and International Politics*, ur. Beth Simmons in Richard Steinberg, 3–17. Cambridge: Cambridge University Press.
 252. Kratochwil, Friedrich V. 1989. *Rules, norms, and decisions: on the conditions of practical and legal reasoning in international relations and domestic affairs*. Cambridge: Cambridge University Press.
 253. Kratochwil Friedrich in John Gerard Ruggie. 1986. International Organization: A State of the Art on an Art of the State. *International Organization*: Vol. 40, No. 4, 753–75. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/2706828> (23. april 2016).
 254. Kremlin. 2014. *Russia-EU Summit*. Dostopno prek: <http://eng.news.kremlin.ru/news/6575> (2. maj 2014).
 255. Kurukulasuriya, Lal in Nicholas A. Robinson. 2006. *Training Manual on International Environmental Law*. Hertfordshire, Nairobi: UNEP.
 256. Lamy, Steven. L. 2007. Sodobni večinski pristopi: neorealizem in neoliberalizem. V *Globalizacija svetovne politike: Uvod v mednarodne odnose*, ur. Baylis, John in Steve Smith, 263–90. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
 257. Långström, Tarja. 2003. *Transformation in Russia and International Law*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
 258. Lazareva, Marina. 2014. *The European Union and Russia: History of the Relationship and cooperation prospects*. *Studia Juridica et Politica Jaurinensis*, 37–44. Dostopno prek: <http://dfk-online.sze.hu/images/sjpj/2014/1/lazareva.pdf> (10. september 2016).

259. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion). 1996 ICJ. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf> (24. avgust 2016).
260. Lioubimtseva, Elena. 2010. Russia's Role In The Post-2012 Climate Change Policy: Key Contradictions And Uncertainties. *Forum on Public Policy, Climate Change and Sustainable Development*, Volume: Spring 2010. Dostopno prek: <http://forumonpublicpolicy.com/spring2010.vol2010/spring2010archive/lioubimtseva.pdf> (5. september 2013).
261. Lijphart, Arend. 1974. International relations theory: great debates and lesser debates. *International Social Science Journal* 26, no. 1, 11–21.
262. Little, Richard. 2008. Mednarodni režimi. V *Globalizacija svetovne politike: mednarodni problemi*, ur. John Baylis, Steve Smith in Patricia Owens, 122–41. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
263. Longdi, Xu. 2011. *Understanding the EU-Russia Partnership for Modernisation*. Dostopno prek: http://www.ciiis.org.cn/english/2011-08/03/content_4380503.htm (14. september 2016).
264. MacKay, David J. C. 2013. *Trajnostna energija – brez razgretega ozračja*. Ljubljana: Energetika.net.
265. Marcu, Andrei. 2016. Governance of Carbon Markets under Article 6 of Paris Agreement. V *The Paris Agreement and Beyond: International Climate Change Policy Post-2020*, ur. Stavins, Robert N. in Robert C. Stowe. Dostopno prek: http://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/2016-10_paris-agreement-beyond_v4.pdf (17. junij 2017).
266. Mearsheimer, John J. 1995. The False Promise of International Institutions. *International Security*, Vol. 19, No. 3, 5–49.
267. Medium-Term Strategy for relations with the European Union (2000–2010) – *Стратегия развития отношений Российской Федерации с Европейским Союзом на среднесрочную перспективу (2000–2010 годы)*. Predstavljena v Helsinkih 22. oktobra 1999. Dostopno prek: <http://www.ieras.ru/journal/journal1.2000/9.htm> (9. september 2013).
268. Medvedev, Dmitry. 2008. *Interview with Reuters News Agency*. Posnet v Moskvi 23. junija. Dostopno prek: http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/06/25/2050_type82916_203066.shtml (11. september 2013).
269. *Memorandum of Understanding on Industrial Cooperation in the Energy Sector between the Ministry for Fuel and Energy of the Russian Federation and the European*

- Commission*. Podpisan v Moskvi, 11. februarja 1999. Dostopno prek: http://russiaeu.ru/userfiles/file/memorandum_on_industrial_cooperation_in_energy_sector_1999_english.pdf (13. september 2016).
270. *Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector Within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue*. 2009. Podpisan 16. novembra v Moskvi. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2009_11_16_ewm_signed_en.pdf (13. september 2016).
271. *Memorandum on a Mechanism for Preventing and Overcoming Emergency Situations in the Energy Sector Within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue*. 2011. Podpisan 24. februarja v Bruslju. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20110224_memorandum_0.pdf (13. september 2016).
272. Meredith, Sam in Geoff Cutmore. 2017. Climate change doubters may not be so silly, says Russia President Putin, 30. marec. Dostopno prek: <http://www.cnn.com/2017/03/30/vladimir-putin-russia-trump-us-climate-policy.html> (18. junij 2017).
273. *Military and Paramilitary Activities* (Nikaragva proti ZDA). 1986 ICJ 4. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> (25. marec 2015).
274. Ministry for Foreign Affairs of Finland. 2016. *Northern Dimension*. Dostopno prek: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=49553&contentlan=2&culture=en-US> (15. september 2016).
275. Montrealski protokol o substancah, ki zmanjšujejo ozonsko plast – *Montreal Protocol on Substances That Deplete the Ozone Layer*. Sprejet 16. septembra 1987 v Montrealu, v veljavi od 1. januarja 1989. Dostopno prek: <http://ozone.unep.org/pdfs/Montreal-Protocol2000.pdf> (12. junij 2016).
276. Moravcsik, Andrew. 2013. Liberal Theories of International Law. V *Interdisciplinary Perspectives on International Law and International Relations, The State of the Art*, ed. Dunoff, Jeffrey L. in Mark A. Pollack. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi, Mexico City: Cambridge University Press.
277. Morel, Romain in Igor Shishlov. 2014. Ex-post evaluation of the Kyoto Protocol: Four key lessons for the 2015 Paris Agreement. *Climate Report*, št. 44 – maj 2014. Dostopno prek: http://www.cdcclimat.com/IMG/pdf/14-05_climate_report_no44_-_analysis_of_the_kp-2.pdf (17. september 2016).

278. Morgenthau, Hans. 1948/1995. *Politika med narodi*. Ljubljana: DZS.
279. Morrow, James D. 2007. When Do States Follow the Laws of War? *The American Political Science Review* 101, no. 3, 559–72. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/27644466> (10. maj 2016).
280. National Energy Security Fund. 2009. *Russian Gas Export Routes: Pipes and Gas Carriers*. Moskva: National Energy Security Fund.
281. NOAA. 2015. *Trends in Atmospheric Carbon Dioxide*. Dostopno prek: <http://www.esrl.noaa.gov/gmd/ccgg/trends/index.html> (8. maj 2015).
282. --- 2016. *Trends in Atmospheric Carbon Dioxide*. Dostopno prek: <http://www.esrl.noaa.gov/gmd/ccgg/trends/full.html> (19. julij 2016).
283. Nobelprize.org. 2016. *The Nobel Peace Prize 2007*. Dostopno prek: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2007/ (25. avgust 2016).
284. *North Sea Continental Shelf Cases* (Zvezna republika Nemčija proti Nizozemska; Zvezna republika Nemčija proti Danska). 1969 ICJ. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/files/51/5535.pdf> (1. september 2016).
285. Northern Dimension. 2016. *The Northern Dimension (ND)*. Dostopno prek: <http://www.northerndimension.info/northern-dimension> (15. september 2016).
286. Northern Dimension Environmental Partnership. 2016. *Northern Dimension Environmental Partnership: Projects*. Dostopno prek: <http://ndep.org/projects/> (15. september 2016).
287. *Northern Dimension Policy Framework Document*. 2006. Sprejet v Helsinkih novembra 2006. Dostopno prek: https://eeas.europa.eu/north_dim/docs/nd_framework_document_2006_en.pdf (14. september 2016).
288. *Nuclear Tests (Nova Zelandija proti Francija)*. 1974 ICJ. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/files/59/6159.pdf> (25. marec 2015).
289. *Nuclear Tests (Avstralija proti Francija)*. 1974 ICJ. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/files/58/6093.pdf> (25. marec 2015).
290. OHCHR. 2016. Eastern Ukraine casualties highest since August 2015 – Zeid. Dostopno prek: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20329> (14. september 2016).
291. Nye, Joseph S. 1987. Nuclear Learning and U.S.-Soviet Security Regimes. *International Organization* 41, no. 3, 371–402. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/2706750> (10. maj 2017).

292. O'Connell, Mary Ellen. 1999. New International Legal Process. *The American Journal of International Law*, Vol. 93, No. 2, 334–51.
293. *Okvirna konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja* – United Nations Framework Convention on Climate Change. Podpisana 9. maja 1992 v New Yorku, v veljavi od 21. marca 1994. Dostopna prek: http://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf (3. maj 2015).
294. Onuma, Yasuaki. 2003. International Law in and with International Politics: The Functions of International Law in International Society. *European Journal of International Law*, Vol. 14 No. 1, 105–39. Dostopno prek: <http://www.ejil.org/pdfs/14/1/402.pdf> (23. maj 2017).
295. *Pakt Društva narodov* – Covenant of the League of Nations. Podpisan 28. junija 1919 v Versaillesu, v veljavi od 10. januarja 1920. Dostopno prek: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (27. april 2015).
296. Parry, John. 2013. What is the Grotian tradition in international law? *University of Pennsylvania Journal of International Law*, Vol. 35 Issue 2, 299–377.
297. Petrič, Ernest. 1980. Nekateri komparativni vidiki mednarodnih organizacij. *Teorija in praksa* 17 (9): 1120–34.
298. *Pogodba o energetske listini* – Energy Charter Treaty. Podpisana 17. decembra 1994 in v veljavi od 16. aprila 1998. Dostopno prek: (10. september 2016). Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=1997-02-0050> (10. september 2016).
299. *Political Declaration on the Northern Dimension Policy* – Politična deklaracija Severne dimenzije. 2006. Sprejeta 24. novembra v Helsinkih. Dostopno prek: <https://ndep.org/wp-content/uploads/Political-Declaration-on-the-Northern-Dimension-Policy.pdf> (13. junij 2016).
300. Pouliot, Vincent. 2010. *International Security in Practice : The Politics of NATO-Russia Diplomacy*. Cambridge: Cambridge University Press.
301. Pravitel'stvo Rossijskoj federacii. 2012. Постановление от 8 ноября 2012 г. №1148 [Odločitev Vlade Ruske federacije z dne 8. novembra 2012 št. 1148]. Dostopno prek: <http://archive.government.ru/gov/results/21478/print/> (16. junij 2017).
302. --- 2016. Распоряжение Правительства Российской Федерации от 03.11.2016 г. № 2344-п [Odlok Vlade Ruske federacije z dne 03.11.2016 št. 2344-p]. Dostopno prek: <http://government.ru/docs/all/108901/> (16. junij 2017).

303. *Press Conference following the Russia-EU Summit*. 2004. Dostopno prek:
http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2004/05/21/2244_type82914type82915_64707.shtml
 1 (10. september 2013).
304. *Press release of the 20th EU-Russia Summit*. 2007. Mafra, 26. oktober. Dostopno prek:
http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/d-ru20080313_/d-ru20080313_05.pdf (11. september 2013).
305. Prezident Rossii. 2009. *Утверждена Климатическая доктрина Российской Федерации [Potrjena Podnebna doktrina Ruske federacije]*. Dostopno prek:
<http://www.kremlin.ru/events/president/news/6365> (17. junij 2017).
306. *Progress report agreed by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernization for information to the EU-Russia Summit of 7 December 2010*. 2010. Sprejeto
 7. decembra 2010. Dostopno prek:
<http://formodernization.economy.gov.ru/en/info/report.php> (15. september 2016).
307. *Progress Report agreed by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernisation for Information to the EU-Russia Summit of 9-10 June 2011*. 2011. Sprejeto
 9. junija 2011. Dostopno prek:
<http://formodernization.economy.gov.ru/en/info/progressreport.php> (15. september 2016).
308. *Progress Report agreed by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernisation for Information to the EU-Russia Summit of 15 December 2011*. 2011. Sprejeto
 13. decembra 2011. Dostopno prek:
<http://formodernization.economy.gov.ru/en/info/doc15-11-12.php> (15. september 2016).
309. *Progress Report agreed by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernisation for Information to the EU-Russia Summit of 21 December 2012*. 2012. Sprejeto
 21. decembra 2012. Dostopno prek:
http://formodernization.economy.gov.ru/en/info/progress_report_2012.php (15. september 2016).
310. *Progress Report approved by the coordinators of the EU-Russia Partnership for Modernisation for Information to the EU-Russia Summit of 28 Januar 2014*. 2014. Sprejeto
 28. januarja 2014. Dostopno prek:
http://formodernization.economy.gov.ru/en/info/progress_report.php (15. september 2016).
311. *Protokol k Okvirni konvenciji Združenih narodov o spremembi podnebja – The Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*. Sprejet v Kjotu, 11. decembra 1997. V veljavo je vstopil 16. februarja 2005. Dostopen prek:
<http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf> (25. junij 2015).

312. Putin, Vladimir. 2014. *Neposredna zveza z Vladimirjem Putinom [Прямая линия с Владимиром Путиным]*, 17. april. Dostopno prek: <http://kremlin.ru/events/president/news/20796> (19. avgust 2016).
313. Putnam, Robert D. 1988. Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games. *International Organization* 42, no. 3: 427–60. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/2706785> (10. maj 2016).
314. *Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie* (Libija proti Združenemu kraljestvu). 1986. ICJ Report. Dostopno prek: <http://www.icj-cij.org/docket/files/88/7085.pdf> (24. marec 2015).
315. Reus-Smit, Christian. 1997. The constitutional structure of international society and the nature of fundamental institutions. *International Organization* 51, no. 4, 555–89. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdf/2703499.pdf> (5. maj 2016).
316. --- 2004. Introduction. V *The Politics of International Law*, ur. Reus-Smit Christian, 1–13. Cambridge: Cambridge University Press.
317. --- 2008. Mednarodno pravo. V *Globalizacija svetovne politike: mednarodni problemi*, ur. John Baylis, Steve Smith in Patricia Owens, 98–121. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
318. *Ria novosti*. 2010. Аномально жаркое лето 2010 года в России [Neobičajno vroče poletje 2010 v Rusiji], 26. november. Dostopno prek: <http://ria.ru/documents/20101126/297098566.html> (18. september 2016).
319. Risse, Thomas in Kathryn Sikkink. 1999/2005. The Socialization of international human rights norms into domestic practices: introduction. V *The Power of Human Rights : International Norms and Domestic Change*, ur. Risse, Thomas, Ropp, Stephen C. in Kathryn Sikkink, 1–38. Cambridge: Cambridge University Press.
320. *Roadmap – EU-Russia Energy Cooperation until 2050 – Дорожная карта энергетического сотрудничества России и ЕС до 2050г.* 2013. Sprejeta v Moskvi 22. marca. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/2013_03_eu_russia_roadmap_2050_signed.pdf (12. september 2013).
321. *Road Map for the Common Economic Space – Načrt za Skupni gospodarski prostor.* 2005. Odboren v Moskvi, 10. maja. Dostopno prek: http://eeas.europa.eu/russia/docs/roadmap_economic_en.pdf (11. september 2013).
322. Rosgidromet. 2008. *Assessment Report on Climate Change and Its Consequences in Russian Federation: General Summary*. Moscow: Federal Service for Hydrometeorology

- and Environmental Monitoring (Rosgidromet). Dostopno prek: http://climate2008.igce.ru/v2008/pdf/resume_ob_eng.pdf (3. september 2013).
323. --- 2010. *Quantified economy-wide emissions targets for 2020*. Dostopno prek: http://unfccc.int/files/meetings/cop_15/copenhagen_accord/application/pdf/russiacphaccord_app1engl.pdf (19. junij 2017).
324. --- 2016. *О Федеральной службе по гидрометеорологии и мониторингу окружающей среды [O zvezni službi za hidrometeorologijo in spremljanje okolja]*. Dostopno prek: <http://www.meteorf.ru/about/service/> (19. september 2016).
325. Roter, Petra. 1999. Od režimske teorije do teorij mednarodnih režimov: razvoj preučevanja mednarodnih režimov. *Časopis za kritiko znanosti*, letn. 27, št. 197, 33–63.
326. Ruggie, John Gerard. 1982. International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization* 36, no. 2: 379–415. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/2706527> (23. april 2016).
327. Russian Mission to the EU. 2013. *Negotiations on a new basic agreement*. Dostopno prek: <http://www.russianmission.eu/en/negotiations-new-basic-agreement> (9. september 2013).
328. --- 2016. *Negotiations on a new basic agreement*. Dostopno prek: <http://russiaeu.ru/en/negotiations-new-basic-agreement> (10. september 2016).
329. Sandholtz, Wayne in Alec Stone Sweet. 2004. Law, politics and international governance. V *The Politics of International Law*, ur. Reus-Smit Christian, 238–71. Cambridge: Cambridge University Press.
330. Sands, Philippe. 2003. *Principles of International Environmental Law, second edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
331. Schmidt, Brian C. 2004. On the History and Historiography of International Relations. V *Handbook of International Relations*, ur. Carlsnaes, Walter, Risse, Thomas in Beth A. Simmons, 3–22. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
332. Seyfang, Gill. 2003. Environmental mega-conferences – From Stockholm to Johannesburg and beyond. *Global Environmental Change*, 13 (3), 223–8.
333. Sharmina, Maria, Anderson Kevin and Alice Bows-Larkin. 2013. Climate change regional review: Russia. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change* (4) 5, 373–96.
334. Shaw, Malcolm N. 2008. *International Law, sixth edition*. Cambridge: Cambridge University Press.

335. Sil, Rudra, and Peter J. Katzenstein. 2010. Analytic Eclecticism in the Study of World Politics: Reconfiguring Problems and Mechanisms across Research Traditions. *Perspectives On Politics*, Vol. 8, no. 2, 411–31.
336. Simmons, Beth. 2008. International law and international relations. V *The Oxford Handbook of law and politics*, ur. Keith Whittington, Daniel R. Kelemen in Gregory A. Caldeira, 187–208. Oxford, New York: Oxford University Press.
337. --- 2010. Treaty Compliance and Violation. *Annual Review Of Political Science* 13, no. 1: 273–96. Dostopno prek: <https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/11665828/Simmons%20-%20Treaty%20Violations.pdf?sequence=1> (10. maj 2017).
338. Simmons, Beth in Richard Steinberg. 2006. Preface. V *International Law and International Politics*, ur. Beth Simmons in Richard Steinberg, xxiv–xxxvi. Cambridge: Cambridge University Press.
339. Slaughter Burley, Anne-Marie. 1993. International Law and International Relations Theory: A Dual Agenda. *American Journal of International Law*, vol 87 No. 2, 205–39.
340. Slaughter, Anne-Marie, Andrew S. Tulumello, in Stepan Wood. 1998. International Law and International Relations Theory: A New Generation of Interdisciplinary Scholarship. *The American Journal of International Law* 92, no. 3: 367–97. Dostopno prek: www.jstor.org/stable/2997914 (23. april 2016).
341. Smith, Steve in John Baylis. 2007. Uvod. V *Globalizacija svetovne politike: Uvod v mednarodne odnose*, 1–17. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
342. Sporazum o partnerstvu in sodelovanju o vzpostavitvi partnerstva med Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami na eni strani in Rusko federacijo na drugi strani – *Agreement on partnership and cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part*. Podpisan na Kreti 24. junija 1994, v veljavi od 1. decembra 1997. Dostopno prek: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:21997A1128\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:21997A1128(01)&from=EN) (10. september 2016).
343. *Sprememba iz Dohe Kjotskega protokola* – Doha Amendment to the Kyoto Protocol. Sprejeta 8. decembra 2012 v Dohi, še ni v veljavi. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2015-02-0019?sop=2015-02-0019> (24. junij 2017).
344. Sprinz, Detlef F. in Yael Wolinsky-Nahmias. 2004. *Models, numbers, and cases: methods for studying international relations*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

345. Statut Meddržavnega sodišča – The Statute of International Court of Justice. Sprejet kot priloga Ustanovni listini Združenih narodov 26. junija 1945, veljati je začel 24. oktobra 1945. V *Ustanovna listina Organizacije združenih narodov in Statut Meddržavnega sodišča*. Ljubljana: Založba FDV. Dostopno tudi prek: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Mednarodno_pravo/Zbirka/Ustanovna_listina_OZN_e_verzija_pdf.pdf (24. junij 2017).
346. Steinberg, Richard H. 2013. Wanted – Dead or Alive: Realism in International Law. V *Interdisciplinary Perspectives on International Law and International Relations, The State of the Art*, ed. Dunoff, Jeffrey L. in Mark A. Pollack. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi, Mexico City: Cambridge University Press.
347. Stephens, Tim. 2007. *Multiple International Courts and the 'Fragmentation' of International Environmental Law*. Australian Year Book of International Law 25, 227–71.
348. Stockholmska deklaracija – *Stockholm Declaration*. 1972. Sprejeta 16. junija v Stockholmu na Konferenci ZN o človekovem okolju. Dostopna prek: <http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=97&articleid=1503> (8. avgust 2016).
349. Susskind, Lawrence E. 1994. *Environmental diplomacy: negotiating more effective global agreements*. New York, Oxford: Oxford University Press.
350. Svet EU. 2017a. *Podnebne spremembe: Svet znova potrjuje, da Pariški sporazum ustreza svojemu namenu in ga ni mogoče na novo izpogajati*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/press-releases-pdf/2017/6/47244660916_sl.pdf (30. junij 2017).
351. --- 2017b. *Svet za okolje, 19. 6. 2017*. Dostopno prek: <http://www.consilium.europa.eu/sl/meetings/env/2017/06/19/> (30. junij 2017).
352. Škuta, Aleksandr Anatol'evič. 1999. *Rossijskij gaz v Central'noj i Vostočnoj Evrope*. Moskva: Delo i servis.
353. Šumilin, Aleksandr Ivanovič. 2008. *Энергетическая стратегия России и США* [Energetska strategija Rusije in ZDA]. Moskva: Mednarodni odnosi.
354. Tallberg, Jonas. 2002. Paths to Compliance: Enforcement, Management, and the European Union. *International Organization* 56, no. 3, 609–43. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/3078590> (11. maj 2016).
355. Talseth, Lars-Christian U. 2012. *The EU-Russia Energy Dialogue*. Travelling Without Moving. Working Paper FG 5, SWP Berlin. Dostopno prek: <http://www.swp->

- berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/talseth_20120402_KS.pdf (10. september 2016).
356. Taylor, Paul in Devon Curtis. 2008. Transnacionalni delovalci in mednarodne organizacije v globalni politiki. V *Globalizacija svetovne politike: mednarodni problemi*, ur. John Baylis, Steve Smith in Patricia Owens, 166–89. Ljubljana: FDV.
357. Tesón, Fernando R. 1992. The Kantian Theory of International Law. *Columbia Law Review* 92, no. 1, 53–102. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdf/1123025.pdf> (10. maj 2016).
358. The World Bank. 2016. *Montreal Protocol*. Dostopno prek: <http://www.worldbank.org/en/topic/climatechange/brief/montreal-protocol> (16. julij 2016).
359. Thomas, Caroline. 2008. Revščina, razvoj in lakota. V John Baylis idr. (ur.): *Globalizacija svetovne politike: Mednarodni problemi*, 354–81. Ljubljana: FDV.
360. Tichý, Lukáš. 2013. Controversial Issues in the EU-Russia Energy Relations. Centre for European and North Atlantic Affairs. Dostopno prek: http://cenaa.org/analysis/wp-content/uploads/2013/02/Tichy_final.pdf (13. september 2016).
361. Toope, Stephen J. 2000. Emerging Patterns of Governance. V *The Role of law in International Politics*, ur. Byers, Michael, 91–108. Oxford: Oxford University Press.
362. Treaties Office Database. 2016. *List of treaties by country: Russia*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/world/agreements/searchByCountryAndContinent.do?countryId=3853&countryName=Russia&countryFlag=treaties> (10. september 2016)
363. Trimble, Phillip R. 1990. International Law, World Order, and Critical Legal Studies. *Stanford Law Review*, 811–45. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdf/1228891.pdf> (6. maj 2017).
364. Türk, Danilo. 2007. *Temelji mednarodnega prava*. Ljubljana: GV Založba.
365. Udovič, Boštjan in Denis Mancevič. 2008. “*The Russians are coming*”: *Russian foreign economic policy to ex-Soviet states – the cases of Georgia and Ukraine*. Dostopno prek: <http://www.idec.gr/iier/new/3rd%20Panhellenic%20Conference/MANCEVIC-%20THE%20RUSSIAN%20ARE%20COMING-RUSSIAN%20FOREIGN%20ECONOMIC%20POLICY%20TO%20EX-SOVIET%20STATES%20-THE%20CASES%20OF%20GEORGIA%20AND%20UKRAINE.pdf> (26. julij 2010).
366. UN.org. 2016a. *International Day for the Preservation of the Ozone Layer*. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/events/ozoneday/background.shtml> (16. julij 2016).
367. --- 2016b. *UN Conference on Environment and Development (1992)*. Dostopno prek: <http://www.un.org/geninfo/bp/enviro.html> (16. julij 2016).

368. --- 2016c. *Millenium Development Goals and Beyond 2015*. Dostopno prek: <http://www.un.org/millenniumgoals/bkgd.shtml> (24. julij 2016).
369. UNDP. 2016a. *Sustainable Development Goals (SDGs)*. Dostopno <http://www.undp.org/content/undp/en/home/sdgoverview/post-2015-development-agenda.html> (24. julij 2016).
370. --- 2016b. *Goal 13: Climate Action*. Dostopno <http://www.undp.org/content/undp/en/home/sdgoverview/post-2015-development-agenda/goal-13.html> (24. julij 2016).
371. UNEP. 2014. *The Emissions Gap Report 2014. A UNEP Synthesis Report*. Dostopno prek: http://edgar.jrc.ec.europa.eu/docs/The_Emissions_Gap_Report_2014-November_2014EGR2014_LOWRES.pdf (2. avgust 2016).
372. --- 2016a. *South Sudan Joins Montreal Protocol and Commits to Phasing Out Ozone-Damaging Substances*. Dostopno prek: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=2666&ArticleID=9010&l=en> (16. julij 2016).
373. --- 2016b. *The Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*. Dostopno prek: <http://ozone.unep.org/en/treaties-and-decisions/montreal-protocol-substances-deplete-ozone-layer> (16. julij 2016).
374. UNFCCC. 2013. *Status of Ratification of the Kyoto Protocol*. Dostopno prek: http://unfccc.int/kyoto_protocol/status_of_ratification/items/2613.php (10. september 2013).
375. --- 2015a. *Status of Ratification of the Convention*. Dostopno prek: http://unfccc.int/essential_background/convention/status_of_ratification/items/2631.php (25. avgust 2016).
376. --- 2015b. *Copenhagen Climate Change Conference – December 2009*. Dostopno prek: http://unfccc.int/meetings/copenhagen_dec_2009/meeting/6295.php (2. maj 2015).
377. --- 2016a. *The international response to climate change*. Dostopno prek: http://unfccc.int/essential_background/background_publications_htmlpdf/climate_change_information_kit/items/300.php (20. julij 2016).
378. --- 2016b. *The Noordwijk Ministerial Declaration on climate change*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/ccsites/senegal/fact/fs220.htm> (20. julij 2016).
379. --- 2016c. *The Cairo Compact on climate change*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/ccsites/senegal/fact/fs218.htm> (20. julij 2016).
380. --- 2016č. *The Bergen Conference and its proposals for addressing climate change*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/ccsites/senegal/fact/fs220.htm> (20. julij 2016).

381. --- 2016d. *UNFCCC – 20 Years of Effort and Achievement*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/timeline/> (20. julij 2016).
382. --- 2016e. *The Second World Climate Conference*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/ccsites/senegal/fact/fs221.htm> (20. julij 2016).
383. --- 2016g. *Kyoto Protocol*. Dostopno prek: http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php (21. julij 2016).
384. --- 2016h. *Cancun Adaptation Framework*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/adaptation/items/5852.php> (22. julij 2016).
385. --- 2016i. *Warsaw Outcomes*. Dostopno prek: http://unfccc.int/key_steps/warsaw_outcomes/items/8006.php (24. julij 2016).
386. --- 2016j. *Climate Get the Big Picture. The Paris Agreement*. Dostopno prek: <http://bigpicture.unfccc.int/#content-the-paris-agreemen> (24. julij 2016).
387. --- 2016k. *The Paris Agreement*. Dostopno prek: http://unfccc.int/paris_agreement/items/9485.php (24. julij 2016).
388. --- 2016l. *Appendix I – Quantified economy-wide emissions targets for 2020*. Dostopno prek: http://unfccc.int/meetings/copenhagen_dec_2009/items/5264.php (3. avgust 2016).
389. --- 2016m. *International Emissions Trading*. Dostopno prek: http://unfccc.int/kyoto_protocol/mechanisms/emissions_trading/items/2731.php (3. avgust 2016).
390. --- 2016n. *Joint Implementation (JI)*. Dostopno prek: http://unfccc.int/kyoto_protocol/mechanisms/joint_implementation/items/1674.php (3. avgust 2016).
391. --- 2016o. *UNFCCC eHandbook*. Dostopno prek: <http://bigpicture.unfccc.int/#content-the-paris-agreemen> (3. avgust 2016).
392. --- 2016p. *UNFCCC Calendar*. Dostopno prek: http://unfccc.int/meetings/unfccc_calendar/items/2655.php (25. avgust 2016).
393. --- 2016r. *Paris Agreement – Status of Ratification*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/2860.php> (11. september 2016).
394. --- 2017. *Joint Implementation*. Dostopno prek: http://unfccc.int/kyoto_protocol/background/items/2882.php (11. junij 2017).
395. UNFCCC Secretariat. 2011. *Compilation of economy-wide emission reduction targets to be implemented by Parties included in Annex I to the Convention*. Dostopno prek: <http://unfccc.int/resource/docs/2011/sb/eng/inf01r01.pdf> (3. avgust 2016).

396. United Nations. 2015. *Technology Mechanism, Enhancing climate technology and development and transfer*. Dostopno prek: http://unfccc.int/ttclear/misc_/StaticFiles/gnwoerk_static/TEM/0e7cc25f3f9843ccb98399df4d47e219/174ad939936746b6bfad76e30a324e78.pdf (25. avgust 2016).
397. --- 2016. *Sustainable Development: United Nations Conference on Sustainable Development, Rio 20+*. Dostopno prek: <https://sustainabledevelopment.un.org/rio20> (2. avgust 2016).
398. UNTC. 2016a. *United Nations Treaty Collection: Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer*. Dostopno prek: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-2-a&chapter=27&lang=en#1 (17. julij 2016).
399. --- 2016b. *United Nations Treaty Collection: United Nations Framework Convention on Climate Change*. Dostopno prek: https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7&chapter=27&Temp=mtdsg3&clang=_en#1 (24. julij 2016).
400. --- 2016c. *United Nations Treaty Collection: Doha Amendment to the Kyoto Protocol*. Dostopno prek: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-c&chapter=27&clang=_en (24. julij 2016).
401. --- 2016č. *United Nations Treaty Collection: Paris Agreement*. Dostopno prek: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-d&chapter=27&clang=_en (11. september 2016).
402. --- 2016d. *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*. Dostopno prek: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-a&chapter=27&clang=_en#EndDec (21. september 2016).
403. --- 2017a. *United Nations Treaty Collection: Doha Amendment to the Kyoto Protocol*. Dostopno prek: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-c&chapter=27&clang=_en (24. julij 2017).
404. --- 2017b. *United Nations Treaty Collection: Paris Agreement*. Dostopno prek: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-d&chapter=27&clang=_en (18. april 2017).

405. U.S. Department of State. 2016. The Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer. Dostopno prek: <http://www.state.gov/e/oes/eqt/chemicalpollution/83007.htm> (16. julij 2016).
406. *Ustanovna listina Združenih narodov* – Charter of the United Nations. Podpisana 26. junija 1945 v San Franciscu, v veljavi od 24. oktobra 1945. Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Mednarodno_pravo/Zbirka/Ustanovna_listina_OZN_e_verzija_pdf.pdf (11. september 2016).
407. Van Schaik, Louise. 2012. The European Union and the Climate Change Regime, V *Routledge Handbook on the European Union and International Institutions: Performance, Policy, Power*, ed. Jørgensen, Knud Erik and Katie Verlin Laatikainen. Oxford: Taylor & Francis Group.
408. Vogler, John in Charlotte Bretherton. 2006. The European Union as a Protagonist to the United States on Climate Change. *International Studies Perspectives*, 7 (1): 1–22.
409. Vogler, John. 2008. Okolijski problemi. V John Baylis idr. (ur.), *Globalizacija svetovne politike: Mednarodni problemi*, 192–218. Ljubljana: FDV.
410. --- 2011. The European Union as a global environmental policy actor – climate change. V *The European Union as a Leader in International Climate Change Politics*, ur. Rüdiger Wurzel in James Connelly, 21–37. London in New York: Routledge.
411. Von Stein, Jana. 2013. The Engines of Compliance. V *Interdisciplinary Perspectives on International Law and International Relations, The State of the Art*, ed. Dunoff, Jeffrey L. in Mark A. Pollack. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi, Mexico City: Cambridge University Press.
412. Waltz, Kenneth N. 1979. *Theory of International Politics*. Reading, Menlo Park, London, Amsterdam, Don Mills, Sydney: Addison-Wesley Publishing Company.
413. Wendt, Alexander. 1999. *Social theory of international politics*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
414. --- 2001. Driving with the Rearview Mirror: On the Rational Science and Institutional Design. V *International Law and International Politics*, ur. Beth Simmons in Richard Steinberg, 403–25. Cambridge: Cambridge University Press.
415. WWH. 2016. *Villach Conference (Global Warming)*. Dostopno prek: <http://what-when-how.com/global-warming/villach-conference-global-warming/> (20. julij 2016).
416. Whytock, Christopher A. 2014. *From International Law and International Relations to Law and World Politics*, An International Law/IR Workshop paper. Dostopno prek:

- http://www.polisci.ucla.edu/sites/default/files/u207/11-10-2014_international-relations-workshop-with-christopher-whytock_paper.pdf (1. julij 2015).
417. Wight, Martin. 1991/1994. *International Theory: The Three Traditions*. London: Leichester University Press.
418. Wolfrum, Rüdiger in Christiane Philipp. 1995. *United Nations: law, policies, and practice*. Dordrecht. London, Boston: M. Nijhoff.
419. *Work Plan for activities within the EU-Russia Partnership for Modernisation – Delovni načrt za aktivnosti v okviru Partnerstva za modernizacijo*. 2012. Sprejet 7. decembra 2010 in revidiran 23. maja 2012. Dostopno prek: http://eeas.europa.eu/delegations/russia/documents/eu_russia/p4m-wp-may2012_en.rtf (11. september 2013).
420. World Bank. 2014. *Energy Efficiency in Russia: Untapped Reserves*. Dostopno prek: <http://documents.worldbank.org/curated/en/750871468307169609/pdf/915030WP0Box370LIC00IFCEE0in0russia.pdf> (19. september 2016).
421. World Resources Institute. 2016. *CAIT Climate Data Explorer*. Dostopno prek: <http://cait2.wri.org/historical/> (17. september 2016).
422. Wurzel, K. W. Rüdiger and James Connelly. 2011. Introduction: European Union political leadership in international climate change politics. In *The European Union as a Leader in International Climate Change Politics*, ed. Wurzel, K. W. Rüdiger and James Connelly. London and New York: Routledge.
423. Yeo, Sophie. 2016. COP 22: Key Outcomes agreed at the UN climate talks in Marrakech. *Carbon Brief*, 19. november. Dostopno prek: <https://www.carbonbrief.org/cop22-key-outcomes-agreed-at-un-climate-talks-in-marrakech> (24. junij 2017).
424. *Zakon o ratifikaciji Kjotskega protokola k Okvirni konvenciji Združenih narodov o spremembi podnebja*. 2002. Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 17/02. Sprejet 21. junija 2002, v veljavi od 10. julija 2002. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2002-02-0059> (3. avgust 2016).
425. *Zakon o ratifikaciji Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja*. 1995. Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 13/95. Sprejet 29. septembra 1995, v veljavi od 20. oktobra 1995. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=1995-02-0063> (3. avgust 2016).
426. *Zakon o ratifikaciji spremembe iz Dohe Kjotskega protokola*. 2015. Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 5/15. Sprejet 3. marca 2015, v veljavi od 11. aprila 2015. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2015-02-0019> (3. avgust 2016).

427. Združeni narodi. Generalna skupščina. 1987. *Brundtland Report*. Priloga resoluciji A/42/427, sprejeta 11. decembra. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm> (25. maj 2010).
428. --- 1988. *Protection of global climate for present and future generations of mankind*. Resolucija A/RES/43/53, sprejeta 6. decembra. Dostopno prek: <http://www.un.org/documents/ga/res/43/a43r053.htm> (20. julij 2016).
429. --- 1989a. *Protection of Global Climate for Present and Future Generations of Mankind*, A/44/340. Dostopno prek: http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/143763/A_44_340%3bE_1989_120-EN.pdf?sequence=3&isAllowed=y (23. julij 2016).
430. --- 1989b. *Protection of global climate for present and future generations of mankind*. Resolucija A/RES/44/207, sprejeta 22. decembra. Dostopno prek: <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r207.htm> (20. julij 2016).
431. --- 1990. *Protection of global climate for present and future generations of mankind*. Resolucija A/RES/45/212, sprejeta 21. decembra. Dostopno prek: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r212.htm> (20. julij 2016).
432. --- 1991. *Protection of global climate for present and future generations of mankind*. Resolucija A/RES/46/169, sprejeta 19. decembra. Dostopno prek: <http://www.un.org/documents/ga/res/46/a46r169.htm> (20. julij 2016).
433. --- 2010. *Implementation of Agenda 21, the Programme for the Further Implementation of Agenda 21 and the outcomes of the World Summit on Sustainable Development*. Resolucija A/RES/64/236, sprejeta 31. marca. Dostopno prek: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/236 (2. avgust 2016).
434. --- 2012. *The Future We Want*. Resolucija A/RES/66/288, sprejeta 27. julija. Dostopno prek: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/288&Lang=E (2. avgust 2016).

7 IMENSKO KAZALO

- Anderson, Kevin, 341, 374, 375
- Armstrong, David, 51, 55, 58, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 72, 73, 75, 79, 80, 84, 88, 89, 98, 100, 104, 110, 111, 344, 345, 354, 367
- Abbott, W. Kenneth, 7, 81, 82, 90, 91, 103, 366, 403
- Archer, Clive, 280
- Austin, John, 55, 56, 61, 98, 99, 345
- Barnett, Michael L., 74, 75, 366
- Benedick, Richard Elliot, 168, 169, 170, 171, 172
- Benko, Vladimir, 3, 4, 6, 8, 9, 22, 23, 136, 256
- Bodansky, Daniel, 114, 115, 136, 137, 139, 145, 152, 156, 157, 158, 159, 161, 163, 164, 165, 176, 188, 189, 194, 196, 197, 201, 203, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 215, 217, 218, 222, 228, 229, 250, 252
- Bond, Ian, 284, 331, 335
- Borisocheva, Ksenia, 23, 286
- Bows-Larkin, Alice, 341, 374, 375
- Brewster, Rachel, 103
- Brglez, Milan, 22, 51, 52, 56, 60, 67, 71, 72, 84, 86, 88
- Byers, Michael, 100, 345
- Carr, Edward Hallet, 57, 58, 68, 84
- Chayes, Abram, 65, 66, 95, 96, 105, 106, 107, 108, 109, 392
- Checkel, Jeffrey, 73, 74, 111, 368
- Cox, Robert W., 91–94, 402
- Degan, Vladimir, 28, 29, 32, 36, 38, Falk, Richard, 64, 65, 105
- Farrell, Theo, 51, 55, 58, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 72, 73, 75, 79, 80, 84, 88, 89, 98, 100, 104, 110, 111, 344, 345, 354, 367
- Feygin, Vladimir, 47, 281, 286
- Finnemore, Martha, 8, 76, 77, 81, 82, 90, 110, 112, 366, 367, 370, 371, 373, 400
- Franck, Thomas M., 95, 96, 107, 108, 376, 378
- Goodman, Ryan, 75, 90, 111, 400
- Grotius, Hugo, 28, 53, 54, 84
- Guzman, Andrew T., 102, 103
- Hart, H. L. A., 56, 61, 62, 84, 113, 379
- Henkin, Louis, 66, 94, 104, 105, 344, 354, 392
- Hoffman, Stanley, 68, 69
- Johnston, Alastair Iain, 110, 366
- Jinks, Derek, 75, 90, 111, 400
- Katzenstein, Peter J., 83, 342
- Kant, Immanuel, 56, 57, 75, 404
- Keck, Margaret E., 110, 366
- Kelsen, Hans, 56, 61,
- Kennedy, David W., 78, 88
- Keohane, Robert, 8, 67, 69, 94, 95, 96, 102, 354, 366, 392
- Kingsbury, Benedict, 97
- Kiss, Alexandre C., 25, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 187
- Koh, Harold Hongju, 56, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 80, 81, 106, 107, 108, 112, 373, 374, 392, 400

Koskenniemi, Marriti, 21, 78, 79, 88, 403
 Krasner, Stephen, 8, 69, 101, 102
 Kratochwil, Friedrich V., 71, 72, 73, 95
 Lambert, Helene, 51, 55, 58, 61, 63, 64,
 65, 66, 67, 70, 72, 73, 75, 79, 80, 84,
 88, 89, 98, 100, 104, 110, 111, 344,
 345, 354, 367
 Locke, John, 57, 85
 McDougal, Myres, 63, 64, 65
 Medvedev, Dmitrij, 283, 284, 306, 307,
 308, 332, 335, 337, 352, 360, 377, 378,
 389, 398
 Mill, John Stuart, 58, 85
 Moravcsik, Andrew, 80, 100, 101, 102,
 398,
 Morel, Romain, 229, 357, 358, 374, 375,
 382, 383, 384, 385
 Morgenthau, Hans, 57, 58, 59, 84, 98, 344
 Okawara, Nobuo, 83, 342
 Onuma, Yasuaki, 51, 113, 392,
 Putin, Vladimir, 281, 284, 286, 291, 300,
 304, 305, 335, 336, 348, 367, 406
 Rajamani, Lavanya, 137, 145, 152, 156,
 157, 158, 159, 161, 163, 164, 165, 194,
 197, 201, 203, 207, 208, 209, 210, 211,
 215, 217, 218, 222, 228, 229, 250, 252
 Reus-Smit, Christian, 52, 55, 73, 79, 80
 Risse, Thomas, 109, 110, 371
 Roter, Petra, 71
 Ruggie, John Gerard, 71, 72
 Sands, Philippe, 147, 175, 176, 177, 178,
 179, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 188,
 196
 Sharmina Maria, 341, 374, 375
 Shaw, Malcolm, 5, 28, 29, 30, 31, 32, 38,
 39, 42, 53, 54, 55, 59, 60, 63, 77, 91,
 147
 Shelton, Dinah, 25, 176, 177, 178, 179,
 180, 181, 182, 183, 184, 185, 187
 Shislov, Igor, 229, 357, 358, 374, 375, 382,
 383, 384, 385
 Sikkink, Kathryn, 76, 77, 81, 82, 109, 110,
 112, 366, 367, 370, 371, 373, 400
 Simmons, Beth, 5, 7, 8, 10, 17, 58, 60, 68,
 69, 71, 72, 73, 74, 75, 84, 86, 88, 103
 Slaughter, Anne-Marie, 59, 60, 64, 65, 66,
 68, 69, 70, 80, 81, 84, 86, 88, 91, 104,
 105, 113, 392,
 Snidal, Duncan, 81, 82, 90, 91, 103, 366,
 403
 Steinberg, Richard, 7, 8, 10, 17, 98, 344
 Škrk, Mirjam, 34, 35, 36, 39, 41, 42
 Talseth, Lars-Christian, 288, 289, 310, 324
 Triepel, Heinrich, 30, 56
 Türk, Danilo, 5, 6, 28, 29, 31, 33, 35, 36,
 38, 41, 43, 54, 172
 Van Schaik, Louise, 15, 49, 255
 Vogler, John, 15, 43, 139, 140, 154
 Von Stein, Jana, 96, 97, 102, 103, 105,
 106, 107, 108, 110, 354, 355, 366
 Waltz, Kenneth, 68, 59, 84, 85
 Wendt, Alexander, 8, 75, 79, 366

8 STVARNO KAZALO

- Angleška šola, 68, 81
- Argument ugleda, 102, 103
- Balijski akcijski načrt, 162, 220, 306
- Berlinski mandat, 157, 158
- Blaženje globalnih podnebnih sprememb, 242–248
- Brundtlandino poročilo, 153, 182
- Deklaracija o okolju in razvoju iz Ria, 178, 180, 182, 183, 186, 188
- Delovni program za izgubo in škodo, 220
- Društvo narodov, 30, 31, 57
- Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb, 33, 37, 99, 100, 344, 377
- Dunajska konvencija o varovanju ozonske plasti, 141, 142, 180, 198
- Durbanska platforma, 45, 165, 166
- Emisije toplogrednih plinov, 121, 122, 126, 128, 130, 148, 197, 205, 228, 231, 239, 240, 243, 245, 246, 347, 355, 358, 405
- Energetska strategija Rusije do 2030, 328, 398
- Energetski tehnološki center EU-Rusija, 313, 321, 391
- Energija:
- energetska odvisnost EU od uvoza, 46, 47, 267, 268, 269
 - izvoz premoga iz Ruske federacije, 274, 275
 - izvoz zemeljskega plina iz Ruske federacije, 273, 274
 - obnovljivi viri energije, 264, 265
 - poraba jedrske energije, 263
 - poraba premoga, 262, 263
 - poraba primarne energije, 257
 - poraba surove nafte, 258, 259
 - poraba zemeljskega plina, 261, 262
 - proizvodnja premoga, 262, 263
 - proizvodnja surove nafte, 259, 260
 - proizvodnja zemeljskega plina, 261, 262
 - raba primarne energije 257, 258
 - trgovanje s surovo nafto, 260, 261
 - uvoz urana v EU, 272
 - uvoz zemeljskega plina v EU, 271
 - zaloge surove nafte, 260
- Gabčíkovo-Nagymaros Project, 180, 182
- In bona fide*, 37
- Institucionalizem, 101, 102, 104, 355
- Institucionalni okvir EU-RF:
- Energetski dialog, 287, 288, 298, 301, 310–324, 329, 359, 365, 372, 389, 390, 391
 - Načrt za energetske sodelovanje EU-Rusija do 2050, 289, 321, 322, 323, 331, 365, 369
 - Partnerstvo za modernizacijo, 284, 298, 322, 329, 332–335, 364, 369, 373
 - Skupna strategija EU za Rusijo, 300, 339
 - Srednjeročna strategija za odnose z EU (2000–2010), 300, 339
 - Skupni prostori med Evropsko unijo in Rusko federacijo, 280, 281, 282, 283, 284, 298, 299, 325–332, 364, 368

- Sporazum o partnerstvu in sodelovanju, 280, 281, 282, 283, 284, 299, 336, 364, 368
- Internalizacija norm, 76, 108, 112, 373
- Kogentna pravila, 33
- Koncept trajnostnega razvoja, 44, 153, 172, 182
- Konferenca držav pogodbenic, 13, 45, 157, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 238,
- Konferenca ZN:
- o človeškem okolju, 43, 139, 140
 - o okolju in razvoju, 44, 153, 154
- Konstruktivizem, 8, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 83, 87, 88, 89, 342
- Kritične pravne študije, 77, 78, 79
- Lastni interes, 104, 116, 353, 354, 361
- Legalizacija mednarodnih odnosov, 7, 90, 403
- Legitimnost, 73, 80, 96, 97, 107, 108, 117, 376, 377, 378, 394, 399, 402
- Liberalizem, 57, 85, 86, 87, 89, 100, 101, 102
- Mednarodna akulturacija, 111, 400
- Mednarodna skupnost, 4, 55, 67, 136
- Mednarodna trgovina med EU in RF, 276–8
- Mednarodni odnosi, 9, 32, 50, 51, 52
- Mednarodni pravni proces, 63, 64, 65
- Mednarodni režim, 69, 71, 72, 105
- Mednarodno pravo, 1, 5, 6, 7, 8, 13, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 42, 50, 51, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 70, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 102, 107
- Mednarodno okoljsko pravo, 175, 176
- Mednarodno pogodbeno pravo podnebnih sprememb:
- Okvirna konvencija ZN o spremembi podnebja, 13, 44, 119, 155, 156, 180, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 217, 218, 219, 221, 222, 240, 250, 251, 252, 254, 303, 325, 344, 345, 346, 349, 355, 356, 379
- Kjotski protokol, 13, 158, 159, 190, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 212, 213, 221, 226, 227, 228, 250, 251, 252, 303, 304, 311, 312, 313, 325, 336, 337, 347, 348, 349, 350, 355, 356, 358, 359, 361, 364, 365, 377, 379, 380
- Københavnski dogovor, 163, 164, 193, 215, 218, 230, 239, 308, 338
- Marakeški dogovor, 158, 159, 218, 308
- Pariški sporazum, 167, 168, 190, 191, 192, 193, 197, 233, 234, 235–239, 254, 404–413
- Sporazum iz Cancuna, 164, 190, 191, 192, 197, 209, 210, 219, 220, 247
- Sprememba iz Dohe, 165, 166, 175, 205, 206, 207, 212, 228, 229
- Medvladni panel za podnebne spremembe, 118, 130, 133, 146, 149, 220
- Mehanizem za zgodnje opozarjanje, 288, 289, 315, 326
- Milenijski razvojni cilji, 153, 154

Minsk II, 291, 292
 Montrealski protokol o substancah, ki
 zmanjšujejo ozonsko plast, 142, 143,
 151, 170, 172, 180, 184, 198
 Nacionalno določeni prispevki, 167, 168,
 235
 Načelo skupne, vendar različne
 odgovornosti, 13, 14, 137, 147, 165,
 183, 184, 185, 186, 212, 232, 345, 404
 Naravno pravo, 53, 54
 New Haven šola, 63
 Ogljični proračun, 231, 232
 Okoljski dialog, 326, 328, 372, 389
 Okoljsko partnerstvo Severne dimenzije,
 318, 319, 325, 330, 332, 334, 373, 391
 Okvir za prilagajanje, 164, 220
Pacta sunt servanda, 6, 36, 37, 99, 344,
 377
 Plinska kriza, 46, 262, 271, 288, 292, 293,
 294, 307, 310, 317, 326, 337
 Pobuda EU-Rusija o energetski
 učinkovitosti, 315, 316, 318
 Podnebne spremembe, 11, 12, 118, 129–
 136, 145, 149
 Pogodba o energetski listini, 285, 286
 Poštenost, 97, 102, 104, 108, 376
 Pravičnost, 42, 61, 108, 153, 177, 182,
 183, 194, 243, 376, 377, 378, 404
 Pravni pozitivizem, 30, 32, 41, 52, 54, 55,
 61, 62, 84, 85, 98, 99, 353
 Prepričevanje, 110, 111, 117, 366, 370
 Prilagodljivi mehanizmi:
 mehanizem čistega razvoja, 160, 217,
 223, 225, 226
 skupinsko doseganje obveznosti, 223,
 226, 227
 skupno izvajanje projektov, 223, 224,
 225, 252, 253, 356, 372, 380, 382,
 383, 384, 385, 386, 397, 398
 trgovanje z emisijami, 160, 223, 224,
 252, 253, 356, 380, 382
 Pristopi k proučevanju mednarodnega
 (okoljskega) prava:
 Doktrinarni, 114, 115
 Politični, 115
 Razlagalni, 115, 116
 Previdnostno načelo, 149, 178, 180, 181,
 194, 195
 Privolitev, 99, 344–349, 353
 Prisila, 98, 99, 349–352
 Pristop upravljanja, 106, 107
 Program ZN za okolje, 44, 118, 140, 146,
 149
 Protokol o zaključku bilateralnih pogajanj
 glede pristopa RF k Svetovni trgovinski
 organizaciji, 304, 305, 348
 Realizem, 8, 59, 59, 68, 84, 85, 89, 98
 Recipročnost, 102, 103, 355
 Reševanje sporov, 6, 221, 222
 Ruska energetska strategija do 2020, 312
 Sankcije, 6, 55, 61, 98, 99, 100, 110, 116,
 291, 292, 344, 345, 349, 350, 413
 Segrevanje podnebnega sistema, 122, 123,
 124, 125, 126, 129, 130, 131
 Sevalni prispevek, 125, 126, 127
 Severna dimenzija, 290, 304, 332, 338
 Socializacija, 76, 77, 109, 110, 373, 391,
 400

Splošna načela mednarodnega okoljskega
prava in prava podnebnih sprememb,
176, 177–189, 249

Stockholmska deklaracija, 42, 156, 177,
178, 186,

Subjekti mednarodnega prava, 5, 6, 8, 9,
28, 34, 35, 36

Svetovni pregled, 238, 408, 409

Svetovalno mnenje Meddržavnega sodišča
glede legalnosti uporabe ali grožnje z
uporabo jedrskega orožja, 179

Tanjšanje ozonske plasti, 44, 141, 143, 151

Tehnološki mehanizem, 164, 219, 220

Teorija pravnega procesa, 63, 65, 67, 86,
87, 354

Toplogredni plini, 119, 120, 203, 205, 207,
244, 245

Trail Smelter, 178

Trajnostni razvoj, 154, 155, 182, 183, 191,
194, 196, 197, 243, 314,

Transnacionalni pravni proces, 81, 108,
109

Učinek tople grede, 12, 119, 122

Viri mednarodnega prava, 33, 34

Enostranski pravni posli, 38, 39

Mednarodne pogodbe, 36, 37, 38,

Mednarodno običajno pravo, 35

Novi viri mednarodnega prava, 40, 41

Obča pravna načela, 35, 36

Pomožna vira mednarodnega prava:

Judikatura, 39

Jurisprudenca, 40

Vrhovi EU-Rusija, 282, 295, 296, 297, 348